

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

**Hungarológiai
Értesítő**

1989. XI. évfolyam 3–4. szám

Hungarológiai Értesítő
1989. XI. évfolyam 3–4. szám

TARTALOM

Könyvismertetések

Magyar irodalomtörténet, 1987	305
Magyar nyelvészet, 1987	495
Magyar néprajz, 1987	539

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülése	601
III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus	602
Bo Wickman elnök megnyitó beszéde	603
A Kongresszuson elhangzott előadások	604
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Közgyűlése	612
Klaniczay Tibor főtítkárszámolója	615
A Számvizsgáló bizottság jelentése	620
Bo Wickman búcsúbeszéde	621
Rákos Péter elnök szavai	622

Nekrológok

Klara Majtyinszkaja	623
Vladimír Skalička	625

Tudományos ülések, konferenciák

Nemzeti identitás és kultúra: magyarok Észak-Amerikában	626
Zilahy Lajos-émlékülés	630
Róheim Géza-centenárium	631
Költő/író – szerep – mű. Költői magatartástípusok a magyar irodalomban ...	633
A régi magyar irodalom kutatóinak tudományos ülészaka	635

Névmutató	639
-----------------	-----

Hungarológiai Értesítő

**A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóirata
1989. XI. évfolyam 3–4. szám**

Felelős szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóirata
1989. XI. évfolyam 3–4. szám

Szerkesztőbizottság

Ilia Mihály
Kósa László
Szépe György

A szerkesztésben részt vesznek:

Kozocsa Sándor, Molnár Ildikó, Nyerges Judit

Szerkesztőség: Budapest I., Országház u. 30. I/41. 1014
Postacím: Budapest, Pf. 34. 1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén
Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Megjelent
a Művelődési és Közoktatási Minisztérium
támogatásával.

Magyar irodalomtörténet, 1987

Abody Béla: Emlékeztem pályája. I–II.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 359 l.

A kötet megjelenése óta elhunyt szerző utolsó előtti gyűjteménye ez a hét, meghatározhatatlan műfajú írás. Abody Béla mesterei, barátai, íróársai közül azok alakját idézi fel, akik közel álltak hozzá, s haláluk alkalmából végiggondolta kapcsolatukat, azt, hogy mit jelentett számára Füst Milán, Czibor János, Egri Csaba, Kellér Andor, Latinovits Zoltán, Déry Tibor és Benjámín László. Sajátos hangulatú nekrológok, emlékezések ezek: a hétköznapi eseményeiből, levelekből, beszélgetésekből, szemérmes vallomásokból és önironikus kommentárokból rajzolódnak ki azok a személyiségek, akik iránt Abody Béla tiszteletet, szeretetet érzett, s mindenképpen fontosnak tartotta a róluk megőrzött emlékek rögzítését. Nem irodalomtörténeti értékelések ezek, hanem főképpen emberi-művészi portrék, életképek, jellemrajzok, különös rekviemek. A Latinovits Zoltánról szóló – talán a legszubjektívebb – írásban a közös ifjúkori élmények mellett színikritikákat, rendezők, kortársak interjúiból vett részleteket is közöl, a Füst Milánról írt tisztelegésben számos levelét idézi, Déry Tibortól is sok-sok képeslap, levél szövegét ismerteti meg velünk, azaz a kötet dokumentumanyaga is figyelemre méltó. Az elmúlt évtizedek jellegzetes alakjairól, irodalmi közérzetéről, a szellemi élet mozgalmas és ellentmondásos eseményeiről szóló, egyedi, élvezetes stílusban készült gyűjteményt az *Önéletrajzok szárárfülsel* című kesernyős-ironikus számvetés zárja.

R. T. O.

Adalékok a 16–20. századi magyar művelődés történetéhez.

Szerkesztette: Bálint István János. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1987. 270 l. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai Ú. S. 2.)

A Benda Kálmánnak, a magyar történettudósok egyik doyenjének ajánlott kötet tizenkét művelődéstörténeti tanulmányt ad közre, olyan írásokat, amelyek a magyar kultúra múltjának egy-egy feltáratlan vagy elfelejtett jelenségét vizsgálják, s többnyire új adatokkal gyarapítják eddigi ismereteinket.

A kronológiai rend szerint csoportosított írások sorát Bogáti Fazekas Miklós-ról, az erdélyi radikális antitrinitarizmus jeles költőjéről szóló tanulmány nyitja meg, ebben *Szabó Géza* a völegény és jegyes (azaz a választott nép és Isten kapcsolatának) teológiai allegóriáját elemzi a költői életműben. Számos megfigyelése (pl. a históriás énekek három jelentéstartományának megkülönböztetése, a zsoldárfordítások szoros kapcsolata az ószövetségi tartalommal, az Apocalypsis-kommentárnak a Palaeologus-féle teológiai koncepcióval fennálló szerves összefüggése stb.) értékes hozzájárulás a korábrinál árnyaltabb Bogáti-kép kialakításához.

A tanulmányt két forrásközlés követi: "Ecsedi oráció" címmel egy magyar nyelvű politikai beszéd (1608) töredékét ismerteti *Szabó András*, majd gályarab prédikátorok kiadatlan latin nyelvű leveleit teszi közzé *Keveházi Katalin*. Ezek után négy könyvtörténeti tanulmányt olvashatunk: *Monok István* a Zrínyi-bibliotékával kapcsolatos újabb kutatásokat foglalja össze, *Szabó György* a Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Pápa) történetét vázolja fel, *Szelestei Nagy László* egy dunántúli református püspök, Ceglédi Szabó Pál könyvtárának köteteit kutatta fel s közre is adja könyveinek jegyzékét, *Ötvös Péter* pedig Batthyány Károly (1697–1772) herceg, lovassági tábornok könyvgyűjteményét mutatja be az 1772-ben felvett (a most az Österreichische Nationalbibliothek kéziratárában található) lajstrom alapján.

A többi tanulmány a művelődéstörténet legkülönfélébb területeiről merítette témáját. *Tóth István György* a 17–19. századi paraszti írástudást vizsgálja a körmen-di uradalomban, *Halász Imre* egy protestáns népiskolai tervről szól, *Nagy Csaba* az 1848–49-es szabadságharc egy diplomáciatörténeti mozzanatát tárja fel (Dr. Mandl Lajos a francia diplomácia szolgálatában), *Hörcksik Richárd* Sárospatak pecsét-történetével foglalkozik, végül *Dippold Péter* a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet 1917–21 közötti működését vizsgálja.

A kötetet Benda Kálmán tudományos munkásságának bibliográfiája zárja, ez a Történelmi Szemle 1984/3. számában megjelent összeállítás javított és bővített változata. A tanulmánygyűjtemény egyes darabjai becses adalékokkal járulnak hozzá múltunk pontosabb megismeréséhez, eredményeiket az egyes szaktudományoknak kell majd mérlegre tenniök és asszimilálniok.

Bitskey István

Ady Endre: Művészeti írások.

Válogatta: Vezér Erzsébet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1987. 327 l. (Eszttikiai kiskönyvtár)

Ady prózáját: publicisztikai írásait, esszéit, művészet-, irodalom- és színházi kritikáit nem lehet elégszer újraolvasni. Biztos ítélete, éleslátása, a belső, szenvedélyes elkötelezettségnek és a pengeéles objektivitásnak együttes érvényesülése, mely írásait jellemzi – mindig, újra meg újra lenyűgözik az olvasót. Ezért sem látszik feleslegesnek a Kossuth Kiadó által kiadott válogatás, mely az Esztétikai kiskönyvtár sorozatban jelent meg. Vezér Erzsébet értő válogatása mellőzi ezúttal az irodalmi-közéleti csatározások dokumentumait, megmarad a szűkebb értelemben vett művészetkritika körében. Az 1969-ben, szintén a Kossuth által kiadott válogatással természetesen akadnak átfedések, hiszen egyes "antológiadarabok" egyetlen válogatásból sem hiányozhatnak. Ilyen például *Az élet szobra*, mely Ady esztétikai hitvallását is megfogalmazza; az önvalomásos, híres esszé, *A magyar Pimodán*, vagy a Móriczot rajongva köszöntő könyvkritika.

A válogatás két évtizedet ölel fel; az első cikk, a Thury színművéről szóló bírálat dátuma 1899; az utolsóé, melyben a költő olvasmányairól vall, 1918. A köz-

tük eltelt időszakot arányosan képviseli a többi írás, kevés vonással is érvényes, hatásos portrét rajzolva a kritikus, az esztéta, a gondolkodó Adyról.

Erdődy Edit

Ady Endre publicisztikai írásai.

A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Vezér Erzsébet munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 1095 l. (Magyar Remekírók)

Ady Endre húszéves korától haláláig rendszeresen – bár egyre csökkenő mértékben – fejtett ki újságírói tevékenységet. 1899-től 1908-ig szinte naponta jelentek meg különböző lapokban, de elsősorban a Budapesti Naplóban vezércikkei, glosszái, színházi kritikái és a publicisztika valamennyi műfajában írt cikkei. Ezt az óriási anyagot az Akadémiai Kiadó tizenegy kötetben adta ki 1955 és 1982 között, jeles Ady-szakértők szerkesztésében. Ebből a kiadásból válogatta Vezér Erzsébet a jelen kötet anyagát, a szövegeket mai helyesírással, a neveket és bizonyos szavakat mai átírással közölve, de az Adyra jellemző kifejezéseket változtatlanul hagyva. Minden cikk alatt szerepel az első közlés helye, ideje és szignója. A jegyzetek a legszükségesebb tárgyi magyarázatokat adják meg, hiszen aki részletesebb ismeretekre kíváncsi, megtalálhatja az említett kritikai kiadásban. A jegyzeteket igen jó, tömör, de alapos névmagyarázattal és mutatóval egészítette ki a szerkesztő, és a költő életrajzi adatait is csatolta a kötethez. A válogatásban minden fontos, gyakran hivatkozott cikk szerepel, a tankönyvekben szereplő *Egy kis sétától A dukduk afféig*. Az irodalmi kritikák közül különösen érdemes újraolvasni Tersánszky Józsi Jenő *Viszontlátásra, drága...* című regényének bemutatását. Hatvány Lajos szavainál jobban senki nem jellemezhetné a gyűjteményt: "... dokumentumértéke van minden egyes sorának. Mert a legjelentéktelenebb Ady-cikkben is az a parázs izzik, amely versében kitör és lobot vet (...) Adynak a szerkesztőség volt otthona, az újság a naplója, melyben cikkről cikke, napról napra és tárgyról tárgyra kísérelhetjük fejlődésmenetét."

R. Takács Olga

Alföldy Jenő: Kálnoky László öregkori költészete.

Megyei Könyvtár, Békéscsaba, 1987. 48 l.

Ez a vékony, 250 példányban kiadott kis kötet a szerző tíz évvel korábbi Kálnoky-kismonográfiája kiegészítésének is tekinthető. Kálnoky költészete az 1978-as *Egy magánzó emlékirataiból* versciklussal különösen izgalmas fordulatot vett. Ez a nem várt formai és tematikai megújulást hozó kései virágzás – Alföldy Jenő szavaival – a "meglepetések költőjévé" avatta őt. Feladva a rá annyira jellemző szigorúan zárt versalakzatok fegyelmét, hosszabb terjedelmű, anekdotázó, prózához közeli szövegekben nyúlt vissza egri éveinek emlékanyagához. A Kortárs hasábjain

útjára indított lírai memoár később, a nagy közönségsikernek is köszönhetően, további kötetekben folytatódott.

Alföldy Jenő a tőle megszokott módon, a szövegekből kiindulva, a művészi kifejező eszközök vizsgálatával rajzolja meg a költői attitűdökben megnyilvánuló világszemléletet. Az alterego "dunántúli születésű pályatárs", Homálynoky Szaniszló alapvetően ironikus viszonyulása a történelem folyamatához és nemkevésbé az irodalmi közélet egyes elgondolkodtató jelenségeihez egy morálisan vállalható viselkedésmód megvalósítása.

Kálnoky utolsó költői korszakának mindegyik kötetéről olvashatunk elemzést. A folyóiratokban többnyire már korábban megjelent tanulmányok címei: A megújulás körvonalai (*Egy magánzó emlékirataiból*), Költői tragikomikum (*Össze gyűjtött versek 1932–1978*), Kálnoky László elvarázsolt kastálya (*Egy hiéna utóélete és más történetek*), Kristályosodási ponton (*Bálnák a parton*), Az utolsó lélegzetig (*Egy mítosz születése, Téli napló 1982–83*), Ezt is tudta (*Hőstettek az ülőkádban*).

O. G.

Babits és Bálint György. Levelek, cikkek, tanulmányok.

Szerkesztette és a jegyzeteket írta: Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szak-
középkiskola, Budapest, 1987. 245 l. [Minikönyv]

A Téglás János szerkesztette kötet Babits Mihály és Bálint György írói, emberi kapcsolatát dokumentálja: az Országos Széchényi Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában fellelhető levelezés és Bálint György Babitsról írt cikkeinek, tanulmányainak első újraközlése. Két névjegykártya kivételével itt találjuk a Bálint György által írt 9 levél, 9 képeslap (egy Radnóti Miklósékkal közös), 5 Babits és Török Sophie által írt lap és levél szövegét, a valós vagy kikövetkeztetett keltezők sorrendjében, a kéziratári azonosítási számok föltüntetésével.

A levelek többnyire Bálint György Nyugatban megjelent írásainak kéziratait kísérik, de szövegük utal a két író közötti személyes viszonyra, találkozásaikra, barátságuk elmélyülésére. Példa erre Babits 1938. ápr. 22-i levelének egyik részlete: "Sajnos, az én elhíresztelt gyógyulásom sokkal lassúbb és tökéletlenebb, mint gondolják..." , illetve Bálint György 1938. aug. 26-i sora: "Mi csendben élünk és dolgozunk, amíg lehet." Kár, hogy a jelzett szövegkihagyások esetében nem azonosítható, hogy mely részlet maradt ki olvashatatlanúság vagy a közlési engedély megvonása miatt.

A *Cikkek, tanulmányok* 12 írása közül 4 olvasható egyéb kötetekben, a többi egykorú napilapokban, illetve a *Babits Emlékkönyvben* (1941.) található. Bálint György érzékeny, elemző kritikái főleg Babits költészetével és esszéivel foglalkoznak: *Babits Mihály: Versek* (= Az Est 1928. dec. 4.), *Élet és irodalom (Tanulmányok)* *Az istenek meghalnak (!), az ember él (Versek)* (= Az Est 1929. dec. 17.), *Babits irodalomtörténete* (= Pesti Napló 1936. máj. 17.), *Az európai irodalomtörténete*. Átdolg. bőv. kiad., *Babits versei* (= Az Est 1937. okt. 1.) *Összes versei 1902–1937.*, *Jónás példája* (= Újság 1939. dec. 21.). Kiemelten méltatja Babits mű-

fordítói tevékenységét s azt önálló művészi munkának ismeri el. "A fordító azonban nemcsak művész, hanem tudós is. Módszerrel kontrollálja az inspirációt..." – írja. (*Két Babits-könyv margójára*. = Pesti Napló 1931. jún. 31.) [Oedipus király], *Európa legszebb szavai* (= Magyarország 1939. szept. 17.) [Kisebb műfordítások] Prózai munkásságát két rövid ismertetésben érinti: *A torony árnyéka* (novellák) (= Pesti Napló 1931. jún. 13.), *Tímár Virgil fia* (= Az Est 1931. dec. 12.) Az elemzések alapján, azok eredményeit fölhasználva és összefoglalva születtek a Babits életművét értékelő és helyét irodalomtörténetünkben kijelölő írások. Egy köszöntő 1933-ból, *Az ötvenéves Babits* (= Magyarország, nov. 26.) és a költő halála után megjelent, emelkedett hangvételű, az "örök nyugalanság", az "örök vergődés" és a "meg nem alkuvó intellektuális szigor" képviselőjétől búcsúzó esszé, *A nevelő*.

A kötetben találunk még egy interjút, *Az 50 éves Babits Mihály beszél életéről és műveiről* (= Az Est 1933. nov. 26.) és egy Török Sophie novelláiról szóló rövid cikket, *Boldog asszonyok* (= Pesti Napló 1933. szept. 10.).

Téglás János jegyzetei fontos adatokat közölnek a két író kapcsolatáról, föl-tüntetnek a közlési előzményeket és megadják a szövegek rövid irodalomtörténeti háttérét.

Ezért is szembeötlő az az ellentét, amely a kötet formátuma (4 x 5 cm) és igényes, filológiai is értékes tartalma között mutatkozik. A külleme szerint játéknak minősíthető könyvecske, a Nyomdaipari Szakközépiskola végzős növendékeinek egyik vizsgamunkája, könyvárusi forgalomba nem kerül, s így az alapos szerkesztői és áldozatos szövegkiadói munka eredménye szinte hozzáférhetetlen az érdeklődő olvasó számára. Sajnos ugyanez a megállapítás érvényes az utolsó oldalon felsorolt, hasonló módon megjelentetett Babits szövegkiadásokra is.

Stauder Mária

Babits Mihály novellái és színjátékai.

A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Beliáné Sándor Anna. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 663 l. (Babits Mihály Művei)

A sorozat e kötetét – a többihez hasonlóan – úgy állították össze szerkesztői, hogy Babitsnak a címadó műfajokban született minden ma ismert műve együtt kerülhessen az olvasó kezébe. A kötetben jelen vannak tehát az eddig csak hírlapokban megjelent novellák, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában talált, befejezettnek tekinthető, ám mindmáig kiadatlan művek is. A kötet háromnegyedét a novellák, mesék töltik ki, ezeket követi Babits három színjátéka *A Simóné háza*, *A második ének*, valamint *A literátor*. A jegyzetek közlik a szövegek első megjelenésének helyét, a bennük előforduló idegen nyelvű idézetek fordítását és származási helyét, illetve, ahol szükséges, szövegmagyarázatokat adnak.

A könyv illusztrációit Borsos Miklós készítette.

Sarankó Márta

Babits Mihály: Tanulmányok, interjúk.

Szerkesztette, válogatta, a szövegeket gondozta, a jegyzeteket írta: Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, Budapest, 1987. 277 l. [Minikönyv]

A Téglás János által szerkesztett és gondozott negyedik "Babits-interjú" kötet a költő 2 tanulmányát (*A modern Dante* = Pesti Napló, 1921., *Filozófia és irodalom* = Auróra, 1923.) és 40 interjút, nyilatkozatot tartalmaz. A szöveg négy kivételével (*Most ötven éve született Ady Endre* = Színházi Élet, 1924., *Babits Mihály a Kósa György által megzenésített Laodameiáról* = uo. 1929., *Berlini napló* = uo. 1929., *Magyar írók és költők a "hazafiatlanság" miatt betiltott Ady-versről* = Esti Kurir, 1932.) első közlésük, az 1912 és 1940 között eltelt időszak óta csak jelen kötetben található meg újranyomtatásban. Feltárásukhoz a Pesti Ernő által *Az Est-Lapok* 1–4., 5. köt., és a Lakatos Éva által összeállított *Magyar irodalmi folyóiratok A–Sz.* című bibliográfiák nyújtottak segítséget. A föltüntetett szövegkihagyások jórészt az újságírók kérdéseit, véleményét rövidítik illetve az esetleges körkérdésekre, Babitson kívül válaszoló íróknak, költőknek az eredeti közlésben olvasható szövegrészeit jelzik. (Kivétel az egészében közölt *Magyar írók nyilatkoznak: meg lehet-e alakítani a magyar PEN Clubot.* = *Az Est* 1925.) Az interjúk és nyilatkozatok időrendben követik egymást, a pontos lelőhely megadásával. Olvashatjuk az ismertebbek közül Babits *Önkommentárját* a *Május huszonehárom Rákospalotán* c. vers kapcsán (= *Nyugat* 1912.) és olyan, a jelen közlés nélkül szinte hozzáférhetetlennek tekinthető, egykorú napilapokban megjelent sorokat, mint az *Asszony, divat, lélek* (= Magyarország 1927.), *Babits Mihály nem mer kimozdulni hazulról, mert megrohanják a Baumgarten igénylők* (= Magyarország 1927.) *A magyar irodalom nagyjai a szlovenszkói írásról...* (= Képes Hét, Prága, 1929.). A San Remo-i díj átvételéről, a már nagybeteg író terveiről ad hiteles képet utolsó interjúnak egyike, az 1940 májusában megjelent beszámoló: *Négyhetes olaszországi újáról és új terveiről beszél Babits Mihály* (= Esti Magyarország.)

Szinte mindegyik íráshoz jegyzet társul, irodalomtörténeti illetve életrajzi magyarázatokkal. Itt találjuk a közölt tanulmányok és a nyilatkozatok esetében az OSzK Babits hagyatékában lévő kéziratok illetve gépiratok azonosítási számát és az esetleges újraközlési előzményeket.

Az *Időrendi mutató* összevontan tartalmazza az *Interjúk Babits Mihállyal, Önéletrajzok és interjúk, Cikkek interjúk* és a *Tanulmányok, interjúk* c. könyvek évekre bontott anyagát, az első közlések címeit megtartva, szigorú időrendben.

A *Dokumentumok* fejezetben a *Magyar írók nyilatkoznak... (1925.) "Sem innenső, sem onnansó: magyar író vagyok."* (1929.), *A jelen, a fiatalság, a közönség, a politika és "az örök harc 53-ik éve"* (1930.), *Fegyverszünetet ajánl a PEN Club alelnöke a harcban álló két csoportnak* (1932.), *Több könyvet olvasnak, mint régen, de rosszabbakat...* (1935.), *Mire készülnek az írók?* (1935.) c. írások eredeti közlésének fotómásolatait találjuk.

Téglás János és tanítványai, jelen kiadványukkal ismét gazdagították a könynyen elkallódó Babits-szövegek megmentésére irányuló filológiai munkálatokat. Sajnálatos azonban, hogy a 10 x 11 cm-es könyv szinte hozzáférhetetlen, könyvárusi forgalomba nem kerül.

Stauder Mária

Balassa Péter: A látvány és a szavak.

Esszék, tanulmányok 1981–1986. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 243 l.

Akárcsak első két könyvében, a szerző e harmadikban is következetesen folytatja azt az értelmező közvetítést, amely befogadó és mű dialógusát teremti meg és tartja elevenen.

A kötet első nagyobb egysége a *Három beszédmód*. Elsőként a Lukács és Gadamer eltérő gondolkodásmódjából adódó közös konklúzió igazolja a tudományosság dialogikus felfogását. A második írás Németh G. Béla *Küllő és kerék* című műve alapján vizsgálja a 19. és 20. század kutatási terepét, s vele a felelős szaktudós értékörző tevékenységét. Az *Egy beszédmód körülírása* Hamvas Béla műfajának meghatározására vállalkozik. Balassa úgy véli, hogy Hamvas életproblémaként fogalmazza meg adott tárgyát, az pedig nem a természet, nem a humanitás, hanem az Egész. Következésképpen a vallomásirodalomban a helye, főképpen bölcseletének "nem-céhbeli", azaz zavarba ejtő volta miatt.

Négy esszé foglalkozik Babitscal – közvetlenül vagy közvetve. Az 1983-as évforduló alkalmat adott az életmű ellentmondásos utóéletének – legalább részleges – kiigazítására: több jelentős publikáció közül a szerzőt Rába György monográfiája és Nemes Nagy Ágnes esszéje készíti továbbgondolásra. Ez utóbbit méltatva azt érzi feladatának, hogy a két költő (ti. Babits és Nemes Nagy) között létrejött "kölsönviszony jelentését, értelmét, mondanivalóját a mában" tárja fel. Eközben óhatatlanul körül kell járnia az esszé műfaját. Balassa érdekeltsege nyilvánvaló, amikor újra és jogosan helyreállítani igyekszik e műfaj méltóságát, szemben a szépirodalmi és tudományos maradék téves képzetén alapuló lekicsinylő felfogással. Végtére is az esszé jóllehet "nem művészi, mégis *elsődleges szöveg*".

A Pilinszkynek szentelt nagy fejezetben először *A mélypont ünnepélyét* elemzi a szerző, majd Radnóti Sándor *A szenvedő misztikus* című könyvét tárgyalja. A harmadik Pilinszky-írás – a kötet címadója – a *Harmadnapon* "eredeti" és huszonöt év után "újraolvasott" jelentését szembesíti. Az eredmény: a vers "átfogyó kultúráváltásról ad hírt".

Az állandó "dialógusban levés" kitüntetett közege a kortárs irodalom, Balassa számára ezen belül is a próza. Ezúttal Bodor Ádám, "a magyar novellista" műveivel foglalkozik, majd Krasznahorkai László első, ám jelentős regényét, a *Sátántangót* elemzi. Utalván szellemi rokonaira (Nádas, Kornis, Esterházy, Jeles) Krasznahorkai világában is "a tragikum, a tragikus látásmód visszaszerzését" fedezi föl. Márton László *Menedék* című művét tartalma felől közelíti meg, Esterházy Péter 1985-ben megjelent könyvéről, *A szív segédigéiről* szólván Balassa – noha elismeri a túlnyomórészt "poétika közeli kritikák" létjogosultságát – ezúttal "a világhoz való viszony bölcseleti szerkezetével" foglalkozik.

A Hagyományértelmezések újabb prózánkban a hetvenes években bekövetkezett változásokat kíséri nyomon. A hagyományértelmezésnek annál a fajtájánál időzik hosszasan, amelyben a "hagyomány mint elsüllyedt archaikum" szembesítő erővel mutatkozik meg.

Beszédmód, gondolkodásmód, létezőmód szerkezetét és összefüggését tárják fel Balassa Péter esszéi. Minőségérzéke biztos, pontosságával hozzásegíti az olvasót mind a közvetített mű, mind a közvetítő mű alkotó befogadásához.

Schulcz Katalin

Baránszky-Jób László: *A művészi érték világa.*
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 469 l.

A kötet megjelenése óta elhunyt neves esztéta igen régen kiadott, nehezen hozzáférhető két korai művén kívül néhány fontosabb, elsősorban folyóiratban és csak kisebb részben előző kötetében, az *Élmény és gondolatban* (1978) publikált tanulmányaiból közöl válogatást. Az *esztétika látszat–valóság problémája* (1932) és a *Bevezetés az esztétikába* (1935) a magyar esztétikai irodalom sokáig nem méltatott, nem forgatott jeles alkotásai, melyekben Baránszky-Jób László sajátos művészetelméleti elveit fogalmazta meg, a bonyolult művészi és filozófiai kérdéseket jól követhető, élvezetes esszéstílusban, a vonatkozó irodalom fölényes ismeretében. Különösen tanulságos a *Bevezetés az esztétikába* című tanulmány, amely bemutatja Dilthey és Husserl módszereit; majd meghatározza az általa használt fogalmakat, az esztétikai értéket, az esztéticizmust, az esztétikát, majd azt fejti ki, hogy milyen módszerrel lehet megközelíteni, meghatározni, leírni az értéket, az értékélményt. Egyrészt a pszichológiai módszert ismerteti, másrészt az esztétikát önálló értéktudományként fogja fel, végül a fenomenológiai módszer alkalmazásáról értekezik. Külön fejezetben foglalkozik Rudolf Odebrecht esztétikájával mint hozzá közelálló rendszerrel, végül a művészi lét problémáit boncolja. A marxista esztétika fogalmai teljesen mások, mint Baránszky-Jób tanulmányának fogalmai, az elmúlt évtizedekben erről csak kritikusan szólhattak volna az esztétikusok. Ma talán újra érdeklődéssel és figyelemmel forgatják majd ezeket a lapokat a szakemberek, s elhelyezik majd a magyar esztétikatörténet őt megillető helyére. A kötet második része – *A művészet világa* – fontos irodalomtörténeti tanulmányok sorából áll: Kosztolányiról egy, Szabó Lőrinc életművéről három hosszú, alapvető jelentőségű tanulmány szól, egy írás Nietzsche két műzsájának a *Zarathustra* írásában betöltött szerepét elemzi. A *Szemponatok a Krúdy-jelenség megközelítéséhez* című tanulmány 1975-ben jelent meg, az azóta fellendülő Krúdy-szakirodalomhoz nélkülözhetetlen szempontokat kínált. Jékely Zoltánról *Hitelesség és költői rang* címmel írott tanulmánya ötvözi az egész költészetet átfogó összegezést és az egyes, remekműveknek tartott versek beható elemzését. Hamvas Béla nehezen megközelíthető regényét, a *Karnevált* világítja át *Az esszéirő regénye* című írás, a Szentkuthy-rejtélyt is meggyőzően tárja fel, Berczeli Anzelm Károlyról szóló tanulmánya a magányos, mellőzött költő formaművészetét alaposan elemezve méltó emléket állít ennek a költőtípusnak, költészetnek. *Az életmű vallomása* című írás a Márai-problémát mutatja be az őt ismerőknek és a műveivel csak ezután találkozó új nemzedéknek, kitűnően, kár, hogy nem fejtette ki részletesebben a felvetett problémákat. Kassák Lajos életregényéről szóló írása szintén érzékeny, sok személyes emlékekkel, sok új felismeréssel teli elemzés. Érdekes kérdést

vet fel Babits "impresszionizmusá"-val és "szimbolizmusá"-val kapcsolatban, pompásan bizonyítja a babitsi teremtő érzékeltetés csodáját. Radnóti Miklós lírájáról, Domahidy András *Árnyak és asszonyok* című regényéről és Illyés temetéséről szól az utolsó három rövid írás, ezekből is sugárzik a szerző értékszemlélete, a magyar irodalom értékei iránti kivételes megbecsülés, valamint a kötet valamennyi írását átható gondolkodni, látni tanító szándék.

R. Takács Olga

Barta János: *A pálya végén.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 415 l.

Megindítóan szép utószóval zárta le ezt a könyvet Barta János. Ötödfél oldal mindössze. Nem aggastyán írta, hanem egy öregember, öntudatlanul mintha az őshajú Arany maszkjában, az ő összehasonlíthatatlan szóválasztásával. Egyszerre látni önsorsunkat csendes sikertörténetnek és csak bennünket zaklató kudarc sorozatnak – ehhez bölcsesség kell és férfiméltóság. S ezt elmondani tudni és merni: a szív retorikája és az önismeret józansága.

Sok mindent tudott Barta János, néhai mesterünk. Tudta azt, hogy bele kell vetnünk magunkat szellemi kalandokba, de helyénvaló a tartózkodás attól, hogy a megemésztetlen újdonságoknak, a tudományos revelációként alakoskodó ötleteknek önfeledten átadjuk magunkat. Tudta és másokat is ráébreszteni tudott arra, hogy lehetünk egyszerre nyitottak, és – a lényegét: az igazságot illetően – befolyásolhatatlanul öntörvényűek. Lehetünk tudósok úgy is, hogy nem pusztítjuk el ilyen-olyan finomsági fokú műtöszereinkkel az élményt, azt, amit a művésztől kaptunk. Utánozhatatlan, de követendő ez a magatartás. És utánozhatatlan, de alig imitálható az ehhez tartozó, ezt tükröző tudósi beszédmód: hogyan lehet és illő homályban hagyni a szaktudás mélységeit, miközben rekonstruálni tudjuk nyilvánosan az utat valamely felismerésig, azaz a szép hitetés: a ráismerés naiv öröme ne hangolódjék el a tudományos megismerés folyamán.

Barta János professzor úr összetéveszthetetlen hangnemű, indulatvezetésű, szóhasználatú és pontosságú tanulmányainak utolsó gyűjteménye ez a könyv. Nagyobbik részének írásaiban oda tér meg, ahonnan igazán távolra soha nem lépett el. Arany János, Kemény Zsigmond és Madách Imre Barta János panteonjának uralkodó csoportozata.

Többször többen említettük Barta Jánosról beszélve, írva – ő maga is utal rá *Vallomás és számvetés* című itteni írásában –, hogy bár igazi műfaja a hosszabb tanulmány, melyben a tárgyalt művet értékeivel és gyarlóságaival együtt "mintegy ízekre szedi", azok az értekezések, amelyeket a nemzeti klasszika említett három példaadó és normát emelő összegezőjéről írt, monografikus teljességűek. Sőt, ha régi Madách- és Arany-könyvére gondolunk, az újabb idevágó értelmezések – mintegy palinódiaként – új monográfiákká kerekednek. Emez utolsó kötet részben glosszáriumokhoz hasonlóan (*Még egyszer a lírikus Aranyról, A líra peremén*), részben újabbakkal gyarapítva Arany-elemzésein sorát (*A nagyidai cigányok értelmezéséhez*,

Tetemrehívás) ennek a virtuális Arany-pályaképnek kipótolt mozaikdarabjai. Ugyanígy a Keményről közöltek is. *Az ember tragédiája értelmezéséhez* sokadik megszólalása Barta Jánosnak a zseniálisan amatőr sztrégovai nemesúr művéről – itt nem hozzászól az elmondottakhoz, hanem inkább újragondolja és újrendezi a már mondottakat. Madáchcsal mindenki így van: ahányszor olvassuk, annyszor lepődünk meg váratlan újdonságain.

A könyvet záró alkalmi írásokat olvasva – pl. Babitsról, Móriczról, Kosztolányiról – csak sajnálkozhatunk. Mennyire Barta János témája lett volna Ady életművének rendszeres feldolgozása. Mennyire villogtathatta volna vitázókedvét a költőre rakódott (s részben maga által is termelt) hordalék lebontása közben, s aztán milyen biztonsággal szállhatott volna alá oly mélységekbe, amelyek meglétét Adynál bizton sejtette.

Barta János utolsó könyvét olvasva, tűnő alakján merengve, reménykedhetünk: művei úgy őrzik meg őt, ahogy kortársai láthatták vagy észlelheték távoli jelenlétét. S a könyvkiadás talán majd érzékeli – teremtve is – az igényt: összegyűjtve és sorbarakva a tanulmányokat, megjelentetni Barta János monográfiáit Arany Jánosról és Kemény Zsigmondról.

Alexa Károly

Béla Miklós: Arcképvázlatok.

Hátrahagyott írások. Békéscsaba, 1987. 51 l. (Új Aurora füzetek)

A szerzőnek a Magyar Rádióban 1967–1980 között elhangzott könyvismertetéseiből ad válogatást ez a füzet. Béla Miklós évtizedeken át a nagyívű összegzések, a szintézisek mestere volt. Ebben a gyűjteményben tucatnyi kritikája kapott helyet. Illyés a kötet első hőse. A *Különös testamentum* költői világában talán éppen azt fedezi föl Béla Miklós, ami őrá is érvényes: "őrzi a hagyomány értékeit, de nem zárkózik el a modern újító mozgalmak eredményei elől sem". Szabó Lőrinc, Zelk Zoltán, Rónay György összegyűjtött verseiről mond véleményt. Devecseri Gábor íróportréiból, irodalmi anekdotáiból és visszaemlékezéseiből a korrajz, a költészet-elemzés, a visszatekintés motívumait emeli ki. Kormos István verseiről megállapítja, hogy ízig-vérig modern, újító líra, de a költő "nem szakad el élményeitől, a számára rengeteget jelentő tárgyi-természeti világtól, gyermekkorának emlékeitől". Tamási Áronról Béla Miklós miniatűr portrét ad. Kassák alakját a *Csavargók, alkotók* című esszékötet alapján villantja föl. Méltatja Németh László tanulmányait (*Sajkódi esték*) és Illés Endre novellaantológiáját (*Írók két háború közt*). Bori Imre Krúdy-monográfiájának legnagyobb értékét a "nagyvonalú, merész, nemegyszer kockázatos gondolati tételek erjesztő hatásában" látja, múltjelleg és jelenérdekű nézőpont egyesítésében. A kötet utolsó írása Rideg Sándor *Sámson* című regényét elemzi.

Olasz Sándor

Béládi Miklós: Illyés Gyula.

Kozmosz Kiadó, Budapest, 1987. 108 l. (Az én világom)

Béládi Miklóst alkotó munkája közben, be nem fejezett kéziratok mellől ragadta el a halál. A 20. század nagy egyéniségei, a magyar irodalomra döntő hatást gyakorló írók közül Illyés Gyula is egyik központi alakja volt irodalomtörténeti érdeklődésének. Számos tanulmányban foglalkozott költészetének fordulataival, egy-egy versének elmélyült elemzésével, életút, körülmények és alkotás összefüggéseivel, a különböző műfajokban megfogalmazódó azonos gondolatokkal, egyes művek újraértékelésével, az újonnan születő alkotások bemutatásával. Illyés erkölcsi természetű feladatvállaló elszántsága érdekelte, egyéni emberi, nemzeti tennivalók írói megvalósulását kutatta az életműben. Illyés művének huszadik századiságát mutatta ki, azaz azt, ahogyan e háborúkat, forradalmakat, ellenforradalmakat termő fél században mindig felelni próbált az idő változó kihívásaira, a magas emberi eszmények jegyében. "Megrendelést az időtől kapott, igaz – írja Béládi Miklós –, de feladatainak a legnagyobb igények szerint igyekezett végére járni." Az egész életművet feldolgozó monográfia létrehozására Béládi Miklósnak nem maradt ideje, de az elkészült részekből megszerkesztett kis kötet is fontos dokumentuma az illyécsi életmű értelmezésének, a befogadási folyamat, a – főleg fiatal – olvasók orientálásának, jelentős irodalomtörténeti ítéletek kialakításának. Bár minden műfajról, minden ismert műről szó esik a kötet négy fejezetében, a hangsúly a költői életmű kiemelkedő darabjainak bemutatására esik, néhány nagy vers átvilágításával az egész líra természetének közzérthető, mégis igen nagy tárgyi és elméleti ismeretanyagot mozgósító magyarázatára. Így pl. a *Nem volt elég*, a *Bartók*, az *Óceánok*, a *Koszorú* című nagy gondolati versek elemzése adja a kötet nagyobb részét, ezen kívül pedig a történelmi drámák érdemeit, múltteremtő funkcióját sorolja részletesebben az egyik fejezet. Az egyén és történelem, hatalom és erkölcs összefüggéseibe világító drámák (pl. a *Kegyenc*, *Különc*, *Malom a Sédén*, *Tiszták*, *Testvérek*) által felvetett gondolatokat más művekben is kimutatja a szerző. A nemzeti közösség és a mai ember gondjainak mind általánosabb megfogalmazását adó művek sorában Béládi Miklós minduntalan felmutatja az író alkotó küzdelmeit, megújulási igényeit is. Egyértelműen jelenti ki elemzései végkövetkeztetését: "Életművének a század legnagyobbjai között a helye: művészete és művészi erkölce példateremtő érvénnyel épült bele szellemi kultúránk történetébe."

R. Takács Olga

Belohorszky Pál: Égő rózsamáglya.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 577 l.

Nem véletlen, hogy Belohorszky Pál egy, a romantikának (vagy, hogy egészen pontosak legyünk: a romantikának és romantikával átitatott más műveknek!) szentelt világirodalmi fejezettel indítja új esszékötetét. Mert jelenkori ítéscseink sorában

ő maga az *utolsó romantikus*. Már a kötet darabjainak címe is erre utal (sőt: a kötet cím is, amely mögé történetesen Truman Capote novelláit rejtette a szerző!): ahová nézünk, mindenütt szó-burjánzás és költőiség. Mindez nem jelenti azt, mintha a tárgyi tudás, a biztos ítéletalkotó készség hiányozna ezekből az írásokból. De kétségtelenül némi olvasói tolerancia szükséges a Belohorszky habos-virágos stílusának elfogadásához és megemésztéséhez.

A magyar irodalom közelmúltját és jelenét tárgyaló kötetegység legsikerültebb darabjai: *A lélek kertésze* (Németh Lászlóról), *Fehéren izzó jég* (Illyés Gyuláról) és *A magyar romlás virágai*, Szabó Magda: *Régimódi történet* című, színpadi változatban is elhíresült családregényéről. Ez utóbbiban nemhogy zavaró lenne, inkább a lényeg megértését segíti Belohorszky másutt nehezebben megemészthető stílusromantikája.

Petrőczy Éva

Benedek István: Hátrább az egerekkel!
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 487 l.

Íróként, orvosként, népszerű ismeretterjesztő előadóként tartja számon a közvélemény a szerzőt, aki e könyvében 1984–1985-ben írt és különböző lapokban megjelent cikkeit gyűjtötte össze. A könyv címe is elárulja, hogy elsősorban orvosi kérdéseket vizsgál, tudománytörténeti ismereteit osztja meg élvezetes, csevegő stílusban olvasóival. Felsorolhatatlanul sokféle témájú írásait a következő cikluscímek alá sorolta: Példabeszédek, Karcolatok, Közérdekű magánügyeim, Magyarak lenni nem könnyű, Gyógyítani se könnyű, Tudósokról – tudásukról, Eszmék és rögeszmék a lélektanban. A címek eligazítanak az írások tematikáját és jellegét illetően. Egy ciklus az irodalmárok, történészek, magyarságkutatók figyelmére is érdemes: Magyarak lenni nem könnyű. Elfeledett adalékokat közöl például az 1932–33-as magyar íróhetekről, vitába száll egy Madách Imréről írott könyvvel (András László munkájával), s joggal állapítja meg, hogy az elmúlt évtizedekben háttérbe szorult vagy teljesen eltűnt a magyarságtudatra nevelés, ennek pótlására minél előbb tenni kell valamit. Néhány lapnyi, *Hamlet tanár úr* című írása Benedek Marcellnek állít hiteles és szeretetteljes emléket. A könyv egésze a tudományos ismeretterjesztés jelenlegi helyzetéről, kívánnivalóiról és eredményeiről is képet ad. Egy, a szerzővel készített interjú (*Egy kíváncsi úr*) Benedek István munkásságát, életelveit, megszívlelendő tanácsait mutatja be az olvasóknak, s az egész Benedek családról dokumentumértékű történetekkel egészíti ki irodalomtörténeti ismereteinket.

R. T. O.

Beregi, Théodore: Sur le chemin de l'immortalité.

Thome II. Littérature et Art dans le monde. Art et poésie, 1987. 394 l.

A szerző irodalomtörténeti és szélesebb körű művészettörténeti tanulmányai-
ból ad közre ebben a kötetben impozáns válogatást.

Az egyes írások legnagyobb része példamutató szerénységgel és dicséretes racionálizmussal a tárgyául választott művész nevét viseli címként, így a tájékozódás rendkívül egyszerűvé válik a kötetben. Ehhez járul a szerkesztés két további, az áttekinthetőséget segítő elve, az egyes cikkek országonként, ezen belül pedig a tárgyalt személyek időrendjében következnek.

Nemzeti öntudatunk berzenkedhet ugyan Liszt Ferencnek a német részben való szerepeltetése ellen, európai szemmel azonban ki tagadhatná, a "hírhedett magyar" méltó helyet kapott Beethoven és Wagner között. S mindjárt a "jövátétel" is, az összes többi fejezethez képest messze a legterjedelmesebb a Magyarország című. Madách Imrétől Szabó Dezsőig jó 100 év, talán több, művészeti életét fogja át, hiszen az írók, költők között helyet foglalhat Munkácsy, majd Bartók és Kodály is.

Az írások nagyobb része valamilyen kerek évfordulóhoz kötődő megemlékezés, s ami még fontosabb, a megemlékezés ürügyén a megidézett szerző megismertetése a francia közönséggel. A magyar vonatkozású cikkek mindegyike bőven foglalkozik a tárgyalt művész francia kapcsolataival. Kik, hogyan hatottak Petőfire, hogyan írt Jókai regényírói példaképéről Victor Hugoról, milyen sikere volt a maga korában Munkácsynak Párizsban, mire emlékezik Kodály Zoltán a francia fővárosban szerzett benyomásaiából.

Mindez azonban mentes az aktualizálás gyakori felszínességétől, Beregi néhány sorban is érzékletesen képes bemutatni a magyar szellemi életnek a nagyvilágban oly kevésbé ismert alakjait.

A kötetet egy jellegzetesen frankofil cikk zárja: az 1789-es francia forradalom hatása a külföldi irodalomra.

Ezzel mintegy összegzi azt a nagyon változatos, sokszínű képet, amelyet több mint hatvan rövid írás tár az olvasó elé.

Héjjas Eszter

Bessenyei György válogatott művei.

A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Bíró Ferenc munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 902 l. (Magyar Remekírók)

Hegedűs Géza, Szauder József és Vajthó László szerényebb kötetei után az első nagyterjedelmű Bessenyei-válogatást tartjuk kezünkben. Összeállítója, Bíró Ferenc e munkájához hasznosítani tudta saját monográfiájának és a folyamatban lévő s általa szerkesztett kritikai kiadásnak eredményeit.

A válogatás, amennyire lehet, teljes műveket közöl, Bessenyei változatos és nagy életművének minden műfajából. Tartalmazza valamennyi kisebb költeményét,

színművei közül az *Ágis tragédiáját* és *A filozófust*, két művelődéspolitikai röpiratát (*Magyarság, Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*), valamint legfontosabb bölcséleti, történetírói és államismereti műveit.

A szöveghez életrajzi kronológia és takarékos, de elégséges jegyzetapparátus járul. Feladatát Bíró Ferenc mintaszerűen végezte el.

L. S.

Bethlen Miklós levelei.

Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta Jankovics József. A latin nyelvű részeket fordította Kulcsár Péter. A magyar nyelvi jegyzeteket készítette: Nényei Gáborné. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 1491 l. (Régi Magyar Prózai Emlékek 6/1–6/2.)

Ennek az impozáns forráskiadványnak a külsődleges leírása igazából mit sem árul el arról a sokéves levéltári munkáról és könyvtári kutatásról, amely létrehozta, s legfőlőbb sejteti a historiográfiának eme könyv által feltáruló új lehetőségeit. A közölt dokumentumok – főleg misszilisek – lapszáma mintegy kilencszáz oldal. Az Országos Levéltár családi és hivatalos gyűjteményei mellett néhány – elérhető – külföldi bibliotéka is szolgált új darabokkal, s megjegyzendő, hogy a már – nagyon is szétszórtan – publikált Bethlen-levelek valójában csak egy ilyen, időrendben haladó és lehető teljességre törekvő gyűjteményben kapják meg kellő súlyukat, nyerik el megnyugtató értelmezhetőségüket.

Jankovics József textológusi teljesítménye minden tekintetben elismerésre méltó. A szövegközlés gondossága természetesen aligha ellenőrizhető, de a mutatók és a jegyzetek igényessége közvetetten meggyőzhet az olvasat pontosságáról is. Az apparátus néhány szakaszára külön is érdemes a figyelmet fölhívni – ezek ugyanis olyan jellegűek, hogy a szűkebb szakmai érdeken túl a szélesebb irodalmári érdeklődésnek is szellemi municiót nyújthatnak, kalauzként a nehezebb szakaszok befogadásához.

Ilyenek: Bethlen Miklós életrajzának rekonstrukciója (ahol lehetett hónapra, hétre, napra pontos részletezéssel) – 87–92. l.; a levelek összegző mutatói (az ebből kiolvasható névsor árnyalt szociológiája Bethlen biográfiájának és a több mint félszázados erdélyi politikai köztörténetnek) – 93–113. és 799–810. l.; az irodalomjegyzék (ez nemcsak a szűkebben vett témára – alak és kor – vonatkozó eddigi ismereteket tárja fel, hanem az általánosabb kérdésekben – pl. a levél és az önéletrajz műfaja – is eligazít) – 785–792. és 1367–1374. l. (Talán túlzott előzékenység volt az olvasóval szemben az irodalom- és rövidítésjegyzéket mindkét kötet végén közölni.) Bizony ma már elengedhetetlen az idegen és régibb, az időből kitűnt vagy megváltozott jelentésű magyar szavak szótára – 1377–1399. és 1400–1414. l., valamint a személy- és helységnévmutató – 1418–1471., 1472–1491.

Az érdembeli primér forrásanyag természetesen Bethlen leveleinek gyűjteménye, a jegyzetek ezeket értelmezik s tetézik számos esetben további elsőfokú forrá-

sokkal. Bethlen Miklós mind személyiségét (ambíció, mozgékony, az önreflektálás tudata és igénye), mind közjogi státusát tekintve olyannyira központi és jellegadó alakja volt a XVIII. századba átforduló XVII. század végső évtizedeinek, hogy minden tőle származó új dokumentum, vagy rá vonatkozó új adat azonnal megemelődik, s rendre átszínezi a kor általánosabb történeti viszonyaira vonatkozó ismereteinket. Emez új adattömeg integrálása természetesen a folyamatosan szintetizáló szaktudomány feladatai közé tartozik.

A szintézisalkotás munkáját a szövegkiadó Jankovics József maga kezdte meg a kétkötetes korpusz *Bevezetésében*. Ennek a több szakaszra bontott értekezésnek a nagyobbik fele a literátus Bethlen (az önéletrajzot író és levelező) új portréját rajzolja meg, a kor, az általános műfaj történet és a poétika–stilisztika szempontjait egyaránt markánsan érvényesítve, számos hiedelmet szétfoszlatva és sok apróbb hibás adatot helyesbítve, s új kutatásokat is hipotetikusan előlegezve (pl. Apáczai és Bethlen viszonya).

A történeti alapkutatások nem tartoznak a historiográfia, s általában a művelődéstörténet-írás leghálásabb munkatípusai közé. Közeli ismerést el nem várható aszkézis kell hozzá, s szüntelenül tudatában lenni annak, hogy itt a legkisebb tévesztés is megengedhetetlen, s hogy itt a kutatómunka felületességei nemigen leplezhetőek szóvirágokkal. A jó szövegkiadások viszont a szakmai maradandóságnak szinte egyedüli zálogai, s mindig bennük az esély, hogy adataik így vagy úgy, előbb vagy utóbb észrevétlenül megtermékenyítik a történelmi tudatot, a múlt valóságaival szilárdítják a jelen mentális igazságait. A Bethlen-levelek gyűjteménye is a mindig kézügybe kívánckozó alampművek közé tartozik.

Alexa Károly

Bibliografie československé hungaristiky za léta 1978–1980.

Sestavili: Jiří Cvetler, Richard Pražák, Marta Romportlová.

Univerzita J. E. Purkyně v Brně (Fakulta Filozofická). Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha, 1986. 221 l.

A brünni egyetemen folyó hungarológiai kutatás újabb eredménye ez a bibliográfiai kötet. A Történelmi és Néprajzi Tanszék mellett működő hungarológiai és balkanisztikai kabinet munkája, a tizedik kötete az "Anyagok Közép- és Délkelet-Európa történetéhez és kultúrájához" című sorozatnak. A bibliográfia fő fejezetei: I. Általános rész (Tudományszervezés, bibliográfiák, források és forráskutatás, módszertan), II. Nyelvészeti hungarológia, III. Irodalomtudományi hungarológia, IV. Magyar történet, V. Néprajz és folklór, VI. Magyarok Csehszlovákiában, VII. Kiegészítések és javítások, VIII. Fölhasznált publikációk jegyzéke.

K. Gy. Cs.

A szerző az elmúlt években különböző fontos irodalompolitikai posztokat töltött be. E néhány év alatt születtek a kötetben összegyűjtött, először főként a Tiszatájban, Forrásban, a Napjainkban megjelent írások. A szerzőt elsősorban az írói gondolkodás és magatartás, illetve történelmi szerepvállalás változatai érdeklik, tanulmányai a személyiség, nép, nemzet összefüggéseit, a sorskérdéseknek tudott problémákat vizsgálják néhány magyar író és politikus életútján, egy-egy munkáján, nézetein, történelmi szerepén keresztül. A különböző tárgyú írásokat az a politikai-eszmetörténeti érdeklődés köti össze, hogy a vizsgált életművekből milyen tanulságok vonhatók le ma, hogyan alakították az általa választott személyiségek történelmünket, tudatunkat, mit tartottak fontosnak jövőnk szempontjából. A tanulmányok megírásának ideje a hetvenes évek vége, nyolcvanas évek eleje, s ennek az időszaknak az eszmei tisztázását, értékkeresést, eszménykeresést sürgető problémái is kirajzolódnak az egyes írásokból. Egy markáns vonulat kutatását, propagálását vállaló szemlélet tükröződik valamennyi tanulmányból. Eszmetörténeti és irodalomtörténeti eredményei vannak Veres Péterről szóló írásának, amelyben az írónak a népi-nemzeti kultúra kérdéseiről kifejtett nézeteit értelmezi. Darvas József publicisztikáját igen sokra értékeli, a szerzőt "kétségekben gyötörődő, de a közvetlen cselekvés nélkül létezni nem tudó emberként" mutatja be. Galgóczi Erzsébet *Vidravas* című regényének elemzésekor azt állapítja meg, hogy az író is "lép egyet ismét a népi sorsérzékeltől a nemzeti sorsérzékeltés felé". Veres Péterről mint magyar állampolgárról is készített egy portrét, s a reagálni képes és együttműködni kész közszellem példajaként állítja őt a mai középgeneráció és a náluk fiatalabbak elé. Kiemelkedő a kötet *A magyar politikai géniusz* című, Bethlen Gáborról szóló írása, amely a történelmi cselekvés lehetőségét, a politikai magatartás történelmi rugóit kutatja, s Bethlent korszerű eszményképként kívánja a magyar politikai gondolkodás számára bemutatni. "Bethlen Gábor politikai életművét és politikusi karakterét arra hivatott történészek már nagyobb-részt feldolgozták, s ami abból még hátravan, az is elsősorban a szaktudomány feladata. Ám ezt a ritka kincset közkinccsé tenni a magyar szellemi életben általában is, és amennyire lehet, beépíteni a mai magyar köztudatba és közéletbe, az már történészek, politológusok, írók, esszéisták, pedagógusok közös feladata lenne, s bármely szakmában méltó feladat" – írja. 1981-ben, Németh László születésének 80. évfordulójára készített emlékezése, *A minőség próféciája* szintén a ma is követésre méltó magatartáselemeket, elveket kívánja tudatosítani, s azt állítja, hogy "nekünk, magyaroknak legalább, a Németh László-i minőségelv érvényesítése a jövőnket jelentheti". Ugyancsak a máig ható érvényességet, példaértéket emelik ki Bajcsy-Zsilinszky Endréről szóló írásai is, az egyik a mára kevésbé ismert Mátyás-életrajzát elemzi, a másik Bajcsy-Zsilinszky emberi-politikusi drámáját eleveníti meg nagy erővel, széleskörű tárgyismerettel és szuggesztivitással. Illyés Gyula *Magyarok* című könyvének értelmezését vázolja fel *Magyarok – szorongók és békétlenek* című írása, ezt is olyan szándékkal: "nézzük meg, hogyan látta még fiatalon, de már érett, teljesen kész íróként a magyarságot a harmincas évek de-

rekán-végén; s mennyiben változtak a gondjaink azóta”. Ezután három írásban Csoóri Sándor költészetéről, szerepvállalásáról, közösségi szolgálatáról, esszéírói munkásságáról olvashatjuk Bíró Zoltán értékelő, töprengő, továbbgondolkodásra készítő szavait. A kötet záró tanulmánya egy csaknem száz oldalnyi eszmei-politikai fejlődésrajz Kőlcseyről, a reformkor általa is kivételesen sokra becsült alakjáról. Kőlcsey verseiből, cikkeiből, tanulmányaiból bőven idézve rajzolja meg a gondolkodó alakját. Az egyik hosszan elemzett idézetet érdemes újraolvasnunk: ”A nemzeti hagyomány pedig sok tekintetben megbecsülhetetlen kincs. Nemcsak azért, mivel a történelmi tudománynak, ha emlékeket nem is, de legalább nyomokat mutat, hanem sokkal inkább azért, mert az a nemzeti lelkesedésnek s annál fogva a honszeretetnek vezércsillaga.” Kőlcsey írásait Bíró Zoltán a magyarság mindenkori legjobb és leghűségesebb közösségi embereihez szóló üzenetként fogja fel, s ennek az üzenetnek a felerősítése, tudatosítása könyvének érdeme.

R. Takács Olga

George Bisztray: Hungarian-Canadian Literature.
University of Toronto Press, Toronto, 1987. 116 l.

Bisztray György, a torontói egyetem magyar tanára mindenkinél jobban ismeri a Kanadában magyarul kiadott szépirodalmat. Könyve a legszerencsésebb időpontban készült el, hiszen 1989 nemcsak Magyarország, de a nyugati magyarság életében is döntő fordulatot hozott. Olyan helyzetről készített higgadt, tárgyilagos, szenttelen elemzést, amely ma már a múlté.

Kötetének öt fejezete közül a harmadik a leghosszabb. Ebben tekinti át a kanadai magyar irodalom történetét. Szigorúan válogat. A második világháború utáni időszakban hetvenhat író tart számon, de mindössze huszonkettővel foglalkozik, mert csak az ő alkotásait tartja jelentősnek. A hetvenes évekre összpontosítja figyelmét, mikor ötvennél is több kötetet adtak ki kanadai magyar írótól.

Meggyőző módon, a versírást értékeli legtöbbször. Először a református Fáy Ferenc műveit vizsgálja, kiemeli kezdeményező szerepét, de nem hallgat verseinek modorosságairól sem. A katolikus Tűz Tamás költészetét többre becsüli, de ennek méltatásakor is él megszorítással: szót ejt későbbi gyűjteményeinek egyhangúságáról. Faludy György munkásságát sem fogadja osztatlan csodálattal, sőt óva int annak túlértékelésétől. A következő nemzedékből Vitéz Györgyöt és Kemenes Géfin Lászlót emeli ki. Míg a korábbiakat értékörzőként jellemezte, náluk iróniát tételez föl. Úgy gondolja, e két költő már távolságot tart a hátrahagyott óhaza örökségével szemben.

Anélkül, hogy vitatnám a szerző alapföltevését, mely szerint Vitézben és Kemenes Géfinben kell látnunk a kanadai magyar irodalom legjelentősebb alkotóit, némi ellentmondást sejtsek a jogos esztétikai értékelés és a történelmi-szociológiai indoklás között. Bármennyire is van irónia Vitéz és Kemenes Géfin költészetében, az ő műveik is nagyon erősen kötődnek anyanyelvük kultúrájához. Magyarságtudatuk

nem erősségben, hanem árnyaltságban különbözik az idősebb szerzőkétől. Maga Bisztray is kétségesnek tartja, hogy Vitéz második kötete, a *Missa agnostica* (1979) lefordítható volna, a néhány évvel fiatalabb Kemenes Géfin fő műve, a *Fehérlófia* – melynek 1991-ben hat része jelent meg Budapesten – pedig szinte hemzseg a csakis magyar olvasó számára érthető történeti s kulturális utalásoktól. Az a közeledés az új hazához, melyet Bisztray szeretne látni a kanadai magyar irodalomban, inkább csak Sárvári Éva regényeiben figyelhető meg. Szociológiai szempontból ezek kétségkívül érdekesebbek, nyelvi megformáltságuk viszont – ha nem csalódom – lényegesen kevésbé választékos.

A könyv negyedik fejezete annak a kutatásnak az összefoglalása, melyet Bisztray 1978–79-ben sajátmaga által készített és tizenöt írónak elküldött kérdőív alapján végzett. A kötet függeléke magát a harminchat kérdést és a rájuk adható lehetséges válaszokat is közli. Az értékelés fő mozzanatai rendkívül figyelemreméltóak. A válaszokból kiderül, hogy a kanadai magyar irodalom egyértelműen városi jelenség. Művelői többre becsülik Európa, mint Észak-Amerika kultúráját. Általában nem látogatták meg eredeti hazájukat a tárgyalt időszakban. Hetven százalékuk nem érzi, hogy az idegen nyelvi környezet károsította volna anyanyelvi tudását. Többségük elsősorban erkölcsi szerepkört tulajdonít az irodalomnak, vagyis másodlagosnak tekinti a közlést és ennél is kevésbé fontosabbnak a szórakoztatást. Nem a kanadai magyarság számára ír, választott hazájában nem talál megértésre, és kifejezetten szeretné, ha Magyarországon kiadnák műveit.

Van-e jövője a magyar irodalomnak Kanadában? Ezt a kérdést teszi föl Bisztray a záró fejezetben. Amikor könyvét megírta, még csak arról adhatott számot, hogy az 1981-ben Budapesten megjelent *Vándorének* című gyűjtemény négy kanadai költő verseit is közölte. Azóta a helyzet gyökeresen megváltozott. Némelyek hazatelepültek, sokan Magyarországra látogattak, és a közlés politikai akadályai is megszűntek. Lehet, mindez korántsem fogja segíteni, hogy a magyar nyelvű költészet beilleszkedjék a kanadai irodalomba. A magyarországi kiadás új összefüggésbe helyezheti az észak-amerikai országban élő írók munkáit, s ez szigorúbb megmértetést is eredményezhet. Annyi bizonyos, hogy Bisztray kötete – mely életrajzi s könyvészeti eligazítást is ad – hasznos kézikönyvként fog szolgálni mindazoknak, akik a szétszóródott magyarság történetének egy immáron lezárt szakaszával kívánnak foglalkozni.

Szegedy-Maszák Mihály

Blaha Lujza naplója.

Előszóval és jegyzetekkel közreadja: Csillag Ilona. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 341 l.

Örvendetesen megszaporodott a legutóbbi időkben a színháztörténeti vonatkozású munkák száma. Az érdekes, s egyben forrásértékű kiadványok között kell számon tartanunk a Csillag Ilona által közreadott Blaha Lujza naplóját is – mely

először 1904-ben és 1905-ben jelent meg folytatásokban a Magyar Hírlapban; majd 1910–11-ben a Polgár című lapban, legutoljára pedig 1920-ban, Rákosi Jenő előszavával. Amint azonban azt Csillag Ilona értő előszavából megtudhatjuk, e kiadás korántsem volt teljes; "egyfelől a fehérterror, másfelől a művésznő matróna kora tett kívánatosná némi átigazítást".

Az új kiadás a Magyar Hírlapbeli teljes szöveget közli. Színháztörténet, mentalitástörténet, élő, eleven korrajz – s mindenekelőtt egy lélek, egy egyszerűségében is kivételes egyéniség önportréja. Hogy mennyire hiteles ez a portré? Maga Blaha Lujza is leszögezte a Napló első közlésekor, hogy az eredeti naplórészeket visszaemlékezésekkel egészítette ki. Olykor érezhető az utólagos korrekció, ám a legtöbb epizód (különösen a Napló első fele) a közvetlen élmény frissességével hat.

Hiteles – bár mindig csak a jóra, szépre figyelő – portrékat rajzol pályatársairól, s a kor kiemelkedő személyiségeiről, akikkel kapcsolatban állt.

Blaha Lujza személye túlnőtt önmagán; jelképpé vált, egyfajta nemzeti szimbólummá, méghozzá a népszínmű – e nagyonis vitatható értékű műfaj üdvöskéjeként és népszerűsítőjeként. "Ő maga volt a műfaj" – amint azt Csillag Ilona igen találóan megjegyzi a *Kalauz a Napló olvasásához* című előszavában. Blaháné életének regénye tehát e sajátos műfaj regénye is, mely műfajt kárhoztathatjuk, elítélhetjük, ám mégsem lehet elvitatni, hogy évtizedekig uralta a magyar színpadot, részben éppen Blaha Lujza varázslatos, "bűbájos" színészgyéniségének jóvoltából. Nem a realitás, hanem a vágyak szintjén fejezett ki valamit e műfaj a magyarságról. Blaha Lujza pedig az a színésznő, aki, Hevesi Sándor szerint: "mindaz a báj, szépség, kedvesség, érzelmesség és őszinteség, amelyet az egész magyar közönség a népies magyarság ideáljához fűzött".

Milyen is volt hát ez az ideálkép? A Napló tanúsága szerint: igazi művész volt. Mélységes művészi alázattal közeledett a színházhoz; szakmai fegyelme, morális tisztasága példaszerű lehet ma is. Hűséges természet volt, nem szerette a változást, változtatást. Bécsből, ahol pedig a legjobb úton lett volna a világkarrier felé, szökik haza, a kedves Debrecenbe – hisz ott legalább magyarul beszélnek. De nem nagyon akar megválni első pesti színházától, a Nemzetitől se. Eleinte még vágyódik drámai szerepekbe – ám a népszínművet annyira megkedveli, hogy a színigazgatók alig-alig tudják rávenni egy-egy operai szereplésre... Mondhatni talán: nem volt igazán újat, mást akaró művésztipus; nem vonzotta az ismeretlen; művészi igényeit talán lejjebb szállította, mint szükséges lett volna.

A Napló szövegét az előforduló fontosabb személyek rövid életrajza, s az említett színművek jegyzéke egészíti ki; szintén Csillag Ilona gondos munkája. A jól összeválogatott képanyag nemcsak Blahánét mutatja meg életének különböző korszakaiban és szerepeiben, hanem a könyv lapjain sorra elvonuló, a színésznővel kapcsolatban álló személyiségeket is, Rákosi Jenőtől, gróf Andrássy Gyulán át Fedák Sáriig.

Bod Péter: Szent Hilárius.

A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Hargittay Emil. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 280 l. (Magyar Ritkaságok)

Bod Péter nagy tudományú férfiú volt. Huszonegy nyomtatott, számos kiadatlan műve közül bizonyítékul elég megemlíteni *Magyar Athenasát*, az első magyar nyelvű irodalmi lexikont, valamint bibliai lexikonát, melynek terjedelmes bevezetője pompás hermeneutikai tanulmány.

Szent Hiláriusa könnyedebb műfajhoz tartozik: kérdés–felelet formájában s erkölcsi célzattal előadott tudnivalók és anekdoták gyűjteménye. Egyik kérdése úgy hangzik: "Mit lehet tanulni az egyiptomi békától?" Felelet: "Nagy okosságot, melyet amikor el akar nyelni a krokodilus, leharap valami nádszálát, és azt keresztülfogván a szájában, el nem nyelheti." S következik a kegyes tanulság: "Te, ha az ördög bé akar nyelni, fogd szájadba az Isten beszédének nádszálát vagy pálcáját, s el nem nyelhet."

Bod Péter könyve először 1760-ban jelent meg. Ekkor 508 kérdést tartalmazott (tárgykörök szerint 13 fejezetbe csoportosítva: az Istenről és az vallásról, Az emberről közönségesen, Az időről, A gazdagságról, szegénységről stb.), később ez a szám 684-re bővült. A jelen kiadás (a három XVIII. századi és az 1943. évi után immár az ötödik) a teljes kérdős–felelet sorozatot közli.

Hargittay Emil bevezető tanulmánya minden szükséges információt megad: tisztázza a könyvecske műfaji mintáit, forrásait, helyét a szerző életművében és a korszak irodalmában, szól népszerűségéről, betiltásáról, egy-egy anekdotájának más íróknál való előfordulásairól (Temesvári Pelbárttól Mikszáthig). Hasonló alaposítással készültek a könyv jegyzetei.

Mintaszerű kiadvány, sajnos, oly ritka manapság a népszerű kiadások között.

L. S.

Boglári Békés István: Népi írók, ifjú kommunisták és más rebellisek.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 409 l. (Tények és tanúk)

Tanítóként dolgozott egész életében a szerző, aki a két háború közötti magyarországi haladó értelmiségi mozgalmakban szívvel-lélekkel vett részt, harcolt az állástalan tanítók jogaiért, baráti körébe kommunisták, népi írók, szociográfusok és szociáldemokrata politikusok egyaránt szép számmal tartoztak. Emlékiratában saját életéről számol be, egy olyan ember nézőpontjából írva le környezetét, az általa megismert társadalmi mozgásokat, változásokat, aki soha nem került magas posztra, kapcsolatai, érdeklődési köre révén mégis mindig tájékozott volt az ország dolgairól, politikáról. S igaza van abban, hogy érdekes tapasztalatok nemcsak a felső régiókban szerezhetők, értékes gondolatok nemcsak a magas társadalmi szférákban teremnek. Baráti köréből Darvas Józsefről, Seres Józsefről rajzol portrét, beszámol 1932-ben indított *Jövönc* c. folyóiratáról, amely csupán egy számot ért meg, s radikális nézetei miatt tanítói állásából való elbocsátását vonta maga után. Többször is

letartóztatták nézetei és baloldali tevékenysége miatt, kihallgatásairól és a bírósági tárgyalásokról szóló beszámolója kiegészítő kordokumentum a harmincas évek történetéhez. Ugyancsak dokumentumértékű az állástalan tanítók érdekében vívott harcainak felidézése is. A Diplomások Önszolgáltató Szervezetének Tanítói Szakosztályában beadványokkal, újságcikkkel és különféle akciókkal próbált segíteni a tízezer-nél is nagyobb számú állástalan tanító sorsán. Mozgalmi és pedagógiai tevékenységéről szóló emlékeit sok-sok korabeli levéllel, cikkrészlettel, későbbi tanúk elemzéseiből vett idézetekkel színesíti, dokumentálja. Könyvterjesztőként végzett munkájában Püski Sándor is segítette, sikerrel működött közre a népi írók műveinek eladásában, megismertetésében. 1945 után keserű tapasztalatokat szerzett Darvas József munkájával és emberi magatartásával kapcsolatban, ezekről éppen csak jelzésszerűen tájékoztatja olvasóit, így sem érdektelen információk ezek a korszak kutatói számára. A "torzult módszerekkel operáló átmeneti esztendők"-ben végül is semmilyen közéleti szerepet nem vállaló Boglári Békés István sorsa, gondolkodása jellegzetes kortársi életpálya, s rezignált derűvel megírt emlékirata tanulságos tanúvallomás.

R. T. O.

Bori Imre: Tanulmányok a magyar–dél-szláv irodalmi kapcsolatok köréből.
Forum Kiadó, Újvidék, 1987. 296 l.

Bölcsen tette az újvidéki Forum Kiadó, hogy Bori Imrének huszonhárom tanulmányát gyűjteményes kötetben jelentette meg. Jóllehet az értekezések, konferencia-előadások, ismertetések, feladatmegjelölő és ezért elsősorban ötletket felvilágosító írások többsége már folyóiratokban és kötetekben (egyikük-másikuk többször is!) napvilágot látott, így, ebben az együttesben nemcsak a sokoldalú, több periódus kutatójaként nevet szerzett alkotó portréját, tudósi alkatát és módszertani eljárásait segít pontosabban megismerni, hanem – mindenekelőtt – hozzájárul a magyar–dél-szláv irodalmi-kulturális érintkezések természetének, jellegének célszerűbb átvilágításához, és ezen keresztül ennek az igazán nem elhanyagolt diszciplínának lehetőségeiről, esetleges stagnálásáról, a továbblépés módzatairól mutat föl nagyon sok és nagyon fontos adalékot.

A szerb Szent László-legendától Ady Endre szerb és horvát befogadásáig, egy magyar szempontból érdekes kajhorvát daloskönyvtől a vajdasági irodalom néhány epizódjáig, a "szentendrei rebellis"-ként Csuka Zoltán által magyar könyvbe írt Jakov Ignjatovičtól a vajdasági költők műfordításainak mérlegre tételéig ível Bori Imre érdeklődése, vagy másképpen fogalmazva: a hagyományos értelemben vett filológiai értekezéstől a magyar esszé-hagyományokba illeszkedő, a széppróza eszközeit is igénybe vevő írásokig, a genetikusan érintkezések "klasszikus" változatától (mint amilyen például az útleírás a kulturális kapcsolatok előmozdítása és műfaja szempontjából) az intertextualitásig, a genológiai (regényelméleti és -történeti) vázlattól a regionalitás komparasztikai felméréséig.

Mindehhez tudnunk kell, hogy az újvidéki bölcsészettudományi kar magyar nyelv és irodalom szakos hallgatói számára éveken, sőt immár évtizedeken keresztül

Bori Imre tartotta az e diszciplína jegyében megfogalmazható előadásokat, e tárgykörből tanári kézikönyvként nevezhető munkásként tett közzé, illetőleg a magyar–szerb összehasonlító irodalomtudományi és a XX. századi magyar irodalmi értekezleteken számos, a délszláv–magyar kapcsolatok témakörbe tartozó, mindig inspiratív, mindig szellemes (és éppen ezért mindig vitára serkentő-készítő) előadásokat tartott.

Számvetésnek is fölfogható tehát ez a szintézis célú kötet. Azt mutatja, hogy Bori Imre éveken keresztül kimunkált módszerével meddig lehet eljutni, milyen területeken lehet érvényes és maradandó eredményeket elérni, hol futja csupán vázlatra, elegáns, ám inkább esszéisztikus eszme-futtatásra. Nyilvánvaló, hogy a kötet címbe foglalt megjelölés: "kapcsolatok" – élő, nemcsak a vajdasági, hanem általában a magyar művelődés- és részben irodalomtörténet szempontjából nemcsak bibliográfiai jelentőségű, hanem – nem túlzás – egzisztenciális érdekű; tudnunk kell, mit írtak rólunk, irodalmunkról, hogyan reagáltak irodalmunkra, illetőleg kultúránk-irodalmunk rétegződéséhez miképpen járult hozzá és hozzájárult-e a szerb és a horvát tényező. Ezzel együtt az együttlévő népek kultúráinak természetes és nem feltétlenül a hivatalosság és intézmények által létrejövő érintkezései a kétnyelvűségben, a kettős kultúráltságban, a kettős honosságban artikulálódnak: mindezekhez Bori Imre tanulmányai sok fontos adatot, néhány perdöntően érdekes elemzést hoznak. Kiváltképpen ott van elemében, ahol "képzettörténeti" egybevetésekre nyílik módja (mint az Ady–Krleža-viszony feltárásakor), vagy ahol a fordítás révén jelentkező befogadástörténeti és -elméleti elmélkedésre van lehetőség (mint például Ivo Andrić magyar recepciójáról írva). De nem hallgathatjuk el, hogy az e diszciplínában oly szükséges szintézist mégsem adják ezek a dolgozatok; s nem csupán azért nem, mert a természetes tudományos munkamegosztás következtében korszakok kimaradnak (a barokkról szólva Angyal Endre és részben Hadrovics László, a felvilágosodást tekintve Szeli István írásai az eligazítók), hanem elsősorban a szükség teremtette helyzet igényelt egy sokkal oldottabb, "közérthetőbb", kevésbé szaktudományos nyelvű, szikárabb és egzaktabb terminológiával nemigen élő előadásmódot: ugyanis a feltárás, a tanári munka, a megannyi konferencia során született tanulmányok hozadéka nem annyira a diszciplína elméleti továbbfejlesztéséhez, mint inkább további anyagok bevonásához járulnak hozzá. Jellemző, hogy a hol elő-, hol utószóként publikált (a jelen kötetben: 5–8.) "Összehasonlító irodalomtörténeti problémák" főleg a kutatás *területeiről* és nem a kutatás *módszertanáról* szól, egyébként is 1970-ben született, így legfeljebb irodalom- és kapcsolattörténeti becslő (de feltétlenül az!), 1987-ben már túlhaladottnak tetszik, pesze nem utolsósorban Bori Imre értekezései miatt is. Tanulságos lenne, ha összeírnánk hány szót (fogalmat? definíciót igénylő jelenséget?) tesz idézőjelbe Bori Imre, azaz jelzi maga, hogy metaforáról van szó, amely sokféleképpen értelmezhető. A magam részéről nemigen tudok mit kezdeni a "nemzeti" jelzővel (idézőjelben), és még jónéhány szóval (?), fogalommal (?) vagyok így. Természetesen a bevezető (alapozó? programadó?) tanulmányt követő értekezésekből sok minden kiolvasható, ami az "idézőjeleket" talán még fölöslegessé is teszi. E kevésbé fogalmi nyelv az olvashatóság, a továbbgondolás szempontjából ihlető, inspiratív, kedvesináló is lehet, ennek fogom föl magam is. Mégis, több tanulsággal forogatom a kötetnek ama írásait, amelyek konkrétumokból, írói életművekből vagy műfajokból kiindulva meghatározott körvonalú érintkezési típusok kö-

rüljárását vállalják. Bori Imre minden írása teljes joggal számíthat érdeklődésre, az esetek túlnyomó részében jól kérdez, nem lezárja, hanem a maga szuverén módján megindítja a vitát.

Fried István

Bosnyák István: Mű és magatartás.

Esszék, kommentárok. Forum Kiadó, Újvidék, 1987. 233 l.

Cím és alcím közül ezúttal bizonyosan az utóbbi a fontosabb; ezt magyarázzák a kötet mottói, s ezt igyekszik megvilágítani a szerzői előszó is. Bosnyák rokon műfajokként értelmezi az esszét és a kommentárt, melyek közös vonása, hogy egyaránt távol állnak az olyan "súlyos" irodalomtörténeti, esztétikai vagy filológiai műfajoktól, mint a tanulmány, a dolgozat vagy a szakkritika. Az esszé és kommentár esetében, Bosnyák megfogalmazását idézve, "a tárgy – a legkülönbözőbb műfajú írásmű – nem a tudományos elemzés vagy szakkritika értékmérés objektuma elsősorban, hanem olyan *bevallott* 'apropó' ami okot és módot ad az esszéíró számára bizonyos 'általános érdekű és érvényű elvek' szubjektív taglalására, vitatására és afirmálására is, miközben az esszé témája, maga az adott írásmű inkább csak nemes eszköznek bizonyul, mintsem célnak..." A kötetbe fölvetett írások csoportosításakor Bosnyák mégis az írások témájára figyelt. Az első, Kortársak címet viselő részben főként a mai jugoszláviai magyar irodalomról szóló írások kaptak helyet. Domonkos István *Redőny* című prózakötete, Dudás Károly *Szakadója*, Baranyai Júlia néprajzi és művelődéstörténeti tanulmányai, Koncz István és Maurits Ferenc versei, Tóth Ferenc színműve, Várady Tibor és Varga Zoltán regényei szolgáltatottak itt "ürügyet" Bosnyák számára gondolatai kifejtéséhez. A magyar szerzők mellett Jugoszlávia többi népének irodalmát itt Slobodan Šnajder és Danilo Kiš képviselik. A kötet második része, mely az Élő hagyományok címet viseli, az elődökkel foglalkozik: Lukács Györggyel és Adyval, Két antibarbarus címmel Krležával és Sinkóval, valamint Gáll Ernővel és Méliusz Józseffel.

A kötetet az 1970 és 1985 között született írások eredeti megjelenési helyét feltüntető jegyzetek teszik teljessé, s könnyítik meg az értelmező munkáját, akinek (ellentétben a kötet mostani ismertetőjével) nem csupán az írások tárgyáról, hanem üzenetéről is számot kell adnia.

Szajbély Mihály

Börzsönyi József: A Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Sárospatak) kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok.

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1986 [1987]. 411 l. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 4.)

A Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára – közismert nevén a sárospataki kollégium nagykönyvtára – osztozva a kollégium szellemi

kisugárzásában, évszázadok óta kiemelkedő szerepet töltött be az észak-magyarországi református értelmiség képzésében. A könyvtár története is azonos a sokat szenvedett, bujdosásra, vándorlásra ítélt kollégium és diákjai sorsáéval. Könyveinek és kéziratainak jelentős része elveszett az erdélyi, gönci, kassai tartózkodás alatt – akárcsak a legutóbbi, a II. világháború elől Pestre menekítés alkalmával. De még így is az egyik leggazdagabb könyv- és kéziratgyűjtemény gazdája a könyvtár: református egyház- és iskolatörténeti, irodalomtörténeti vonatkozásokban egyaránt becses dokumentumanyagot őrizvén a kutatók számára.

A két és félezernyi egység napjainkban ismét örvendetes gyarapodásnak indult: a régióhoz kötődő hazai és külföldön élő tudósok, művészek – folytatván a múlt századi diákok és tanárok nemes hagyományait – Sárospatak nagymúltú iskolájára és könyvtárára bízják hagyatékuk, szellemi értékeik vigyázását.

A Börzsönyi József összeállította katalógushoz Szentimrei Mihály fűzött – a nagykönyvtár történetét bemutató – előszót.

J. J.

Cavaglià, Gianpiero: Gli eroi dei miraggi. La parabola del romanzo ungherese dal Millenario alla repubblica dei Consigli. 1896–1919.

[A délibábok hősei. A magyar regény története a Millenniumtól a Tanácsköztársaságig. 1896–1919.] Cappelli editore, Bologna, 1987. 156 l.

Gianpiero Cavaglià, a torinói egyetem magyar professzora, két Krúdy-könyv (*Az Aranykéz utcai szép napok*, 1982 és a *Vörös postakocsi*, 1983) olasz fordítója, több kiváló, a XVIII–XIX. századi magyar irodalommal foglalkozó tanulmány szerzője összefoglaló munkát jelentetett meg a magyar regény fejlődéséről, melynek csúc- és egyben végpontját Krúdy művészetében jelöli meg. Cavaglià ideológiatörténeti elemzésekre építi műfaj-történetét. Azt a folyamatot vázolja fel, hogy hogyan ürültek ki, váltak illúzióvá, délibábbá, majd egy konzervatív ideológia részévé a magyar nemzeti eszmények, s miképpen befolyásolta ez a változás a prózairodalmat a kiegyezéstől az első világháború végéig terjedő időszakban.

Könyve első fejezetében bemutatja a millenniumi Magyarországot: leírja Budapest nagyvárossá válásának folyamatát, s összefoglalást nyújt a kiegyezés utáni politikai és ideológiai irányzatokról. Megállapítja, hogy a nacionalista eszmék ebben a korban nem fejezik ki többé az ország valós politikai problémáit, illúziókra épülnek, így a politika terén konzervatívnak minősülnek. Sajátos módon azonban ezeknek a konzervatív eszméknek a továbbélése az elbeszélő irodalom fejlődésében jótékonyan hatott, hozzájárult a modern regény kialakulásához. Az az epika ugyanis, mely e délibábbá váló nemzeti eszmék kifejezője, szükségképpen egyre inkább eltávolodik a valóságtól, művészileg messze kerül a (marxista kritika által különösen értékelt) realizmustól és a naturalizmustól, elveszíti moralisztikus, tanító jellegét, s mindez a javára szolgál, mert így önálló, saját világot képes teremteni. A legjobb magyar regényeket, Jókaitól Mikszáthon át Krúdyig Cavaglià szerint e realitásukat mindinkább elvesztő nemzeti eszmék határozzák meg. Jókai műveinek nagy részét

a számára vitathatatlan értékeket hordozó nemzeti eszmékre építi, Mikszáth ugyanezen értékeket, de már iróniával ábrázolja, Krúdy írásaiban pedig a nemzeti mítosz visszhangja, kísértete jelenik meg. Krúdy sajátos viszonya ezen elavult nemzeti mítoszhoz meghatározó szerepet játszott abban, hogy az epikának egy Európában páratlan, új típusát hozta létre, mely Musil és Proust jelentőségével vetekszik. (A modern eszmék írói ezzel szemben a magyar epika történetében nem voltak képesek nagy teljesítményekre.)

Cavaglia könyve további részeiben ezt az első fejezetben felvázolt tételt fejti ki. A nemzeti mítosz lényege Cavaglia szerint a közvetítés (avagy összebékítés – ő a *mediazione* kifejezést használja) ethosában ragadható meg. Abban a hitben, hogy a nemesség képes közvetíteni a különböző osztályok között, s egyéb politikai, társadalmi konfliktusokban; hogy a magyar nemzet történelmi küldetése közvetíteni a Monarchia népei között, s Európában a germánok és a szlávok között. A népnemzeti irodalom is ennek a mítosznak a jegyében születik: olyan irodalom, mely közvetít a nemzet családjának alsó és felső rétegei között. A népnemzeti irodalom idilli, patriarchális nemzetképhez kötődik, mely a társadalmat egységben látja, nem pedig ellentétekből szabdaltnak; ezért vezető műfaja a dal, s nem a regény, mely a tagolt, anakronizmusokkal teli társadalom bemutatására alkalmas. Jókai "népnemzeti" regényei – melyeknek tárgya a nemzeti kultúra kialakulásának fényes korszaka, az *Egy magyar nábob*, a *Kárpáthy Zoltán*, *A kőszívű ember fiai* – sajátos regények: eposz-szerű vonásokat hordoznak magukon, típusokat jelenítenek meg (ez is a 'közvetítés' szellemével függ össze), s gyakran adomákkal, anekdotákkal építkeznek (melyek az egységes, össz nemzeti kultúra elemei, mindenki számára ismertek).

Jókai Aranyembere, Tímár Mihály az első olyan figura a magyar elbeszélő irodalomban, aki a fenti eseményeket a reális világban nem tudja megvalósítani – ő nyitja meg a délibábok hőseinek sorát –, csalódik, s egy másik világba, a Duna szigetére menekül. Ezt a másik világot Jókai itt még valóságos létezőként tudja bemutatni, a későbbi írónál azonban az elbeszélő irodalom nemzeti eszményeket valló hősei szükségszerűen egyre inkább az illúziók, a képzelet világába menekülnek.

Kialakul a falu mint idilli sziget mítosza (ez is illúzióknak bizonyul). Erre épül a Mikszáth-, Tömörkény- és Gárdonyi-novellák egész sora, s az a Habsburg-ellenes és nagyváros ellenes 'provinciális' irodalom, melynek központja Szeged. Az idilli falu azonban alkalmatlan témának bizonyul a regényhez.

Mikszáth regényei alkotják a következő állomását annak az útnak, mely a nemzeti mítoszba vetett hit megingásához vezet. Cavaglia egy Hofmannsthal-idézet jegyében – "minden, amiben hittek, létezik, és csakis az" – elemzi a *Beszterce ostromát*. Majd az elbeszélő irodalomnak azt az ágát mutatja be, mely a nemzeti eszmék irreálissá válását tragédiaként ábrázolja.

Gozsdu-, Petelei- és Thury-novellákat vesz sorra, melyeknek a hősei mind illúziók és valóság konfliktusába tragikusan belepusztult emberek. Aztán számba veszi a színpadias, irodalmias Mikszáth-követőket is (Papp Dániel, Lovik).

A Modernizmus, turanizmus, pannonizmus című fejezet a nem a nemzeti mítoszból építkező írókat (Ambrus, Bródy, Justh, Cholnoky) tárgyalja.

Ezen kitérő után következik a Krúdyról szóló fejezet, mely esszéisztikusságával (érződik rajta, hogy szerzője lelkes Krúdy-rajongó) némileg elüt a könyv többi tanulmányától. 1919-ig tekinti át a Krúdy-életművet, elemzése középpontjába

a *Szindbád*ot, *A vörös postakocsit* és *A napraforgót* állítva. A Krúdy-regényekben "egyre kevésbé történik valami, csak az én van benne, aki beszél a hanyatlóban lévő tradicionális Magyarország figuráiról és dolgairól, amiket szeret, és bebugyolálja őket prózája szövetével, mintegy óva őket a teljes pusztulástól". Ugyanaz az emlékezet megőrzése iránti hódolat van meg Krúdyban Cavaglià szerint, mint Musilban vagy Proustban. Sajátos és eredeti szint képvisel azonban az egész modern európai irodalomban azáltal, hogy a távolságtartás, az irónia és az idill utáni nosztalgia, a líraiság egyszerre van jelen írásaiban. Krúdynál a nemzeti hagyomány már csak mint az irodalmi emlékezet része él; művészete a nemzeti eszméktől való végleges búcsúzás fázisában született, s így lett modern.

Cavaglià könyvének epilógusa az Ultranacionalista eposz címet viseli. A történelmi Magyarország végét és a nemzeti kultúra katasztrófáját jelentő Trianon után a nemzeti identitás védelme lett újból a legfontosabb kérdés. Így a magyar kultúra – mely éppen megindult a modernizálódás útján – Cavaglià szerint kénytelen volt visszatérni a nemzeti eszmék újbóli előtérbe helyezésével egy 100 évvel korábbi stádiumhoz. Ennek az "eredménye" Szabó Dezső *Elsodort faluja*, melyet Cavaglià mint a modern európai regény ellenképét, az ideológiai és művészi hanyatlás mélypontját mutatja be.

A tanulmány egyes fejezeteit részletes – magyar és idegen nyelvű – bibliográfia követi.

Cavaglià könyve nagy vizsgált anyagra támaszkodó, színvonalasan felépített és konzekvensen végiggondolt szintézis. Közép-európai és európai kontextusban vizsgálja a magyar regény fejlődését, s bemutatja, hogy jelentős volt a magyar hozzájárulás az európai értékek válságának a kultúrájához. Ezzel bizonyítja, hogy a magyar irodalom tanulmányozása elengedhetetlen a közép-európai kultúra megismeréséhez. Munkája azon túlmenően, hogy elősegíti a magyar irodalom újrafelfedezését Olaszországban, a magyar irodalomtörténetírás szempontjából is jelentős: mind részleteiben, mind koncepciójában rendkívül sok újdonságot tartalmaz. Egy a közép-európai – főleg az osztrák – kultúrát alaposan ismerő olasz irodalomtörténész szűkszerűen más szemszögből, s másképp látja a magyar irodalom egyes jelenségeit, mint hazai kollégái. Ebből fakadnak könyvének értékei és problematikus mozzanatai is. Érdeemes volna vitára ingerlő tanulmányát magyarul is hozzáférhetővé tenni.

Kovács Zsuzsa

Confessiones ecclesiarum evangelico-reformatarum A. C. et H. C. Europae Centro-Orientalis tempore reformationis III/1 1564–1576. – Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der Evangelischen Kirchen A. und H. B. Des Reformationszeitalters III/1 1564–1576.

Herausgegeben von Peter F. Barton und László Makkai. Budapest, 1987. 371 l.

A bécsi Institut für protestantische Kirchengeschichte és a debreceni Institutum Historiae Reformationis Europae Centroorientalis együttműködése jegyében már több érdekes reformációtörténeti munka jelent meg. A három kötetesre terve-

zett újabb sorozat első köteteként Peter F. Barton és Makkai László gondozásában most azokat a kelet-közép-európai evangélikus és református hitvallásokat jelentették meg, amelyek I. Miksa császár uralkodása idején láttak napvilágot. Az előszó szerint a választást az indokolja, hogy ebben az időszakban egyszerre van jelen a mondott egyházakban a hitvallások rögzítésének igénye, s ugyanakkor felélénkültek az egységtörekvések is. A továbbiakban az előszó értő szavakkal méltatja az egyes felekezetek által alkotott hitvallások egyház- és művelődéstörténeti jelentőségét, majd egy bevezető következik, amelyben Peter F. Barton, illetve Makkai László a közép-kelet-európai térség egyházpolitikai helyzetét vázolja fel. A bemutatás indokolja, hogy a birodalom és az iszlám, illetőleg a keleti egyház közötti területek tanulmányozása éppen a felekezeti sokszínűség, illetve az új egyházak alulról építkezése miatt rendkívül izgalmas. Ezután következnek az egyes hitvallások szövegei, mégpedig oly módon, hogy mindegyik előtt egy tömör történeti bevezetőt olvashatunk, amely a megszületés körülményeit írja le, majd egy ugyancsak rövid teológiai-történeti méltatást kapunk. A vállalkozást az is internacionálissá teszi, hogy az 1567-es debreceni hitvallás (egyébként jó fotómásolatban közölt) magyar nyelvi szövege mellett a német fordítást is megtaláljuk. A közölt hitvallások, illetve gondozóik a következők:

Modus Concordiae, Enyed 1564 (Bölcskei Gusztáv); Confessio Carinthica, 1566 (Pál I. Fónyad); Confessio Austriaca, 1566 (Peter F. Barton – Pál I. Fónyad); Sententia Concors, Kolozsvár, 1566 (Jánossy Imre); Brevis Confessio, Debrecen 1567 (Makkai László); A Debrecenbe öszve gyűlt keresztyén prédikátoroknak vallások, Debrecen, 1567 (Makkai László); Confessio Scepusiana, 1568 (Pál I. Fónyad – Remi Kick); Confessio Szikszóviensis, 1568 (Csohány János); Confessio Cassoviensis, 1568 (Csohány János); A wittenbergi magyar bursa hitvallása, 1568 (Csohány János); Confessio Varadina, 1569 (Csohány János); Confessio Csengerina 1570 (Barcza József); Consensus Sandomiriensis, 1570 (Mirosław Koronko); Formula Pii Consensus inter pastores Ecclesiarum Saxonicarum, 1572 (Pál I. Fónyad); Confessio Bohemica, 1575 (Alfred Eckert – Pál I. Fónyad).

A hitvallásokat minimális – elsősorban az értelmet követő interpunkcióra szorító – változtatások mellett, betűhíven közlik. Abban az esetben, ha több változat is ránkmaradt, lapalji szövegkritikai jegyzetek kísérik a főszöveget. Úgyanitt közölt teológiai-történeti és történeti jellegű tárgyi jegyzetek könnyítik meg a hitvallások értelmezését. Ezek mélysége és részletessége ugyan szöveggondozónként eltérő színvonalú, de a legszükségesebb tudnivalók mindenütt szerepelnek. Ugyanez mondható el az igen gazdaságos, tömör bevezetőkről is. Furcsa ugyanakkor, hogy a magyar református egyház történetében kétségtelenül rendkívül fontos debreceni hitvallások megszületésének körülményeiről csupán egyetlen álláspontot olvashatunk. Még említés sem történik arról, hogy a kérdés körül véleménykülönbség alakult ki, s Pirnát Antal az itt közölttől eltérő álláspontot fogalmazott meg.

A kötetet névmutató, valamint a különböző helynév-változatokat egyaránt feltüntető helynévmutató egészíti ki.

Czére Béla: Krúdy Gyula.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 341 l. (Nagy magyar írók)

Krúdy Gyula hatalmas és szövevényes életműve kemény próbára teszi az irodalomtörténészt; nem csoda, hogy Czére Béla vállalkozása voltaképp az első monografikus igényű feldolgozás, mely e tárgyban megjelent. (Az Arcok és vallomások sorozatban megjelent munkát természetesen nem számíthatjuk ide – másfajta megközelítésmódja miatt.) Czére Béla könyve, ha nem is törleszti teljesen az irodalomtörténet Krúdy irányában felhalmozódott adósságait, a maga szűkebb, s az ismeretterjesztő funkciót is magába foglaló keretei között fontos és használható munka. Kitér az életrajz és a korrajz, a történelmi-társadalmi háttér fontosabb vonatkozásaira is, a hangsúlyt az egyes művek elemzésére helyezi. Krúdy életművében négy korszakot különít el: az *Útkeresés és ráतालálás* kezdeti periódusát tárgyaló fejezet részletesen ismerteti az írói indulás külső körülményeit, az életrajzi mozzanatokat és az író olvasmányélményeit, hogy ezekből bontsa ki sajátos írói világának kialakulását. A következő korszakot két hős, két Krúdy-alteregő átütő jelenléte határozza meg: Szindbád és Rezeda Kázmér. A harmadik írói periódusnak Czére a *Látomásos-lírai regények* címet adta – az utolsó pedig, koncepciója szerint, a "lírai realizmus" kategóriája szerint írható le. Ezzel a korszakolással voltaképp nem sokban módosítja azt a fejlődésvonalat, melyet tanulmányában Sötér István vázolt fel annak idején. Hogy ezek a kategóriák, fogalmak mennyire alkalmasak, illetve nem alkalmasak korszakok, művek meghatározására, osztályozására – illetve egy tágabb irodalomtörténeti kontextusba való helyezésére, annak taglalása igen messzire vezetne. Czére Béla a hagyományos fogalmi apparátussal elsősorban a Krúdy-életmű bemutatására vállalkozhatott: érzékenyen, mély átéléssel elemzi az egyes műveket – s érvényesítve a történeti szempontot is –, az ábrázolásmód milyenségét, a mű esztétikai tulajdonságait elsősorban a jellegzetes Krúdy-hősök személyiségének bemutatásán, belső világuk beható elemzésén keresztül érzékelteti. Túl a részelemzéseken, fontos általánosításokhoz is eljut: így állapítja meg – csak egyetlen ilyen ragadva ki a sok közül –, hogy "nem a regénytechnika volt új művészetében, hanem a szemlélet, mely egyszerre élte át a jelent és az emlékeket".

A monográfia az irodalmi művek mellett részletesen foglalkozik Krúdy publicisztikájával és esszéíráásával, így az irodalomról vallott eszméivel is. Stílusa igazi esszéstílus, nyelve árnyalatos, olykor költői impresszionista.

A kötet képanyagát E. Csorba Csilla válogatta.

Erdődy Edit

F. Csanak Dóra: Egy debreceni kereskedő Nyugat-Európában.

Csanak József úti levelei 1862-ből. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. 78 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 19.)

Csanak József 1862. augusztus 3-án szállt fel a gyorsvonatra Bécsben, hogy München, Stuttgart, Wiesbaden, Köln, Amszterdam és Rotterdam érintésével eljus-

son Londonba, az akkori világkiállítás színhelyére. Augusztus 15-én érkezett meg az angol fővárosba, s majdnem két hetet töltött ott; tulajdonképpen úticéljának, a világkiállításnak a megtekintésére azonban csak három napja jutott. Eredetileg úgy tervezte ugyan, hogy töviről-hegyire bejárja az egész kiállítást és feljegyzéseket készít a látottakról; "mindezzel azonban fel kellett hagynom, ha azt akarom, hogy elmondhassam, hogy nem csak a kiállítási palotában, de Londonban is voltam". A város, nyüzsgő életével és építészeti emlékeivel tökéletesen lefoglalta őt. Augusztus 28-án indult hazafelé, de akárcsak odavezető útján, most sem sietett túlságosan. Eltöltött néhány napot Párizsban, majd Genf, Freiburg, Zürich és Lindau érintésével érkezett haza. Feleségéhez írt leveleiből kikerekedő útirajza, nyitottsággal és minden iránt való szomjas érdeklődéssel társult kitűnő stíluskészségének köszönhetően a 19. századi, közismerten gazdag hazai utazási irodalom legjobb darabjainak méltó párja lehet.

A kötetet számos illusztráció, részletes jegyzetapparátus és alapos utószó egészíti ki, melyben F. Csanak Dóra nem csupán a debreceni kereskedő életútját, a város ipari fejlődésében és társadalmi életének alakulásában játszott szerepét emeli ki, hanem áttekinti a korabeli világkiállítások történetét is.

Szajbély Mihály

Csányi László: *Égtájak utassal.*

Béri Balogh Ádám Múzeum, Szekszárd, 1987. 190 l. (Múzeumi Füzetek)

A költőként indult esszéíró, irodalomtörténész, publicista, kritikus Csányi László 1952-től él Szekszárdon. E szűkebb pannon pátria határozza meg irodalomtörténeti tanulmányainak, esszéinek zömét. Így a Babits udvarában fejezetcímet viselő első könyvrész írásait, a költő fogarasi szerelméről, (*Sugár*), *A gólyakalifa* forrásvidékéről, vagy a *Babits 1920-ban* című tanulmányt, amely visszatekint a forradalmak korára, Babits szerepére a "vörös katedrán", majd áttekinti a *Nyugtalanság völgye* költői valóságát, nem függetlenül az életrajzi elemektől, így a Csinszka-szerelemtől, vagy a baloldali emigráció ellene indított támadásaitól. S mindezt Szabó Lőrinc naplójegyzeteivel támogatja meg. És ízig-vérig szekszárdi téma *Babits valósága – Tények és érvek a Halálfiához*, benne a helyek és helynevek s az egyes személyek azonosítása, részben perbe szállva a mű utószavának költött alakokra vonatkozó állításával.

A Babitsról szóló írásokat a Jónás-esszé zárja. Filológiai ez annyiban, hogy felsorol több szóhajóhatást, párhuzamot, a Károlyi-bibliabeli Jónás könyvétől a nehezen elfogadható Arion-kapcsolaton át a XVI–XVII. századi magyar költészetig. (Kár, hogy Batizi András – aki pedig szövegszerűen is hatott Babits művére – bagatellizálja.)

A kötet második nagyobb egysége, A Lét és Rend összhangja az Illyésről szóló írások foglalata. Az első közülük több is, kevesebb is egy Illyésről szóló tanulmánynál, hiszen ebben a hangulatos filológus-esszében egy Thomas Moore-verset, a *Ne feledd a tért* címűt kíséri végig Vörösmarty fordításától a Petőfién és az Arany Jánosén át, egészen Illyés újraköltéséig.

A lokálpatrióta irodalomtörténész jelentkezik *Az elképzelt triptichonban*, (bevezetés a *Puszták népéhez*), amelyben ama hármassoltár első tagja, Babits regénye, a *Halálfiái*, (az erről szóló elemzés újabb tanulmánnyal ér fel), a második rész lenne a *Halálfiái* – Babits tervezte és Illyés sürgette – folytatása, a harmadik pedig a Babits-művel összevetett Illyés-alkotás, a *Puszták népe*.

Ezután az esszéíró mutatkozik meg újabb és újabb felizzásokban; *A Lét, a Rend szabad összhangja – Illyés Gyula válogatott versei és a folytatás*; majd *A búcsú szava – Illyés Gyula hátrahagyott versei*, s az emlékek, emlékezősek a költőről.

A Végtelen jelei gyűjtőcímet adta a kötet elegyes tanulmányainak, ha ugyan Csányi esetében ez a kifejezés egyáltalán használható. Mert itt kaptak helyet a tágabb Pannónia hozzá oly közelálló költőiről szóló írásai. Így esszéje Takáts Gyula kései költészetéről, majd egy ifjúkori verse, a *Harmincadik esztendő* tíz sora kapcsán a "daliás idők" pécsi helikonáról, s a költő *Helyét kereső nemzedék* című, levelezését közreadó kötetéről. A pannon költészet tárulkozik fel Csorba Győző verseskönyvéről, *A világ küszöbeiről* írván, s a költészetét átfogó ígénnel méltató tanulmányban, *A végtelen jeleiben*. S két írása szól, hozzá igen közelálló, két Pannóniából elszármazott költőről, Juhász Ferencről, (*A boldogság*-kötet versei) és Fodor Andrásról a *Könyvnyomat* kapcsán. És pannon ihletésű a kötet egyetlen művészportréja, a Martyn Ferencről szóló emlékező is.

Végül, de nem utolsósorban kell megemlíteni az elegyes tanulmányok első darabját, *Az angyal elejti kardját* című, Radnóti jelképeiről szóló írását. Mert ez mutat a kötetzáró, *vallomás helyett* készült esszéje, a *Hazafiság és történelem – a Nem tudhatom...*-mal intonált és részben azzal berekesztett – gondolatai felé.

M. T.

Csaplár Ferenc: Kassák körei.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 453 l.

A szerzőnek, aki 1976 óta a Kassák Emlékmúzeum vezetője, a 60-as évek végétől jelennek meg Kassák Lajos munkásságát elemző írásai. Most 14 önálló, ám monográfia-szerű kötetű szerkesztett tanulmányát adta közre a Szépirodalmi Könyvkiadó. Bennük Csaplár Ferenc Kassák 20-as, 30-as évekbeli művészeti és művészszerző tevékenységét vizsgálja az európai avantgárd mozgalmaktól a magyar pályatársakkal való kapcsolatokig.

A tanulmányok "első köre" a bécsi és berlini emigrációs éveket, illetve Kassák mozgalmainak osztrák kapcsolatait tárgyalja 1933-ig, különös tekintettel a Ma köré szerveződött csoportokra, valamint a Munka-kör-re. A "második kör" tanulmányaiban, melyek a kötet nagy részét (a felét) kiteszik, az emigrációból hazatért Kassák 1924–33 közötti termékeny pályaszakaszának elemző feltárására vállalkozik a szerző, bemutatva azt a szemléletváltozást, amely az avantgárd irányzatokat követő (és meghonosító) Kassákot szociográfiai jellegű szépirodalmi művek alkotójává formálja át. Kassák munkásmozgalom és művészet kapcsolatáról vallott nézetei, a művészeti arisztokratizmus vádját visszautasító szemléletének tényei, a Dokumentum és

a Munka létrejöttének és hatásának története, illetve a belőlük kialakult mozgalmak, szellemi csoportosulások jelentőségének bemutatása mellett a kötet a Kassák-életműnek a tárgyalt korszakban keletkezett–megjelent darbjait elemző tanulmányokat sorakoztatja egymás mellé. Az *Egy ember életét*, a korrajz-regényeket, valamint a számozott költemények utolsó 35 darbját a korabeli kritikai fogadtatás ismeretetésével együtt, az újabb Kassák-kutatás eredményeit hasznosítva értékeli újra a szerző.

A tanulmányok "harmadik köre" Vonzalmak és viták összefoglaló címmel Kassák Ady-képének változásáról, Babits Mihályhoz, Juhász Gyulához, Szabó Dezsőhöz és Bartók Bélához fűződő művészi és emberi kapcsolatának alakulásáról tájékoztat, és nyújt betekintést a kassáki művészetszemlélet változásaiba egészen a 60-as évekig.

Sarankó Márta

Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 541 l.

Számos színvonalas részlettanulmány, nagyobb monográfia (Budapesti Egyetemi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára története) után megszületett a sok szempontból hézagpótló mű, a magyar könyvtártörténet. Fontos is, hogy tudós generációk összegezzék ismereteiket, megeremtsék azt az alapot, amelyről elindulhatnak. Ilyen a most kézben tartott munka is.

Minden örömünk ellenére azonban rá kell mutatnunk a kézikönyv hiányosságaira is.

Elsőként az egyes korszakoknak szánt terjedelem aránytalanságát kell megemlítenünk, hiszen ez az egyes korszakok művelődéstörténeti súlyát is implikálja. E nézőpontból nagyon elrajzolt a középkor (önmagában nagyon jól megírt) fejezete, hangsúlyosan is a XVI–XVII. századhoz képest, de a többihez viszonyítottan is. A koraiújkori Magyarország könyvtártörténete így nem igaz, a források többségét a szerző nem használta, s fejezete nem több Gulyás Pál 1961-ben megjelent könyvé-nél, annak kivonata.

Kimondatlanul ugyan, de jelen van a kötetben az a gondolat, hogy a XVIII. század legelejéig a könyvtártörténet és olvasmánytörténet csaknem azonos diszciplína, a XIX. század második fele, illetve századunk azonban már az intézménykönyvtár korszaka. Ennek megfelelően a kutatásnak, s a könyvtártörténetírásnak más-más a módszere. Az átmeneti korszak (mint valamennyi más szakterületen is) mostohagyermek – főleg az 1772 előtti XVIII. század. Sajnos erről az összefoglalásról sem mondhatunk el mást.

Az említett hiányosságok természetesen nem jelentik azt, hogy a *Magyar könyvtártörténet* nem valóban hézagpótló, régen várt könyv, amely tankönyvként is jól használható.

Monok István

Csáth Géza: A varázsló halála.

Bővített, harmadik kiadás. Válogatta, sajtó alá rendezte és bevezette: Illés Endre. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1987. 580 l.

”Csáth Géza rajzolt, festett, hegedült, zongorázott, zenét szerzett. Engedett minden izgalomnak, erőfeszítésnek, veszélynek és hívásnak. Elszánt mohósága programszerű volt.” – írja a zaklatott sorsú – harminckét évesen morfiumtól roncsolva életének tragikus körülmények között véget vető – ám korai halála ellenére kortársai és a későbbi generációk számára is programszerű életművet alkotó szerzőről bevezető tanulmányában a kötetet válogató Illés Endre.

E harmadik, bővített kiadás az eddigi legteljesebb, Csáth Géza legjobb, legmaradandóbb novelláit, drámáit sorjáztató összeállítás. Az egész életművet föléli, az indulástól az utolsó, 1918-ban az Esztendő augusztusi kötetében közölt írásáig, melyek között fölleljük az olyanokat is, mint például a Kosztolányi kései prózájára, különösen az Esti Kornél-történetekre nagy hatást gyakorló *Szombat este, Apa és fiú, A vörös Eszti* vagy a Nagy Lajos írásainak keménységét, brutális tárgyilagosságát ”megelőlegező” *Tor* és a *Trepov a boncolóasztalon*, amelyek a legkorábbi művek közül valók. De más fontos felismerésekhez is támpontot ad a kötet: Csáth olyan írásával, mint a *Gyilkosság* s olyan figurával, mint ennek földbirtokos hőse a novellista Adyra is hatott és Karinthy Frigyes *Holnap reggelének* vakmerő sebészi fordulatát, egzotikumát, azaz a Karinthy-dráma magját is fölfedezhetjük a *Sebész* című novellában. A kötet írásai keletkezésük időrendjében követik egymást.

E. Sz. E.

Csép Ibolya: Áprily Lajos.

Kiadja a Ráday Kollégium. Budapest, 1987. 229 l. (A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai)

A mindössze 800 példányban készült kötet a harmadik monográfia a költőről. Győri János 1967-ben és Vita Zsigmond 1972-ben megjelent önálló összefoglaló pályaképei után, és a meglehetősen gazdag szakirodalom ismeretében is eredményes vállalkozás Csép Ibolya portré-monográfiája, amely a költő születésének 100. évfordulójára jelent meg. Öt fejezetre osztva adja közre az életútra, az erdélyi tájhoz való kötődésre, a kortársakhoz fűződő kapcsolatokra, a szerkesztői munkára, a budapesti évekre, majd az öregség árnyékában töltött alkotói periódusra vonatkozó dokumentumanyagot és életmű-elemzést. Nagy szeretettel rajzolja meg az erdélyi szülőföld meghatározó élményét, a Bethlen Kollégiumban kapott indíttatásokat, a természethez való kivételes ragaszkodás költői megnyilvánulásait, Áprily szerelmi- és családi költészetét, műfordítói elveit, tanári elveit és hatását tanítványaira. Számos példával igazolja Áprily egyik leggyötrőbb gondjának állandó jelenlétét: miért is nem vállalta végig a kisebbségi sorsban való megmaradást. A mára klasszikussá vált verseket úgy mutatja be, hogy azok gondolati mélységei, érzelmi töltése mellett hatékonyan elemzi a formai szépséget, költői értékeket is. Néhány kiemelkedő példa:

A láthatatlan írás című vers elemzése, a *Havasi út* című prózai írás megközelítése, a *Lord* című állattörténet tanulságainak kibontása. Sok-sok kiadatlan verstördék, levélrészlet, jegyzet felhasználásával hozza közelebb Áprily emberi alakját, s a poeta doctus jellemző vonásait egyaránt. Tanulmányairól hosszabban és alaposabban tájékoztat, mint az eddigi feldolgozások. Drámáit is igen sokra értékeli, aprólékosan tárja fel finomságaikat, utalásrendszerüket, formai eredményeiket. Csépi Ibolya minden irodalomelméleti és irodalomtörténeti tudnivalót mozgósítani tud kedves költője életművének értékeléséhez, az önmegszólító verstípus jelenlétét ugyanúgy bizonyítani tudja, mint az esztétörténeti kutatás itt hasznosítható elemeit. Lesznek, akik szerint talán túl is értékeli Áprily Lajos műveit a szerző, de a szigorú kritikusok sem vitathatják el sem Áprily maradandó érdemeit, sem Csépi Ibolya kivételes elemző-készségét, beleérző képességét és az értékek értő felmutatását. Az erdélyi irodalomról, műfordításról, természeti líráról, Áprily Lajosról írók számára ezentúl nélkülözhetetlen ez a kis könyvecske.

R. Takács Olga

Csoóri Sándor: *Készülődés a számadásra.*

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 460 l.

A nyolcvanas években folyóiratokban megjelent esszék, interjúk, lírai valloások, köszöntők, emlékezők gyűjteménye ez a kötet. Csoóri verskötetei, esszégyűjteményei, filmforgatókönyvei ismeretében is elmondható, hogy életművének kiemelkedő darabját jelenti ez a könyv, a címnél többet adóan nem csupán készülődés, hanem valóban számadás: egy felelős, gondolkodó értelmiségi számadása saját munkájáról, a magyar irodalomért, a magyar népért végzett munkáról. S a még elvégzendő feladatok számbavétele is egyben a kötet több írása.

A kötet fontosságát a megjelenés utáni igen nagy visszhang, lelkes kritikai fogadtatás is jelzi: szinte minden folyóiratunk hosszú, elemző tanulmányban méltatta, ismertette, vette tudomásul az esszékben felvetett gondolatokat, problémákat, tennivalókat.

Kemény szavakkal fogalmazza meg mérlegében Csoóri Sándor a magyar értelmiség elmúlt évtizedek alatti magatartását: "... egyenként és együttesen utat tévesztettünk valahol. ... mi a félelmet és a megadást választottuk, nehogy feszültség legyen. A lefokozott és lefokozó türelmet. A kockázat helyett a várakozást... De lelkesíthetik-e az embert a részletek, ha valami kerek egész nem lelkesíti? Sajnos, ott van ez a részletek körül való tipródás minden dolgunkban. A reformok tétova, suskusoló alkalmazásában, a nemzeti ügy köpeny alatti kezelésében, ... ez már stílus, nemzeti stílus. Bátoratlan, kisrealista, aranyfedezet nélküli állapot."

A társadalmi bajokat regisztráló diagnózis a könyvben szereplő írások egyik legfőbb érdeme, a közös gondolkodásra, a bajok megoldására való felhívás, a szellemi élet hiányainak regisztrálására való törekvés szinte valamennyi írásból kiérezhető. A kötet mintegy egynegyede gyermekkori, ifjúkori élményeinek felidézése, saját munkásságának háttere, meghatározó kapcsolatait, életformájának elemei,

töprengései az ország jelenéről, múltjáról, politikájáról, irodalmáról, életének egy-egy fontos eseményéhez fűződő érzelmeiről. Az őt ért hatásokról sokszor, sok helyütt nyilatkozott már. Mégis mindig érdeklődéssel olvassuk egyre árnyaltabban megfogalmazott gondolatait, ítéleteit, önjellemzéseit. A kötet következő ciklusa – A végtelenség érzete – pályatársakról, példaképekről, festőbarátokról szóló írásokat tartalmaz, közülük a prózaíró Illyésre emlékező sorok és a Nagy László emlékét idéző vallomások különösen figyelemreméltók, de példaértékű a Bella István költészetét értékelő rövid esszé is, s fontos értékekről szólnak a Szervátiusz Tibor, Kotsis Nagy Margit és Kollár György kiállításán elmondott bevezetői is. A Bujtatott szálak című ciklus egészen rövid kis jegyzetek gyűjteménye, mind-egyikben egy-egy sokakat foglalkoztató gondolat szikrázik föl. Az egyik jellemző és fontos gondolata: "Minden irodalmon kívüli sürgésem-forgásom, boldogtalankodásom háttérében egyetlen titkos erő munkált és munkál: valahogy fönn-tartani magamban a magyar irodalom közismert szerepének a folytonosságát. Ha nem lehet mindig írásban, akkor az írástól ihletett gesztusokban és cselekedetekben."

Az utolsó három írást Élet-parancs címmel foglalta ciklusba a szerző, s a költészetéről, a természet és líra kapcsolatáról, kortárs költők nagy verseiről, Adyról, majd a műfajok őrségváltásáról töprengő esszéit sorolta a jellegzetes cikluscím alá. Érzékletesen és irodalomtörténeti érvénnyel szól a magyar költészet közelmúltjáról, a modern költészetéről, Orbán Ottó kiteljesedő életművéről, a költészet háttérbe szorulásának okairól egyaránt. A kötet egy mindenre figyelő, érzékeny magyar értelmi-ségi számadása, nyolcvanas évekbeli szellemi életünk reprezentatív dokumentuma.

R. Takács Olga

Csuri Károly: Lehetséges világok.

Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 403 l. (Műelemzések kiskönyvtára)

Részint szakmai konzervativizmusból, és a szakmai tájékozódás esetlegességéből, részint annak a szakmába sulykolódott hajlamnak a következményeként, mely szerint az irodalmi művek esztétikai "üzenetét" minél "közvetlenebbül", minél kevesebb áttétellel és "elmélettel" köteles interpretálni a műről való beszéd – meglehetősen az idegenkedés az irodalmárok nagyobb állagában nálunk a tudományos igényű szövegmagyarázatokkal szemben. Különösen feltűnő ez az elméletellenesség a századelő óta, amikortól egyre inkább rangját veszítette az ezeréves poétikai, retorikai, stilisztikai iskolázottság. (Eltekintve persze a kivételektől.) A szabatos nyelvű (azaz: ellenőrizhető fogalomhasználatú), logikus szerkesztettségű értekezés helyett az irodalmi interpretáció gyakran egyenlő a műbírálattal, a szociológizáló, a pszichológizáló vagy életrajzias élménybeszámolóval, legrosszabb esetekben a torz műbírálói vallomásokkal és a politikai allegóriával.

Mintegy negyedszázada kezdtek megjelenni itthon azok a szövegmagyarázatok, amelyek radikálisan elhatárolódnak kívántak az uralkodó hazai gyakorlattól.

Akkor csak éreztük, ma már látjuk, hogy részben a scientizmus felé hajló "korhangulat", részben sajátos politikai motiváció állt a szakmai újítások mögött. Megérné már a tudománytörténeti vizsgálatot az, hogy a "strukturalizmus" milyen ojtásai s mennyire tudták átformálni az interpretáció köznyelvét, milyen – kétes – sikerrel hatoltak be pl. a középiskolai oktatásba, s mikor és milyen módon kérdőjeleződött meg ez a fajta szakmai mentalitás a lózungokká egyszerűsödött, s a "posztmodernre" hivatkozó hermeneutika által.

Csuri Károly okos, igényes és imponáló tudományos felkészültségről tanuskodó szöveggyűjteménye hét műelemzés bemutatásával adja elő javaslatait az irodalmi műalkotás szemantikai rendszerének megközelíthetőségéről, az irodalmi elbeszélés világának rekonstruálhatóságáról. Könyve elkerülhetetlen figyelmeztetés legalább arra nézve, hogy feltétlenül kívánatos a műről való beszéd nyelvének pontossága és állításainak ellenőrizhetősége. Az intuícóra és a műveltségre kedvvel hagyatkozók számára is ajánlatos megismerni Csuri tudományelméleti, ismeretelméleti összefoglalásait, modell-fogalmait, motívum- és embléma-definícióit stb. Mindezt megkönnyíti a fogalmazványok rokonszenvesen szerény hangneme.

Aki türelemmel és figyelmesen végigveszi az itt közölt elemzéseket (Kosztolányi, Hoffmannstahl, Németh László, Örkény, Hernádi Gyula, Borchert és Juhász Ferenc egy-egy művéről), annak egy enciklopédikus műveltségű, feltűnően érzékeny és alapos figyelemmel olvasó, a művek "háttérövezeteiben" (pl. a szekunder irodalomban) is jól tájékozott szakemberrel lesz találkozása. Aki érezhetően visszafogott, szabatos, nem stíldekorációkkal gyönyörködtetni kívánó magyar nyelven beszél. Az olvasó bepillanthat az egyik legfontosabb, noha a szélesebb közvélemény által alig ismert tudományos műhely, a *Studia Poetica* köteteit létrehozó szakkör szegedi műhelyébe is.

Ezeknek a tanulmányoknak a jellegét és jelentőségét egy, a szerző elveitől igencsak, de gyakorlatától már kevésbé idegen módon, hasonlattal lehetne megvilágítani. A hagyományos műelemző gyakorlathoz vonzódó, de valamelyest nyitott szaktárs úgy állhat szembe ezekkel a szövegekkel, mint az átlagosan igényes tárlatlátogató vagy zenebarát a modern művészeti gyakorlattal. Ha tudja vagy tapasztalja azt, hogy az illető művész tanult klasszikus anatómiát és szolfézt, ha biztos benne, hogy akadémiai pontossággal is tudna festeni vagy komponálni, akkor hajlamos kell legyen arra, hogy elgondolkodjék: miért hiányzik innen a közvetlen megfeleltetés a hagyománnyal vagy azzal, amit felületesen tapasztalatnak szokott nevezni.

Alexa Károly

Dán Róbert: Az erdélyi szombatások és Péchi Simon.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 330 l. (Humanizmus és reformáció 13.)

A korán eltávozott szerző utolsó könyveként a szombatosság első félév-századának és Péchi Simon pályájának teljességre törekvő feldolgozását hagyta ránk. Ennek megfelelően a monográfiában eszmetörténeti és a politikai eseményeket

taglaló fejezetek váltogatják egymást. Bevezetés gyanánt a *judaizare, sabbatizare, semi-judaeus* terminusok jelentéstartalmának történeti elemzésével különíti el a Vehe-Gliurus nyomán kialakult áramlatot mindazoktól a tendenciáktól, amelyeket többnyire a polemikus befekettítés jegyében zsidózóknak neveztek. Ezt követi az erdélyi szombatosság genezisének bemutatása, amely igen szemléletesen szembesíti a XVIII–XIX. századi hagyományt a XVI. századi dokumentumokból kirajzolódó képpel. A magyar nyelvű szombatos irodalom első produkcióit természetesen a korábbi könyvében részletesen bemutatott Matthias Vehe-Gliurus munkáival veti össze. E fejezetek Pirnát Antal és Varjas Béla korábbi elemzéseire is támaszkodó summázata, amely szerint az első prózai szombatos iratok az 1580-as évek derekán készülhettek, majd a 80-as évek végén íródtak az első tanító- és gyülekezeti énekek, meggyőzőnek látszik.

Az elemzés a következőkben két szinten történik. Dán Róbert egyrészt azt mutatja be, hogy a 80-as évek végére hogyan körvonalazódott egy olyan plebejiztikus szombatos vallásosság, amely ünnepeivel, szokásaival egyre inkább az élet egészét akarta átölelni. Ennek letéteményesei kismesek, városi kézművesek és parasztok voltak, illetve elsősorban a közsékelyek. Másfelől ehhez csupán lazán kapcsolódva jelenik meg szerinte a főurak filozófiai-elméleti vonala, amelynek letéteményesei azonban politikai döntéseikben is alapjában véve szombatos voltak vagy szimpátiájuk által vezéreltetek. E kör tagjai közül természetesen Eössi András áll legközelebb a szombatosokhoz. Ugyanakkor kivételesen emezek aktivitása is eljuthatott a nagypolitika szintjére, amit leginkább az a hódolólevél bizonyít, amelyet a marosvásárhelyiek írtak 1595 nyarán az Abraham nevű zsidó személyében Erdélynek új fejedelmet szánó töröknek.

A következő fejezetekben részletes pályaképet olvashatunk Péchi Simonról egészen addig az időpontig, amíg 1624 novemberében el nem hagyhatja Bethlen börtönét. E pályakép igen gazdag új adatokban és megfontolásokban: pontosítja a későbbi kancellár indulásáról, különös útvonalú peregrinációjáról meglévő ismereteinket, s minden tekintetben közelebb hozza olvasóját e nem mindennapi felemelkedés megértéséhez. Bethlen kancellárjának tevékenységét bemutatva ugyan helyenként túlságosan is nagyot markolónak látszik a politikai háttér rajza, ám új dokumentumokra is támaszkodva meggyőzően mutatja be a bukáshoz vezető "árulás" motívumait. Péchi a hagyományos erdélyi politika követőjeként nem tudott egyetérteni a Magyarország királya címet elfogadó, s a cseh–sziléziai szövetség jegyében távlatos célokat követő bethleni politikával. Így talán az erdélyi fejedelmi trónt is célul tűzve, s a Habsburgokkal összejátszva szándékosan késett le a fehérhegyi csatáról. Dán igen alaposan tárja fel a Bethlen Gábor koncepciójától való eltávolodás folyamatát, ám mindaz, amit a kancellár 1620–21 körüli ideológiai válságáról, s egészében Péchi szellemi kalandjairól elmond, további vizsgálódást igényel. Itt csupán arról a mozzanatról kell említést tennünk, amely Martin Seidel szerepére vonatkozik. Dán Róbert szenzációs felfedezést tett, amikor a hamburgi Stadtsbibliothekből előbányászta Seidel *Origo et fundamenta ... religionis christianae* című művét, amely új megvilágításba helyezi a XVI. század második fele vallási heterodoxiájának egészét. Mindezt, s a Seidel szöveg tömör bemutatását nem lehet eléggé méltatni, de a szerző abból a tényből, hogy Péchi *igyekezett* megszerezni a sziléziai eretnek mű-

vének másolatát, igen ingatag lábakon álló következtetésekre jut. Ennek az a lényege, hogy Péchi szellemi fejlődésében felvesz egy olyan fázist is, amelyben Seidel felekezetek feletti *religio naturalis*a valamint a Lipsius-i újsztoikus morálfilozófia volt a kancellár számára az irányadó. Ez alapvetően befolyásolja a további fejezetek koncepcióját is, hiszen a fogoly, majd Bethlen börtönéből kiszabaduló Péchinek mintegy újra el kell jutnia a szombatosokhoz.

Míndez nem jelenti azt, hogy az ezt követő fejezetek ne lennének rendkívül fontosak és tanulságosak. Sőt éppen arról van szó, hogy Péchi irodalmi munkásságának bemutatásával Dán Róbert olyan feladatra vállalkozott, amelyet csak ő tudott elvégezni. Az eredeti művekkel való összehasonlítással, s sok filológiai probléma megoldásával tárja elénk, miképpen épült ki a felekezetének kegyességi és liturgikus szövegeket adó fordító-átdolgozó műhely. Nem csupán a már kiadott Psalterium és Imádságoskönyv, hanem a kéziratban maradt traktátusok és elmélkedések esetében is több részletprobléma tisztázására épült a bőséges idézetekkel alátámasztott értelmezés. A Talmud Pirké Avot című traktátusán kívül több kisebb értekezés mellett részletes elemzést olvashatunk az Ószövetség-fordításról is. S bár a kiindulópont mellé kérdőjelet tettünk, a koncepciónak az a része, hogy Péchi számára egyre fontosabbá válik a héberből magyarra átültetendő rabbinikus hagyomány, s hogy egyre inkább a teljes zsidó szokásrendszer elfogadtatására törekszik, kétségtelenül helytálló. Ennek a folyamatnak bizonyos értelemben betetőzése az a Mose ben Jakob törvénykönyvére támaszkodó magyaritás, amelyben már a mindennapi életben követendő szabályokat is megszabja szombatos követői számára. A folyamat, amelyet egyértelmű szektásodásként írhatunk le, itt zárul be.

Dán Róbert azonban a továbbiakban sem korlátozza figyelmét egyedül Péchi Simonra. A zárófejezet ugyanis nem csupán a szombatosokat végleg föld alá szorító dési komplanáció körülményeit elemzi, hanem felvázolja azokat a politikai váradalmakat is, amelyek egy újabb szombatos fejedelemjelölt, Székely Mózes fellépéséhez fűződtek. Ez a fejezet is igen adatgazdag, bár szívesen olvastunk volna összegzést e kísérlet valóságos politikai súlyáról, míg a dési végzések értelmezésében a szerzőnél nagyobb súlyt tulajdonítunk annak, hogy ott nem csupán a szombatosokat ítélték el, hanem mindazokat, akik eltértek a János Zsigmond idején rögzített unitárius tanoktól. Az egész könyvre vonatkozóan igaz persze, hogy a szombatosság szerepének, súlyának értelmezéséhez az eddigieknél jóval többet kellene tudnunk a XVI. század végi XVII. század eleji – olykor a bevett unitarizmus mellett, olykor kebelében ható – nonadorantista tendenciákról.

Egészében véve Dán Róbert különösen Péchi Simon szerepének és irodalmi működésének elemzésével hagyott ránk alapművet.

Balázs Mihály

Darholcz Kristóf: Novissima tuba azaz Ítéltre serkentő utolsó trombitaszó.

Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta, a képeket válogatta Németh S. Katalin. Az utószót írta Jankovics József. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986 [1987]. 151 l.

Ifjabb Darholcz Kristóf életéről keveset tudunk. A Pallas magyar ivadécai közé, Balassi Bálint körébe tartozó Darholcz Kristóf unokája volt. Húszas éveinek elején halt meg 1639-ben vagy 1640-ben; talán valamilyen járvány áldozata lett feleségével együtt. Halála valószínűleg nagy vesztesége lehetett a magyar irodalomnak, hiszen egyetlen fennmaradt munkája, az utószó írójának ítélete szerint: "a korban szinte egyedülálló esztétikai igényű és színvonalú, talán a legvilágiasabb vallásos szövegnek tekinthető késő reneszánsz alkotás".

Ez a jeles könyvecske, a *Novissima tuba...* ez idáig még a szűkebb szakmai körökben sem volt igazán ismert. 1639-es kassai kiadásából egyetlen csonka példány létezik (jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár állományában). 1978-ban a szöveg megjelent ugyan Komlovszki Tibor gondozásában, de ez a miniatűr, bibliofil kiadvány nem került könyvárusi forgalomba, és az eredeti editio princeps unikális példányának egylevényi hiányát sem sikerült pótolnia.

Fordítása keletkezésének történetét Darholcz Kristóf maga mondja el édesapjához, Darholcz Ferenchez címzett ajánlásában. Tolnai Dáli János angliai bujdosásából hazatérőben, 1638-ban egy *Novissima tuba* című latin nyomtatványt nyújtott át neki Fintán időzve, kérvén a tanult fiatalembert a könyvecske magyarítására. Jankovics József kutatásai és utószava nyomán ma már tudjuk, hogy a latin *Novissima tuba* szerzője az angol Richard Brathwaith (1588?–1673), aki először 1632-ben jelentette meg művét Londonban Musophilus álnéven. A könyv hamarosan több kiadást is megért, napvilágot látott angol fordítása is. Brathwaith művének műfaja: "conduct book", vagyis istenes és tisztességes életre vezető olvasmány; a középkori ars moriendik, misztériumjátékok örököse, a fordító szavaival "üdvösséges és minden keresztény embernek utolsó órájára tartozó" dolgokról szól.

Az allegorikus, megszemélyesített alakok szerepeltetése a középkori moralitásoktól a reneszánsz dráma felé mutat. Külön erényei mind az eredetinek, mind Darholcz Kristóf átültetésének az életszerűen pergő párbeszédnek és a finom humorral színezett lélektani érzékenység. A kötet hat beszélgetésének témái: 1. "Mint tuskodjék az Halál az Testtel, az Test az Lélekkel"; 2. "Az Ördög az Testet és az Világot... sok kísértetből gyötri, sanyargatja"; 3. "Mint érkezék el az kis bíró, az Lelki ismeret és maga az Ember, azok is mint vetekedjenek egymással"; 4. "Az boldogúlt Lélek az Testből kimegyen"; 5. "Az Istennel színről színre mint beszéljen"; 6. "Isten szent Városában jutván mint nyerje el az boldogságot".

A kassai kiadás egyetlen ismert példányának csonkaságát a szöveg gondozóinak sikerült megnyugtatóan pótolniuk egy szerencsésen meglelt XVIII. századi kéziratot másolat alapján. A kötetet Hans Holbein *Totentanz* sorozatából válogatott fametszetek illusztrálják. A kiadás nyomán jelentős XVII. század eleji művel gyarapodott irodalmunk.

De Sigetho Hungariae propugnaculo (Zrínyi-album). Wittenberg, 1587.

Szövegét gondozta: Kőszeghy Péter, a kísérő tanulmányt írta: Szabó András. MTA Irodalomtudományi Intézete–Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 63 lev., 34 l. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XV.) [Hasonmás kiadás]

A *De Sigetho Hungariae propugnaculo*, közismert nevén a *Zrínyi-album*, 1587-ben jelent meg Wittenbergben, s azóta csupán részletek láttak belőle újra napvilágot. A most kézbe vehető hasonmás kiadással, melynek szövegét Kőszeghy Péter gondozta, kísérő tanulmányát pedig Szabó András írta, a szakemberek régi óhaja teljesült: minden érdeklődő könyvespolcára odakerülhet végre a *Szigeti veszedelem* egyik fontos forrása.

Szabó András tanulmányából megtudjuk, hogy Forgách Imre (1541–1599), aki második felesége révén a szigetvári hős veje volt, maga is írt történeti tárgyú műveket, s kapcsolatban állt kora számos későhumanista gondolkodójával (Rimay János, Kovacsóczy Farkas, Dudith András). Harmadik felesége, Szidónia Katalin családi kapcsolatai révén került később abba a helyzetbe, hogy Szászországban könyvet jelentetethet meg. A kötet anyagát a helvét magyar coetus diákjaival szoros kapcsolatot tartó humanista Petrus Albinus Nivemontius rendezte sajtó alá, aki ekkor a wittenbergi egyetem poetika professzora volt.

A *Zrínyi-antológiának* három rétege van. Az elsőbe a Forgách Imre gyűjtött írások tartoznak (részlet Forgách Ferenc történeti munkájából; Péchy Gáspár, Hóczy Mátyás, Szikszai Hellopaeus Bálint, Johann Sommer, Christian Schesaeus, Cibrádi Mihály, Siklósi Mihály, Miskolci Puah Pál, Nicolaus Steinberg, Nicolaus Rhediger, Bernhard Sturm és Salamon Besner versei). Az album második rétegét az 1586-os esztendőben Wittenbergben tanuló magyar diákok latin alkalmi költeményei alkotják. Nicolaus Baticius és Jeremias Sartorius szlovák tanulók Forgách-alumnusok voltak, Cibrádi Mihály és Csanádi János szintén; Budai János és Csorba István szerepelésének oka azonban ismeretlen.

A kötet harmadik rétegét Petrus Albinus középszerű epigrammái és az általa gyűjtött szövegek képezik. Ez utóbbiak legfontosabbika a horvát Ferenac Crnko latinra fordított beszámolója a szigeti eseményekről.

A kötetet szép német fametszetek díszítik (*Zrínyi-címer*, *Zrínyi páncélos képe*, *Zrínyi a kirohanás előtt*, *Forgách-címer*, *szász hercegi címer*), amelyeknek mintáit szintén Forgách küldte Wittenbergbe.

A *Zrínyi-album* hasonmás kiadása nemcsak a *Zrínyi-kutatásnak* adhat újabb ösztönzéseket, hanem lényeges információkat tartalmaz a magyar későhumanizmusra, a wittenbergi magyar coetus kultúrtörténeti szerepére és a kevésbé ismert 16. századi magyar képzőművészetre vonatkozóan is.

Győri L. János

Début en fin des Lumières en Hongrie, en Europe Centrale et en Europe Orientale.
 Actes du Sixième Colloque de Mátrafüred. 20–25, octobre 1984. Publié par Ilona Kovács. Akadémiai Kiadó–Edition du CNRS, Budapest–Paris, 1987. 315 l.

Az 1987-ben Budapesten megrendezett VII. Nemzetközi Felvilágosodástörténeti Kongresszus alkalmából jelent meg a három évvel korábban tartott mátrafüredi kollokvium anyaga. Nem tekinthetjük ezt véletlennek: ha Magyarországnak jutott az a megtisztelő feladat, hogy otthont adjon a XVIII. század kutatóinak négy évente megrendezett kongresszusának, akkor ezt a felvilágosodás különböző aspektusait körbejáró és Köpeczi Béla szervezésével francia, magyar és számos más nemzetiségű kutatót összegyűjtő rangos mátrafüredi konferenciasorozat alapozta meg.

A kötetet a mátrafüredi kollokviumok egyik nagy barátjának, a francia forradalom nemzetközileg elismert kutatójának nekrológja nyitja: Albert Soboul többé nem látogat el Magyarországra.

A tulajdonképpeni munka két részre oszlott a konferencián: a felvilágosodás korának kezdetét (*A* téma) és végét (*B* téma) vizsgálták az előadások. A felvilágosodás kezdeteiről Köpeczi Béla és H. Balázs Éva előadásai vezették be a vitát. Bíró Ferenc a nemesi kultúra változásait vizsgálta a felvilágosodás korának kezdetén, míg Hopp Lajos a Frühauflklärung fogalmát elemezte. Wellmann Imre Bél Mátyás életművét mutatta be, kiemelve, hogy a nagy pozsonyi tudóst joggal tekinthetjük a felvilágosodás "előfutárának". Gabrijela Vidan zágrábi professzor Zenović iskoláját és a felvilágosodás dalmáciai kezdeteit tárta a hallgatóság elé – itt sem volt mentes az egyéni kockázattól az új eszmék hirdetése. Edna Hindie-Lemay, a párizsi École des Hautes Études tanára a francia alkotmányozó nemzetgyűlés vitáinak Lengyelországhoz képest vizsgálta: 1791-ben mindkét országban új alkotmány készült. Derek Beales oxfordi professzor rámutatott, hogy az 1760-as, 1770-es évek Ausztriájában a felvilágosodás és a katolikus eszmék térhódítása párhuzamos. Akárcsak Edna Hindie-Lemay, kollégája, Maria Flandrin is Lengyelországot és Franciaországot hasonlította össze, ez alkalommal az irodalmi szalonok hatását elemezve.

A második témát, mely a felvilágosodás korának végét vizsgálta, Kosáry Domokos előadása vezette be. A felvilágosodás végéről beszélünk, mutatott rá, de a felvilágosodásnak nincs vége – a korszakot új eszmék uralta kor váltja fel, de a felvilágosodás továbbra is hat, jelen van, eleven erő. Zofia Libiszowska a felvilágosodás végét mutatta be Lengyelországban, ez az időszak a lengyel történelem egyik mélypontja. Ring Éva előadása ugyancsak Lengyelországgal foglalkozott, összevetve a magyar nemesség felfogását a lengyelekével. Zofija Sinko és Zdzislaw Libera előadásai szintén a XIX. század elejének lengyel fejlődését, a felvilágosodás továbbélését mutatták be. Peter Vodopivec ljubljanaui kutató a szlovéniai felvilágosodás periódusait jellemezte, rámutatva, hogy milyen nehéz éles cezurákat találni egy eszme hatásának történetében. Szabadváry Ferenc és Vámos Éva előadása a magyar mineralógia megalapítója, egy felvilágosult tudós, Ruprecht Antal pályáját rajzolta fel, míg e recenzió írója a felvilágosodás néma statisztái, a paraszti tömegek művelődését vizsgálta, az iskolák hatását és az írástudás lassú elterjedését a felvilágosodás korában.

A kötetet a konferenciák tudományos- és szervező titkára, Kovács Ilona szerkesztette. A könyv azon kevés Budapesti kiadott munkák egyike, amelyet megtalálunk Európában utazva szinte minden nagy könyvtár polcain.

Tóth István György

Dékány Endre: A magyar református egyház Németh László életművének a tükrében. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinatának Tanulmányi Osztálya. Budapest, 1987. 276 l. (Theologiai Tanulmányok 21.)

A XX. század magyar irodalmának egyik legnagyobb alakjáról könyvtárnyi szakirodalom jelent már meg életében is. Halála óta továbbra is szaporodnak az életművét, egyes műveit, eszméit, műfordításait, pedagógiai elképzeléseit megközelítő, feldolgozó monográfiák, tanulmányok, esszék; tudományos üléseken elemzik a munkásságából kiemelhető különféle problémákat. Az elsősorban irodalomtörténeti és eszmetörténeti megközelítésekhez képest ez a disszertáció szokatlan, eddig nem vizsgált aspektusból tekinti át a hatalmas, nyomtatásban hozzáférhető életművet. A személyes okoktól (a szerző református lelkész, közvetlen kapcsolatait voltak Németh László rokonaival, tanár-kollégáival stb.) eltekintve az író maga is indítást adhatott ehhez a vizsgálódáshoz a következő megállapításával: "Ha a Nyugat nemzedékében a hangadók nemcsak protestáns, de protestáns szívű emberek is voltak, a magaméban én vagyok talán az egyetlen, akinek a reformátussága az anyakönyvön túl műveiből is kiderül." Dékány Endre öt nagy fejezetben tárgyalja, bizonyítja és illusztrálja kiválasztott szempontjait: az I. fejezet szűkszavúan eligazít az életrajzban és az életműben (műfajok szerint), a II. fejezet címe: Vallás és egyház az életműben, a következő: Egyháztörténelem az életműben, ezután a Gyülekezeti élet az életműben című részt, majd az Egyházi iskolák az életműben című fejezetet kísérhetjük figyelemmel. Az e kérdéskörök iránt kevésbé érdeklődők számára is meglepő és gazdag anyag tárul elő a művekből, a bőséges idézetek meggyőzően támasztják alá Dékány Endre feltételezését: az író igen sokat merített a protestáns hagyományokból, etikából, életformából, az egyháztörténelem kiemelkedő eseményeiből. Kiváló egyházi férfiuakat örökít meg, de nem rejti véka alá egyházkritikáját sem, s nem elfogultan, hanem tárgyilagosan és az értékek iránti kiváló érzékkel mutatja fel a protestantizmus múltjának számos jeles korszakát, alakját és rítusát. A legszélesebb érdeklődésre minden bizonnyal az egyházi iskolákra vonatkozó kutatást bemutató fejezet tarthat számot. Pápa, Sárospatak és Hódmezővásárhely nemes hagyományai nélkül szegényebb lenne a magyar művelődéstörténet. A szerző megállapítja az íróról, hogy nem ismerte ugyan a protestáns teológia XX. századi jelentős irányait, de a család, a hagyomány és a kultúra elszakíthatatlan szálakkal a magyar református egyházhoz kapcsolta. Az érdekes tanulmányt kiváló jegyzetapparátus kíséri. (A kiadvány sokszorosított formában, igen kis példányszámban készült.)

R. Takács Olga

Domokos Mátyás: *Átkelés, áttűnés.*

Tanulmányok, kritikák, emlékezések. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 6291.

Több esszé-, kritika- és esszédialógus-kötet után azokat az írásait gyűjtötte kötetbe Domokos Mátyás, amelyek a kortárs magyar irodalommal foglalkoznak. A néhány kivételnek is tanulsága van. Babits Mihály erkölcsi örökségére, a szellemi tisztességre és kötelességre figyelmeztet *A lélek züllése ellen* című tanulmány. Két Németh László-írásnak is ez a konklúziója: "... ez az író a föld alól – egyik legelevenebb szelleme nyolcvanas éveinknek". A szülőváros, Makó és az irodalom viszonyát vizsgálva a táj, a szülőföld ösztönző-ihlető, termékenyítő szerepére kíváncsi Domokos. Itt jelenik meg először az *Elmaradt kollokvium helyett*, amelyben a szerző Bibó-élményéről olvashatunk.

Az ötvenes évekbeli irodalompolitikai diktatúra áldozataira emlékezik Domokos Mátyás a *Leltárhiányban*. Révai József szüntelenül a hallgató írókat emlegette. Domokos az elhallgattatottakat sorolja, azt a félelmetes listát, amely a nevekből, meg nem írt művekből állítható össze. *A hiányzó regénykritika* nemcsak az újabb magyar műbírálat anomáliáival foglalkozik, a regényműfaj fejlődéséről, favorizált és semmibe vett értékekről is érvényeset mond. Az *Üres a tábla?* líránk helyzetét elemzi, s különösen izgalmasak az önmagát kérdésessé tevő költészetre vonatkozó gondolatok. Alapvető tanulmányt ír a szlovákiai magyar "harmadvirágzás" kritikus öntudatáról. Keresztury Dezső könyve (*Helyünk a világban*) a nemzeti önismeret és helyzettudat analízisére ad alkalmat.

A rabszolga-óriás című fejezetben két Illyés-tanulmány kapott helyet. A *Koldusok* című versben (1932) a *Puszták népével* közös "élmény- és emléktalapatot" fedezi fel, valamint a hasonlóságot József Attila *Hazámjával*. József Attila is "mint ha erre válaszolna, mintha azt folytatná; egy lelkiállapot rajzában a modern magyar líra egyik fő társadalmi mondanivalóját". A kései kötetekről (*Minden lehet, Különös testamentum*) megállapítja: "A Lét 20. századi tragikumának egyre mélyebb és egyre kínzóbb feltárása."

Domokos Mátyást az "újavantgárd" is izgatja. Például Déry expresszionista ihletésű, fotómontázsokkal illusztrált verséről (*Az ámokfutó*) ír, Tandori regényéről (*Sár és vér és játék*), Krasznahorkai *Sátántangójáról*, Grendel Lajosról és Esterházy Péterről (*Áttételek, A szív segédigéi*). Az utolsó részben tanulmányokat, kritikákat, emlékezéseket olvashatunk például Gyergyai Albertről, Weöres Sándorról, Kálnoky Lászlóról, Jékely Zoltánról, Nagy Lászlóról, Kormos Istvánról, Kardos G. Györgyről, Mándy Ivánról, Csurka Istvánról, Fodor Andrásról.

Olasz Sándor

Duba Gyula: *Európai magány.*

Novellák, esszék. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1987. 284 l.

A pozsonyi író könyvének első ciklusa, az Irodalomtudat és történelem – a szempontunkból érdekes rész – 171 oldalt foglal magában, és hat esszét-tanul-

mányt tartalmaz: *Szülőföld – bennünk és nélkülünk; Az író felelőségéről; Irodalomtudat és történelem; Vallomás a regényről; Fábry Zoltán időszerűsége; Európai magány.*

Duba Gyula szülőföldszeretete, az író életművét mindennél jobban meghatározó élmény már több műben megörökítettett; legjobban talán híres könyve, a *Vajúdó parasztvilág* vall a kötődés mélységéről. A főt említett írásokban is – egyszer a fókuszban, másszor csak halovány nyomokban – ott van ez az élmény, melyet a *Szülőföld – bennünk és nélkülünk* így határoz meg: "...idegsejtjeimben, génjeimben, tudatalattimban élnek az ősök élettapasztalatai, örömeiknek és drámai szenvedéseiknek emléke".

Duba mikor *Az írói felelőségről* beszél, s olyan kérdéseket tesz föl magának, mint "mi az írás?", "ki az író?", "mi a művészet lényege?", elsősorban szellemi önéletrajzot ír. Amelynek ugyan fölöttébb meghatározója a gyerekkor, a szülőtte tájhoz és a népéhez való vonzalom, ám a szemhatárt nyitogató hazai (Fábry Zoltán) és világirodalmi példák (Gorkij, H. G. Wells) adták a kezdő írónak az indító lökést. Az író úgy véli, ha keveset medítalunk a "mesterség titkairól", az mindenképp a csehszlovákiai magyar irodalom *gondolati elszegényedésére* utal.

Az Irodalomtudat és történelem című esszé valójában szubjektív irodalomtörténet – a csehszlovákiai magyar irodalom 1945 utáni helyzetének fölvázolása; vagyis annak tudatosítása, hogy ez az irodalom "egy emberöltő alatt a mélyből, a nulla pontról figyelemre méltó szintre ért". Fábry, a stószai remete szerepe itt is letagadhatatlan – Duba szerint olyan szerepet töltött be, mint más nemzetiségi irodalmak "tudatteremtő iskolamesterei", vagyis Jugoszláviában: Sinkó Ervin, Romániában: Gaál Gábor –, de a különböző inspiráló hatások nélkül (Illyés, Juhász, Nagy László) ugyancsak kevesebb volna a felvidéki literatúra, és nehezebben alakult volna ki értékrendszere. Duba tulajdonképp a pozsonyi Irodalmi Szemle három évtizedét – a fejlődés fázisait – rajzolja meg írásában.

A *Vallomás a regényről* szintén nem szaktanulmány, nincs benne egzakt elemzés, viszont tudatosít számtalan olyan eredményt (Rácz Olivér: *Megtudtam, hogy élsz*; Dobos László: *Messze voltak a csillagok*; Mács József: *Adósságtörlesztés*; Grendel Lajos: *Éleslövészet* stb.), amely nélkül saját regényírói művészete is csak lebegne a szlovákiai magyar irodalomban.

A realista író számára Fábry meghatározó erővel bír. A *Fábry Zoltán időszerűsége* – mely az 1985-ös Fábry Zoltán Napokon előadásként is elhangzott – és az *Európai magány* a Stószon is Európáról álmódzó (Hazánk: Európa) szellemi embert, a *vox humana* megfogalmazóját ünnepli, s az író felelőségét, erkölcsét taglalja. Mindkét írásban mindvégig Fábryról van szó, ugyanakkor Duba saját élményvilágáról, s a nemzetiségi irodalom gondjairól is vall.

Dupka György–Horváth Sándor: Múltunk s jelenünk.

Balogh Edgár nyomában Kárpátontúlon. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1987. 71 l.

A riportkönyvecske érdekes dokumentum. Szerkezetére a szerzők adnak magyarázatot. "Könyvünk mindegyik fejezetét Balogh Edgár *Tíz nap Szegénysorszámban* című szociográfiájából és *Hét próba* című emlékiratából vett szemelvényekkel indítjuk, mert csakis a múlttal szembeállítva lehet igazán felmérni az azóta végbement gazdasági és társadalmi átalakulásokat." Vagyis, kilenc fejezet a hajdani – a Prágai Magyar Hírlapban megjelent (1930–1931) – riport állomásainak alakulását vizsgálja: Izsnyéte, Barkaszó, Szerednye, Nagydobrony, Bányu, Rafajnaújfalú, Zapszony, Beregszász, Csetfalva, Bökény, Péterfalva mai életét, embereinek gondolkodásmódját. A tizedik részben pedig – összefoglaló jelleggel – a magyar ajkú községekben tapasztalt helyzetkép (gazdaság, kultúra stb.) fogalmazódik meg. A könyvet Balogh Edgár egy-egy levele nyitja és zárja.

Dupka és Horváth műve újságírói munka, riportsorozat, amely először az ungvári Kárpáti Igaz Szóban jelent meg. Balogh Edgár főlrázó erejű publicisztikája hajdan volt annyira erős, hogy a szerzőt – akit útján a festő Lőrincz Gyula, Bertók János és a költő Sáfáry László kísért – ezért, és hasonló látású cikkeiért 1935-ben kiutasították Csehszlovákiából, ám a *Múltunk s jelenünk* nem megy, mert akkor még nem mehetett, ilyen mélyre. Általában a fejlődést rögzíti, amely bizonyos szempontból letagadhatatlan, s cenzurális okokból kevesebbet szól a kárpátaljai magyarság több mint négy évtizedes szenvedéséről.

Érdekességei azért vannak: így a Balogh Edgár gyűjtötte népdal (Izsnyéte) mellett olvasható annak a dalnak a szövege is, amelyet a szerzők gyűjtöttek: Sütő Kálmán népköltő *A beregi rónán* című (1935) versének újraközlése ugyancsak színesíti a képet; Bökényt vizsgálván a szerzők szembesülhetnek egy olyan betyárballadával – annak továbbélésével –, amelyet másfél évtizeddel azelőtt még ők jegyeztek le; *Madár Ferbi* arról is nevezetes, hogy Vári Fábán László tanulmányt szentelt neki.

Szép beszédű parasztemberek, karakteres arcok, innen-onnan ismert közéleti emberek (Schober Ottó kultúr házigazgató – Beregszász) tűnnek föl a riportkönyv lapjain, de a könyv mindazzal szegényebb lett, amit a megnyilatkozóknak – s nem kevésbé a szerzőknek – "le kellett nyelniük", nem mondhattak ki nyíltan, őszintén. Érdemes volna a riportot megismételni – s hogy egészen más eredményre jutnának a riporterek? Bizonyosan. Ez pedig azt jelezné, hogy a hajdani riport párdarabja közelítené Balogh Edgár egyértelmű helyzetképét.

Sz. L.

Dümmerth Dezső: Írástudók küzdelmei. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok.
Panoráma, Budapest, 1987. 407 l. (Utazások a múltban és a jelenben)

"Kishivatalnokok az Egyetemi Könyvtár szolgálatában" címet viseli a Dümmerth Dezső tizenkét tanulmányát a szerző által részben kiegészítve, átdolgozva közreadó kötet utolsó darabja – talán nem csupán azért, mert több tanulmány is

e könyvtár történetével foglalkozik. E gyűjtemény szolgálatában eltöltött évtizedek alatt írta ő maga is ezeket a tanulmányokat, amelyekkel való megismerkedése után az életrajz ismerete nélkül is arra gondolna az olvasó, hogy a témaválasztás, a feldolgozás módja, a hivatkozott forrásanyag bibliográfiai teljessége könyvtáros szerepre utal.

Bár művelődéstörténetünk egyes fejezetei a XIII. századtól a XIX. század végéig képviseltetve vannak, a tanulmányok túlnyomó többsége két nagyobb téma köré csoportosítható: a budapesti Egyetemi Könyvtár története, illetve a XVIII–XIX. század fordulójának budapesti egyetemi élete.

A nagyszombati jezsuita egyetem könyvtárának genezisést, első évszázadának történetét elemzi az a két dolgozat, amely alapját képezi az intézmény monográfiája vonatkozó fejezeteinek is. Mint minden korabeli könyvanyag elemzése, ezen írások tanulságai is túlmutatnak a könyvtár történetén: az európai szellemi áramlatok magyarországi recepciója történetéhez olyan adalékok, amelyek illusztrálják azt a talán közhelyet, hogy igazán színvonalas oktatási intézményt alapítani, működtetni, csak könyvtára megfelelő színvonalon tartásával lehet.

A kötet számunkra talán legérdekesebb tanulmánya Inchofer Menyhért *Annales ecclesiastici regni Hungariae* című munkájának elemzése; érdekességét azon túl, hogy a hazai "forráskritikai történetírás megszületése"-ként jellemezhető, az adja, hogy a Jézustársaság, annak bécsi, illetve római központjai hogy fogadták, hogyan értelmezték. Úgy tűnik, bár ezt a szerző nem állítja, hogy ebben a könyvben a XVII. század végén, s a XVIII. század elején konkrét formát öltő, az ausztriai jezsuita provinciától független magyar rendtartományt követelő terveknek ideológiai alapjait foglalta rendszerbe a bécsi származású itáliai jezsuita.

De nem ez az egyetlen olyan tanulmány a kötetben, amely a magyarság sorskérdéseit felvető korabeli írást, gondolatot választ tárgyaúl. A XVIII. század akadémiai terveinek, a századforduló nyelvi, irodalmi, historiográfiai vitáinak vizsgálata mögött (Kollár Ádám, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Horváth István, Schwartner Márton tevékenysége, Herder jóslata) alapgondolatként, alaptémaként talán ez jelölhető meg.

Monok István

Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában. (Teleki József utazásai 1759–1761).

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatót, a magyarázó jegyzeteket írta Tolnai Gábor. A kéziratban lévő útinaplónak a sajtó alá rendező betűhű másolatát mai helyesírásra átdolgozta Végh Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 397 l. (Régi Magyar Prózai Emlékek 7.)

Teleki József 1759-től 1761-ig tartó peregrinációjának részletes beszámolója csak sok viszontagság után láthatott nyomdafestéket, noha századunk negyvenes éveiben betűhív kiadása már majdnem elhagyta a sajtót. Tolnai Gábor munkája azonban akkor az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában nem jelenhetett meg. Fennmaradt korrektúralevonata szolgált a mostani, átírt kiadás alapjául. (Az átíras

munkálatait Végh Ferenc végezte, aki a jegyzetek összeállításában is segítséget nyújtott Tolnai Gábornak.)

Az útinapló igen előkelő helyet foglal el a műfaj XVIII. századi történetében. Szerzője nyitott szemmel járta Európát, s rendkívüli alaposággal írta le svájci, németalföldi és párizsi élményeit, tapasztalatait, tanulmányait és találkozásait. Nem kisebb alakokról kapunk képet tolla nyomán, mint a matematikus Bernoulli-fivérek, Rousseau, D'Alembert; megismerkedett a francia természettudomány legfontosabb eredményeivel és tudósaival, felismerte az enciklopédisták szerepét és jelentőségét. Színházi és operaelőadásokat látogatott és kritizált fölényes tudással és kifinomult ízléssel. Kálvinista orthodoxiából fakadó morális távolságtartással mondott ítéletet a feslettnek tartott nyugati udvari és nagyvárosi életformáról, hétköznapokról.

Az útinapló a XVIII. századi francia eszmék hazai recepciójának rendkívül jelentős, ám kellően máig nem kiaknázott dokumentuma. A csatolt költségjegyzékből aprólékosan feltárul egy XVIII. századi főnemesi peregrinus életformája, az utazás olyan részleteire mutatva rá, melyek a vállalkozás mindennapjainak meghatározó anyagi tényezői, de amelyekről maga a napló is hallgat, s máshonnan is alig szerezhetünk információt.

A kötetet – s vele Teleki József naplóírói portréját – gazdagítja a hazatérte után közel egy évig vezetett hazai napló, amelyben a házassága körüli bonyodalmak játsszák a vezető szerepet, valamint a "másik diárium"-töredék a peregrinációs évek első hónapjairól, mely a naplószerű "első diárium"-ot igyekezett volna irodalmiasabb formába önteni.

A Régi Magyar Próza Emlékek hagyományait követve a kötetet Tolnai Gábor nagyívű tanulmánya vezeti be, Teleki életútját és peregrinációs útját dolgozva fel, s terjedelmes mutató zárja, ahol a mű hely- és személynevei, valamint a látottak tárgyi emlékei nyernek azonosítást.

Teleki József naplója mind hatalmas és nagyfontosságú élményanyaga, mind pedig a szerző ironikus látásmódja, remek stílusa miatt lebilincselő olvasmány.

J. J.

Egy keresztlevél hátára.

Kormos István-képeskönyv. A szöveget és a képeket válogatta D. Nagy Éva. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1987. 129 l.

Ez a 129 fényképet tartalmazó képeskönyv tisztelgés a költő halálának tizedik évfordulóján. A költő verseiből és prózai írásaiból vett részletekből, valamint a családi és baráti fotóalbumok anyagából összeállított, vonzó külsejű, igényes kötet a kortársakat bemutató hasonló kötetek között is előkelő helyet foglal el. Nagy szeretettel kívánja a költőt az őt már ismerőkhöz még közelebb hozni, a nem ismerőket a megismerkedésre szeretné rávenni, valószínűleg nem eredménytelenül. A már életében legendás alakká vált Kormos István népköltészetből és szürrealisztikus látomásokból eredetivé ötvözött költeményei és meghitt prózai vallomásai kísérik a hangulatos, változatos fotókat.

Az irodalmi köztudat pontosan tudja, milyen fontos szerepe volt Kormos néhány kötetnyi versének a legértékesebb kortárs költészet megteremtésében, milyen igényes és felülmúlhatatlan gyermekirodalommal ajándékozta meg az ifjú mesehallgatókat, s mindenki tudja, hogy nála értőbb, segítőkészebb pártfogója nem volt a fiatal, kezdő költőknek. Nagyon sok alkotót indított el pályáján, s a versbarátokat több mint egy évtizeden át örvendeztette meg *A költészet gyöngyszemei* című sorozat újabb és újabb köteteivel gondos szerkesztőként. Életének minden mozzanatáról, barátairól, erdélyi és franciaországi útjairól tájékoztat ez a nagy tehetségnek kijáró tisztelettel készített kötet.

R. Takács Olga

Elfeledett álom. Csáth Géza válogatott művei.

Válogatta és szerkesztette, az utószót írta: Vargha Kálmán. Kozmosz, Budapest, 1987. 344 l. (A Magyar Irodalom Gyöngyszemei)

Van néhány olyan írónk a múlt század végéről és a századelőről, akinek az életművéről alkotható kép az idők múltával ahelyett, hogy világosodnék, mind kontúrtalesőbbé válik, illetve vázlatossá rögzül. Ilyen Petelei és Ambrus, Bródy és Krúdy, s ilyen Csáth Géza életműve is. Az újabb és újabb kiadások nem mondhatnak le a közismert remeklésekről, ezért meglehetősen tartózkodóan és esetlegesen válogatnak az ismeretlenebb szövegekből. Része lehet ebben – paradox módon – éppen a népszerűségnek, a leszármazottak (jogutódok) igényeinek és a filológiai feltáró munka hiányosságainak egyaránt vagy külön-külön.

Csáth Géza, akit – az újabb irodalom vallomásait, megidéző beszélyeit és az irodalomtörténeti kritika igyekezetét látva – a legnépszerűbb "ködlovagnak" tekinthetünk, pályára lépése, gyönyörű és infernalis férfievei s a történelmi Magyarország végvonaglásával egyidejű pusztulása óta így-úgy folyamatosan jelen van a magyar irodalomtörténeti tudatban, elsősorban szűkebb pátriájában, Szabadkán és környékén. Még a harmincas években is, amikor igen kevés méltányolták a századforduló szociáldarwinizmussal elegyített szecesszióját, Németh László, Illés Endre és Bóka László szentelt érdemi értekezést Csáth művészetének. Illés Endre 1964-es impozáns kiadványa (*A varázsló halála*), Demény János 1971-es zenei cikkgyűjteménye (*Éjszakai esztétizálás*) és Dér Zoltán 1977-es "életműkiadása", valamint Csáth-bibliográfiája óta és ellenére sem tudja a közolvasó igazán áttekinteni Csáth Géza novellista, drámaírói és publicista életművét (nem is beszélve a festőről, a komponistáról és az orvosi szakíróról).

Vargha Kálmán válogatása sem lép föl a teljesség igényével, kiadványát inkább jellemzi az értékek stabilizálásának higgadsága, mint a felfedezői hevület. A gyűjtemény kétharmada novellákból áll, a fennmaradó rész tanulmányokat és publicisztikát közöl. Jellemző apróság az egész Csáth-filológiára nézve, hogy az itteni kezdő (*A kályha*) és záró elbeszélés (*A kis varróleány*) hiányzik Dér nagy vajdasági gyűjteményéből, jóllehet Illés Endre mindkettőt közölte annak idején. Az *Elfeledett álom* elegáns és izléses kiadvány, javarészt közli a közmegegyezé-

remekműveket, az antológia-darabokat (*Trepov a boncasztonon, A kis Emma, A kút, A varázsló kertje, A vörös Eszti* stb.). A szűkreszabott utószó csöndes és pontos eligazítás azok számára, akik most ismerkednek meg Csáth Géza életével és művészetével.

Alexa Károly

Emlékezések Ady Endréről III.

Összegyűjtötte, jegyzetekkel ellátta Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 725 l. (Új Magyar Múzeum 12.)

Az *Emlékezések...* harmadik kötete talán a legizgalmasabb, legérdekfeszítőbb része Kovalovszky Miklós monumentális vállalkozásának: az emlékezések ideje a költő első párizsi útjától a tízes évek elejéig terjed.

Ady élete és az Ady-életmű körül sok mindent nem sikerült még tisztázni, pedig – Schöpflin Aladár emlékezéséből idézünk – "Az Ady irodalom mértéktelenül megdagadt, már alig lehet áttekinteni. Életének száz apró részlete százféle változatban kerül nyilvánosságra, ember legyen, aki el akar igazodni ebben a burjánzó bozótban. Már-már eltakarja előlünk a költőt az a sok magyarázat, életrajzi adat, aprólékos életpizód." Ez a kötet, mely óriási filológiai anyagot zár magába, pártatlanul és tárgyilagosan sorakoztatja fel a tanúságtevő, emlékező kortársak szövegeit. Az emlékezésekhez kapcsolódó jegyzetanyag nemcsak összehasonlító kritika alá veszi – ha kell, korrigálja – az emlékező szubjektivitást, hanem állandóan visszautal élet és mű kapcsolatára is. A szövegek között számos itt jelenik meg először, vagy eddig alig volt hozzáférhető. Kovalovszky munkája nem eltakarja a költőt, épp ellenkezőleg: számos új adalékkal, vonással szolgál egy érvényes és teljes Ady-portré megrajzolásához, Ady egyéniségének, szellemiségének, mindennapi szokásainak, jellemének jobb megismeréséhez. Nem kétséges, hogy mindez nem pusztán filológia, hanem nélkülözhetetlen alap és kiindulópont a versek s más Ady-művek hiteles értelmezéséhez is.

A visszaemlékezéseket a szerző négy nagy téma, illetve életrajzi csomópont köré szervezi. Az első rész (Párizs: Bakony és Ördögziget) a költő párizsi útjainak, tartózkodásainak történetét eleveníti fel mozaikszerűen. Az ismert kortársak, a "professzionális" emlékezők – Bölöni, Czóbel Béla, Oláh Gábor, Kardos Albert – mellett említjük meg a kevésbé ismert erdélyi középiskolai tanár és író, Halász Gyula emlékezését, amely nemcsak Adyról, hanem a korabeli Párizs életéről is színes képet ad. A második részben a Léda-szerelem viharos mindennapjairól vallanak azok, akik Adyék közelében élték át ezt a kapcsolatot. Kiemelendő közülük Brüll Berta emlékezése, mely itt jelenik meg először; s amely – noha nem mentes némi elfogultságtól – igen sok új szemponttal és tárgyi adalékkal gazdagítja az erről a kapcsolatról való ismereteinket, különösen a Brüll és a Diósi család helyzetét, életmódját, szokásait illetően.

"Hív az acélhegyű ördög": ez a rész a költő újságírói működését idézi meg. Életrajzi vonatkozások mellett számos vers születésének körülményeire is fényt de-

rítenek ezek az írások. Végül a Nyugat nagyjainak – Babits, Fenyő Miksa, Hatvany Lajos, Móricz, Gellért Oszkár, Lesznai Anna – visszaemlékezéseit olvashatjuk Adyhoz fűződő kapcsolatukról, Ady és a Nyugat ellentmondásos viszonyáról.

A kötet használatát számos melléklet, mutató segíti: életrajzi-időrendi tábla, névmutató, s az emlékezések jelentősebb tárgyköreinek felsorolása.

Erdődy Edit

Emlékkönyv Csáth Géza születésének századik évfordulójára.

Szerkesztette: Dér Zoltán. Veljko Vlahović Munkásegyletem kiadása, Szabadka, 1987. 292 l. (Életrajz-könyvek 38.)

A kötet, amely méltó tisztelgés a tragikus sorsú zseni előtt, a Szabadkán megjelenő Üzenet évfordulós, 1987/1–3. számainak közleményeit tartalmazza. A szerkesztő, aki maga is a Csáth-életmű kutatója, jó arányérzékkel tagolta, illetve rétegezte egymásra a különféle, az orvost, az író, a muzsikust, a publicistát más és más műfajokban, más és más szemszögből láttató írásokat. A kiadvány így keresztmetszetet ad a legfrissebb Csáth-szakirodalomból és támpontul szolgál a további kutatások számára.

Herceg János bevezetőnek is fölfogható írása indítja az első nagy ciklust, amely a Tiszteletadás címet kapta és amely a vajdasági írók-költők – Dudás Károly, Marija Simković, Ács Károly, Tolnai Ottó, Brasnyó István, Dezső János, Balogh István, Kopeczky László, Urbán János és Tari István – Csáth Géza emlékének szentelt szövegeit-verseit közli. A következő, Munkássága című fejezet az egész kötet legtekintélyesebb része. Terjedelmét és kvalitásait tekintve egyaránt az: tizenkilenc tanulmányt sorakoztat, amelyek Csáth személyiségképét, illetve művészetét, alkotói létét vizsgálják. A sort Hódi Éva *Ő vad szerelmese az örült morfiumnak* című, Csáth Géza korszerűségét, máig erő hatását taglaló dolgozata nyitja, majd Szajbély Mihálynak Csáth művészetfelfogása és írói gyakorlata természettudományos alapjaira rámutató írása következik. Ehhez csatlakozik Rónay Lászlónak Csáth művészet-szemléletéről, Thomka Beátának az író formaeszményéről és Hódi Sándornak a pszichotikus konfliktusok szerepét életrajzi és alkotáslélektani szempontból vizsgáló munkája. Dobos István a műfajelmélet, Koval Erika a stilisztika, Kontra Ferenc a pszichológia, Vajda Gábor a műfaji tipológia felől közelít az íróhoz, illetve az életműhöz. Pomogáts Béla írása *A vörös Eszti* szerkezetét elemzi, K. Deák László az angol nyelven megjelent Csáth-kötetek tanulságairól szól, Vaderna József pedig Ambrose Bierce és Csáth Géza művészetének összehasonlító elemzését végzi el. Ásztalos Enikő és Lőrincz Teréz ismét a lélektan felől közelít Csáth alkotó-énjéhez, Barácius Zoltán és Csordás Mihály viszont a drámaírói állítják vizsgálódásuk középpontjába. A zenészt-zenekritikust, a képzőművészetrel is foglalkozó Csáthot mutatja be Magyar László és Tolnai Ottó egy-egy dolgozata és a ciklust Herceg János rövid írása zárja, amelyben Jász Dezsőt, Csáth Géza korán hallgatásba vonult író-öccsét mutatja be.

Az Utóélete című harmadik fejezet nem kevésbé érdekesítő, a négy tanulmány közül kettő – Dér Zoltáné és Mák Ferencé – a Csáth-életrajzkutatás újabb eredményeit teszi közzé, Gubás Ágota dolgozata Csáth "utóéletét" a középiskolások tananyagának és a tanulók emlékezetének "faggatásával" tárja elénk, Horváth Emma pedig a szabadkai Csáth Géza művészetbarát körről ír. Második része a Csáth műveiből készült színpadi darabot – *A varázsló* (Franyó Zsuzsanna) – egy tévéfilmet – *A varázsló álma* (Sülyi Péter–Molnár György) – és az író tragikus életének utolsó napja által ihletett színművet, Sárosi István *A húszmilliomodik év* című drámáját tartalmazza.

E. Sz. E.

Erdei Ferenc: A magyar társadalom.

Az előszót és a jegyzeteket írta: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 65 l. (Gondolkodó magyarok)

Erdei Ferenc 1943-ban, a nevezetes szárszói találkozón tartott előadást *A magyar társadalom* címmel. Szigethy Gábor nagy felelősségtudatról tanuskodó bevezető esszéje röviden felvázolja a találkozó légkörét és történeti hátterét. A közreadott előadás nem egyedül áll a kötetben. Kiegészítik olyan írások, amelyek hosszú ideig kéziratban maradtak és csak Erdei Ferenc 1984-es *Történelem és társadalomkutatás* című kötetében láttak napvilágot. A két írás: *Magyar társadalom – népi irodalom* illetve *Vallomás egy útról, melyet sohase tettem meg*. 1968-ban Erdei a Kortársban adta közre *Emlékezés Szárszóra* című írását, ez kötetben azóta nem jelent meg.

Szigethy Gábor a szövegek újraközlése mellett még egy hasonló témakörű Erdei-írássra és a szárszói találkozó dokumentációjára is felhívja a figyelmet.

N. S. K.

Erdei Sándor: Gondolkodni jó.

Válogatta és szerkesztette: Erdei Sándorné. A Makói József Attila Múzeum kiadása. Makó, 1986. 461 l.

A kötetet Erdei Sándor (1915–1984) hagyatékából özvegye, Erdei Sándorné Dezső Ginda válogatta és szerkesztette, a kiadást az MTA–Soros Alapítvány anyagi támogatásával valósította meg a makói múzeum. Erdei Sándor évtizedekig jelen volt a kortárs irodalmi életben tanulmányaival, kritikai munkásságával, hosszú ideig az Írószövetség főtitkári posztját töltötte be, kötete azonban életében nem jelent meg. Ez a válogatás néhány novelláján kívül cikkeiből, főtitkári bevezetőiből, irodalomtörténeti tanulmányaiból azokat közli, amelyek egy korszak hiteles dokumentumaihoz is szorosan hozzátartoznak, s nélkülük a háború utáni szellemi–közéleti–irodalompolitikai élet ismerete színtelenebb, szegényesebb lenne. Erdei Ferenc öccse volt, szerényen meghúzódott bátyja árnyékában, pedig sokoldalú tehetségét ő is kibonta-

koztathatta volna, ha nem a közélet fórumain tölti el, nemzedéke több más tagjához hasonlóan, élete meghatározó részét, s ha élete utolsó éveiben nem bilincseli ágyhoz a betegség. Tenni, cselekedni akart az új társadalom kialakításáért, meggyőződéssel vállalta a történelem által rábízott feladatokat, funkciókat, s a legnehezebb időkben is megőrizte emberségét, tisztaságát, higgadságát. Ismerői, barátai történelmi tartozás kiegyenlítésének, elégtételnek fogják érezni ezt a gyűjteményt. 1954-ben egy szerzői est bevezetőjeként szólt Veres Péterről, megállapításai ma is érvényesek. 1954-es *Nézeteltérések – feladatok* című cikke rendkívül tanulságos, a korszak megítéléséhez fontos adalék, s az Benjámin László *Egyetlen élet* című kötetéről szóló 1956-os kritikája is. Szabó Dezső elbeszéléseiből 1957-ben ő készített először válogatást, a hozzá írt tanulmány okos, nyitott, irodalomtörténeti jelentőségű. 1980-ból való az *Egy barátság történetéből* című visszaemlékezése, amelyben Bibó István és Erdei Ferenc kapcsolatáról közöl jelentős ismereteket. Igen szép tanulmányt szentelt *Arany magyarságának*, s ma is megszívlelendők a *Szárszó távolból* című esszéjének a nemzetiségi kérdéstről kifejtett gondolatai. *Kerti napló* című feljegyzése pedig életrajzi, életmód-történeti, szociológiai és sok egyéb szempontból méltó elemzésre váró mű. A kötetet Tamási Lajos Erdei Sándornak írt verse, Tóth Ferenc, Molnár Zoltán és Fekete Gyula emlékező-tisztelgő sorai, valamint a szerző képzőművészeti munkáiról készült fényképek zárják.

R. Takács Olga

Erővonalak a két világháború közti magyar szellemi életben.

Tanulmányok. Szerkesztette: Saáry Éva. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1987. 256 l.

A szerény köntösű és sokszorosítású kötet, amely a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör (SMIKK) által 1985. október 16. és 21. között, Luganóban megrendezett tanulmányi napok előadásait tartalmazza, komoly tudományos eseményt jelez. A jórészt emigráns szerzők úgy léptek a magyar rendszerváltozás előtt hat évvel még – legalábbis megközelítésmódjukban – itthon féltalmas, tilalmas területekre, hogy a tanulmányok tudományos pikantériája túlélte a hazai antivilágot. Vagyis hitelesek voltak és maradtak.

A tudományos pikantériára maga az ülészak törekedett, azzal, hogy – a kötet szerkesztő Saáry Éva elnöki megnyitója szerint – az 1956 negyedszázados évfordulójára rendezett *Befejezetlen forradalom* című előadássorozat és a *Gesta Hungarorum* címmel megrendezett monumentális történelmi áttekintést nyújtó SMIKK-konferenciasor után a Kör vezetősége úgy döntött, hogy kiegészítő tanulmányi konferenciát kell összehívni a címben megjelölt tárgykörrel, hogy az a legkevésbé feltárt, vagy leginkább újraértékelést követelő témáknak biztosítson teret.

Így került a posztstálinista történetírástól üdvösen elkülönülő megvilágításba Csermohorszky Vilmos tanulmányában a két világháború közötti Magyarország szellemi életének gazdasági, társadalmi és politikai erőtere. Ebben nyomon követhetők a gazdaság fő irányai Trianontól az 1939-es, háború előtti hadikonjunktúráig,

s a társadalomkép – egyebek közt – a fejlett társadalombiztosítás tükrében. És újszerűnek hatott a – nem megalapozatlan – Bethlen-laudáció, valamint Klebelsberg és kivált Hóman művelődéspolitikájának értékelése, s Szekfü Gyula Teleki eszméinek követőjekénti bemutatása. Ez a tárgyilagos megközelítés jellemzi J. Horváth Tamás *Katolikus megújulási kísérletek a két világháború között* című tanulmányát, különös tekintettel a keresztény kurzus ellen fellépő Prohászka Ottokárról szóló pályaképre, s a Regnum Marianumról és Bangha Béláról, valamint a KALOT-mozgalom népfőiskola-szervezéseinről írottakra.

A kifejezetten irodalomtörténeti tanulmányok közül kiemelkedő Román J. István munkája. *Babits és a liberalizmus a két háború közötti magyar irodalomban*, amelyben a költő *nemzeti liberalizmusát* állítja szembe a Nyugat táborában mindekelőtt Ignotus képviselte kozmopolita szabadelvűséggel, nemcsak a *Tímár Virgil fia*, hanem – lehangsúlyosabban – a *Halálfi*ai tükrében.

Tanulságos része a kötetnek néhány népi íróról szóló tanulmány. Így Csiky Ágnes Máriától (*Németh László a magyar anti-Orwell*) kivált az a gondolat, hogy míg az író idehaza megkapja a könnyű kézzel osztogatott címkéket az elosztás forradalma, a minőségszocializmus, és benne a kert-Magyarország *utópiájáról*, addig a Nyugat *a kertről és a szigetről* álmodik... – Szorosan kapcsolódik Németh Lászlóhoz is Lisztóczy László *Gulyás Pál és a magyar szellemi élet az 1930-as években* című munkája, amelyben, túl a debreceni költőnek a Tanut életrehívó tanulmányán, talán ama tény tűnik a legérdekesebbnek, miszerint Kerényi Károly és *Szigete* náciellenes, rasszizmusellenes motivációkkal fonódott össze Gulyás és Németh szellemiségével – egyebek közt – Homérosz és a Kalevala találkozásában.

Az irodalomtörténeti tanulmányokat két perújrafelvétel zárja. Szamosi Józseftől *Az irodalmi népiesség és Erdélyi József*, valamint Monoszló Dezső Mécs Lászlóról szóló, szubjektív emlékezésekkel tarkított, objektív szemléletű írása. A kötetet Szij Rezső nagyszabású tanulmánya, a *Magyar könyvészet és könyvkiadás 1920–1940/44* rekeszti be, amelyben az írók egzisztenciáját is vizsgálja (honoráriumok), és – kicsit fejszóvalva fogadható – kitekintést is ad a tanulmány írásával egykorú, szocialistának nevezett, itthoni könyvkiadáspolitikára.

A kötet külön erénye a gondosan elkészített névmutató, a tanulmányírók alfabetikus sorrendben történt, velős, igen érdekes pályaképeket felvillantó bemutatása, s végül, de nem utolsósorban, a logikusan áttekinthető szerkesztés.

Melczer Tibor

Értékek és változások I–II.

Szerkesztette: Hoppál Mihály és Szecskő Tamás. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1987. 277, 277 l. (Műhely)

Érték, értékkonfliktus, társadalmi változás címmel 1985-ben Budapesten tartott munkaértekezletet az MTA Néprajzi Kutató Csoportja, Pszichológiai Intézete és a Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Ez már a harmadik tudományos ülésszak volt a Visegrádon 1975-ben megrendezett hiedelem-konferencia és az 1982-

es életmód-konferencia után. Az első két tanácskozáson elhangzott előadások is megjelentek könyv formájában (*Hiedelemrendszer és társadalmi tudat* I–II. Szerk.: Frank Tibor, Hoppál Mihály. Budapest, 1980.; *Életmód: modellek és minták*. Szerk.: Hoppál Mihály, Szecskő Tamás. Budapest, 1984.).

E két kötet 44 szerző 36 közleményét tartalmazza. Ezeknek nem mindegyike szerepelt a konferencián, tehát a gyűjtemény "teljesebb" magánál a rendezvénynél.

A kutatók egy része a 80-as évek elejének Magyarországot vizsgálva főképp azt igyekezett feltárni: milyen válságtünetek mutatkoznak a társadalomban (Vitányi Iván, Hankiss Elemér, Sajó András, Nagy Lajos Géza). Az érték kutatás módszertani kérdései álltak a középpontjában Rudas János és Füstös László dolgozatának. Több szerző foglalkozott makroszintű értékvizsgálatokkal illetve azok fogalmi keretével (Tomka Miklós, Csepeli György, Halász László, Kolozsvári Mária–Demény P. János, Veres Péter).

Az egyes témacsoportokba utalható tanulmányok néhány esetben besorolhatók más rendező elv szerint is. Például a társadalmi struktúrákutatás értékproblémáinak szentelt közlemények közül (Némedi Dénes–Heller Mária–Rényi Ágnes, Utasi Ágnes, Halasy Márta, Jávor Katalin, Kovács I. Gábor) Szabó Ildikóé tematikus egységet alkot egyúttal három további beszámolóval, amely az ifjúság különböző rétegeit választja vizsgálódása terepéül (Váriné Szilágyi Ibolya, Cserne István, Erdélyi Ildikó), Jávor Katalin és Kovács I. Gábor történet-szociológiai munkája pedig a magyar paraszti kultúra értékviszonyainak kutatásán alapszik.

A társadalmi közvetítés érték-szociológiáját elemzi más és más vonatkozásban több dolgozat (Pataki Judit–S. Molnár Edit, Bessenyei István–Heller Mária, Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor, Szecskő Tamás, S. Nagy Katalin). A tömegkommunikáció tárgyköréből (Földvári Éva, Szilágyi Erzsébet, Bán András–Forgács Péter) említésre méltó ez utóbbi szerzőpáros munkája, amely a hosszú idő után újra felértékelődőben levő magánszféra vizuális dokumentumainak: magánfényképeknek és magánfilmeknek a feldolgozására vállalkozott.

Az esztétika közeget két tanulmány (Tibori Tímea, Veres András) vizsgálja. Veres András az irodalomban megjelenő értékek kutatásáról számolt be: 1945 és 1980 között megjelent magyar novellák értékorientációs elemzése alapján az MTA Irodalomtudományi Intézetében dolgozó munkacsoport foglalkozik a korszak magyar irodalmának értékszemléletével.

A könyv végén Szederkényi Olga válogatott bibliográfiája ad eligazítást az érték kutatáshoz. A második kötetet orosz és angol nyelvű összefoglaló zárja.

Schulcz Katalin

Fabó Kinga: A határon.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 173 l. (JAK-füzetek 31.)

A költőként ismert Fabó Kinga tanulmány- és esszé-kötetében a szerző tizenegy önálló, ám egységgé szerveződő írása szerepel. A költészet lehetséges filozófiai megközelítésétől a konkrét műelemzésig alapos szakirodalmi háttérismeretekre támaszkodó

tanulmányok meggyőző bizonyítékai annak, hogy az irodalomról való gondolkodás és maga "az alkotás" egymás serkentői lehetnek. Fabó Kinga az irodalmi műalkotás létrehozását nyelvi műhelymunkának tekinti, s az írói, költői "műhely" személyiségtől, kortól függő jellegzetességeire érzékenyen vizsgálja Krúdy, Déry Tibor, Ladik Katalin, Tandori Dezső vagy Sylvia Plath (és mások) műveit. A kötet első négy összefüggő tanulmányában nyelv és irodalom viszonyának, a nyelvi funkciók átalakíthatóságának és a szabályok megváltoztathatóságának kérdéseit veti fel a szerző; a kérdésekre adott válasz pedig irodalomelméleti ismereteinek és a "gyakorló" költő tapasztalatainak szintézise.

Sarankó Márta

Fábri Anna: Az irodalom magánélete.

Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten, 1779–1848. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 749 l.

A könyv címe némileg félrevezető: nem annyira az irodalom magánéletét tárgyalja (mi is volna az voltaképpen?), hanem épp ellenkezőleg, az irodalom nyilvános életét, a társasköröket, ahol az írók egymással és részben közönségükkel találkoztak, az írói csoportosulások, barátságok és torzsalkodások történetét, kiadói és szerkesztőségi ügyeket, pereket és polémiákat, a szerzői szereptudat és ízlés változásait, politika és irodalom összefüggéseit, általában mindazt, amit irodalmi viszonyok vagy irodalmi élet szóval foglalunk össze.

Erről a hálás, bár nem könnyű témáról (és épp arról a korszakról, melyet Fábri Anna is választott) készültek már igen derék munkák: Csahihen Károlyé (1931–34) és Waldapfel Józsefé (1935). Ezek "filoszofikus" könyvek, szakmai olvasók számára. Fábri Anna népszerű munkát akart írni, a nagyközönségnek.

Ami ehhez elsősorban kell: az apró, színes adatokra fordított figyelem, a témák könnyed, csapongó változtatása, a szórakoztató előadás és kellemes stílus – mindez a szerző birtokában van. A jelzők s más efféle színezékek bőven – gyakran túlságos bőséggel – folynak tollából. "Fürtös fejű, választékos öltözetű fiatalurak, tubákszagú, pecsétes kaputokban, molyos parókákban elmélkedő szobatudósok, acélszürke posztómentés, magyar nadrágos, csizmás világi papok, aranytól roskadozó mentében feszítő katonatisztek, copfos és csatos cipellős államhivatalnokok mind-mind a hazai nyelv érdekében fáradoznak..." Az ilyen és ehhez hasonló virtuóz szándékú mondatok információértéke azonban meglehetősen csekély. Ráadásul bizonytalan is. "Hogy milyen lehetett Teodora házának berendezése, arról keveset tudunk, de bizonyosan (?) kellemes és jómódot sugalló, s talán (!) már oldottabb, mint a századfordulós jobb pesti lakásoké. Feltehetően (!) Vitkovicsék már nem ragaszkodtak a kötött bútorendezéshez... Meglehet (!), telt kárpitra (a karmazsin és az égszínkék a divatos szín ekkortájt), de éppúgy elképzelhető (!), hogy a falakat egy ügyes mester ecsetje öltöztette föl girlandokkal és oszlopdíszekkel, s valószínű (!), hogy miniatűrök gyönyörködtették itt a szemet ... Vitkovics szobájában voltak-e ilyenek, nem tudjuk (!) ..."

Fábri Anna érdekes olvasmányt akart adni a közönség kezébe, de amit adott, gyakran csak lektűr.

L. S.

Fenyő, Mario D.: Literature and Political Change: Budapest, 1908–1918.
Transactions of the American Philosophical Society, 1987. 156 l.

A szerző (Fenyő Miksa unokája) megkísérli azt, hogy a korai Nyugatot és annak fejlődését mint esettanulmányt mutassa be az irodalom és társadalom kölcsönhatásáról. Arra a kérdésre kísérel meg feleletet adni, hogy összefüggésben van-e az irodalmi forradalom a politikai forradalommal? Ebben a munkában a marxista irodalomkritikus, Lucien Goldmann javaslatát követi: ahelyett, hogy az irodalom és társadalom kölcsönös hatásairól elmélkedne, egy konkrét esetet vizsgál meg. Saját bevallása szerint direkt hatást nem volt képes bebizonyítani, viszont azt kimutatta, hogy a Nyugat írói támadták az akkori konzervatív–nemzeti uralkodó ideológiát "kulturális" szinten, terjesztették Ady radikális esztétikai eredményeit és politikai nézeteit, és terjesztettek több nyugati felfogást is a demokráciáról és a polgári jogokról. Mivel Fenyő kimutatta tanulmányában, hogy 1908 és 1918 között rohamosan nőtt a Nyugat olvasottsága, jogosan juthatott arra a konklúzióra, hogy a lap politikai befolyása (legyen az közvetlen vagy közvetett) is nőtt.

A kötet során Fenyő ismerteti a korai Nyugat történelmi hátterét, a lap pénzügyi helyzetét, támogatottságát és fejlődését, íróinak politikai felfogását és beállítottságát, olvasottságát (abban a kevés statisztikai adatban tükrözve, ami Fenyő rendelkezésére állt), kapcsolatát az értelmiséggel és a munkássággal, és végül a Nyugat szembenállását az akkori *establishment*tal.

Botár Olivér

Ferenczi László: Én Kassák Lajos vagyok.
Kozmosz, Budapest, 1987. 230 l. (Kozmosz Könyvek)

A költő, író, képzőművész Kassák nem véletlenül asszociáltatja tudatunkban a magyar avantgárd egészét, legalábbis főirányát. Ferenczi László könyvének műfaja – szöveggyűjtemény, amely kisebb részben Kassák-szövegeket, nagyrészt pedig Kassákról szóló ismertetések, kritikákat, elemzéseket tartalmaz, olykor korrekten módon jelzett kihagyásokkal, valamint rövidre fogott összekötő szövegekkel. A grafikust és formatervezőt a színes borítón kívül néhány fehér–fekete illusztráció mutatja be, az *Éposz Wagner maszkjában* szecessziós címlapjának másolata, a Tett és a Ma egy-egy példányának borítója (az utóbbi Bartók kottarészlettel). Ugyancsak utalnak a beiktatott ábrák Kassák későbbi műveire (*Tisztaság könyve, Egy ember élete*), meg a Dokumentum című folyóiratra. A bevezető fejezet Kassák arcának változatairól szól, tömbszerűségéről, hasábosságáról (Juhász

Ferenc) és a vele kapcsolatba hozható ösképekről: "hegy, folyó, város" (Nemes Nagy Ágnes). A következőkben az önszemlélet aspektusa válik egyre fontosabbá, de érzékeltetve, hogy Kassák *énje* öntudatosan kollektív természetű: "Ember vagyok, az is akarok maradni, s azt hiszem, az én egyéniségem nem annak az individualitásnak a karakterét viseli magán, amely a közösség ellen lép fel." A Bibliát, Withmant, Jack Londont nevezi meg döntő mintaképeiként, később Dosztojevszkij és Cendrars jelentősége válik fontossá. Thomas Mannt nem kedveli, a polgári művésszel az autodidaktát állítja szembe; értelmezésében ez a fogalom "összeesik a proletariátus fogalmával". A Nyugat, az Élet, a Népszava stb. idevágó reflexiói, Babits, Németh László, Rónay György, Németh Andor, Tandori, Somlyó György stb. kritikái, a hatvanadik születésnapra kiadott *Emlékkönyv* (szerk. Nádass József) anyaga teszik reprezentatív teljessé a kötetet. A kései versekről szóló *A tölgyfa...* című fejezetben egy idézet fölkelte a Berzsenyihez s ezúttal kivált Petőfihez visszatérő költő képzetét: "kék tollú folyton szálló madár / szánj meg és dalolj nekem". Kassáknak az jutott osztályrészéül, mint a könyv végszavaiban Hegedűs Géza írja, hogy élve felemelkedett a klasszikusok közé. A kötet nagyon rövid, talán kényszerűen csonkított bibliográfiával zárul.

Csűrös Miklós

Fónod Zoltán: Megmozdult világban. Fábry Zoltán élete és munkássága.
Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1987. 389 l.

A csehszlovákiai magyar irodalom létezésének jelképévé vált Fábry Zoltán halála után több mint másfél évtizeddel, születésének kilencvenedik évfordulóján jelentette meg a Madách kiadó Fónod Zoltán monográfiáját, melyben a szerző Fábry pályáját, ötvenéves kritikus, közírói és esszéírói tevékenységét elemzi és értékeli. Megjelenése – a kötet utószava szerint – "minőségétől függetlenül is irodalomtörténeti esemény". A történelmi-politikai körülmények ismertetése, Fábry Zoltán életútjának bemutatása párhuzamosan halad a legnagyobb hatásúnak tartott szlovákiai magyar író életművének kritikai számbavételével. A szerző, aki a 70-es évektől *Fábry Zoltán összegyűjtött írásainak* kiadója, az alaposan ismert Fábry-irodalmat a teljes hagyatékot feldolgozó kutatómunkája során egyéni szempontokkal gazdagítja, jelentős eredményeket érve el Fábry többé-kevésbé feltáratlan pályakezdésének vizsgálatában. A személyes ismeretségből adódó "személyes hang" néhol átüt a monográfus tárgyilagosságán, ám ez nem megy a hitelesség rovására.

Az utószóban Szeberényi Zoltán a szerző közírói, kritikus, irodalom- és sajtótörténeti tevékenységének legjelentősebb állomásait és eredményeit ismerteti. A könyvet néhány Fábry Zoltánról és környezetéről készült fénykép illusztrálja.

Sarankó Márta

Földes Anna: Kaffka Margit.

Pályakép. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 270 l.

Kaffka Margitban mindenki a nőíró, az asszony-író, a "feminizmus már megérkezett magyar diadalát" ismeri föl (Ady például, de ő maga is, amikor a nehéz kérdést fölteszi zseniális költőtársának: "Bandika, mennyiért lennél helyettem asszony?"). Amikor a nagy nyugatosok kiosztották egymás között a szerepeket, szükségük volt egy nőre, s kissé későn jöttek rá, hogy – ismét Ady szavával – "nem kell udvarias, hazug bókokat mondani" neki. Egyre érdekesebbnek látjuk az életét – elrontott házasságát, gyermeke melletti hősiességét, a háborús járvány okozta halálát –, egyre több tartalmas érv erősíti meg művei esztétikai rangját, poétikai jelentőségét. Király György és más kortársak helyesen látták, hogy a lírikus Kaffka Margitnál sokkal jelentősebb lett a prózáíró: "Ami verseiben csak tépelődés, sóhaj, alaktalan tárgy, az regényeiben kap igazi életet, a lélek itt nyer testet."

Rolla Margit kiválóan alapos életrajzi dokumentációja után Földes Annának az összefoglalás és a műelemzés föladata jutott, s mindkettőt jól oldja meg, női empátiával, szakszerű, de a műfaj természetéhez képest nem tudálékos elemző apparátussal. Szinte meglepő, hogy a *Színek és évek*, a *Mária évei*, az *Állomások* és a *Hangyaboly* csaknem egyenlő terjedelmű elemzést kapnak, sőt a *Két nyár* című háborús elbeszélés kiemelését sem csupán akkor aktuális mondandója indokolja. A kötet, a szerző szándékával megegyezően, törleszt valamit "az utókor adósságából" Kaffka Margit iránt.

Csűrös Miklós

Francia Tükör.

Válogatás a 19. század magyar vonatkozású francia irodalmából. Válogatás, szerkesztés és jegyzetek: Bajomi Lázár Endre. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 671 l. (Magyar Hírmondó)

A Magyarország iránti túlzott lelkesedés, illetve a magyarok szélsőséges lenézése ugyanannak a jelenségnek a két oldala. Mindkettő azt mutatja, hogy nem ismernek bennünket Nyugat-Európában. Ráadásul a kétféle végletes indulat eleve politikai nézetek függvénye: a haladó eszmék hívei szinte kötelezően rokonszenveznek a kis népek reménytelen küzdelmeivel, a konzervatívok viszont előzetes megvetést éreznek ugyanezen népek iránt. Kevéssé vigasztaló tehát, hogy a XIX. században leginkább osztrákoknak néztek bennünket, manapság pedig Budapestet és Bukarestet szokták összekeverni.

A Bajomi Lázár Endre-szerkesztette antológia bőven közöl szomorú példákat mindkét végre, épp csak a helyes megítélésről, alapos helyzetismeretről tanúskodó írásokból van kevés. A szerzők között akadnak igazi nagyságok, mint Musset, Lamartine, Michelet, Dumas, Verne vagy Hugo. Ők természetesen mind a rokonszenvezők táborába tartoznak. További kategóriát alkotnak azok a történészek, újságírók, vagy netán közéleti személyiségek, akiket a magyar-francia kapcsolatok

történetéből már jól ismerünk, és akik a francia közvéleményhez viszonyítva alaposan felmérték a korabeli magyar helyzetet. Ilyen Charles-Louis Chassan, Madame Adam, és mindenekelőtt Auguste de Gérando, akinek a Teleki-családdal összefonódó sorsát és pályáját többen is feldolgozták. Sajnos, a harmadik kategória a legnépesebb, mert ide tartoznak azok a szerzők, akikről édeskeveset hallottunk eddig, és akikről jobbra Bajomi Lázár Endre derítette ki sokéves munkával, hogy kik is voltak egyáltalán. Az ő magyarság-képük azonban lapos közhelyek ismételtetéséből áll, akár az irodalom, akár a történetírás terén botladoztak, az antológia szerzőjének fáradtságos bogarászásai így hát legfeljebb kuriózumokkal gyarapították ismereteinket. A kuriózumokkal pedig az a baj, hogy csak kis adagokban mulatságosak, hamar fárasztóvá válnak ívszámra olvasva. Megtudjuk, hogy a Janine név egy Guth családnevű hölgy írói álneve, aki párizsi divatbutikja, majd a francia Riviérán ápolt rózsaligetei mellett írt néhány regényt is, köztük egy *Eljen!* (sic!) címűt. Az persze ritkaság, hogy egy magyar szó francia regénycímként szerepeljen, maga a mű azonban további említésre nem méltó (legalábbis a két szemelvényből ítélve). Egy másik "felfedezett", Alfred Julia egy *Le Csikós* (A csikós avagy a lovas szerelem) című regénnyel küzdötte be magát az antológiába. Minthogy Petőfi is szerepel a műben, vele kapcsolatban idézek két rövid részletet az iromány jellemzésére. Petőfi és Szendrey Júlia házasságát így kommentálja a francia szerző: "... imádták egymást. Szerelmük alapja azonban a hazaszeretet volt." Petőfi és a szabadságharc viszonya is igen egyszerűnek tűnik: "Petőfi a harcmezőn gyorsan haladt a ranglétrán. (...) A költő kiváló tiszt lévén kardjával szolgálta és verseinek hazafias rajongásával továbbra is tűzbe hozta hazáját. Költeményeinek szilaj áradását visszatükrözte lángoló tekintete."

Bajomi Lázár Endre kivételes teljesítményeket ért el a magyar-francia kapcsolat kutatás terén, sajnálatos, hogy ez a munkája már csak posztumusz műként jelent meg. A rendkívül vegyes anyag láttán azonban sok korábbi kétely nemhogy eltűnne, inkább felerősödik. A kötetnek bevallott célja ugyan, hogy a két népet közelítse egymáshoz, az írásfüzér azonban inkább a nehézségekre irányítja a figyelmet. Nyilvánvalóvá teszi, hogy a magyar nemzeti önismeretnek keserű tényekkel kell újra meg újra szembenéznie, és hogy a reális számvetés az áhított közeledést jámbor óhajnak mutatja csupán.

S. Kovács Ilona

Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai 1831–1949.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. 158 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. Új sorozat 18/93.)

Jóllehet, másfél százados múltú könyvtárunk monográfiája elkészült, történetének teljes részletessége a kezünkben lévő kötet tanulsága szerint is tartogat számunkra újabb ismereteket.

A szerző a könyv első felében a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára belső rendjének kialakulását, az egyes tisztségek létrejöttének történetét mondja el,

közben megnevezi az illető könyvtárosokat, méltatja munkásságukat. Ezután tér át a könyvtáros munka különböző szintjein dolgozók munka- és életkörülményeinek bemutatására.

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kéziratára egy katalógusának is felfogható, hiszen az egyes munkatársokról írtak után gondosan feltünteteti az illetőre vonatkozó iratok jegyzékét is.

Monok István

Fráter Zoltán: Mennyei riport Karinthy Friggyessel.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 404 l.

Karinthy Frigyes (sokáig nem jelentőségének megfelelően kezelt) életművéről egyre többet tudunk. Lassan kirajzolódnak egy új irodalomtörténeti látásmód körvonalai is. Ennél az írónál azonban egy sajtósági feladattal is szembe kell néznünk. Olyan feladattal, amely ugyan majdnem mindegyik alkotó életpályáján játszik valamelyes szerepet, itt azonban különös jelentőséggel bír. Az írói publicisztikára, a közszereplésre utalok; magától értetődik, hogy Karinthy esetében, aki évtizedeken át az egyik legnépszerűbb, ha nem a legnépszerűbb magyar írónak számított, ez különösen fontos tényező.

Irodalomtörténeti szempontból már csak azért is fontos, mert ez a köztudatban kialakított "image" nagyon erősen visszahatott írói munkásságára. Sokak szerint elsősorban negatív módon befolyásolta műveinek színvonalát. Mindenesetre az tagadhatatlan, hogy kevés magyar író kapcsolódott ennyire eleven módon a sajtóvitákba, a nyilvánosság előtt folyó – magasabb vagy alacsonyabb szintű – küzdelmekbe, mint ő. S az, hogy furcsa, extravagáns személyisége rendkívüli módon érdekelte (bosszantotta, mulattatta, lenyűgözte) az olvasókat. Egy idő után természetesen anyagi kérdés is volt számára a népszerűség, a jelenlét az újságok hasábjain. A Fráter Zoltán által összeállított cikk- és interjúrészletekből álló gyűjtemény azonban éppen arról győz meg, hogy Karinthy képes volt a kényszerűséget erénnyé változtatni. A bulvárlapok riportereinek sületlen kérdéseire adott válaszai – ha az újságíró nem torzít túlságosan – néha meglepően mélyek és eredetiek. Természetesen a hajdani publicisztika mai olvasóját maguk a kérdések is érdeklik, hiszen arról árulkodnak, miképpen képzei el egy korszak a maga "népszerű íróját", ezen keresztül pedig arról, hogy az adott társadalom polgára milyen szerepet szán a humán intellektuelnek.

"Mire használták ezt a lángelmét?" – kérdezi Fráter Zoltán. Válasza: Karinthy az ügyes szennáció-szállító szerepét töltötte be jóformán egész életén keesztül, pontosan tudatában volt ennek akkor is, amikor megírta híres könyvét agyműtétjéről. S azt is jó előre tudta, hogy ez a "funkciója" nem szűnik majd meg halálával. A kötet összeállítója Karinthy életét szerette volna "újrafogalmazni" ma már nehezen hozzáférhető újságritkaságok, elsüllyedt bulvárlapok, elfeledett folyóiratok cikkei alapján. Kronologikus sorrendben halad előre, és minden fejéhez hozzáfűz egy magyarázó-megvilágító célú kisesszét, amellyel megkönnyíti

az olvasónak a tájékozódást a korabeli sajtóviszonyok és a cikkek által érintett problémák között. A könyv utolsó blokkja pedig még egyszer végigfut ezen az írói pályán. Ez az a bizonyos *Mennyei riport Karinthy Frigyessel*, nyilatkozatai, válasza, hozzászólásai alapján. Ezt foglalja össze egy 1935-ös interjú részlete, amely egyben az egész könyvnek a mottója is lehetne. Az író "annak a bizonyos fiatalembernek", vagyis hajdani önmagának szólván fogalmazza meg: "az életnek csak egyéves kortól húszéves korig és a hatvanadik évtől a nyolcvanadikig van célja és értelme. Egyszerűbben: a készülődésnek és a búcsúnak. Ami közötté történik, említésre sem méltó."

Angyalosi Gergely

Fráter Zoltán: Osvát Ernő élete és halála.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 301 l.

A huszadik század meghatározó jelentőségű irodalmi folyóiratának, a Nyugatnak legendás hírű szerkesztőjéről ez az első összefoglaló, hézagpótló irodalomtörténeti munka. A szerző Osvát Ernő alakját és magatartását a huszadik századra válaszoló lehetséges magatartások egyikeként kutatta, s oly izgalmasnak találta, hogy a róla szóló pályaképet irodalomtörténeti regényként írta meg. A korszakról és a kisszámú Osvát-műről készült irodalomból, a kortársak emlékezéseiből, levelezésekből, a szerkesztésében megjelent folyóiratszámokból összegyűjtött óriási anyagból válogatva egy páratlan sors és egy ellentmondásos korszak egymásban tükröződő, kettős fejlődésregényét alkotta meg. E sok új dokumentumot is tartalmazó könyv nemcsak irodalomtörténészek, hanem a szélesebb közönség érdeklődésére is számíthat. A nagyváradi híres, igen művelt zsidó családból született Osvát pályaválasztásához Ambrus Zoltántól kapott életreszóó indítást. Fráter Zoltán részletesen elemzi azt a tizenkét évet, amely az első fővárosi publikációktól a Nyugat indulásáig eltelt, ebben az időszakban alakította ki Osvát kritikusi elveit, eszményeit, esztétikai szempontjait, valamint kedves műfaját: az egyéniség bemutatását célzó portrét. A Hétnél, az Új Magyar Szemlénel, a Budapesti Naplónál megjelent írásai alapján ismerhetjük meg Osvát esztétikai igényességét, bírálati módszereit. Három tényezőt vett mindig figyelembe: az irodalmi folyamat sugárzó hatását, a művet és a művet alkotó embert. Az egyéniség követelménye mellett a szociális szemlélet is értékrendszerének fontos alkotóelemévé vált. A szerkesztés iskolaéveit (a Magyar Génusznál, majd a Figyelőnél töltött időt) bemutató fejezetek után a Szerkesztés mint műalkotás című fejezetben az 1908. január 1-jén induló Nyugattal folytatott tevékenységét, baráti és munkatársi körét, szerkesztői felfedezéseit vázolja Fráter Zoltán. Sok köztudott irodalomtörténeti tényt helyez itt új megvilágításba Osvát alakjának pontosabb megismertetése érdekében. Röviden a Nyugattal egy időben működő folyóiratokkal való párhuzamra, illetve az azoktól való eltérésre is kitér a szerző, majd hosszú fejezetet szentel a Hatvány-Osvát-vitának, az abban szereplő négy cikknek és kilenc hozzászólásnak. Irodalompolitikai elvek csaptak itt össze (olykor személyes ügyek-

kel is keveredve), s hogy szükség volt elvi vitára, azt a Huszadik Században névtelenül megjelent jegyzet írójának jellemző véleményével is érdemes alátámasztani, miszerint "a balkán tempó ... a kritikának csak két fajtát ismeri: a pajtási égigmagasztalást, vagy a zsványos lebiczkázást". A vitát ismertető fejezet után Osvát szerkesztői gyakorlatát, szempontrendszerét ismerteti Fráter Zoltán. Megerősíti azt a tételt, hogy Osvát minden gondolati, világnézeti tartalmat alárendelt annak a szempontnak, amit ő "jól írás" címen foglalt össze. A Nyugatban a formai tökéletesség, az ún. "érzésvirtuozitás fensikja" jön létre, tanítható és tanulható tökéletesség. 1912 és 1918 között Osvát főként – Fráter Zoltán kifejezésével élve – "műterem-beszélgetésekben" próbálta a Nyugat szerzőit befolyásolni, elveit már az alkotás folyamatába beépíteni. (Adyval ilyenekre nem került sor, röviden az Ady–Osvát-viszony legfontosabb vonásairól is szó esik ebben a fejezetben.) Számos kortárs visszaemlékezéséből ítéli meg a műterem-beszélgetések, s találoán szögezi le: "Megoldandó feladatot látott a tehetségben." A folyóirat huszonkét évfolyama (1908–1929) igen sok író-t fedezett fel, köztük csaknem ötven nőíró-t. Jónéhányan nem igazolták Osvát várakozásait, nem állták ki az idő próbáját. Ízlését – állítja Fráter Zoltán – a modern áramlatokhoz képest konzervatívnak is nevezhetjük. Az azonban mégis igaz, hogy "a világ kis darabját tette rendbe, felelősen gazdálkodott a rábízott tehetségekkel". Igen röviden olvashatunk Osvát és Kassák viszonyáról is, majd a könyv második része részletesen jellemzi az osvát szerkesztői magatartást, az írónévelést végző munkát, az irodalom kertészeként legendássá nőtt mestert. (Közben néhány szóban kitér az egy évig tartó szakításra is, ezen idő alatt – 1919–1920 – Babits Mihály szerkesztette a Nyugatot, majd 1920-tól Osvát is visszatér a laphoz. A történelmi jelentőségű 1919-es évbéli szereplésről, az írói szakszervezet elnökeként végzett tevékenységéről is olvashatunk, ekkor is az írók, az irodalom érdekeit vigyázta.) Saját betegsége mellett évekig nyomasztja kislánya tüdőbajának gyógyíthatatlansága. Mégis volt ereje az Írók Bemutató Színházának megszervezésére is, erről kevesebb szó esett eddig a munkásságát méltató tanulmányokban. Irodalmi működésének huszonötödik éve tiszteletére nagy ünnepségsorozatot rendeztek a Nyugat munkatársai, ennek felidézése mellett megtudunk a szerkesztés közben felmerülő konfliktusokról is sok adalékot. A Nyugat meghaladásának igényét hordozó új folyóiratok láttán Osvát is érzékelte, hogy folyóirata nem képes már felelni a kor kérdéseire. Ezért 1925-ben új korszakot hirdetett meg, saját írásokkal is újra a nyilvánosság elé lépett: a Pesti Naplóban közölte aforizmáit. Ezeknek vázlatos elemzésére is vállalkozott Fráter Zoltán. A könyv utolsó fejezetében Osvát és Babits viaskodásáról, nézeteltéréseiről olvashatunk, valamint a megtervezett öngyilkosság okait, a rá utaló jeleket elemzi a szerző. Itt közöl néhány kortársi emlékezést Osvát életmódjáról, anyagi helyzetéről, családi kapcsolatairól, a legendaképződéshez hozzájáruló furcsaságokról.

A kötetet bőséges jegyzetanyag kíséri, s a függelékben Fráter Zoltán Osvát ismeretlen, valamint eddig csak folyóiratban megjelent aforizmáit adja közre.

R. Takács Olga

Futaky István–Schwamm, Kristin: Die Ungarn betreffenden Beiträge in den Göttingischen Gelehrten Anzeigen 1739–1839.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. 309 l.

Göttingenben 1739-ben indították meg azt a máig is élő recenziós folyóiratot, amely – több címmódosítás után – a Göttingische Gelehrte Anzeigen nevet viseli. A referáló lapként indult orgánum rövidesen erőteljes karakterű kritikai folyóirattá vált. Magyar vonatkozású közleményeinek annotált bibliográfiáját állította össze a göttingeni egyetem hungarológus professzora, Futaky István és tanítványa, Kristin Schwamm. A kiadvány anyaggyűjtésében Futaky szemináriumi hallgatói vettek részt. Az áttekinthető szerkesztésű kötet tömör annotációkkal, számos mutatóval segíti a tájékozódást a XVIII. századi folyóirat közleményei között. A munka nagyságát mutatja, hogy mintegy 200 000 oldal átnézésével kellett a fáradhatatlan szerkesztőknek a közel 600 magyar vonatkozású tételt kigyűjteni. Jóllehet a XVIII. században a göttingeni Georg August Egyetem volt a magyar diákok legkedveltebb tanulólhelye, más országok, városok universitásai is megérdemelnék, hogy a vonzaskörükben megjelenő folyóiratokat magyar szempontból is feldolgozzák. Ehhez a göttingeni hungarológusok munkája jó példa lehet.

Németh S. Katalin

Fülöp László: Kaffka Margit.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 235 l.

Érdeemes mindig számontartania az irodalomtörténésznek azt, hogy saját korának irodalma miként, milyen benső hajlamokat követve fordul a hagyomány felé, miért és milyen gesztusokkal rekonstruálja önnön tradícióit.

Az újabb magyar epikának, amely legalább két évtizede oly nagy izgalommal fedezett fel magának a Nyugat-kor írói közül némelyeket – Krúdyt, Babitsot, Csáthot, Kosztolányit –, Kaffka Margitról nem volt, nincs szava. Még a poetrisszáknak sem. Ki tudná megmondani, hogy merő figyelmetlenség jele ez (ami korunk egyetemessé válni kezdő műveltséggyengülése alapján feltételezhető), avagy visszahatás volna azokra az időkre, amelyeknek politizáló irodalomtudománya meglehetősen magas helyet jelölt ki a *Színek és évek* írójának (Tolnai Lajoshoz vagy Thury Zoltánhoz hasonlóan), avagy valóban odarostálja az idő Kaffka Margitot is Tóth Árpád meg Juhász Gyula mellé, a másodvonalba? Bodnár György, Győri János után és társaként Fülöp László sem hajlandó belenyugodni abba, hogy Kaffka Margit a gimnáziumi tankönyv marginális szerzői közé csúszsék, s így végleg ki az újabb olvasói korosztályok szemhatárából. Pályaképe ennél fogva nemcsak tüzetes elemzés és összefoglalás, hanem újraolvasásra szóló ajánlás és perújrafelvétel is.

A maga elemző észleleteinek rögzítése mellett megszólaltat mindekit, akik méltó és méltató írásokban beszéltek Kaffka Margitról.

A monográfia értékelő középpontjában a három nagy(obb) regény (*Színek és évek*, *Mária évei*, *Állomások*) áll. Ezek analízise sokrétű, árnyalt és meggyőző.

A Kaffka-szakirodalom hagyományaihoz igazodóan kevesebb szó esik a novellákról, a versekről s – bármilyen különösnek is tűnhetik egy irodalomtörténeti szakönyv szakmai ismertetésében egy ilyen megjegyzés – Kaffka Margit életéről.

A kor "irodalmiságának" és a kor irodalmi tudatában esztétikai jelenségként is értelmezhető események között nem kis számmal akadnak olyanok – gondoljunk a Gozsdu-levelezésre, Csáth Géza és a Cholnoky-fivérek életére, Ady Léda-mítoszára, az Erdős Renée-tünetre stb. –, amelyeket szemlélvén talán megkockáztatható a javaslat: több figyelmet érdemelnének Kaffka marginális műfajai és életalakítása (publicisztikája, levelezése). Hátha éppen itt – lét és mű megszgyén – érhető tetten az, ami korjellemezően izgalmas és eredeti, önkéntelen ízlés-vallomás. Mű és sors, álarc és személyiség viszonya soha korábban nem volt annyira lényeges eleme a művészetnek, mint a századfordulón, s erre nézve gyakran pontosabb dokumentumok a másodlagos műformák, az irodalom alatti írásbeliség műfajai, mint az ideológiai-lag erőszakoltabb nagyobb regénykonstrukciók. (Rolla Margitnak évtizedünk elején megjelentetett különös, rajongó Kaffka-könyvei mintha öntudatlanul ehhez a fajta érdeklődéshez kívánnának segítséget nyújtani.)

Lehet, hogy egy ilyen ízlésvizsgálat új színekkel élénkíti majd a Kaffka-regények befogadását is, amiként az sem elképzelhetetlen, hogy egy új, a külvilágra jobban figyelő irodalmi ízléshullám megintcsak felfedezi magának azt a régi magyar regényvilágot, amelyet jobb szó híján mindközönségesen realistának szokás nevezni.

Alexa Károly

Fülöp László: Realizmus és korszerűség.

XX. századi magyar regényírók. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 320 l. (Műelemzések kiskönyvtára)

Fülöp László ebben a könyvében egy szélesebb ölelésű, egyetlen író nagyepikai művészetét általában jellemző értekezés (*A regényíró Kaffka Margit*) mellett hat regényértelmezést közöl századunk első felének magyar irodalmából. Egy ilyen válogatás természetesen csak esetleges és alkalmi lehet, s nem biztos, hogy a ma már nem túl szerencsésnek látszó, régi rossz címekre alludáló és egy letűnt kor politikai kényszereihez igazodó kötet cím kendőzni tudja ezt a válogató szeszélyt. A *Színek és évek*, a *Pacsirta*, a *Halálfiái*, a *Boldogult úrfikoromban*, az *Egy ember élete* és az *Iszony* ilyesféle "szerepeltetése" önkéntelenül is elkezdí írni a hiánylistát – Móriczsal kezdve...

Mindazonáltal a kötet regényelemzései jó eséllyel célozzák meg a potenciális olvasókat, a tanárokat, a század első felével foglalkozó irodalmárokat és a felsőoktatásban tanuló diákságot. Fülöp László a tőle régen megszokott igényességgel és akkurátussággal veszi végig azokat a vezető regénykonstituáló tényezőket, amelyek az adott regényformát felépítik, strukturálják és definiálják. Elemzései azért is megbízhatóak, mert nem törekszik feltétlenül önkifejezésre, számára egy klaszszikus műről való beszéd nem alkalom az álarcos szólásra, mint többeknél manapság. Személyiségét abban hagyja megnyilvánulni, ahogy rangsorol, a feltárandó

műstruktúrákban. Személyes tudományos észleleteinek felméréséhez viszont azzal ad segítséget, hogy nem hallgatja el az odavágó szakirodalmi eredményeket. (Szakembereink számottevő hányada újabban egyre kevésbé követi ezt a klasszikus gyakorlatot.) Fülöp elemzéseit bizonyosfajta józan óvatosság jellemzi – nem veti el a nálunk régen megszokott életrajzias, a korra is reflektáló, ideológiákon és pszichológián át minősítő modort, de nem tartózkodik az újabb scientista megközelítések egy részének integrálásától sem. Vizsgálatai figyelmesek, szövegközeliek és történetiek.

Alexa Károly

Gábor Andor emlékezete.

Centenárium tanácskozás Barson. Szerkesztette Laczkó András. KISZ Somogy Megyei Bizottsága, Kaposvár, 1986. 187 l.

Az 1984. január 17-én rendezett tudományos tanácskozás előadásait tartalmazza a kötet, kiegészítve Gábor Magdának, az író unokájának visszaemlékezésével és Laczkó Andrásnak a Somogyi Néplapban megjelent *Életharc a fényért* című centenárium írásával.

A megnyitót Botka Ferenc, az ülészak elnöke tartotta, aki abbéli reményét fejezte ki, hogy az elhangzó előadások Gábor Andor életművének teljességét teszik mérlegre, s megkísérlik kijelölni helyét századunk magyar irodalomtörténetében, hisz eddig lebecsülték munkásságának polgári szakaszát és túlhangsúlyozták alkotásainak szocialista körét.

Szekeres József Gábor Andor pályakezdéséről írott dolgozata a fiatal író világgépét, esztétikai törekvéseit mérte fel a kezdeti és a bécsi emigrációban készült művek elemzésével. A Lichtmann Tamás dolgozatához csatlakozó szövegek szinte forrásértékű közlésnek számítanak, hiszen Gábor Andor "Vasárnapi tárcái" A Rendkívüli Újság 1913-as évfolyamában jelentek meg, s azóta egyetlen kötetbe sem kerültek be. Nemes G. Zsuzsanna a magyar kabaré és Gábor Andor pályájának párhuzamos fejlődési tendenciáit mérte fel, Czére Béla pedig három regény (*Untauglich úr, Doktor Senki, Hét pillangó*) elemzésével a Monarchia közéletének szatirikus és realista tablótól a lélektani regényig eljutó fejlődést tekintette át. Szijártó István Gábor Andor líráját elemezte, s dolgozatához Búzasi Éva válogatott bibliográfiát csatolt. Petrányi Ilona Gábor Andor "magánéletét" tárta fel a bécsi és franciaországi emigrációból feleségének, Vidor Ferikének írott levelek alapján, s bemutatta egy levelezéskötet kiadásának előkészítési munkáit. Tasi József az író publicisztikáját vizsgálta, Szilágyi János pedig Gábor Andor 1945 utáni pályáját tekintette át.

Gábor Magda visszaemlékezéséből az író és családja moszkvai éveit, majd a hazatelepülés utáni itthoni életét ismerhetjük meg.

A kötethez válogatott irodalomjegyzék csatlakozik, melyet Sipos Csaba állított össze.

Ny. J.

Goda Gábor: Írás közben.

Második, bővített kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 681 l.

A kötet az író 1945 és 1967 között írott esszéit és publicisztikáját tartalmazza. Az előző kiadáshoz képest néhány írással bővült a gyűjtemény (pl. egy Gelléri Andor Endrére emlékezéssel, egy saját ars poeticájához készülő vázlattal, s még néhány kisebb jegyzettel). Az írások közül egy sem tart igényt a "tanulmány" műfaji meghatározásra, szinte valamennyi egy-egy irodalmi kérdéshez fűzött megjegyzés, állásfoglalás, széljegyzet, tünődés és emlékezés, olykor indulatos és ironikus reflexió. Mindegyiknél jelzi az író a megírás dátumát is, ezek az évszámok segítenek az értelmezésben, emlékeztetnek az "elszaladt időre, és nem engedik kiszakítani az időből azt, ami annak talajából nőtt". Három ciklusba rendezve követhetjük Goda Gábor "írás közben" született gondolatait: A fasizmus hazugságai című ciklus a fasiszta gazdaságtanról, antiszemitizmusról, fajelméletről töpreng. A Naplófüzetemből című ciklus a legkülönbözőbb napi ügyeket, úti élményeket, politikusokkal való találkozásokot örökíti meg, s végül a Jegyzetek irodalomról és színházról című ciklus (amely a kötet több mint felét teszi ki) főképpen színházi előadásokat kommentál, színészeket búcsúztat, néhány jó filmélményről számol be, nagy szeretettel emlékezik meg Nagy Lajosról, Heltai Jenőről, Karikás Frigyesről, Gábor Andorról, felidéli édesapja alakját, köszönti Tersánszky Józsi Jenőt, s különféle műfaji kérdéseket tisztáz a maga számára, ezek közül a legérdekesebb a *Jegyzetek a szatíráról* című írás, nemcsak gazdag információs anyaga okán, hanem azért is, mert az író saját munkásságának mozgatórugóira, saját műveinek lényegére is rávilágít.

R. T. O.

Guszev, Jurij P.: Szovremennaja vengerszkaja literatura v kontekszte literatur szocialiszticeszkij sztran Evropi. Dinamika hudozsesztvennogo konflikta.

Nauka, Moszkva, 1987. 232 l.

Az orosz nyelvre fordított művek számának gyarapodásával és sikerével párhuzamosan nő az igény az irodalomtörténeti összefoglalások iránt is. A szakszerű tájékozódást hivatott elősegíteni Jurij Guszev 1987-ben megjelent könyve, amely a mai magyar irodalom utolsó két évtizedét tekinti át.

Elemző vizsgálódása középpontjába a szerző – főként a szovjet irodalomtudomány képviselőinek elméleti megállapításaira hivatkozva – a művészi konfliktus problémáját állította. Meggyőződése ugyanis, hogy ebben a kategóriában fejeződik ki legszemléletesebben és legteljesebben a műalkotás esztétikai lényege, és ezért a legalkalmasabb arra, hogy prizmáján keresztül szemügyre vegyük az alkotó munka kapcsolatát az objektív valósággal és az író álláspontjával, amely a társadalmi tudat lényegi tendenciáit tükrözi vissza.

Jurij Guszev feltételezi, hogy a konfliktus kibontása nemcsak a művészi képek kapcsolatát és szembenállását határozza meg, hanem a mű komponenseinek kölcsönviszonyát, a mű belső felépítését is. És mivel eltökélt szándéka, hogy – szakítva

az egyoldalú, főként a tartalomra irányuló megközelítéssel – közvetlenül a művészi megformáltságból kiindulva tárja fel azt a specifikumot, amely szocialista minőséget kölcsönöz az irodalomnak mint autonóm esztétikai jelenségnek, ezért a művészi konfliktusban véli felfedezni azt a szervezőelvet, azt a feszültségteremtő erőt, amely áthatja a mű egészét és eleven étellel tölti meg annak belső világát azáltal, hogy összefüggést teremt a különböző strukturális szintek között – a tematikán, cselekményen keresztül egészen a stíluseszközökig –, és az esztétikai mondanivaló érdekében közös kicsengést biztosít neki.

A fentebb ismertetett elméleti alapvetést követően a szerző a második fejezetben fő vonalakban – és ennek okán némileg leegyszerűsítve – vázolja a 60-as és 70-es években kialakult társadalmi-történelmi szituációt, amely meghatározza a vizsgált korszak művészi tudatát.

A monográfia központi magját képező harmadik fejezet részletesen tárgyalja a társadalmi változások által felszínre hozott, nem antagonisztikus ellentétek művészi megjelenítését az új magyar prózában. Olyan fejlődésvonalat rajzol meg, amely a történelmi múlttal való szembenézéstől kezdve (Illyés Gyula *Ebéd a kastélyban*, Sánta Ferenc *Hús óra*, Cseres Tibor *Hideg napok*) felöleli a szociális, egzisztenciális, pszichológiai konfliktushelyzetek legkülönbözőbb válfajait – a szocializmus adta lehetőségekkel élni nem tudást (Fejes Endre *Rozsdatemető*, Kertész Ákos *Makra*), az eszmény és a valóság inkongruenciáját (Déry Tibor *Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról*, Mesterházi Lajos *A Prométheusz-rejtély*, Gyurkó László *Faustus doktor boldogságos pokoljárása*), az egyén és a társadalom kölcsönviszonyát (Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét*, Németh László *Irgalom*, Czákó Gábor *Megváltó*, Ördögh Szilveszter *Koponyák hegye*, Mesterházi Lajos *Férfikor* stb.), az egymás közti kapcsolatokban megmutatózó feszültségeket (Kertész Ákos *Családi ház manzárdal*, Jókai Anna *Jákob lajtorjája*) – egészen az "apák és fiúk" nemzedéki szembenállásáig (Fejes Endre *A fiú, akinek angyalarca volt*, Mócsi Ferenc *Házépítés*, Marosi Gyula *Tejesfű és Mélyütés*).

A konkrét történelmi helyzet által determinált művészi konfliktusok legjellegzőbb tipológiai sajátosságait elemezve a szerző arra a következtetésre jut, hogy az élet dialektikus ellentmondásosságának felismerésével és a valódi erkölcsi értékek tudatosításával egyenes arányban telítődött meg a magyar irodalom szocialista tartalommal. Ez az újfajta minőség fejeződik ki azokban az írásokban is, amelyek a lét örök kérdéseire – az élet értelmére, az emberi nem folytonos megújulásának problémájára – keresik a választ (Déry Tibor *Kedves bópeer...!*, Örkény István *Rózsakiállítás*, Szabó Magda *Régimódi történet*).

Jurij Guszev jó szemmel vette észre, hogy az 50-es évek második felétől új szakasz kezdődött a magyar irodalomban. Mégpedig elsősorban annak köszönhetően, hogy szakított a korábbi kultúrpolitika által ráerőszakolt sematizmussal, amely a konfliktusmentes ábrázolást tette gyakorlatává, s amely voltaképpen a politikai, társadalmi és gazdasági voluntarizmusnak volt a művészeti megfelelője. A történelmi tapasztalatok számbavétele, az önvizsgálat igénye arra ösztönözte az írókat, hogy ne kendőzzék el a problémákat, hanem – bátran szembenézve velük – próbáljanak hozzájárulni megoldásukhoz. A megújulásnak ez a folyamata a többi ország irodalmában is végbement, lényegét azonban aligha helytálló csupán erre a tematikai moz-zanatra leszűkíteni.

Mégis ilyen benyomásunk támad, főként abból adódóan, hogy a rendszerezés alapjául szolgáló szempont – a művészi konfliktus – a gyakorlatban kevésbé képes igazolni önmagáról a feltételezést, hogy valóban minden műalkotás strukturális szerveztségének meghatározó konstrukciós elve. (Különösen szembetűnik ez a magyar költészet fejlődésének szentelt negyedik fejezetben.) Nem csoda tehát, hogy a műelemzések többnyire a cselekményt boncolgatják és megrekednek a belőle kibontható szociológiai, ideológiai és erkölcsfilozófiai tanulságok szintjén. Ugyanakkor, paradox módon, éppen az effajta megközelítés alkalmazására leginkább predesztinált szféra – a drámairodalom – marad ki a vizsgálódások köréből. Hiányérzetünket csak fokozza, hogy hiába keressük a névmutatóban Galgóczi Erzsébet, Hajnóczy Péter, Mátyás Iván, Mészöly Miklós, Nádas Péter vagy Ottlik Géza nevét. Nem véletlenül, hiszen a szerző – bevallott szándéka szerint – nem szokványos irodalomtörténetet akart írni, hanem az irodalmi fejlődés fő tendenciáinak és az azokat reprezentáló legjellegzetesebb alkotásoknak a bemutatását tekintette elsődleges feladatának. De mivel az életben megnyilvánuló ellentmondásos folyamatok művészi általánosításának eredményeit a társadalmi hatékonyság szempontjából szelektálta, és a szocialista eszmeiség megerősödése irányába mutató jelenségeket domborította ki – emiatt jelentős esztétikai értékek szorultak a perifériára. Még ennél is rosszabbul járt a fiatal írógeneráció sommásan irodalmon kívülinek nyilvánított formai kísérletezése.

Tiszteletre méltó Jurij Guszev elkötelezettsége a cselekvő, erkölcsnemesítő irodalom mellett, csakhogy a közéleti szerep állandó számonkérése gyakran egyoldalú leegyszerűsítésekhez vezet. A "69-es év nemzedékének" képviselőit például azért marasztalja el, mert a személyességben, az ún. "privatizáló" törekvésben a társadalmi gondoktól való elfordulást, a nehézségek előtti fegyverletételt, apatikus közönnyt, mi több, ellenséges indulatot lát. Véleménye szerint Esterházy Péter *Termelési regénye* "kineveti az egész szocialista valóságot".

Mindezek a kifogások azonban nem kérdőjelezhetik meg azt a vitathatatlan tény, hogy monográfiája nyeresége a hungarológiai kutatásoknak, és többmillió olvasóközöniséget informál jelenkori irodalmunk realista vonulatáról és toboroz potenciális új híveket neki. Csak azt sajnáljuk, hogy Jurij Guszev – aki műfordítóként is avatott tollú népszerűsítője a magyar kultúrának – a művészi konfliktus elméletileg megalapozatlan Prokusztesz-ágyába próbálta belegyömöszölni sokrétűen gazdag ismereteit.

Gránicz István

Györgyey Klára: Arrogáns alázattal.

Bevezette Marianne D. Birnbaum. Püski–Corvin, New York, 1987. 194 l.

Az Amerikában élő szerző könyve, amely többek között irodalmi kritikákat, színházi bírálatokat és rövidebb-hosszabb jegyzeteket, interjúkat tartalmaz, a szerző sokoldalúságát bizonyítja. Györgyey Klára a könyv bevezetője szerint csaknem húsz év terméséből (majdnem háromszáz tanulmányból, kritikából stb.) válogatott. Ezek az írások korábban nyugati lapokban jelentek meg (Irodalmi Újság, Új Látóhatár, Szivárvány, New Yorki Napló, Izraeli Kurír, Menora); s a mostani kötet

tulajdonképp második, javított, bővített kiadás, az elsőt az alabamai Legerete Press gondozta.

Györgyey, a színház rajongója, számtalan publicisztikában – többnyire levélformában közzétett kritikában – vizsgálja a magyar színház jelenlegi állapotát. A beszámoló, leltározó jelleg, az útirajyszerű körkép nem nagyon engedi a mélyebb elemzést, a szerző jobbára csak benyomásait veti papírra. Sok mindenről (társadalmi helyzet, a politika mesterkedése) szól, így kevesebb hely jut a valódi problémákra. A *Színházi levél Budapestről* (1982, 1983, 1985) című írásokban több előadás említetik (a címmel ellentétben szerencsére vidéki bemutató is van köztük): Weiss: *Marat halála* (Kaposvár), Forster: *I. Erzsébet* (Szolnok), Nádas Péter: *Takarítás* ("K" Stúdió), Korniss: *Halleluja* (Játékszín) stb.

Örkény István *Tótékjának* amerikai fogadtatásáról is megtudhatunk egyet mást (a darabot Györgyey Klára fordításában játszották) az *Egy magyar színpadi mű margójára* című beszámolóból; de a cikk kevéssé tükrözi a washingtoni Arena színházbeli bemutató milyenségét, inkább a különféle lapok kritikáiból válogat. (Érthetetlen, hogy Györgyey, miként a könyv bevezetőjét író Birnbaum D. Marianne is, a *Tóték* cím helyett miért ír mást – a *Tóth család*, föltehetően, az angolra fordított cím *visszamağyarosításából* ered.)

A könyv interjúi (van köztük olyan is, amely nem mondható saját műnek, hiszen egy "rögtönzött" sajtókonferencia szövegét adja közre – *Ionesco Stockbridgeben*) jobbára világirodalmi nagyságokat mutatnak be (*Miller másodvirágása*, *Nem félünk már Albee-től* stb.), az említésre méltó könyvek között is több az angol-amerikai (nyelvű, tematikájú), mint a magyar.

A magyar irodalmat – a válogatás szempontjai megállapíthatatlanok – kis, az újságműfajhoz igazodó recenziók képviselik; a vizsgált művek: Halász Péter: *Fogócska*; Márai Sándor: *Föld, föld!*; Vajda Albert: *Tűz és víz*; Ignác Rózsa: *A születésnap körül*; Méhes György: *Az nem igaz, hogy ez igaz*; Sztáray Zoltán: *Hudsonparti álmom*. A *Győzelem a halál felett* című kritika Marianna D. Birnbaum angol nyelvű Radnóti-monográfiáját elemzi. Györgyey Klára szerint a könyv "nemcsak hézagpótló mint a költő legmeggyőzőbben dokumentált monográfiája, egyben elegáns stílusban írt, esztétikai élvezetet nyújtó olvasmány is".

Sz. L.

Hegyí Béla: Hivatások, talentumok. Katolikusok itthon és külföldön.
Szerző kiadása, Budapest, 1987. 189 l.

A kötet interjú-gyűjtemény katolikus papokkal, akiknek a magyar sajtó- vagy irodalomtörténet szempontjából is igen jelentős a munkásságuk, vagy irodalomtörténetekkel, szerkesztőkkel, akik tevékenységét mindenkor a katolikus szellem hatotta át.

A beszélgető-partnerek mindegyike Magyarországon élt 1945 előtt, így jó képet kaphatunk visszaemlékezéseikből a két világháború közötti magyarországi katolikus szellemi életéről, a lapok, folyóiratok törekvéseiről, az egyházat is mélyen foglalkoztató szociális kérdésekről.

Olvashatunk interjút – az itthon élők közül – Balogh Istvánnal, "Balogh páterrel", a Délmagyarország egykori szerkesztőjével, Pénczes Balduin nyelvész, irodalomtörténész paptanárral, Saád Bélával, az Új Ember felelős szerkesztőjével, Sinkó Ferencsel, a Vigilia és az Új Ember belső munkatársával, vagy Doromby Károllyal, aki egy ideig a Vigilia felelős szerkesztője volt.

A külföldön munkálkodók közül megismerkedhetünk Rezek Román szerzetes tevékenységével, aki Teilhard de Chardin minden művét lefordította és kiadta, s mielőtt Brazíliába költözött, Párizsban szerkesztette az Ahogy lehet című, magyar nyelvű katolikus folyóiratot. Békés Gellért érdeme a hatvanas évek elején Rómában megjelent magyar nyelvű, modern Újszövetség fordítás, s természetesen a Katolikus Szemle szerkesztése. Csorba Tibor Varsóban élt és tevékenykedett, festő, szépíró, fordító, de elsősorban a magyar kultúra lengyelországi nagykövete volt. Török Jenő a bécsi Opus Mystici Corporis könyvkiadó létrehozására emlékezett vissza, amely a 60-as, 70-es években magyar nyelvű könyvek kiadásával igyekezett segíteni a katolikus hívők mindennapi életvitelét, morális tartását. Végül Szabó Ferenc, költő, irodalomtörténész, publicista munkásságával ismerkedhetünk meg, aki 1968 óta a Vatikáni Rádió magyar osztályának a vezetője, a Mérleg, a Katolikus Szemle munkatársa, de hosszú ideje jelen van a hazai lapokban – Vigilia, Teológia – is.

Ny. J.

Heltai Gáspár: Száz fabula.

Az utószót és a jegyzeteket írta Bitskey István. Sajtó alá rendezte Katona Tamás. A helyesírást korszerűsítette Muhari Ilona. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 2431.

A kolozsvári prédikátor, nyomdász, író Heltai Gáspár azon 16. századi szerzők közé tartozik, akiknek műveit ma is gyakran újra kiadják. Nem véletlen ez: a szász származású és magyarul csak felnőtt korában megtanult Heltai többek között a mai értelemben vett prózai szépirodalom egyik első alkotója.

A *Száz fabula* fő művei közé tartozik, egy nehéz korszakban, 1566-ban jelent meg nyomtatásban, akkor, amikor a városban már győzedelmeskedett az antitrinitárius (szentháromságtagadó) vallási irányzat, de Heltai még nem csatlakozott hozzá. A műfaj az időszámításunk előtti 6. században élt görög írótól, Aiszóposztól származott, s ez után végig jelen volt az ókor és a középkor irodalmában. A humanizmus is újra felfedezte, de igazi népszerűségét a reformáció alatt érte el, éppen azért, mert a mesék mondanivalója kiválóan adaptálható volt az akkori helyzetre. Magyar nyelven először egy humanista típusú fordítás jelent meg 1536-ban Pesti Gábor tollából, ezt követte Heltai munkája, amely egy 1539-es német protestáns átdolgozás nyomán készült.

A kötetben valójában 101 mese van, a szerző ugyanis az előszóban elmondja az öregemberről, a számról és a gyerekről szóló klasszikus fabulát, így igyekezvén védekezni jövődöbéli támadói ellen. Az egyes mesék után következik a korban szokásos magyarázat, az "értelme", amely az erkölcsi tanulságot fejti ki. Nemcsak

állatmeséket találunk Heltai művében, vannak itt emberi és növényi szereplők is. A szerző szabadon kezeli forrását, átdolgoz inkább, mint fordít, így magyar vonatkozású nevek és események is kerülnek a szövegbe. Nyelve annyira szép és magyaros, hogy nem érezzük rajta az eredetije németiségét. Az elmúlt évtizedekben szeretnék kiemelni a 99. fabulát, amelyben a nemesembert elviszi az ördög, ez megfelelt az akkori "osztályharcos" ideológiának, e kiadás utószava azonban már azokra a mesékre is felhívja a figyelmet, amelyek éppen a békés, engedelmes polgári életre buzdítanak. Heltai jellemző módon még a kutya és farkas történetét is visszajára fordítja: a kutyának ad igazat, ellentétben az eredeti fabulával és Petőfi Sándor későbbi verses feldolgozásával.

A most napvilágot látott szöveg a második, 1596-os kiadás nyomán készült, értelmezését egy rövid szömagyarázat könnyíti meg, s információt kapunk mellette a korábbi kiadásokról valamint a legfontosabb szakirodalomról is. A több száz éves mű – maradandó nyelve és mondanivalója révén – élvezetes olvasmány lehet a ma embere számára is.

Szabó András

Hensel, Leszek: Kultura szlachecka w Europie środkowo-wschodniej w I połowie XVIII wieku.

Ossolineum PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1986. 276 l.
(Prace Slawistyczne 50.)

Annak a középső Európának, amelynek történelmi törzsét a XIX. század előtt a Lengyel–Litván Nemesi Köztársaság és a Magyar Királyság jelentette, talán egyik legjellemzőbb – nem egy következményében, hatásában a XX. század közepéig tartó – sajátossága volt a nemesi kultúra jelenséggöre. Ismeretes, hogy Európa e két országában a XVIII–XIX. század fordulóján mennyire jelentős volt a közép- és kismemesi rétegek aránya és politikai szerepe. Kis túlzással azt lehet mondani, hogy ennek a köztes európai (kelet-közép-európai) térségnek olyan jellegzetességéről van szó, amely megkülönbözteti ezt a kontinensrészt az ettől nyugatra, illetve keletre fekvő területektől. A cári birodalom nemeseinek jogállása, szerepe össze sem hasonlítható a lengyel vagy magyar nemesekével, Közép-Európa nyugati vidékein pedig általában sokkal kisebb volt e nemesi középrétegek aránya.

Régi közhely a lengyel és a magyar művelődéstörténetben nemesi kultúránk hasonlósága. Voltak ugyan magyar és lengyel kutatók – történészek és irodalomtörténészek –, akik foglalkoztak ezzel a kérdéskörrel, úgy is mint a lengyel-barátság hagyományának fontos hordozórétegével, mégis kevés olyan alapos összehasonlító elemzés született, amely egy korszakot, az anyagi vagy szellemi kultúra egy-egy területét tüzetesen vizsgálta volna. Ezért igen jelentős vállalkozásnak tartjuk a lengyel hungarológusok új nemzedékéből való Leszek Hensel *Nemesi kultúra Kelet-Közép-Európában a XVIII. század első felében* című munkáját.

A Lengyel Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetében született értekezés a lengyelországi hungarológia egyik legértékesebb teljesítménye a nyolcvanas

években. Nagy anyagismerettel és erudícióval készült munka, megkerülhetetlen a lengyel és magyar nemesi kultúra további kutatásában.

A korszakhatárt történelmi események jelentették a szerző számára, lengyel vonatkozásban 1697 és 1763 (a két "szász" király, II. és III. Ágost uralkodásának az ideje), magyar vonatkozásban pedig 1686 és 1767 (Buda visszavétele és Mária Terézia úrbéri pátense). A vizsgált korszakban elsősorban a szellemi kultúrára kíváncsi a szerző, vagyis az emlékiratok, politikai röpiratok összehasonlító elemzésére vállalkozik. Azt a világot jeleníti meg, amelyet emlékiratíróink közvetítettek. Nem tanulság nélkül való, hogy míg Lengyelországban a hatvanas évektől kezdve számottevő irodalma van a nemesi kultúrának, nálunk viszonylag kevés történetíró foglalkozott e jelenséggel.

A kötet bevezetője a vizsgált időszak Lengyel- és Magyarországról ad vázlatos képet. Az anyag tárgyalásának két fő fejezete a kultúra megteremtésének folyamatával, illetőleg a lengyel és magyar nemesi életmóddal foglalkozik. A kultúra-teremtés témaköréhez tartozik: a származás mítoszait (szarmaták, illetőleg hunok-szittyák), a jogi, a vallási, az oktatási és művelődési, valamint a könyvkiadói tevékenységet tárgyaló alfejezet. Az életmód összevetésével foglalkozó rész alfejezetei: magáról az emlékiratok műfajáról, a viselet, a nemesi fészek, a pompa, az életmód, családi és társasági viszonyok, higiénia és egészség, jeles szokások (lakodalom, halotti tor), politikai élet, vallási élet.

K. Gy. Cs.

Herceg János: Vuk és kora.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987. 62 l.

1987-ben ünnepelték a délszláv népek Vuk Karadžić születésének 200. évfordulóját, akinek hosszú ideig magányosan vívott nyelvújító harca egybeesett a romantika korának nemzeti mozgalmaival.

Herceg János a pest-budai szerbek lázas évtizedeinek a bemutatására vállalkozott, azzal a szándékkal, hogy rámutasson a Kazinczyék nyelvújító mozgalma s Karadžićék "nemzetteremtő" szándéka közötti azonosságokra és eltérésekre. Mert az igaz, hogy a szerb reformmozgalomnak is a nyelvújítás volt az egyik célja, emellett azonban legfőbb szándéka – s erre az ébredő európai romantika is kedvező lehetőséget teremtett – a népi kultúrának az ügy szolgálatába való állítása volt. Vuk és kortársai felismerték, hogy a népi kultúra közösségformáló és megtartó ereje segítheti csak a szerbséget a nemzettévalás útján. A könyv jó érzékkel mutat rá a szerb és a magyar nemzeti mozgalom közötti érintkezési pontokra, valamint mindazokra a kelet-európai sajátosságokra, melyek fékeztek a mozgalom kibontakozását. A könyv jó olvasmánya lehet mindazoknak, akik a térség nemzeti történelmeiben tájékozódni szeretnének.

Mák Ferenc

A hűség nyelve. Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről.

Összeállította: Zalabai Zsigmond. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1987. 308 l.

Az anyanyelv helyzetét és állapotát sokféle megközelítésből tárgyalják a gyűjtemény szerzői. Van közöttük költő, nyelvművelő, regényíró, riporter, kritikus, műfordító, pedagógus, orvos és jogász. A nyelvromlás elleni küzdelem, az anyanyelvhez való hűség valamennyi írásban jellegadó. A tematikailag rendkívül gazdag kötet csaknem valamennyi fontosabb nyelvi réteg kérdéseit tárgyalja. "Előszó helyett" Fábry Zoltán tanulmányát (*Kazinczy elkötelezettségében*) közli Zalabai. A nyelvnek a társadalommal, a családdal, az iskolával való viszonyát követően például Duba Gyula, Turczel Lajos írása olvasható a nyelvjárási kérdésekről. Kovács László a nyelvjárásgyűjtés helyzetéről és távlatairól értekezik. Izgalmas összeállítás a *Szakvizsgán műfordításból*. Ebben Milan Rúfus egyik versének hat magyar változata kapott helyet a műfordítók (Koncsol László, Kulcsár Ferenc, Ozsvald Árpád, Rácz Olivér, Tözsér Árpád, Veres János, Zalabai Zsigmond) esszéivel együtt.

A Nyelvtáj és irodalom című részben Rácz Olivér, Gál Sándor, Koncsol László, Tözsér Árpád és a szerkesztő a nyelvről mint írói eszköztől vall. A felelősséget érezzük soraikban. Tözsér Árpád fogalmazza meg, hogy idegen nyelvi környezetben nagy a langue szintjére süllyedés veszélye, s ennek a Magyarország határain kívül élő magyar írók nagy mértékben vannak kitéve.

Olasz Sándor

Illés Endre: Napfoltok.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 437 l.

Az utolsó esszékötet, melyet Illés Endre összeállított – folytatva azt a sort, melyet a *Szerelmeim, évek múlva* című kötettel kezdett el.

A kötet anyaga évszázadokat fog át: a régmúlt nagy alakjai mellett felvonulnak a közelmúlt és a jelen figurái. Az *Erdélyi arcok* hajdanvolt idők regényes, romantikus alakjait rajzolja meg, vagy éppen tragikusan félresikerült, mégis hősi életeket sűrít egy-egy rövid írásba. Sajátos műfajt kovácsolt ki ezekben Illés Endre; drámai tömörséggel, ugyanakkor láttató, megidéző erővel tekint végig egy-egy életpályát; rajzol meg egy-egy alakot a csak rá jellemző határozott, könnyed vonalakkal. Olykor kinagyít egy-egy közelképet – majd, eltávolodva tárgyától, már történelemként látjuk a hőst és a kort, melyben élt.

Így aztán esszéi nemcsak gyönyörködtetik, szórakoztatják az olvasót, hanem szinte észrevétlenül, tanítják is; bár a konkrét ismereteket, adatokat is olyan magától értetődő könnyedséggel adagolja, hogy szinte észre sem lehet venni. A legfontosabb azonban ezekben a karakterrajzokban maga a jellem, s a példa, amit sugároz.

Klasszikusainkat is, akiket hovatovább még a szakmabeliek is avitt, poros szerzőknek kezdenek tartani, élénk, eleven ecsetvonásokkal kelti életre – a jellem, a habitus vonásai mögé fölrajzolva a kort, s felvillantva az életművet is, annak

mindig leglényegesebb jellegzetességére világítva rá. Olykor, egyfajta megbocsátó, megértő iróniával az életművek gyengéit, a jellemek árnyoldalait is megmutatja: a "Dauphin"-ról, azaz Kisfaludy Károlyról megállapítja például, hogy "mondani- valója hamarabb fogott el, mint élete", Kazinczynak pedig, akit "fényben és ellen- fényben" egyaránt megrajzol, megismerhetjük elfogultságait és balfogásait az irodal- mi életben... A kötet egyik legszebb írása Csokonairól szól; utolsó napjainak drámái történetéről, s magáról a jelenségről, mely "valójában egyetlen dallam". Az iroda- lomtörténetileg legérdekesebb – mert a vitás kérdéseket is érinti – a Hatvany Lajos- ról szóló, hosszabb lélegzetű portrétanulmány; "több felvonásos" élet ez, olyan mel- lékszereplőkkel, mint Ady, Csinszka, József Attila.

Fontos összetevője Illés Endre stílusának, módszerének a személyesség, a köz- vetlen élményszerűség. Ez lelkesíti át a régiekről szóló írásait – s ez lesz különösen fontossá azoknak a XX. századi íróknak az esetében, akiket a szerző személyesen ismert. "Néhányan még láttuk Krúdyt" – mondja az olvasónak mint egy titkot – s beavat a róla őrzött torokszorító, felejthetetlen élménybe is. A Kassákról szóló írás valóságos kis jelenetet örökít meg párbeszéd formában, Kassák alakja mellé megidézve Osvátot is, s hajdani, fiatal kritikus-önmagát; tárgyilagos jellemzést adva egyúttal Kassák *Munkanélküliek* című regényéről.

Az utolsó részben az író régi és új "cserepeket" halmozott szeszélyes egyve- leggé; ezek az "egyperces" kis esszék az élesszemű megfigyelő, az emberismerő és a biztos ítéletű irodalmár tollából születtek, mindennapi témákat is érintve.

Erdődy Edit

Illés Endre: "... talpig nehéz húségbe".

Naplótöredékek (útijegyzetek) emlékezések. Szerkesztette: Kónya Judit. Szépirodal- mi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 283 l.

Illés Endre évtizedeken át volt nemcsak sikeres, elismert próza- és drámaíró, esszéista, hanem egyik vezető könyvkiadónk teljhatalmú ura, s így az 1956 utáni időszak irodalmi, kulturális életének egyik vezető személyisége is. Szerepe, működése ellentmondásos, akárcsak a korszak, s igazat kell adnunk a kötet szerkesztőjének, hogy Illés Endre személyiségének újraértékeléséhez elsősorban saját írásaiban kell fogódzókat keresnie a tisztázó, a nyitott kérdésekre választ kereső utókoroknak.

Ez a kötet nem sok segítséget ad ehhez a folyamathoz. Érdekessége, értéke elsősorban esztétikai; azaz, magát az életművet gazdagítja. Illés Endre naplójegyzeteiben sem fedte fel titkait. Itt sem volt kitárulkozó és spontán: fegyelmeltsége, kimérten udvarias, olykor finomkodó, máskor kegyetlenül csipős modora, melyről sokat beszélnek azok, akik ismerték őt, átüt a sorokon. A legbensőbb magánügyek rejtve maradnak; a legforróbb érzéseket és szenvedélyeket a stílus fegyelme szorítja szigorú korlátok közé.

A kötet gerincét az író életét meghatározó három nagy szerelem, három mély és erős kapcsolat dokumentumai alkotják. A *Napló* című rész – melyet 1944-től 1958-ig vezetett az író – legtöbb bejegyzése Erzsébetről, az 1946-ban tragikusan

elhunyt Kádár Erzsébetről, nemzedéke egyik fiatal prózaíró-ígéretéről szól, akihez Illés Endre holtában is "talpig nehéz húségbé" verte magát. A mozgalmas korszakból elsősorban a társasági élet mutatkozik meg; a napló divatos és felkapott társaságbeli hölgyeknél, színésznőknél, íróknál tett látogatások, ebédek és vacsorák leírásával telik. Élesszemű, olykor csipős megjegyzéseket olvashatunk pályatársakról, színésznőkről. A feljegyzések 1948 áprilisától 1952 júliusáig szünetelnek. 1954-ből és 55-ből alig néhány bejegyzés található, majd 1957. december 22-e következik.

Jó lenne tudni, vajon felfüggesztette-e Illés Endre a naplóírást a Rákosi-korszak legnehezebb esztendeiben, majd a viharosabb történelmi időkre való tekintettel; vagy voltak talán ilyen feljegyzések, de megsemmisítette őket? (A kötetszerkesztő szűkszavú tájékoztató utószava szerint maguk a naplójegyzetek is eleve csonkítottak voltak...) Akárhogy is: a kép, amely kirajzolódik a feljegyzésekből, csupán a felszínt érinti: külsőséges vonatkozásokat, s nem ismerzik meg belőlük, mit is gondolt Illés Endre a korról, amelyben élt; a szerepről, melyet ő és kortársai vállaltak. Az élő szereplők nevének csak kezdőbetűje szerepel, ez némileg nehezíti az eligazodást.

Nem igazán relatív erejű az *Úti jegyzetek* című rész sem, melyben az író két olaszországi utazásának röpké benyomásait rögzítette. Finom, élesszemű megfigyelések, apró, de karakterisztikus jelenetek "krétarajzszerű" felvillantása mellett hétköznapiasán praktikus listák olvashatók az úti kiadásokról, szűkszavú, tárgyilagosan egyszerű regisztrálásai az idegenben pergő napoknak.

Tulajdonképpen más műfajt képvisel a *Katalógus egy élethez* című, impresszionisztikus, kissé fellengzős fiatalkori próza, egy diákkori szerelem elmosódó rajza. Erősen Ady költészetének bővületében született ez a mű, Illés Endre stílusa itt még bizonytalan, készülődő, kialakulatlan.

A másik nőalak, aki megjelenik a könyvben: a haldokló Lívia; az ő betegágya mellett írott feljegyzések sajátosan szublimálják a fájdalmat: egy önmagát és helyzetét kívülről látó és rögzítő tudat pontos, világos tárgyilagosságával íródtak.

Az író szövegei mellett a szerkesztő néhány kortárs jellemzését, Illésről rajzolt portréját, emlékező írását is közli. Sótér István veretes sorai (*Az Ikrék és a Mérleg*) lényeglátásról, tapintatról és empátiáról tanúskodnak; ez az írás elsősorban az íróról szól. Bertha Bulcsú *Magánképek* című, ironikus és szellemes portréja viszont emberközelségbe próbálja hozni azt a távoli, elvont képletet, ami Illés Endre volt.

Nem ártott volna az írások mellé némi eligazító jegyzetapparátus; a szereplő személyek kilétét homályban tartó tapintat fölöslegesnek tűnik olykor.

Erdődy Edit

Illyés Gyula: Naplójegyzetek 1946–1960.

Válogatta, szerkesztette és sajtó alá rendezte Illyés Gyuláné. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 531 l.

Illyés 1929 és 1945 között készült naplójegyzeteiből 1986-ban jelent meg válogatás, ennek folytatása ez az Illyés Gyuláné válogatásában, szerkesztésében, sajtó alá rendezésében olvasható gyűjtemény, s a – folyóiratban közölt – további részek

kiadása is várható. Több nyilatkozatból is köztudott, hogy Illyés – a versek kivételével – minden írói gondolatot, élményt és eseményt először naplóformában jegyzett föl magának, s később, művei megformálásakor felhasználta ezeket a nem szigorú naptári rend szerint, s nem minden nap írott rövidebb-hosszabb jegyzeteket. Így tehát nem kronológiailag pontos eseménytörténet bontakozik ki a kötet lapjain, hanem egy izgalmas műhelybe pillanthatunk be a hátrahagyott, feltáratlan anyag első rendezési kísérleteként készült válogatás segítségével. Irodalomtörténeti forrásként, alkotáspszichológiai dokumentumként, kortörténeti háttérként egyaránt értékes kötettel gyarapodott ismét az életmű. Nemcsak a szűk szakmai érdeklődők, hanem Illyés olvasói is izgalmas, eleven olvasmányélménnyel gazdagodhatnak a *Naplójegyzeteket végigböngészve*, részben tapasztalataikat szembesíthetik egy széles látókörű kortársával, részben sok új információval bővíthetik ismereteiket.

A szülőföldön tett látogatásról vagy párizsi élményeiről ugyanolyan színesen, tartalmasan, kitűnően megformáltan olvashatunk, mint egy-egy kiemelkedő előadásról, egy-egy nevezetes személyiség portréjáról, a debreceni vagongyár munkásai körében töltött író-olvasó találkozóról vagy a Székelyföldön tett látogatásról és még felsorolhatatlanul sok egyébéről. Tájszógyűjteményt, hangtani, nyelvtani fejtegetéseket éppúgy találunk a jegyzetek között, mint az ünnepről szóló eszmefuttatást és bölcs, rezignált aforizmákat, a kislánya nyelvi fejlődését kommentáló derűs anekdotákat, félelmetes pártvezéreket felidéző szarkasztikus sorokat, Szabó Lőrinc nagyságát elismerő, méltató szavakat, 1959-es kiadáspolitikai tényeket. Példaként érdemes egyet idemásolni: "A *Hetvenhét magyar népmese* azért nem jelenhet meg új kiadásban, mert az utószóban egy mondat így kezdődik: A tizennégy milliós magyarság...".

A több mint ötszáz oldalnyi könyvben huszonegy rövid, többnyire napilapban megjelent egy-egy, a naplóban felvetett gondolatot bővebben kifejtő cikk is olvasható (pl. a Válasz című folyóiratról, Sárközi Györgyről, s 1953-as keltezéssel Sztálinról).

Illyés Gyula munkásságát jónéhányan elemezték már irodalomtörténeti érvennyel, s az itt közreadott naplójegyzetek nélkül is kijelölhető volt a magyar irodalomban betöltött rendkívüli szerepe. A további behatóbb vizsgálódások, újabb forrásanyagokra is támaszkodni tudó kutatók azonban nem nélkülözhetik ezt a könyvet. Kár, hogy nem készült névmutató a kötethez, dokumentumértéke még szembe-tűnőbb lett volna, s a napló műfaja nem zárja ki az ilyen kiegészítés lehetőségét.

R. Takács Olga

Irodalom és ideológia a 16–17. században.

Szerkesztette Varjas Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 439 l. (Memoria Saeculorum Hungariae 5.)

Bizonyosan igaza volt a kötetet szerkesztő Varjas Bélának, mikor e tizenhat tanulmányt irodalom és ideológia gyűjtőcím alá rendezte. A régi magyar irodalom valóban kevésbé megközelíthető a szellemi mozgalmak tüzetesebb föltérképezése,

illetve a hazai recepció módosulásokra is érzékeny vizsgálata nélkül. Bár az ideológia e közel másfél évszázad szellemi erővonalait követve meglehetősen tág értelmezést kíván, a szerkesztő szándéka nyilvánvaló: tulajdonképpen a politikai nézetek, vallási (felekezeti) eszmék, a történelemszemlélet, az erkölcsi és esztétikai értékek vizsgálatáról van szó. A kötet rendezettségét a kronológiai igény mellett az biztosítja, hogy átfogóbb igényű fejlődésrajzokból szűkít egy-egy domináns eszmeáramlat egészen konkrét, egyúttal a befogadót is jelesen minősítő recepciójáig. Így lehetséges – és nagyon informatív – a kötetet folyamatosan olvasni: nem egy esetben (kiváltképp az irenizmus eszme körét és hazai jelentkezését több oldalról bemutató négy tanulmányra gondolok) a dolgozatok akár egy monográfia egymást követő fejezeteiként is értelmezhetők.

A kötet élén Pirnát Antal hosszabb tanulmánya áll (*A kelet-közép-európai antitrinitarizmus fejlődésének vázlatja az 1570-es évek elejéig*), amely e rendkívül nagyhatású intellektuális mozgalom korai történetét mutatja be, s címétől annyiban tér el, hogy vázlat helyett kísérletet tesz egy átfogó, az eddigi – jórészt nemzetközi – kutatás kritikáját is érvényesítő szintézisre. Az előtörténet meglehetősen nagy hangsúlyt kap a dolgozatban, elsősorban készítve elő a 16. századi középkelet-európai ideológiatörténet e fontos szakaszának nemzeti és felekezeti elfogultságoktól mentes feldolgozását. Alapos képet kapunk ezután a lengyelországi és erdélyi antitrinitarizmus megalapítójának tartott Giorgio Blandrata szellemi formálódásáról, szervező és közvetítő szerepéről, egyházi és politikai törekvéseiről. Mindez lehetőséget ad szerepének árnyalt megítélésére, miszerint egy erasmusi típusú humanista koncepció jegyében a kereszténység egységének helyreállítására törekedett a logikai és filológiai eszközökkel nem bizonyítható dogmák kikapcsolásával. Lengyelországi és erdélyi munkássága során munkatársakat, követőket és vitapartnereket is talált. A különböző időkben megjelent hitvallások és teológiai vitairatok jól orientálnak a legmarkánsabbak (elsősorban Dávid Ferenc, Dudith András, Sommer János vagy Modrevius) antitrinitárius meggyőződéséről. Míg az erdélyiek intellektuális irányban haladtak tovább, a lengyeleknél az anabaptizmus vált meghatározó erővé. Az 1570–71-ig lezajlott viták után Jacobus Palaeologus kísérletével folytatódik a mozgalom története, Pirnát Antal tanulmánya azonban itt végződik.

Hasonlóan rajzol nagyívű fejlődésvonalat Bitskey István tanulmánya *História, emlékirat, önvallomás* címmel. A műfajilag nehezen meghatározható emlékirat irodalmi előzményeit és többágú kibontakozását kíséri végig a 16–18. században. A rendszerezés szempontjai szerint világos alfejezetekre osztja dolgozatát a műfaji előzményektől a barokk emlékirás 18. századi alkonyáig. Újdonságnak számít Zay Ferenc Nádorfehérvár elvesztét leíró munkájának a műfaji előzmények között való kitüntetett szerepeltetése. Bitskey István érvelése és szöveg- (főleg szerkezet-) vizsgálata elgondolkoztató. Újdonság továbbá az az igény, hogy korszerű fejlődésvonalba illessze bő két évszázad magyar nyelvű memoire-irodalmát, ahol a naplótól a hitvitákig (és természetesen magukig az emlékiratokig) szerteágazó szövegtípusokat kell összefognia.

A következő tanulmányok középpontjába immár életművek, vagy pontosabban körülhatárolható pályaszakaszok kerültek. Varjas Béla Tinódi szövegeinek fi-

gyelmes vallatásával és a politikai viszonyok igen széles anyagismeretre támaszkodó elemzésével érvényes választ ad az énekszerző politikai tájékozódására (*Tinódi politikai pártállása*). Az idézett szövegek elsősorban argumentumként szolgálnak: 14 műből csaknem háromszáz sort emel ki, hogy Tinódi Sebestyén gyakorta rejtett, de mégis következetes politikai meggyőződésének hátterét is értelmezhesse. Nádasdy Tamás mellett Ferdinánd császár és királyt is szolgált, ám mindvégig hű maradt korábbi ura, Török Bálint politikájához, János királyhoz és a királyfihoz. Minden jel szerint azt igyekezett segíteni, hogy János király fia az egyesült Magyarország uralkodója lehessen.

Kulcsár Péter tanulmánya (*A történetíró Heltai*) alcíme szerint (*Kiadás- és szövegtörténeti áttekintés*) részletes filológiai eredményeket ígér. Miután pontos áttekintést kapunk a Heltai-nyomda kiadványairól, illetve a Heltai szorosabb közreműködését mutató művekről, három kötet tüzetesebb elemzését olvashatjuk. A vizsgálat legfontosabb szempontja Heltai Gáspár forrás- és mintakezelése, valamint az ezekből kikövetkeztethető történelemkép. Nagyigényű történetírói tervének első lépéseként Bonfini decasaihoz nyúl, s 1565-ben kiadja a több forrásból földolgozott *Historiát*. Kevésbé önálló, de protestáns irányzatosságát feltétlenül érvényesíti. Egy teljes magyar történeti szövegyűjtemény igényével készült az először 1574-ben csonkán kiadott *Cancionale*. Szerkesztői tudatosság leginkább abban látható, hogy valóban teljességre törekedett. Módosításai – ha egyáltalán ellenőrizhetők – nem igazán lényegesek, viszont históriás énekirodalmunk több darabját ez a kötet őrizte meg. Szintézisét a *Krónikában* akarta megvalósítani, amely 1575-ben már özvegye neve alatt jelent meg. Forrásait jól ismerjük: Bonfini, Zsámboky Bonfini-kiegészítései, Brodarics és Székely István. Jóllehet Heltai már a címben jelzi, hogy önálló munkájának tekinti, a *Krónika* mégsem több a decasok kivonatos magyar fordításánál. A terv és a história csonka: folytatásában esetleg szabadabban érvényesíthette volna saját tapasztalatait.

Barlay Ö. Szabolcs *Egy humanista politikus pályakezdése – Berzeviczy Márton* című tanulmányában egyrészt mutatónyt ad a Báthory István környezetére vonatkozó kutatási eredményeiből, másrészt további támpontokat is kínál a vizsgálódásoknak. Főként Berzeviczy Párizsban kiadott *Oratiojára* támaszkodva rekonstruálja a pályakezdés diplomáciai és nagyobb tanulmányútjait, a később fényes pályát befutó ifjú politikus kapcsolatait és a Báthoryhoz vezető ösztönzéseket. Egyéb forrásokból bizonyára az is világosabbá válik, hogy a hosszú európai körút milyen tudományos és politikai tanulságokkal gyarapította gondolkozását.

Dán Róbert tanulmánya (*„Ismeretlen” szombatos ideológia a 16–17. századi Erdélyben*) ugyancsak mutatónyt, hiszen legújabb (és sajnos legutolsó) könyvének fontos alapkérdéséről szól. A szombatosság erdélyi történetének leglényegesebb mozzanata a pfalzi Matthias Vehe-Glirius ottani fölbukkanása. Eszmetörténetileg – az antitrinitárius eszmék térhódításával – igen termékeny talajra találtak nézetei. A „zsidózó” eszmék, igaz, épp elretentő szándékkal, de Dán Róbert szerint ellenkező következménnyel, Dávid Ferenc perében is szerepelnek. Az első generáció expanzív törekvései után a hangsúly inkább a lelki nyugalomra esik, s Péchi Simonnak a rabbini-rodalomról merített fordításából megismerhetjük a szombatos magatartáskódex

legmeghatározóbb elemeit. A tanulmány Péchi Simon haláláig (1643) kíséri a fejleményeket, mikortól újabb szakasz kezdődik az erdélyi szombatosság történetében.

Nagy László hadtörténész a Bocskai környezetében működött művelt főnemesek között ezúttal az Európa nemzeteihez intézett kiáltvány szerzőjét keresi. (*Ki volt a szerzője a szabadságért fegyvertfogott magyar rendek Európához intézett kiáltványának?*) E literátor-politikus társaságból számításba jöhet Illésházy István, Rimay János, Imreffy János, Péchi Simon, Bocskai János, Alvinczi Péter vagy Káthay Mihály. Mind jól ismert, s Bocskai törekvéseit nem kiszorgálni, inkább befolyásolni tudó bizalmas ember. A kor esemény- és politikatörténetét jól ismerő Nagy László azt valószínűsíti, hogy a kiáltványt 1605 elején a kancellár, Káthay Mihály foglalta végleges formába.

A következő négy tanulmány egy domináns szellemi áramlat, a reformált egyházak lehetséges unióját kereső *irenizmus* hazai recepciójával foglalkozik. Uray Piroska legfőképp az előzményeket világítja meg az európai vallási-diplomáciai viszonyok értelmezésével, illetve a hazai törekvések vizsgálatával (*Az irénizmus Magyarországon a 16–17. század fordulóján*). Pareus magyar tanítványai (Alvinczi Péter, Pécseli Király Imre és Samarjai János) az uniónak leginkább politikai relevanciáját látták világosan. Heltai János szövegközeli elemzését adja Pareus professzor magyarországi hatásának (*Irenikus eszmék és vonások Pécseli Király Imre műveiben*). Samarjai János, az eddig számon tartott legelesebb Pareus-tanítvány bemutatása után igazán figyelmes szövegtelmezéssel mutatja be Pécseli Király két munkájának, egy vitairatnak s egy káténak eszmerendszerét. A párhuzamos megfogalmazásokat is fölvonultató elemzés jól példázza a hazai viszonyokhoz alkalmazkodó uniós törekvéseket. Imre Mihály újabb, kétségtelenül fontos, de eddig alig vizsgált kiadvány elemzésével egészíti ki az eddigi tanulságokat (*Szenci Molnár Albert "Idea Christianorum"-a*). Az 1616-ban megjelent kis kötet kompozíciós és eszmetörténeti vizsgálata egyetlen alapgondolat két szempontját világítja meg: a.) a protestantizmus teológiai és politikai egysége a katolicizmussal szemben, illetve b.) az egységes kereszténység – Unio Christiana – összefogása a török hódítás ellen. A szerző szerint indokolt annak hangsúlyozása, hogy a propagandisztikus céllal megszerkesztett kötet fordulópontot is jelez Szenci Molnár alkotói pályáján. Részint a pfalzi eszmék hazai recepciójáról, szorosabban azonban Szenci Molnár írói és szerkesztői eljárásáról szól Vásárhelyi Judit tanulmánya (*Molnár Albert és a bekecsi templomszentelés*). A hazatelepült Molnár Albert első kiadványa a több egységből (a felszenteléskor elmondott négy prédikációból illetve saját négy prédikációfordításából) felépülő *Consecratio templi novi* (1625). Az egységet a szerkesztő Szenci Molnár Albert ama törekvése teremti meg, hogy teológiai szempontból Bethlen és Pfalz szövetsége mellett szól. Somlyói Tóth Tibor dolgozatával újabb nézőpont kapcsolódik a tanulmánykötetbe: az államelméleti gondolkodás és a politikaelméleti változások vizsgálata. (*Erdélyi királytükör. Pataki Füsüs János: Királyoknak tüköre.*) A fejedelmi tükör műfajának összefoglalása után Pataki Füsüs Bethlen Gábornak ajánlott (1626) művét ismerteti bőséges idézetekkel. A *Királyoknak tüköre* teljes egészében Bethlent szolgálja. Érdekes az, hogy a szerző miképpen tudta meglehetősen vegyes műveltséganyagát e szolgálatra irányítani. Szónyi György Endre *Ideológia és stílusesz-*

mény Prágai András prózájában c. dolgozata a legszorosabban foglalja egységbe a kötet címűl is választott, egymást feltételező fogalmakat, az irodalmat és az ideológiát. Igen megfontolandó tanulságokat hoz Prágai ezoterizmusáról s annak megnyugtatóan felmutatott forrásairól. A függelékben tovább orientáló névmutatót is ad: a világi s egyházi szerzőket külön-külön csoportosítva mutatja fel Prágai tájékozódási, ezzel nagyrészt műveltséganyagát. Hargittay Emil és Varga Ágnes közösen jegyzett tanulmánya Pázmány politikai törekvéseit értelmezi (*A hitvitáktól a gyakorlati politikáig. Pázmány Péter politikai pályájának alakulása*). Összefoglalják a korábbi kutatás vonatkozó eredményeit, majd a teljes Pázmány-életmű háttérével a gondolkodás módosulásait igyekeznek fölmutatni. A török veszély és a protestáns kérdés váltakozva kap különböző hangsúlyokat Pázmány írásaiban a momentum temporis igényei szerint. Királyhűsége, a rendek képviselője, Erdély és a császár békéjét szolgáló törekvése, ellenreformációs tevékenysége és törökellenessége elválaszthatatlanul összefüggenek politikai stratégiájában.

A kötet leghosszabb, s talán a legszélesebb bázisra építő tanulmánya Klanczay Tiboré (*Korszerű politikai gondolkodás és nemzetközi látókörr Zrínyi műveiben*). A kiindulópont Zrínyi immár hitelesebben megállapítható olvasmányainak vizsgálata, de az eljárás az eddigi gyakorlatnak épp fordítottja. Nem a Zrínyi-szövegekkel szembeesíti az esetleges forrásokat, hanem a könyvtár politikai érdekű könyveit, illetve szerzőik gondolat- és kapcsolatrendszerét veszi vizsgálat alá. Ez a módszer kiváló lehetőséget ad arra, hogy Zrínyi intellektusának európai távlatait fölmutassa. A tanulság szerint Zrínyi feltűnő érdeklődést mutatott a francia abszolutizmus (kiváltképp olasz fordításokban megismert) politikai és történeti irodalma iránt. Műveltsége korszerű tájékozódásról tanúskodik, s az európai politika Habsburg-ellenes táborában az abszolutizmus hívei között áll, aki Machiavelli eredeti tanításaitól sem idegen.

Kathona Géza kötetet záró tanulmánya a 17. század második felének szellemi áramlatait vizsgálja Tofeus Mihály gyulafehérvári udvari prédikátor zsolnárfeldolgozásai alapján (*Tofeus Mihály kora szellemi áramlataiban. A zsolnárezolúciók elemzése*). A zsolnárok könyve felett a fejedelmi udvarban tartott prédikációsorozata megmutatja Tofeus újfajta, egyháza szellemi válságát is tükröző tájékozódását. A szerző felvázolja a prédikátor kevés újdonságot mutató történetfilozófiáját, majd kora domináns eszmeáramlataihoz való viszonyát, a társadalomkritikát is érvényesítő puritánus kegyességet, Coccejus nyilvánvaló hatását, azaz a foedus gondolatot, Mózes-és judaista élményét.

A tanulmánykötet sokáig készült, a sorozatszerkesztő (V. Kovács Sándor), a szerkesztő (Varjas Béla), s egyik szerző (Dán Róbert) időközben meghalt, a kiadványt sajnos már nem láthatták. Ez a hosszabb idő egyúttal azt is eredményezte azonban, hogy több szerző immár kibővítve tárta elénk itt jelzett kutatási eredményeit. A kötetben viszont együtt van a nyolcvanas évek elejének legmarkánsabb kutatási programja: irodalom és ideológia együttes vizsgálata.

Ötvös Péter

Istenes József: A kiskőrösi Petőfi-kultusz története.

Visszaemlékezések, hiteles elbeszélések, eredeti dokumentumok. Kiskőrös, 1987. 163 l.

A szerző kezdeményezte Petőfi Sándor feltételezett kiskőrösi szülőházának megőrzését és múzeumává nyilvánítását. 1950-től fogva mint az emlékhely igazgatója és gondozója fő feladatának tekintette a költő helyi kultuszának feltámasztását és ápolását. Az ő lelkesedésének köszönhető, hogy egyáltalán Kiskőrös Petőfi szülővárosaként rögzülhetett az irodalmi köztudatban, hiszen a költő szülőhelyének rangjáért három település is versengett. Kiskőrös elsőségét erősítette meg az 1960-ban, az MTA Irodalomtudományi Intézete rendezésében tartott ülészak. A kötet nagyobb részét az 1960-as tanácskozás története és az ahhoz kapcsolódó dokumentumok, fényképek, levelek és jegyzőkönyvek töltik ki.

A gazdagon illusztrált kötetből továbbkísérhetjük a jeles Petőfi-emlékhelyhez kapcsolódó események krónikáját. Ezek sorából kiemelkedik 1984-ben az Országos Petőfi Sándor Társaság megalakítása. A szülőház közelében 1985-ben emlékparkot létesítettek, ahol a Petőfi költészetét idegen nyelveken tolmácsoló fordítók szobrai helyezik el.

”Könyvemmel arra szeretném ösztönözni olvasóimat – írja a szerző –, hogy szeressük szülőföldünket és hiven ápoljuk Petőfi szellemi hagyatékát.”

O. G.

Jánosy István: Élmények és emlékezések.

Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 413 l.

A kötet mintegy keresztmetszete, összjegyzése a szerző sokoldalú írói-műfordítói munkásságának. Műfaji egységéhez – esszéket és tanulmányokat közöl benne – tematikai sokszínűség társul. Olvashatunk a Jánosy számára legfontosabb, életalakító, egyéniségformáló szerzőkről és alkotásokról – például az orosz irodalom nagyjairól –, találhatunk benne költői-műfordítói műhelytanulmányokat, filozófia-történeti, zenetudományi és zenepedagógiai írásokat, méltatásokat és műelemzéseket – Jánosy István egyaránt otthonosan mozog az ősi hindu eposzok, az ógörög művészet és tudomány, vagy éppenséggel a XIX. és XX. század európai, magyar és amerikai irodalmában.

A hungarológiai stúdiumok művelőinek érdeklődésére azonban, természetesen, elsősorban azok a munkák tarthatnak számot, amelyek a magyar kultúra területeit járják be s egy-egy kiemelkedő alkotó valamely művét, vagy tevékenységének egészét vizsgálják. Irodalmi tárgyú esszéi, elemzéseai széles skálán sorakoznak: *Meditáció és vallomás Németh László Gandhi-drámájáról*; *A platonista Berzsenyi*; *Jegyzetek Petőfiről*; *Arany János lélekképe*; *Babits iskolájában* és *Szellemi találkozásaim Radnóti Miklóssal* címen. Két tanulmánya a *Mi a folklór* és az ugyane tárgyban született *Válasz a Forrás körkérdéseire* a népművészet és a hagyományok továbbélésének és továbbörökítésének szükségességéről szól. A kötet egyik legérdekesebb

s egyúttal igen sok új szempontot érvényesítő esszéje azonban a Kodály Zoltán zenepedagógiai felfogását az antik hagyományok felől közelítő, a *Kodály Zoltán és az ógörög zenei-esztétikai nevelés* című munka, amely mintegy filozófiai szintű-igényű summázatát adja a magyar szellemi élet e kimagasló alakja törekvéseinek.

E. Sz. E.

Jókai Mór: Drámák IV. 1897–1904.

Szerkeszti: Lengyel Dénes és Nagy Miklós. Sajtó alá rendezte Mályuszné Császár Edit. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 565 l. (Jókai Mór Összes Művei)

Mint az ebbe a kötetbe fölvelt igencsak eltérő alkatú színi játékok, s mint a jegyzetekben közzétett dokumentumok tanúsítják, Jókainak a szó szoros értelmében haláláig tartó szerelme volt a színház. (Halálos ágyán *A lőcsei fehér asszony* dramatizálásán tűnődött.) Minden felesége színész nő volt, s miként házasságai, azonképpen a színházhoz való viszonya sem volt gondtalan és folyamatosan boldog, annak az írónak, akinél körülrajongottabb mestert nem ismer a magyar művelődéstörténet.

Jókai oly sokak által elképzelt és megírt "estéjének" képsorait színezi az a négy színmű, három dráma és egy "színi móka", amelyet a kritikai kiadás drámasorozatának utolsó kötete foglal magába. A Jókai-szakirodalom alig-alig említi ezeket a munkákat, s nem éppen bűnös feledékenységből. Bár perújrafelvételt egyik sem igényelhet, a kései olvasó, aki már látni tudja és számontartani köteles a kései, az agg Jókait körülvevő világot, a maga ízlésváltozataival, formszervező mentalitásával, hajlamos arra, hogy a korabeli kritikánál és az egész életmű büvöletében rangsoroló monográfusoknál érzékenyebb legyen az öreg író valóban meglepően korszerű, századvégies tárgyi motívikája és formaelemei iránt.

Ezeknek a műveknek a dramaturgiája nem csehovi vagy maeterlincki, de nem is Shaw-i vagy ibseni. Híres enciklopédizmusa ekkor már hírhedt navitásnak mutatkozik a bírálók előtt – de hát a századforduló elfeledett újromantikus-szeccsessziós dramaturgiája nem kacérkodott-e a régi formák redivivusával és palinódiájával, s anakronizmusai – bármi is lett legyen Jókai motivációja – nem egyneműek-e alkalmanként a szimbolista kor és létszemlélet ahistorikus mitizációjával? A századforduló minden műfajt átszövő és átformáló mese-kultusza bizonyára elégséges ok volna Jókai utolsó pályaszakaszának tüzetesebb újraolvasására.

Méreteit, a kidolgozás igényességét, s a benne munkáló nemzetföltő írói hevületet tekintve, a versben írt *Levente* érdemli a legnagyobb figyelmet, a maga buja eklektikájával. S bizonyára nagyobb élményt és több tanulságot nyújt, ha nem – úgy, mint a kortárs akadémiai tudomány (a háttérben persze Gyulaival) – a történelmi és nyelvtörténeti zagyalékokból szemelgetünk gúnyorosán, hanem – metaforikusan szólva, mondjuk – a "gödöllői iskola" "felől" olvassuk. Ugyanígy a korra önkénytelenül utaló motívikára (patológia, szociális figyelem) tekintve kelthet érdeklődést a *Tégy jót* című regényből írt *Helvila*. Miként *A fekete vér* is, amelyet érdemes

lenne összevetni a Bach-korszakot kortársi pennával, de örökös illúziókkal megjelentetett klasszikus nemzeti olvasmányokként számon tartott Jókai művekkel.

Mályuszné Császár Edit, a kötet gondozója hallatlanul aprólékos munkára kényszerült, s elsősorban kivételes mélységű és tágasságú színház történeti műveltségét kamatoztatta. Az ilyesféle szakkiadásoknál szokatlanul üdítő ironikus tónusban fogalmazva meg közlendőit.

Alexa Károly

József Attila és a Szép Szó.

Szerkesztette: Hegyi Béla és Tarján Magda. A bevezetést Szabolcsi Miklós írta. Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1987. 134 l.

Alighanem a Szép Szó születésének félévszázados jubileuma (1986) készítette arra Tarján Magdát és Hegyi Bélát, hogy a folyóirat emléke előtt e szép kiállítású kis kötettel tisztelegjenek. A vállalkozás nemcsak a kerek évforduló miatt volt időszzerű. Azért is, mert 50 év múltán végre rehabilitálni kellett a harmincás éveknek ezt a kitűnő, színvonalas szellemi műhelyét azok alól a vádak alól, amelyek alapján – részint jogos, részint jogtalan ellentvetéseket hangoztatva – mélyen igazi értéke alatt tartották számon az orgánomot. Nem az elfogultság mondatja a szerkesztők közül ma már egyedül életben lévő Fejtő Ferencsel, hogy "a Szép Szó ma, 50 év után is ... aktuális", s nem a Válasz volt munkatársának kötelező udvariassága íratta Sötér Istvánnal, hogy "magas színvonalú és modern, sokfelé tájékozódó lapnak" találta évtizedekkel később újraolvasva is a Szép Szót. Az olvasó velük és nem a *Harc vagy kapituláció* című cikkét író Lukács György egykori, egyoldalúan kritikus értékelésével ért egyet. A nívós, de igazságtalan kritikára írott levélbeli válaszában (a cikket és a levelet lásd a kötet függelékében!) a szerkesztő, Ignotus Pál joggal (és eredménytelenül) hívta föl a filozófus figyelmét arra, hogy elfeledkezett a folyóirat egyik fő érdeméről. Arról, hogy ez a sajtóorgánum nyújtott szellemi otthont József Attila számára élete utolsó éveiben.

A kötet szerkesztői tehát jó érzékkel illesztették a József Attila és a Szép Szó címet a kötet élére. A bevezetőt író Szabolcsi Miklós (immár végérvényesen) elhárítja azokat a korábbi próbálkozásokat, amelyek a folyóirat és a költő közé személyi és ideológiai éket próbáltak verni.

A kötet megjelenése fölötti örömünk mégsem lehet teljes. Mintha kissé sietősen, hevenyészetten lenne megszerkesztve... Még az alapos filológusként ismert Szabolcsi Miklós bevezetőjében is felbukkan néhány érthetetlen hiba. A legszembeötlőbbek: Gömbös Gyula kísérlete egy értelmiségi elit megnyerésére nem 1934-ben, hanem 1935-ben fulladt kudarcba. József Attila, Ignotus Pál és Fejtő Ferenc lapalapítás céljából nem 1935 végén, 1936 elején "találkoztak össze", hanem – mint Cserépfalvi Imre írja – már 1935 szeptember végén értekezletre gyűltek össze nála a tervezett folyóirat szerkesztői és belső munkatársai. 1936 januárjában már a standokon akartak lenni! Ignotus Pálnak a kötetben megjelent első emlékezése szerint is, 1935 decemberében már készen voltak a lap közleményeinek kefelevonatai. A Németh

László-mű címe, amelyet Németh Andor a Szép Szóban élesen megbírált, nem Magyarország és Európa, hanem *Magyarság és Európa*.

A válogatás módja és szempontjai is kívánni valókat hagynak maguk után. Régi és új írások, első és másodközlések, emlékezések, értékelő, méltató eszmefuttatások vegyesen találhatók a kötetben. Vagy az egyes szövegek után, vagy a kötet végén egybegyűjtve föl kellett volna tüntetni az írások első megjelenési helyét és idejét, valamint egyértelműen jelezni kellett volna a rövidítéseket. (Így pl. Ignotus Pál: *A lapcím születése* című írása, vagy Szentkuthy Miklósnak a Válaszban 1947-ben megjelent kitűnő, de a kötetbe egyáltalán nem illő József Attila-tanulmánya esetében.) Fél évszázad megritkítja az emlékezők számát, megfakítja az emlékezetet, s a gyűjtők esetleg kénytelenek beérni olyan semmitmondó és kényszeredett visszatekintésekkel, mint Kolozsvári Grandpierre Emil *Egy vendégség emléke* című írása. Elfogadható tehát, ha az anyag dúsítása érdekében régebbi emlékezéseket is beválogattak a kollekcióba. Így azonban gazdagabb és tanulságosabb repertoár állt volna a rendelkezésünkre, tehát alaposabban és elvszerűbben is válogathattak volna. Rekonstruálhatóak lettek volna például a lap történetének fontos eseményei, ha a lapalapításról Hatvany Bertalantól, a szerkesztési munkáról Ignotus Pálnak Molnár Tiborral készített interjújából, a Thomas Mann-estről Vágó Mártától, a Mai Magyarok Régi Magyarokról különszámról Horváth Tibortól, a lapnak a Cserépfalvi kiadótól a Pantheonhoz való átkerüléséről Cserépfalvi Imrétől, a Szép Szó csehszlovákiai körútjáról pl. Nádass Józseftől választottak volna részletet.

Annyira és olyannyira félrevezető tévedésektől tarkállanak az egyes emlékezések – különösen Landi (Löbl) Dezsőé –, hogy nem ártott volna az egész kötethez ugyanolyan módon jegyzeteket fűzni, ahogyan a függelék Ambrus János megjegyzetelte. Igaz, az ő jegyzetei sem hibátlanok, így pl. az 5. sz. jegyzet Gáspár Zoltánt a Szép Szó egyik alapítójának nevezi. Kár, hogy sem ő, sem a kötet többi közreműködője nem aknázták ki Lengyel András: *A Szép Szó szegedi kapcsolatainak történetéből* című cikkének tanulságait (ItK 1984. 3. sz.), amelyből kitűnik, hogy Gáspárt csak fokozatosan vonták be a lap tevékenységébe, majd szerkesztésébe. Ugyanígy kár, hogy Nagy Csaba: *Kísérletek a betiltott Szép Szó újjászervezésére* című közleményéből sem merítettek (ItK 1985. 4–5. sz.), s így a Szép Szó igen tanulságos utóélete (amelynek keretébe Lukács és Ignotus Pál levélváltása is illeszkedik!) érdemben nem került szóba. A felsorolt hiányosságok levonnak a kiadvány értékéből, de nem többet annál, hogy egyenetlennek minősítsük. Sok olyan részletet találunk benne, amelyek gazdagítják a Szép Szóról alkotott képünket. Ilyen például Somlyó György emlékezése, vagy Mándy Stefánia írásában a *Karóval jöttél* szövegváltozával kapcsolatos eszmefuttatás.

Tverdota György

Juhász Géza: A fordulat forgatagában.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987. 178 l.

Szemben a romániai magyar irodalommal, a jugoszláviaiban nincs hagyománya az emlékirásnak, holott kisebbségi sorsban az emlékező magatartásnak egyenesen közösségmegtartó ereje van. Főleg akkor, ha az emlékező egyén sorsformáló időknek volt a tanúja. Ilyen szempontból óriási a jelentősége Herceg János memoárkötetének, az *Élő múlt*, a *Két világ* és a *Visszanéző* című könyveinek, hiszen az emlékezés folyamataiban őrzi azt a világot, amely örökölhetőségében akár útmutatóul is szolgálhat a tétveg valóságnak megannyi csalóka útvesztőjében – éppen azért, hogy gondolataiban nemzeti-nemzetiségi értékeket ment meg a feledéstől. Herceg János emlékiratai a maguk történetiségében őrzik a múltat.

Így azután a meglepetés erejével hatott, amikor neves kritikusunk és irodalomtörténészünk múltbéli emlékeiről hírt hozó kötettel lépett az olvasók elé. Maga a cím, *A fordulat forgatagában* a háborús évek eseményeit sejteti, azt az időt, amikor a "fordulatok" hosszú sora tette próbára emberségükben a "felbolydult világ" cselekvő részeseit.

A kötet anyaga afféle "megszerkesztett" emlékezés. A Kishegyesen – Juhász Géza szülőfaluján – át visszavonuló német csapatok leírásával, s a nyomukban támadt zűrzavar és felfordulás részletezésével kezdi az emlékek felidézését, hogy az ezt követő országépítő munkát megelőző lélekzetvétel során *Honnan is indultam?* címmel adjon számot a kisebbségi sorban eltöltött kamasz-évekről. Juhász Géza ebben a fejezetben találja meg az őszinte emlékezés hangját, itt ad számot a kisebbségi magyarság művelődési eseményeiről, oktatási gondjairól, irodalomteremtő kísérleteiről, s a vallási felekezetek megtartó szerepéről. Mindezeket túlmenően arról is beszámol, hogyan fedezte fel a magyar népdal számára eszméltető szépségét, s hogyan jutottak el hozzá a népies írók művei.

A háború vége Juhász Gézát a kommunista ifjúság soraiban találja, ahol tevékenyen kiveszi részét az élet újjászervezéséből. Ekkor azonban már a szelektív emlékezetnek lehetünk tanúi. A szerző szigorúan tartja magát saját sorsának emlékezetbeli felidezéséhez, s nem érint olyan történelmi jelentőségű eseményeket, mint a népi németek délvidéki internálása, a pár évvel korábban betelepült bukovinai székelyek újbóli kitelepítése, vagy a dobrovoljacok érkezése, letelepítése és földhözjuttatása. Kár, hogy ezt elmulasztotta, hiszen a tanú jogán bátran vallhatott volna az egyébként agyonhallgatott eseményekről.

Mindettől függetlenül Juhász Géza memoárkötetje jelentős támogatója lesz tántorgó nemzetiségi önismeretünknek.

Mák Ferenc

Juhász Géza levelesládája.

Válogatta, sajtó alá rendezte Juhász Gézáné és Lévay Botond. A jegyzeteket írta Lévay Botond. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 539 l.

Juhász Géza a két világháború között Debrecen irodalmi életének egyik irányítója volt. Sokágú szervezői munkájáról tudjuk meg a legtöbbet ebből a 357 levelet tartalmazó válogatásból, a költő, a tudós, az írás mestere háttérbe szorul. Nevéhez fűződik a debreceni Ady Társaság története, ő teremtett belőle írói, művészi szövetkezésből politikai fórumot is. Részt vett a Válasz című folyóirat elindításában, monográfiát írt Móricz Zsigmondról és Babits Mihályról, könyvsorozatot szerkesztett Kardos László társaságában, összefoglaló műveket adott közre *A magyar szellem vándorútjáról* és a *Népi írókról*. 1945-ben az ő szerkesztésében indult a Magyarok című folyóirat, monográfiát írt Csokonai Vitéz Mihályról, évtizedekig tanította a debreceni egyetem diákjait a magyar irodalom és kultúra szeretetére. Haláláig, 1968-ig fáradhatatlanul működött az irodalmi és a közélet különböző fórumain, s erről a gazdag tevékenységről bizonyító erővel beszél ez a levelesláda. 1915-ben keletkezett az első levél, amelyet ifj. Gaál Mózes írt Juhász Gézának, s 1968 márciusában az utolsó, ezt egy lelkes Csokonai-kutató orvos írta hozzá. A levelekhez írt példamutató jegyzetanyagból és a csaknem másfél ívnyi névmutatóból meglepődve láthatjuk, milyen kiterjedt kapcsolatai voltak Juhász Gézának, a leggyakoribb partnerek a népi irodalom alkotói (Németh László, Kodolányi János, Illyés Gyula, Szabó Pál és mások) voltak. A levelek közt csak a hozzá írottak szerepelnek, mégis kibontakoznak ezekből is saját gondolatai, elvei, elképzelései. A kötet készítői különleges gondos munkával méltó emléket állítottak egy szerény, tevékeny életpályának.

R. T. O.

Juhász Gyula: Hymnus človeka.

Odeon, Praha, 1987. 160 l.

A kis bibliofil kötethez Rákos Péter válogatta Juhász Gyula verseit, amelyeket Richard Pražák és Marcela Husová-Rossová nyersfordításai alapján Jindřich Pokorný és Markéta Pražáková ültetett át általában jó beleérzésről tanúskodva cseh nyelvre. A kötethez Evžen Gál írt utószót. Az utószó és a válogatás jól egészíti ki egymást, Rákos Péter pontosan tudja, mi érdekelheti a cseh olvasót, ezért találunk a kötetben néhány szakolcai verset, a legszebb Anna-verseket és az alföldi témájú költeményeket. Az utószó joggal hivatkozik előzményként a szlovák nyelvű válogatásra (V. Beniák szép munkája) és a cseh Nyugat-antológiára (Rákos Péter szerkesztése), mint amelyek már előkészítették az utat a Juhász Gyula-problematika megértésére. Az életpálya felvázolása nyomán bontakozik ki a szegedi költő lírájának legfőbb motívumsora: a magányosság és a magányosságból való kitörés vágya, s ennek a kitörésnek eredménye a humanisztikus költészet. Figyelmeztet az utószó írója, hogy Juhász Tápén az igazi magyarságot kereste és lelte meg, azt, amelyet zenében

Bartók Béla mutatott föl. Juhász Gyula sorsát, életútját jellegzetesnek láttatja, költészete beleillik a Nyugat nagy költőinek poézisébe, rokonsága és rokonszenvei révén kapu nyílik a magyar irodalom más XX. századi költőihöz, Kassák Lajoshoz, József Attilához és Radnóti Miklóshoz. A kereken hatvan vers a keletkezés sorrendjében jó képet ad Juhász Gyula életművéről; alig van lírájának olyan szektora, amelyből ne kapnánk szemelvényeket. A cseh–magyar irodalmi kapcsolatok fejlődésében jelentős állomásnak minősíthetjük ezt a 3000 példányban megjelent, nagyon szépen kiállított kötetkét.

Fried István

Juhász Gyula: Könyvek és könnyek.

Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: Borbély Sándor. Kozmosz Kiadó, Budapest, 1987. 328 l. (A magyar irodalom gyöngyszemei)

Juhász Gyula nem túl nagy terjedelmű életművének teljes kritikai kiadása már elkészült, s több válogatás is napvilágot látott műveiből. Ez a kiadás a fiatal olvasóknak kívánja bemutatni a költőt, prózaíró és esszéistát, a legjellegzetesebb, a különös hangú íróra leginkább jellemző művek alapján. Százhetvennyolc vers, hét előbeszélés illetve kisregény, valamint tizenhat cikk, esszé, visszaemlékezés reprezentálja a szegedi költő munkásságát, ezután kitűnő jegyzetanyag segíti a fiatal olvasók eligazodását, s a kötet összeállítója, Borbély Sándor rendkívül tömör, átgondolt utószava zárja a gyűjteményt, amelyet betűrendes mutatóval is kiegészítettek. Műfordításaiból nem kapunk még ízelítőt sem, de Juhász Gyula nem is fordított olyan sokat, mint a Nyugat-nemzedék más tagjai. A válogatás célja az irodalmi élmény felkeltése a Kozmosz sorozat jól szerkesztett köteteinek olvasói számára, ezt a célt segíti a könyvecske tartalmán kívül szép nyomdai kivitele is.

R. T. O.

Kardos László: Száz kritika.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 365 l.

Irodalmunk mindenesei közé tartozott a több mint fél évszázados alkotói pályát befutó Kardos László, aki irodalomtörténész, kritikus és tanári működése mellett a műfordítás-irodalom fáradhatatlan munkása, műfordító-generációk nevelője is volt. Több mint kétszáz kritikából válogatta össze – nem sokkal halála előtt – azt a százat, melyek így egy hat évtizedes kritikus pályáról adnak érdekes, a szerzőre és a korra egyaránt jellemző képet. A kötet, bár nem áll össze valamiféle potenciális folyamatrajzzá vagy körképpé, a húszas évek elejétől szinte napjainkig számos irányzat számos kitűnő képviselőjéről tudósít. Jól megmutatja az irodalom hétköznapjait is Kardos válogatása, hiszen a jelentős művek mellett olvashatunk mára már elfeledettekről, olyanokról, akiket már csak az irodalomtörténet, s nem az irodalmi köztudat tart elevenen.

A húszas, harmincas évek kritikáit természetesen az a tény határozza meg, hogy a Nyugatban jelentek meg, Osvát Ernő szerkesztői sugallatának, kéréseinek nyomán. A mérce tehát eleve adott, a legtöbb, itt megbírált, vagy, a "rövid kritikák" esetében inkább csak észrevett mű valóban fontos maradt az irodalomtörténet számára. A Nyugatban való megjelenés szavatolja a kritika minőségét is. Pontos megfigyelések, széles világirodalmi horizont, a formai problémák iránti érzékenység, visszafogott, de meglehetősen szigorú bírálat a gyengébb művek esetében, mindez kissé tanáros pedantériával előadva – így jellemezhetnénk röviden Kardos László ez idő tájt keletkezett írásait. Nem érdektelen megfigyelni a változást sem. Azt, hogy hogyan lesz hirtelenben, a negyvenes évek végére ebből a fejlett esztétikai érzékkel rendelkező, művelt européerból, aki Máraiért, Babitsért, Karinthyért lelkesedik (de aki a népiesek: Kodolányi vagy Szabó Pál műveiben is meglátja az értéket) egy ideológia elfogult híve.

A hetvenes évekből leginkább szakkritikák olvashatók a kötetben, pályatársainak irodalomtudományi és -történeti munkáiról szóló bírálatok, Király István, Vas István, Gyergyai Albert és Illés Endre műveinek, tanulmány- és esszéköteteteinek elmélyült elemzései. Figyelemmel kíséri a Babits-életmű utóéletének, mondhatni reneszánszának dokumentumait is, s olyan árnyékba borult hajdani kortársra is ráirányítja a figyelmet születésének centenáriumán, mint a csendes szavú Szép Ernő.

Erdődy Edit

Karinthy Frigyes: Gyermekkori naplók 1898–1899, 1899–1900.

Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Szalay Károly. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 134 l.

Egészen különleges élményt nyújtanak Karinthy gyermekkori írásai, amelyek az író születésének századik évfordulójára jelentek meg. Mint a sajtó alá rendező–utószó író Szalay Károly megjegyzi, nem igazi hasonmás kiadás ez: a kézirat állapota nem tette lehetővé ezt a megoldást. Így is nagyon szép, színvonalas kivitelű az egy dobozba csomagolt három füzet, amelyek közül kettő az eredeti napló fotómásolata Karinthy eredeti "firkáival", a harmadik pedig a szöveg nyomtatott, "deszifrizozott" változata.

Miért olyan különleges olvasmány ez? Egyrészt azért, amiért minden napló az, s annál is inkább, minél régebbi szövegről van szó. De felnőtt korban írott naplókkal bőségesen rendelkezünk ebből a korszakból, míg gyerekek feljegyzései nemigen maradtak ránk. S nem is akármiről van szó, hanem egy olyan 11-12 esztendőös fiúról, akiből később a huszadik századi magyar irodalom egyik klasszikusa lett. Tehát két szempontból is érthető ezeknek az írásoknak az izgalma: kézhez kapunk egy páratlan kordokumentumot, a gyermeki tudaton, gyermeki problémákon átszűrte miliő- és korrajzot. Másfelől ezekben a szövegekben már tapinthatóan jelen van a későbbi író, csíraformában nem egy művének élményalapja, gondolati gyökere, nyelvi leleménye. Sőt, azt sem túlzás állítani, hogy Karinthy Frigyes már ebben az életkorban író volt. Tőle magától tudjuk, hogy vaskos regényeket írt már ekkor is. Ezek a kéziratok az egyéb gyermekkori írka-firkákkal együtt eltűntek; megmaradt viszont a két füzetből álló napló.

Megismerjük belőle az anya halála után árván maradt hatgyermekes család mindennapi életét, az apa hősiességének mondható küzdelmét a polgári életszint és kulturális nívó megőrzéséért. Feltárul előttünk a korabeli iskolai élet, a tanár–diák viszony képe, amely oly sokat elárul egy társadalom, egy társadalmi réteg helyzetéről. Megjelennek a sokakat foglalkoztató politikai kérdések, a búr háború, s rajta keresztül az igazságért folytatott hősiesség, ám többnyire bukásra ítélt harc problémája. "Frigyes, a hős" – írta Füst Milán barátjára visszaemlékezve; nos, valószínűleg ezek a korai élmények határozták meg annak a fanyar heroizmusnak a kialakulását, amely az íróra élete végéig jellemző maradt.

Azt, hogy vélt vagy valódi igazságainkért küzdenünk kell, még akkor is, ha ez a küzdelem eleve reménytelen. Az első asszony, az édesanyja elvesztését a fiúgyermek az esetek többségében nemcsak veszteségként, de elárultatásként is éli át. Karinthy nőkhöz való viszonyát, amely annyi jelentős művének központi témája, úgyszintén ezek az (és a naplót megelőző) évek érlelik meg (s ebből a szempontból nővéreihez való érzelmi kötődése, a velük való konfliktusos kapcsolata sem elhanyagolható).

Ám amit az olvasó vár, és meg is kap, az a jellegzetes "karinthy's" humor, ha nem is a felnőtt színvonalon, de legalábbis kezdeményeiben. A napló nyelvezetében már jelen van a nyelv deformálásán, a bevett nyelvi fordulatok fejtetőre állításán át megközelített igazság keresése. Az a játékoság, amely, mint Szalay Károly is hangsúlyozza, az évek során nemhogy veszít jelentőségéből, hanem filozófiai, egzisztenciális magasságokba emelkedik.

1900. szeptember 21-én ezt jegyzi fel: "Amint látom az utolsó lapra érkeztem. E napló életemből határozottan fontos részleteket tartalmaz. (...) Servus Naplóm! (...) Isten veled! Éljen boldogul. Nem látsz többé soha." Mi viszont – szerencsére – olvashatjuk a Naplót, és megláthatjuk benne az ismerős-ismeretlen Karinthy Frigyeset.

Angyalosi Gergely

Kassák Lajos: Számozott költemények.

Kassák Lajos képeivel. Összeállította: Kassák Lajosné. A szöveget gondozta és az utószót írta: Csaplár Ferenc. Tervezte: Fajó János és Ginács László. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 221 l.

Kassák Lajos számozott költeményeinek e kiadását aprólékos filológiai kutatómunka előzte meg, amit a kötet szerkesztői a teljességre való törekvés jegyében sikerrel végeztek el. Erről a munkáról, illetve a könyv sajtó alá rendezésének szempontjairól tájékoztat Csaplár Ferenc tényekre szorítkozó utószava – a megmaradt néhány tipográfiai bizonytalanság pontos helyének megjelölésével.

Az eredetileg napilapokban, folyóiratokban, majd több verseskötetben megjelent költemények egységes, reprezentatív köteté rendezésének legfőbb szempontja Kassák saját szerkesztői elveinek megőrzése volt, aki a válogatást és a költemények

számozását 8-10 vers megírása után kezdhetette el – az avantgárdizmuson való túllépés, az egyszerűsödés és letisztulás tendenciáját szövegváltoztatásokkal is hangsúlyozva. Az általa kihagyott verseket a kötet függelékben közli, tartalmazza tehát a ma ismert összes számozott költeményt. Ezek sorozatát a hozzájuk illeszkedő Kassák-képek és képversek reprodukciói egészítik ki.

Sarankó Márta

Kassák Lajos: Tisztaság könyve.

A kiadványhoz készült kísérőfüzetben közölt tanulmányt Sík Csaba írta. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 115 + 29 l.

Az 1926-os Horizont kiadás hasonmása Kassák Lajos születésének századik évfordulójára jelent meg. A Kassák verseit, novelláit, cikkeit és képeit tartalmazó kötet címe kettős jelkép: egyrészt a szürrealizmus és a konstruktivizmus közös jelszava, mely szó történelemformáló erejében Kassák hitt – másrészt a könyv tipográfiai rendező elvét jelzi: a tisztaság a látvány és a szöveg közötti összefüggés megteremtésének eszköze. Ez a könyvművészeti remek készítette elő Kassáknak az emigrációból való hazatérését.

A *Kassák két évtizede* című kísérőtanulmány szerzője, Sík Csaba a kötet keletkezéstörténetének bemutatásán túl történeti és művészeti áttekintést ad a megjelenés évéről, illetve korabeli kritikák idézésével és elemzésével kísérli meg tisztázni a könyv fogadtatása körüli félreértéseket. A tanulmány második felében a kötetbe foglalt műveket értékeli Kassák életművében elhelyezve – különös tekintettel *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című poemára.

Sarankó Márta

Kazinczy Ferenc: Az én életem.

Összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Szilágyi Ferenc. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 709 l. (Nemzet és emlékezet)

Kazinczy Ferenc hatalmas életművében még mindig vannak olyan, emlékiratjellegű, memoárszerű önéletrajzi írások, naplók, töredékek, fogalmazványok, amelyek kiadatlanok, s ha nem is felfedezésre, de feltárássra várnak.

E munka fontos állomása Szilágyi Ferenc jelen szövegkiadása: tizenöt rövidebb-hosszabb, jórészt publikálatlan önéletrajz-próbálkozással, vagy legalább is autobiografikus természetű mozaik egymáshoz illesztésével sikerült a *Pályám emlékezete* Kazinczyja mögött egy kevésbé rejtekező, rousseauianusan vallomásosabb egyéniséget megmutatnia.

Az eddig kiadatlan szövegek közlésén túl a kötet egyéb újdonságokkal is szolgál, amikor a nyomtatásból már ismert szövegek kihagyott részeit, fel nem használt változatait teszi közkinccsé a kéziratokból, ezzel is tovább mélyítvén-pontosítván

Kazinczy-képünket. Kár, hogy a kiadatlanak jelzett darabok közül több már napvilágot látott korábban, illetve némelyeknél nincs feltüntetve, hogy kiadatlan művel, vagy átvétellel állunk szemben.

A kötetet jól használható, tartalmas jegyzetanyag egészíti ki.

J. J.

Kemény Simon: Napló. 1942–1944.

Válogatta és a szöveget gondozta Papp Anna és Kovács Béla. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 551 l. (Tények és tanúk)

A tragikus sorsú költőről, íróról, publicistáról nagyon kevés írás jelent meg az elmúlt évtizedekben, művei is alig hozzáférhetőek. A háború utolsó napjaiban villája kertjében végezték ki a nyilasok. Kitűnő cikkeiből, kritikáiból, verseiből máig sem készült önálló kötet. A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában őrzött napló öt-hatod részét teszi közzé ez a válogatás (a kimaradt részek nem személyes jellegűek, főként a háborús hadmozdulatokra vonatkoznak). Papp Anna és Kovács Béla végezték a válogatást, a szöveggondozást, ők állították össze az igen hasznos, részletes, mintegy két ívet kitevő jegyzetanyagot is, Kovács Béla utószava igazít el röviden a naplóval kapcsolatos tudnivalókról. A Tények és tanúk című sorozat sok érdekes dokumentumot közölt már, ezek közül ez a kötet kiemelkedik kivételes információ-gazdagságával, szerzőjének széles látókörrel, szaktudással és írói képességgel közvetített életanyagával. Az Est-lapok szerkesztője, szigorú kritikus és igen nagy műveltségű író két évig kommentálta a külvilág eseményeit nem közlésre szánt naplófeljegyzéseiben. Ezekből nemcsak a korszak jelentős szellemi eseményei, háborús és világpolitikai történések, a világsajtó reagálásai ismerhetők meg, hanem egy jellegzetes értelmiségi magatartás, mentalitás is. Történészek, irodalomtörténészek, politikusok, publicisták számára hézagpótló mű.

R. Takács Olga

Keresztury Dezső: "Csak hangköre más." Arany János 1857–1882.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 651 l.

Hatalmas vállalkozását Keresztury Dezső – nagyon szerényen – "becsületos kísérletnek" nevezi, munkája azonban jóval több ennél: hatalmas kutatási anyag egy részéből, több évtized múltán, "sok töprengés, akadályoztatás közben" – ahogy az előszóban is írja – megszületett az Arany-pályakép második fele. Ha az időbeli távolság miatt, továbbá a filológiai bőség zavarában nem tisztázódhatott is minden rejtély, jóval közelebb juthattunk ahhoz az Arany Jánoshoz, aki nagy árat fizetett a túlélésért: tíz csöndes-zárkózott tanári esztendő, az ízig-vérig költőt a próza felé taszító kiábrándultság esztendeit, majd a "palotafogság" éveit, amikor is a Magyar Tudományos Akadémia főtítkáráként egy származásától, természetétől, eredeti hi-

vatásától távoli magas hivatal nyűgeit volt kénytelen elviselni. Mindezt pedig sok testi nyavalya és családi tragédiák közepette.

Különleges erénye Keresztury monográfiájának a majdnem kíméletlen, ha úgy tetszik, a "trónfosztó" igazmondás. Nem titkolja a tankönyvek-elhallgatta valóságot: a Toldi-trilógia befejezése "bizony sápadt, elhaló visszhangja csak a *Buda halála* emelt, érces zengésének."

Keresztury Dezső könyvét haszonnal forgathatják az Arany-rajongók csak úgy, mint a magyartanárok és az érettségire vagy felvételre készülők, vagy az Arany életművéből szakdolgozatot írni kívánók. Jó szívvel ajánlható ez a monográfia azoknak is – tapasztalataim szerint igen sokan vannak –, akiknek, idegenben élvén, a Biblia mellett Arany János művei jelentik a mindennapi "anyanyelvi mannat".

Petrőczy Éva

Két dióhéj. Nyugat-európai és tengerentúli magyar prózairók.

Felelős szerkesztő Tarnóc Márton, válogatta és szerkesztette: Berkes Erzsébet és Rónay László. A jegyzeteket Rónay László, az utószót Berkes Erzsébet írta. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 337 l.

1981-ben Béládi Miklós válogatásában úttörő vállalkozásként jelent meg a *Vándorének* című versgyűjtemény, amely nyugat-európai és tengerentúli költők műveit mutatta be. Folytatása ez az antológia. Az első magyarországi válogatás a nyugati magyar szépprózai alkotásokból. Külföldön is mindössze egy kötet mutatta be 1982-ben az emigrációban élő, magyar nyelven publikáló szerzőket. A huszonnégy író műveit tartalmazó gyűjtemény évekig váratott magára, a válogatók, szerkesztők munkáját sokáig nehezítették politikai akadályok, megfontolások, sokszor a felkért szerzők sem kívántak szerepelni hazai kiadványban különböző feltételek teljesülése előtt. A hatalmas anyagból való válogatás végül is érdekes, színvonalas gyűjteményt eredményezett, amelyet egyre több, az itt szereplő szerzők önálló kötete követett és remélhetőleg folyamatosan követ még. Megvalósul tehát a két szerkesztő törekvése, a kötet "nem összegzése, hanem nyitánya jó elbeszélők hazai megismerésének". A kötet végén a szerzőkről – érdemes valamennyiük nevét újra felidézni a kötet ciklusainak sorrendjében: Szabó Zoltán, Szélpál Árpád, Hendi Péter, Kabdebó Tamás, Márton László, Sárközi Mátyás, Ferdinandy György, Czigány Lóránt, Domahidy András, Gömöri György, Major-Zala Lajos, Karátson Endre, András Sándor, Thury Lajos, Cs. Szabó László, Tűz Tamás, Csiky Ágnes Mária, Vajay Szabolcs, Sári Gál Imre, Lökkös Antal, Lehoczky Gergely, Nagy Pál, Halász György, Határ Győző – rövid életrajzi jegyzeteket olvashatunk, azért csak ilyen szűkszavúakat, mivel *A nyugati magyar irodalom 1945 után* című kézikönyv valamennyiükről részletesebben tájékoztat. A *Két dióhéj* fontos dokumentum a nyugati szerzők magyarországi befogadásának, megismertetésének történetéről.

R. Takács Olga

Kincses Kolozsvár I-II.

Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte, az utószót írta: Bálint István János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 522, 408 l. (Magyar Hírmondó)

Kolozsvár történetéről száz éve jelent meg Jakab Elek monográfiája, s nem tudni, mennyi idő kell ahhoz, hogy megszülethessen e témáról egy új feldolgozás. Addig is azonban, amíg ez bekövetkezik, tájékozódni tudunk e magyar szempontból oly fontos város művelődéstörténetében Mikó Imre, Jakab Elek, Herepei János, Kelemen Lajos és még sokak cikkeiből, adatközléseiből és részfeldolgozásaiból.

Bálint István János egy kétkötetes antológiát állított össze a városról ezekből a szétszórt közleményekből, kiegészítve még írók és költők vallomásával is. A kezdetektől 1918-ig terjed a válogatás témáinak időköre, ezen belül is két korszak, a reneszánsz 16. század és a 19. század kolozsvári életét ismerhetjük meg alaposabban. Kibontakozik előttünk a város vázlatos építéstörténete, néprajza és településtörténete, egyházainak (unitárius, református, katolikus) és iskoláinak fejlődése, a jelentős múlt századi intézményeknek, az első magyar kőszínháznak, az Erdélyi Múzeum Egyesületnek és a kolozsvári egyetemnek a története. A könyvet kísérő képanyag is jól szolgálja a válogatás célját: felmutatni Kolozsvár művelődését és szellemiségét azoknak a nemzedékeknek is, amelyek önhibájukon kívül kevesebbet tudnak az erdélyi magyarság múltjáról és jelenéről.

Szabó András

Király István: Kultúra és politika.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 362 l.

Király István sikeres, töretlen pályát futott be. Szerkesztőként, tudósként (majd akadémikusként), egyetemi oktatóként (majd tanszékvezetőként), országgyűlési képviselőként, így vagy úgy a hatalmi struktúra tényezője volt az ötvenes évek elejétől a nyolcvanas évek végéig. Tudományos, pedagógusi, irányítói aktivitása mellett soha nem szűnt meg publicisztikai tevékenységet folytatni. Publicistaként a mindenkor hivatalos kultúrpolitika képviselőjét vállalta. *Kultúra és politika* című kötete e közzírói, közszereplői munkálkodás utolsó 15 évének termését takarítja be. *A minőségi oktatásért* ciklusban az oktatáspolitikus, az egyetemi oktatás, konkrétan az ELTE vezéregyénisége nyilatkozik meg. A *Társadalom és közművelődés* ciklusban Király a kultúra tágabb térségein felmerült kérdésekben foglal állást. Az *"ötvenes évek"* ciklus polemikus írásokat tartalmaz. Király mindazokkal vitába bocsátkozik, akik a fordulat évétől 1956-ig (illetve még ezután néhány évig) tartó időszakot a me-rev, dogmatikus kultúrpolitika hibájából, irodalmunk hullámvölgyének tekintették. Síkraszáll az ötvenes évekkel való folytonosság vállalása érdekében. Az első és utolsó ciklus egyetlen egységes alakzatban rendezi azt a 20. századi gondolati-erkölcsi-művészeti örökséget, amelyet Király a magáénak vállal. A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat, Lukács Györgyöt, Németh Lászlót, József Attilát, s fő kutatási témáját, Adyt hozza – aligha követendő – eredetiséggel, közös nevezőre.

A kötet, amely e sokrétű tevékenység végterméke gyanánt asztalunkra került, fogyasztásra alkalmatlan. A nyersanyagoknak, amelyekből e szellemi táplálékot a szerző összeállította, szavatossági ideje lejárt. Szóhasználat, szempontrendszere olyan kiáltó ellentétben áll azzal a nyelvezettel és értékrenddel, amelyhez az utóbbi két-három év publicisztikájában hozzászoktunk, hogy bizonyítás helyett néhány utalással is hozzásegíthetjük az olvasót a könyv idejétmúltságának belátásához. Így például Király orientáló fogalmakként kezeli a népiség és pártosság, a szocialista realizmus és a pozitív hős fogalmait. Hitet tesz a demokratikus centralizmus elve mellett. Védelmébe veszi a Petőfi–Ady–József Attila "vonalat" mint irodalmunk fejlődésének fővonalát. Nostalgiaát érez a munkahelyi dicsőség-táblák iránt. 1956-ot ellenforradalomnak nevezi. Abba az illúzióba ringatja magát, hogy a fejlett ipari országgá válás küszöbén állunk. A gazdasági előrehaladás és az új erkölcsi színvonal emelkedése érdekében célravezető gyakorlatnak ítéli kommunista szombatok szervezését és a szocialista brigádok felajánlásait stb., stb. Ki győzné felsorolni mindazt, ami a mai olvasóban már a szövegek felhámjának megismerése során is lépten-nyomon megütközést kelt. Fontos gyakorlati és nyitott elvi kérdések kerülnek szóba a kötet írásában, ám az ötvenes évekből tömegesen visszajáró kísértetek elijesztenek attól, hogy ezt az alkalmat használjuk föl végig-gondolásukra.

A hetvenes évek elején, nagyrészt Király kezdeményezésére, hangos eszmecserék folytak a hazafiság és nacionalizmus összefüggéseiről, illetve a mindennapok forradalmiságáról. E kötet írásai az akkor kidolgozott ideológiai recepteket igyekeznek alkalmazni a hetvenes évek második felének és a nyolcvanas évek második felének egyre nyugtalanítóbb, egyre több feszültségtől terhes valóságára – egyre nyilvánvalóbb eredménytelenséggel. Ezért alighanem ez a könyv tartalmazza Király publicisztikai tevékenységének leganakronisztikusabb hányadát. Az anakronizmusok öncélú leleplezése szükségtelen, túlzottan könnyű lenne és azt a benyomást keltethetné, hogy a tegnapelőtt még nyíltan kétségbevonni nem mert, vagy nem tudott ideológiai felfogást a ma múló divatja felől ítélni meg.

Nem fölösleges viszont rámutatni Király gondolkodásmódjának olyan torzulásaira, amelyek a mai, az övével legtöbb szempontból ellentétes nézeteket hangoztató kulturális és politikai közírásban változatlanul tovább hatnak. Leleplezhetjük az erkölcsi evidenciák kerekein észrevétlenül hamis irányba gördülő érvelést, amely szerint az individuáletikával szemben a szolgálatetikát, a sziszifuszi attitűd helyett a prométheuszit kellene választanunk. Visszautasíthatjuk a partikularitás és a nem-beliség fogalmaival való zsonglörködést. Kideríthetjük, mi a megtévesztő az európai gondolat állítólagos éjszakai és nappali útja közötti választásban, amely elé Király olvasóit állítani kívánja.

Mindezt megtehetjük, de ezáltal még nem válunk védetté a ma divatos, ám a Királyénál semmivel sem kevésbé manipulatív módon működésbe hozott, rafinált vagy átlátszó szólamoktól, legyen szó az "ezeréves keresztény értékek" képviselétéről, az "Európához való csatlakozás" hév óhajáról, a "nemzet érdekére" való hivatkozásról vagy a "bort–búzat–békeséget" jelszaváról. A nézetek cseréjén túl tehát meg kell szabadulnunk a Király által is képviselt gondolkodásmód és érvelési technika mélyebben fekvő hibáitól: legfőképp az álláspont kóros hipertrófiájától,

melynek értelmében valamely magatartás vagy teljesítmény minősítéséhez elegendő valamely elfoglalt (vagy csak deklarált, netán tulajdonított, esetleg ráerőltetett) pozíció konstatálása. Szakítani kell továbbá azzal a gyakorlattal, amely súlyos szakkérdéseket erkölcsstani fogalmak és szempontok illetéktelen bekapcsolásával rövidre zár, vagy ellenkezőleg, olyan magasságokba emel, amelyekben már semmire sem kötelező általánosságokkal is elintézhetőkké válnak. A *Kultúra és politika* című kötet tehát nem kevesebb alkalmat nyújt ma a kritikai önvizsgálatra, mint amennyit a közelmúlt ideológiájának nagyszámú, a forgalomból végre kivonható tételének végleges kiiktatására.

Tverdota György

Kner Izidor: Fél évszázad mezszyéjén.

Kner Izidor ismert és ismeretlen emlékezéseiből. A szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta, a képeket válogatta Haiman György. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 300 l.

”Kner Izidor modern polgári vállalkozó, aki józan számításokra alapított vállalkozásában szolgálni és szolgáltatni akart magas színvonalon – oly módon, hogy ugyanakkor vállalkozása is önmagát fenntartó és fejleszthető legyen” – írja Haiman György, a magyar könyvnyomtatás megújítójának unokája *Kner Izidor fél évszázada* című utószavában. A XIX. század végének és a XX. század elejének a német ”Gründerzeit” mintájára Haiman által ”alapítás” korának nevezett időszaka azonban a mához hasonlóan nem igazán kedvezett az ilyen típusú vállalkozások elterjedésének, illetve fennmaradásának. Ezért is aktuális és tanulságos olvasmány Kner Izidor első ízben 1931-ben megjelent emlékiratainak újbóli kiadása. A kötet első része *Félévszázad mezszyéjén 1882–1932* címmel a gyomai első kiadás szövegét közli a mai helyesírási normákhoz igazodó változtatásokkal, *A szakma és közügy szolgálatában* című második rész pedig az emlékirat-kötetből 1931-ben kihagyott hat fejezetet adja közre a szerző hagyatékában fennmaradt kézirat alapján. A kötet Kner Izidor *Irodalmi kiadványaink* című, 1920-ig terjedő kéziratot feljegyzését is tartalmazza Haiman György kiegészítő és helyesbítő adataival. Az idézett utószó az egyszemélyes műhelynek indult, ám hagyományteremtővé, szakembereket nevelő üzemmé fejlődött nyomda rövid történetéről, valamint Kner Izidor egyéb politikai és szakmai tevékenységéről tájékoztat. A kötetet kritikai kiadási igényű jegyzetapparátus és a századforduló jellegzetes dokumentumaiból, illetve a Kner-hagyaték érdeklődésre számot tartó darabjaiból válogatott illusztrációk egészítik ki.

Sarankó Márta

Kodolányi János: A hazugság öl.

Az előszót és a jegyzeteket írta: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 52 l. (Gondolkodó magyarok)

Kodolányi Jánosnak az egyke-kérdéssel foglalkozó egyik kevésbé ismert írását adja közre a Gondolkodó magyarok sorozat új füzeté. *A hazugság öl* című memorandum először 1927-ben egy rövid életű folyóiratban, az *Élőszóban* jelent meg. A röpiratot Kodolányi néhány korábban publikált hasonló témájú írásából tömörítette. A Kodolányi felvetette témát 1929-ben Fülep Lajos folytatta (*A magyarság pusztulása*), majd Illyés Gyula *Pusztulás* című írásának 1933-as megjelenése után lángolt fel a vita.

Szigethy Gábor nemcsak a kiadástörténetet foglalja össze, hanem szenvedélyes hangú bevezetőben csatlakozik Kodolányi röpiratának gondolataihoz.

N. S. K.

Kontextus (Madách-műhely) 1987.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1987. 126 l.

A pozsonyi magyar kiadó irodalmi, irodalomkritikai, publicisztikai füzetsorozatának újabb darabja a szlovákiai magyar irodalom néhány alkotójának (többek között: Duba Gyula, Dobos László, Gál Sándor, Grendel Lajos, Kulcsár Ferenc) írásaiból közöl. Az irodalomtörténeti első részben Madách Imre jelentőségéről értekezik Tózsér Árpád, Dobos László és Turczel Lajos; Mészáros András pedig *Az ember tragédiája* szerzőjének filozófiájáról ír.

A sorozatban rendszeresen foglalkoznak szlovák-magyar kapcsolatokkal, ezúttal Rudolf Chmel és Tibor Žilka dolgozatát lehet e témakörből olvasni.

Szerencsésen egészíti ki a füzetet a cseh és szlovák lapok néhány érdekes magyar érdekű publikációjának fordítása.

K. Gy. Cs.

Korek Valéria: A századelő három mesternovellistája.

München, 1987. 82 l. (Aurora Kiskönyvek 9.)

Három mesternovellista: Petelei István, Lovik Károly és Török Gyula, a magyar irodalom félig-meddig elfeledett ködlovagjai. Az elegáns kis kötet három tanulmánya egy-egy csúcsteljesítménynek minősített, jellegzetes elbeszélésüket elemzi. Sorrendben: *Mayer, a zsidó suszter* (1905), *Az aranykéz* (1912), *A hamu alatt* (1912).

Korek Valéria az írók következetes stílusjegyeit és a mögöttük rejlő írói világszemléletet mutatja be a szövegközeli, sokat idéző, lineáris történetelemzés módszerével. Az elemzést elsősorban az elbeszélések hangulatában kifejeződő életérzés izgatja; Lovik kétlaki, zárkózott egyénisége, Petelei határozottabb, "egy fából faragott"

jellemei, Török Gyula illúziómentes, szomorú dekadenciája. A tanulmányok, amellelt, hogy hozzásegítik az olvasót a századelő borongós, szecessziós prózastílusának jobb megértéséhez, számos, a korszak irodalomtörténetével kapcsolatos új szempontot vetnek fel. A lélektani érzékenység és az elemző empátia mellett a szerző fontos erénye a filológiai alaposág is.

O. G.

Kortársak József Attiláról. I–III.

Szerkesztette Bokor László. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Tverdota György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 2173 l. (Új Magyar Múzeum 13.)

Ez a hatalmas gyűjtemény alapvető kézikönyve lesz nemcsak a József Attila-kutatóknak, hanem mindenkinek, aki a két világháború közötti korszakkal foglalkozik. A kiadvány története tanulságos: Bokor László már az 50-es évek elején elkezdte gyűjteni az anyagot, sőt a kötetet 1956-ban ki is szedték, de megjelenésére nem került sor. A késlekedésnek volt előnye is: Tverdota nagy munkával kiegészítette a Bokor-féle gyűjtés hiányait. A gyűjtemény az 1922–1945 között keletkezett, József Attiláról szóló, a nyilvánosságnak szánt írásokat foglalja magában. (Az t néhány szöveget is, amely csak utólag jelent meg nyomtatásban.) Kimaradtak a nagy terjedelmű, könyv alakban megjelent művek (Galamb Ödön, József Jolán, Bányai László és Németh Andor életrajzai), néhány egymást ismétlő érdektelen újságcikk és egy-két olyan írás, melynek megjelenését szerzője vagy örökösei nem engedélyezték.

Az I. kötet a költő életében megjelent írásokat tartalmazza. A költővel készített riportok fontos életrajzi források: a híres Curriculum vitae előzményei. (37., 76., 79., 228. és 299. sz.) A legtöbb cikk a költő versköteteit ismerteti és méltatja. A legkorábbi 1922. november 1-jén jelent meg a *Szépség koldusáról*, a híres "dicsériáda", amelybe a fiatal költő szinte belekábult, és fuldoklott a gyönyörűségtől. (2. sz.) Később már kevesebb öröme telt a kritikákban. Közismert például a kommunista párt elutasító véleménye vagy a Nyugat körének és a népieseknek értetlenkedései, az illető kritikák teljes és pontos szövegéhez azonban nehezen lehetett hozzájutni. Most végre kényelmesen elolvashatjuk ezeket a hírhedt írásokat, például a moszkvai Sarló és Kalapácsban megjelent, a költőt lefaszítázó platformtervezet (159. sz.), Pákozdy Ferencnek a *Külvárosi éj* kötetet ledorongoló írását (214. sz.), vagy Németh László és Féja Géza fanyalgásait. (103., 153. sz.)

A Bokor–Tverdota gyűjtemény II. kötete (1938–1941) a költő megdicsőülésének dokumentumait tartalmazza. A legszebb, máig fölül nem múlt írások a tragikus öngyilkosság keltette megrendülés hatására keletkeztek, mint Déry remek portréja (508. sz.), Fejtő értő elemzése (535. sz.) vagy Bak Róbert írása a költő betegségről. (540. sz.) A Cserépfalvi által közzétett első gyűjteményes kiadás és József Jolán életrajza, mint a kritikákból láthatni, nagy mértékben járultak hozzá a költő híressé válásához.

A III. kötetben (1942–1945) folytatódik a kultusz, de kissé ellaposodik és ízetlenné válik. Túl nagy a hűhó Erdélyi József zsidózó cikkei vagy Bányai Lászlónak, a költő sógorának idéetlenül intimpistáskodó könyve körül.

A köteteket böngésző olvasó az unalmas cikkek tengerében olykor gyöngyszemekre bukkanhat, mint Kassák emlékei (644. sz.), Méliusz József megrendítő riportja a költő apjáról (669. sz.), vagy Arthur Koestler cikke (657. sz.), melyre a kutatók Svájcban bukkantak rá. "Gyöngyszemek" is akadnak, ilyen pl. Bóka László cikke, ahol három oldalon 32-szer fordul elő a *magyar* szó vagy származéka. (Piaca volt.)

A jegyzeteket Tvredota György a tőle megszokott pontossággal és alaposággal állította össze. A kötetet hasznosan egészíti ki József Attila minden eddigiénél részletesebb életrajza.

S. B.

Kosáry Domokos: A felvilágosodás Európában és Magyarországon.

Budapest, 1987. 24 l. (Előadások a Történettudományi Intézetben 7.)

Kosáry Domokos áttekintésének bevezetőjében azt a szakemberek körében lassanként közmegegyezésnek számító álláspontot eleveníti fel, mely szerint a felvilágosodás kori Európa "történeti struktúrája olyan különböző szintű, egyenlőtlen zónák együtteséből épült fel, amelyek egymással állandó kölcsönhatásban álltak, mint egyazon összefüggő, nagy modell részei". Felhívja a figyelmet arra, hogy az európai felvilágosodásról ellentmondásmentes képet csak akkor alkothatunk, ha a peremzónák és az epicentrum fejlődését egyaránt figyelemmel kísérjük, majd e megjegyzésének szellemében néhány lényegesnek ítélt problémakör interdiszciplináris vizsgálatára vállalkozik. Közülük az első az, hogy voltaképpen mikortól számíthatjuk a felvilágosodás korát Európában. Ami az epicentrumot illeti, Kosáry azokkal ért egyet, akik a kezdeteket a 17. század végére teszik, s vitatkozik az eltérő álláspontot valló kutatók (pl. Eduard Winter) nézeteivel. Vázolja a fejlődés fázisait Franciaországban, röviden kitér a német és az olasz fejlődés jellemzésére, majd azt a kérdést teszi fel, hogy "miként kapcsolódott e nagy folyamathoz Kelet-Közép-Európa, közelebről Magyarország". A kelet-európai, s ezen belül a magyar társadalmi és gazdasági viszonyok elemzéséből arra a következtetésre jut, hogy Magyarországon az 1760-as évektől bukkantak fel a felvilágosodás eszméi. Részletesen elemzi ezután a hazai politikai gondolkodás fejlődését, s három fő tendenciát különít el: A felvilágosult abszolutizmust (1765-től), a felvilágosult rendi-nemesi mozgalmat (az 1770-es évektől) és az antifeudális reformizmust (az 1780-as évektől). Mindhármát bemutatja, majd áttér a tanulmányt záró problémakör vázolására, a felvilágosodás hazai utóéletének tárgyalására. Megállapítja, hogy a progresszív törekvések hullámvölgye (1795 és 1830 között) hosszú volt; politikai mozgalmak közvetlen folytonosságáról éppen ezért nem beszélhetünk. Bizonyos szemléleti hagyományok, kulturális és gazdasági törekvések továbbélése azonban nyilvánvaló.

Kosáry Domokos előadását a Történettudományi Intézetben vita követte: a kiadvány utolsó oldalain összefoglalót olvashatunk F. Csanak Dóra, Spira György, Wellmann Imre és Vörös Imre hozzászólásairól, illetve az előadó válaszárol.

Szajbély Mihály

Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848–1849-ből.

Válogatta, sajtó alá rendezte, az összekötő szöveget, jegyzeteket és névmagyarázatokot írta: Katona Tamás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 651 l.

Kossuthnak a forradalom és szabadságharc idején keletkezett írásai és beszédei az *Összes művek* XI–XV. kötetekben jelentek meg, 1951 és 1957 között, Barta István és Sinkovics István gyűjtő- és feldolgozó munkájának eredményeként, nagy tudományos apparátussal. Ezek a kötetek azonban, jellegüknél fogva és óriási terjedelmük miatt, a legtöbb olvasó számára használhatatlanok és különben is hozzáférhetetlenek. Szükség van tehát egy kisebb, népszerű válogatásra, mely a nagyközönség igényeihez igazodik anélkül, hogy lemondana a szakmai alaposágról. Szükség van annnyival is inkább, mert ilyen kiadvány utóljára 1951-ben jelent meg. (*Fel mindnyájan a hon védelmére!* Szerk. Barta István és Spira György.)

A szükséglet kielégítésére Katona Tamás vállalkozott. Könyve Kossuth 116 írását tartalmazza. 1848. március 3-án a pozsonyi országgyűlésben elmondott felirati beszédétől, mely a reformkövetelések nagyhatású megfogalmazása és a forradalmi eseményeknek mintegy a nyitánya, a vidini levél, melyben Kossuth 1849. szeptember 12-én először foglalta össze nézeteit a lezajlott és elbukott forradalomról. Az írások műfaji képe, rendeltetése változatos; beszédek, cikkek, levelek, hivatalos iratok, utasítások, kiáltványok sorakoznak a könyv lapjain. Amiről szólnak: politikai, kormányzati, pénzügyi, katonai, nemzetiségi, diplomáciai ügyek; a nagy férfiú figyelme és hozzáértése mindenre kiterjedt.

A szerkesztő a kiválasztott szövegeket teljes egészükben közli, s mindegyikhez tömör magyarázatot fűz. Az írásokban említett személyekről a névmutatóban ad tájékoztatást, föltüntetve – ami népszerű kiadásokban, sajnos, ritkaság – az előfordulások lapszámait is.

L. S.

Kovács János: A kockázat bűvölete.

Kritikák és tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986. 314 l.

Kovács János kötete megjelent kritikáinak és tanulmányainak gyűjteménye. Írásait két nagy fejezet szerint osztja el. Az első, *Váltakozó közelítések* címen kritikáit tartalmazza, a másik, az *Elődök jelenvalósága* cikkei pedig a közelmúlt íróival foglalkoznak.

Kovács kritikái a következő írók egy-egy munkájáról, kötetéről szólnak: Nagy István, Asztalos István, Szávai Géza, Méliusz József, Horváth Imre, Fodor Sándor, Huszár Sándor, Bálint Tibor, Kiss János, Ferencz Zsuzsa, Györffy Kálmán, Soltész József, Káli István, Bogdán László. Emellett érdekesek az írók kortárs-szerrepéről vagy a hetvenes évek romániai magyar prózájáról, valamint a romániai testvérirodalmakról írt cikkei. Figyelemre méltó, amit az irodalomkritikáról ír: lényeges az, hogy "előtűnjön kritikánk sajátos arculatának meghatározó jegye" és emiatt "a kritika kritikájának nélkülözhetlensége" is fontos elvi kérdés.

A második fejezet cikkeinek irodalomtörténeti vonatkozásai (is) vannak. Egy részükben a szerző irodalmi folyóiratokat vizsgál. A kolozsvári Erdélyi Szemlének (1915–1921), a Pásztortűz elődjének "szocialista-marxista" megnyilatkozásait állítja vizsgálódásainak középpontjába. Az 1920 folyamán Nagyváradon megjelent Erdélyi Népszava cikkei közül a művelődési jellegűekkel, a tömegkultúra kérdéseit érintő cikkeivel foglalkozik, de tekintettel van szépirodalmi anyagára is, és így kiemeli többek között Körözi Zoltán pályakezdő nagyváradi költő expresszionista próza-versét és expresszionista publicisztikáját. Az aradi avantgárdista folyóiratnak, a Periszkopnak frissítő hatását méltatja. Az Aradi Viktortól alapított, hat évfolyamot kitevő folyóiratot, A Jövő Társadalmát a "szociográfia erdélyi szálláscsinálója"-ként értékeli.

Egy-egy íróval szintén több cikke foglalkozik. Az egyik témája Fábry Zoltán korai alkotása, az *Emberirodalom*. Az Osvát Kálmánt (Osvát Ernő öccsét) méltató cikkében a kérdező ember dilemmáit ragadja meg. Ehhez hasonlóan Molter Károlyról szólva a kétkedés fölényéről ír. Szántó György (1893–1961) önéletírását, a *Fekete éveimet* és "nem regényesült folytatását", az *Öt fekete hollót* műfaji szempontból is elemzi. Figyelemre méltó egyik leghosszabb tanulmánya, amelyben azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy kik voltak a pályakezdő József Attila társai, barátai és olvasói Romániában. Egy külön cikk tárgya az, hogy milyen szerepet töltött be Temesvár József Attila életművének romániai népszerűsítésében.

Kovács János kötete sok érdekes gondolatot és új adalékot tartalmaz. Érde mei kritikusi felfogásával függenek össze, azzal, amit a fülszövegben így fogalmazott meg: a kritika tennivalója "az emberi méltóság jelentéseinek feltárása honiságából táplálkozó, sajátosságait kifejező irodalmunkban".

Szabó Zoltán

V. Kovács Sándor: *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 568 l. (Elvek és utak)

A sajnálatosan korán meghalt irodalomtörténész még maga rendezte sajtó alá tanulmányai gyűjteményét, de a kötet megjelenését már nem érthette meg. A válogatás felőleli harmincéves kutatói pályája minden olyan írását, amely eszmetörténeti megközelítésben vizsgálja a kitűzött témát, s kimaradtak a módszerül mikrofilológiát kívánó és választó, fokozottabban a szaktudomány érdeklődésére számot tartó értekezések. Ez az átmeneti megoldás a szorosabban szakirodalmi és az oldottabb, az ismeretterjesztéshez közelítő módszer között nem vált minden tekintetben a kötet hasznára: hiányzanak a tudományos jegyzetek és hivatkozások, s ezen alig változtat, hogy a kötet végén az egyes tanulmányok könyvészeti tudnivalói alatt a szerző felsorolja a legfontosabb szakirodalmat. Hasonlóképpen nehezíti a kutató-olvasók munkáját a névmutató hiánya is.

A V. Kovács Sándor értekezéseit ismerők számára is nélkülözhetetlenné teszi a gyűjteményt, hogy a tanulmányoknak csak fele változatlan utánközlés, s néhányuk több összefüggő kisebb írás ötvözete. Két értekezését (*Garázda Péter*

élete és költészete és Magyar világlírók Rómától Amerikáig) alaposabban átdolgozva, a szakma újabb felfedezéseit is felhasználva közölte, három pedig ebben a kötetben jelenik meg először (*Az Anonymus-kérdés jelenlegi helyzete, A Pieridák harmadik dicsősége – Megyericsi Jánosról –*, valamint a *Balassi Bálint és az antikvitás*). Mindegyik tanulmány megegyezik abban, hogy a szerző az irodalomtörténetet mint folyton változó folyamatot fogja fel: így nem is kíván a kérdés végleges megoldójának pózában tetszelegni.

Uray Piroska

Kövesdi János: Vallomások és párhuzamok.
Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1987. 233 l.

A szlovákiai magyar prózaíró, Kövesdi János, tizenöt nagyobb terjedelmű interjút gyűjtötte egybe ebben a kötetben. A szlovákiai magyar szerzők mellett felkeresett szlovák és cseh irodalmárokat, írókat, magyarországi írókat és kritikuskokat, műfordítókat és a híres szovjet színházi rendezőt, Georgij Tovsztonogovot is. Az interjúalanyok: Rác Olivér, Ozsvald Árpád, Dobozy Imre, Csűrös Miklós, Ján Solovic, Ladislav Ballek, Jozef Puškáš, Klára Jarunková, Ivan Skála, Bohumil Hrabal, Alekszandr Csakovszkij, Milan Navrátil, Csák Gyula és Hans Skirecki. Az irodalom történelmi-társadalmi beágyazottságára, műfaji problémákra, a nemzetiségi irodalom helyzetére, a szocialista társadalom gondjainak ábrázolási megoldására, az irodalom mai feladatára és a személyes tervekkel kapcsolatos kérdésekre minden megkérdéztet kimerítően válaszolt, ízlésbeli és személyiségbeli különbségek ellenére mindnyájan elkötelezettségükről, nyitottságáról, a művészetben való feltétlen hitükről vallottak. Kövesdi János az interjú előtt mindenkiről rövid, de alapos életrajzi és bibliográfiai adatokat közöl, s így nemcsak az érdekes beszélgetések, hanem ezek is segítenek a kortárs irodalom alkotói és közvetítői, valamint a határon túli irodalmi műhelyek jobb megismerésében.

R. T. O.

Krúdy Gyula: Egy krónikás könyvéből.

Portrészorozatok, emlékezések. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 585 l. (Krúdy Gyula Művei)

”Kötetünk *A XIX. század vizitkártyáinak folytatása.*” – írja tájékoztatójában a válogató, szöveggyűjtő s egyben az összkiadás szerkesztője, Barta András. Csak-hogy míg az előző sorozat jobbra különböző ”ködlovag portré”-kat tartalmazott, a jelen gyűjteménynek két személyiség áll a középpontjában. Az egyik báró Podmaniczky Frigyes. Alakjának Krúdy 1925 és 1933 között számos elbeszélést, arcképvázlatot szentelt. Ezeket az írásokat Krúdy Zsuzsa, az író lánya gyűjtötte először kötetbe, amely *Budapest völgénye* címen 1973-ban jelent meg a Szépirodalmi

Könyvkiadó gondozásában. Az életműkiadásnak ez a kötete a sorrendet és a válogatást tekintve az előző edíció ismétlése, de lényeges kiegészítéssel. *Egy boldog korszak Budapest történetéből* címmel ugyanis azok a portrék is bekerültek a könyvbe, amelyek olyan egyéniségeket, különcöket, extravagáns figurákat örökítenek meg, akik szintén hozzátartoztak a századeleji főváros históriájához.

Ugyancsak helyt kapott a kötetben a *Krúdy Gyula látogatásai* és az *Urak, betyárok, cigányok* című válogatás is. Az ezekben olvasható kisregények és portré-sorozatok középpontjában a másik ködlovag áll – maga az író. E két utóbbi sorozat írásai *Krúdy Gyula látogatásai* címen a Budapesti Hírlap hasábjain jelentek meg először 1930-ban, míg az *Urak, betyárok, cigányok* darabjai a Magyarország 1932-es évfolyamának oldalain láttak első ízben napvilágot.

A kötetet betűrendes címmutató zárja.

E. Sz. E.

Kulcsár Szabó Ernő: Műalkotás – szöveg – hatás.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 579 l. (Elvek és utak)

A nem kevés haszontalan és erőszakosan politizáló kötetet görgető sorozatnak (amely – nézzük meg a címadó 1965-ös kötet név- és témakinálatát – valamiféle "nyitott" marxista offenzíva lendületével indult) ez a darabja egy kitűnő iskolázottságú, sokféle irodalmi értékre fogékony, ízlésében, szemléletében és módszerválasztásában meglehetősen elfogulatlan szintézisképzésre hajlamos és tehetséges, a rendszerezésben és az ítéletalkotásban feltűnően szigorú és következetes ifjabb tudósnak nyújt lehetőséget arra, hogy pályakezdő éveinek eredményeit összegezve felmutassa.

A tudományos igényű és ethoszú, rigorózan pontos szakszóhasználatra törekvő irodalmi műértelmezés művelői közé tartozik az itt közölt több mint két tucat tanulmány szerzője. Ez a tudós társaság nem nagy látszámú ugyan, de marginálisnak igazán nem mondható – főleg ha működésének igényteremtő, normatív és szemléletformáló hatását nézzük (egészen a középfokú oktatásig terjedően). Kulcsár Szabó Ernő – szaktársaitól némileg elhatároló – karaktervonásait ez a kötet megközelítő pontossággal vázolja fel, akár a tematikát, akár a műfajait, akár módszertani ajánlatait tanulmányozzuk tüzetesebben. Az ő szellemi orientációja német, a többieké inkább angol és szláv. Ő Barta János debreceni köréből került ki, a többiek – eltekintve a "szegedi műhelytől" – jórészt pesti iskolázottságúak, és az Irodalomtudományi Intézet szakmai és mentális közegében vagy ahhoz kapcsolódva alapozták meg tudományos munkásságukat. Feltűnő vonása, hogy sokkal inkább látszik törekedni elméleti ismereteinek tágítására, mint egy "végeleges" interpretációs rendszer mielőbbi kidolgozására. Nemcsak a műelemzés vonzza, nemcsak a filozófia, az informatika, a logika stb. tanulságaira építő műértelmezési lehetőségek, hanem a kritika és a történeti tanulmány is. Bár irodalmi vonzalmai nagyjából fölmérhetőek, tudatosan integrálja a XX. századi magyar irodalom legkülönfélébb irodalmi ízlésvonulatait, legeltérőbb formaképzésű íróit. Móricz és Kosztolányi, Illyés és Németh László, Déry és Esterházy, Csoóri és Galgóczi Erzsébet, Tandori és Gáll István

művészetét éppoly értő figyelemmel vizsgálja, amilyen tiszteletre méltó mértéktartással tud ítéleteket alkotni Lukácsról és Thomka Beátáról, Béládi Miklósról és Király Istvánról.

Állításai nem vitathatatlanok, de hitelesek, értékrendje, folyamatkonstrukciója feltétlenül tanulmányozandó mindenkinek, aki a korszakkal érdemben foglalkozni óhajt. Ítéletei az újabb magyar irodalom egyes jelenségeiről azért nem készíthetnek senkit kapcáskodó visszabeszélésre, mert minősítései, noha századunk legnagyobb irodalmi értékeinek alapos ismeretére és az ismeretek történeti beágyazottságára alapozódnak, nem normatívák. Vagy úgy normához igazodók, hogy közben észlelhetni a nyitottságot, azt, hogy folyamatosan szemmel tartja az európai és a honi irodalom legújabb fejleményeit.

Egyhelyütt, egy szakkönyvről írt bírálatában Kulcsár Szabó Ernő markáns egyértelműséggel veti el azt "az irodalmi-kritikai közgondolkodásban elég mélyen gyökerező tévhitet", mely szerint "bármely tudományos konstrukció átfordítható volna az úgynevezett közérthetőség nyelvére." Álláspontja nyilván közvetett válasz azokra a bírálatokra, amelyek az irodalomtudomány némely scientista elkötelezettségű művelőjének göcsörtös irányát szokta érni. Kulcsár Szabó Ernő véleménye, amelynek nyilvánvalóan megvan a maga erőteljes személyes motivációja, ilyen egyértelműséggel éppúgy nem igaz, mint azok kritikusi indulata, mint azok nyelvhelyességi kérdésfelvetésnek álcázott idegenkedése, akik merő restségből utasítják el a művészet tárgyainak tudományos igényű vizsgálhatóságát, vagy azoké, akik a művekről való beszéd lehetőségét saját stiláris önmegvalósításuk terepének tekintik. Nyilvánvalóan a logikai és matematikai jeleket használó interpretációkat nem lenne ízléses flosculusokkal ékíteni, de a mondattani csinosság és az árnyalatok kihasználása a szóhasználatban még nem az "úgynevezett" közérthetőségnek tett engedmény, nem tudománytalanság – ab ovo.

Alexa Károly

Kurkó Gyárfás emlékére.

Szemelvények beszédeiből, cikkeiből és a róla szóló írásokból. A dokumentumokat gyűjtötte Lipcsey Ildikó. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 237 l.

A mostani kötet tulajdonképp párdarabja a szintén ennél a kiadónál 1984-ben megjelent Petru Groza előtt tisztelgő könyvnek. Lipcsey Ildikó munkája annak a Kurkó Gyárfásnak (1909–1983), a valahai romániai Magyar Népi Szövetség legendás elnökének állított emléket, aki politikusként "demokratikus jövőt vetített előre az erdélyi magyarság számára". Az 1949-ben koholt vádak alapján börtönbe vetett és csak 1965-ben szabadult, mindig a közért tevékenykedő embert sokan barátjuknak fogadták és tisztelték, hiszen kortársai közül olyanok emlékeztek meg róla, mint Méliusz József – aki egy nagy tanulmányt is írt Kurkó életrajzi regényének bevezetőjeként –, Balogh Edgár, Sütő András és Beke György. Lipcsey jól jellemzi, az életrajzban a politikus arcélét is megrajzolva, azt a fáradhatatlan, mindig a romániai magyarság ügyét szolgáló harcost, aki nagy hatással volt például a drá-

mairó Sütő Andrásra is. "Kolhass Mihály meggyötört vonásai között felfedezed a Kurkó Gyárfásét – kortársadét. Mindketten az igazság fanatikusai voltak, amiért az egyik halálra, másik tizenhat év börtön után örületre ítéltetett."

A több fejezetre osztott anyag – amelynek címeként valamely jellegzetes Kurkó-írásból kiemelt idézet szerepel – a beszédek, cikkek (Népi Egység, Világosság), kiáltványok egy kisebbségben élő politikus gondolkodását világítják meg. Nehezen hozzáférhető dokumentumok is olvashatók a könyvben – Kurkónak a Magyar Népi Szövetség első kongresszusán (1945, Kolozsvár) elmondott beszéde, a kongresszus határozati javaslatái stb. –, ezért a szakterületet alaposan nem ismerőknek némely része forrásanyagul is szolgálhat.

A ciklusok úgy vannak összeválogatva, hogy nem csupán egy-egy kérdéskör (nemzetiségi problémák, gazdasági egyenlőség, gazdasági szabadság stb.) világítódik meg az innen-onnan kiemelt részletek alapján, hanem érzékletesen megjelenik előttünk a romániai magyar társadalom közelmúltjának történelme is. Amelyet, ideértve szereplőit és főszereplőit is, lehet bírálni, elutasítani, netán szeretni, de tény marad. A *Kurkó Gyárfás emlékére* című összeállítás akarva-akaratlan minduntalan figyelmeztet.

Sz. L.

Laczkó András: Fekete Gyula.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 331 l. (Arcok és vallomások)

Népszerű és nagyhatású író bemutatására vállalkozott Laczkó András. Fekete Gyula pályája együtt alakult, formálódott a történelemmel, közírásában és epikai műveiben egyaránt vállalta a politikus, a népéért, nemzetéért aggódó író szerepét. Így aztán természetes, hogy Laczkó hangsúlyosan szerepelteti könyvében a kor történelmi eseményeit. Fekete Gyula életútja ilyen értelemben a népi értelmiség lét- és sorsparadigmája. A mezőkeresztesi parasztfiú Sárospatakra, majd a Győrffy Kollégiumba kerül. 1945-ben már a földosztást igányítja. Harmincéves, amikor első kötete, a *Májusfa* 1952-ben megjelenik. 1956 őszén az írószövetségnek (a beteg első titkár helyett) lényegében Fekete Gyula a vezetője. A korai kísérletek után az 1960-as évektől jelennek meg Fekete Gyula sikeres regényei (pl. *Az orvos halála*, *Bodrogparti szerelmeink*), olykor nagy visszhangot kiváltó szociográfiai, publicisztikai kötetek (*Éljünk magunknak?*, *Egy korty tenger*, *Levelek a magányról*). Laczkó András az esszékkel, vitairatokkal, tudományos-fantasztikus regényekkel is foglalkozik. Az életművet a *Sarkcsillag* című esszékötet megjelenéséig (1983) tárgyalja.

A sorozat jellegéből adódóan az elemzés, a poétikai megközelítés helyett az alkotások és vallomások tükrében megrajzolt portré volt Laczkó András célja. Sikerként Fekete Gyulát emberközelségre hoznia és filológiai munkája is jelentős. A kötet Fekete Gyula-bibliográfiával zárul: a művek mellett a felhasznált és ajánlott irodalmat is tartalmazza.

Olasz Sándor

Laczkó András: *Vonások Bródy Sándor arcképéhez.*
Tanulmányok. Békéscsaba, 1987. 67 l. (Új Auróra füzetek)

Újító vagy előfutár? – teszi föl a kérdést Laczkó András egyik tanulmánya címében. Ha az "előfutárt" tartjuk szerencsésebbnek, azt a Nyugat nagy nemzedékének kiugró teljesítménye magyarázza. Hozzájuk képest – minden merészsége és újítása mellett – Bródy szerényebbnek és inkább kezdeményezőnek tűnik. Laczkó egyik tanulmánya Bródy és a naturalista törekvések viszonyával foglalkozik. Kimutatja a francia példák követéséből eredő kettősséget: a *document humain* (emberi dokumentum) és a *roman experimental* (kísérleti regény) módszerét. A *Vonások Bródy arcképéhez* – többek között – a *Nyomor* (1884) recepcióját, a Bródy-művekben föllelhető Maupassant-párhuzamokat, az írónak Rippl-Rónaival és a Nyugattal való kapcsolatát tárgyalja. Adalékokat közöl Laczkó András Ady és Bródy barátságának történetéhez. *Rembrandt maszkjában* címmel a holland hatásokat és élményeket összegzi. Az elbeszélésfüzérben e maszkot a művészsors ábrázolása érdekében vette föl az író.

Olasz Sándor

Laskay János: *Az Aesopus életéről, erkölcséről, minden fő dolgairól és haláláról való história.* Debrecen, 1592.

Hasonmás kiadás. A kísérő tanulmányt írta: Uray Piroska. MTA Irodalomtudományi Intézete–Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 51 lev., 45 l. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XIV.)

Aesopus, a bölcsességéről nevezetes rabszolga, nemcsak állatmeséi révén lett a világirodalom egyik legközkedveltebb és legolvasottabb írója. Regényes életrajza szintén népszerűségnek örvendett már az ókorban is. Ez utóbbi feltehetően az i. e. V. században keletkezett, ekkor még szoros egységet alkotva a mesékkel. Később önálló műként is másolgatták, a görög és latin nyelvű változatai a középkor folyamán is népszerűek maradtak. Erazmus Aesopus meséit illető elismerő véleménye közhizmert, s mint erkölcsnemesítő irodalmat Luther is nagyra becsülte, maga is felsorakozván fordítói közé.

Aesopus a 16. században szólal meg először magyar nyelven, s mindjárt három változatban. Pesti Gábor 1536-ban az ún. Dorpius-féle kötet magyar változatát adja ki, mely a mesék előtt közli a szerző rövid életregényét is. A Heinrich Steinhöwel német népkönyve alapján dolgozó Heltai Gáspár 1566-ban az eredetinek megfelelően csak a meséket bocsátja közre. Végül Laskay János 1592-ben a keresztyén erkölcsiség szellemében a Joachim Camerarius által kibővített Aesopus-regényt fordítja magyarra.

"Az Aesopus-életrajzot az irodalomtörténet – Bod Pétertől kezdve – több különböző, nagyjából egy időben élt, Laskay János nevet viselő személynek ítélte oda, s miközben megpróbált rendet teremteni ebben a zűrzavarban, az adatokat menthetetlenül összekeverte" – írja Uray Piroska, a hasonmás kiadás kísérőtanul-

mányának szerzője. A tanulmány megkísérel rendet teremteni Laskay személye körül, de az eddigi vélemények ütköztetése és néhány új filológiai adat bevonása után még mindig maradnak bizonytalan pontok. Annyi mindenesetre biztos, hogy a szóban forgó művet Laskay debreceni rektorsága idején írta valamikor 1577 és 1588 között, s 1592-ben Csáktornyai János adta ki az iskolai tankönyvkiadó program keretében.

Bárki lett legyen is a rejtélyes fordító, művének hasonmás kiadása örvendetes dolog, hiszen Pesti és Heltai fabulái után ezzel végre 16. századi Aesopus-kiadványaink harmadik darabját is kézbe vehetjük.

Győri L. János

A lélek tápanyagai. Tanulmányok Németh Lászlóról.

Szerkesztette Bakonyi István és Horváth Júlia. A Fejér Megyei Múzeumegyesület kiadványa. Székesfehérvár, 1987. 95 l. (A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai)

1985. december 16-án a Hazafias Népfrent Fejér Megyei Elnöksége, a Magyar Írók Szövetsége Közép-Dunántúli Csoportja, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár és az István Király Múzeum Németh László-emlékülést rendezett Székesfehérváron, a legjelesebb kutatók részvételével. Az itt elhangzott előadások szövegét adja közre ez a karcsú, igen szép küllemű kis füzet, az egyre bővülő Németh László-szakirodalom újabb becses darabja. Domokos Mátyás bevezető szavai után kilenc értékes tanulmányt olvashatunk az író életművéről, eszmei tájékozódásáról, szülőföldjéhez való viszonyáról, Csehov-képéről és sok egyébéről. Kocsis Rózsa, Grezsa Ferenc és Bakonyi István a regényekről vetett fel sok új elemzési szempontot, eddig kevésbé emlegetett gondolatot, tovább bővítve a Németh László-i regény genezisééről, regényalakjairól eddig tudottakat. Füzi László két év (1930–32) írásai alapján Németh László gondolkodásában mutatta ki a korszerűség vállalásának állomásait, a kiütkeresés és kultúrkritika dokumentumait. Sándor Iván egyetlen, általa igen fontosnak tartott tanulmány (*Vers vagy tanulmány?*) elemzését végzi el, Vekerdi László, az író első monográfusa, a *Debreceni Kátétól a Ha most lennék fiatalig* veszi számba az író foglalkoztató kérdéseket, az azokra adott feleleteket, Monostori Imre a 40-es évek első felének szociáldemokrata megítélését gyűjtötte össze az íróról; Hölvényi György Németh Lászlónak Szilással való kapcsolatáról mond el sok új adalékot, végül Cs. Varga István Csehov magyar fogadtatásának történetébe illesztve rajzolja meg Németh László Csehov-képét. Valamennyi írás – a számos filológiai újdonság mellett – az értékelés, befogadás folyamatát is sokoldalúan segítő tanulmány.

R. Takács Olga

Lengyel Balázs: Egy magatartás története.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 386 l.

Valóban egy "magatartás története" olvasható ki Lengyel Balázs legújabb kötetének esszéiből és kritikáiból, valamint – dokumentatív pontossággal – a vele készült részletes interjúból; egy irodalomnak, költészetnek elkötelezett, minőség-centrikus irodalmár rögzös pályájának rajza. Lengyel Balázs, az Újhold hajdani szerkesztője, az azóta legendássá vált nemzedék vezető kritikusegyénisége hű maradt a Nyugat örökségéhez, az "írástudók felelősségéről" szóló babitsi tanításhoz. Ennek a morálnak a jegyében születtek kitűnő Babits-tanulmányai is, melyek épp a költő körüli félreértések, szándékos félremagyarázások kódét oszlatják, s kijelölik a költő méltó helyét a XX. századi irodalomtörténet folyamatában. Hézagpótló jelentőségük van azoknak az írásoknak is, melyek a "harmadik nemzedék" tagjaival foglalkoznak – Cs. Szabó, Rónay, Jékely életművének, szerepének eddig homályban lévő pontjait világítják meg.

Az esszéíró mellett nem kisebb súllyal van jelen a kötetben a kritikus, aki hétről hétre, érzékeny füllel és nyitott szemmel méltatta a magyar líra aktuális, jelentős és kevésbé jelentős teljesítményeit. Lengyel Balázs nemcsak lényeglátó, átfogó értékszemponokkal rendelkező, érzékeny kritikus, hanem tapintatos vezetője, eligazítója is az olvasónak a modern vers labirintusában. Az olvasó, a szerző értő kalauzolásával olyan, különböző irányzatokhoz tartozó lírikusok műhelyébe nyerhet betekintést, mint Szécsi Margit, Orbán Ottó, Lakatos István, Tóth Judit, Bari Károly; s olyan – már lezárt –, hatalmas életművek jobb, teljesebb értését, pontosabb értelmezését teszik lehetővé ezek a kritikák, mint az Illyés Gyulác vagy Weöres Sándoré.

Erdődy Edit

Lengyel Menyhért: Életem könyve.

Naplók, életrajzi töredékek. Szerkesztette, az előszót, a jegyzeteket és a névmutatót írta: Vinkó József. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 517 l.

A sokáig méltatlanul mellőzött Lengyel Menyhért (1880–1974) életének hiteles írói dokumentumát jelentette meg a Gondolat Kiadó. A szerző drámaírói pályája a század elején indult és ívelt a világhír felé (*Ninocska* című komédiáját mint forgatókönyvet 1949-ben Oscar-díjra is javasolták). Darabjait 32 esztendeig nem mutatták be magyar színpadokon, nyomtatásban pedig 1938 és 1986 között nem jelentek meg művei. Naplójának köreadása végre eloszlathatja az íróról kialakult legendákat, illetve a feljegyzésekhez fűződő irodalmi mítoszt.

Maga Lengyel Menyhért naplójegyzeteiből kétkötetes, hat évtized eseményeit és hangulatait rekonstruáló önéletrajzot készült írni, amelyből 1960 és 1974 között csak az első 80 oldal, az 1880-tól 1913-ig terjedő időszakról szóló rész készült el. Ebből az anyagból, a hátrahagyott 20 kötetet kitevő, körülbelül 4000 oldalnyi feljegyzéshalmazból, valamint az írónak lányával folytatott utolsó beszélgetéseiből állította össze Vinkó József az *Életem könyvét*, aprólékos szerkesztői munkája során

arra is ügyelve, hogy ez a töredékekből felépülő kor- és jellemrajz folyamatosan élvezhető olvasmánnyá váljék.

A naplójegyzetekben elbeszélő, elméleti és reflektív jellegű szövegrészeket váltakoznak drámaírói ötletekkel, cselekményvázlatokkal, filmnovellákkal, és kirajzolódnak a szerzőt foglalkoztató legfontosabb témák: üzlet és irodalom összeegyeztethetőségének, európaiság, magyarság és "világpolgárság" viszonyának, egy megfelelő életfilozófia kialakíthatóságának kérdései.

Lengyel Menyhért pályájáról és a kötet létrejöttének körülményeiről a szerkesztő az előszóban ad összefoglaló tájékoztatást; a naplóban előforduló utalások megfejtését, az idegen nyelvű szövegrészek fordításait, illetve saját megjegyzéseit lábjegyzetekben közli. A kötetet a benne említett Lengyel-művekről (43 színdarab, 22 filmforgatókönyv és egy regény) szóló bibliográfia, valamint névmutató egészíti ki.

Sarankó Márta

Lettre à Mr de Voltaire ou plainte d'un Hongrois (1764).

Texte publié par Imre Vörös. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 56 l. (Új Történelmi Tár. Fontes Minores ad Historiam Hungariae Spectantes 1.)

A Magyar Történészek Nemzeti Bizottságán belül alakult Forráskiadási Bizottság új sorozatot indított ezzel a kötettel. Az 1911-ben megszűnt Történelmi Tár folytatásaként a sorozat a magyar történelem különböző korszakaiból származó történeti forrásokat kíván közreadni.

Az első darab az 1976-ban a Károlyi-levéltárban felfedezett, anonim, s a kutatás által Orczy Lőrincnek és Fekete Jánosnak tulajdonított kéziratot jelenteti meg nyomtatásban. A művet közreadó, és azt szerényen utószóként jelzett, igen értékes tanulmánnyal bemutató Vörös Imre első megállapítása, hogy elsősorban történeti és sokkal kevésbé irodalmi értékek indokolják a nagyközönség számára is hozzáférhetővé tételt.

Az anonimitás könnyen megfejezhető, Fekete János maga említi Orczy Lőrincnek Voltaire-hez írott levelét, amelyet ő fordított franciára. Ebből kiindulva, s más adatok felhasználásával Vörös Imre meggyőzően bizonyítja, Orczyé az eredeti fogalmazvány, amelyet azután Fekete János ültetett át franciára. Az átültetés kifejezés annál is inkább indokolt, hiszen valójában Voltaire eszméinek bizonyos fajta adaptálásáról is beszélhetünk, előrebozsátva a két magyar szerző Voltaire iránti tiszteletének és rajongásának őszinteségét. A szintén kontextus alapján meghatározott keletkezési évben, a magyar politikai életben főszerepet játszó sajátos problémák jól tükröződnek a műben. Ilymódon annak voltaire-iánus szókinése nem teljesen azonos funkciót tölt be, mint a nagy francia gondolkodó eredeti műveiben. Az 1750–1760-as évek konkrét célokat szolgáló egyházellenessége a bécsi udvar politikájában, egész különös módon hozza rokonságba a francia filozófus egyház- és vallásellenességét, és a Mária Terézia iránt időről-időre, ismét csak konkrét körülményektől indokolt magyar nemesi lelkesedés fellobbanását.

A kötet az 1987. július 26. és augusztus 2. között Budapesten megrendezett VII. Nemzetközi Felvilágosodás Kongresszus tiszteletére jelent meg. Négy oldalnyi facsimile idézi a kézirat külső megjelenését. A szöveg pontos átírása, jegyzetelése számos részletet tisztáz, a még megoldatlan kérdések a kísérőtanulmányban kapnak választ. Vörös Imre lelkiismeretes filológiai pontossággal végezte el mind a jegyzetelés, mind a szöveg bemutatásának feladatát. Külön kiemelendő a kísérőtanulmány elegáns francia nyelve.

A jelen kötet első darabja egy sorozatnak, amelynek tervezett köteteihez a felkért szerzők, valamint a szerkesztő bizottság névsora megfelelő biztosítékot látszik kínálni, hogy az Új Történelmi Tár méltó folytatása lesz nagynevű elődjének.

Héjjas Eszter

Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae – A magyarországi középkori latinság szótára. A szerkesztőbizottság elnöke Harmatta János. Kiadásra előkészítette Boronkai Iván. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 102 l.

Bartal Antal 1901-es szótára óta nem jelent meg olyan tudományos összefoglaló munka, amely a magyarországi latinság kutatásában segédeszközül szolgálna. Az új szótár most kiadott első füzetében Harmatta János előszava vázolja a vállalkozás történetét. Eredetileg 1934–1936-ban indult meg az anyaggyűjtés a nemzetközi vállalkozásban készülő *Novum Glossarium Mediae Latinitatis* számára, s ezzel párhuzamosan kezdődött meg a magyarországi változat előkészítése, a második világháború azonban a munkálatokat megszakította. A háború után folytatódott a cédulák rendezése és az adatszolgáltatás a *Novum Glossarium* számára, saját szótárunk létrehozására azonban sokáig nem volt remény. A fordulópontot 1977 jelentette, ekkor indult meg ezen a területen is a tényleges munka – remélhetőleg ezután folyamatosan jelennek meg a füzetek, egészen az évtizedek múlva bekövetkező befejezésig.

Érdemes tudni, hogy a szótár kizárólag a nyomtatásban is megjelent középkori szövegekre támaszkodik, időhatára 1526, tehát (egy-két kivétellel) a magyarországi latin írásbeliség kezdetétől a mohácsi vész évéig tart. A szócikkekben a klasszikus alakban írt címszót a jelentések felsorolása követi, majd a második részben példák következnek a forráshely megjelölésével. Az első füzetben található a részletes forrásjegyzék is; azoknak a publikációknak a megjelölésével (és a rövidítésükkel), amelyekből a szótár készült. E lista után jönnek az egyéb rövidítések és jelek, majd elkezdődik a szótár, természetesen az *a, ab* előjárószóval – a füzet utolsó teljes címszava pedig az *aeternalis*. Több füzet megjelenése után már minden érintett kutató haszonnal forgathatja ezt a művet, amely nélkülözhetetlen kézikönyve lesz tudományos könyvtárainknak is.

Szabó András

Lőrinczi László: *Közvetítő. Írók, könyvek, emlékek.*
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987. 299 l.

A kötet Lőrinczi László jeles műfordító és színikritikus esszéit (emlékeit, írókról és könyvekről írt észrevételeit, bírálatait) tartalmazza. Többségük olasz, francia, román, német, angol, orosz, észt vonatkozású, de jócskán olvashatni olyat is, ami a magyar irodalomtörténet számára jelentős: Csehi Gyula Klio és Kalliopéja (A történelem és irodalom "ölekezése", A tudós és az író), Lám Béla (*A körön kívül* című önéletírása), Mihai Beniuc kétnyelvű József Attila-kötete, Áprily Lajosnak a román költészetből készült műfordításainak gyűjteménye (*Tavaszi tüzek*), Ligeti Ernő két regénye (*A kékbarlang*, *Az idegen csillag*), Dsida versei (Antológia, emlékekhez), MórícZ Zsimond Rózsa Sándorának román fordítása (Volt egyszer egy kékszemű ember), a Beszélgetőfüzetek Babitsa (Fuldoklás két hangra), Dorothea Sasu-Zimmermann *Petőfi a román irodalomban* című kritikai bibliográfiája (Petőfi román hídja), Avram P. Todor a magyar–román irodalmi kapcsolatok kutatója (A hűséges írődeák megszólal), Németh László *Égető Esztere* (A mester sóhaja), Babits Dante fordításáról (Dante olvasása közben), Németh Andor verse a *Fekete kolostorról* ("Hol láttatok galambbal szállni ölyvet?") – mind-mind a magyar irodalom fontos kérdéseire szól hozzá.

De Lőrinczi László más irodalmakban is felfedi – rendszerint összehasonlítás eredményeként – a magyar irodalomtörténeti vonatkozásokat. Carlo Leviről szólva Féja Géza *Viharsarok* és Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvére is gondol, s ahogy Sadoveanunak *A balta* című regényét értelmezi – amint írja – "feltűnt az a bizonyos [a Tamási Áronra jellemző] »fortélyos beszéd«. Amikor pedig Minulescu román szimbolista költő magyar fordításairól értekezik, összehasonlító szándékkal Adyval veti egybe.

Ugyancsak jelentősek Lőrinczi László *Utazás a Fekete kolostorhoz* című könyvéről (1975) szóló angol és amerikai kritikák taglalásai. És érdekesek MórícZ Zsigmondról (Dedikáció), Dsidáról (Antológia, emlékekhez), továbbá József Attila feltestvéréről, Mircea Iosifról (Felirat egy kunyhó ajtajára), valamint Harag Györgyről, a rendezőről (A művészbejárat ajtajára) írt emlékei.

Kötetét a szerző így értelmezte: egy "zürzavaros pálya különböző állomásairól hordtam össze tehát ezeket az írásokat", minthogy "igen szerettem munkámban a változatosságot". S ebben a tarkaságban sok értékes részlet a magyar irodalom világába tartozik.

Szabó Zoltán

Lukács György: *Forradalomban.*

Cikkek, tanulmányok 1918–1919. Szerkesztette, a jegyzeteket írta: Mesterházi Miklós. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 639 l. (Lukács György Összes Művei)

A Lukács György Összes Művei sorozat legújabb kötete időrendben az *Ifjúkori művek* (Magvető, 1977) írásait követi, azaz Lukácsnak az 1918 novemberére és

1919 augusztusa között keletkezett cikkeit, tanulmányait, előadásainak, beszédeinek szövegét közli elsősorban. Ezeknek zárt érvelésű, végleges formába öntött – rendszerint folyóiratokban, napilapokban megjelent – darabjait a könyv első része mutatja be. A szövegek közül jónéhány már korábban is olvasható volt a Lukács György Összes Művei sorozatban kiadott *Utam Marxhoz* (Magvető, 1971) és a *Történelem és osztálytudat* (Magvető, 1971) című válogatásokban. Az újabb kiadás célja, hogy válogatás helyett – a szerkesztő szándéka szerint – "(lehetőleg) teljes" gyűjteményét adja azoknak a dokumentumoknak, amelyek Lukács 1918–1919-es, illetve '20-as évekbeli gondolkodói útját jellemzik. (Ez utóbbi korszak írásai egy tervezett későbbi kötetben fognak megjelenni.)

Talán épp a folytonosság érzékeltetése indokolta, hogy a szerkesztés elsősorban kronológiai szempontokat vett figyelembe, s így például felbontotta a Lukács által egy kötetbe rendezett *Taktika és etika*t és az írásokat az első megjelenés időpontjai alapján állította sorrendbe.

A könyv első és második része is tartalmaz azonban olyan beszédeket, hozzászólásokat, amelyek korábban nem jelentek meg; kézírataik többnyire az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének Archívumában található. A második részbe kerültek még a nem zárt formájú, erősen aktualizált, a környezethez leginkább alkalmazkodó nyilatkozatok, beszédek, előadások, hírlapi tudósítások, felszólalások. Ez utóbbiak a különböző testületi ülések jegyzőkönyveinek anyagából kerültek elő. Más esetben a *Mindenki újakra készül* című válogatás (Akadémiai Kiadó, Budapest 1962) szövegekölzései és a *Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyve 1919* (Akadémiai Kiadó, 1986) szolgáltak a jelenlegi kiadások alapjául.

Külön említést érdemelnek a jegyzetek és a kronológia. A jegyzetelés részletes adalékokkal szolgál Lukács 1918–1919-es szellemi közegének, a kortársi visszhangoknak, véleményeknek, jellegzetes megnyilatkozásoknak a megismeréséhez – kommentárok mellett elsősorban további, nehezen hozzáférhető szövegek közlésével. Így például az úgynevezett Mácza-ügyben a vita során a sajtóban napvilágot látott legfontosabb cikkeket is közli, tehát mindazokat az írásokat, amelyek Lukács *Felvilágosításul* című nyilatkozatához kapcsolódtak. Máshelyütt a *Taktika és etika* kérdésfelvetésével összefüggésben (a "rossz" dialektikája, a "rossz" mint a fejlődés szükségzerű velejárója) a jegyzetben megtalálható az a vitairat, amelyet Duczyńska Ilna Paul Levi *Unser Weg* című lapjában 1922 márciusában tett közzé *Széljegyzetek a KMP bomlásához* címmel, s amelyben az emigrációs kommunista párt "katonailag organizált" központosított szervezetét bírálja, nem hagyva ki a kritikából a III. Internacionálét sem.

Ugyanígy hosszasan közli a jegyzet például a júniusi országos pártértekezleten elhangzott felszólalásokból Garbai, Kunfi és Kun Béla beszédét. A könyv végén található kronológia pedig azt jelzi, hogy Lukács mint közoktatási népbiztos, mikor, milyen rendelkezést, utasítást adott ki, illetve milyen névvel jegyzett rendelkezést hozott.

Kalmár Melinda

Lukácsy Sándor: *Magyar Robinson és egyéb irodalmi ritkaságok.*
RTV-Minerva, Budapest, 1987. 280 l.

Lukácsy Sándor könyvében a magyar irodalom mára jórészt feledésbe merült szerzőinek munkáiból válogat. Amint előszavában kifejti, a nagyközönség általában csak a klasszikusoknak számító írók sokat idézett műveit ismeri; a kisebb szerzők írásait néhány szakember kivételével senki sem tartja számon. Új kiadásuk nincsen, s ez Lukácsy szerint érthető is, hiszen az elfeledett szerzők "gyakran csak részletszépségeket csillogtatnak". Annál nagyobb szükség van az olyan válogatásokra, amelyek megrostálják az anyagot, s nem engedik veszendőbe menni azt, ami nemzeti értéknek számít.

Lukácsy Sándor a Magyar Rádió harmadik műsorában majdnem egy éven át minden szombat este bemutatott egy-egy elfeledett szöveget a magyar irodalom hét évszázados történetéből; mostani kötete ezeknek az 1984–85-ben elhangzott előadásoknak a szövegét tartalmazza. Az anyag igen változatos és a keletkezéstörténet kronológiája helyett elrendezése is a varietas delectat elvét követi: Héró és Leander történetének 18. századi magyar feldolgozását Ács Gedeon bostoni jegyzetei követik a 19. század második feléből, majd vissza Kazinczyval a századelőre, Molnár Jánossal még hátrább a 18. századba, Gyulai Pál szalontai útibeszámolójával előre vagy száz évet, Szép Ernő Anzikskártyája pedig már 20. századi szöveg, míg Lázár János verses útikalauza ismét a 18. századba vezet... Összesen negyvennégy szerző és igencsak változatos tematika. Lukácsy megfogalmazásában: "Álarcosbál a századvégi Párizsban, a nagy pesti árvíz, Kossuth halála, két magyar vitéz hajótörése és robinzonádja a lakatlan szigeten, a régi Komárom polgárainak élete és szokásai, magyar főúr látogatása Rousseaunál, Haynau jellemrajza, a török szultán háreme, a részegek utálatos dolgai, Milánó ostroma 1796-ban, Kazinczy pletykái, századeleji kivándorlóhajó s utasai, egy nagy magyar író születésnapjára töprengései, az amerikai elnökválasztás furcsaságai és Noé bárkájának mérnöki pontosságú leírása: mindez és még sok más volt a tárgya egy-egy szemelvénynek." Az egyes szövegekre és szerzőikre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat a szerkesztő élvezetes stílusú bevezetői foglalják össze, míg az esetleges további tájékozódást a források leelőhelyét feltüntetve, kötet végi jegyzék könnyíti meg.

Szajbély Mihály

Magam törvénye szerint.

Tanulmányok és dokumentumok Kassák Lajos születésének századik évfordulójára. Szerkesztette: Csaplár Ferenc. Petőfi Irodalmi Múzeum–Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 193 l.

A centenárium alkalmából rendezett nagyszabású kiállítással egyidejűleg készült egy tartalmas, gazdagon illusztrált katalógus, amely természetesen a sokirányú életmű képzőművészeti vonatkozásait helyezte az előtérbe. E – külalakjában szerényebb – kötet szerencsésen egészíti ki azt: Kassák irodalmi tevékenységére összpontosít.

Szabó György Kassák fiatalkori költészetének expresszív dinamizmusát vizsgálja, Bori Imre a kevésbé méltatott korai próza "sötét világát" elemzi. Ugyancsak

a korai novellákról szólván Béládi Miklós "egyazon alkotói lendület termékének" látja az akkor született verseket és novellákat.

Figyelemre méltó Christian Weinek tanulmánya Kassák és Szittyá Emil, a művész-világcsavargó kapcsolatáról. Szittyá, akiről Bodri Ferenc publikációjából tájékozódhat a hazai közönség (*Kalandorok se kíméljenek*. Literatura 1980. 2.), több mint ellentmondásos figura volt. Ő vezette be Kassákot Európa múzeumaiba, magába a vagabund életformába, amelyben igen fejlődőképesnek bizonyult mestere szerint; ő volt a Kassák-versek első bírálója, és ő ismertette meg ifjú védencét az anarchistákkal és szocialistákkal. Bár Szittyá kétes politikai működése később véget vetett barátságuknak, *A ló meghal a madarak kirepülnek* című poémájában Kassák nem mulasztja el megköszönni közös csavargásaikat.

Ferenczi László Kassák és Cendrars viszonyának szellemi talányait értelmezi a költőről írott Kassák-esszé elemzésével. Csaplár Ferenc tanulmánya arról a Szabó Dezsőről ad képet, aki futurizmus-tanulmányával megragadta Kassákot, később azonban politikai magatartásával egyre határozottabb ellenérzéseket keltett benne. Bármennyire is eltávolodott viszont Kassák az avantgárd készítéseket utóbb megtagadó, szellemileg eltespedt, agyonünnepelt írótól, kéziratái őrzik a figyelmeztetést: Szabó Dezső életművét "nem lehet véglegesen elhallgatni". Botár Olivér, kanadai magyar kutató az amerikai avantgárd művészettel való érintkezéssel foglalkozik. Szabó Lilla azt fejtegeti Kassák és a cseh avantgárd viszonyával kapcsolatban, miért nem lehetett az közvetlenebb. Ennek okait az eltérő orientációban, illetve a két mozgalom programjának különböző hangsúlyaiban látja: a cseh avantgárd – szemben a magyarok német tájékozódásával – inkább a francia mintához kötődött, s míg a magyar mozgalom a politikai és szociális kérdéseket volt kénytelen az előtérbe helyezni az esztétikai problémák rovására, addig a szabadabb légkörben működő cseh avantgárd megengedhette magának, hogy csak kulturális forradalmat hirdessen.

Sándor László a szülőföld ritkán emlegetett vonzásának bizonyítékairól, a felvidéki előadókörutakról számol be. Tasi József kapcsolattörténeti közleménye két – egymásról végtelen elfogultsággal nyilatkozó – nagyformátumú egyéniség együttműködésének viszontagságait tárja fel: hogyan kerül közös frontba, majd hogyan távolodik el újra egymástól a Móricz műveit "iparművészeti munkának", sőt, "faragványnak" nevező Kassák és az őt a "képesítetlen munkás írójának" bélyegző Móricz.

Szabolcsi Miklós az 1934-es *Napjaink* ártértekelését vizsgálja mai szemmel: az egykori bírálatok és utólagos értékelések revíziója nyomán nem elsősorban politikai történelmi analízisnek, hanem szubjektív vallomásnak tekinti, amely "az értelmiség útkeresésének és hűségének európai szintű példája".

A tanulmányokat dokumentumok követik. Csaplár Ferenc a Ma és a Tanácsköztársaság eddig még nem publikált iratait adja közre, Pacsek Józsefné bibliográfiája Kassáknak a Népszavában 1924. január 1. és 1948. június 12. között megjelent szövegei jegyzékét tartalmazza. A függelékben Kassák és a Népszava levelezésének hét darabja olvasható. A kötet névmutatóval zárul.

Magyar–portugál kapcsolatok. (Tanulmányok, bibliográfia, szemelvények.)

Felelős szerkesztő: Rózsa Zoltán. Összeállították: Lukács Laura, Rákóczi István. ELTE BTK Portugál Nyelv és Irodalom Tanszék, Budapest, 1987. 279 l.

Úttörő vállalkozás ez a földrajzilag oly távoleső két európai ország irodalmi kölcsönhatásait feltérképező kötet. Annak ellenére, hogy a történelem során meglehetősen kevés lehetőség nyílt a portugál és a magyar kultúra közvetlen találkozására, mégis sok jelét találhatjuk a két nép egymás iránti érdeklődésének és rokonszenvének.

Rövid bevezetőjében Rákóczi István áttekinti a kölcsönhatások történetét. Különösen a portugál nemzeti eposz megalkotójának, Camõesnak az alakja ragadta meg írónk és irodalomtörténészeink képzeletét. Kemény Zsigmond *Élet és ábránd* című korai regényének megjelenése (1844) óta él az irodalmi köztudatban a tragikus sorsú, meg nem értett költő romantikus alakja. Ezt a képet mélyítette el Arany János is a *Luziádák* és a *Szigeti veszedelem* összevetésekor. Camões művét hamarosan a szélesebb olvasóközönség is megismerhette Greguss Gyula hazafias lelkesedéstől ihletett tolmácsolásában. Gyulai Pál a portugál népköltészetet népszerűsítette – igaz, német közvetítést véve igénybe. Úgy tűnik, Portugália egy időre "divatba jött"; a századforduló táján gyakran emlegetett közhellyé vált a keresztény Európa végvidékein a törökök/mórok ellen küzdő két kis nép sorsának rokonítása. A portugál irodalom komolyabb hazai bemutatkozására mégis az 1960-as évekig kellett várakozni. A recepció fontos állomásai 1971-ben a *Hesperidák kertje* című antológia megjelenése és Somlyó György Fernando Pessoa-fordításai. A legtöbb években Camões nagy eposza is új, méltó tolmácsolóra talált Hárs Ernő személyében.

A portugálok magyarságképét évszázadokon keresztül befolyásolta az a korabeli krónikákban, lovagregényekben, sőt a *Luziádák*ban is megfogalmazódó vélekedés, amely szerint az első portugál királyi család alapítója, Dom Henrique magyar lett volna. Rákóczi István tanulmánya bemutatja e történelmi legenda születésének és elterjedésének történetét. Szintén Rákóczi István mutatja be a Buda 1686-os visszafoglalását kísérő érdeklődést az egykorú lisszaboni újságok híradásai és portugál diplomaták levelezése tükrében. A felszabadító háborúk későbbi szakaszában egyébként, Dom Manuel infáns (a "Luzitán Mars") vezetésével portugál egységek is részt vettek.

A kötet talán leghasznosabb, a legpraktikusabban használható része a magyar–portugál recepciókutatás részletes bibliográfiája. Nemcsak a portugálból történt, önálló kötetben, antológiákban, folyóiratokban publikált magyar fordítások és a magyar nyelven hozzáférhető portugál vonatkozású művek jegyzékét kapjuk kézhez, hanem a szerkesztők összegyűjtötték a nagy budapesti könyvtárakban fellelhető valamennyi portugál nyelvű, illetve idegen nyelvű, portugál vonatkozású művet. A kötet végén Rózsa Zoltán és Rákóczi István tanulmányaihoz kapcsolódó dokumentumokat olvashatunk, elsősorban a törökellenes küzdelmek és az 1948–49-es szabadságharc híreinek portugáliai fogadtatásáról.

Ez a jól szerkesztett kiadvány meggyőző képet fest az ELTE BTK portugál tanszékén folyó oktató- és kutatómunkáról, és hasznos segédeszközt ad az e távoli,

európai nép kultúrája iránt érdeklődők kezébe. Bizonyára már régen elfogyott belőle mind a háromszáz kinyomtatott példány.

O. G.

Magyar reneszánsz udvari kultúra.

Szerkesztette és az előszót írta R. Várkonyi Ágnes. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 413 l.

Rendkívül szerencsés dolog, ha a tudományos célkitűzés harmonizál a korszerű szakmai illetve szélesebb közönségigényekkel, s ehhez még színvonalas fölkészültség is párosul. Bizony gyakorta hiányzik valamely kívánatos karakter, akár a közönség, akár a szakma figyelme, vagy éppen az európai összefüggésekre is ügyelő korszerűség. A *Magyar reneszánsz udvari kultúra* című gyűjteményes kötet – amely az 1984 tavaszán ugyanezen címmel megtartott tudományos konferencia kibővített előadásait tartalmazza – nagy nyeresége a hazai tudományos életnek: gyors, módszereiben és tárgyában érzékeny reagálást jelent a nemzetközi kutatás kérdéseire és ugyanakkor több hazai tudományterület interdiszciplináris igényére. Sajnálom, hogy a hiány- vagy hézagpótló jelzők olyannyira elhasználódtak, ez esetben szívesen használnám mindkettőt.

A szerkesztő – R. Várkonyi Ágnes – előszavában pontosan rámutat a tudós és az igényes műkedvelő közönség egyre erősebb várakozására, a korszerű művelődéstörténeti vizsgálatok tárgyára és változott módszereire, valamint az érdemleges előmunkálatokra. A címben foglalt időkört (indokolt óvatossággal ugyan) szintén meghatározza, az 1526 és 1630 közötti bő évszázadot jelölve ki. Az összesen húsz tanulmányt négy nagyobb, erősen koherens, de egymással is összefüggő egységbe rendezi. Az első tematikai egység (*Udvari kultúra és történeti fejlődés*) három nagyobb, általánosabb kérdéseket a nemzetközi összefüggések illetve kutatások tükrében tárgyzó tanulmányt tartalmaz.

Klaniczay Gábor a 20. század kétségtelenül páratlan hatású történetiszociológusának, Norbert Eliasnak két fő művét állítja középpontba, s az előzmények (elsősorban Burckhardt és Huizinga) eredményeivel szembesítve kijelöli Elias megközelítésének tanulságait és erényeit (*Udvari kultúra és a civilizáció folyamata*). Semmiképpen sem véletlen, hogy a hazai udvari kultúrával foglalkozó tanulmánykötet nyitó dolgozata éppen Elias elméletével néz szembe: nélkülözhetetlen bázisa ez a további kérdéseknek. Klaniczay úgy találja, hogy az Elias által képviselt civilizációs folyamat több ponton alapos korrekcióra szorul. Ezek közül valószínűleg a középkori keresztény előzmények és a népi kultúra iránti fogékonyság igazán fontosak. Még jelentősebb azonban a folytatás, mikoris a tanulmány szerzője immár a magyarországi reneszánsz udvari kultúra nézőpontjából hoz újabb tanulságokat. Itt már nem érvényesíthető az egy-két mintaország belső fejlődéséből kialakított és újragondolt modell, hanem a horizontális dimenziót kell vizsgálni. Klaniczay Gábor három fontos – kutatási témát is jelentő – problémakörre hívja fel a figyelmet, nevezetesen a hazai civilizáció adatainak a nemzetközi eredményekre figyelő rendszerezésére, a civilizációs iratok (illetmankönyvek, udvariassági elméletek) vizsgálatára, illetve a kor nem-

zetközi kulturális hierarchiájának magyarországi képére. Kutatásra, adatgyűjtésre, értékelésre váró kérdések, amelyek kiváló bevezetést adják a további tanulmányoknak.

Zemplényi Ferencnek az európai fejleményektől a hazai sajátosságokig ívelő dolgozata hét fejezetben tárgyalja a lovagi intézményt, kultúráját, válságát, az udvarellenességet, e kultúra magyarországi emlékeit (*A középkori udvari kultúra funkcióváltozása a reneszánszban*). Alapos nemzetközi tájékozódás segíti a magyarországi vonatkozások megítélésében. Konklúziója nehezen vitatható: a középkor valamennyi regisztere (populáris liturgikus, vágáns, tanult-antikizáló) ki-mutatható a magyar irodalomban, ám a lovagi regiszter két nagy műfajában, a lovagi lírában és az udvari lovagregényben nincs értékelhető emlékünck. Nem arról van szó, hogy ez a regiszter elsüllyedt volna, hanem hogy magyar nyelven nem is létezett.

Jankovics József dolgozata már címében is jelzi a hazai emlékek felé való fordulást (*Udvarellenes tendenciák a 17. század eleji magyar költészetben*). Fontos adósságot törleszt, hiszen az európai irodalom antik hagyományai-val és újabb (nem gyökeresen más forrásból táplálkozó) törekvéseivel szembeníti a hazai költészet udvarellenességét, ám a hangsúly – gazdag példái szerint is – már az utóbbira esik. Tanulsága szerint nincs ez időben összefüggő, magyar hagyományú udvarellenesség, hanem pusztán a megtisztítás és megtartás érdekében fellépő egyéni megszólalásokat regisztrálhatunk. Jankovics eredménye – grammatikailag tagadó konklúziója ellenére – mégsem negatív: versrészleteket, szétszórt utalásokat elemez, s igen széles terepen bizonyít.

A kötet második tematikai egysége (*Udvartartás és udvari rend Magyarországon*) fogja át a legtöbb tanulmányt, számszerint hetet. Ez azért lehet így, mert az udvari centrumok újjászerveződése, az újabb, főúri udvarok kialakítása már korábban is felkeltette több szaktudomány figyelmét. A módszerek túlnyomórészt kidolgozottak, de a forrásanyag még mindig tovább gyarapítható.

Zombori István tanulmánya (*II. Lajos udvara – Szydlowieczki kancellár naplója alapján*) éppen egy újonnan földolgozott (a kötet megjelenése óta a nagyközönség számára is lefordított) forrásszövegre támaszkodik. A kitűnő államférfi, Szydlowieczki kancellár két hónapot töltött – fontos diplomáciai szolgálatban – II. Lajos környezetében, s naplókönyve politikai ítéletektől sem mentes rajzát adja az ifjú király udvarának.

Ács Pál a reformáció udvarkritikáját tárgyalja, ám nem a rekonstruálható ideális udvarkép, hanem a meghatározó vallásos szemléletből fakadó tartalma szerint (*A prófétai szó. Udvar- és felsőbbbségbírálat a magyar reformáció korai szakaszában*). Azt állítja, hogy ez az udvarbírálat morálteológiai alapokon nyugszik és nem az udvariságnak mint magatartásnak a kritikája, hanem a felsőbbbségről alkotott bibliai textusok visszhangja.

Trócsányi Zsolt azt mutatja be, hogy a kelet-közép-európai országok azonos vonásokat felmutató hatalmi struktúráihoz képest a 16–17. századi erdélyi fejlemények mennyire (és miért) eltérőek (*Hatalmi struktúra és udvari kultúra a Báthoryak Erdélyében*). Az önálló állami létre kényszerült Erdélyben a hatalmi struktúra független a korábbi meghatározottságoktól, s a realitásokhoz igazodva alakulhat ki.

Bartók István dolgozata nagyon fontos kérdéshez hoz újabb adatokat: a kortársak és az utókor megítélésében egyaránt szélsőséges Báthory Zsigmond képe (*A gyulafehérvári fejedelmi udvar és az ifjú Báthory Zsigmond*). A bőséges és forrásként egyre gyakrabban használt jezsuita dokumentumok alapján tizenkét esztendő vizsgált tüzetesebben, Zsigmond héttől tizenkilenc éves koráig terjedő életszakaszát. A személyiség fejlődésében rendkívül fontos évek ezek, s a tanulmányt olvasva értékes fogódzóink vannak a későbbi törekvések megítéléséhez.

Benda Kálmán a főherceg és kormányzó által kinevezett biztosok részletes leltára alapján Bocskai – igaz, addigra már jórészt kiűrtett – kassai udvarát vizsgálja (*Bocskai István székhely nélküli fejedelmi udvara*). Bitskey István elsősorban a levelezés adataiból, az udvari rendtartás előírásaiból, sőt, vallatható prédikációkból rekonstruálja Pázmány Péter pozsonyi udvartartását (*Pázmány Péter udvartartása*), míg Kovács József László tanulmánya Esterházy Miklós művelődéstörténetileg is értékelhető törekvéseiről – olykor éppen hétköznapi eseményekről – ad képet (*Esterházy Miklós udvara és a nyugat-magyarországi reneszánsz*).

A következő, immár harmadik tematikai egységbe öt tanulmány tartozik (*Tudomány, művészet, mecénatura*). Barta Gábor kérdése az, mennyire volt művelt Szapolyai János király, s műveltsége miképpen határozta meg környezetének kialakítását (*Humanisták I. János király udvarában*). Miközben kérdéseire válaszol, jelentős humanista névsort állít össze. Az általában ismertek mellett (Brodarics, Szermegh János, Laski Jeromos stb.) egyik titkárára, Bácsi Ferencre is felhívja a figyelmet, akinek eddig ismeretlen pajkos levelét (*nugae*) egészében közli.

Koppány Tibor az udvartartásra vonatkozó általánosabb bevezető háttérben Nádasdy Tamás építkezéseinek jelentőségével foglalkozik (*Nádasdy Tamás udvara és az építészet*). Kétségtelen, hogy a hazai késő-reneszánsz építészeti kultúrát nagymértékben meghatározták Nádasdy tervei.

Galavics Géza gazdag illusztrációs anyaggal kibővített tanulmánya azt vizsgálja, a magyar királyi udvar művészi reprezentációs igénye hogyan befolyásolta a kor képzőművészetét (*A magyar királyi udvar és a késő-reneszánsz képzőművészet*). A hatást leginkább a portré műfaja (érem, festmény és sírkő) reprezentálja, gyakorta éppen úgy, hogy az átvett forma egyúttal a királyi udvartól való függetlenséget is hangsúlyozza.

Balázs Mihály és Monok István közös dolgozata igazán jelentős újdonságot hoz: egy Istvánffy Miklós által összeállított kolligátumról tesznek részint kiegészítő, részint azonban teljesen új észrevételeket (*Történetírók Báthory Zsigmond udvarában. Szamosközy István és Baranyai Decsi János kiadatlan műveiről*). A gyűjteményes kötet két írása megkülönböztetett figyelmet érdemel: az egyik Szamosközynek egy történetírás-elméleti fejtegetése Brutus históriája apropóján, a másik pedig Baranyai Decsi oratiója 1598-ból a török elleni harc szükségességéről. A szerzők – újabb észrevételeiket érvényesítve – a *Mellékletben* közlik a kolligátum pontos leírását.

Ezt a tematikai egységet Szabó András tanulmánya zárja (*Mágoocsy Gáspár és András udvara*). A család levéltára nem maradt fenn, ezért a szerző az irodalmi és egyházi kapcsolatok szempontjából leginkább vallatható, nagy gonddal összegyűjtött forrásokra támaszkodik. A Mágoocsyak patrónusi tevékenysége, valamint a ko-

rabeli tudományossággal kialakított kapcsolatai nagyon fontosak: alumnusaik vezető szerephez jutottak az iskolai és egyházi életben, s az is egyre valószínűbb immár, hogy Mágocsy András Károlyi Gáspár bibliafordítását jelentősen támogatta.

A negyedik – utolsó – nagyobb egység címe: *Ünnepek, szertartások, szimbólumok*. Öt olyan tanulmány került ide, amelyek a korszerű európai tudományosság módszereit gyakorlatilag először érvényesítik magyar nyelven. A tanulmányok rendje az ünnepélyes bevonulástól az uralkodói temetésekig vezet. Petneki Áron a kortárs elméleti művek és magáról a ceremóniáról szóló források alapján a reprezentáció egyik legfontosabb elemét, az ünnepélyes bevonulást vizsgálja (*Intrada. Az ünnepélyes bevonulás formája és szerepe a közép-kelet-európai udvarokban*). Az antik elemeket is fölelevenítő intrada legerősebb funkcióváltása a 18. században megy végbe, mikor is a reneszánsz trionfo jellegét lassan felváltja a díszszemle s a színház.

Virágh László a reneszánsz-kori zene szerepéről ad a funkciók átgondolt tipológiájára támaszkodó képet (*A zene funkciója a magyar reneszánsz társadalomban*). A korabeli elméleti forrást neki is – miként a kötet oly sok tanulmányának – Castiglione *Il Cortegiano*ja szolgáltatja, s ehhez viszonyítja a konkrét hazai emlékeket.

Székely Júlia *Az udvari tánc* című dolgozata nem pusztán elméleti szempontból értékes, de szórakoztató olvasmány is. Kérdése – vajon volt-e magyar udvari tánc – árnyalt választ eredményezett: az adatok alapján nem udvari csoportos táncot, udvari szerelmet szimbolizáló csoportos táncot, s házasságot jelképező páros táncot sikerült megkülönböztetnie.

Ambrus Katalin a teóriákkal szabályozott gyakorlat visszfényét keresi az irodalomban, mikor két drámánk kapcsán fontos mozzanatokra hívja fel figyelmünket (*A 16–17. század főúri életmódjának tükröződése két udvari drámában: Szép magyar comoedia, Constantinus és Victoria*). A főúri udvarok jellemzőnek vélt megnyilvánulásaihoz (kert- és virágkultusz, vadászat és madarászat, lakodalom, tánc stb.) analógiákat mutat fel a drámákban.

Szabó Péter egy újabban erősen kutatott társadalmi szertartás, a temetés kérdését állítja középpontba (*Uralkodói temetéseink kérdéséhez*). Megközelítése művészettörténeti szempontú s a látvány megszervezését vizsgálja. Négy magyar uralkodó temetési processzusának grafikus ábráját is adva megmagyarázza a legfontosabb szimbolikus tartalmakat, mint pl. a képmás, az alterego szerepeltetését.

A *Magyar reneszánsz udvari kultúra* kötet egyaránt tükröz eredményt és kezdetet. A tanulmányok mind módszertani, mind elméleti szempontból izgalmas újdonságokat hoznak, ám emellett kijelölnek kutatási lehetőségeket is. A reneszánsz udvari kultúra vizsgálata ugyanis Magyarországon még kevésbé föltérképezett, de korántsem keskeny út.

Ötvös Péter

Marcus Judith: Georg Lukács and Thomas Mann.

A Study in the Sociology of Literature Amherst, The University of Massachusetts Press, 1987. 235 l.

Judith Marcus(-Tar) németül 1982-ben kiadott könyvének angol változatában a korábbi kötetnek csak néhány apró hibáját sikerült kijavítani, az alapvető, koncepcionális problémák tekintetében nincs különbség a két könyv között.

Marcus könyvének középpontjában az a kérdés áll, hogy a *Varázshegy* Naph-tájának alakjához mit vett kölcsön Thomas Mann Lukács alakjából. Az összehasonlítás aprólékos, és nincs tekintettel az írói alkotás jellegzetességeire. Fontos azonoságokat és eltéréseket akar és vél fölfedezni, ám az eredmény semmiképp sem meggyőző. Végül is az összehasonlítás nem jár több eredménnyel, mint Kerényi Károly 1963-ban a *Neue Zürcher Zeitung*-ban megjelent cikke.

Gyengéje a könyvnek, hogy ragaszkodni akar a Lukács és Mann közötti személyes kapcsolat feltárásához, gyakran ügyet sem vetve arra, hogy jószereivel csak a kapcsolat hiányára lehet fényt deríteni. Ugyanakkor lényegében figyelmen kívül hagyja azt, ami valóban komoly téma lehetne: hogyan reagált egymásra terjedelmes életművében az író és a filozófus? Marcus nem vizsgálja Lukács megnyilatkozásainak tartalmát, pedig nézőpontjának, véleményének, elhallgatásainak föltérképezése és változása valóban érdekes téma lehetne. Miért nem írt például soha a *József és testvéreiről*? Érdekesebb lehetne a válasz erre a kérdésre, mint annak fejtegetése, hogy vajon miért Ernst Bertramot választotta barátjának Mann, s miért nem Lukácsot.

Címe szerint Marcus könyve irodalomszociológia, de oly kevéssé veszi figyelembe a kort, a környezetet, a kultúrák sajátosságait, hogy még Ibsen hatását is Mann és Lukács lelki rokonságának tulajdonítja, s számtalan tény figyelmen kívül hagyásával "szimbiózisnak" tekinti azt, hogy a század két jelentős embere egy időben és részben azonos kultúrából táplálkozva élt és alkotott.

Bendl Júlia

Mérei Ferenc: "... vett a füvektől édes illatot." Művészetpszichológia.

Szabolcsi Miklós előszavával. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 250 l.

"Művészetpszichológia" – olvassuk a könyv borítóján az alcímet. Lelki szemeink előtt fehérköpenyes, jóságos, de szigorú tekintetű orvosok sűrűnek-forognak, időnként szakértő pillantásokat vetve a vizsgáló asztalra, amelyen nyitott könyv hever: egy remekmű várja türelmesen, hogy elkészüljön róla a lélektani anamnézis. A kötet olvasása azonban kellemes csalódást okoz. Mérei Ferenc a pszichológia eszköztárát ugyan tökéletes biztonsággal kezeli, szakértelme (legalábbis irodalmár olvasói szemében) példamutató, de a műalkotásokat nem cipeli laboratóriumba, nem rendeli be klinikára. Leveti a fehér köpenyt, maga lép ki a kulturális élet színterére, szerepet cserél, és kritikusként látjuk őt viszont a könyv lapjain, aki történetesen hatalmas lélektani tudással és tapasztalattal is rendelkezik.

Miközben érdeklődésének egyik kitüntetett tárgya az átváltozás, legyen szó az *Egy ember élete* Kassákjának deviáns elemből avantgárd mesterré történő metamorfózisáról, Krúdy ezredesének lassú érvésztéséről az Arabs szürkében, a damaszkuszi úton történt fordulat Mészöly Miklós általi megokolásáról, vagy éppenséggel Gregor Samsa rovarrá változásáról, nos, ezenközben Mérei Ferenc maga is, szemünk láttára alakul át pszichológusból esztétává.

Az irodalomtudomány szakembere érdeklődve, de eleinte elnéző mosollyal lapozza a könyvet, megbocsátani készen az olyanfajta, elfogultságból eredő túlértékeléseket, amilyennel Mérei Palasovszky Ödönről nyilatkozva lepte meg olvasóit, de ebben a könyvben – gyanakvásában megszegyenülve – még ilyen "bocsánatos bűnök" sem fedezhet föl. Minek köszönhető ez az egyértelműen kedvező benyomás, amelyet a kötet nyújt? Egyrészt annak, hogy a szerzőt a tárgyválasztásban bölcs mértéktartás jellemzi. Nem hiszi azt, hogy lennének a pszichológiának olyan módszerei, amelyek segítségével minden műalkotás eredményesen megközelíthető, s azt sem hiszi el, hogy a művek egyformán kötelesek leróni adójukat a lélektan tudománya előtt. A novellaelemző ülészakon (Szeged, 1970) vizsgálatra ajánlott novellák közül tévedhetetlen biztonsággal kiválasztotta azt a Krúdy-írást, amelyről az ő szaktudományának elsőrendűen mondanivalója lehet, s volt ereje olyan alkotások elemzéséről lemondani, mint amilyen Móricz *Barbárokja*, elismerve, hogy ez legtöbbit magáról másfajta, nem pszichológiai módszereket alkalmazó kutatók számára árul el.

Előnyösen különbözteti meg őt sok más szakembertől, hogy írásaiban érvényesül az élményszerűség elve. Jól tudja, hogy műalkotáshoz nem elég csupán szakszerűen közeledni. A művek lényegéig csak a szeretet segítségével juthatunk el. A tárgy, amelynek elemzésére vállalkozik, vagy már eleve kedves művei közé tartozik (ilyenek, láthatóan Kafka novellái vagy az *Egy ember élete*), vagy pedig, ha kijelölt feladat elvégzéséről van szó, az elemző munka során köt barátságot a művel (ezt lehet sejteni *Az utolsó szivar* az *Arabs szürkében* analizálása esetén). A kritika és az esztétika "játékszabályainak" betartására való törekvését mutatja, hogy ügyel arra is, hogy olvasójának minél többet átadjon a maga élményegészből és a művet ne oldja szét a tudomány marólúgjával terminus technikusok foszlányaivá. Az élményszerűség elve legkevésbé éppen az Örkény-novellák értékorientációs elemzéseiben jut szerephez, ahol Mérei a maga szűkebb szakterülete, a szociálpszichológia szempontrendszerét érvényesíti. A kívülállókhoz végeredményként itt inkább csak a novellák röntgenképe jut el...

Mérei a megfontolt tárgyválasztással és az élmény közegében megtartott mozgáskörrel összhangban a pszichológiai módszerek alkalmazásában sem dogmatikus. A mélylélektan természetesen nagymértékben áthatja fogalomkincsét és gondolkodásmódját. A kitűnő szürrealizmus-tanulmány magától értetődően Freuddal operál. A *Rítus* című Bergman-film elemzésében már Jung és az archetípusok tana felé tolódik el a súlypont. Ahol az emberről mint kisebb csoportokban vagy nagyobb közösségekben élő társadalmi lényről esik hangsúlyosan szó, ott a szociálpszichológiai szempont kerül előtérbe. (Nagyon érdekes ebből a szempontból az az elemzés, amelyet "a természet gyermekéről", Kaspar Hauserről írt Herzog filmje kapcsán.) De nem hiányzik a szerző repertoárjából az alaklélektan és a viselkedépszichológia vagy az antipszichiátria eredményeinek hasznosítása sem.

Mérei alkotásmódja végül is a doktrinérségtől a pozitív értelemben vett esszé-szerűség irányában tér ki. Az élményi jelleg és a témaválogatás előtérbe tolja a tudós (vagy inkább: kritikus) személyiségét. De nem a szubjektivizmus felerősödését jelenti ez, hanem annak a helyes felismerésnek a gyakorlatba történt átültetését, amely szerint a műalkotásokról nem lehet érvényesen szólni egy szűk tudományszakba bezárkózva. A kritikusi munka: tudományközi feladat.

Tverdota György

Mészöly Dezső: Betűk rabságában.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 514 l.

”Műfordítói műhelynapló” – ez lehetne az alcíme Mészöly Dezső új könyvének. Ez az alcím azonban korántsem jelenti azt, hogy a kötet csak szárnypróbálgató vagy immár gyakorló ”fordítók” számára kínál érdekességeket.

A kötet legérdekesebb fejezete *A többi néma csend* címet viseli. Témája a honi irodalmi és tudományos élet egyik közös dilemmája: lehet-e irodalomtudományi rangja-értéke egy szépírói eszközökkel megírott munkának? Avagy: kötelező-e irodalomtudományi szakkérdésekről életidegen bükkfanyelven értekezni? A polémia alapjául Mészöly Dezső el nem fogadott kandidátusi értekezésének tanulságos kálváriája (rémregénye?!) szolgál. E fejezet természetesen csak egy szűkebb réteget – a szépirodalommal is kacérkodó filológusokat avagy a filozófiával megfertőzött szépírókat érintheti-érdekelheti igazán.

Ugyanígy ”rétegfejezet” a *VIII. Henrik árnyékában* is: az angol kultúrához kötődő, netán azt művelő olvasóké.

A válogatás zöme azonban – mint említettem már – a nagyközönség számára is sok örömet és élményt kínál. A *Shakespeare-napló* csakúgy, mint a *Színházak, nézők* fedőnév alatt összegyűjtött ”tegnapi-napi”, de mindmáig aktuális színiérdekű írások.

Petrőczy Éva

Mikes Kelemen: Az idő jól eltöltésének módja.

A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Hopp Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 257 l. (Magyar Ritkaságok)

A könyvecske Mikes kritikai kiadásának előrebocsátott, népszerű mellékterméke. Első közlés kéziratból, modernizált helyesírással.

Mikesnek ez a műve is fordítás, persze a kor és a szerző szokása szerint meglehetősen szabad. És mint Mikes fordításainak többsége, erkölcsjavító szándékú ez is: szórakoztatva tanít a restség elkerülésére. Négy szereplő – Diánna (özvegyasszony), Angyélika (húszesztendős lány), páter Dénes (világi pap) és Télámon (húszonhárom éves ifjú) – beszélget hat napig a restség eredetéről, következményeiről, a megtérés módjáról, valamint a kötelességekről.

A mű eredetije, mint Hopp Lajos megállapította, Antoine de Courtin könyve *Traité de la paresse ou l'art de bien employer le temps* (1673). Mikes átdolgozása valószínűleg az 1720-as és 1730-as évek fordulóján keletkezett.

L. S.

Miklós Elemér: Bereg irodalmi hagyományai.

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, 1987. 91 l. (Szabolcsi Téka 5.)

Egy nem túl nagy kiterjedésű táj, Vásárosnamény és vidéke irodalmi hagyományainak bemutatására vállalkozott a szerény kiállítású, de nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel készült kis füzet. A népköltészeti emlékek, műkedvelő krónikások után a táj nevezetes alkotóit ismerteti: prédikátorokat, szakírókat, publicistákat, műfordítókat, szerkesztőket – köztük például az első humoros lap létrehozóját, Lauka Gusztávot –, költőket, prózaírókat. A sort Balázs József kortárs író rövid életrajza és műveinek bibliográfiája zárja. A szerző összegyűjtötte a Beregben járt neves történelmi személyiségek, művészek, irodalmárok e tájhoz kapcsolódó munkáit is. Az irodalmi ismeretterjesztés 1965-től megélnékvült Beregben, a szerző büszkén sorolja az országos híró vendégekkel közösen tartott rendezvényeket, számba veszi az alkalmi és rendszeres kiadványokat, beszámol Vásárosnamény és vonzáskörzete értelmiségi klubjának tevékenységéről, megemlíti mindazokat a magyar filmeket is, amelyeket a beregi tájon forgattak. Az adatfelsoroló fejezetek után függelékként egy csokrot közöl írók, irodalmárok Beregre vonatkozó véleményeiből, nézeteiből, emlékeiből, s névmutatóval, valamint a felhasznált irodalom jegyzékével zárja a helytörténeti szempontból példamutató kis kiadványt.

R. T. O.

Mikszáth Kálmán: Cikkék és karcolatok. 29. kötet.

1890. január–1890. december. Szerkeszti: Rejtő István. Sajtó alá rendezte: Kroó András és Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 428 l. (Mikszáth Kálmán Összes Művei 79.)

Mikszáth zárkózott férfi volt. Minél több emberrel hagyta magát körülvenni, annál kevesebbet engedett közel a szívéhez. Kedélyes modora egyszerre takart közönyt és kivallhatatlan érzelmeket. Az 1890-es esztendő tavaszán két olyan személytől kellett megválnia, aki életének és művének mitológiájában a legfontosabb – titkos – élményforrás és viszonyítási pont volt. Március közepén az ún. honossági törvény vitájában tizenöt éves parlamentáris és végrehajtói teljhatalom után leveretik Tisza Kálmán, április közepén a diftéria sírba küldi a "legédesebb fiút", Mikszáth Jánoskát. Mikszáthnak a generálishoz való viszonyáról publicisztikája és későbbi emlékező anekdotái alapján éppen eleget tudunk, ha nem is ismerjük pontosan annak a lélektani folyamatnak a stációit, amelyek során ez a legbensőjében

oly független írói személyiség a szarkasztikus ellenzékiségtől a Tisza iránti feltétlen respektushoz, sőt szeretethez eljutott. Jánoska halála megbénítja az író. Cikkeit – bár gyérebbe, mint eddig – rója-rovogatja egy hivatalnok akkurátusságával, mélyre szorítva a fájdalmat. Mikszáth írói alkatát mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy három év kellett neki ahhoz, hogy kirobbanni engedje a vallomást, megtalálva a formát, az egyszerűségében is leghitelesebb irodalmi formát a konfeszzióhoz: *A ló, a báránka és a nyúl*. (Mikszáth Kálmánné *Visszaemlékezései*, Budapest, 1922. 173. szerint – ellentétben a szövegkiadásra vonatkozó ismereteinkkel – a novella 1890. karácsonyán íródott).

A kritikai kiadás némileg felgyorsulni látszó sorozatának ez a kötete is szétválasztva közli a cikkeket, tárcákat és a parlamenti tudósításokat, karcolatokat. Az előbbiekben feltűnő számmal szerepelnek az író, hírlapíró és politikusi pályatársakról adott portrévázlatok, vagy hozzájuk írt publicisztikus levelek (Gárdonyi, Szemere Attila, Kiss József stb.). Meglepő módon *A t. Házból* darabjai kevésbé tükrözik azt a konfúziót, amely a mamelukokat elfogta a tizenöt éves (egyszerre kényszerű és önkéntes) néma közkatonáskodás után, hirtelen gazdátlaná válva. Mikszáth a maga személyes véleményének – ha sokszor névtelen cikkben is – elég egyértelműen hangot ad, látván a pásztorát vesztett nyáj, s az egész parlament mozgolódásait. Mikszáth tudósításai a szokásos formájúak és modalitásúak: egy-egy alak rajza, egy-egy esemény fölillantotta emlék, mese, hangulatrögzítés – a folyamatosan észlelt értéktelenedés láttán a mikszáthi léhaskodó melankólia.

A jegyzetek, a nagyszámú – annak idején névtelenül publikált s kötetben itt először közreadott – szöveg azonosítása vagy a szövegváltozatok kezelésének gondossága terén erről a kötetről is elmondható, hogy tartja a sorozat szokottan magas színvonalát.

A jegyzetek legcsillogóbb "zsuzsujá" (hogy Mikszáth egyik kedvenc szavával éljünk) az az írói levélgyűjtemény, amely egy idéetlenül szerencsétlen arisztokrata ötlet kudarcát tükrözi. Kiss József közölte A Hét mutatószámában Csáky Albinné "grófkisasszony" (és kulturális miniszter felesége) édelgő javaslatát, mely szerint felettébb üdvös lenne, ha az írók bejáratosabbak volnának a főúri szalonokba, az igazi urak és mértékadó politikusok közé. Nem kis tanulsággal és nem csekély élvezettel olvashatók ma az erre válaszoló írói kommentárok. Előszörban persze Mikszáth nyílt levele. Aki minden látszat ellenére ekkor, s továbbra is – ha provokálják – éppoly tüskés demokrata, mint volt másfél évtizeddel ezelőtt. Ma is öröme lehet minden becsületes író ezt a mondatot olvasván: "Köszönet azoknak a nemes úrasszonyoknak, kik kétségtelenül jóakarattal igyekeznek minket magokhoz közelebb emelni – de mi arra egy kicsit *nehezek* vagyunk..." A dolyfőtől lüktető álszerénység szavai ezek – másfél évtized még, amíg regényben Tóth Mihály szájába adhatók.

Alexa Károly

Molnár János: A Szociáldemokrata Párt művelődéspolitikája. 1944–1948.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 169 l.

A fasiszta rendszer bukása és vele együtt a hagyományos konzervativizmus különböző formáinak kiszorulása a történelemformálás színteréről; a baloldal, ezen belül a munkásmozgalmi, szocialista erők tényerése – így jellemezhetjük a fordulatot, amely Magyarországon a világháború befejezésével bekövetkezett. Molnár János könyve azt vizsgálja meg, hogy az új helyzetben hogyan alakult az egyik számottevő politikai párt, a szociáldemokrácia dolga a kultúrával: művészettel, tudománnyal és közművelődéssel; hogyan tudtak szót érteni az "újakra készülő" értelmiségiek az "újakra készülő" szocialistákkal.

A témában egy sor fogas kérdés rejlik. Mindenek előtt a kultúra és a szocializmus viszonyának több mint száz éves dilemmája, amellyel már Heine is oly sokat vívódott. De fölújult az avantgárd és a munkáskultúra kapcsolatának a húszas években látszólag végleg megoldódott konfliktusa is. A hatalom megragadásának testközelbe került lehetősége régi, 1919-es dilemmák sorát keltette életre: a kulturális szféra támogatásának útjairól-módjairól, a művészet autonómiájának és feladatteljesítésének mértékéről, a polgári kultúra időszerűségéről vagy idejét múlt voltáról. Ady, József Attila és főleg a kortársként tevékenykedő Kassák teljesítménye pedig a forradalmár, a szocializmussal szövetséges, de magatartásukat tekintve többnyire nonkonformista, kényelmetlen nagy alkotók és a pártfegyelem szembesítését követelte meg.

A könyv ezekre a kérdésekre csak utolsó fejezeteiben és ott is csak redukáltan kísérli meg a válaszadást. Hiányzik belőle a szerző határozott állásfoglalása, s főleg hajlama a felsorolt kérdések mélységi, a kultúrán belüli dimenzióinak bejárására, a differenciált, tagolt ítélkezésre. A könyv tehát nem annyira kidolgozása a címben megjelölt témának, mint inkább egy ilyen munka – kétségkívül igen gondosan összegyűjtött és alaposan feldolgozott – nyersanyagát adja.

Tverdota György

Monumenta Antiquae Hungariae IV. (1593–1600).

Edidit Ladislaus Lukács S. I., Institutum Historicum S. I., Romae, 1987. 616 l.
(Monumenta Historica Societatis Iesu 131.)

Lukács László monumentális forráskiadásának jellegét már ismertettük és jelentőségét méltattuk a III. kötet kapcsán (lásd HungÉrt 1983, 3–4, 127–128). A jelen kötet követi a korábban bevált közlési módszert: a kötet élén áll Lukács latin nyelvű pontos bevezető történeti ismertetése, a végén a páratlan gondossággal készült analitikus index; a jegyzetek, az irodalmi hivatkozások, a források lelőhelyeire való utalások stb. ez esetben is minden igényt kielégítenek.

A IV. kötet a magyar történelem egyik legviharosabb korszakára, a 15 éves háború első felére, s különösen a zűrzavaros erdélyi eseményekre vonatkozóan nyújtja az eddig ismeretlen forrásszövegek valóságos kincsésbányáját. Egyes magyar

írók életrajzát illetően is számos új adatot kapunk, így például Dobokay Sándorét, vagy az eddig szinte ismeretlen Káthay Ferencét, akinek egyetlen ismert magyar versét Varjas Béla fedezte fel (*Magyar századok*, Budapest, 1948, 108–109). Sajnos Balassi haláláról nem került elő újabb forrás, a kötet csupán Dobokay ismert beszámolóját közli az ausztriai provincia 1594. évi jelentése alapján. A kötet egyik különleges értéke, hogy közli Szántó István több – kiadatlan, vagy nehezen hozzáférhető – részletes beszámolóját (pl. Acquaviva generálishoz írt jelentése az 1594. évi erdélyi eseményekről és azok előzményeiről), illetve történeti összefoglalását (pl. *Historia Societatis Iesu in Transylvania, 1579–1599, De origine et propagatione haeresium in Hungaria*), melyek számos új részlettel gazdagítják ismereteinket. A tárgyalt évekre kitűnő forrásként rendelkezésünkre állt már eddig is Veress Endre kiadványa, mely a Báthory Zsigmond mellett működő Carrillo jezsuita atya levelezését adta közre. Az ebben szereplő iratokat Lukács besorolta forrásai közé, de szövegük közlése helyett Veress könyvéhez irányítja az olvasót.

Négy kötetében 1600-ig jutott el Lukács László a magyar jezsuita források közlésével. Kétségkívül ez a kezdeti periódus a legizgalmasabb és legrámaibb szakasz a rend magyarországi történetében. Reméljük azonban, hogy sor kerül a XVII. század első évtizedeire vonatkozó iratok közlésére is, hiszen a rend megerősödésének, Pázmány évtizedeinek a korából is nem kevés meglepetésre számíthatunk még a jezsuita források jóvoltából.

Klaniczay Tibor

Móra Ferenc családi levelezése.

Sajtó alá rendezte: Köhegyi Mihály és Lengyel András. Kecskemét, 1987. 386 l. (A Kecskeméti Katona József Múzeum Közleményei 3.)

Hatalmas – Péter László által eddig regisztrált – mintegy kétezer Móra-level anyagából állították össze a szerkesztők a családi levelek gyűjteményét (228 darabot) mint fontes-kötetet egy majdani Móra-biográfiához. Lengyel András minden részletre kiterjedő bevezetéséből tudjuk, hogy ez a kötet egy szűkebb kör, nem annyira az életmű, mint inkább az életrajz kutatói számára készült. Legfőbb indítéka ennek az összeállításnak, hogy dokumentálja azt az eltérést, mely a másoknak szánt énkép és életvitelben, a nem leplezhető, közvetlen családi kapcsolatokban megmutatkozó személyiségkép között van. Ugyanis a művekből, a másodlagos forrásokból kialakult/kialakítható Móra-arc enélkül a dokumentáció nélkül félrevezető. E levélgyűjtemény az író felnőtt életének szinte minden szakaszára kiterjed. Az első levél 1896/97 fordulóján kelt, majd folyamatosan 1897-től 1933 végéig írt levelek következnek, az utolsó, a valóban megrendítő, alig több mint egy hónappal halála előtt, 1938. december 28-án kelt. A közölt levelek legnagyobb része egy viszonylag rövid életszakasz, az utolsó gimnáziumi év és a Szegedi Naplóhoz való kerülése közötti néhány évben keletkezett. A címzettek és levélírók: Walleshausen Ilona, Móra Ferenc menyasszonya, majd felesége; Móra István, az író bátyja, Móra Márton, az apa; özv. Welleshausen Jánosné, Ilona édesanyja és Móra Panka, az író lánya.

A Móra-filológia számára is újdonság az egyetemi években írt levelek ismerete, hiszen ez az írói készülődés ideje is, ugyanígy informatív a szegedi berendezkedésre és az akkor alakuló életvitelre, kapcsolatokra vonatkozó, továbbá az elmélyülő személyes válságról, elhidegülésükről tájékoztató kései levelezés.

A kötet a tudományos szövegkiadás szempontjai szerint készült, tehát a főszöveg minden esetben betűhív, az egyes jegyzetek közvetlenül a vonatkozó levél után található, más betűfokozattal szedve, ami a használatot igen megkönnyíti. Elsőként a kéziratleírást és a lelőhelyet adják meg, ezt követik a nagyon alapos, minden részletre kiterjedő magyarázatok, esetleges irodalmi hivatkozásokkal. A mutató is mintaszerű, nemcsak a személy- és helyneveket adják meg (városok nevén belül az utcaneveket is), hanem – más betűtípussal szedve – a testületi neveket, a beceneveket, a folyóiratok nevét, majd végül külön mutató jelzi a kötetben szereplő Móra-versek és az egyéb Móra-írások előfordulási helyét.

Szabó G. Zoltán

Nagy Miklós: *Virrasztók.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 452 l.

Vannak irodalomtörténészek, akiknek a neve – írjanak bármennyit bárkiről és bármi egyébről – végérvényesen összekapcsolódik egy-egy klasszikus íróéval. Nagy Miklós neve Jókait idézi óhatatlanul, Jókai-kiadások elő- és utószavait, de mindenek előtt azt az irdatlan anyagot feltáró és görgető, immár több könyvespolcot aranyozott kék gerincű kötetekkel betöltő vállalkozást, amelyet Jókai kritikai kiadésként becsülünk és használunk. Nagyon is méltánytalan lenne lekicsinyelni a tudósi "egykönyvűséget", a szakma művelésének ilyesféle kismesteri buzgóságát. Bisztray Gyula Mikszáth-jegyzetei maradandóbbak akárhány Mikszáth-tanulmány-nál, Martinkó András vagy Mezősi Károly Petőfi-búvárlatai jónéhány Petőfi-monográfiánál...

Nagy Miklósnak ebbe a kötetbe fölvelt tanulmányai egyfelől szolid elemzések. (*Az aranyemberről, A kőszívű ember fiáról, Vörösmarty Sötét eszmék című verséről, Kemény egyik főművéről, a Zord időről.*) Nagy Miklós nem kísérletezik az újabb elemzési módszerek ötleteinek feltűnő és nyilvános recepciójával, többnyire a mű tartalmi elemeit köti össze az életrajz, a környezet, a kortörténet, az írói ideológia elementumaival, ezen túl elsősorban a jellemek és a cselekményvezetés "nagyszerkezeteit" vizsgálja. A "Romanbaumkunst" egyéb tényezőit csak érintőlegesen említi.

A tanulmányok másik csoportjának zöme olyan értelemben nevezhető tradicionálisnak, hogy tárgyuk részben egy-egy kisebb jelentőségű, ma már alig olvasott író (Bérczy Károly, Vas Gereben, Jósika Miklós), részben egy-egy kapcsolattörténeti kérdés (*Katona József és a világirodalom, A magyar romantikus triász és Goethe, Jókai és az osztrák szellemi élet* stb.). A kötetnek legmesszebb sugárzó írása az, amelyik a regény műfajának kritikai befogadását vizsgálja Aranynál és Arany folyóirataiban. Valószínűleg főleg az ilyesfajta "ízlésszociológiai" háttérinformációk,

másodlagos utalások egybegyűjtésével lehet tisztázni a korszerű magyar regényirodalom létrejöttének problematikusságát a múlt század második felében.

A kötet záradéka néhány szaktudományos könyvbírálat. Ezek közül a Barta János és Sötér István egy-egy könyvét méltató és elemző írás tekinthető a szakmai-tudományos elkötelezettség jelének.

Érdeemes megjegyezni, hogy az utóbbi években elharapózott idéetlen kiadói kényszerrel szemben Nagy Miklós közli értekezéseinek jegyzeteit, s az első megjelenésre vonatkozó információkat is.

Alexa Károly

Nemes Nagy Ágnes: Látkép, gesztenyefával.

Esszék. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 438 l.

A kiváló költő és esszéista új kötetében is esszéket ad közre. A könyv terjedelmének több mint felét meghaladó első részben azonban interjú formájában fejt ki gondolatait. A kötet cím-adó *Látkép, gesztenyefával*, valamint "*A háborúnak vége*", a *Két történet* és a *Villamos* címűekben Kabdebó Lóránt irodalomtörténetész kérdéseire válaszol Nemes Nagy Ágnes. Elsősorban önmagáról nyilatkozik: gyermekkoráról, művészi pályája alakulásáról, törekvéseiről. Részletesen, érzékletesen és mindvégig ragyogó esszéstílusban beszél iskolaéveiről, megidézi neves tanárai alakját, közöttük a Baumgarten díj egyik kurátorát, Basch Lórántét. Szól Szerb Antaltól, Halász Gáborról, a háború zűrzavaráról, majd a háború utáni korszakról, az Újholdasokról, Rába Györgyről, Ottlik Gézaról, Áprily Lajosról és természetesen mindazokról, akikhez bontakozó írói-költői pályája kezdetétől eszmei, poétikai, pályatársi, baráti kötelék fűzte. Afféle életrajznak is beillenek ezek a sorrendben előbb a Kortársban, majd a Magyar Rádió irodalmi műsoraiban közreadott párbeszédesszé-émlékezések. Nyomon követhetjük olasz és francia tanulmányútjain, olvashatunk az ötvenes évek fullasztó légköréről, majd a későbbi időszakokról, melyekről szólva szenvedéllyel vall tanári, pedagógusi elhivatottságáról is. Az első rész utolsó interjújában az *Író és közélet* címűben Szerdahelyi István kérdezi a költőnőt.

A második rész a *Költők, versek* címéhez híven terjedelmesebb munkákat tartalmaz, melyekben Kosztolányi Dezső, Dsida Jenő, Áprily Lajos, Jékely Zoltán, József Attila és Pilinszky János költészetét, illetve egy-egy versét vizsgálja a szerző.

A harmadik rész filmek és televíziós alkotások Nemes Nagy Ágnes-i panorámája: a *Sivatagi show* vagy a *Kórház a város szélén* sorozat esszéisztikus elemzése ugyanúgy helyt kap benne, mint Babits Mihály *Laodameia* című drámája televíziós változatának vagy Kurosawa Akira filmjeinek finom, érzékeny közelítése, átvilágítása.

A negyedik, *Irodalmi szénaboglya* című részben olvashatjuk a csevegőbb hangvételű, rövidebb írásokat, amelyekben a tőle megszokott közvetlen hangvételen, ám mindig metsző pontossággal és kellő megfontoltsággal beszél Nemes Nagy Ágnes mindennapjaink gyötrő vagy fölemelő dolgairól.

E. Sz. E.

Nemeskürty István: A köszívű ember unokái.

A kiegyezés utáni első nemzedék, 1867–1896. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 187 l.

Egy negyedszázad történelmén, irodalmi és társadalmi eseményein való töprengéseit osztja meg velünk e meghatározhatatlan műfajú, elemző tanulmányt, korabeli szövegközlést, merész képzettársításokat, oldott stílusban előadott epizódokat, miniportrékat, nevezetes események ismertetését tartalmazó könyv szerzője. Mint minden eddigi könyvében, most is számos meglepetéssel, filológiai felfedezéssel, eredeti értékeléssel, nagyvonalú összefüggés-kereséssel kelti fel érdeklődésünket Nemeskürty István. A kiegyezés nemzedékének működéséről, tetteiről keveset tud a közvélemény, az iskolai oktatásban sem sok szó esik ezekről az évtizedekről, holott későbbi történelmünk alakulásában meghatározóak voltak. A cím Jókai Mórra utal, aki e korszakban – összesen harminc évig – Pest városának képviselője volt, s a felidézett regényben a 48-as nemzedéknek állított emléket. Az ő fiaikat pedig ez a kötet helyezi az őket megillető történelmi megvilágításba. Emlékük megbecsülésére szólít. Az ismeretlenség homályából felkutatja azokat az elődöket, akiknek érdemeiről eddig oly keveset tudtunk, vagy téves képzeteket társítottunk nemzedékükhöz. Olvashatunk itt nemcsak neves, kiemelkedő hírlapírókról, színműirókról, színészekről, feltalálókról, ügyvédekről, hanem jeles államférfiakról, az ország polgárosodásáért sokat tett miniszterekről, szakemberekről, egyetemi tanárokról. Tetteik és tulajdonságaik alapján valamennyiüket élővé, rokonszenvenné varázsolják Nemeskürty István saját kutatásain alapuló, tárgyilagos és egyben szépírói eszközökkel is jellemző szavai. A közéleti, politikai és kulturális élet keresztmetszetét úgy adja meg, hogy a korabeli európai hátteret is mögé rajzolja, és a ma is tanulságos tényekre, könyvekre, összefüggésekre is felhívja a figyelmet. Különösen érdekes a nevezetes tiszaszlári per tömör összefoglalása, s annak bemutatása, hogyan sikerült a század végén még száműzni a közéletből az antiszemitizmust. A történelmi eszmefuttatás a magyar polgári fejlődés számos fontos mozzanatát tudatosítja a mai olvasóban. Politikai könyvek fordításáról, jelentős hírlapi vitákról, magvas önálló tanulmányokról tudósít, a róluk elszórtan megjelent információkat jól követhető logikai szálla fűzve igen sokat tesz történelmi ismereteink, történelmi tudatunk formálásáért, történelemszemléletünk tágitásáért. A képviselői eredményeken, a társadalomtudósok fáradozásain túl a legtöbb szó a kor művészeiről, íróiról, költőiről esik, s a századvég áttekinthetetlenül gazdag és burjánzó színházi életéről is megerősíti a kevéssé emlegetett tényt: enélkül nem terjedt volna el oly gyorsan és általánosan a magyar nyelv, mint ahogyan ezekben az évtizedekben elterjedt. A fejlődő könyvkiadásról, könyvkultúráról és a képzőművészetről sem titkolt büszkeséggel állapítja meg a szerző: sikerült a korabeli világszínvonalat elérni. (S a mai lexikonokból mégis hiányzik a Pallas Nagy Lexikonát kiadó jeles nyomdatulajdonos, Gerő Lajos neve.) Közöl egy érdekes leírást Wohl Jankától (*Egy magánkihallgatás XIII. Leó pápánál*), s ennek kapcsán érdekes következtetést von le néhány, mára elfeledett magyar nő közéleti szereplésére vonatkozóan. Megállapítja, hogy 1890-re kialakult Magyarországon egy demokratikus magyar közvélemény, működik egy kulturális közvélemény, s még igen sokan hajlandók áldozatvállalásra a hazáért. A szabadelvű

magyar politikai korszak nagy tetteiről – a felekezeti rendezésről és a polgári házasság törvénybe iktatásáról – szóló részek után a könyv utolsó fejezete a korszellem megváltozásáról, a magyar politika átalakulásáról, s egy olyan nemzedék fellépéséről szól, amely már egy minden lakójának egyenlő feltételekkel otthont adó hazáélményét is feladta.

A kötet végén Nemeskürty István szubjektív vallomását olvashatjuk arról, hogy miért vizsgálta éppen ezt a negyedszázadot. Az a véleménye ugyanis, hogy a huszadik századi Magyarország sorsa ekkor dőlt el, s ezt meggyőzően bizonyítja is. Emléket állított a hazájukat a huszadik századba átsegíteni vágyó, értelmes, művelt emberséges, szabadelvű állampolgártípusoknak, "a kőszívű ember unokáinak". A kötetet hasznos névmutató egészíti ki.

R. Takács Olga

Németh G. Béla: *Babits, a szabadító.*

Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 178 l.

A tudós akadémikus, irodalomtörténész 1970–1985 között született, már korábban megjelentetett Babits Mihállyal foglalkozó írásait gyűjtötte egybe a Tankönyvkiadó; elsősorban az irodalom iránt komolyan érdeklődő gimnazisták okulására. A praktikus célon túl is rendkívül jó dolog így, egymás mellett olvasni ezeket az írásokat, melyekben a szerző a szívéhez közel álló, irodalomfelfogására erősen ható klasszikusunkról vall.

A kötet gerincét műelemzések alkotják. Babits két legmélyebben önéletrajzi prózájában a szerepjátszás és vallomásosság arányait vizsgálja. A *Tímár Virgil fia* című kisregényben azt a folyamatot láttatja velünk, "amint a lélek testetlen, nemiség nélküli, időtlen, sem életet, se halált nem nemző szerelme a szellem iránt testiséggel, nemiséggel, életet és halált nemző időbeliséggel telik el". A *Halálfiat* egy olyan szociológiai, mentalitás-kritikai mélyelemzésnek mutatja be, melyben az író a magyar középosztálynak a nagy összeomlást követő válságával kíván szembenézni. A négy verselemzés az életmű más-más szakaszának kulcsfontosságú szövegeit veszi célba. A kevésbé közismert *Cigánydal* a fogarasi "száműzetés" szellemi magányában tépelődő, érett, de még fiatal költő sorskeresésének dokumentuma. A *Mint különös hírmondó* az utolsó, nagy lírai korszak gazdag utalásrétgű, bölcséleti mélységű, programadó költeménye. Az *Ősz és tavasz között* goethei ihletésű, példázatos vallomás egy szélsőséges élethelyzetről, a meghalás jelentőségével való szembenézésről. A *Balázsolásról* írott tanulmány az egyéni szenvedés költői megjelenítésének jogosságát hangsúlyozza, és a szöveg alapján Babits romantikához fűződő ellentmondásos viszonyát elemzi.

A műelemzésekben intonált gondolkodástörténeti felismeréseket a kötet nagy, filozófiai alapozottságú tanulmánya foglalja egységbe, amely Babits világképét és irodalomfelfogását az *Európai irodalom története* kapcsán rekonstruálja. Eredendően konzervatív (tehát értékmegőrző) liberális világképének három elemét tartja fontosnak kiemelni: első a platóni és szent ágostoni ihletettséggű katolicizmus, második

műveltségének alapvetően pozitivistikus karaktere, harmadik a Bergson, és főleg Nietzsche és Schopenhauer nevével fémjelzett vitalista filozófiák hatása. A hazai hagyományból elsősorban Arany, Péterfy, Kemény és Kölcsey eszmevilága a meghatározó. Németh G. Béla felfogásában Babits Mihály olyan alkotó, aki új beszédmódot teremtett meg a magyar irodalomban. Aki visszamenő érvénnyel mutatott rá egy rejtetten létező hagyományra, és aki szükségét érezte, hogy fordítói, tanulmányírói munkával fedjen be fájóan üres foltokat irodalmunk térképén. Nem értették kortársai, mivel *másról* beszélt; arról, "amiről az európai literatúra java az emberi értelmet és célt keresve, az emberi értéket és méltóságot védve írt". Egy elavult beszédmód zsákutcájából mutatott kiutat. Babits ilyen értelemben "szabadító".

O. G.

Németh G. Béla: Hosszmetszetek és keresztmetszetek.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 513 l.

A szerző hatvanadik születésnapját volt hivatott köszönteni ez a kiadvány, amely áttekintést nyújt irodalomtörténeti tanulmány- és esszéírói munkásságáról. "Keresztmetszetét" kapjuk tehát egy gazdag tudósi pályafutásnak, s az, hogy a kötetbe rendezett szövegek a tárgyalt szerzők és korszakok kronológiai sorrendjét követik, "hosszmetszetet" jelent: egy teljes (és jelenünk szempontjából tán a legfontosabb) irodalom- és tudatfejlődési korszak áttekintését.

Petőfitől Heideggerig – akár ezt is választhatta volna címül Németh G. Béla. S a jól ismert, néha már klasszikusnak számító tanulmányokat végiglapozva éppen ez hökkent meg bennünket, hogy a tudós személyisége, legyen bár érdeklődési köre mégoly tágas, összefüggést teremt az egymástól látszólag igen távol álló témák és alkotók között. Mert a jelenből, saját történelmi szituáltságából kiindulva kérdez: a kérdés teremti meg a homogeneitást.

Németh G. Béla azonban túlságosan is tisztában van az irodalmi, irodalomtörténeti esszé műfaji sajátosságaival ahhoz, hogy kapcsolatokat kreáljon, fiktív összefüggéseket teremtsen. "A tudományok és a művészet közti területen helyezkedik el" ez a szövegtípus; s noha általában az előbbi területen szokás elhelyezni, az utóbbiból kölcsönzött elemei legalább olyan fontosak. Ezt éppen az ilyesfajta gyűjteményes összeállítások példázzák a legfrappánsabban: hiszen az írások keletkezési időpontját néha évtizednyi időtartam választja el egymástól. Nem hiába jegyzi meg a szerző: "tanulmányainkat voltaképp folyvást újra meg újra át kellene dolgoznunk, át kellene írunk". Ezt követelné az elkerülhetetlen koncepcióváltozás, az ismeretek, információk bővülése. Az olvasót viszont arról győzi meg ez a válogatás, hogy az olyan írások, amelyek keletkezésük idején a szakmai kompetencia és az esztétikai érzékenység nálunk példátlanul magas szintjét képviselték, alig-alig veszítettek jelentőségükből. Sőt, ezek a szövegek mintha még azt is a javukra fordítanák, amit mindközönségesen romlandóság gyanánt tartunk számon. Egyáltalán nem hátrány, ha egy irodalmi tanulmány esetében érezhető az őt szülő időszak levegője, a gondolkodást akadályok elé állító ideológiai és tudományos miliő. Nem kis mértékben

tanulságos ugyanis, ahogyan a kutató (Németh G. Béla kedves szavával élve: "eszmélkedő") szellem legyüri vagy megkerüli ezeket az akadályokat. (Vagy akár beléjük botlik.)

Monográfiászerű munkáiból semmit sem válogatott a kötetbe a szerző. Igaz ugyan, hogy ily módon le kellett mondania néhány, hozzá igen közelálló szerzővel kapcsolatos munkáinak bemutatásáról; ám vállalta ezt a korlátozást (főként Arany Lászlót és Péterfy Jenőt tárgyaló műveiről van szó), hogy önmagukban teljesen megálló dolgozatokat nyújthasson át az olvasónak. Így lesz igazi élmény találkozni azokkal az írókkal-költőkkel, akiknek a neve az ifjabb irodalmár-generációk tudatában (s talán sok nem irodalmár olvasóéban is) szinte magától értetődő módon idézi fel az esszéíró-irodalomtörténész nevét. Ezek: Arany János, akinek az életművét Németh G. Béla jóvoltából látjuk huszadik századi távlatból immár; Babits Mihály költészete és világgépének felderítetlen sajátosságai; a kései Kosztolányi, a kései József Attila (egymással sok szálon összefüggő) költői világgépe és még sorolhatnánk.

Nem szabad megfeledkeznünk azonban az általános irodalomesztétikai-poetológiai kérdéseket taglaló tanulmányokról sem, amelyek oly nagy mértékben járultak hozzá a magyar irodalom elmúlt százötven évének megismeréséhez. Németh G. Béla a formai kérdéseket mindig történeti összefüggéseikben veti fel, s az irodalomtörténeti fejlődésvonalat a formák történeteként mutatja be. Munkásságában talán ez a leginkább példamutató a jövő szakemberei számára.

Angyalosi Gergely

A Nemzeti Színház 150 éve.

Szerkesztette: Kerényi Ferenc. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 371 l.

Ünnepi, reprezentatív kiadvány, egyúttal hasznos színháztörténeti kézikönyv *A Nemzeti Színház 150 éve*. Hányatott sorsú színházunk története – amelyet legjobb színháztörténészeink tollából követhetünk végig a hőskortól a legjelenebb jelenig – foglatatát adja az egész magyar színháztörténetnek is. A kezdetek: A nemzeti romantika színháza (Kerényi Ferenc rendkívül gondolatgazdag és rengeteg kutatási eredményt sűrítő fejezete) nemcsak az intézmény-, hanem a drámatörténetbe is bepillantást enged, felvázolva a romantika stílusfordulatát, s a kor sikeres színjátéktípusait. Mályuszné Császár Edit 1849-től 1873-ig tekinti át a színház történetét, szociológiai vonatkozások mellett a kor vezető színészegyéniségeit és a rendezés problémáit is számbavéve. Az "Aranykor" (1873–1919) monográfusa Székely György; ebben a korszakban történik az első épületcsere, mely ízlésváltozással is párosul. A két háború közti negyedszázad történetének középpontjába a szerző, Magyar Bálint a műsorpolitika, a színházvezetés problémáit állítja, kitérve a személyes vonatkozásokra is. A felszabadulás utáni Nemzeti Színház intézménytörténetét Székely György írta meg, tömören és a lényeges mozzanatokra ügyelve.

A kötetet lapozva a figyelmes olvasó rádöbbenhet, hogy az előtte eltelt száz évben együttvéve sem érte annyi veszteség ezt a színházat, mint 1949-től a nyolcvan-

nas évekig. Nemcsak művészi munkáját korlátozták brutálisan az ötvenes években, nemcsak kitűnő művészeket kényszerítettek távozásra vagy önfeladásra, hanem – s ez már a hatvanas évek jóvátehetetlen rombolása – fizikailag is megsemmisítették a színházat, a Blaha Lujza téri épület rombadöntésével. A nyolcvanas években sem született megoldás a méltó, új Nemzeti Színház felépítésére.

A kötet talán legfontosabb része a Nemzeti Színház műsora című fejezet, Gazdag Márta és Molnár Klára munkája. Nélkülözhetetlen adattár a társulati névsor is, szintén a fenti két szerző tollából. Végezetül említsük meg a gazdag és jól összeválogatott képanyagot (Kincses Károly munkája), a fényképek, illusztrációk, korabeli metszetek igényes válogatását, melyek megelevenítik az olvasó számára a hajdani előadásokat, a régi színészek ködbe vesző arcát.

Erdődy Edit

Nyugati magyar tanulmányírók antológiája 1987.

Válogatta és szerkesztette: Borbándi Gyula. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1987. 338 l.

”A nyugati magyar irodalomnak – állapítja meg Borbándi a nyugati magyar esszéírók antológiájának előszavában – legerősebb oldala az értekező próza. Szám szerint is jóval többen írnak esszét, tanulmányt, vallomást, kritikát és publicisztikát, mint verset, elbeszélést, regényt vagy színművet.” Emellett az állítás mellett közismert nevek és remek életművek tanúskodnak; a nyugati magyar társadalom- és művészettudomány igen nagy szellemi értékeket képvisel.

Albert Pál (eredeti nevén Sipos Gyula) irodalmi és színházi kritikus Párizsban, Balla Bálint szociológus, nyugat-berlini egyetemi tanár, Bárczay Gyula református lelkész Svájcban, az Európai Protestáns Szabadegyetem elnöke, Czigány Magda (Czigány Lóránt felesége) művészettörténész, a londoni Imperial College könyvtárának igazgatója, Gallus Sándor őstörténész, ausztráliai tanár, Gosztonyi Péter a Svájci Kelet-európai Könyvtár igazgatója, Gömöri György költő és író, a Cambridge-i egyetemen lengyel nyelvet és irodalmat tanít, Hajnal László Gábor publicista, a Nemzedékek című müncheni folyóirat szerkesztője, Harmat Pál orvos Ausztriában, Illyés Elemér történész, Kemény István szociológus a párizsi École des Hautes Études en Sciences Sociales munkatársa, Kende Péter közgazdaságtan- és szociológiával foglalkozik a Francia Országos Kutatási Központ (CNRS) munkatársaként, Kibédi Varga Áron az amsterdami városi egyetemen a francia irodalom tanára, a holland akadémia tagja, Király Béla a New York City University és a Brooklyn College hadtörténeti-professzora, Monoszló Dezső író Bécsben dolgozik, Nagy Károly a Middlesex County College szociológia tanára, Péter László a londoni egyetem kelet-európai intézetének tanára, Sanders Iván a New York-i Columbia Egyetem előadója, Szabó Ferenc a vatikáni rádió magyar műsorának szerkesztője, Szamosi József író és történész, Münchenben közíróként tevékenykedik, Vajay Szabolcs nyugalombavonulása előtt Párizsban az UNESCO munkatársa volt.

Borbándi Gyula mindazonáltal a lehetségesnél szűkebb körből válogatott, nemcsak azért, mert eleve csupán olyanokat vett figyelembe, akik 1987-ben még éltek és dolgoztak, hanem azért is, mert magyarul írott s általánosságban magyar vonatkozású tanulmányokat akart egybegyűjteni.

A könyvben szerepet kap a magyarság etnikai genezise és korai története (Gallus Sándornál), a magyar Szent Korona (Vajay Szabolcsnál), a máriazelli magyar zarándoklatok múltja (Szamosi Józsefnél), az 1944–1945-ös budapesti ostrom (Gosztonyi Péternél), az 1956-os események története (Balla Bálintnál, Király Bélánál), a keresztény tolerancia kérdése (Bárczay Gyulánál), Bibó István munkássága (Kemény Istvánnál), a nyugatra emigrált magyar pszichoanalitikusok tevékenysége (Harmat Pálnál). Kibédi Varga Áron a magyar barokk költészetéről, Gömői György József Attiláról, Monoszló Dezső Pilinszky Jánosról, Szabó Ferenc Weöres Sándorról és Juhász Ferencről, Sanders Iván Konrád Györgyről, Albert Pál Mészöly Miklósról és Nádas Péterről közöl találó megállapításokban és elemzésekben gazdag írásokat.

Hadd hivatkozzam három olyan tanulmányra, amelyek soraiban gondolatébresztő szellemi kihívást vélek felfedezni. Péter László, a londoni egyetem kelet-európai intézetének tanára *Miért éppen az Elbánál hasadt szét Európa?* című tanulmánya azokat a mélyebb társadalomtörténeti okokat kutatja, amelyek megakadályozták, illetve megnehezítették azt, hogy a kelet-közép-európai régióban létrejöjjenek egy működőképes demokratikus struktúra intézményei. Az elemzés sok tekintetben egybevág a hazai történetírás újabb megállapításaival, amelyek ugyancsak az önkormányzatok csupán töredékes kifejlődésében és az államhatalom minden spontán társadalmi mozgásra ránehezedő túlsúlyában látják a régió viszonylagos történelmi elmaradottságának magyarázatát. Illyés Elemér *Magyarok Romániában a nyolcvanas években* című írása gazdag tényanyag birtokában rajzol képet a romániai magyarság jelenlegi szociális, politikai és kulturális helyzetéről, illetve nemzetiségi sérelmeiről. Elemzi a román politikai kultúra hagyományait is, így segít megérteni a jelenségek mélyebben rejlő okait. Nagy Károly *A magyarságtudat őrszigetei* című, az 1981-es pécsi Anyanyelvi Konferencián elhangzott előadása azokat az utakat keresi, amelyeken a Magyarországon, a nemzeti kisebbségben és a nyugati szétszóródásban élő magyarság találkozhat egymással, felismerheti egymás értékeit és szót érthet a közös tennivalók érdekében, mindenekeelőtt ama "szellemi haza" felépítésében.

Pomogáts Béla

John Paget: Magyarország és Erdély.

Válogatta, szerkesztette és a tanulmányt írta: Maller Sándor. Fordította: Rakovszky Zsuzsa. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 347 l.

Reformkori útleíróink közt van egy házaspár: Wesselényi Polixénia, akinek *Olaszthoni és schweizi utazása* 1842-ben jelent meg (új kiadása: 1981), és John Paget, aki *Hungary and Transylvania* címmel 1839-ben adott ki angol nyelvű könyvet a két testvérhazáról, mely néki is hazája lett az írónővel kötött házassága által. Magának

a könyvnek a honosítására most került sor, szemelvényes magyar fordításának megjelenésével. A két útleíró – az erdélyi bárónő és a jó családból való angol férfi – utazás közben, Rómában ismerkedett meg 1835 farsangján, s 1837 őszén lett férj és feleség.

John Paget könyvét számos részlete alapján joggal soroljuk az útleírások közé, valójában több annál: a két ország alapos ismertetése, melyben az úti élmények társadalomrajzzal, politikai fejtegetésekkel váltakoznak, igen szerencsés vegyületben. A szerző, mielőtt átlépte a magyar határt, csak előítéletekkel teli, riasztó híreszteléseket hallott az országról s elmaradott állapotairól; könyve írásakor éppen az volt a célja, hogy e mendemondákat megcáfolva hiteles képet adjon új hazájáról, mindenekelőtt a külföldi olvasóknak.

Nyugatról érkezvén, először Pozsonyt pillantotta meg, s itt – 1835-ben – mindjárt belecsöppent az országgyűlésbe, megismerkedett az ellenzék férfijaival, magáévá tette liberális elveiket, s könyvében ezek szószólója lett, akár Széchenyi *Hitelét* ismertette, akár a robot kártékony hatását vagy a székelység nehéz helyzetét.

John Paget kitűnő és hatásos könyvet írt; a nagyvilág közönsége négy angliai, két amerikai és két német nyelvű kiadásából ismerhette meg elfogulatlan véleményét arról az országról, melynek addig a hírért is alig hallotta. A reformkor egyik leghasznosabb könyvét ez a magyar hazafivá lett angol férfi írta.

L. S.

Pálffy István: George Bernard Shaw Magyarországon (1904–1956).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 216 l. (Modern Filológiai Füzetek 40.)

A szerző Shaw magyarországi pályafutásának félévszázados színpadi történetét tekinti át attól az időtől kezdve, amikor neve először jelent meg a magyar színpadon, addig az időpontig, mikor "klasszikusként elfoglalta helyét a magyar kultúrában". A kötet több a Shaw-fogadtatás történeténél, kirajzolódik benne a magyar színházi világ, a hazai kritika ötven esztendejének krónikája is.

Shaw befogadásának első korszaka, mint a szerző gazdag forrásanyagra támaszkodva bizonyítja, egybeesik a hazai realista színpadi törekvésekkel, a színházművészet megújulásának, a Thália Társaság és más progresszív színházi koncepciók megjelenésének korszakával. A Shaw-művek minden egyes bemutatója nem pusztán színpadi siker vagy bukás, hanem a konzervatív és progresszív-liberális kritika összecsapása, és a körülöttük folyt vitában olyan tekintélyes magyar írók hallatták hangjukat, mint például Ady Endre, Kosztolányi Dezső vagy Karinthy Frigyes, filozófiai-esztétikai szempontból Halasi Andor és Lukács György elemezték, kultuszát mint fordító és rendező Hevesi Sándor teljesítette ki. Ez első korszak színikritikája elsősorban a művekre irányult, azokat elemezte, mintha a színpadi teljesítmény másodlagos lett volna.

A két világháború közötti időszakban a színikritika a színpadi erényeket és fogyatékoságokat, a színészi teljesítményt állította előtérbe, és kisebb figyelmet fordított a műre mint drámai alkotásra. A Shaw-értelmezések jobban polarizálódtak,

és Hevesi mellett éppen a baloldali rendezők, mint Hont Ferenc vagy Horváth Árpád voltak azok, akik Shaw és a munkásosztály együvé tartozását igyekeztek kifejezni.

A kötet befejező fejezeteiben a szerző Shaw befogadásának újabb fordulóit tekinti át: az aktualitás keresésétől azon a felfogáson át, amely kevesellte az író baloldaliságát, kifogásolta színpadi alakjainak némely polgári romantikus vonását, nem tartotta elegendőnek egyes művei mához szóló ideológiai mondanivalóját, egészen a drámairás klasszikusának rangjára emelkedésig, akinek maradandóságát, a klasszikusok között kiérdemelt helyét a születésének centenáriuma – 1956 – óta eltelt negyedszázad kétségbevonhatatlanul igazolta.

K. J.

Páll Árpád: Színházi világtájak.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987. 273 l.

A szerző több évtizedes színikritikusi és elméleti munkásságát tágas világirodalmi és világszínházi tájékozottság, nagy gyakorlati tapasztalat, logikus elemzés és szerény előadásmód jellemzi, aminek a jelen kötet tanúsága szerint is kettős jelentősége van: részint az, hogy olvasóinak szűkebb körében, az erdélyi magyar kultúrában úgy tájékoztat a világszínház irányzatairól és nagy alakjainak rendezéseiről, hogy ezzel hozzásegíti az olvasót (elméleti, főként az avantgárd színház változataival foglalkozó írásai által is) saját színházi kultúrájának elmélyítéséhez, nézői gyakorlatának tudatosabbá tételéhez – részint pedig az, hogy mivel írásainak másik csoportja a romániai (román és magyar) színházak évtizedeiből hozza példaanyagát, a sok adatszerűségből az elmúlt évtizedek erdélyi magyar színház történetének is számos részlete kirajzolódik. Páll Árpád könyve első fejezetében (*Színház történeti és esztétikai adalékok*) már ezt a kettősséget reprezentálja: képet ad a romániai színházi tapasztalatoknak és az európai művészeti törekvéseknek az elmúlt két évtizedben történt találkozásairól, Sztanyiszlavszkij, Brecht elméletének hatásait a rendezési kultúrára főként a kolozsvári, szatmári, marosvásárhelyi és más magyar színházak 50-es évekbeli működésének konkrét darabjain mérve le. Miközben a korszak világirodalmi bemutatásáról szól, hangsúlyozza, hogy a kortárs erdélyi magyar művek bemutatását a magyar színházak elsődleges feladatának tekinti. Fontos vázlatban rögzíti a marosvásárhelyi egykori Székely Színháznak az ötvenes évek második felétől tapasztalható felívelése állomásait (*Sirály, Úri muri, Kispolgárok, Elvesztett levél* stb.), jellemezve a nagy rendezők: Tompa Miklós, Delly Ferenc, Kovács György és Szabó Ernő működését, s megállapítva a kezdeti korszakról, hogy szemben az 50-es évek végétől máig tartó időkkal, az akkori vásárhelyi magyar színjátszást határozott koncepció, tudatosság és a szintársulat átütő igényessége jellemezte. Hasonlóképpen dokumentatív jelentőségű a temesvári magyar színjátszás történetét felidéző írás, mely 1953-tól máig jelzi az ottani művészi tendenciákat; a kötet tartalmazza az Utunk 1979-es színházi vitájához írott állásfoglalást, az 1980-as kolozsvári drámai-rodalmi szimpozion eseményeiről és az ugyancsak 80-ban lezajlott sepsiszentgyörgyi

nemzetiségi színházi kollokviumról való beszámolót is. Miközben Páll az általa nyomtatott kötetettől (1964–1987) majd minden fontosabb színiévadának jelentős vállalkozásáról beszámol (Dürrenmatt, Ionesco, Saroyan, Miller, O'Neill, Williams stb.), ismerteti Gerold Lászlónak az újvidéki Harag-rendezésekről írott munkáját (Harag Csehov *Három nővérét*, a *Cseresznyés kertet* és a *Ványa bácsit* rendezte Újvidéken), elméleti írásaiban pedig az avantgárd színház változatait értelmezi. Kötete második nagy fejezetének (*Hagyományos és nemhagyományos színház*) végén az erdélyi magyar színpadi művek egy vonulatának, az előadások gyakorlati tapasztalatainak általánosítását adja: Tamásinak elsősorban lírai játékaikról (*Énekes madár*, *Tündöklő Jeromos*, *Ördögölő Józsiás*, *Vitéz lélek*, *Csalóka szívárvány*, *Hullámzó völgy*, *Boldog nyárfalevél*) szól, és Sütőnek is a könnyedebb hangvételű műveit (*Mezítülbás menyasszony*, *Tékozló szerelem*, *Félrejáró Salamon*, *Pompás Gedeon*, *Vidám sirató egy bolyongó porszemért*) idézi, utalva a *Csillag a máglyán* és az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* gondolati kapcsolódásaira is. A kötet végén Harag Györgynek, a 45 utáni erdélyi magyar rendezők azóta elhunyt legnagyobbjának pályáját foglalja össze Csehov-, Nagy István-, Shakespeare-, Sütő-, Vörösmarty- és Móricz-rendezéseinek tükrében. Páll Árpád gyűjteménye mindezek okán hasznos színházi kézikönyv és adatgazdag részlet-színháztörténet egyszerre.

Csapody Miklós

Pályatársak Simon Istvánról.

Válogatta és szerkesztette Rádics József. Veszprém Megyei Tanács–Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1986. 322 l. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár 13.)

A Simon István emlékének szentelt kötetbe Rádics József 1953–1986 között keletkezett írásokat (interjúkat, verseket, vers- és kötetelemzéseket, leveleket, visszaemlékezéseket, nekrológokat stb.) válogatott be.

Elsőként Bertha Bulcsu *Simon István műhelyében* című, 1972-ben készült interjújával találkozhatunk, majd a pályatársak, költő- és íróbarátok (Juhász Ferenc, Nagy László, Takáts Gyula, Váci Mihály, Csorba Győző, Illyés Gyula, Németh László) mellett kritikusok, irodalomtörténészek (Szauder József, Bodnár György, Rónay György, B. Nagy László, Kovács Sándor Iván, Kiss Ferenc, Domokos Mátyás, Németh G. Béla stb.) írásait olvashatjuk.

A vers- és verseskötet-elemzések, méltatások zöme a 60-as, 70-es években készült, s ez azt is jelzi, hogy Simon István költészete az utóbbi időben kiszorult az érdeklődésből, bár az írások mindegyike főhajtás költői és emberi tisztessége előtt.

A költő előtti tisztelgés gyűjteményét Tóth Dezsőnek a bazsi emlékház avatásán elmondott beszéde zárja.

Ny. J.

Pázmány Péter emlékezete. Halálának 350. évfordulóján.

Szerkesztette Lukács László S. J. és Szabó Ferenc S. J. Róma, 1987. 493 l.

A kötet Pázmány halálának 350. évfordulójára jelent meg, Lukács László és Szabó Ferenc szerkesztő és szervező munkájának eredményeképp.

Őry Miklós (1909–1984) Pázmány életének avatott kutatójaként elemzi a cenzúra-ügy háttérét, megismertette az olvasót a grazi egyetemmel, a teológiai kurzusokkal. Első ízben teszi közzé annak a vitának a dokumentumait, amelyet Pázmány a kegyelemről és a szabadságról folytatott.

Szabó Ferenc tanulmánya mindenekelőtt Őry dokumentációjára támaszkodva vizsgálja Pázmány *De fide* című értekezését, különös tekintettel a hit és a kegyelem viszonyára. A szerző Pázmány teológiájának viszonylagos eredetisége mellett érvel.

Pázmány életének egy viszontagságos szakaszát (1610–1616) ismerteti Lukács László. A felvetett kérdések legérdekesebbike: vajon Pázmány érsekként is jezsuita maradt? Dokumentumokkal bizonyítja, hogy a válasz egyértelmű igen.

A grazi korszak polemikus írásairól szól Bitskey István írása, amely ily módon szorosan kapcsolódik az Őry Miklós és Szabó Ferenc kifejtette témához.

Pázmány érseki működését mutatja be Szántó Konrád. Ismerteti Magyarország primásának szinódusi aktáit, az egyházmegyék igazgatását.

Mészáros István a katolikus egyházi oktatást újrászervező Pázmány portréját rajzolja meg; ezenközben új adatokkal szolgál a korabeli falusi iskolákról. Fricsy Ádám kiegészíti Mészáros munkáját: ő a hódoltsági területek katolikus iskoláit mutatja be.

Gyurás István és Herner János eddig ismeretlen dokumentumokat ad közre. Hargittay Emil Pázmány politikai nézeteit ismerteti, azokat az elveket, amelyek a realpolitikust vezérelték.

A kötetet Polgár Lászlónak, a római Jezsuita Történeti Intézet munkatársának teljességre törekvő Pázmány-bibliográfiája zárja.

K. P.

Pázmány Péter prédikációi.

Válogatta és a szöveget gondozta Tarnóc Márton. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 397 l.

”Megjelent Pázmány Péter halálának 350. évfordulójára” – hirdeti a prédikációs kötetet körülölelő szürke papírszalag, mely láttán csendben feltolul a kérdés: jelen van-e még köztünk az ”esztergomi érsek” legendás alakja, int-e felemelt szellem-ujja, vagy, miként a negyedfél százada porladó test, holt anyag immár a *mű* is?

A kérdésre a *Tizenhét hattyúk* pazar nyelvi leleménye a válasz: s a Csokonai Lili–Esterházy Péter-mű valószínűleg egy jéghegy kiemelkedő csúcsa: a nyugatosok nagy nemzedéke után a jelenkori magyar irodalom hagyományainkon nevelkedett kiválóságai őrzik, ápolják, közvetítik a ”magyar próza atyja” nyelvét és szellemiségét.

S ha nem a kortárs közvetítők hangerősítőin, hogyan szól hozzánk, mit üzen napjainknak maga Pázmány? Mert az óvó-intő ujj, az érces hang, a könyörtelen logika, a naturalistán tobzódó, ám mégis képes nyelv máig ott lebeg nemzeti irodalmunk felett, mint ahogy az ő művei felett lebeg – Kosztolányi szavaival – "az örökévalóság lehellete".

A vasárnapi prédikációk rövid egy órába sűrített oktató-feddő, morális jobbító szándékú írások Pázmány művészetének, illetve szónoki képességeinek, pedagógusi elszántságának és célkitűzéseinek jellegzetes foglatatát adják Tarnóc Márton értő és körültekintő válogatásában. Dörgedelmei az állandóság és örökévalóság érzetét keltik, minélfogva ma is időszerűek, mert örök emberi gyarlóságokat, így a mi időnkben is lépten-nyomon előbukkanó hibákat tűz hatalmas szenvedéllyel tollhegyre. Óriási példatárral, tobzódva az elrettentő rémségek naturalisztikusan részletező megjelenítésében, irtózáttal szól a részegségnek veszedelmes undokságáru, a buja fajtalanságnak veszedelmességéru, a fősvénység gonoszságáru, a gyilkosságáru és haragra, a zabolázatlan nyelvnek vétkeirül. Ugyanakkor a katolikus tanok jegyében, a fennálló társadalmi rend változatlanságának biztosítása érdekében oktatja kortársait és hallgatóit az isteni szeretetre, az urak és szolgák tisztire, a bűnnek rútságára és veszedelmére. S példát mutat a keresztyén fiú- és leánynevelési elvekre. Jól tudja, nem elég megmutatni, "micsoda jó, micsoda gonosz". "Erős okokkal" próbálja a követendő út helyességéről, hasznosságáról és szükségességéről *meggyőzni* hallgatóját. E meggyőzés érdekében veti be óriási stilisztikai fegyvertárának, lenyűgözően hatalmas műveltségének minden elemét. Kedvelt gondolatpárhuzamai és ellentétpárjai, súlyos ismétlései, veretes, ám hétköznapien egyszerű nyelve, gazdag hasonlatai és találó metaforái, kérdéshalmazai és felsorolászuhatai az elvontat, bonyolultat is áttetszővé, világossá tudták tenni. Érvelésének legfőbb ereje a bennük felhalmozott *közös bölcsességben* rejlik. Rendkívüli olvasottságának hatalmas példatárát mozgósítja a meggyőzés végett: a szentírástól az egyházatyák tanításain át a történelem tanulságáig. Nem titkolván, hogy még a pogány bölcsek – az ókori tudósok – tanításaiból is átveszi, amit célja eléréséhez jónak és alkalmasnak tart. E sok tekintély biztosította a hallgatók előtt az elmondott kemény feddések jogosságát, igazságtartalmát.

Prózája festőisége és zeneisége méltán társult stilisztikai eszközeihez, noha többször is hangsúlyozta, hogy szándéka nem a "fülgyönyörködtető" esztétikai örömszerzés, hanem a "lelki épület", a lelki hasznosítás. A már szinte szállóigévé nemesült kijelentésével jellemezhető leginkább célkitűzése: nem a hímes szók, hanem az erős valóságok figyelmeztető elősorolásával próbál hatni "erkölcsünk igénygetése, akaratunk gerjesztése, a jóságok és vétkek ismerése" érdekében.

Petőfi-adattár I-II.

Gyűjtötte, sajtó alá rendezte az I. kötetet: Kiss József, a II. kötetet: Oltványi Ambrus. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 440 l., 10 t.; 170 l., 10 t. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 11–12.)

A Petőfi-filológia alapműveinek száma ismét bővült. A kritikai kiadás kötetei és a Petőfi-szótár után megjelent Endrődi Sándor könyvének, a *Petőfi napjai a magyar irodalomban* című kötetnek a kiegészítése, a Petőfi-adattár. Endrődi – lehetőségeihez képest – lelkiismeretesen végigbúvárolta a költő életében megjelent, reá vonatkozó sajtóközleményeket, s kötete a recepciótörténet, sajtótörténet, irodalom-szociológia stb. számára elsőrangú forrás, nem említve természetesen a Petőfi-kutatást. De már Horváth János kifogásolta a megfelelő mutatórendszer hiányát, amit aztán az 1972-es új, reprint kiadás, melyet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gondozott, nemcsak pótolta, hanem az eredeti közlés tévedéseit, hiányait is korrigálta. Ezt a munkát Kiss József végezte. Ugyancsak Kiss József munkája az *Adattár* első kötete, mely nemcsak kiegészítése, hanem a gyűjtőkört tekintve némiképp bővítése is az Endrődi-féle kiadványnak, ugyanis az egykorú sajtóközleményeken kívül az egyéb nyomtatott forrásokat (pl. a megzenésített versek kottakiadásait) is figyelembe vette. A másik jelentős különbség, mely az *Adattárat* az Endrődi-kötettől megkülönbözteti, az az idegen nyelvű, elsősorban a német sajtó közleményeinek feldolgozása. Ha nemcsak a hazai német nyelvű lapokra (melyek száma akkoriban nem volt csekély), hanem az európai nyilvánosság felé közvetítő németországi lapokra is gondolunk (melyek viszont a hazai német sajtó információit használták fel elsősorban), akkor ennek jelentőségét aligha lehet túlbecsülnünk. Hiszen Petőfi a német nyelvű fordítások révén (Turóczi-Trostler József kifejezését használva) lépett be a világirodalomba. S ennek recepció dokumentumai nem elhanyagolhatók. Kár, hogy a magyarországi szerb, horvát, szlovák és román sajtó közlései – bármily csekély mennyiség lenne is – hiányzanak. Ami azonban az *Adattárat* – a kötet minőségét tekintve lényegesen megkülönbözteti Endrődi kötetétől, az a jegyzetapparátus. A sokszor nehezen megközelíthető forrásokra vonatkozó, szinte minden lényeges ismeret megbízható egybegyűjtése, illetve feldolgozása rendkívüli teljesítmény.

A másik kötet Oltványi Ambrus munkája, mely a Petőfire vonatkozó egykorú levelek és naplórészletek gyűjteménye. Ezek kisebb része itt jelent meg először. Valószínű, hogy újabb levéltári kutatások révén ez az anyag még bővülni fog. De nagyon fontos kezdemény ez, hiszen a Petőfi iránti ellenszenvet, fenntartásokat az ilyen közvetlenebb megnyilvánulásokban hitelesebben és leplezetlenebbül mutatkoznak meg. Ezt a kötetet is megfelelő jegyzetapparátus kíséri, továbbá mindkét kötethez külön személy- és helynévmutató tartozik, és természetesen a szövegekben szereplő Petőfi-művek mutatója is.

Szabó G. Zoltán

Petőfi Sándor: Útirajzok.

Az utószót írta Steinert Ágota. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 74 l.

Petőfi Sándor 1845-ös felvidéki utazását örökítette meg az *Úti jegyzetekben*, ami először az *Életképekben* jelent meg 1845 júliusában, folytatásokban. Útirajza nemcsak abban különbözik a reformkorban korábban született előzményeitől, hogy "a költő országon belüli körútjáról számol be, hanem abban is, hogy meglehetősen szubjektív, nem annyira a választott tárgyról szól, mint inkább magáról a szerzőről". A vallomásos prózának, az élmények "naprakész" irodalmi feldolgozásának megfelelő fiktív levélformában folytatódik Petőfi útirajzainak sorozata 1847-ben, amikor erdélyi és felvidéki utazásairól, valamint Szendrey Júliához fűződő szerelme kibontakozásáról, viszontagságairól és beteljesüléséről számol be a Kerényi Frigyeshez írott *Úti levelekben*.

Az Útirajzok együttes kiadásához készült utószavában Steinert Ágota a művek keletkezési körülményeiről ad rövid történeti áttekintést, illetve a korabeli kritika véleményét ismerteti.

A kötetet 16, az útirajzok helyszíneiről készült XIX. századi metszet és litográfia reprodukciója illusztrálja.

Sarankó Márta

Pomogáts Béla: Jelenidő az erdélyi magyar irodalomban.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 267 l. (Gyorsuló idő)

Kántor Lajos és Láng Gusztáv 1973-ban megjelent, az erdélyi magyar irodalom történetét 1970-ig összefoglaló könyve óta (*Romániai magyar irodalom 1944–1970. 2. kiad. Kriterion, Bukarest, 1973.*) a hazai olvasóközönségnek nélkülöznie kellett egy olyan kis terjedelmű kézikönyvet, amely az előbbinek szerves folytatása (tehát módszertanilag azonos módon, de időben továbblépve veszi számba az irodalmi termést), kiegészítő információkat is tartalmaz, továbbá szemléletében más. A Magvető Kiadó Gyorsuló idő sorozata megfelelő fórumnak bizonyult egy ilyen típusú összefoglalás közreadására, melynek megírására Pomogáts Béla vállalkozott.

A felsőoktatásban is kiválóan használható könyv bevezetésében a szerző az erdélyi magyar irodalom definícióját adja a Kányádi Sándortól megfogalmazott (1967) formából kiindulva. Eszerint ez az irodalom hármasság meghatározottságú: az egyetemes magyar kultúra körében erdélyi szellemiséggel él a romániai hétköznapokban.

A kisebbségi létben eltelt hat és fél évtized irodalmának erdélyi történeti hagyományaira vetett pillantás után Pomogáts Béla a transzilvanizmus gyökereiről írt számos alapvető tanulmányának összegzését végzi el, középpontba Kós Károlynak a ma is aktuális a *Kiáltó szó Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros magyarságához!* című írását helyezve mint programadó írást. A könyv tényleges témáját – az 1965–1980 közötti irodalom történetét – egy, a historia litterariát, az erdélyi magyar historiográfiát, szociográfiai és útleíró irodalmat egy-egy fejezetben (*Nemzetiségi önismeret, Magunk*

keresése) ismertető keretben részletezi Pomogáts Béla. Miután ezek monografikusan összefoglaló ismertetése eddig nem készült el, e fejezetek értéke több, mint csupán az irodalmi élet művelődéstörténeti környezetének felvázolása.

Az a szándék, hogy módszerében is folytassa a Kántor-Láng irodalomtörténetet, a műfajok szerinti felosztást eleve meghatározta. E keretben a tárgyalt időszak három alkotó generációját különíti el a szerző: az idős alkotók, a derékhad írói és a három Forrás-nemzedék.

Monok István

Pomogáts Béla: Költészet és népiesség.

Tanulmányok. Békéscsaba, 1987. 71 l. (Új Aurora füzetek)

Pomogáts Béla 1981-ben már vaskos monográfiával jelentkezett *A tárgyiasságtól a mitologizmusig* (A népi líra irányzatai a két világháború között) címmel. Úgy tűnik, a *Költészet és népiesség*ben megjelent három tanulmány elválaszthatatlan az említett munkától. *Az életképtől a balladáig* az irányzat poétikáját jellemzi. Elhelyezi a "népi lírát" a kor költészetében, foglalkozik előzményeivel, kibontakozásával. A nevezetesebb alkotó egyéniségek közül Erdélyi Józsefet és Sinka Istvánt emeli ki, s ezzel két költői modell leírására vállalkozik. Erdélyi az ábrázoló-leíró tárgyiasságra, Sinka a mitologizmusra példa. Egyébként mindketten a népi lírai irány "naiv" változatát képviselik. (A másik az Illyés, Gulyás Pál nevével jelzett "tudós" poétika.)

Népiesség és népiesség az erdélyi magyar költészetben 1945 előtt címmel előbb az erdélyi és a népi gondolat összefonódását, majd a "második erdélyi nemzedék" (Kiss Jenő, Szabédi László, Horváth István) új tájékozódását elemzi. Pomogáts másik tanulmánya az 1945 utáni romániai magyar lírában kutatja az irányzat továbbélését. Például Kányádi Sándor vagy a második Forrás-nemzedék történelmi felelősségtudatában és közösségi hűségében.

Olasz Sándor

Póth István: Stazama prijateljstva.

Članci i studije. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 272 l.

A szerb–magyar, horvát–magyar kapcsolattörténeti kutatásairól ismert Póth István jól tette, hogy összegyűjtötte terjedelmesebb és adatközlés jellegű dolgozatait. Minthogy ezek az írások kis példányszámú tudományos folyóiratokban és kiadványokban jelentek meg, így most könnyebben hozzáférhetőek az érdeklődők számára. Fontosak mindazok az adatok, amelyek megvilágítják számunkra a hajdan egy államközösségben élt népek irodalmainak találkozásait. Így érdekessé lesz, mit és hányszor adtak elő szerb színpadon Tóth Edétől, Szigligeti Edétől és Csiky Gergelytől, a magyar politikai és irodalmi élet mely jelenségeire reagált fordítóként, szer-

kesztőként, bökversek szerzőjeként Jovan Jovanović Zmaj; miképpen fogadta a magyar irodalom a szerbhorvát népköltészetet; és mely szerb színművek találták meg az utat a magyar színpadra. Jó áttekintést kapunk arról, hogy kik és mit írtak Ivo Andrićról a magyar sajtóban. Tudománytörténetileg fontos a magyar jugoszlavisztika fejlődésének vázlata. Sajtótörténetileg és kapcsolattörténetileg egyaránt izgalmas téma az I. világháború alatt a megszállt Belgrádban megjelenő lap, a Belgrádi Hírek szépirodalmi anyaga, amelyben igen sok szerb és horvát költő verse látott napvilágot magyar fordításban.

Fried István

Próbaút. Antológia.

Szerkesztette Balla Kálmán és Grendel Lajos. Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony/Bratislava, 1986. 234 l. (Főnix füzetek 12.)

Az elsősorban a pozsonyi Irodalmi Szemle Holnap rovatában megjelent anyagból válogató antológia szerzői fiatal, szlovákiai magyar költők és prózaírók. Az 1949–1966 között született tizenegy pályakezdő művész mindegyikének máris megkülönböztethető írói arcéle, sajátos esztétikai és stílusbeli felfogása, valamint egyéni gondolatvilága, körülírható világképe van. A feltehetően hasonló indíttatás, a kisebbségi létformától meghatározott közös élményvilágon túl kevés közös vonást találunk az antológiába felvett szerzők között, bizonyítván a szlovákiai magyar irodalom gondolati és formai sokszínűségét, gazdagságát.

Az itt olvasható szövegek meggyőznek arról, hogy tehetséges, önálló kötetre érett alkotókkal van dolgunk. Csepécz Szilvia, Farnbauer Gábor, Fellingner Károly, Hiznyai Zoltán, Hodossy Gyula, Juhász József és Ravasz József versekkel, Hogy György és Szentandrás Tibor elbeszélésekkel, Talamon Alfonz prózával, az időközben Magyarországra települt Krausz Tivadar verses és prózai szövegekkel szerepel a kötetben.

O. G.

Radó György: Madách Imre. (Életrajzi krónika.)

Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján, 1987. 414 l., 24 t.

A maga műfajában – legalább a honi filológiában – egyedülálló vállalkozás Radó György életrajzi krónikája Madách Imréről, akinek teljes életpályájára óhatatlanul is hatalmas súllyal, mindent elhomályosítva nehezedik legfőbb műve, *Az ember tragédiája*. Effajta kronologikus feldolgozását költői-írói életműnek a hazai gyakorlat még nem ismeri, így Radó György kezdetként nem vállalkozhatott többre, mint egységes képbe foglalni mindazt a tudást, ismeretet Madáchról, amely szétszórtan, sokszor egymásnak ellentmondóan, olykor csak a szűk nyilvánosság számára hozzáférhetően jelent eddig meg. Teljességre törekedve időrendbe foglalja a Madách

Imrére vonatkozó, eddig nyomtatásban megjelent adatokat, nem zárkózva el az önálló kutatástól, egyelőre azonban csak az ellentmondások feloldása céljából. Madách életének első 14 esztendejéről kevés adat ismeretes; ezt az időszakot két szakaszra bontva mutatja be a szerző, majd 1837-től évek szerint, s az egyes éveken belül időrendben a szükséges magyarázatokkal ellátva közli az életrajzi adatokat. Az élettények nem légüres térben sorjáznak: a világtörténelemnek, a magyar történelemnek és a szűkebb haza, Nógrád megye politikai eseményeinek legjelentősebbjei táblázatba foglalva szolgálnak a rendhagyó Madách-biográfia háttérül.

Két függelék – a Madách utóéletét napjainkig követő krónika, valamint Madách szépirodalmi hatásának időrendi adatai – és az eligazodást segítő mutatók zárják e hasznos kiadványt.

R. J.

Régi bácskai és bánáti utazók

A kötet anyagát felkutatta, válogatta, az előszót, a bevezetőket és a jegyzeteket írta: Kalapis Zoltán. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987. 297 l.

A bácskai és a bánáti eredetű úti irodalomba nyújt betekintést a kötet, mely tizenöt utazó útirajzaiból közöl részleteket. "A reformkor, az ipari forradalom embeinek megnyilatkozásai ezek a könyvek – írja a kötet előszavában Kalapis Zoltán –, a polgárosodás eszmevilágából fakadtak, persze az itteni fejlődés sajátos jegyeivel ellátva, amit némiképp szerzőink szociális eredete, a társadalomban elfoglalt helye is mintha tükrözne."

A jól szerkesztett válogatás Haraszthy Ágoston *Utazás Éjszak-Amerikában*, Jámbor Pál *Párisi emlékek*, Boleszny Antal *Kézikönyv az Al-Dunán, Szerb-, Oláh- és Bolgárországba utazók számára*, Szentkláray Jenő *Útiképek a művelt Nyugatról*, Alvinczy Sándor *A Szaharában*, Kovács Pál *Amerikai tanulmányúton*, Milkó Izidor *Római mozaik*, Latinovitz Géza *Vázlatok Indiáról*, Scossa Dezső *Tanulmányúton Porosz-, Szász- és Bajorországban, Svájcban és Württembergben*, Tallián Emil *Egy torontáli elefántvadász naplójából*, Vértesi Károly *Konstantinápoly*, Damaszkín Arzén *A maszai fennsíkon*, Vojnits Oszkár *A Csendes-óceán szigetvilága* és Milleker Rezső *Utam Island szigetén* című, mára már úgyszólván elfeledett művéből közöl részleteket. Teszi ezt azzal a szándékkal, hogy rámutasson: "a »hagyománytalan« Bánát és Bácska, lám, a szellemi tevékenységnek egy ilyen szűk, egészen sajátos területén is »ontja« a műveket, a neveket".

Kalapis Zoltán szép hagyományt folytat a most közzétett válogatással, hiszen 1892-ben éppen a becskerekai Pleitz-ház adta ki Szamota István *Régi magyar utazók Európában 1533–1770* című gyűjteményes kötetét. A most közölt részletek elé írt bevezető sorokban Kalapis az életrajzi bemutatáson túl megkerülhetetlenül fontos, helytörténeti jellegű tényekre is felhívja a figyelmet, s ezzel a könyvet történelmi múltunk forrásértékű kiadványává avatja.

Az idézett útirajzok részleteikben a korabeli világi csodákról hoznak hírt, valamint arról a korról, amely mindennél jobban szomjúhozta a Titkot, a Csodát.

Ilyen értelemben Vojnich Oszkár sorsa akár tipikusnak is tekinthető. Egy életen át a messzi vidékek csodáit hajszolta, úgy, hogy közben egyetlen pillanatra sem csillapodott a távolságok iránti szomja. Ő volt az, aki kora "utas-filozófiáját" is megfogalmazta: "Minden kilométerrel való távolabb jutás egy paránnyal tágítja látóhatárunkat; az, aki az egész világot bejárta, talán már egy kis világot hord magával; aki pedig jó szívvel indult a körútra, talán az egész világot szívébe zárta – mert mindenütt akadunk jóra, mindenütt látunk szépet!" Minden bizonnyal az sem volt véletlen, hogy ő volt az, aki felismerte: a lélek mérhetetlen szomjúságával szemben a végtelen is csak parányinak tűnik – ötvenedik születésnapján, felmérve a világi csodák utólérhetetlenségét, Port Said-i szállodaszobájában szíven lötte magát. Feljegyzései azonban, világot járt sorstársainak feljegyzéseivel egyetemben tanulságként maradtak az utókorra.

Mák Ferenc

A rejtőző Kosztolányi. Esszék, tanulmányok.

Szerkesztette: Mész Lászlóné. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 176 l.

Az utóbbi években – részben születésének századik évfordulója ürügyén – sokan érezték szükségét, hogy Kosztolányiról írjanak. A Tankönyvkiadó válogatása valóságos Kosztolányi-reneszánsszról tanúskodik. A kötet talán egyfajta rehabilitációként is értelmezhető, hiszen az elmúlt évtizedekben kevesebb figyelmet, méltatást kapott az *Esti Kornél* szerzője; az irodalomtörténeti közmegegyezés bizonyos fenntartásokkal szemlélte emberi és művészi magatartását, értékeit. A kötetben helyet foglaló írások egy részén is érződik az újraértékelés, az igazságtétel szándéka, esetenként az újrafelfedezés, a rátalálás öröme.

Kiss Ferenc saját nagy monográfiájához képest a hangsúlyok áthelyezését kezdeményezi a homo aestheticus magatartásmodelljének megítélésében. A művekben kifejeződő vitathatatlan értékek felől közelítve vizsgálja újra Kosztolányi eszmerendszerét, és helyezi el azt egy Csokonaitól Weöres Sándor felé ívelő hagyományba. Hasonló problémákkal néz szembe Németh G. Béla. Babits és Kosztolányi fájdalmas emberi konfliktusoktól, félreértésektől terhelt vitájának kapcsán két egyaránt lehetséges, egyformán őszinte, a kor kihívásaira válaszoló magatartást, gondolatvilágot mutat be. A kulcsfontosságú *Esti Kornél*-kötet elemzésével szemlélteti Kosztolányi asszociációs alkotói eljárását és agnosztikus világvégképét. A költő értékrendszerében különleges jelentőséget kap a cselekvés és gondolat megkülönböztetéséhez fenntartott jog, a személyiség autonómiájának védelme és a tolerancia. Poszler György hasonló gondolatmenetű tanulmánya a homo ludens sztoicizmusának heroikus vonásait emeli ki. Sötér István a lírikus és a prózaíró viszonyát mérlegeli. Az életmű első harmadában a líra az uralkodó, 1919 után a regény válik a fontosabbá, a harmadik korszakban úgy növekedik ismét a vers jelentősége (*Számadás* kötet), hogy a prózaíró is kiteljesedik, elmélyül. Három nagy regénye helyét a műfaj legjelentősebb magyar alkotásai között jelöli ki.

Nemes Nagy Ágnes esszéje tiszteletadás az érzelmesség és tragikum költője előtt. Mint Kosztolányi fiatalabb kor- és pályatársa, belülről követhette nyomon "ennek a fenti-magas objektumnak" fényerőváltozásait. A rajongás, majd a kritikus eltávolodás időszakai után, írja: "a téridő görbe-egyenes hullámai tovább folytatták munkálkodásuk csodáját, hogy egy lassú kanyarban újra odasodorjanak a magyar égboltnak ehhez a sárgarézedény-fényű égitestéhez." Lengyel Balázs a novellák mérnöki pontosságú elemi szerkezetét vizsgálva – Ottlik Géza ítéletét tanúsággul hozva – Kosztolányi ökonomikus, az ihlet áradását megfigyelmező alkotásmódját példaként állítja a "talán túlságosan is spontán jellegű magyar irodalmi tenyészet" elé. Három nagy regény: *A véres költő*, a *Pacsirta* és az *Aranysárkány* belső struktúrájának és értékszerkezetének mintaszerűen komplex elemzését adják Szegedy-Maszák Mihály tanulmányai. Balassa Péter az *Édes Anna* írójának morális elkötelezettségéről ír. Az alapvetően próza-központú kötetben Bárdos László két tanulmánya képviseli a "hagományos" verselemzés műfaját (*Harsány kiáltások tavaszi reggel, Őszi reggeli, Ha negyvenéves..., Ének a semmiről*). Kosztolányi Dezső 1933–34-ben vezetett naplója alapján a vers születésének filológiaiailag és lélektanilag egyaránt izgalmas folyamatát követi végig Kelevéz Ágnes.

O. G.

Sarkadi Imre: Párbeszéd az idő dolgairól.

Csontos Sándor előszavával. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 331 l.

A három ciklusra osztott gyűjtemény javarészt azokat az író hagyatékából előkerült műveket tartalmazza, amelyek elsősorban a Sarkadi-életmű iránt behatóbban érdeklődő olvasók, illetve a filológiai kutatás számára szolgálhatnak értékes adatokkal. Az első fejezetben novellák és prózatöredékek szerepelnek, s ezek között mindössze egy akad – a *Párbaj* –, amelyet még a szerző jelentetett meg. Három másik darab az ötvenes évek végén hangzott el a rádióban, s ezek az *Egy ló kalandjai*, a *Szerelem, ulti és a gróf*, valamint a *Fürjek*. Ugyancsak ehelyt található Sarkadi Imre három közismert írásának, a *Szőkevénynek*, a *Felkelőknek* és a *Farkaskalandnak* egy-egy eddig ismeretlen szövegváltozata.

A második fejezetben a dramatikus művek szerepelnek, amelyek jórészt akkor születtek, amikor Sarkadi a rádió belső munkatársaként dolgozott. A *Hevenyészett katonai iroda* például az egyetlen történelmidráma-terv a magyar múltból az életműben, míg az 1943 az átélt élmények frissességével szól. A másik négy írás tulajdonképpen parasztkomédia.

A könyv harmadik ciklusába sorolt szövegek az író műhelyébe vezetnek. Különböző prózai és drámai művek tervezeteit, változatait, illetve kiegészítését találhatjuk benne, illetve más munkák mellett azt az elbeszélés terjedelmű regényrészletet, amely Sarkadi Imre első nagyobb – kiadatlan – regénytervéből mint önálló egység kiemelhető volt. A kötetet Csontos Sándornak a Sarkadi-életműben eligazító előszava vezeti be.

E. Sz. E.

Schlett István: *Eötvös József*.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 297 l. (Magyar História)

1953-ban jelent meg Sötér István monográfiája Eötvösről, 1967-ben a (kevéssé) átdolgozott második kiadás. Újabb összefoglaló mű csak egy készült, S. B. Vardy munkája (1969), angolul, nehezen hozzáférhető amerikai kiadásban. E monográfiák megjelenése óta a kutatás nem állt meg: napvilágra került Eötvös levelezése Szalay Lászlóval, 1870-ben írt naplója, több fontos cikke, megismerkedhettünk könyvtárának korábban nem sejtett gazdagságával, és megjelent tucatnyi kötetben maga az életmű, olykor bosszúságunkra ugyan, mert *A karthausit* nem hiteles szövegben közölte, máskor viszont hasznunkra, mert apparátusa nem kevés új kutatási eredményt tett közzé. Nyilvánvaló mindebből, hogy elérkezett az ideje egy új összefoglalás megírásának, s erre vállalkozott – legalább részben – Schlett István.

Csak részben, mert a szerző, történész lévén, Eötvöst mint történelmi szerepivőt, politikust, minisztert, állambölcselet tárgyalja, szépirodalmi munkásságának bemutatását elhárította magától. Kár, mert irodalmi műről – ha nem esztétikai, legalább eszmei jellemvonásairól – a rokonszakták képviselőinek is lehet érdekes, sőt nagyon szükséges véleményük. Schlett Istvánnak van is; amikor rászánja magát, hogy Eötvös regényeiről nyilatkozzák, rendszerint vitatkozik Sötér nézeteivel, s rendszerint neki, a történésznek van igaza.

A magyar irodalomtörténet-írásnak valósággal mániája, hogy lépten-nyomon válságot szimatol: válságban volt *A karthausi* írója, válságban van a *Vanitatum vanitas* költője, a *Felhők* ciklus Petőfije. Schlett István nem került e mánia hatása alá, sőt könyvének egyik tétele éppen az, hogy Eötvös mindenkor – ingadozás, kiábrándulás, válság nélkül – ragaszkodott a liberalizmus eszméihez.

A liberalizmus elméleti problémáiba a reformkor kutatói minduntalan beleütköznek; nem sok eredménnyel. A fogalom tisztázásával néhány éve Varga János próbálkozott (*Keresztúzben a Pesti Hírlap*, 1983): követője nem akadt. Schlett István is anélkül beszél a liberalizmusról, hogy megmagyarázná.

Eötvöst és elvbarátait centralistáknak szokás nevezni. Schlett Istvánnak nem tetszik ez az elnevezés (nekem sem), mégis használja, csak éppen – idézőjelbe teszi. Ez a kényelmes eljárás, ez a tudathasadásos írmodor ("nem ér a nevem!"), amelyen gyakori az újságírásban, épp annyira elítélendő, tudományos műhöz pedig egyszerűen nem méltó.

A liberalizmust a reformkorban szabadelműségnek mondták. Schlett István kiváló érdeme, hogy szabad elmével írta könyvét. Azok a téveszmék, melyek Sötér monográfiájának írásakor uralkodók voltak, Schlett Istvánt már nem kerítették hatalmukba.

L. S.

Sinka István: Megzendül az erdő.

A költő régi köteteiből, hagyatékából és a magyar sajtóból egybeszedett versek. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Medvigy Endre. Vésztő Nagyközségi Tanács, Vésztő, 1987. 454 l.

Megjelenése idején még ritkaságszámba ment, hogy egy község, ahol egy költő tíz évet töltött, vállalja a költői hagyaték kiadását. Az áldozatot szívesen hozó tanács elnöke előszót is írt a kötethez. Az alcímének megfelelően több helyről összegyűjtött versek az egész költői életmű hiteles keresztmetszetét adják. A közismert, méltán nevezetes versek mellett sok új költeményt ismerhetnek meg a Sinka István költészetét becsülő, értő olvasók, s a szerkesztő egy ívnyi utószavából irodalomtörténészek, a népi mozgalom kutatói is pontos eligazítást kapnak a hagyatékából előkerülő művek sajátosságairól, értékeiről, az egész életművel való összefüggéseiről. A gyűjtemény négyötöd része kötetben eddig még meg nem jelent verseket tartalmaz, napilapok, folyóiratok hasábjairól gyűjtötte össze őket Medvigy Endre, illetve a hagyatékából adja közre a legszebbnek, legjellemzőbbnek tartott darabokat. A sinkai verseszmény a századvégen már követhetetlen, de ősi, archaikus és primitív népi világot felidéző bűvölő, bájoló, mágikus irracionális hangulatától a kortárs költők is ösztönzést kaptak. A huszadik századi magyar költészet sajátos, erőteljes, értékes életműve Sinka Istváné, örülhetünk, hogy a hosszú évtizedekig tartó hozzáférhetetlenség után több más kiadás között ez a kötet is segít megismertetni, megőrizni valódi értékeit.

R. Takács Olga

Sipos Gyula: Hogyan is szeretnék élni?

Tanulmányok, riportok, jegyzetek. Szerkesztette: Kanyar József. Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, Kaposvár, 1987. 199 l.

Sipos Gyula (1921–1976) életműve tizenhat kötetnyi vers, regény és szociográfia volt, kiterjedt publicisztikai munkásságából eddig nem készült válogatás. Ezt a hiányt pótolta a kötetet szerkesztő Kanyar József, s az igen gazdag élettapasztalattal, nagy közéleti elkötelezettséggel, változtatni akarással megírt cikkekből adta közre ezt az öt ciklusba rendezett antológiát. Egy jellegzetes életszemlélet, írói sors, közösségvállalás rajzolódik ki a sokszínű cikkgyűjteményből, amely az elmúlt, családásoktól és reményektől tarkított évtizedek jelenségeit dicséri, kritizálja, kommentálja – mindig a jobbítás, a mielőbbi érezhető változtatás szándékával. Olvasmányélmények, környezeti ártalmak, a falusi életmód hátrányai és esélyei, a nevelés, a zenei anyanyelv, a mezőgazdaság lehetőségei – ezek azok a főbb témakörök, melyekről Sipos Gyula szenvedélyes publicisztikai hévvel próbálta meggyőzni különböző fórumokon olvasóit. Irodalomtörténészek számára Veres Péterről rögzített emlékei, Erdei Ferenc könyvéről írott bírálatai, Berzsenyi Dánielt idéző sorai, valamint az Új Írás körkérdésére saját irodalmi kötődéseiről, közéleti céljairól adott válasza figyelemre méltók, dokumentumértékűek. Az antológia egy

két évtizedes riporter pályának, s egy megkeseredett, csalódott kortársnak állít emléket.

R. T. O.

Ślaski, Jan: Wokół literatury włoskiej, węgierskiej i polskiej w epoce Renesansu (szkice komparatystyczne).

Uniwersytet Warszawski – Widział Polonistyki, Warszawa, 1987. 443 l.

A Varsói Egyetem Polinisztikai Intézetében nyújtotta be habilitációs értekezéséül Jan Ślaski *Az olasz, a magyar és a lengyel irodalom a reneszánsz idején* című tanulmánygyűjteményét. Ślaski professzor évtizedek óta a régi lengyel és magyar irodalom kapcsolatainak és párhuzamainak egyik legkiválóbb kutatója. Az egymáshoz tematikailag is illeszkedő tanulmányok 1973 és 1986 között születtek, és jól érzékelhetően mutatják be azt a sokoldalú kapcsolathálózatot, amely a vizsgált korszakban egymáshoz fűzte a lengyel és a magyar irodalmat, a reneszánsz és a humanista kor legkiválóbb lengyel és magyar íróit. Ez az összehasonlító földolgozás igen világosan bizonyítja, hogy a közös források, a klasszikus örökség miképpen válik tipológiailag hasonló kulturális-irodalmi modellé.

Az első tanulmány átfogó képet ad reneszánsz kori irodalmi kapcsolatainkról, ezután néhány kiemelkedő alkotó művészetének kapcsolatai és párhuzamai következnek (*Janus Pannonius és a lengyelek, Jan Kochanowski és a magyarok, Balassi Bálint és Lengyelország*). Nyilvánvaló, hogy mindkét nemzeti irodalom e korban elsősorban Itáliából kapott fontos szemléleti és műfaji ösztönzéseket, Ślaski olasz filológiai ismeretei lehetővé teszik a közös forrás Lengyelországba és Magyarországra vezető útjának nyomunkísérését. E megközelítés az alapja a következő tanulmányoknak: *Itália, Magyarország és Lengyelország a reneszánsz korában, Lengyel neolatin költők és Olaszország, Megjegyzések Łukasz Górnicki italianizmusáról, Jan Smolik és az olasz írók*; s végül, de nem utolsósorban az a fontos komparatiztikai összegezés, melynek címét az egész kötet is megkapta.

Ślaski tanulmányainak egy része eredetileg magyarországi és olaszországi kötetekben látott napvilágot; mégis általában elmondható, hogy kutatásainak eredményei nem mindig épültek bele kellő mértékben a hazai filológiába. A régi magyar irodalom jeles lengyel kutatója – többek között épp az összehasonlító szemlélet révén – azok közé a külföldi hungarológusok közé tartozik, akiknek eredményei, termékeny fölismerései jelentősen gazdagították tudásunkat nemzeti kultúránkról.

K. Gy. Cs.

J. Soltész Katalin: Arany János verselése.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 347 l. (Opus. Irodalomelméleti tanulmányok 9.)

Egyszerre lexikális és enciklopédikus művet ad a szerző egy hatalmas, de jól körülhatárolható téma feltárásával. Arany teljes költői életművét dolgozta fel verstani szempontból, beleértve a fordításokat és a töredékes munkákat is. Ez a nem túl vastag könyv 71 808 verssor tüzetes és rendszerezett elemzését tartalmazza. Azért is könnyen használható (minden Arannyal foglalkozó irodalmárnak kötelezően használandó) Soltész Katalin munkája, mert – noha ismeri – nem zavarja a magyar verstantudomány évtizedek óta dúló, meglepő indulatoktól izzó "jottista" beháborúja. Eredményei a szövegen belül döntenek el vitákat, oszlatnak el hiedelmeket. Pl. a 195. lapon Vargyas Lajos azon állítását, hogy Aranyánál csak kis százaléku a magyaros versidom. (Talán megjegyezhető, hogy Vargyast valószínűleg maga a költő vezette egy kicsit félre. Erdélyinek 1856-ban írt oly fontos levelében olvashatjuk: "nem nehéz kimutatni, hogy fele költeményeimnek vagy több is annál, jámbusi, illetőleg trochaesi lejtéssel bír, minden igénye nélkül a hazai rhytmusnak.")

A kötet terminológiája a hagyományhoz igazodik a fő idomok megnevezésében, s ezáltal Arany szóhasználatához is. Különös hangsúllyal említendő, hogy a ritmikai feltárás mellett összeszedett beszámolót kapunk az Arany-vers írott képéről is – kevesek figyelve terjed ki erre az oly nyilvánvaló s mégis szinte észrevétlen konzituáló elemre, jóllehet néhány száz éve sokkal inkább olvassuk, mint hallgatjuk a verset. Aranyánál is sokan emlegették már odavetőleg, hogy itt-ott feltűnő módon kurzivál egyes szavakat, sorokat beljebb-kijebb kezd, de eddig még erről a tudatoságra valló poétikai (?) apróságról senki sem készített átfogó beszámolót. A szerző a rímtan ingoványos terepén is otthonos, sőt *Járulékos versdíszek és alakzatok* cím alatt az Arany-vers zengésének olyan elemeiről is precízen tudósít, mint az alliteráció, a belső rím stb.

A témákat részletező és összefogó fejezetek után a *Függelékben* mintegy nyolcvanoldalas táblázat-sor veszi végig az összes Aranytól használt versformát, a sorfajok illetve a meghatározó szótagszám mellett közölve az egyes versek strofáinak számát, a rímképletet, az évszámot és a verssorokban mért terjedelmet is. Ez a könyvnek talán a legizgalmasabb szakasza, mert innen pl. az is kiderül, hogy egy-egy – felületesen – egységes ritmikájúként számon tartott nagyobb vers vagy fordítás hány- és hányféle ritmikai titkot rejteget. Valószínűleg nem mindenki fogadja el Soltész Katalin összes ritmus-megfejtését, de az még valószínűbb, hogy némely versnél eldönthetetlen a jellegadó ritmus, a megvalósított versidom. (Emlékezzünk Vas István és Nemes Nagy Ágnes vitájára arról, hogy jambikus ütemezésű-e a *Keveháza* vagy hangsúlyos ritmusban íródott.)

J. Soltész Katalin bámulatos alaposágú Arany-verskalauzának egyetlen halvány szeplője a névmutató és az összegező irodalomjegyzék hiánya.

Alexa Károly

Sors és példa. Tanulmányok Lengyel Józsefről.

Szerkesztette Laczkó András. Marcali Városi Tanács, Marcali, 1987. 111 l.

Az első tudományos tanácskozást Lengyel József életművéről 1982-ben rendezték az író szülővárosában. Az 1986. szeptember 12-én megtartott második irodalmi emlékülésen elhangzott előadásokat adja közre ez a szerény kiállítású, ám igen gazdag irodalomtörténeti anyagot tartalmazó füzet. Vajda György *Hármas avatás* (múzeum, szobor, emlékszoba) című előszava után hét tanulmány olvasható, valamennyi eddig nem ismert kutatási eredményeket tartalmaz. Szabó József 1966-ban készült kisonográfija után még számos jelentős mű született Lengyel József alkotóműhelyében, és a teljes életmű minden szempontú, elmélyült elemzése még várat magára. Az itt olvasható tanulmányok sok segítséget adnak egy majdani monográfia elkészítéséhez: József Farkas az író németországi éveit tárja fel, alapos és tömör novellaelemzésekkel bizonyítja az ottani élmények fontosságát, Laczkó András az eddigi portréhoz rajzol újabb vonásokat a felkutatott valamennyi önéletrajz és önéletrajzi írások alapján, Bodri Ferenc a novellista Lengyel József alkotó módszerét mutatja be, Pomogáts Béla az 1955-ben kezdődött írói újraindulás mozzanatait tárja fel, Rónay László az író szabálytalan antropológiájához talál bizonyító erejű, megrendítő sorsokat, portrékat, Major Ottó a hagyatékban fellelt napló jelentőségéről, a naplóíró Lengyel Józsefről értekezik (írását néhány oldalnyi izgalmas naplórészlettel illusztrálja), Sükösd Mihály kötetecimádó tanulmánya személyes emlékeket sorol, az írói magatartás jellegzetességeit emeli ki. Végül Schmidt József az oroslányi gimnázium névválasztását indokolja (1984. március 21-én Lengyel József nevét vette fel az iskola). Mándó Ernőnének az íróra vonatkozó teljes bibliográfiája zárja a kötetet, amely igen fontos állomás a tragikus sorsú, nagy jelentőségű kortárs író életművének megismertetésében, méltó és hiteles értékelésében.

R. Takács Olga

Sötér István: Világos után. (Nemzet és haladás: Aranytól Madáchig.)

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 746 l. (Sötér István művei)

Sötér István *Nemzet és haladás (Irodalmunk Világos után)* című 1963-ban megjelentetett korszakmonográfiájának méltányos és kritikus megítélésére már vagy még aligha van lehetőség, s így tudománytörténeti helyének igazságos kijelölésére sem.

Ez a könyv annak idején ideológiailag és szakmailag arra a kihívásra válaszolt, amelyet Horváth Jánosnak "a nemzeti klasszicizmus irodalmi ízléséről" vallott markáns normatív-konzervatív álláspontja jelentett. Való igaz, hogy Horváth János fejlődésvíziójába még az a csúcs- és mintaéletmű, aminek szinte kihordását vállalták a magyar századok, az Arany Jánosé, sem fér bele csorbítatlanul és megnyugtatóan (legalább is annak alapján, ahogy ma Aranyt, s főként líráját látjuk), nem is beszélve sem Kemény pántragikus létérzékeléséről, sem Jókai túlérő romantizmusáról, sem Madách "deviáns" műformájáról. S nem is beszélve

a későbbi fejleményekről. (Érdeemes volna végre kiadni Horváth János kisebb kritikai dolgozatait és levelezését: valóban pusztá hanyatlástörténetnek látta-e mindazt, ami Arany szintézise után irodalmunkban végbement?)

Sötér nem tesz élesítő hangsúlyokat se a szakmai, se az ideológiai elhatárolás során. S koncepciójának megítélésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy egyfelől hatalmas egyéni kutatómunka alapozza meg rendszerezési kísérletét, másfelől azt, hogy műve szakmánk "vaskorszakában", az 1956-os forradalom és megtorlás után született. Hogy mennyire válaszmű ez a Horváth János-i alapvetésre, azt az bizonyítja a legjobban, hogy ez sem megy túl időben egyrészt a kiegészésen, másrészt az Arany-életművön – ami már önmagában is ellentmondás és torzítás, hiszen csak azt teszi lehetővé, hogy a kései Aranyt az "előzményekből" eredeztethessük, s ne próbáljuk szembesíteni az 1870–80-as évek irodalmi újdonságaival. Pedig éppen nem lenne terméketlen az *Őszikék* balladáit a *Jó palócok* meg az *En falum* mellett, vagy a parnasszizmusra is ügyelve olvasni, a *Toldi szerelmét* – mondjuk – a kor dezillúziós történelemszemléletével is magyarázni. Mindenesetre Sötér sem tesz kísérletet arra, hogy koncepciójának stabilitását a későbbi évtizedek irodalmi változásai alapján is mérlegelje.

Ami biztos állítható, az az, hogy Sötér irodalom-értelmezése és rendszerező szempontja nem különbözik radikálisan attól a felfogástól és metodikától, amelyet Arany és Gyulai kezdeményei nyomán Horváth János érlelt klasszikusan egyszerűre és tisztára. Amely szerint az irodalom önelvű válasz a kor eszméire, az irodalom forma és kevés eszközzel leírható szerkezet, lélektan és bensőséges eszmetörténeti, politikai és nemzettörténeti tükör. Érdeemes visszagondolnunk Sötér háború előtti és a negyvenes évek végéig írt tanulmányaira, esszéire: mennyire nyitottan, élményközpontúan értelmezett írókat s műveket. De illik számontartanunk kései korszakát is, amikor az összehasonlító irodalomtudomány terepén alkotott maradandót.

Kor és szakmú viszonyán ha tünődünk, még valamit ne feledjünk. Ma már nehezen rekonstruálható (és egyáltalán – felfogható) tudósi bátorság és igazságérzet kellett, politikai gesztus és kihívás volt a hatvanas évek elején méltányoló elemzéseket adni Keményről, sőt hangsúlyozás nélkül, de az anyagközlés, a tárgyalás módjával nyilvánvalóvá tenni az Arany–Vajda "sorrendet"...

Két ok miatt volt szó eddig a *Nemzet és haladás* című szintézisről és nem a *Világos utánról*. Az egyik az, hogy Sötér felfogását az 1849 utáni időről hosszú távra kodifikálta az akadémiai irodalomtörténet általa szerkesztett negyedik kötete. Negyedszázad múltán, új módszerek birtokában, újfajta szakmai kihívások után és közepette, egy új mentalitású korszakban egészen másként látjuk Aranyt és kortársait, mint Horváth János és Sötér István. Nemzeti irodalmunk ekkori "önelvű" fejleményeit az európai liberalizmus első nagy válságának "termékeként" is értelmeznünk kell. Nemcsak Herderre kell emlékeznünk, hanem Kierkegaardra is gondolnunk. Esedékes tehát ennek a korszaknak az új tudományos rendszerezése.

A másik ok: nagyon nehéz elhinni, hogy ez a könyv valóban "átdolgozott szövegű új kiadás". A legapróbb részletekig azonos a fejezetbeosztás, nem épült be az újabb szakirodalom, újra szemlélhetők az akkori politika által megkívánt szavak... (Persze az 1987-es év még nem a változás ideje volt.) Mindenesetre többtucatnyi egybevetés után e sorok írója csak oly kevés, súlytalan különbözést észlelt, ami-

ket blaszfémia lenne szóvá tennie. Zavarbaejtő kövületként áll ez a könyv az 1990-es évek vizsgáztató tekintete előtt.

Alexa Károly

Standeisky Éva: A Magyar Kommunista Párt irodalompolitikája 1944–1948.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 160 l. (Négy évtized)

A sorozat tizenegyedik kötete egy egyre többször napirendre kerülő téma történeti szempontú, alapos levéltári kutatásokra alapuló feldolgozása. Számos elemző, összefoglaló írás minősítette e korszaknak a későbbiekhez képest még sokkal színesebb, nyitottabb, toleránsabb szellemi életét, amelynek irányítására a kommunista párt hatalomra kerülésétől kezdve igen erőteljes intézkedéseket tett, s az egész kultúra értékstruktúrájának alakítását kezdeményezte. Lukács György, Révai József és Horváth Márton tevékenysége, a következő évtizedekre is meghatározó jelentőségű irodalompolitikája, felelőssége, ízlése nagy vonalakban ismert már a mai irodalmi köztudat előtt. Ilyen részletességgel, az összefüggések ilyen sokoldalú megvilágításával, ennyi kevéssé közismert dokumentum elemzésével azonban még senki nem tárta fel ennek az időszaknak valamennyi ideológiai, irodalompolitikai jellegzetességét és megnyilvánulását. Standeisky Éva a vonatkozó irodalom teljes ismeretében értékeli a korabeli napilapok, folyóiratok cikkeit, vitaírásait, parlamenti beszédeket, politikusok és alkotók közötti személyes megbeszéléseket, leveleket, pártdokumentumokat, a nemzetközi politika közvetlen befolyásoló tényezőit, s így ad tárgyilagos, hiteles képet az eddig hol túl sötétre, hol túl idealizáltra festett kép helyett. Az irodalompolitika alakulásáról, a pártnak az egyes irányzatokhoz való viszonyáról, taktikájáról és valós pozitív eredményeiről szóló, a korszak tanulmányozói számára fontos kiadványt többszáz jegyzet egészíti ki.

R. T. O.

Sütő András irodalmi munkássága.

Válogatott bibliográfia. Gáspárné Monostori Judit készülő bibliográfiájának felhasználásával összeállította és kiegészítette: Fegő Lajos. Állami Gorkij Könyvtár – Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1987. 54 l.

A formás kis kötetecske Sütő András 60. születésnapjára készült – az élen Csorba Győző *A szavak* című, Sütőnek ajánlott verse és Tóth Gyula köszöntője –, s inkább kedves figyelmesség, mint komoly könyvészeti munka.

A "fejzetcímek" is (*Tőle, Róla*) az érdeklődők (diákok) igényeinek figyelembevételével készültek; az első rész felsorolja a könyvpublikációkat és a hozzájuk kapcsolódó recenziókat, míg a *Róla* című fejezetben az önálló tanulmányok könyvészeti adatai olvashatók.

A könyvecske külön csoportban gyűjtötte össze a Sütő Andrással készített interjúkat (a kérdezők: Beke György, Ablonczy László, Kántor Lajos, Pomogáts Béla stb.) és külön fejezetet szentelt a marosvásárhelyi író drámaíró művészetéről írott tanulmányoknak, kritikáknak. Ez utóbbiak szerzői között olyan neveket találunk, mint Réz Pál, Bécsy Tamás, Görömbei András, Gáll Ernő és Kántor Lajos.

Az *Ikonográfia* a különféle folyóiratokban (Igaz Szó, Alföld, Új Írás, Tiszatáj) közölt fényképek – portrék és egyéb fotók – lelőhelyeit rögzíti. A mutatók (*Sütő András műveinek címmutatója, Személynévmutató*) megkönnyítik az életműben való tájékozódást.

Sz. L.

Szabó György: A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Pápa) kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok.

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1987. 232 l. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 6.)

A dunántúli reformáció legfontosabb központjának, "Dunántúl Athénjának" iskolája alapozta meg azt a könyv- és kéziratgyűjteményt, melyet ma a Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtáraként tartunk számon. Az oktatás alapjául szolgált a könyvtár is.

A bibliotéka a tanításhoz, lelki gondozáshoz elengedhetetlenül szükséges európai és hazai munkákon túl nyolc ösnyomtatványt és két kódexet is magáénak mondhat – a gyűjtés mellett a tanárok és diákok nagylelkű ajándékainak is köszönhetően.

A kéziratár – melynek eredeti törzanyagából mára csak pár darab maradt fenn – gyűjteményének a pápai kollégium múltjához fűződő dokumentumok képezik jelentős részét, de számos fontos iratot őriz a magyar református egyház és művelődéstörténet számára is. Oktatás- és iskolatörténeti szempontból különösen fontos és értékes az anyag azon része, amely a peregrinációs albumokat, iskolai kompendiumokat, diktátumokat tartalmazza. De itt található Thury Etele külföldi levéltárakban feltárt magyar vonatkozású adathalmaz vagy Thaly Kálmán levelezésének egy része is.

A nagyhírű pápai kollégium diákjainak és tanárainak kéziratgyűjteménye XIX. századi anyaggal egészíti ki a korábbi évszázadok imádságoskönyveinek, fűvész-könyveinek, hitvitázó iratainak, törvénygyűjteményeinek múlt-őrző emlékeit.

Az 1850 előtti kéziratok katalógusát Szabó György készítette el, s ugyancsak ő mutatta be tanulmányában a könyvtár és a kéziratár történetét.

J. J.

Szabó Magda: Záróvizsga.

Kocsis Elemér előszavával. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1987. 301 l.

Örömmel tapasztalhatjuk, hogy a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya egyre inkább teljesjogú-rangú könyvkiadóként van jelen a magyar könyvpiacon, sőt, az utóbbi években az Ünnepi Könyvhéten is. Szabó Magda *Záróvizsga* című kötete az író nő hetvenedik születésnapjára készült, s mint Dr. Kocsis Elemér püspök előszavából kitűnik, voltaképpen a Tiszántúli Egyházkerület ajándéka első női főgondnoka számára.

Szabó Magda ezt a mostani ünnepi alkalmat megosztja mindazokkal, akik íróvá érését elősegítették: az európai és magyar múlt elismert nagyjával és félfigelfeledettjeivel, Szent Ágostontól addig a Kármán Józsefíg, akit ő "támasztott" fel a *Fanni hagyományai* mai nyelvünkre igazításával.

Szabó Magda életműve, egyénisége szoros összefüggésben van "holtig hazájával", Debrecennel, felnevelő iskolájával, a híres-neves "Dóczyval", természetes tehát, ha a kötet anyagának zömét a városához és egyházához kötődő írások alkotják.

A könyv ennek ellenére mentes minden belterjességtől, egyoldalúságtól; ugyanolyan változatos és sokarcú, mint maga a Szabó Magda-i életmű.

Petrőczy Éva

Szabó Zoltán: Terepfelverés.

Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Czigány Lóránt. Európai Protestáns Szabadegyetem, Bern, 1987. 318 l.

Szabó Zoltánnak harminchat esztendő emigrációja alatt nem jelent meg könyve, és sokan úgy gondolták, hogy rádiós munkájának írásbeli dokumentumain, illetve az Új Látóhatárban és az Irodalmi Újságban megjelent néhány esszéjén és emlékező írásán kívül alig maradt utána szellemi hagyaték. Az a kötet sorozat, amely Czigány Lóránt dicséretes filológiai erőfeszítéseinek köszönhetően 1984-ben az *Ősök és társak* című tanulmánygyűjteménnyel megindult, megcáfolja ezeket a vélekedéseket. Kiderült – és kiderül a most közreadott *Terepfelverés* című kötet végén olvasható bibliográfiából is –, hogy Szabó Zoltán kitartóan dolgozott és olyan műveket hagyott utókorára, amelyek az emigrációs magyar irodalom, illetve politikai gondolkodás legmagasabb színvonalát képviselik. A korábban említett kötet a szerző irodalmi tanulmányaiból és esszéiből válogatott, a jelen gyűjtemény pedig azokat a személyes emlékeztetéseket, illetve naplőfeljegyzéseket foglalja magába, amelyekben Szabó Zoltán a közelmúlt magyar történelmének drámai fordulópontjait követte – a magyar politikai irodalom hagyományai szerint vegyítve a tapasztalatot és az elemző vizsgálatot.

Az első ilyen emlékeztetés a *Korszakváltás* címet viseli. 1975 nyarán készült, s eredetileg – tizenhat részletben – a müncheni Szabad Európa rádióban olvasták fel, majd néhány szemelvény az Új Látóhatárban került az olvasók elé. A szerző azzal

a történelmi korszakváltással vet számot, amely alig másfél esztendő leforgása alatt következett be 1944 tavasza és 1945 ősze között. A kezdőpontot a német megszállás, a záródátumot az első szabad országgyűlési választás jelöli meg. A visszaemlékező ebben a mozgalmas időszakban két, lényegében egymás ellen ható politikai tendencia érvényesülését állapítja meg: az első a magyar társadalmi fejlődés évszázados elmaradottságából következik, s arra irányul, hogy a múltban kialakult korszerűtlen és veszélyes politikai magatartásmódok ismét irányító szerephez jussanak. "Ha abból – érvel –, hogy ez a társadalom szétesett, majd új összetételben újra összeállt, nem következik az, hogy egyes elemei a változás idején átalakultak, akkor elképzelhető, hogy ez a múlt is olyan múlt, ami nem múlt el, s előfordulhat, hogy egyik vagy másik jellemző vonása úgy mutatkozik meg a jelenben, mintha a jövője volna... A fölvethető föltételezés példaképpen ez: *különböző* korokban és *ellentétes* előjelű rendszerekben *hasonló funkciót* betöltő rétegek beidegzettségei *lehetnek azonosak*." Ezzel a károsnak ítélt tendenciával szemben a közvetlen demokrácia széles körben érvényesülő gyakorlatára hivatkozik, mely a dolgozó emberek kezdeményezései nyomán újszerű társadalmi intézmények kialakulására vezetett közvetlenül a felszabadulás után: "A hadak útjává tett területen, elsőül a tiszántúli részekben, nyomorúságos körülmények közt, de a kreatív anarchia időszaka kezdődött el. (...) Ezt az esztendőt az államhatalom gyengesége, a központi hatalom jelenlétének hiánya és az atomizált társadalomból – alulról támadó új erők jelentkezése és kezdő lendülete határozta meg." Ezek a megállapítások *Bibó* István 1946–1947-es elemzéseivel nagyjából megegyező módon jelölik meg a magyar demokrácia nehéz körülmények között érvényesülő gyakorlatának történelmi akadályait és eredményeit.

A második nagyobb írás, a *Kívülről* címet viselő beszámoló naplófeljegyzések sorozataként született. Eredetileg a londoni Irodalmi Újságban jelent meg 1957-ben tizenegy részletben. Szabó Zoltán 1956 viharos októberében figyelte a Magyarországról érkező híreket, és számolt be a magyarországi események angliai visszhangjáról, politikai következményeiről. Feljegyzéseinek forrásértékük van, hiszen egy nagyszabású történelmi mozgást kísérnek figyelemmel, és látnak el személyes, illetve elemző kommentárokkal. Az elemzés uralkodik a harmadik, kisebb terjedelmű írásban, amely *Ezerkilencszázötvenhat* címmel az 1977-ben Genfben rendezett "magyar akadémiai napokra" készült, s előadás formájában hangzott el.

A kötetet Czigány Lóránt igen alapos életrajzi tanulmánya indítja és Szabó Zoltán írásainak bibliográfiája zárja. Mindkettő megkerülhetetlen azok számára, akik a Londonba került és Bretagne-ban meghalt kiváló író munkásságát közelebről is meg kívánják ismerni.

Pomogáts Béla

Szalay Károly: *"Elmondom hát mindenkinek."* Karinthy Frigyes életéről és műveiről 1887–1938.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 282 l.

A kismonográfia az ismert Karinthy-szakértő több évtizedes kutatásainak összegzése. Az életmű formálódását: az író magánéletének eseményeit és a művek keletkezésének történetét párhuzamosan követi végig a kötet. A nagyobb jelentőségű, vagy éppen problematikusabb, sokat vitatott darabokról önálló műelemzéseket olvashatunk. A szerző különösen nagy figyelmet szentel Karinthy gyermek- és ifjúkorának. Bemutatja az érdekes egyéniségekben bővelkedő családot és baráti körét, valamint azt a pezsgő, sajátos nagyvárosi kulturális háttérrel, amelyben Jókai és a hazafias almanach-költészet témavilága a századvég formálódó, izgalmasan modern eszméivel keveredett. A magyar és külföldi magas irodalom recepcióján túl elemzi a kor élclap-irodalmának, ifjúsági regényeinek, tudományos publicisztikájának Karinthyra gyakorolt hatásait is. Nagy lélektani érzékenységgel mutatja be az író gondolatvilágát meghatározó alapélményeit: édesanyjához, majd első és második feleségéhez fűződő kapcsolatát. A kötetben bemutatott Karinthy Frigyes egy minden látszat ellenére keserű, nehezen oldódó, szemérmesen zárkózott, magányos ember, aki szenved a meg nem értettségtől, és akinek különleges látásmódja, megalkuvásra képtelen eredetisége időről időre szenvedélyes támadásokat provokál minden oldalról.

Mivel a karcsú, zsebkönyv formátumú kötetben csak a legfontosabb szakirodalmi hivatkozás kaphatott helyet, a szerző gondolatmenetét hasznosan egészíti ki és illusztrálja az ugyancsak Szalay Károly által kiadott forrásgyűjtemény (*Minden másképp van*. Karinthy Frigyes munkássága viták és vélemények tükrében. Kozmosz könyvek, 1987.). A kismonográfia Karinthy születésének századik évfordulójára látott napvilágot.

O. G.

Szalay Károly: *Minden másképp van*.

Karinthy Frigyes munkássága viták és vélemények tükrében. Kozmosz, Budapest, 1987. 263 l.

Karinthy Frigyes születésének századik évfordulóján *"Elmondom hát mindenkinek"* című új monográfiája mellett egy másik, az író pályáját kritikátörténeti szempontból megközelítő kötettel is bővíti a szerző a Karinthy-szakirodalmat. A Karinthy szépirói, költői és publicisztikai munkásságát pályakezdésétől haláláig bemutató könyv – hűen alcíméhez – korabeli és későbbi kritikákat, értelmezéseket ütköztet, feltárva a Nyugat talán máig legnépszerűbb írójának kritikai megítélésében a kezdetektől fogva megjelenő ellentmondásokat.

Szalay Károly, aki már harminc éve foglalkozik a szatirikus irodalom kutatásával, illetve Karinthy Frigyes műveinek kiadásával és irodalomtörténeti értékelésével (első róla szóló monográfiája 1961-ben jelent meg), az egymásnak gyakran

ellentmondó véleményeket összekapcsoló kommentárjaiban is jelzi: valóban "minden másképpen van"; bár személyes támpontokat ad a Karinthy-recepcióban való tájékozódáshoz, teret enged az olvasónak a viták önálló (át)értelmezésére is.

A kötetben való eligazodást segítően az idézett szakirodalmi művek és kritikák – sajnos hiányzó – összefoglaló bibliográfiája (a jegyzetek a szövegen belül található), vagy legalább szerzőik névmutatója. A függelék Karinthy életében megjelent műveit sorolja fel – a megjelenés helyével, illetve életének 1987-ig kiadott dokumentumairól és a róla szóló önálló kötetekről közöl rövid bibliográfiát.

Sarankó Márta

100% Irodalmi és művészeti kultúrszemle 1927–1928.

Sajtó alá rendezte: Szabó Ágnes. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 375 l.

A kétféle (tematikus, illetve időrendi) válogatásban, két különböző kiadónál megjelent 100%-antológiák mellé immár harmadikként könyvespolcunkra állíthatjuk a húszas évek végén napvilágot látott irodalmi és művészeti kultúrszemle teljes, 1927–1928-as, első két évfolyamát is. Nem túlzás ez egy kicsit akkor, amikor (hogy csak néhány, vele egyidőben kiadott hasonló jellegű szemlét említsek) a Dokumentum, a Pandora, a Láthatár, a Munka, az Új Magyar Föld iránti érdeklődésünket csak szakadozott könyvtári példányok tanulmányozása, vagy szemrontó mikrofilmek olvasása révén elégíthetjük ki?! Magyarazatként csupán annyit, hogy a folyóirat feltűnő kivételezettségét társaihoz képest egykori szerkesztője, Tamás Aladár személyes ügybuzgalmán túl az magyarázza, hogy a Társadalmi Szemle és a Gondolat előtt a 100% volt a magyar forradalmi szocialista mozgalom legjelentősebb föllegális orgánuma, amelybe álnéven rendszeresen dolgoztak az emigrációban élő kommunista vezetők, sőt, a lap valójában az ő hazai szócsovéknek tekinthető.

Ha azonban az újraközlés tényét adottnak vesszük, a lap újraolvasása megéri a fáradságot. Felületes, szűk látókörű gondolkodásra vallana, ha a tegnap lezajlott rendszerváltozásra hivatkozva ezt a szemlét és a hozzá hasonló beállítottságú folyóiratokat, röpiratokat mint káros vagy fölösleges lomot, olvasatlanul dobnánk félre. Éppen az új befogadói helyzet teszi aktuális feladattá a 100% újraértékelését is. Szó sincs róla, hogy a hetvenes–nyolcvanas években mérvadó történész vagy irodalomtörténész körökben kritikátlanul, szent szövegeknek kijáró áhitattal viszonyultak volna a benne leírtakhoz. Bizonyos tabuk, előföltévek azonban mégiscsak érvényben voltak, és nem annyira a tisztánlátást akadályozták, mint fékeztek a szókimondó kritikai értékelést. Ezért érdemes ma újra megvizsgálni, végigolvasva a 100% első két évfolyamát, hogyan gondolkodtak a kommunisták a húszas–harmincas évek fordulóján az ország és a nagyvilág, a gazdasági, társadalmi és kulturális élet épp aktuális vagy egyetemesebb kérdéseiről?

Mindenek előtt kortörténeti szempontból érdekes ez. A 100% a magyarországi avantgárd bukásának és Kassák új vállalkozása, a Munka kör megszerveződésének kortársa volt. Ezekben az években bontakoztak ki a későbbi népi mozgalom első fejleményei. Fontos fordulatok zajlottak le a Nyugat mozgalom életében.

A Klebelsberg-féle neonacionalizmus kora, a Bethlen-konzolidáció utolsó szakasza volt ez az időszak. A Szovjetunió, a Weimari Köztársaság, a fasiszta Olaszország, s keleten Kína és India történetében végbement változások élénken foglalkoztatták a közvéleményt. A 100% mindezzel kapcsolatban markánsan kifejtette álláspontját.

Tanulságos az 1927–1928-as évfolyamok újralapozása azért is, mert a szemlében nagyon sok olyan elgondolás kapott teret, amelyek 1945 után és főleg a fordulat évét követően éledtek újra, s kerültek a szándékok, tervek állapotából a megvalósulás stádiumába. Bizonyos elemeik még a közelmúltig sem veszítették el hatóerejüket. Ezek az elgondolások Kun Béla, Révai József, Lukács György álnéven közzétett cikkeiben öltöttek alakot. E cikkek kiválnak a lapban megjelent írások átlagából. Szerzőik jól eligazodnak a századelő világában, szemhatáruk tágasabb, nézőpontjuk (munkásmozgalmi vonatkozásban) nem provinciális, szakértelmük (hivatalos forradalmári és ideológusi minőségükben) nyilvánvaló. Nagyjából ugyanez mondható el a külföldi (zömmel német) szerzőktől fordított cikkekről is.

Csak éppen – ahogy mondani szokás – a magyar kommunista mozgalom helyzetfelmérése és feladat kijelölése alapvetően irreális volt. Mivel az említett írások ezzel, az osztályharc kiéleződésére számító (és spekuláló), hazánkban egy (1919-es típusú) új szocialista forradalom időszerűségét hangsúlyozó koncepcióval összhangban foglaltak állást a legkülönbözőbb konkrét kérdésekben, szerzőik minden intellektuális erénye, politikusi tettekre szívsége ellenére is alapvetően elhibáztak voltak. Ráadásul a hazai szerzők között csak elvétve akadt olyan, aki elgondolásait nem kevésbé autentikus módon tudta megfogalmazni, mint a Lajtán túl élő elvtársai.

Közülük Nagy Lajos nevét érdemes megemlíteni, már csak azért is, mert az ő példája egyúttal azt is megmutatja, hogy a 100%-tól nemcsak a sztálinizmus felé vezetett út. A tisztánlátás visszaszerzése, a realitásérzék, az árnyaltabb gondolkodás lehetőségétől nem volt egyszer s mindenkorra megfosztva az, aki a baloldali radikális mozgalomban részt vett vagy szimpatizált vele. A 100% hazai munkatársi gárdája azonban a bécsi emigrációból üzenő mesterek direktíváit legtöbbször mégiscsak elképesztően laposan, durva vulgarizálással, szinte karikatúrisztikusan túlhajtva konkretizálta. Érvényes ez a szerkesztőre, Tamás Aladárra, amikor nem valamely emigráns szerzőnek kölcsönzi nevét, hanem ő a cikk szerzője, de nem kevésbé érvényes Gergely Sándorra, Gereblyés Lászlóra, Ember Ervinre, Schönschtein Sándorra, Haraszi Sándorra és másokra is.

Eleinte még nem érvényesült teljes következetességgel a jellegzetes 100%-os, mereven dogmatikus, osztályharcos koncepció. Fáy Árpád a Nyugat-mozgalmat még "nem eléggé keményen" bírálta, még megjelenhetett Gáspár Endre, a Dokumentum munkatársa, spanyol fordításaival, és főleg a pszichoanalízisről olvashatunk helyenként meglepően méltató árnyalatú megállapításokat. Egyre fokozottabb mértékben érvényesült azonban a "vonal", a cikkek tartalmát egyre inkább előre meg lehet jósolni, képletszerűvé egyszerűsödtek le a gondolatmenetek, elmaradtak a meglepő, váratlan kijelentések, amelyek az olvasás során a várakozás feszültségét fenntarthatnák.

Vannak, persze, kivételek, és részlet-értékek sokszor olyan írásoktól sem tagadhatók meg, amelyek egészükben elfogadhatatlanok a mai olvasó számára. Legnevezetesebb közülük a Vajda Sándor (= Lukács György) által írott *Ady mint prog-*

ramm című cikk, amely az *Iffjú szívekben élek* című röpiratra reagálva igen figyelemre méltó megjegyzéseket és a jövőbe is belevilágító esélylatolgatásokat tartalmaz az épp csak szárnyait bontogatni kezdő népi generációról. A cikk színvonala (a szerző kiemelkedő intellektuális képességein túl) tárgyilag azon alapul, hogy a Bethlen-konzolidáció kora (és általában a két világháború közötti rendszer) alaposan rászolgált a kemény kritikára, s a rendszer polgári, népi, szocialista ellenzékének teljesítményeiben is bőven akadt bírálni való.

Gereblyés Lászlónak a földmunkás kongresszusról készített riportja pedig végső soron annak köszönhető részlet-értékeit, hogy a forradalmi munkásmozgalom a kétkezi dolgozó emberek érdekeinek érvényesítéséért szerveződött és ezeket az érdekeket, a szegények elemi igazságait nemegyszer energikusan képviselte. A mozgalom fel kívánna karolni az emberi emancipáció ügyét és a progresszív tudományos, világnézeti hagyomány továbbvitelére is igényt tartott. A 100% tehát szándék és valóság, terv és megvalósulás mély diszkrepanciájáról árulkodott. De éppen emiatt kell megfontoltan újraelmeznünk, árnyaltan értékelnünk azt a bizonyítványt, amelyet a magyar forradalmi szocialista mozgalom a húszas évek végének e kultúrsemléjében magáról kiállított.

Tverdota György

A Századok repertórium. 1867–1975.

Diószegi Mária és Kulcsár Erzsébet közreműködésével szerkesztette: Pamlényi Ervin. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 763 l.

Egy szakfolyóirat jó repertóriumát csak szakmabeli tudja elkészíteni. Éppen ezért örvendetes, hogy a Századok repertóriumának megalkotásában hazai történészeink legjobbjai vettek részt, vállalva a szakrend megállapításának felelősségteljes munkáját. Ez a szakrend jól követi történeti kézikönyveink felépítését, ezzel is biztosítva azt, hogy ne kallódhasson el információ, ami megjelent a több mint százéves folyóirat hasábjain.

A szakrendben felsorolt 1204 közlemény címléírását az illusztrációk jegyzéke, a folyóirat könyvészeti leírása, és a szerkesztőbizottságok bemutatása követi. Ez után található a mutatók, amelyek a címléírásokban szereplő személy- és helynevekre, továbbá az ismertetett könyvek szerzőire terjednek ki.

Egyetlen kívánsága maradhat csupán a felhasználónak, ám az a munkát is, s a terjedelmet is jelentősen megnövelte volna: egy olyan mutató, amely kiterjed az összes tétel valamennyi személy- és helynévére.

Monok István

Szekfű Gyula: "Valahol utat veszítettünk".

Az előszót és a jegyzeteket írta: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 71 l. (Gondolkodó magyarok)

Szekfű Gyula tanulmányának címe: idézet Ady Endre *Fáradtan biztatjuk egymást* című 1913 novemberében írott verséből. A tanulmány hat részben 1943 végén, 1944 elején jelent meg a Magyar Nemzetben. Szekfű a magyar reformkor centralista író-politikusainak írásait elemzi és benne alapkérdések felvetését: szabad községek önrendelkezését, az egyesülési jogot, a politikai humanizmus lehetőségeit és szükség-szerűségét. Magyarország német megszállása előtt alig három héttel Szekfű százéves példával emlékeztetett arra, melyik "az egyetlen járható út a magyar múltból a magyar jövőbe".

Szekfű írására Makay-Petrovics György az Újság című lapban *A magyar vármege* címmel válaszolt. Szigethy Gábor közli Szekfű viszontválaszát is, amely az eredeti cikksorozatnak nem része, de a téma dokumentációjához hozzátartozik. A jegyzetekben a reformkori író-politikusoknak a tanulmányban említett írásai, beszédei is pontos bibliográfiai adatokkal szerepelnek, tehát nemcsak Szekfű írásának kiadástörténetét ismerjük meg.

N. S. K.

Szentkirályi Elemér: Kalauz Széchenyi István megismeréséhez.

Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 1987. 188 l.

Első Széchenyi-bibliográfiánk! Beosztása a következő:

I. fejezet: Széchenyi írásai. Csupán a nyomtatott művek felsorolása 422 tétel (a rájuk vonatkozó ismertetésekkel), s ehhez járul még a leveleiről és följegyzett beszédeiről készített tájékoztatás.

II. Széchenyi személyére vonatkozó információk. Ebben a részben azt találjuk meg, kik, hol, mit írtak Széchenyi fontosabb életrajzi mozzanatairól, egyéniségéről, külső megjelenéséről stb.

III. fejezet: Életpályáját, működését ismertető források. Ez a rész mutató-jellegű: tárgykörök szerint csoportosítja a következő részben közölt szakbibliográfia adatait (számjelekkel utalva rájuk): Széchenyi mint katona, Széchenyi és a lóspört, az Akadémia, Lánchíd, színház, folyók szabályozása stb. A szerkesztő figyelme olyan, eddig kiaknázatlan szövegcsoportha is kiterjedt, mint a Széchenyiről mondott gyászbeszéd. (Számuk mintegy negyven.)

IV. fejezet: Szakirodalom, a szerzők betűrendjében, a folyóiratok és fontosabb újságok cikkei is. Mintegy másfélezer adat, továbbá a Széchenyire vonatkozó szépirodalmi munkák (vers, regény, tévéjáték stb.) ötvennyolc adata.

Az értékes és a jövőbeli kutatásokhoz nélkülözhetetlen kötet névmutatóval fejeződik be.

L. S.

A Szép Szó 1936–1939.

Válogatta és szerkesztette: Bozóki András. Agárdi Péter előszavával. Kossuth Könyvkiadó–Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 589 l.

”A Szép Szó ma, 50 év után is, éppoly aktuális, mint amilyen korszerű költői inkarnációjának, Attilának a művészete – írja az egykori szerkesztőtárs, Fejtő Ferenc és hozzáteszi: – a magyar kultúra gondozóinak további kötelessége volna a Szép Szót teljes egészében újranyomtatni és a nagyközönség rendelkezésére bocsátani.” Az effajta vállalkozás aligha valósítható meg ma a teljesség igényével, mint a század első fele vezető irodalmi folyóirata, a Nyugat facsimile kiadásának esete mutatja, még akkor sem, ha a folyóirat aktualitásáról mondottakban Fejtővel teljes egészében egyetérthetünk.

Mi okból számíthat eleven érdeklődésünkre ez a több mint félszáz éve megszűnt orgánus? Mindenekelőtt azért, mert most, hosszú évtizedek múltán újra lehetőség nyílik a sokat vitatott, különböző időkben különböző irányokból kárhoztatott lap tárgyilagos értékelésére. Másodsorban azért, mert sokan szeretnék végre közvetlenül is, védőügyvédek és a vád képviselőinek közbeiktatása nélkül meghallgatni az egykori népi–urbánus viszálykodás mindkét főszereplőjét, a torzító legendák és pletykák helyett szembenézni az eredeti dokumentumokkal. Végül pedig a magyar történelem új eseményei adnak különös aktualitást a Szép Szó tanulmányozásának. Napjainkban a piacgazdaság és a polgári demokrácia irányába történt fordulat általában, a liberális (konzervatív–liberális) és polgári radikális tendenciák erőteljes jelenléte ideológiában, kultúrában és politikában különösen, fölvetik a kérdést, hogyan viszonyuljunk ma a Szép Szó félévszázados hagyományaihoz?

A valamikori jelszavakat, az európaiságot, a demokráciát, a humanizmust, a felvilágosodás racionalizmusát ma is változatlanul hangoztathatják a Szép Szó szellemiségének örökösei. Az akkori történelem ellenben számos ponton a maitól eltérő válaszokat kívánt a harmincas évek szabad demokratáitól, oktobristáitól, galileistáitól. A liberális Ignótus Pál és a (polgári) konzervatív Hatvany Bertalan például természetes szövetségüknek tudták a szocialista Fejtő Ferencet és a társadalmi kérdésekben a tudományos szocializmust követő József Attilát. A szabadság elvét és a szociális gondolatot egyforma hangsúllyal képviselték. A személyiség jogainak követelését össze tudták egyeztetni a társadalmi felelősségvállalással. Lehet-e mindez napjainkban elevenen ható példa?

Ezt a többszörös olvasói igényt színvonalasan és reprezentatív külalakban elégítette ki a Kossuth és a Magvető közös kiadványaként Bozóki András által válogatott és szerkesztett, Agárdi Péter utószavával ellátott *A Szép Szó 1936–1939* című antológia. Az ilyen gyűjtemények megítélésének vezető szempontja az kell legyen, mennyire képes a válogatás hű képet adni a majdnem négy évfolyam teljes anyagáról, mennyire képes megfelelni a kötet a tallózó szakember vagy olvasó érdeklődésének, aki nem rendelkezvén eredeti folyóiratszámokkal, benne keresi az őt érdeklő cikket, tanulmányt?

Többféle, egymást keresztező, egymásnak ellentmondó válogatási elv között választhatott Bozóki András. Nem szabad kimaradnia a folyóirat élettörténete fontosabb fordulóit, eseményeit jelző közleményeknek! – szól az egyik parancs. A fo-

lyóirat utóélete, recepciója során kivált a közlemények sorából néhány vitatott vagy éppen méltatott írás. Ezek nem hiányozhatnak a válogatásból! – így a második elv. A folyóirat legjelentősebb szerzői és teljesítményei súlyuknak megfelelően kell, hogy szerepeljenek! – ez a harmadik aspektus. De ami másutt is könnyen hozzáférhető, mert már sokszor újraközölte a könyvkiadás, kimaradhat a nehezebben elérhető szövegek javára! – merül föl egy lehetséges ellenjavaslat. A legfontosabb az, hogy a sokat vitatott orgánus igazi szellemi arculatát megismerhessük az antológiából! – kívánhatjuk ugyanilyen joggal. A kötet kicsit mintha mindegyik igénynek megakart (és részben meg is tudott) volna felelni.

A szerkesztői munkával kapcsolatban mindazonáltal három általános kritikai megjegyzés tehető. A Szép Szó legjelentősebb alakja József Attila volt. Szellemi jelenléte valóban hangsúlyt kellett kapjon. De az ő szövegei azok, amelyeket leginkább csak átlapozunk, mert sokszor és sok helyütt találkoztunk velük. Jelentőségének kiemelésére talán más mód is adódott volna. A másik bíráló megjegyzés arra irányulhat, hogy egyes, túl hosszú szövegeket rövidítve, részletekben is újra lehetett volna közölni (pl. Déry Tibor: *Az írói szabadságról* című írását) s a felszabadult helyet más közlemények bemutatására szánni. Annál inkább – és ez a harmadik problematikus mozzanat –, mert az 1938–1939-es évfolyamokkal az első kettővel szemben meglehetősen mostohán, szűkmarkúan bánik az antológia.

Ami a részletkérdéseket illeti: Körmendi Zoltán budapesti szociográfiája nem igen több kuriózumnál, kár volt rá ennyi helyet pazarolni. Az 1938. jan.–febr. különszám (József Attila emlékére) önálló kiadvány formájában újra megjelent, ehelyett itt a Mai Magyarok Régi Magyarokról különszám néhány írását lehetett volna bemutatni. Végül: a tartalomjegyzék összemosza a két Ignotust, apát és fiút, pedig stílusuk, mentalitásuk alapján gyerekjáték megállapítani, hogy az "öreg" vagy a "fiatal" írását olvassuk-e?!

Agárdi Péter utószava szakszerű, naprakész, a folyóiratot jelentőségéhez méltóan értékeli. Nem az ő hibája, hanem a közelmúltban lejátszódott történelmi fordulat recepciótörténeti kihatását mutatja, hogy a tanulmány egynémely hangsúlyában némi kétsétség érzékelhető és a ma legaktuálisabb kérdés: a liberalizmus egykori ignotusi "házi reformja" (radikalizálása) és mai reformja (a radikalizmus visszavétele vagy tompítása) közötti összefüggés nem kap hangsúlyt. De a kritikai megjegyzések érdemben nem kisebbíthetik sem a szerkesztői munkát, sem az utószó értékét. A kötet megfelelő módon mutatja be a magyar polgári radikalizmus, liberalizmus és a vele szövetséges szocialista gondolat e félévszázados hagyatékát.

Tverdota György

Szerdahelyi István: Fortuna szekerén.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 444 l.

Verstani kérdések ma egyre kevesebb érdeklődőt vonzanak. A diszciplína kizorul az általános- és középiskolai oktatásból, sőt a bölcsészkarok tananyagában is mind kevesebb hely jut neki. Szerdahelyi István szerint ennek a jelenségnek

elsődleges oka az, hogy a verstan tudós kutatói hosszú évtizedekre menő viták után sem voltak képesek olyan egységes álláspontra jutni a verstan alapkérdéseit illetően, amely valamiféle "közmegegyezésként" beiktatható lenne a különböző iskolatípusok tanmenetébe. Szerdahelyi tollát a tisztázó szándék vezette könyve fogalmazásakor; ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a korábbi nézetek összegzésére, valamiféle kompromisszumos megoldás felvázolására vállalkozott volna. Nem foglalkozik valamennyi verselési rendszerrel, csupán a hangsúlyossal, s ennek vizsgálata során saját korábbi nézeteinek továbbfejlesztésére, az eltérő álláspontot valló kutatók nézeteinek cáfolására törekedett. Tulajdonképpen célja Faludi Ferenc *Forgandó szerencse* című versének metrikai elemzése, illetve annak a könyve előszavában megfogalmazott tételnek a bizonyítása, hogy a magyar ütemhangsúlyos verselés klasszikus korszaka nem a 19., hanem a 16–18. századra esett.

Gondolatmenetének kifejtését a legáltalánosabb elméleti kérdések megválaszolásával kezdi. Könyve első fejezetében elkülöníti egymástól a verset és a prózát, a verset és a költészetet, a verset és a szabadverset, foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy milyen fokú ritmikus rendezettséggel kell bírnia egy szövegnek ahhoz, hogy az olvasó versként érzékelhesse, s így tovább. E valamennyi versrendszer esetében releváns, általános kérdésfeltevés után rátér a hangsúlyos verselés típusaira, s ezeken belül kijelöli a magyar ütemhangsúlyos verselés helyét. Külön egységben fejt ki ez utóbbi alapelveit, majd részletesen ismerteti és bírálja a más nézeteket valló kutatók, név szerint Vargyas Lajos, Kecskés András, Szuromi Lajos, Elekfi László, Elek István, Szilágyi Péter, Soltész Katalin, Kovács Kristóf András és Kövendi Dénes elgondolásait.

A magyar ütemhangsúlyos verselés jellemzőinek tisztázása után Szerdahelyi áttér a funkcionális verstani kérdések tárgyalására, azaz arra a kérdésre keres választ, hogy "miként és milyen tartalmak közvetítésére alkalmasak ezek a formák". Ismerteti és vitatja Lukács György ritmuselméletét, s a ritmus terén is kiáll tartalom és forma viszonylagossága mellett. Könyve következő, *Ütemhangsúlyos verselésünk felidéző formáinak alapkérdései* című fejezetében először is azzal a hiedelemmel számol le, hogy az ütemhangsúlyos verselés valamiféle ősi magyar specialitás lenne, majd foglalkozik a felidéző hatású ritmuslazításokkal, az ütemek lejtéskarakterével, és az ütemek, ütemkapcsolatok, illetve sorkapcsolatok tempóviszonyaival. Végül munkájának utolsó részében a magyar ütemhangsúlyos vers történeti fejlődését tekintti át attól a pillanattól kezdve, amikor "a kötetlen szótagszámú énekvers-bábból kiszabadulva pillangóként magasba száll a XVI. században". Rámutat arra, hogy Ráday újítása, a rímes és időmértékes verselés terjedése hogyan szorította a 18. század végére háttérbe, a szubkultúrának számító diákköltészet körébe a régi formákat. Nem vitatja, hogy az időmértékes verselés meghonosításának köszönhetően a magyar költészet óriási esztétikai értékeket hozott létre. Sajnálja azonban, hogy az ütemhangsúlyos vers, fejlődési ívének megtörése miatt, nem épülhetett bele szervesen a századvégi és 20. század eleji modernség áramába, "csak a szimultaneitás és szabad vershez közelítés útján" juthatott bizonyos szerephez. Könyve befejező részében, e kérdéskörhöz kapcsolódva, Szerdahelyi számot vet az "ős szabad vers" mítoszával, valamint olyan jelenségekkel, mint a lazított vers, szabadvers, prózaköltemény és verspróza.

A kötetet részletes tartalomjegyzék, névmutató, verscímmutató és tárgymutató teszi kézikönyvszerűen is használhatóvá.

Szajbély Mihály

A szerelem kertjében.

Erotikus jelképek a művészetben. Szerkesztette Hoppál Mihály és Szepes Erika. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 301 l.

A tizenkét szerző – köztük a szerkesztők – tanulmányait tartalmazó kötet egy néprajzi tanulmányokat közlő gyűjtemény, az *Erósz a folklórban* című kiadvány "ikerdarabja". A könyv tanulmányai külön-külön és együttesen úgy adnak választ erotika és pornográfia elhatárolásának kérdésére, hogy egy a művészetekben kezdetektől megjelenő egyetemes szimbólumrendszer jellemzőit tárják fel az ókori kultúráktól a reneszánszon át egészen korunk politikai humoráig, illetve a filmművészet erotikus jelképeit. A könyvet a tanulmányokhoz kapcsolódó képanyag teszi szemléletesebbé.

Sarankó Márta

Sziklay László: Együttélés és többnyelvűség az irodalomban.

Az utószót írta: Fried István. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 246 l. (Közös dolgaink)

"Sziklay László tanulmánykötetete sűrítetten tartalmazza mindazokat a töprengéseket, tünődéseket, amelyeket a kelet-közép-európai régió néhány jellegzetességéről tanulmányformában szerzője megjelentetett: e jellegzetességek közül az együttélés következményeiről és a kétnyelvűségről" – összegzi Fried István a kötet utószavában a válogatott tanulmányok alapján közös vonásait.

Sziklay László, aki a 30-as évek óta foglalkozik a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok vizsgálatával, és Eckhardt Sándor tanítványaként szinte a kezdetektől fogva részt vesz a közép-európai komparatiztikai kutatásokban, könyvében a régióbeli népek együttélésének irodalomtörténeti dokumentumait elemzi a romantikától a két világháború közötti korszak jelenségeiig, illetve az együttélésből eredő többnyelvűség kialakulására és a következményeiből adódó kérdésekre keres választ. Könyvének célja saját bevallása szerint az, hogy hozzásegítsen a "nemzeti elfogultság", a "legtöbbször tájékozatlanságból, tudatlanságból fakadó" ellenséges érzületek káros jelenségeinek felszámolásához.

Fried István utószavában Sziklay László eddigi pályájáról ad áttekintést, illetve a szerző komparatiztikai kutatásainak a kelet-közép-európai régió túlmutató elemeire utal.

Sarankó Márta

"Szívem nagyon forró kezd lenni..." Karay Ilona hagyatéka Weöres Sándor és Károlyi Amy tanulmányával.

A kötetet sajtó alá rendezte és összeállította: Tüskés Tibor. Pannónia Könyvek, Pécs, 1987. 144 l.

Tizennégy éves volt Karay Ilona, amikor 1881. február 7-én Pécssett apja forgópisztolyával öngyilkosságot követett el. Mi maradt utána? 18 vers, egy önéletrajzi vázlat és nagy családi zűrzavar. Édesanyja író, egzaltált, különc asszony, három testvére szintén verselő – ("Ennyi énekes egyetlen házban! kidül a fal." – jegyzi meg Weöres Sándor) –; édesapja, az idős, tekintélyes pénzügyi tisztviselő viszont prózai lélek, aki, miután ábrándos-bolondos felesége elhagyta, szakácsnőjénél keresett vigasztalást. A család szétesése csak részben magyarázza a költő-csitri öngyilkosságát, ahogy versekben-kiélt titkos szerelme is – Szederkényi Ervin sejtése szerint Várady Ferenc pécsi író-újságíró lett volna a választott –, hisz nem ő az egyetlen kamaszlány, aki zavaros családi körülmények közt nőtt fel s szintén nem az egyetlen, aki reménytelenül volt szerelmes. A teljes igazságot sosem fogjuk megtudni. Mindenesetre figyelmet érdemel az a tény, hogy egyik nagyapja is öngyilkos lett. Hajszolt, túlérzékeny, tragédiába sodródó életét így summázza végrendeletében: "Szívem nagyon forró kezd lenni, azt akarom lehűteni." Hogy Karay Ilona nem felejtődött el teljesen, az Fáylné Hentaller Mariskának köszönhető, aki *A magyar írónőkről* összeállított könyvébe felvett tőle három verset. Ezt a kötetet lapozgatva bukkant Weöres Sándor a költő-csitrire, és azonnal felkeltette érdeklődését hangjának izgatott remegése, képeinek a szecessziót előresejtő burjánzása. Weöres (és felesége, Károlyi Amy) sokat tett a költőnő ébresztése érdekében. Ehhez jó szövetségesre letek a Jelenkor folyóiratban, s a szerencse is közrejátszott: a költőnő egyik kései rokona, Karay Lajos (szintén ismert költő!) megőrizte a hagyatékot és eljuttatta Weöresékhez. E közös munkálkodás eredményeképp látott most napvilágot Karay Ilona hagyatéka, mely 2000 számozott példányban közli az induló költő minden fellelhető munkáját, előbb hasonmásban, a saját keze írásával, majd – a könnyebb olvashatóság kedvéért – nyomdai betűkkel is. Miért érdekes Karay Ilona pályája, korán kettétört sorsa és költői öröksége? Olyan hang szólal meg verseiben, amely a maga korában szokatlan, újszerű. Ha csíra-alakban is, új sejtelmek, új szenvedélyek, új remegések készülődtek szárba-szökkenni ebben a tragikus életben, távoli hangok, melyek a Nyugat költői forradalmában teljesülnek be idővel. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy Karay Ilona személye és költészete Weöres Sándor minden apró rezzenésre érzékeny figyelme által lesz igazán érdekes – a verselő csitri arcán újra meg újra átvilágít az ő proteuszi arca.

Szepesi Attila

Szomszédok hármás tükörben.

(A Magyar–Csehszlovák Történelem Vegyesbizottság negyedszázada 1959–1984.) Szerkesztette Szarka László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 316 l.

A kötet első részében részletes beszámolót kapunk a vegyesbizottság negyedszázados működéséről. Összefoglaló közös értekezésben von mérleget Niederhauser Emil a szlovák Vladimír Matula kollégájával. Az adattár közli a vegyesbizottság tagjainak névsorát, a közös tudományos ülésszakokon elhangzott előadások jegyzékét.

A tanulmányok két korszak köré sűrűsödnek, a 16–17. század és a 20. század köré. Törökkori témával foglalkozik a szlovák Anton Špiesz és Vojtech Kopčan, valamint Benczédi László. Niederhauser Emil a kelet-európai nemzeti mozgalmak fejlődéséről (1860–1914 között) ad áttekintést. A 20. századi kérdéseket tárgyaló tanulmányok közül kiemelkedik Ádám Magdác (*A magyar–csehszlovák államközi kapcsolatok a két világháború között*).

K. Gy. Cs.

Szöke József: A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiája (III.) 1971–1980.

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1987. 764 l.

Szöke József bibliográfiája 15 574 tételt tartalmaz. A könyv az első kötettel azonos elvek, szempontok és kritériumok alapján készült, vagyis magában foglalja mindazon sajtóközléseket, amelyek az irodalomra, az irodalmi életre, a könyvkiadásra és -terjesztésre, a könyvtárakra, a nyelvmuvelésre stb. szorítkoznak. Felöleli a tankönyvkiadásnak azt a részét is, amely az irodalommal, nyelvtudománnyal, stilisztikával kapcsolatos, viszont figyelmen kívül hagyja a csehszlovákiai magyar íróknak azokat a közléseit, újságcikkeit, riportjait, politikai cikkeit, szakcikkeit, amelyeknek nincsen irodalmi vonatkozása. A könyv összeállítója a tartalmat, a bibliográfia használatát mindenképp segítő bevezetőben azt is elmondja, hogy a gyűjtőmunka során csak írói, kritikai és műfordítói egyéniségek alkotásait vette figyelembe. Így például magától értetődik, hogy a kötetben csupán azok a műfordítók szerepelnek, akiknek munkássága legalább egy önálló kiadványt eredményezett.

A könyv két nagy fejezetből áll: *I. Általános rész; II. Egyéni rész.* Az első alcímei: 1. Könyvek, műfordítások stb.; 2. Újságok, folyóiratok, naptárak; 3. Újságokban és folyóiratokban közölt írások. A második, az írók, műfordítók stb. munkásságát regisztráló részben másfélszáznál több szerző szerepel – a folklorista Ágh Tibortól kezdve egészen a nyelvész Zsilka Tiborig. Az egyéni részben jól tükröződik a csehszlovákiai magyar irodalom nemzedék szerinti tagozódása, hiszen a már nem élő, eme irodalom alapozó munkáját végző Fábry Zoltán, Sas Andor, Szabó Béla és Bábi Tibor mellett ott van a korszaknak minden, jelenleg is aktív írója, irodalomtörténésze (Turczel Lajos, Dobos László, Rákos Péter, Duba Gyula, Tózsér Árpád, Gál Sándor, Cselényi László, Zs. Nagy Lajos), s nem utolsó sorban a felvidéki

magyar literatúrájának az utánpótlást jelentő fiatalabb nemzedéke (Grendel Lajos, Balla Kálmán, Soóky László, Barak László). Az azóta Magyarországra települt Tóth László és Varga Imre itt regisztrált munkássága jól mutatja, hogy milyen értéket jelentett a két aktív "egyszemű éjszakás" hazai tevékenysége.

A bibliográfiájának egyik legfontosabb része az írói nevek, álnevek, szignók jegyzéke, melyből sok érdekességet megtudhatunk. Például azt, hogy Rác Olivér Kárpáti Anna és Peter Rapan álnévén is publikált; itt derül fény többek között arra, hogy az ismeretlen Makacs József álnév Mács Józsefet rejtette. A családi nevek egész arzenálja vonul föl a bibliográfia lapjain: Poczkody Tibor – Bábi Tibor; Eisler Viktor – Egri Viktor; Fuchs Imre dr. – Forbáth Imre stb.

Sz. L.

Tamási Áron színjátékai. 1924–1942.

Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Z. Szalai Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 556 l.

A kötet Tamási Áron nyolc színművét tartalmazza: *Ősvigasztalás* (1924), *Székelgy fás* (1929), *Néppártiak* (1931), *Görgeteg* (1933), *Énekes madár* (1933), *Tündöklő Jeromos* (1936), *Vitéz lélek* (1940), *Csalóka szivárvány* (1940) eredeti szöveggel. (A következő kötet a további, 1943 és 1966 közötti drámákat gyűjti majd össze.) A drámák elé Z. Szalai Sándor írt Tamási színműírói tevékenységének minden mozzanatára kiterjedő, alapos filológiai kutatáson alapuló irodalomtörténeti értékelést. Rámutat a prózai művekben fellelhető és a színművekben megjelenített motívumok azonosságára, párhuzamaira, a drámai történetek cselekményén, szereplőin kívül jellemzi a nyelvi megoldásokat, újításokat, szépségeket. Ismerteti a művek korabeli fogadtatását (az előadásokról természetesen nem ír, az más jellegű tanulmány feladata), tisztázza a műfaji kérdéseket, s minden drámában kimutatja Tamási tudatos céljait, a drámában közvetített tartalom időszerűségét, cikkekben és levelekben is megfogalmazott szándékait. Az értékes tanulmányon kívül a kötet további fontos irodalomtörténeti értéke a Függelék (Ablonczy László munkája), amely Tamási Áronnak saját színműveivel, és általában a színházi élettel kapcsolatos nyilatkozatait, esszé szerű vallomásait, jegyzeteit és leveleit adja közre folyóiratok, rádióban elhangzott beszélgetések után kötetben első alkalommal. Ezt a mintegy negyven nyomtatott oldalnyi izgalmas összeállítást Z. Szalai Sándor és Ablonczy László jegyzetei követik. Itt olvashatunk a drámák első megjelenési helyéről, szövegváltozatokról, az első színrevitel helyeiről és időpontjairól. Az előadások kritikáiból vett idézeteken kívül a későbbi bemutatók rendezőiről, szereplőiről szóló tudósításokat, valamint a Tamási-drámákra vonatkozó irodalomra való hivatkozásokat olvashatjuk még a jegyzetekben.

R. Takács Olga

Taxner-Tóth Ernő: A fiatal Vörösmarty barátainak levelezéséből.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. 183 l., 3 t. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 17/92.)

Ez a gyűjtemény újabb adalék a múlt század húszas-harmincas éveinek irodalmi életéhez. Stettner György, Fábián Gábor, Toldy Ferenc és Deák Ferenc leveleit tartalmazza. Érthető okból nem kerültek bele a gyűjteménybe Vörösmarty levelei, melyek a kritikai kiadásban könnyen hozzáférhetőek, valamint Bajza és Toldy levelezése, mely a *Fontes* 9. kötetében 1969-ben megjelent. Egy ilyen gyűjtemény nemcsak irodalomtörténeti, hanem irodalomszociológiai, sőt, mint az élő nyelvhez közel álló vagy éppen azt tükröző anyag, nyelvészeti szempontból is figyelemre méltó. Ez utóbbira csak egy beszédes példát idézünk Stettner tollából: "Majd elválik ha most fogok-e inkább finnyád szerént írni tudni." De az irodalmi élet más forrásából aligha pótolható vagy megismerhető jelenségeivel is találkozhatunk. Ilyenek a Tolla Jónásban Kisfaludy Károly helyett Fáy András gyanító megjegyzése Stettnernek, vagy az ugyancsak tőle való mondat 1823-ból: "Az általad annyira kedvelt Czuczorról mindenektől tudakozodom de senki sem tud róla semmi tudósítást is adni; – alkalmasint csak álnév lesz ez is." – írja Fábián Gábornak. Hasonlóképpen érdekesek – és fontos adalékok – egyéb olvasmányíclményekre, kivált Kölchsey, Vörösmarty verseire tett megjegyzések.

Nem világosak a szövegkiválasztás szempontjai. Egyes leveleket teljes terjedelmükben közöl, elég sokat viszont – köztük Kisfaludy Sándor költészetéről szólót – kivonatosan. Ugyanakkor Deák családi jellegű, pénzügyi, nem személyes vonatkozású leveleit sokszor ismétlésekkel, teljes terjedelemben. Vagy Stettnernek egy 92 soros verses levelét kivonatosan közli, viszont egy lappal később egy 38 soros *Metastasio* verset olaszul teljes terjedelemben hoz le.

Ugyancsak problematikus a szövegközlés is. Pontos, minden szempontból bűtűhív szövegvisztaadásra törekedett a közreadó, mely régi szövegek és klasszikusok kritikai kiadásában helyénvaló, de itt, a meglehetősen számú másolási hibát tapasztalva, helyesebbnek látszott volna a mai helyesírási normákat követő, s az egyéni nyelvi vagy nyelvjárási sajátosságokat szem előtt tartó közreadás. Különösen kitetszik a rossz olvasat az idegen nyelvű mondatok, kifejezések esetében (melyeket egy-két kivételtől eltekintve nem fordított le). Erre egy példa csak: Stettner írja Fábián Gábornak egy 1824-es levelében, hogy "Kovacsóczy Aspasiájából két nyomtatványra részemről ergo quietantiam prenumerálj." Ehhez a jegyzetekben a következőt találjuk: "ergo quietantiam prenumerálj: tehát nyugodtan fizess elő". Helyesen: ergo quietantiam... azaz nyugtatvány ellenében fizess elő.

Tehát ez a kötet tudományos munkákban forrásként idézésre alkalmatlan, népszerű vagy szórakoztató olvasmányának nehézkes, fáradságos. Kár. Mert ezt az egyébként értékes gyűjteményt részletes előszó vezeti be és bő, sok adatra, személyre vonatkozó jegyzet egészíti ki.

Szabó G. Zoltán

A tengerentúli haladó magyar nyelvű sajtó irodalmi bibliográfiája, 1919–1945.

Összeállította: Kovács József. MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1987. Microfiche lemez, 897 l.

A külföldi magyar szellemi és kulturális élet számottevő eredményekről tanúskodik a húszas évek óta. A trianoni békediktátumot követően számos hazafias, radikális értelmiségi és munkásmozgalmi központ jött létre az utódállamokban, Nyugat-Európában és az amerikai kontinenseken. A jelen bibliográfia az utóbbi földrészek haladó publicisztikai, irodalmi és ideológiai anyagát foglalja rendszerbe. A kötet célja az, hogy kiszélesítse a létező könyvészeti feldolgozások kontúrjait, s bizonyítsa a külföldi magyar szellemi alkotások szakadatlan kontinuitását s fontos szerepüket az egyetemes magyar irodalom alakulásában.

A kompiláció, mely diaformában jelent meg, három fő csoportra osztja a hatalmas anyagot. Az első rész az általános és közérdekű cikkek és tanulmányok adatait sorolja be olyan sajtóorgánumból, mint a new yorki (később clevelandi) Új Előre, a Kanadai Magyar Munkás, Az Ember, az Új Világ, a Magyar Jövő, a Bér-munkás, a Magyar Fórum; a második, s egyben a legnagyobb rész a magyar irodalommal, a harmadik a világirodalommal kapcsolatos anyagot nyújtja 32 nemzet irodalmi alkotásai adataiból. A fenti három fő csoportot további alcsoportok sokasága követi – ezzel elősegítvén az olvasót a pontos tárgyi megközelítésben –, valamennyi részletes könyvészeti adattal ellátva. Megtalálhatja az olvasó a szerzők nevét, az álnevek s a szignók lebontásával, a cikkek címét, az újság vagy folyóirat címét, évfolyamszámát, oldalszámát, megjelenési dátumát, s gyakran megjegyzést az írásról. A kompiláció névmutatóval és a felhasznált rövidítések listájával zárul.

Kovács József összefoglaló tanulmányt ad bevezetőjében az észak- és latin-amerikai munkásmozgalmak, a radikális köztársasági polgári ellenzékiesség szellemi tevékenységéről, ideológiai, kulturális és irodalmi vonulatairól, valamint a tematika rétegződéséről, s mindezt beleágazva a befogadó országok korabeli politikai és társadalmi sajátosságaiba. A szerző elég tág határok között érvényesíti az "irodalom" fogalmát. A szépirodalmi műfajok mellett ide sorolja a szociográfiai-politikai riportokat is, melyek mindig is nagy szerepet játszottak a külföldi magyar publicisztikában. Kovács felveszi az újságok, folyóiratok, irodalmi mellékletek s más kiadványok munkatársait, a hazai alkotók idekinn megjelent verseinek és prózai műveinek adatait (Ady versei oldalakra mennek a felsorolásban), s idegen nyelvű írók munkáit. A kompiláció a tárgyi csoportosítás mellett a praktikus kronológiai sorrendet követi.

Az amerikai kontinensek bibliográfiája, hézagpótló vállalkozása mellett buzdító hatást gyakorolhat a diaszpórában született magyar irodalom anyagának hasonló szakszerű feldolgozására. Eddig csupán szórványos kísérletek történtek egy-egy ország magyar nyelvű alkotásainak rendszerbe foglalására, de ezek is csupán felszínesen kutatták fel a sajtó mérhetetlenül gazdag anyagát. Ehhez hazai és külföldi magyar bibliográfusok együttes igyekezetére lenne szükség.

Miska János

Tolnai Gábor: Szóbeli jegyzék. Róma 1949–1950.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 509 l. (Tények és tanúk)

Az emlékezések, önéletrajzi írások egyre bővülő sorába illeszkedik Tolnai Gábor könyve. Az irodalomtörténész professzor a római magyar követségen teljesített szolgálatot 1949–50-ben. Minden előzetes diplomáciai tevékenység, politikai munka nélkül kapta ezt a feladatot. Az eseményeket az olasz kultúra, az olasz környezet iránti elkötelezettséggel, a tudós érdeklődésével figyelte, élte át. Munkája során számos nevezetes, meghatározó egyéniséggel került kapcsolatba, s egyre jobban megismerte a diplomáciai munka hátterét, összefüggéseit az egyes országok napi politikájával. Értékes műhelytitkokat, adalékokat, eddig nem ilyen megközelítésben ismert tényeket közöl olvasóival, s hozzájárul a hidegháborús korszak, valamint a személyi kultusz korának és alakjainak teljesebb bemutatásához. A személyes hangvétel, az átélt emlékek vallomásszerű felidézése következtében nemcsak kortörténeti dokumentum ez a kötet, hanem szépírói alkotás is. A korszak kutatóit pontos névmutató segíti az eligazodásban.

R. T. O.

Tolnai Lajos emlékezete.

Válogatás Tolnai Lajos elbeszéléseiből, verseiből és öt méltató írások Móricz Zsigmond, Bíró János, Brunn János, Rohn Mátyás és Töttös Gábor tollából. Tolna Megyei Könyvtár, Györköny–Szekszárd, 1987. 80 l. (Györkönyi Füzetek 1.)

Az író születésének 150. évfordulójára kiadott vékonyka kötet vagy inkább füzet a szülőfalu rokonszenves és tiszteletreméltó gesztusa. Inkább tiszteletadás, mint Tolnai Lajos ébresztése, pedig az életmű értékét tekintve erre az utóbbira is szükség lenne. Éppen ezért némiképp groteszkül hat Móricz Zsigmond 1941-ben írt tanulmánya a *Zászlóhajtás az elsikkasztott s mégis legnagyobb magyar regényíró elme, Tolnai Lajos előtt*, hiszen sokkal nagyobb olvasottsága talán – műveinek újabb kiadásai ellenére – ma sincs.

A gyűjtemény anyagát a fenti célnak megfelelően egyrészt azok az önéletrajzi jellegű novellák teszik, melyek a szülőfaluuval, Györkönyvel kapcsolatos emlékeket dolgozzák fel, másrészt egy tanulmány Brunn János tollából, mely a szülőföld szerepét vizsgálja az író életművében. Ezt egészíti ki a magyar irodalom klasszikus értékű alkotásának, *A Tógyer farkasa* című novellának, továbbá Tolnai néhány versének közlése; végül egy rövid visszaemlékezés az író első monográfiájáról, Bíró Jánostól, s Töttös Gábor írása Tolnai és Dömötör János barátságáról. A kötetet igen szerény bibliográfiai válogatás zárja az író műveiről és a róla szóló szakirodalomról.

Szabó G. Zoltán

Tótfalusi Kis Miklós Mentsége.

Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket összeállította Haiman György. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 225 l.

A szerzőhöz méltó igényességgel kiállított, Szántó Tibor által tervezett könyv a században immár hetedik kiadása a Mentségnek. Haiman György bevezetője számít a mai olvasó igényeire, s közelebb hozza e valóban szokatlan szöveget. Először időrendi áttekintéssel is segített pályaképet ad, majd jól tagolt kicsiny fejezetekben szerzői szándékot és szöveget értelmez. A Mentség utóéletének gyors és döntő szakaszát mutatja be ezután, mikor is az enyedi zsinat határozatát közli *Tótfalusi uram mocskos Apológiájának* visszavonásáról, majd magát a szomorú *retractatiót* is olvashatjuk. A bevezetés a kiadás elveivel zárul, amelynek segítségével nem csupán a szöveggondozás eljárásairól kapunk követendő megfontolásokat, de a könyvet is könnyen kezelhetjük. Jóllehet e mostani kiadás Jakó Zsigmond modern szövegközlésére támaszkodik, a jegyzeteket csaknem duplájára bővíti, s apparátusába a legújabb kutatások eredményeit is beépíti.

A mű megrázó olvasmány. Mesterségének gyakorlására nagy devotióval érkezik hazájába Kis Miklós, és példa akar lenni e nemzetben sok jóra. Itt azonban mindenhol akadályozzák, munkáját gátolják, szakértelmét vitatják, emberségében megalázzák. A hitvány vasmívesnek csúfolt tipográfus nem tudja az oly sokat emlegetett közönséges jót szolgálni, mert látja: omnia contra. E tudatlan Erdély csúfot üze e megbecsülhetetlen emberen, emlékezik vissza évtizedek múlva Hermányi Dienes József, s így kiált fel: alighogy meg nem siratom ezt az embert!

Bizony, a gondolkozó, komor ember, Tótfalusi Kis Miklós sorsa nagy tanulságokat hordoz, zaklatott védírata újra s újra elgondolkoztató.

Ötvös Péter

Trócsányi Zoltán: Magyar régiségek és furcsaságok.

Utószó: Lukácsy Sándor. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Minerva–Helikon, Budapest, 1987. 255, VII l. [Reprint]

Napjaink hiányzó műfaja a Trócsányi Zoltán (1886–1971) által 1921–1928-ban kiadott könyvsorozat, pedig a szakembereknek is kellemes olvasmányélményt nyújt az ugyan már ismert történeteknek régi magyar furcsaságokként való újraolvasása. A művelt olvasóközönség hiánypótlóként veheti most kézbe a faksimile kiadást.

A humán-polihisztor Trócsányi (könyvtáros, nyelvész, műfordító, könyvész stb.) többszázados műfajt elevenít fel számunkra, mert vitacikkeit úgy írja meg, hogy azokat anekdotába illő eseményekkel, azok leírásával argumentálja. Mindezt nagyon korszerű kutatóként: az itthon napjainkban lassan divatként művelt "hétköznapok története" a húszas években Európában is felfutóban lévő, illetve éppen elkezdett történetírói törekvés volt.

Hermányi Dienes József, vagy Andrád Sámuel huszadik századi történész utódja a szakirodalomban nem tisztázott kérdéseket próbál megoldani (pl. az első hazai nyomtatvány), a legtagabb értelemben vett művelődéstörténet hazai érdekességeivel ismerttet meg (az első ülökés árnyékszék, Perényi Gábor, a féltékenységeről hírhedt főúr stb.), mentalitástörténeti adalékokkal szolgál.

A XIV. századi válóperektől a Bach-korszak anekdotáiig eljutó "zsebben viselős" könyvecske hasznos útiolvasmány, mindenki épülésére szolgáló gyűjteménye művelődésünk figyelemre méltó epizódjainak.

Monok István

Turczel Lajos: Tanulmányok és emlékezések.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1987. 320 l.

A szlovákiai magyar irodalomtörténet-írás nesztora, aki évtizedeken át a pozsonyi egyetem magyar tanszékének vezetője volt, így jellemzi könyvét: "Az irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányokat tartalmazó első részben azt a hagyományfeltáró munkát folytatom, melyet eddig főleg a *Két kor mezsgyéjén* és a *Hiányzó fejezetek* című kötetemben végeztem. Itt most »hiányzó fejezetek«-ként többek között első irodalmi szakaszunk kritikai életéről, valamint a Szlovák Állam alatti »második kisebbség« társadalmi és szellemi viszonyairól rajzoltam összképet, feldolgoztam a sarlóások és ifjúmunkások által szervezett Vörös Barátság történetét, s a kötet első tanulmányában modellt alakítottam ki az irodalmi közvéleményünk által annyira hiányolt irodalomtörténeti kézikönyvhöz; a »hiányzó portrék«, homályban maradt érdemes életművek közül Tichy Gyuláét és Kálmánét tártam fel." Gyóni Géza, Babits Mihály és Balázs Béla szlovákiai kapcsolataiban Turczel Lajos eddig ismeretlen tényekre és adatokra bukkan.

A második részben a szülőtájjra, a gyermek- és ifjúkorra emlékezik Turczel Lajos. Ezek az önéletrajzi írások – a szerző szándéka szerint – nemcsak az egyéni élményeket, hanem az első kisebbségi korszak szellemiségét, hangulatát is hivatottak érzékeltetni. Külön megemlítjük azt az interjút, amelyet a csehszlovákiai magyar pedagógusnemzedék fölnevelőjével készített Tóth László.

Olasz Sándor

Tűz Tamás: Hét sóhaj a hegyen.

Válogatott versek. Szokolczay Lajos tanulmányával. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 333 l.

Az 1916-ban Győrben született s Kanadában élt költő kétségkívül a nyugati magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja. Sokoldalú és kiforrott alkotó, aki a Nyugat harmadik nemzedékétől örökölt hajlékony és gazdag formakultúráját folyamatosan továbbfejlesztve, az elmúlt két-három évtized során a különféle költői

irányzatok, az avantgárd törekvések eredményeit bátran átvéve és hasznosítva alakította ki saját stílusát, a hagyományostól a szürrealista, szimultanista és más irányú verselésig ívelő lírikusi módszerét. Rendkívül változatos, sokrétű költői világ az övé. Az isteni természet titkait fürkésző, a krisztusi példa tanulságait mérlegelő, egyszóval vallásos és teológiai ihletettséggű költeményei mellett e válogatott kötetben ott sorjáznak azok a versek is, amelyekben hitelesen, meggyőző erővel láttatja a hétköznapi élet dolgait, a kor ellentmondásait, a történelemben ágyazott emberi sors kétarcúságát, felemelő és porbasújtó mivoltát. Papi hivatása ellenére meglepő nyíltsággal beszél a szerelemről, megfogalmazva férfi és nő kapcsolatának minden gyötrelmét, esendőségét, gyarlóságát és veszendő szépségét.

A válogatás a ciklusok sorrendjében – Búcsú Európától (1941–1968), Halálos szójáték (1969–1976), Rózsák napfogyatkozása (1977–1985) – az egész költői pálya hű keresztmetszetét adja, az indulástól, a negyvenes évek elejétől a nyolcvanas évek közepéig, bemutatva Tűz Tamás költészetének alakulását, elmélyülését és kiteljesedését.

A kötetet a válogató szerkesztő Szakolczay Lajos elemző tanulmánya valamint betűrendes mutató egészíti ki.

E. Sz. E.

Tverdota György: Ihlet és eszmélet. József Attila a teremtő gondolkodás költője. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 427 l.

Tverdota György 1983-ban, a *Literatúrában* megjelent *Eszmélet* című tanulmánya széles körben figyelmet keltett, mert egészen új szempontot nyújtott nem csak a vers értelmezéséhez, de az egész életmű szükségzerű újragondolásához is, ugyanis a korábbi értelmezésektől eltérően az érdekelte, mit érthetett József Attila "eszmélet"-en, s az alapötlet tulajdonképpen "kézenfekvő" volt: a ciklus címe egybeesik a bergsoni filozófia egyik alapfogalmával, a conscience-szal, amely az értelem és az intuíció szintézisét (is) jelenti. Tverdota maga is fontosnak tarthatta e dolgozatát, mi sem bizonyíthatja ezt jobban, mint az, hogy most megjelent tanulmány-gyűjteményének éppen ezt a beszédes címet adta: *Ihlet és eszmélet*. Ezek után "természetes", hogy a könyv alcíme – *József Attila a teremtő gondolkodás költője* – rímelni látszik Henri Bergson József Attila által is olvasott és nagyra tartott könyvének címére, a *Teremtő fejlődésre*. Tverdota kitűnő érzékkel választotta meg könyvének kettős címét, mert már a címből érzékelhetővé válik gondolkodásának eszmetörténeti, filozófiatörténeti jellege, másrészt taktikusan mellőzi annak tudatosítását, hogy itt tulajdonképpen egy olyan gyűjteményes kötetről van szó, amely tizennyolc József Attiláról szóló dolgozatot tartalmaz, melyek közül a legkorábbi 1976-ban, a legfrissebb pedig 1985-ben jelent meg.

A könyv kompozíciója már eleve sugallja Tverdota kutatói irányultságát, a három nagyobb egység pedig egyúttal szintézisigényét is bizonyítja: az első részben (Párbeszéd a korrallal) a kortársaknak a költőről alkotott képéről, véleményéről kapunk képet, a másodikban (Mesterek és pályatársak) arról, hogyan és kik hatottak

József Attilára, a harmadikban (Hagyomány és értelmezés) pedig megismerjük Tverdota elemzőkészségét, példákat látunk arra, hogyan használja egy-egy vers elemzésében más irányú kutatásainak eredményeit.

Az első nagyobb szerkezeti egység címe egyúttal az első dolgozat címe is, az alcím még közelebb visz a szerző kérdésfelvetéseinek lényegéhez: *József Attila gondolkodói alkata*. A szerzőnek már itt alkalma nyílik szólni az őt régóta érdeklő névmágia, az eszmélkedés, a szókrateszi alkat kérdéséről, mintegy előlegezve saját ars poeticáját, amikor a költő alkotás–teoretizálás–közéleti tevékenység hármasságában eltelt életprogramját igyekszik megfogalmazni. Megállapítja, hogy a kutatás hiányai, árnyékai éppen a "másik szellemiség": a gondolkodói magatartás vizsgálatában mutatkoztak meg, éppen ezért a teoretizáló költőt vizsgálja, "nem elszigetelve az eszmélkedést emberi egyénisége egészétől, s főleg költői gyakorlatától". Meglepő, hogy a kötet élén álló – feladatkijelölő – munka épp a legfrissebb (*Literatura*, 1985. 1–2.), kompozíciós szempontból azonban szerencsés a sorrend, így mintegy előlegezi kutatói irányait. Ezt bizonyítja már az *Adalékok a Curriculum vitae-hez és a József Attila magyarságélménye* is, az előbbi azt vizsgálja, mennyiben felelt meg a költő önéletrajza a "műfaji" követelményeknek s miért csak a korai életszakaszt dolgozza fel részletesen, az utóbbi pedig abból indul ki, hogy a két világháború közötti időszak hivatalos ideológiája a marxista munkásmozgalom híveit "hazátlan bitangok"-nak nevezte, s arra keres választ, vajon József Attilára is ráüthető volt-e a "hazátlanság" bélyege? Tulajdonképpen azt mutatja be, hogyan ismeri fel a költő, hogy a kor embere nem olvad föl teljesen sem nemzetében, sem bármely más közösségi formában: megőrzi autonómiáját. E viszony képletét jól érzékelteti egy korai József Attila-vers már a címével is: *Ember is, magyar is, magam is*.

Az *Egy, kit a szó nevéen szólít* című dolgozat azt tudatosítja, hogyan kellett a költőnek József Attilából Pistává lennie, hogyan lett Jolán nővéreből Lucie, milyen nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy folyóiratuk épp a Szép Szó nevet kapja, hogy a név nyelvi jelentéstartalmai és a szeretett lény emberi tartalmai hogyan fognak össze benne szétválaszthatatlanul a *Flóra*-ciklusban, s hogyan szólal majd meg a "szókrateszi törvényalkotó", amikor az ihlet szinonimájaként a névvarázst nevezi meg s költészetfilozófiáját erre a megállapításra alapozza: "A nemzet: közös ihlet. A költészet a nemzet lelkében ható névvarázs." A tanulmány feladatkijelöléssel zárul: "Mindez arra serkenti a kutatást, hogy komoly elemzésnek vesse alá a József Attila-i névvarázselméletet és megvizsgálja azt a befolyást, amelyet ez a teória költői praxisára gyakorolt.

Fontos feladatot vállalt Tverdota akkor is, amikor *József Attila 1945–1949 közötti fogadtatásáról* szólva felhívja a figyelmet mind a kommunista, mind a polgári radikális vagy liberális szerzők által kialakított képre. Külön kiemeli a kevésbé közismert Ignotus-émlékiratot, a *Csipkerózsát*, amelynek olvasása valóban máig igen sok tanulsággal jár, és Németh Andor írásait, amelyekben – a szerzőnek a hivatalos kultúrpolitikával szembeni óvatosságából fakadóan is – "József Attila pályaképe hozzá nem illő pasztell színárnyalatot kapott". Ezt a képet látszik élesebbé tenni Tverdota József Attila születésének hetvenötödik évfordulójára készített rövid írásában (*József Attila klasszikus korszaka: 1917–1937*), amely szerint a "tízéves képlet" az igaz és egészséges, azaz az életmű egységes szemléletének

fontosságát hangsúlyozza. A rövid gondolatmenetből egyetlen érdekeseget emeljük ki: a költő szerint Ady gondolatokat "pusztít össze", s ennek az "összepszűtítésnek" – teszi hozzá Tverdota – döntő jelentősége van József Attila gondolkodásában.

Van néhány József Attila-tanulmány, amelyet különösen "favorizál" Tverdota. Ilyen az *Ady-vízió* is, amely "egész életműve művészetbölcseleti koncepciójának változatlan alapjául szolgált". Tverdota – a már megszokott eljárás mód szerint – fölteszi az obligát kérdést: mi lett a "sorsa" további fejlődése során a Toll-vita ürügyén kifejtett művészetbölcseletének és hogyan módosult később az a költői gyakorlat, amellyel a *Nincsen apám sem anyám* kötetben mutatkozott be? Az "elemző" és "pontos" válasz megfogalmazásához Tverdota – alkatából fakadóan – szükségesnek látja megvizsgálni a költőnek az őt körülvevő szellemi közeggel való kapcsolatát, azaz a tulajdonképpeni kérdés az, milyen szerepet játszott Németh Andor József Attila húszas évek végi versteóriájának és költői gyakorlatának kialakításában? A *József Attila és Németh Andor* című tanulmány szerényen "leszűkíti" a feladatot: "csupán a feltáró munka előkészítését szolgáló térképábrázolás felrajzolására vállalkozunk", azaz e tanulmányban is számos újabb dolgozat csirái bújnak meg. Tverdota azt az utat mutatja be, amely elvezet a *Németh Andor* című verstől [*Hova forduljon az ember...*] a végül a szintén a barátjának szóló *Ars poetica* gondolatmenetéig, a közös Freud- és Kafka-élményig. Hasonlóan érdekes a *József Attila és Nagy Lajos* című munka, amely arra mutat rá, hogy a költő egy prózáiró barátjának novelláiban találta meg művészeteszmeényének megvalósulását. Juhász Gyula esetében arra hívja fel a figyelmet, hogy a kutatás adós még a kettejük költészete közti összefüggések feltárásával.

A kötet harmadik harmadában hat verselemzést olvashatunk, melyek gondolatmenete szorososan tapad az eszmetörténeti és kapcsolattörténeti dolgozatok szemléletéhez, így a *Kövek* elemzése során Tverdota valójában a fiatal József Attila történelemszemléletét vizsgálja, *A Dunánál*, az *Emberék*, *A város peremén* ösképét fedezve fel benne s "lefordítja" a verset: amit a kövekről ír a költő, azt az emberekre kell értenünk, s az individuális és a közösségi világgállapot szavakkal leirt hullámvonala nem más, mint a világtörténelem monumentális lüktető mozgásának sémája. A költő Nietzsche-élményét vizsgálva rátapint, hogyan játszott bele a versbe a Zarathustra: Nietzsche "délibábja" az Übermensch, József Attilaé a "mindannyiunknál szociálisabb ember", azaz a költő egy csupa Übermenschből álló eszményi közösségi társadalmat tételez. Az anzix-szerkezetről írott tanulmányának (*Párizsi anzix*) konklúziója akár ars poeticája is lehetne Tverdótának: "Költészetének megértése érdekében célszerű elmélyülten tanulmányozni a hagyomány elsajátításának és feldolgozásának bonyolult folyamatait, a szellemi világ és az alkotó szubjektum találkozásának eseményeit." A *Kláriskok*ban Tverdota szerint József Attila arra tett kísérletet, hogy megközelítse a magyar nyelv ősi, mágikus állapotát, s a vers mondattani gyakorlata összefüggésbe hozható Klemm Antal *A finnugor mondat őstörténete* című tanulmányával. Az *Eszmélet* elemzése mintaadó: bizonyítja, hogy eszmetörténeti szempontból is lehet "teljes" értelmezést adni, nemcsak azt dolgozza fel, hogyan ismerkedett meg a költő Bergson filozófiájával, hogyan élt az eszmélet-fogalommal, hiszen kettejük eszmélete nem esett teljesen egybe, József Attilát nem

jellemezte a bergsoni egyoldalú intuicionizmus, hanem azt követi nyomon, hogyan törekedett a költő a bergsoni értelemben vett szintetikus, eszméletes tevékenységre, az *Eszmélet*-ciklus darabjai így lesznek "a személyiség legnagyobb fokú koncentrációjának megörögzített pillanatai". Hasonlóan izgalmas a *Születésnapomra* és a *Költőnk és Kora* című versekről adott értelmezés is, az utóbbiban az az igazán új, ahogy Tverdota felfedezi a "táguló világegyetem" elméletét a versben, bizonyítva, hogy József Attila életművében egyszerre volt jelen a newtoni és az einsteini világmodell képe, a költő kozmológiai ismereteit művészetbölcseleti gondolatmenetébe is átvette.

A tanulmányokból egyértelműen kiderül, hogy szerzőjük mindannyiszor József Attiláról, a gondolkodóról, a szókrateszi alkatról értekezik. Maga Tverdota is ilyen alkat, rendszerező, szisztematikusan gondolkodó kutató. A szintézis ugyan még várat magára, de kirajzolódni látszanak egy eszmetörténeti-mentalitástörténeti szempontú József Attila monográfia körvonalai. A könyvet végigolvasva felfigyelhetünk arra, hogy bár ír Tverdota a kései versekről is, gondolkodásának alapját valójában mégis elsősorban a *Medáliák*-korszak, a korai időszak adja, ami fontos azért is, mert igazából éppen e korai évek és a kései szakasz feltáratlan (ha egyáltalán korszakolható ilyen módon József Attila életműve).

Tverdota György könyve nem csupán a József Attila-irodalom nyeresége, de új kutatási, vizsgálati szempontokra és módszerekre is felhívja a figyelmet. Az *Ihlet és eszmélet* haszonnal forgatható tanulmánykötet, eredményekkel és ígéretekkel teljes.

Szigeti Lajos Sándor

Új Helikon. Irodalmi, társadalmi és művészeti folyóirat.

Antológia és repertórium 1936–1937. Válogatta és szerkesztette Harmat Béla. Szerző, Érd, 1986. XV, 44 l.

A nem túl igényes külsejű kis kiadvány egy sajtó- és irodalomtörténeti kuriózum bemutatása. A két világháború közötti magyar vidéki szellemi életet reprezentálta az Új Helikon című, mindössze két évfolyamot, hat számot megélt, összesen 92 oldal terjedelemben, csak 100-100 példányban megjelent érdi folyóirat, melyet ma talán "diáklapnak" neveznénk. Kezdő írópalánták, műkedvelők szerkesztették, írták, terjesztették, "saját zsebből" áldozva szándékaik megvalósítására.

A folyóirat írói, szerkesztői a kor vidéki ifjúságának ízlését szóltatták meg, fogékonyságukat az új irodalmi irányok és politikai mozgalmak iránt az ismertett könyvek, tanulmányok jellemzik. A lap szerzői között találjuk Kerékgyártó Imrét, Dévai Istvánt, Ilonday Lászlót, Ligeti Ferencet, Krokovay Istvánt, Endre Lajost, s igen nagy számú közleménnyel az akkor közelben, Martonvásáron élt, kezdő író, Dobozy Imrét.

Harmat Béla előszava után a szerkesztő, Dévai István és a kiadó, Lencsés Ferenc írásait olvashatjuk, majd egy rövid válogatást kapunk a folyóirat közleményeiből. Ezt követi a repertórium, amely a 6 szám tartalomjegyzékét adja.

A kis kötetet Kelényi István utószava zárja, mely az Új Helikonnal együtt az ilyen típusú kiadványokat elhelyezi a kor szellemi és kulturális életében, s felméri akkori szerepüket és jelentőségüket. A kiadvány utolsó lapjain névmutató segíti a tájékozódást.

Ny. J.

Ungarische Lyrik des zwanzigsten Jahrhunderts.

Herausgegeben vom Verband Ungarischer Schriftsteller in Zusammenhang mit Paul Kárpáti. Aufbau Verlag, Berlin–Weimar, 1987. 366 l.

A XX. század európai költészetét bemutató NDK-beli könyvsorozat magyar kötete mindenek előtt Kárpáti Paulnak, a berlini Humboldt Egyetem hungarológus professzorának köszönhetően jött létre. A reprezentatív válogatás a magyarból közvetlenül fordító vagy nyersfordítás alapján dolgozó széles műfordítói gárdát vonultat fel, és az eredmény legtöbbször szöveghű és esztétikailag is élvezhető versek sora. A válogatást – mint minden hasonló vállalkozást – lehetne vitatni, összességében azonban megállapítható, hogy a kötet megfelel a XX. századi magyar költészet kiemelkedő személyiségeit bemutatni szándékozó célnak. A kötet Adyval indul és Csoóri Sándorral zárul, tehát a legfiatalabb élő költő is közel hatvan éves. Talán jelent ez a tény annyi kihívást, hogy a hatvanas-hetvenes, sőt a nyolcvanas évek nemzedékei is lehetőséget kapjanak a németül olvasó versszeretők előtti bemutatkozásra. Ugyancsak fájó hiány, hogy az ötágú sípnek csak egy ága szólalt meg: a határainkon kívül élő magyar költészet – amely még a hazai kortárs antológiákba is csak elvétve kerül be – még mindig nem bizonyult egyenjogúnak.

A folytatásra váró, szép és hasznos kötet olvasóit Kárpáti Paul életrajzi jegyzeti és rövid értékelései segítik az eligazodásban.

Németh S. Katalin

Vadas Ferenc: Illyés Gyula első iskolája.

Béri Balogh Ádám Múzeum, Szekszárd, 1987. 129 l.

Két szempontból is kiemelkedik ez a kiadvány a levéltári kutatásokat, múzeumi anyagokat bemutató füzetek közül. Egyrészt számos új gondolattal, felismeréssel, összefüggéssel gazdagítja az Illyés Gyula életművére, életrajz és alkotás szerves egységére vonatkozó filológiát, hiteles, bizonyított adatokkal mutatja be a rácegresi évek nyomát Illyés későbbi gondolkodásában, versei tematikájában, műltszemléletében, feladatvállalásában. Ez önmagában is fontos irodalomtörténeti hozadék a Vadas Ferenc tanulmányának. Másrészt kitűnő iskolatörténet is ez a könyv, művelődéstörténetünk fontos nyeresége. A rendelkezésre álló levéltári anyagok megváltása, azok értelmezése és jellemző fotóanyaggal illusztrált közzététele múltunk megismeréséhez járul hozzá szigorú tárgyyszerűséggel, a csaknem feledésbe merült emlékek

rekonstruálásával, megőrzésével. Egyben szép emléket állít az Apponyi-családnak, elsősorban az iskolaalapító Apponyi Sándornak, aki nagy műveltségű, áldozatkész földbirtokos volt, őse annak a felvilágosult grófnak, aki Illyés *Ebéd a kastélyban* című nevezetes művének főszerzője. Sokféle szálból szötte tehát ezt a besorolhatatlan műfajú könyvet szerzője, s mindegyik szál izgalmas, érdekes és hiteles. Azért több egy átlagos puszta iskola száz évet felölelő törtérijánál, mert Illyés Gyula gyermekévéinek dokumentumokkal hitelesített története rajzolódik ki benne. Az iskolához tartozó kápolna ma múzeum.

A kötet befejező része fotómásolatban közli a *Puszták népe* kéziratának azt a 18 oldalát, amely a rácegresi iskolára vonatkozik. A gazdag jegyzetanyagból a költőnek a családi irattárból kiemelt gyermekkori levelei a legérdekesebbek. A mintegy félszáz fénykép és fotómásolat (Gaál Attila munkája) kiválóan egészíti ki a tartalmas szöveget.

R. Takács Olga

"Valahol túl, meseországban..." Az amerikai magyarok 1895–1920.

Válogatta és szerkesztette Albert Tezla. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 457, 427 l.

1895-ben – abban az esztendőben, amelyből a szerkesztő az amerikai magyarokkal kapcsolatos legkorábbi dokumentumot közli – a tömeges méretű kivándorlás már másfél évtizede tart, és az Amerikában megtelepedők létrehozták első intézményeiket. Így már csaknem egy évtizedes múltra tekinthet vissza az első két betegségyező, a mai William Penn elődjei, egyházak alakultak és vannak alakulóban, az állandó sajtó megteremtésére irányuló törekvések első látható eredményei is megmutatkoztak, és feltűntek az első, alkalmi színjátszók. Az ideiglenes, átmeneti jelenség mögött ezekkel az alulról szerveződő intézményekkel feltűntek az állandóság jegyei.

Amerika, amelynek bányáihoz, dinamikus fejlődő nagyiparához multhatatlan szüksége volt a munkáskezrekre, ellentétes érzelmekekkel fogadta a bevándorlók nagy tömegét. Különösen azokat, akik Közép- és Kelet-Európából érkeztek. Részen okkal: műveltségi színvonaluk általában alacsony volt, elvállaltak bármilyen munkát, bármilyen keveset fizettek érte, és kimeríthetetlennek tűnő utánpótlásuk a fenyegetettség érzését keltette az amerikai munkásosztályban, amely kíméletlen gazdasági harcot folytatott életszínvonalának védelmében, és nem vállalta a bevándorlók érdekeinek védelmét. Mások az asszimilációra képtelen tömegek fedezték fel bennük, amely veszélyezteti a "fehér, angolszász, protestáns" felsőbbség egyeduralmát. Nem véletlen, hogy 1895-ben már működik Új Angliában a bevándorlást korlátozó liga, amelynek azonban csak később, a húszas években sikerült elérnie kitűzött célját, a bevándorlás gyökeres korlátozását.

Részen erre, a bevándorlást korlátozó törekvésre volt válasz az "olvasztótégely" és különösen a "kulturális pluralizmus" elmélete, amely utóbbit Horace Kallen fogalmazta meg a századelő liberális polgársága nevében. Kallen, aki maga is európai bevándorlók leszármazottja, abból a feltevésből indult ki, hogy

a bevándorlók nemzeti kultúrájuk felvirágoztatása útján fognak hozzájárulni egy sokszínű, egyetemes amerikai kultúra felvirágoztatásához, és ennek a folyamatnak az eredményeként illeszkednek majd be az őket befogadó társadalomba. A szerkesztői bevezető, amely a magyarországi kivándorlást a befogadó ország szempontjai alapján vizsgálja, új lehetőségeket kínál ennek a népmozgalomnak jobb megismeréséhez és további vizsgálatához.

A szöveggyűjtemény tematikailag három nagy kérdéscsoportra osztható. Az első a kivándorlás okainak áttekintésével kezdődik, és vezeti el az olvasót az elindulástól az új világgal való első találkozásig. Ebben a részben olvashatunk a parlamenti viták jegyzőkönyveiből, alispáni jelentésekből, a kivándorlási törvényből, s a szerkesztő bőséggel válogat abból a mintegy ezer levélből is, amelyet a Szabadság című lap olvasói küldtek a szerkesztő kérdésre, hogy "miért jöttem Amerikába?". A második rész az "aranykapu" mögötti életbe nyújt betekintést az új benyomásoktól kezdve az angol nyelv tanulásán – és a magyar nyelv romlását érzékeltető korabeli újságcikkekben – át a magyar telepek, a bányákban, gyárakban, farmokon dolgozó magyarok sorsának bemutatásáig. Itt találkozhatunk olyan sajátos magyar–amerikai intézménnyel, mint a "burdosház", de azzal a problémával is, amelyet a már kint születettek neveltetése, iskoláztatása jelentett. Külön szakasz mutatja be a South Bend-i magyarság életét – amely egyébként a kötet szerkesztőjének szülőhelye. Fő szerephez az amerikai magyar sajtó jutott itt, különösen a gyárakban, bányákban bekövetkezett tömegszerencsétlenségek bemutatása révén, de olvashatunk konzuli jelentésekből, a magyarországi Református Konvent kiküldötteinek beszámolóiból, mindezeket néhány vers, és egy-két regényrészlet színesíti. S végül a harmadik kérdéscsoport a visszatelepítés problémáját állítja a középpontba. Ennek részeként megismerkedhetünk olyan korabeli kormányzati dokumentumokkal, amelyek célja a magyarság megőrzése a "kivándorolt magyar állampolgárok nemzeti gondozása" útján, amelyben a fő szerepet az anyaországból támogatott egyházak, iskolák és a sajtó lettek volna hivatva végezni.

A gazdagon illusztrált kötetet megmagyarosított angol – mai szóhasználattal "hunglish" – szavak szótára és forrásjegyzék egészíti ki.

K. J.

A vándorszínésztől a Nemzeti Színházig.

Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta: Kerényi Ferenc. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 386 l. (Magyar Levelestár)

A Magyar Levelestár sorozatban megjelent kötet, Kerényi Ferenc gondos, invenciózus és óriási filológiai háttérrel rendelkező válogatása, levelek és levélrészletek segítségével mutatja meg a magyar színhészet fejlődését, bontakozását a kezdetektől az önálló Nemzeti Színház létrejöttéig. Százharminchét levél, az elsőt 1790-ben, az utolsót 1837-ben vetették papírra. Íróik között vannak főurak és mecénások, költők és írók, s vannak küszködő, ezernyi gondtól sújtott színészek, színésznék,

színigazgatók – köztük olyan legendás személyiségek, mint Egressy Béni, Laborfalvy Róza, vagy ama bizonyos Megyeri. Vannak hivatalos levelek, dokumentumértékű, fontos okmányok; vannak csevegő hangú, baráti magánlevelek, melyekből megelevenedik a mindennapi élet, s vannak szép számmal panaszló, pártfogást kérő, pénzért és támogatásért könyörgő levelek. A magyar nemzeti színjátszás hosszas és nehéz vajúdásának és megszületésének regénye bontakozik ki ezekből az írásokból, melyek nemcsak a tudományos kutatás, hanem a szélesebb olvasóközönség számára is sok érdekességet rejtegetnek. Kazinczy Ferenc Szemere Pálnak írt leveléből megtudhatja például az olvasó, miről is vitázott Berzsenyi, Vitkovics Mihály, Kölcsey Ferenc és a levélíró a magyar teátrumból hazafelé tartván, 1810 áprilisában. Mi volt a véleménye Kisfaludy Károlynak darabjai műfordításáról? (Kisfaludy Károly Gaál Györgynek.) Hogy élt, hogy mulatott és hogy búsult a Várszínház társulata az 1835-ös esztendőben?

A kötet nemcsak fontos, nélkülözhetetlen színháztörténeti dokumentumgyűjtemény: regényszerű izgalmassággal elevenedik meg lapjain a magyar reformkor mindennapjainak valósága, s magukat a független magyar kultúra ügyének szentelő, áldozatosan munkálkodó hazafiak és honleányok erkölcsi-emberi nagysága.

A kötet szerves tartozéka s az olvasó jobb eligazodását segíti a bőséges és alapos jegyzetanyag, szómagyarázat és névmagyarázat. Hangulatos és informatív képanyag egészíti ki a minden tekintetben példásan szerkesztett, mondanivalóban és történeti adalékokban egyaránt gazdag gyűjteményt.

Erdődy Edit

Cs. Varga István: Utak és távlatok.

A Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának és a Magyar Írók Szövetségének Észak-Magyarországi Csoportja kiadása. Miskolc, 1987. 193 l.

Az MTA–Soros-Alapítvány támogatásával készült kötetben tizenegy írás olvasható három ciklusba rendezetten. A Sorsok és utak című kortárs költők (Kalász László, Serfőző Simon és Papp Lajos) kötetét elemző kritikákat, valamint egy bibliográfiáról szóló méltatást tartalmaz. A Tájházak és üzenetek című ciklus Németh László Sárospatakhoz, Sirokhoz és Egerhez fűződő kapcsolatát tárja fel, valamint Gulyás Pál és Németh László barátságát dokumentálja, s egy rövid írásban Hatvany Lajos és Németh László viszonyát mutatja be. A harmadik ciklus Ady, Bíró Lajos és Heves megye kapcsolatát kívánja tudatosítani, népszerűsíteni, valamint Ady cseh-szlovákiai hatásának irodalomtörténeti adalékait gyűjti össze, s végül egy hosszabb tanulmányt szentel a Németh László-i "tejtestvérek" gondolattól a Nagy László-i szellemi hídépítésig ívelő eszmének. A tanulmányok alapos filológiai tájékozottsággal, stílárís műgonddal, lelkes pedagógiai szándékkal készültek. A szerző Németh Lászlóval foglalkozó nagyobb ívű írásai külön, önálló kötetben jelentek meg.

R. T. O.

Cs. Varga István: *Tanújelek. Írások Németh Lászlóról.*
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 300 l.

A szerző a nyolcvanas évek elejétől rendszeresen publikálja tanulmányait Németh Lászlóról, s tudományos munkásságát is az író életművének szentelte. E kötet négy regényt (*Emberi színjáték, Gyász, Iszony, Irgalom*) elemzi a szerző által fontosnak tartott szempontok alapján, valamint Németh László és az orosz irodalom kapcsolatának témaköréből írott tanulmányait adja közre. Az óriási szakirodalom és természetesen az életmű igen beható ismerete alapján további új hipotézisekkel és bizonyítási eljárásokkal közelíti meg a kiválasztott regényeket. Az *Emberi színjátékot* az önapoteózis legendájaként, üdvösség harc és önmegváltási kísérlet végeredményeként mutatja be, a *Gyász* című regényről a klasszikus minták, archetípusok kapcsán bizonyítja, hogy főhőse "archaikus istennőtörző". Az *Iszonyt* az emberi értékcapcsolatok regénytragédiájaként interpretálja, sok érdekes felismeréssel gyarapítja az eddigi irodalomtörténeti értékelések megállapításait. Németh László mítoszértelmezéséből kiindulva taglalja az általa az "eszmekatedrális koronázó regénynek" tartott *Irgalom* című regényt, a főhősben az író által megálmodott "idea-ember" megvalósulását látja. Németh László önkomentárjait, saját művészetének magyarázatát Cs. Varga István minden esetben megfellebbezhetetlennek tartva kifejti véleményét Németh László realizmusfelfogásáról. Lukács György felfogásával is összevetve osztályozza egyes regényeit, s leszögezi, hogy műveiben egyre inkább az etikára tevődik a hangsúly, míg végül a minőség műveiben is etikummá válik. A második rész tanulmányai egyrészt az író egyes orosz alkotókról kialakított véleményét összegezi tanulmányai és egyéb művei alapján (Puskin, Gogol, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov), másrészt összehasonlító elemzéssel tárja fel az *Anna Karenina* és az *Iszony* rokon vonásait, lélekábrázolásának eszközeit, a tragikum és katarzisz ábrázolását, a szimbolikus motívumokat és a regényforma és kompozíció összevethető problémáit. Meggyőzően mutatja ki a Dosztojevszkij-inspirációkat, értékeli Németh László oroszból készített műfordításait. A kötet tanulmányait alapos filológiai tájékozottság, az írói értékek nagybecsülése, a befogadás segítségének igénye, s a címbe foglalt szándék megvalósulása jellemzi.

R. Takács Olga

R. Várkonyi Ágnes: *A rejtőzködő Murányi Vénus.*
Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 241 l. (Labirintus)

A ki volt Gyöngyösi "Márssal társalkodó Murányi Venusa" kérdésre R. Várkonyi Ágnes meghökkentő választ sugall kötete végkövetkeztetéseként. Hallatlanul érdekes és gondolatgazdag kutatásai arra az eredményre vezettek, hogy a felelet nem a mindenki ajkára toluoló, már-már banálisan magától értetődő "Széchy Mária" – hanem egy férfi neve: éppen a férjé, Wesselényi Ferencé!

R. Várkonyi Ágnes a Gyöngyösi-mű rejtett utalásrendszerének feltárásával, illetve egyéb irodalmi alkotások vonatkozó adataival, a korabeli levelezések eddig

meg nem fejtett rejtélyes üzeneteinek megfejtésével jut a meglepő állításhoz: Gyöngyösi eposzának burkolt politikai üzenete a "magyar Márs", Zrínyi Miklós, és a politikáját egyre határozottabban felvállaló nádor, Wesselényi Ferenc, a "Murányi Venus" "társalkodásáról", azaz szövetségéről tudósít.

A Vénus–Wesselényi-azonosítás korántsem olyan képtelen ötlet, mint első hallásra tűnik – noha a kor levelezésében erre nem talál példát a szerző –, több közvetett bizonyíték is kínálkozik Gyöngyösi költői univerzumából éppúgy, mint a korabeli képzőművészeti alkotások Vénus-jellemzéséből, Mars–Vénus-ábrázolásaiából.

R. Várkonyi Ágnes dolgát megnehezítette, de feladatát széppé és izgalmassá az tette, hogy konkrét, direkt utalások híján egy eszmetörténetileg kevésbé feltárt korszak titkos gondolatvilágába próbált behatolni – a szellem lámpafényével.

Vállalkozása eredményességét mi sem mutatja jobban, mint hogy felkínált megoldása több mint elgondolkodtató.

J. J.

Vas István: Igen is, nem is.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 417 l.

E mostani a szerzőnek sorrendben a hetedik tanulmánykötete. A fejezetcímek már önmagukban is elárulják a várható tartalmat. Az első, nagyobb lélegzetű ciklus – Egy-két szó – jobbára a különféle fölkerésekre, valamilyen alkalomra született munkákat közli. Túlnyomórészt esszéket sorakoztat, mint amilyenek a *Babits szeméről* című, (az emlékkönyvben) és a *Babits hangjáról* című, (a lemezborítón megjelent) írások. Ugyancsak e fejezetben olvashatjuk *A Nyugat költőiről* és *A huszadik század költőiről*, egy-egy könyvsorozat számára készült munkákat. De olyan, részletekbe menő elemzések is találhatóak itt, mint a *Költőnk és kora* című József Attila-, a *Fekete fehér* című Illyés-versről, *Bibó István tanulmányairól* vagy *Arany erotikájáról* írottak. Az első fejezetet a győri Műhely című folyóirat körkérdésére adott "válasz", a szerelmi líráról szóló rövidke esszé zárja.

A Shakespeare című második rész értelemszerűen Vas Istvánnak a Shakespeare-fordítások közben-után született tanulmányait foglalja keretbe.

A következő, a *Mit nehéz?* című fejezet a költő-műfordító műhelytanulmányait közli, melyek közül a címadó *Mit nehéz fordítani?* főként fordításlélektani és verstani kérdéseket boncoló nagylélegzetű esszé és az *Ajánlás a Bibliához* című, szintén terjedelmes művelődés- és irodalomtörténeti tanulmány a legkiemelkedőbbek.

A záró rész – Élőbeszéd – a szerző és az ifjabb és idősebb pályatársai – költők, kritikusok, irodalomtörténészek – által különféle, de túlnyomórészt irodalmi-irodalomtörténeti tárgykörökben folytatott beszélgetéseit tartalmazza.

E. Sz. E.

Verseghy Ferenc: Értekezés a szentírás magyar fordításáról.

Fordította: Bartha Lászlóné, Borók Imre, Győri Gyula. Az előszót írta: Szörényi László. Szerkesztette: Szurmay Ernő. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1987. 389 l.

A helyörténeti vállalkozások manapság örvendetes reneszánszukat élik. Különösen dicséretes a helyi "nagyságok" felfedezésére irányuló szándék akkor, ha a magyar kultúra történetében jelentős szerepet játszó egyéniségről van szó, továbbá akkor, ha szakértők bábáskodnak egy kiadvány megszületésekor. Mindkét feltétel adott ez esetben, a magyar felvilágosodás, a XIX. század első két évtizede érdemtelenül keveset emlegetett, inkább a mikrofilológiai kutatások tárgyaként jelen lévő Verseghy Ferenc műveit részben hasonmás kiadásokban, részben – kiadatlan műveit tekintve – gyűjteményes kötetekben, részben – latinul írt könyveire gondolva – magyar fordításban teszi könnyebben hozzáférhetővé az egyébként is méltán sokat dicsért Verseghy Ferenc Könyvtár, amely a Damjanich Múzeummal együtt példás közművelődési szerepet is játszik Szolnok megyében. A jelen bemutatandó kötet Verseghy Ferenc egyik kései, eredetileg Budán, 1822-ben megjelent latin művének kitűnő magyar fordítása (a fordítás minőségének biztosítója Szörényi László nyelvi kontrollszerkesztői munkája), s ezt a Verseghy által eddig inkább nyelvészeti szempontból emlegetett könyvet Szörényi rövid, ám tartalmas előszavában joggal nevezi "forradalmi vállalkozás"-nak. S nemcsak a Herder felé vezető biblia-felfogás és hermeneutikai meggyőződés miatt, hanem azért is, mert Verseghy elfogultnak tetsző felekezeti álláspontja mögött "a Biblia hermeneutikai magyarázatában a legkorszerűbb elveket vallja"; a filológiai hűségre törekvés vezérli, s a Bibliát nemcsak szent, hanem költői szöveggként is kezeli. Így ennek a tolmácsolásnak a magyar műfordítás történetében is jeles hely jut.

Fried István

Verseghy Ferenc kiadatlan írásai. III. kötet.

Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Fried István. Az előszót írta Horváth Károly. Szerkesztette Szurmay Ernő. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1987. 101 l.

Az 1982-ben kiadott első, majd az 1983-ban megjelent második kötet után négy évvel végül a szerényebb terjedelmű harmadik kötet is napvilágot látott. Nemcsak a terjedelem, hanem a szerkesztő személye és a közreadás szempontjai is változtak. Fried István betűhív közlésre törekedett, s ez Verseghy esetében nem pusztán textológiai kérdés, hiszen az ő nyelvhelyességi, helyesírási elveinek ismeretében szövegeinek a mai akadémiai helyesírás szerinti átírása – kivált kutatók számára – mindenképp groteszkül hatna.

A közölt írások kettő kivételével az OSZK és az MTA kéziratárában találhatók; három kivételével eddig publikálatlanok. E három közül az első Trenk Fri-

gyes röpiratának fordítása (Kazinczy Ferenc egy könyvbejegyzése tanúsítja, hogy e fordítás Verseghy műve), a második Szaitz Leo egyik pamfletjének Verseghy vonatkozó része (ez a függelékben található), végül Verseghynek Porthanhoz, a finn nyelvészhez írt latin nyelvű levele is ismert volt, de a mostani magyar nyelvű közlés révén többen megismerhetik Verseghy nyelvszemléletének alakulását.

A vékonyka kötet legfontosabb és legterjedelmesebb írása az Értekezések a magyar hivatalos stílusról az emberi nyelv elméletének tételi szerint ... című latin nyelvű dolgozat magyar fordítása, mely meglehetősen részletességgel kifejtett nyelvelméleti alapról taglalja a magyar nyelv sajátosságait; voltaképpen a Filozófiának talpigazságaira épített Felelet bővített, átdolgozott latin nyelven írt változata, ill. annak bevezető része. Hasonlóképp figyelemreméltó az említett Porthan-levél, melyben együttműködést ajánl fel a turkui professzornak a magyar–finn nyelvrokonság kutatására, s röviden tájékoztatja a magyar nyelv alapsajátosságairól. E két összefüggő, nagyobb szöveg mellett több tankönyvi töredéket tartalmaz a kötet (nyelvkönyv, matematika, történelem), melyek közül módszere és terminológiája miatt a matematika érdemel nagyobb figyelmet. Töredékes a közölt költői alkotások egy része is. Ezek a "Költeményes ügyekezetek külömbféle tárgyakról görög mértékű lantosokban". Köztük egy La Fontaine-fordítás: Az ember és a kígyó. Néhány verse Kazinczy Winckelmann-kötetének táblájára írva maradt fenn, s így kerülhetett bele ebbe a válogatásba.

Ez a kis kötet elsősorban a Verseghy-filológia számára közöl értékes szövegeket, elősegítve a nem minden részletében feltárt életmű összefüggéseinek tisztázását, s ehhez Fried István megbízható tárgyismereten alapuló jegyzetei nélkülözhetetlenek.

Szabó G. Zoltán

Verseghy Ferenc levele Porthan finn nyelvész professzornak 1794-ből.

Közzéteszi: Kaposvári Gyula. Verseghy Ferenc Könyvtár, Szolnok, 1987. 8 + 1 l.

Az 1987. évben is megrendezett és Szolnokon országosan megnyitott "Anyanyelv hete" tiszteletére tette közzé és látta el előszóval Kaposvári Gyula Verseghy Ferencnek a finn egyetemi tanárhoz, Henrik Gabriel Porthanhoz latin nyelven írott levelét, amelynek eredetije Helsinkiben, az Egyetemi Könyvtárban található. A levél egyrészt a finn–magyar kulturális kapcsolatok, másrészt a magyar felvilágosodás nyelv- és nemzetszemlélete szempontjából jelentős. Jelzi Verseghy Ferenc szótárírói törekvéseinek irányát, de jelzi egyben Verseghynek ama igyekezetét is, hogy Herder elvei szerint építse ki a magyar nyelvészet és tágabb értelemben a magyar nyelvi gondolkodás rendszerét. Az előszó ezt a levelet beágyazza az 1790-es esztendő magyar nemzeti-nyelvi mozgalmába.

Fried István

A bibliográfia fél század minden Vigilia-közleményét regisztrálja, a lap indulásától kezdve 1984-ig. A tételek szakrendbe vannak sorolva, a csoportokon (fejezeteken) belül a rendezés a betűrend szerint alakult. "A szépirodalmi alkotások (miként az irodalomtörténeti cikkek is) az egyes nemzetek szerint történt bontásban szerepelnek a szakrendben." A folyóiratot eddig tíz főszerkesztő irányította, köztük nem egy volt, aki többször is vállalta e posztot (Possonyi László: 1935, illetve 1938–1940; Sík Sándor: 1946–1948, Juhász Vilmosmal együtt; illetve 1949–1963). Rónay György neve azért is kiemelendő, mert a kitűnő író csaknem tíz évig (1969-től 1977-ig) jegyezte a Vigiliát. Neki köszönhető, hogy a folyóirat a magyar szellemi élet egyik legizgalmasabb orgánumává vált.

A szakrend fontosabb részei: Filozófia, filozófiatörténet; Etika, etikátörténet; Világnézeti kérdések; Vallás (keresztény és nem keresztény vallások); Társadalomtudományok (történelem, politika, közgazdaságtan stb.); Nyelvtudomány, nyelvtörténet, irodalomtudomány (ezen belül például a világirodalom története az *Amerikai irodalomtól a Vietnami irodalomig*); Színházművészet, Filmművészet, Táncművészet, Művészettörténet stb. Természettudományok (matematika, antropológia, földrajz stb.); Szépirodalom (magyar irodalom, világirodalom).

A szakrend szerinti rendezés a csaknem 400 oldalas bibliográfia használatát nagymértékben megkönnyíti. A világos, áttekinthető szerkezet elsősorban a kutatók számára nyereséges. A bibliográfiát névmutató zárja, melyben nem csupán az álnevek, s a különféle rejtőzések (Tempetői – Sibelka Perleberg Artúr; Sík Géza – Rónay László; Károly András – Thurzó Gábor stb.) oldatnak föl, hanem rengeteg betűjel is. Ez utóbbiak azonosítása nélkül az olvasó és a kutató elveszne a nagyon sokszor csak szignóval jegyzett publikációk rengetegében.

Sz. L.

Vitéz János levelei és politikai beszédei.

Válogatta, a szöveget gondozta, bevezette: Boronkai Iván, a jegyzeteket írta: Bellus Ibolya, fordította: Bellus Ibolya, Boronkai Iván. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 481 l. (Magyar Ritkaságok)

E gazdagon válogatott kötet most először ad lehetőséget arra, hogy a latinul nem tudó olvasó átfogó képet nyerhessen az első magyar humanista író, Vitéz János életművéről. A híres Epistolariumnak, az első magyarországi humanista levélgyűjteménynek kb. kétharmadát, a gyűjteményen kívüli leveleknek a túlnyomó részét és az összes politikai beszédet tartalmazza. Most először szólalnak meg benne magyarul az Epistolarium összeállítójának, Ivanich Pálnak kommentárjai és tudós jegyzetei, melyek a levélgyűjtemény szerves részét alkotják, és azt is bizonyítják, hogy "a magyar humanizmus atyja" értő, az újszerű műveltséget igénylő és utánzó példának is tekintő közönségre talált a XV. század első felének Magyarországon.

Minden latin szerző közül az egyik legnehezebb feladat Vitéz magyar nyelvű interpretálása. Boronkai Ivánnál, aki sajtó alá rendezte a humanista szerző összes művének kritikai kiadását, tanulmányokban elemezte nyelvét, műveltségét és stílusát, antológiákban tette közzé eddig is számos Vitéz-fordítását, senki sem lehet hivatottabb erre a munkára. A kötethez írt előszavában csupán sejtetni engedi, milyen jellegű problémákkal kellett megküzdenie neki és fordítótársának. Munkájukat kihívásnak szánták, s valóban kihívás is minden latin műfordító számára. Egészen kivételes és példamutató az az alázatos tisztelet és szeretet, ahogyan a fordítók Vitéz műveivel bánnak. Boronkai igényességére és munkamódszerére jellemző, hogy korábban már megjelent, kiváló Vitéz-fordításaival nem elégedett meg, hanem e kötet számára valamennyit újrafordította, csiszolta, szépítette, s ahol kellett, önmaga korrigálta. Mindkét fordító tollából pontos, szép és élvezetes alkotások születtek, melyeknél jobbakat már csak ezek segítségével lehet esetleg majd produkálni, s úgy érezzük, hogy ebből a kötetből hamisítatlanul és közvetlenül maga Vitéz János szól hozzánk. Bellus Ibolya tömör, világos jegyzetei elősegítik a részletesebb vagy pontosabb tájékozódást, s haszonnal forgatható e célból a kötet végén található időrendi áttekintés is.

Ez a könyv megbízható és élvezhető fordításaival megkönnyebbítheti a latinul értő kutatók munkáját, sőt nélkülözhetetlen segédeszköz is már most számukra, ugyanis a latin kritikai kiadáshoz képest is tartalmaz új eredményeket (megváltozott pl. a 27–29. levél datálása). A szűk szakmai rétegen túl azonban – gondoljuk – ott kellene legyen minden olvasó, olvasgató ember könyvespolcán. A XV. századi kivételesen tehetséges és erényes magyar politikus-főpap művei ma sem kevésbé aktuálisak, mint amilyenek voltak. Többek között arra tanítanak, hogyan lehet tisztességgel egybefogni, egyszerre és együtt képviselni az egész emberiség és a magyar nemzet érdekeit. Ideje volna már, hogy írójuk egész életművével Zrínyi, Széchenyi és mások mellé, a magyar klasszikusok, "remekírók" közé kerüljön.

Pajorin Klára

Vörös Imre: Fejezetek XVIII. századi francia–magyar fordításirodalmunk történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 196 l. (Modern Filológiai Füzetek 41.)

A XVIII. században keletkezett francia műfordításokat különböző csoportokra bontva s áttekintve, a szerző több jellegzetes, egymástól jól elkülönülő "fejezetet" ír le. Tárgyalja a népnevelő és ismeretterjesztő műveket, a kegyességi és teológiai irodalmat, a történeti munkákat, a meséket, a politikai-moralizáló irodalmat, a francia eredetű költői munkákat, a drámákat, majd a Báróczi Sándor fellépésével a már a következő irodalomtörténeti korszakba átvetető periódust is.

A sokszínű kép hitelesen tájékoztatja az olvasót. Egyebek között rendkívül érdekes megfigyelni a nyelvfejlődés egyes stádiumait, ehhez Vörös Imre bőséges szemléltető anyagot bocsát rendelkezésünkre.

Mondanivalója összefoglalásaként megállapítja, az adott korszak fordításirodalmát elsősorban a befogadó, tehát a magyar irodalom oldaláról célszerű vizsgálni,

s néhány általános szempont szerint még egyszer rendszerezi az előzőekben már bővebben kifejtetteket.

Milyen világszemlélettel kezdtek neki a fordítók munkájuknak? Milyen változásokat eredményezett eszmerendszerük az eredeti művek világképében? Mi a vizsgált fordítások szerepe a magyarországi felvilágosodás előkészítésében? Mennyire tudták a fordítók az eredeti szöveget forma szerint is visszaadni? Milyen szerepük van a bemutatott fordításoknak a magyar műfordítások történetében?

Megállapítja, eleinte a francia felvilágosodás szelleme a magyar nemesi, gyakran konzervatív ideológia szűrőjén át kerül be irodalmunkba, előfordul azonban, hogy a még szó szerint átvett szövegrészek is másként hatnak Magyarországon, mint az eredeti olvasóközönség körében. Erre jó példa a pietizmus, amely nem elsősorban mint a felvilágosodás elutasítása, hanem mint a katolicizmus, illetve a merev protestáns orthodoxia elleni fellépés jelenik meg.

Minden változtatás ellenére is jól megfigyelhető a felvilágosodás eszmerendszerének beépülése a magyar irodalomba, sokszor akár a fordítók szándéka ellenére is. A magyar szerzők igyekeznek saját gondolatviláguk elveit összeegyeztetni a francia új eszmékkel, s ezzel, ha néha akaratlanul is, mégis ezek közvetítőivé válnak.

A szépirodalmi fordítások nagyobb része azonban még nem tekinthető a mai értelemben vett műfordításnak. A művek irodalmi értékét nem az eredeti közvetítése, hanem az adaptált változat eszmerendszerének és formai megoldásainak harmóniája jelenti. Ily módon a vizsgált művek és fordítók tevékenysége legfeljebb előkészítő szakaszként fogható fel a magyar műfordításirodalom történetében. Ugyanakkor látnunk kell, hogy az eszmei asszimiláló tevékenység már ekkor sem pusztán technológiai teljesítménnyé, hanem hazai művelődésünk történetének szerves részévé teszi a fordításokat.

Mindezzel Vörös Imre meggyőzően bizonyítja, irodalmunk történetében a hagyományosan mozdulatlanak tekintett XVIII. század közepi szakasz valójában komoly szerepet töltött be az új eszmék és új értékek befogadásának előkészítésében.

Héjjas Eszter

Zöldi László: Az ÉS vitái. Az Élet és Irodalom három évtizede.
Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 191 l.

A szerző tizenhét évig volt a hetilap munkatársa, s a vitarovat felelőseként írta meg ezt az alcímében sokat ígérő áttekintést. Nem a lap három évtizedes történetét adja közre karcsú kis kötetben, hanem főképpen a hatvanas évek szellemi kavargásáról, az akkor zajlott vitákról ad keresztmetszetet. Abból a föltételezésből indult ki, hogy a sok-sok vitából fény derül a szerzők meg az olvasók közérzetére, az eszmei közállapotokra, a szerkesztési elvek váltakozásaira és jogfolytonosságára. A kötet anyaga, kommentárjai, a kiválasztott idézetek szintén inkább hasonlítanak egy vitairatra, mint higgadt, aprólékos, sokoldalúan dokumentált történeti összegezésre, de ez nem válik az olvasmányos, jól követhető összeállítás kárára. Igen szubjektív hangvételű, véleményét mindig egyértelműen jelző írás Zöldi Lászlóé, ugya-

nebből az anyagból más mentalitású, vérmérsékletű, érdeklődési körű írók más-más képet alakítanak ki. A közölt viták igen gyakran szélsőséges véleményeket fogalmaztak meg, s ezekre az olvasók is szélsőségesen reagáltak, mint ahogyan magáról a lapról is igen sok, egymásnak ellentmondó vélemény fogalmazódott a körkérdésre adott válaszokban. A bevezető fejezetek egyikében az 1957-es évfolyam rövid értékelését végzi el a szerző, de főként Németh László és a folyóirat viszonyának történetére, s az azzal kapcsolatos későbbi bírálatokra helyezi a hangsúlyt. Beavat a szerkesztőségi személycserébe, a korabeli politikai események közül néhány olyanról is szól, amelyek közvetlenül befolyásolták az irodalmi életet, már lehetőség nyílt a hallgató írók megszólaltatására is. Felidézi a szerkesztőségi munkát, a belső vitákat, Bölöni György munkamódszerét, majd a későbbi szerkesztők – Mesterházi Lajos, Szabolcsi Miklós – koncepcióját. Nagy megbecsüléssel emlékezik meg Katona Éváról, a riportrovat vezetőjéről, aki a valóságról szóló tudósításokat szorgalmazza a hatvanas években, s Szabolcsi Miklós érdeméül azt rögzíti: megtisztította a "kérelhetetlen szektánsoktól" és a dogmatikus szemlélettől a hetilapot. 1961-től Nemes György irányította a lapot, több eszmecsere is útnak indított, valamennyi irodalmi, humán témájú. 1963-ban Nemes Györgyöt nevezték ki főszerkesztővé, s egy érték-központú lap megteremtésén fáradozott: Déry Tibor, Zelk Zoltán, Veres Péter, Kasák Lajos, Áprily Lajos, Füst Milán, Vas István, Vészi Endre, Weöres Sándor, Mátyás Iván és Örkény István nevét érdemes kiemelni a hosszú névsorból, akik a hatvanas évtizedekben a legtöbbet publikáló szerzők közé tartoztak. Ekkor vált gyakorivá a közérzet-publicisztika, ekkor folyt le a *Vidéken élni* című, több hónapig tartó eszmecsere, ekkor vált nevezetessé Hámos György műfajteremtő sorozata, amelyben a tévéműsorról írt hétről hétre, s általában igazzá vált az a később többek által hangoztatott tétel: a hetilap olvasóit a reformgondolatok befogadására készítette elő. A legfontosabb viták ebben a korszakban az életmódról, életformaváltásról szóltak. 1970 januárjától tizenhat oldalra nőtt az ÉS terjedelme, így mód nyílt a – Zöldi László megfogalmazásával élve – "humán kalodából való kitörésre". A hetvenes években lezajlott, nagy visszhangot kiváltó viták bemutatása előtt Zöldi László közli a példányszámokat is (1957-ben 35 600 példánnyal indult a lap, 1986-ban hetenként 60 000 példány kelt el belőle). Számtalan interjúsorozat után a viták bizonyultak a legalkalmasabbnak a gazdasági-társadalmi ellentmondások feltárására, feszegetésére és feloldására. Az első ezek sorában az ún. *Kesudió-vita*, amelynek ismertetése a kis könyv legsikerültebb fejezete. Izgalmas volt a *Tani-tani* is (213 írásból válogattak a szerkesztők), s az *Ilyen gazdag vagyunk?* címmel zajlott polémia is. Kritikusan szól a szerző a *Továbbjutni (ha lehet)* című vitáról, amely a művésztutánpótlás kérdéseit feszegeti, a fiatal írók, művészek szakmai kérdésein túl az egész társadalom állapotáról is sokat elárul. E vita keretén belül olvashattuk Csoóri Sándor és Mezei András cikkeit, melyek értelmezésére külön kitér Zöldi László. Két rövid vita után a *Népesedési gondok* című vita váltotta ki a nyolcvanas évek elején a legnagyobb érdeklődést (hasonló témájú vita az előző évtizedekben is volt). Más lapok is bekapcsolódtak, tanácskozást is szerveztek a kérdésről, s az egyik legfőbb jegye a vitának az volt, hogy tudósok és publicisták, írók a kölcsönös tolerancia jegyében foglalkoztak ezzel a fontos problémával. 1982-ben Jovánovics Miklóstól Bata Imre vette át a főszerkesztői posztot. Több rövidebb eszmecsere ismertetése

után Zöldi László felidézi Hajdú János írását Csoóri Sándornak a Duray-könyvhöz írott előszaváról, amely meglehetősen elhomályosította az egyéb, a társadalmi beilleszkedési zavarokról folyó vitát. Az egyik fejezetet a szerző annak szenteli, hogy a történészek ÉS-beli jelenlétét, szemléletformálási lehetőségét ismertesse, a nézetütköztetések, konfliktusok sorát is felvillantva, de a későbbi kutatókra bízva az elemzést. Szellemes képzelt vitát produkál az ÉS 1986-os számaiból az utolsó fejezetben, jól érzékeltetve vele az ÉS-beli disputák hangnemét. A kötetet személyes hangú utószó zárja.

R. Takács Olga

Magyar nyelvészet, 1987

Albertné Herbszt Mária: Modern nyelvészet – anyanyelvi oktatás.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 198 l.

Az 1970-es évek második felében bevezetett anyanyelvi reform alapvetően átalakította az oktatás szemléletét. A megújulást több változás egybeesése idézte elő. Az oktatás tudományos bázisában megjelent a nyelvészeti eklektizmus. Helyet kértek az addig tantervekben nem szereplő irányzatok, iskolák: a generatív grammatika, a strukturalizmus, a szemiotika, a textológia. A felsorolt nyelvészeti irányzatok magukkal hozták az interdiszciplinaritás fogalmát, mely egyébként is egyre meghatározóbbá vált a tudományok fejlődésében.

A változások a legszembetűnőbben a középiskolai oktatásban jelentkeztek. Az 1980-as évek végére kiderült azonban, hogy az átalakulás ellenére még mindig nem elég gyors ütemű a felzárkózás a tudomány fejlődéséhez. Az anyanyelvi nevelésben helyet kapott ugyan a szemiotika, a szövegtan, az összehasonlító nyelvészet, de tankönyvi tárgyalásuk az 1990-es évekre már felületesnek, hiányosnak bizonyult. Elmaradt a tankönyvek mellett a tanár munkáját segítő demonstrációs eszközök kifejlesztése is. A középiskolai reformmal párhuzamosan megkezdődött az általános iskola anyanyelvi nevelésének átalakítása is. Itt is lemaradás észlelhető azonban az elmúlt időben. Nagy gond ez annál inkább is, mert az ebben az iskolatípusban tanító tanárok döntő hányada kimaradt az új nyelvészeti ismeretek oktatásából még egyetemi vagy főiskolai éveiben, s a nyelvész társadalom szakirodalom összeállításával nem igyekezett segíteni munkájukat. Elsősorban nekik készült Albertné Herbszt Mária könyve, de nemcsak ők forgathatják haszonnal, hanem egyetemisták, középiskolások vagy érdeklődő laikusok is.

A jó arányokkal, elrendezéssel készült könyv sikerrel tudja felmutatni nyelvészetünk, anyanyelvi nevelésünk legfontosabb irányait, irányzatait. Nagyon nagy segítséget ad a könyv a gyakorló és pályakezdő általános iskolai pedagógusoknak. Összefoglalja és magában a tananyagban ismerteti az anyanyelvi nevelés legfontosabb metodikai céljait. Az addigi grammatizáló szemlélettel szemben az anyanyelvi oktatás és nevelés komplex funkciókkal gazdagodott. Ennek lényege, hogy a nyelvhasználatot a kommunikáció, a szocializáció legfontosabb eszközének, lehetőségének kell tekinteni, s a nevelés folyamatában ennek megfelelően kell helyet adni az új szemléletű anyanyelvi tanterveknek.

Ennek a feladatnak áttekintéséhez, megtervezéséhez, a szakmai továbblépéshez, a tanári önképzéshez nyújt hathatós segítséget Albertné Herbszt Mária könyve.

Lucza Katalin

Balázs Géza: Sátorfirkálások.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 129 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 34.)

A firkálások vizsgálata az utóbbi időben több szempontból is jelentőségre tett szert világszerte. Hazánkban a szerző már második kötetét jelenteti meg e műfajban, s elsősorban nyelvészeti aspektusból foglalkozik a kérdéssel. Anyagát egy középis-kolás építőtáborban gyűjtötte.

A bevezetés művelődéstörténeti adalékokkal kezdődik, a firkálások történetéről kapunk érdekes és hasznos tájékoztatást. Ezután a firkálások műfaji fölosztását ismerteti a szerző az eddigi kutatások, összegyűjtött adatok alapján. Megismertet sok, elsősorban külföldön megjelent firkálás-gyűjteménnyel, adattárral. Számos példával illusztrált elméleti összefoglalást ad ezután a firkálások rendszerezéséről tartalmi, jelentéstani, majd formai, grammatikai szempontok szerint.

Az adattár 750 egységet tartalmaz, amelynek nagyobb része hosszabb szöveg, rigmus, vers. Ezeket a közlés célja (kérdés, felelgetés, kijelentés, fölszólítás stb.) szerint rendezi el a szerző, de figyelembe veszi a megfogalmazás formáját, kötött vagy szabad alakítási módját is. Az egyszavas föliratokat természetesen szófaji szempontok alapján osztályozza.

A kötetet angol, német, olasz és spanyol nyelvű összefoglalás zárja le.

H. M.

Bod-kódex. Sándor-kódex.

XVI. század első negyede. A bevezetést és a jegyzeteket írta: Pusztai István.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 101 + 105 l. (Régi magyar kódexek 2-3.)

Kódexeink nemcsak azért igényelnek fokozott védelmet, kíméletes bánásmódot, mert nemzeti kultúránk pótolhatatlan értékei, hanem azért is, mert állapotuk az évszázadok során annyit romlott, hogy ma már a megsemmisüléstől kell védenünk őket. Éppen ezért még kutatási célból is egyre nehezebben lehet bármelyiket is kézbevenni.

E kiadványsorozat – melynek első kötete a *Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról* – munkatársai arra vállalkoztak, hogy közzéteszik XV. és XVI. századi kódexeink szövegét. A modern nyelvtudomány követelményeinek megfelelő kiadásból mindazok az információk megszerezhetők, amelyeket az eredeti kézirat használata lehetővé tenne. Így egyrészt a nyelvtudomány, az irodalomtörténet, a kodikológia és a művelődéstörténet kutatói sokoldalúan hasznosítható, könnyen elérhető forrásanyagot kapnak, másrészt az egyetemi hallgatók, diákok, tanárok és a nem szakmai olvasók jól kezelhető, a megértést segítő feldolgozásokhoz jutnak.

Az újabb kötet a budapesti Egyetemi Könyvtár Cod. Hung. XVI. Nro 7. és Cod. Hung. XVI. Nro 6. jelzetű kéziratait, a Bod- és a Sándor-kódexet tartalmazza.

A névadás Bod Péter és Sándor István emlékére Toldy Ferencről származik a múlt század közepéről.

Egyik kódex sem ad felvilágosítást arról, hogy mikor, hol keletkezett, ki volt a scriptor. A Bod írása gothica textualis formata, egyetlen kéz munkája, egyenletes, tömör, fegyelmezett. A Sándoré gothica textualis cursiva, ezt is egyetlen kéz írta, szintén rutinos, jó scriptorra vall.

A Bod-kódex vitathatatlanul ferences eredetű, nők részére készült. Két traktátusból áll. Az első az ember három fő ellenségének – a világ, a test, az ördög – a bemutatása. A második ugyancsak három részből tevődik össze, ez a halálról szól. Mindkettőt példák osztják kisebb szövegegységekre. A traktátusok címszerű ténamegjelöléssel indulnak. A főbb fejezeteket díszes betűk kezdték volna, ezek berajzolására azonban nem került sor, csak üresen maradt helyük mutatja a tagolás szándékát. A példákra díszesebben írt vagy valamivel nagyobbra formált, esetleg rubrummal megjelölt sorkezdő betűk, illetve kihagyott helyek hívták föl a figyelmet. A traktátusok latin nyelvű forrását még nem sikerült feltárni. A Bod-kódex helyesírása alapján a mellékjeles leírású kódexek közé sorolható.

A Sándor-kódexet valószínűleg domonkos rendi műhelyben másolták, talán nők részére. Vegyes tartalmú, a szerkesztettségnek nyomát sem mutatja. Van benne traktátus, legenda, erkölcsi tanítás, látomásleírás és példázat. A két legjelentősebb közülük a három keresztény leány dialogizált legendája, újabb műfaji meghatározás szerint: mártírpassiója (Hrotsvitha gandersheimi apáca latin nyelvű Dulcitiusának átdolgozása) és Tundalus látomása a testi bűnnel élő egyházi emberek pokolbeli bűnhődéséről. Csak ennek a kettőnek és az árulkodó apácáról szóló példázatnak a latin nyelvű forrását lehetett eddig azonosítani. A Sándor-kódex helyesírása alapján a mellékjeles leírású kódexek közé sorolható.

A két bevezetés a fentiekén kívül tartalmazza a kódexek részletes könyvészeti leírását, történetét, feltárja a szövegek párhuzamos előfordulásait a többi magyar nyelvű kódexben, elemzi a kódex nyelvét, helyesírását, hangjelölési rendszerét, és végül egy jegyzékben összesíti a legfontosabb szakirodalmat.

A bevezetések után következik bal oldalon a kódexlapok faksimiléje, jobb oldalon betűhű átiratok jegyzetekkel. A faksimile jó minőségű, a betűk körvonala határozott, éles. Az átiratban a szigorú elvek következetesen érvényesülnek. A fő cél a kézirat betűhű tükrözése. Minden mellékjel szerepel: akár van funkciója, akár nincs. A betűvariánsokat nem tünteti föl (francia r, zet, hosszú s stb.), mivel nincsen hangmegkülönböztető funkciójuk. Az azonos alakú nagy- és kisbetűk megítélésének, valamint az egybe- és különírásnak a bizonytalan eseteiben a szöveget gondozó munkacsoport – helyesen – a kisbetű, illetőleg a különírás mellett döntött. Az áthúzással törölt betűk, szavak, szögletes zárójelbe kerültek. Az átírt betűk kerek zárójelben vannak, a helyesbített betű a zárójel után következik. Ha az átírt betű nem állapítható meg, akkor azt a kerek zárójelen belül üres hely jelzi. A sorközi és lapszéli betoldások hegyes zárójelben állnak.

A kiadás munkálatai az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén folytak, az

előkészítő munkacsoport tagjai: Korompay Klára, Kozocsa Sándor, Lőrinczi Réka, Parragi Márta, Sipos Pál, Szabó T. Ádám, Vekerdy Lilla.

Kozocsa Sándor Géza

Bura László: Szatmári szólások és közmondások.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 147 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 35.)

A munka egy határon kívüli, ma Románia területéhez tartozó magyar etnikum teljes szólás- és közmondáskincsét tartalmazza. A gyűjtést a szerző még az 1950-es években végezte, de közben többször is kiegészítette a helyszínen anyagát. A kutatott terület Nagykároly és Szatmárnémeti, valamint a körülöttük elhelyezkedő 27 kisebb-nagyobb település. A bevezetés ezeket, valamint a gyűjtés módszereit mutatja be.

Az adattár a vezérszavak betűrendjében, folyamatos sorszámozással közli a frazeológiai egységeket, s valamennyinek megadja jelentését, használatának körülményeit. Néha utal variációkra, elsősorban a szinonimák szereplésére, fölcserélődésére az egyes szólásokban. Összesen 2 312 egységet tartalmaz a munka adattára.

Rövidítésjegyzék és a gyűjteményben előforduló valódi tájszavak, s néhány jelentésbeli tájszó magyarázata követi az adattárat. Ezután a vezérszavak betűrendes mutatója következik.

A munkának földolgozás-jellegű része a tematikus mutató. Ebben a rövid, de fontos részben a különböző témák (az ember élete, egészség, betegség, gyógyítás, szerelem, házasság, szülő, gyermek, család, otthon, szomszédok, vendégség stb.) csoportjai szerint sorolja föl az oda tartozó szólások sorszámainak. Ez nagy segítség a téma iránt érdeklődő kutatónak. Már első pillantásra látható, hogy a legtöbb szólás, közmondás a munkáról, szorgalomról, az ember magatartásáról, viselkedéséről, valamint a vagyonról, szegénységről, gazdagságról szól ezen a vidéken.

H. M.

Csányiné Wittlinger Mária: Egy miskolci szakközépiskola diákszavai.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 31 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 32.)

Az ifjúság nyelvének kutatása az utóbbi időben nagy lendületet kapott a magyar nyelvudományban. Kevesen foglalkoztak azonban még az egyes területek, régiók, vagy akár az egyes iskolák diákjainak nyelvi különbségeivel. Mivel gyorsan változó nyelvi anyagot tár föl a szerző, jelentőséget kap az egymás utáni többszöri fölmérés, adatgyűjtés lehetősége is. Ez a munka egy iskola 1984. évi adatait tartalmazza.

A betűrendes szótár megadja a címszó szófaji hovatarozását, pontos jelentését, s legtöbbször példamondatot is tartalmaz valamennyi szócikke. Mintegy 300, elsősorban jelentésbeli csoportnyelvi szót foglal magában a szótár. Földolgozást, rendszerezést nem ad a szerző.

H. M.

Elekfi László: Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése (különös tekintettel az aktuális mondattagolásra).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 495 l. (Nyelvészeti tanulmányok 27.)

Elekfi László könyvének alcíme "különös tekintettel az aktuális mondattagolásra", lehetne azonban ez is: különös tekintettel az interdiszciplinaritásra. Ha az olvasó azt szeretné tudni, hogy hol is tartott a nyelvtudomány az 1980-as években, bátran használhatja a könyvet enciklopédiaként is.

Elekfi László kandidátusi értekezéséből, publikációiból nőtt ki a tanulmánykötet, mely a sok szálból összetevődő és szerteágazó problematikát egyetlen központi kérdés köré csoportosítja, s ez az aktuális mondattagolás. Látszólag tehát a mű a mondattani értekezések közül való. Valójában a szerző az aktuális mondattagolás kérdését beágyazza a nyelvtudományba, s így kitekint a szövegtan legfontosabb eddigi eredményeire, tisztázza alapvető kategóriáit, s ebben az összefüggésben – nagy szakirodalmi háttérrel – értelmezi saját nomenklatúráját. Elekfi műve nemcsak elméleti összefüggéseket ismer fel és mutat be, megkísérli ezeket azonnal alkalmazni a gyakorlatban is, így lesznek az aktuális mondattagolás "alanyai" Petőfi Sándor költeményei. Az említett interdiszciplinaritás valóban megvalósul. Az aktuális mondattagolás kapcsán óhatatlanul felvetődnek szövegtani, szintagmatikai kérdések, a Petőfi-versek pedig azonnal stilisztikai problémákat indukálnak. Elekfi László ugyan nem tartja művét sem irodalomtudományi (esztétikai), sem stilisztikai jellegűnek, inkább csak kísérletnek, mely érinti az említett régiókat is, ezek kutatói számára a könyv mégis gondolatébresztő és jó segítség.

A mű nagy érdeme, hogy komplexitása ellenére kitűnően használható kézikönyv is, a szerző ugyanis maga ad az olvasó kezébe a tanulmány felépítéséről, az egyes fejezetek tartalmáról kalauzt. Különösen figyelemre méltó Elekfi filológiai precizitása és a függelékben jól követhető szakmai apparátus.

Elekfi László könyve alapmű a nyelvtudományt bármely szakterületen művelőknek; stilisztáknak éppen úgy, mint grammatikusoknak.

Lucza Katalin

Az ellentét szerepe a szó és a mondat jelentésében.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, Budapest, 1987. 317 l. (A "Nyelvi mozgásformák dialektikája" kutatócsoport munkái 6.)

E kötetben az igei jelentések valamint a nekik megfelelő szintaktikai formák létrejöttében és működésében meghatározó szerepet játszó ellentétek feltérképezését tűzte ki célul a Zsilka János vezetésével dolgozó kutatócsoport.

A kollektív kutatás feladata az, hogy Zsilka János dialektikus nyelvelmélete alapján, az általa kidolgozott elemző-módszert alkotó módon felhasználva, a Magyar Nyelv Értelmező Szótárából választott igék egyre bővülő körének mind több szempontú szintaktikai és szemantikai elemzésével a mai magyar nyelv (s ezen keresztül általában a természetes nyelvek) alapvető, rendszerszerű összefüggéseit kutassa; a nyelvi jelentés természetét, a nyelvi rendszer működését mind pontosabban írja le, s a módszernek megfelelően ábrázolja is.

A sorozat első két darabjában (*Jelentéselemzések a dictum körében*. Bp., 1982.; *Jelentéselemzések a modalitás köréből*. Bp., 1983.) a kutatás célja a többjelentésű igék átvitt jelentéseit létrehozó jelentésintegrációk feltárása volt. A következő kötet (*Jelentésszerkezet és szintaxis*. Bp., 1985.) a jelentés és a szerkezet összefüggését tartva szem előtt, a mondatokat nomen absztraktumokból mint tautologikus egységekből vezette le: így a mondatokat szükségszerű képződményekként értelmezhetette. A negyedik kötet (*Jelentéselemzések*. Bp., 1985.) az eddigi eredményeket foglalta össze, a módszert újabb igék elemzésén mutatva be. A sorozat ötödik darabja pedig (*Kontrasztív szemantikai elemzések*. Bp., 1986.) a jelentésintegráció fogalmának érvényességét vizsgálta az indoeurópai nyelvekben, a magyar *tart* ige angol, német és orosz megfelelőinek elemzésével.

Az igei jelentések egyre újabb aspektusból történő elemzése nem függetlenek egymástól. Az újabb szempontú vizsgálódások eredményei nem érvénytelenítik az előző kötetek elemzéseit. Ellenkezőleg: a különböző megközelítések kiegészítik, erősítik egymást: a nyelvi jelentés szerkezete, működése mindinkább feltárul.

"A világban minden kettős: kép és ellenkép, hogy különbséget tudjunk tenni, s ha az egyik mellett a másik nem volna, egyik sem lenne..." – olvashatjuk Thomas Mann József-tetralógiájában. Az emberi világ tehát *poláris*, így egyáltalán nem lehet meglepő az, hogy a természetes nyelvek működésében is alapvető szerepük van az egymást feltételező, egymásnak megfelelő ellentéteknek. Az ellentétes jelentések átszövik az egész szókészletet, bármelyik szóosztályhoz tartozó szavakról legyen is szó: *ad – kap; élet – halál; jó – rossz; éjjel – nappal; jobbra – balra; így – úgy; fent – lent* stb.

Az ellentétekkel foglalkozó jelen kötet Zsilka János bevezető nagy tanulmányát, valamint négy kutató: Kelemen Sándor, Lindner Márta, Járai Csongor és Oravecz Barna ellentéteken alapuló jelentéselemzéseit tartalmazza. A kötetet Aggod Zsuzsa, akkor egyetemi hallgató rövid írása zárja, egy József Attila-verssort meghatározó ellentét elemzésével.

Zsilka János dolgozata a következő kérdést veti fel: mi biztosítja – az előző kötetek által feltárt összefüggések mellett – a jelentések és formák egységét? Mi

tartja össze a jelentésszerkezet különféle komponenseit? A kötet elemzések során át bizonyítja: a jelentéseket az őket meghatározó, egymásnak megfelelő ellentétek dialektikus összefüggése határozza meg. Minden egyes igei jelentés dinamikus egység: a jelentéseket kialakító ellentétes összetevők mozgásának feszültségében él. A bonyolultabb jelentésintegrációkat magukba záró metaforikus jelentések pedig az alapul szolgáló ellentéteknek újabb és újabb ellentétpárokkal történő integrációjából állnak elő. Az integrációba belépő újabb jelentések minden esetben egy ellentétpár egyik (pozitív) pólusán helyezkednek el, s ellentétüket – a mindenkori másik (negatív) pólust – megszüntetve építik be az integráció nyomán létrejövő jelentésbe.

Zsilka elemzései meggyőzhetik az olvasót arról, hogy a nyelvben is azok a dialektikus összefüggések munkálnak, amelyeket már Hérakleitosz – az ókori dialektika legnagyobb alakja – is felismert, s a természetről írt munkájában megfogalmazott.

A kutatócsoport tagjai vagy az előző kötetekben már elemzett igéket vizsgálják az újabb szempont szerint (Kelemen Sándor, Lindner Márta), vagy költői képekben szereplő igéket elemeznek (Járai Csongor, Aggod Zsuzsa). Oravecz Barna pedig a *hall* és a *hallgat* igék jelentéselemzése kapcsán a nyelvi tükrözés mikéntjével, a nyelvi modalitás kérdéseivel foglalkozik.

Kár, hogy (különösen a kötet első felében) sok pontatlanság, gépelési, nyelvhelyességi hiba maradt a szövegben, esetenként nehezítve a megértést.

Horváth Katalin

Festschrift für István Futaky zum 60. Geburtstag am 12. Mai 1986.

Herausgegeben von Wolfgang Veenker. Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1986. VII., 491 l. (Finnisch-ugrische Mitteilungen 10. Jahrgang)

A cím alig hihető, de tény: Futaky István, a göttingai egyetem finnugor tanzének professzora, a Finnisch-ugrische Mitteilungen társszerkesztője, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Végrehajtó Bizottságának tagja 1986-ban betöltötte 60. életévét. Tiszteletére a hamburgi FUM jubileumi különszámot tett közzé, az alkalomhoz méltó tartalommal, formában és terjedelemben, Wolfgang Veenker szerkesztésében és bevezetőjével.

A göttingai kolléga és jóbarát, Kesztyűs Tibor ezt követően röviden ismerteti Futaky életútját, és gondos összeállításban közli tudományos pályafutása első 25 esztendejében megjelent műveinek jegyzékét.

Az ünnepi kötet további 45 – egy kivétellel egyaránt német nyelvű – tanulmányt tartalmaz. Szerzői nyolc országot képviselnek: Magyarországot és Németországot egyaránt 16-an, Finnországot heten és Franciaországot ketten (emellett Penavin Olga az újvidéki, Rédei Károly a bécsi tudományosság nevében is gratulál írásával). A göttingai, hamburgi, müncheni, berlini, kölni és kielii, illetőleg a budapesti, debreceni és szegedi kutatók azonos számban történt közreműködése véletlennek is mondható ugyan, de mindenesetre jelképesnek kell tartanunk: Futaky István tudományos tevékenységének ugyanis közismerten a magyar–német irodalmi, nyelvi és művelődéstörténeti kapcsolatok vizsgálata az egyik meghatározó

jelentőségű területe. Mindehhez a Szatmár megyei születésű ünnevelt életútja is kínálkozhat párhuzamul: a hatvan esztendőnek éppen az első felét Futaky szinte kizárólag magyar nyelvterületen töltötte, a másodikat pedig németen. Említést érdemel az is, hogy a kötetben tisztelgő szerzőknek egész sora működött huzamosabb ideig Göttingában (Fazekas Tiborc, Kiss Jenő, Paul Kokla, P. Lehtimäki, Pusztay János stb.).

A tanulmányok közül 41 nyelvészeti témájú; a további négy dolgozat Esterházy Péter prózájával, az ún. női irodalom sajátos kérdéseivel, illetőleg a zürjén siratóénekekkel, valamint a magyar főváros várostervezési problematikájával foglalkozik. A nyelvészeti vonatkozású írások három kivétellel az uráli nyelvekkel kapcsolatosak. A kötet nyelvészeti dolgozatainak tematikája egyáltalán nem meglepő, mivel a jubiláns másik két fő kutatási területe az uráli–tunguz nyelvi kapcsolatok tanulmányozása és az ob-ugrisztika. A finnugor és szamojéd nyelvészeti kérdéseket elemző dolgozatok (38) számuk szerint rendkívül egyenletesen oszlanak meg: hat cikk az obi-ugor, kettő a permi, négy a volgai, nyolc a finnségi (ebből hét: finn), három a lapp, kettő pedig a szamojéd nyelvekkel kapcsolatos, s a fennmaradó 13 írás magyar hang-, alak-, mondattani, dialektológiai, etimológiai, tudománytörténeti természetű.

A magyar nyelvészet kérdéskörében – amely eszerint az uráli nyelvészeti témájú tanulmányoknak alig egyharmadát teszi ki – álljon itt néhány érdeklődésre számot tartó dolgozatcím (magyar fordításban, olykor rövidítve): Volt-e véghangsúly az ómagyarban? (Fodor István); A nyelvjárások az idő változásában – magyar népnyelvi szavak tanúsága alapján (Kiss Jenő); A nyelvtörténet jelentősége és szerepe az anyanyelvi oktatásban (D. Máta Mária); A Halotti Beszéd és Könyörgés korai kiadásairól (A. Molnár Ferenc); Szatmár vármegyének és környékének településneveiből (Szabó T. Ádám). A szókészleti tárgyú cikkek között három magyar szó problematikája vetődik fel a kötetben: a *méh* 'Gebärmutter' és a *szajha* új szófejtési kísérlete (Ralf-Peter Ritter, Hartmuth Katz) számomra azonban elfogadhatatlan, a *beteg* korábbi – nem meggyőző – magyarázatainak sokoldalú elemzése (Voigt Vilmos) pedig nem párosul új etimológiai javaslattal.

Zaicz Gábor

Gálffy Mózes: *Székelyföldi tájszók.*

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 46 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 180.)

Ebben a füzetben közölt tájszavakat a székely nyelvatlasz gyűjtése során jegyezték föl a kutatók, elsősorban a korán elhunyt Márton Gyula, valamint a közben azóta szintén elhunyt szerző. A bevezetés azoknak a településeknek a felsorolásával kezdődik, ahol megfordultak a gyűjtők. E közösségek száma hihetetlenül nagy, 326. E falvak felsorolására azért volt szükség, mert a továbbiakban csak a számukra való utalással hivatkoznak az egyes adatok előfordulási helyére.

A szócikkek a szavak nyelvjárási ejtésben lejegyzett alakjukkal kezdődnek, pontosabban egyik alakjával a fölaltalt változatoknak. Utána áll zárójelben a me-

gyére, tájegységre utaló betű és a település sorszáma. Közben a jelentésmegadást is megkapjuk, s az első adat előfordulásának jelzése után áll az esetleges második adat a lelőhely jelzetével, majd a harmadik, negyedik stb. alak hasonló módon. Az adatokon látszik az, hogy többnyire orvanyagként gyűltekk össze, mivel nagy részüket csupán egy-egy településen adatolták, noha minden bizonnyal másutt is élnek vagy éltek.

A szokásos szócikkfölképítés hiányát, a nyelvi szerelések (szófajok megadása, példamondatok stb.) elmaradását a közzétevő betegsége és korai halála indokolta. Így is nagy értéke a magyar nyelvjáráskutatásnak, hiszen erről a területről évtizedekig alig juthattunk nyelvjárási adatokhoz.

H. M.

Guttman Miklós–Köbölkuti Katalin: Hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 229 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 182.)

A hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza a szerzők két korábbi dolgozata alapján készült. A mű jellegét tekintve célatlasz: gyűjtőterülete csupán három tájegységet foglal magában, és vizsgálata nem terjed ki a nyelvi rendszer egészére, nem tekinti feladatának az adott nyelvjárást minden jellemzőjének bemutatását, hiszen fő programja a szókincs egy speciális rétegének föltérképezése. Ezért viszont e szűkebb témakörben vállalkozhat a teljes nyelvi anyag fölgyűjtésére, rendszerezésére, bemutatására. Mindezek mellett a szerzők hangsúlyozzák, hogy az atlasz behatárolt terjedelme nem tesz lehetővé részletes elemzést; a közreadás célja az, hogy a vizsgált nyelvterületről a további kutatásokhoz nyelvi anyagot szolgáltatson a szaktudomány számára a szókészlet egy sajátos rétegéből.

Az atlasz tizenkét vasi és tizenöt muravidéki kutatópont hangutánzó igéit tartalmazza. Ez utóbbi azért is különösen izgalmas, mert a jugoszláviai nyelvterület eddig a nyelvjárástudomány fehér föltjának számított. A teljes kutatóterületen három földrajzi tájegység különíthető el: Kőszeghegyalja (Vas megye északnyugati sarkában), az Őrség középső része és a Hetés (utóbbi a Muravidék északkeleti részén). A három terület együttes vizsgálata természetesen földrajzi összefüggése miatt is indokolt, hiszen a Muravidéket az országhatár elválasztja ugyan az előző két területtől, de a környék nagy része a történelmi Őrséghez tartozott.

A térképlapok előtti bevezető részben a szerzők bemutatják az egyes kutatóhelyeket és az anyaggyűjtés módszereit. Kérdőívükön 200 kérdés szerepel, amelyek az állati, emberi és környezeti hangmegnyilvánulásokra vonatkoznak. A vizsgált 200 hangjelenség szóanyagát gyakoriság és földrajzi elkülönülés szerint csoportosították, amely számos esetben nehézségeket okozott, mert lehet ugyan, hogy pl. a vasi kutatópontokon egy-egy ige teljesen azonos módon hangzik, az egység azonban a muravidéki helységekkben esetleg teljesen felborul. Az adatok szerint a három tájegységen teljes egységet egyetlen hangutánzó ige esetében sem lehetett megállapítani, ami nem lehet meglepő, ha a hangutánzó igék kialakulási módjára gondolunk.

Figyelemre méltó tanulságokat tükröz a muravidéki hangutánzó igék archaikussága. A szerzők elemzik az archaikus alakok visszaszorulásának és kihalásának módját, amely az idegen nyelvi környezetben más irányú tendenciát is mutat, mint azokban az országhatáron belüli nyelvjárásokban, ahol az anyanemzetbeli erős köznyelvesítő hatás érvényesül. A kétnyelvűség esetében ugyanis az archaikus alakok nem csupán az egységesülés irányába változhatnak, tehát az adott nyelv köznyelvi alakjához közeledhetnek, hanem gyakori az a jelenség is, hogy az archaikus formát az azonos jelentésű szlovén változat szorítja ki. Ez a folyamat éppen a hangutánzók esetében igazolható a legkevésbé, az viszont inkább, hogy bizonyos hangjelenségek megnevezése a fiatalabb generációnak már csupán passzív szókincsében létezik; ilyen esetekben a szlovén megfelelőt sem tudja felidézni, hiszen magával a jelenséggel sem találkozik, pl. az állattartási szokások megváltozása miatt. (Mégis érdekes megállapítása a szerzőknek az, hogy ha a fiatal adatközlő ismeri a hangjelenség megnevezését, azt kizárólag archaikus, nem pedig köznyelvi alakjában használja.)

A kérdőív kérdéseinek száma egyben a térképlapok számozása is, az adatok a térképre helyezve, a kutatópontok sorszáma után találhatóak. A szótár használatát szóalakmutató segíti.

Kacs Kovics Reményi Andrea

Halászné Zelnik Katalin: Moldvai csángó növénynevek.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 22 l. + 2 l. hibajegyzék. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 36.)

A helyszínen, Románia csángók lakta területén, a Szeret, Beszterce, Tázló és Tatros folyók vidékén gyűjtötte anyagát a szerző az 1970-es években. A bejárt 13 településnek a felsorolása és térképen való elhelyezkedése található közvetlenül a rövid bevezetés után.

Az Adattár 103 növényfaj betűrendbe szedett közneveit, tudományos elnevezését, a csángók által használt neveit (a települések jelölésével, ahol a név ismert), és végül a növénynek esetleg a népi gyógyászatban való fölhasználását tartalmazza. Ez a leírás igyekszik az eredeti népnyelvet visszaadni, lehetőleg fonetikus lejegyzéssel készült. Sokszor igen terjedelmes, részletes néprajzi leírások ezek.

A hibajegyzék később készült, a nyomdai, illetőleg gépelési elírások helyesbítéseit tartalmazza, mivel a szerzőnek nem volt alkalma semmiféle korrektúra elvégzésére.

H. M.

Imre Samu: Nyelvjárási szókészletünk néhány szerkezeti kérdése a magyar nyelvatlasz alapján.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 68 l. (Értekezések, emlékezések)

Az azóta elhunyt szerző 1986. április 14-én tartott akadémiai székfoglalóját tartalmazza a kötet. Röviden ismerteti anyagának kiválasztását, amely az 1162 közölt térképlap közül 567-re terjed ki. A nyelvjárási szókészlet tagoltságára és rétegződésére keresett általuk szabályszerűségeket, törvényszerűségeket. Az első szempont arra a vizsgálatra vonatkozik, hogy egy-egy fogalomnak hány neve található a magyar nyelvterületen, a második pedig a szóanyag eredet szerinti megoszlását mutatja.

A munka először terminusokat vizsgál, s egymás mellé állítja a szinonima, heteronima, tautonima és varionima kifejezéseket, majd példákon mutatja be különbözőségeiket.

A szemantikai és lexikai egységek szófajonkénti vizsgálata némi eltérést mutat. Természetesen legnagyobb az eltérés a főnevek esetében, legkisebb a számneveknél, pontosabban ezek esetében nincs is különbség. A szavak területi tagolódását tíz fogalomkörbe sorolva mutatja be példákkal és táblázatban is a szerző. Ezután vizsgálja a szavak etimológiáját, s kiszámítja az ősi (uráli, finnugor és ugor), a jövevény és a belső keletkezésű szavak arányait. Természetesen elég sok (6,7%) az ismeretlen vagy bizonytalan, az előző kategóriákba be nem osztható szavak száma.

Anyagát illetőleg eredményeit összeveti más hasonló vizsgálódásokkal, majd a szófajok szerinti eltérésekre tér ki. A különböző nyelvekből eredő jövevénytiszavakat hasonló alapos vizsgálatnak veti alá, s megállapítja, hogy a teljes korpuszban közel azonos mértékű a különböző nyelvekből átvett szavak aránya, de az egész nyelvterületen élők között több a szláv eredetű.

A köznyelvvél való kapcsolat a jelentésbeli és a valódi tájszavak arányával érzékeltethető. Itt is fontos és érdekes megállapításokkal találkozunk. A valódi tájszavak aránya 70,5%, a jelentésbelieké 17%, s a köznyelvi szó csupán 12,5%. Az egész nyelvterületen élő 185 lexéma közül természetesen sokkal több a köznyelvi szó (96%). Ősi szavaink között tájnyelvi alig akad, míg a jövevénytiszavak esetében éppen fordított a helyzet (például a román eredetű szavaknak 91,6%-a tájnyelvi).

Hajdú Mihály

Jakab István: Nyelvi vétségek és kétségek.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1987. 272 l.

A szerző nyelvművelő cikkeinek és rádióban elhangzott előadásainak harmadik gyűjteménye a könyv. Az írások egyik része nyelvhasználati hibákra figyelmeztet, másik része nyelvi bizonytalankodásainkban próbál eligazítani. A könyv előszavából megtudjuk, hogy a cikkgyűjtemény címe "nem véletlenül emlékezteti a nyelvészeti szakirodalomban jártasabb olvasót Deme László egyik tanulmányára (*Szórendi vétségek és kétségek*);" szerzője beleegyezésével vette kölcsön és alkal-

mazta átformálva kötete címéül Jakab István, aki 108 cikkét 6 nagyobb témakörbe rendezte.

Az Amikor csak a köntös magyar témakör cikkeiből kitűnik, hogy milyen nehéz a szlovák szakmai jellegű kifejezések, elnevezések lefordítása. Az *občiansy preukaz* nem polgári igazolvány, hanem személyi igazolvány, a *susené slivky* nem szárított szilva, hanem aszalt szilva. A magyarországi vadász nagyvadat akar löni, ezért nem helyes, ha a szlovákiai magyar a *vysoká zver* alapján magas vadat lő. A mechanikus fordítás helyett a magyar megfelelőt kell megtalálni. Különösen fontos ez a szólások esetében. Megismertet ez a fejezet a személytelenség kifejezésének buktatóival, a raghasználat és az igekötőhasználat gondjaival.

A Szótévesztés, hibás szóhasználat című fejezet írásaiból kitűnik, hogy milyen nagy mértékben hat az idegen nyelvi környezet a magyar anyanyelvűek nyelvhasználatára. Más a mezőgazdász és más a mezőgazdasági dolgozó, mást jelent a másodnapos és a másnapos. A szlovákiai magyarok körében terjed a -zat, -zet képző, és divatszó lett a téma szó. Nemcsak egyes szlovák szavak fordítása igényel nagy figyelmet, hanem a magyarban használatos idegen szavak és magyar megfelelőik használata is.

A Nyelvünk megtépzott virágai című részben szóláshasználati hibákat mutat be a szerző. Közülük néhány a magyarországi nyelvhasználatban is előfordul: "lerántja róla a vizes lepedőt", "úzi a vesszőparipáját", "megüti a mércét". Sajátos szerkesztésű a "vájtfülű" analógiájára alkotott "vájtszemű" összetett szó vagy a "fülébe rág" kifejezés.

Vannak olyan idegen szavaink, amelyek a szlovákban is megvannak. A különbség gyakran csak az, hogy a szlovákban zöngés, a magyarban zöngétlen valamelyik (esetleg több) mássalhangzó a szóban: dezert ~ desszert, garnizs ~ karnis stb. Ilyenkor különösen gyakori a szlovák forma használata. Máskor latin eredetű szó szlovákosra formált alakjával találkozhat a nyelvhasználat figyelője: "rotovátor" rotációs kapa, kistraktor. A Közvetett szókölcsonzenseink című részben ezekről a kérdésekről ír a szerző.

Gondolatok és mondatok címmel mondat szerkesztési kérdésekkel, a vonatkozó névmási kötőszók és az utalószók használatával foglalkozik Jakab István. Megállapítja, hogy a felületes gondolkodás következménye a pontatlan fogalmazás. Felhívja a figyelmet a túlzott tömörítés veszélyeire is.

A Nyelvi kétségek és bizonytalanságok című részben olvashatunk a nyelvi illetlen szabályairól, találkozunk nyelvhelyességi kérdésekkel és nyelvtörténeti magyarázatokkal, a választékoskodás baklövésével és más stilisztikai tudnivalókkal.

A cikkgyűjteményt szakirodalomjegyzék egészíti ki, és az érdeklődő olvasót a szó- és tárgymutató is segíti.

Molnár Ildikó

Kázmér Miklós: Tallózás nyelvünk történetében.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 154 l.

A könyv első része – A szavak sorsa – szófejtésekből válogat. Ezek egyike-másika elhangzott a Csehszlovák Rádió "Anyanyelvünk" című magyar nyelvű adá-

sában. A szerző célja, hogy szemléltesse a szókészlet állandó mozgását. Szavak avulnak el, újak keletkeznek, átvesszünk szavakat más nyelvekből, eközben hangalakjuk és jelentésük módosulhat. Felelevenít Kázmér Miklós régi magyar hossz-mértékeket (arasz, rőf), űrmértékeket (akó, icce, pint). Bemutat pénzfajtákat (peták, poltura, batka), fegyverfajtákat (pattantyú, mordály, panganét). Megtudjuk, miért rokonértelmű a fontolgat és a latolgat, azonos eredetű a tallér és a dollár szavunk. Olvashatunk a szendvics, guijjotine, kaján, aggastyán, zsilett, rokfort, kardigán névátvitelek keletkezéséről. A sztentori hang, a páni félelem, a tantaluszi kín, a sziszifuszi munka és a drákói szigor szólás magyarázata művelődéstörténeti érdekesség.

A második részben személynevekről, helynevekről, többnemzetiségű területek párhuzamos névadásáról olvashatunk. Különösen érdekes a helynevek (Almás és Jablonoňov), és a családnevek (Lehotai és Lehotsky) esetében felelhető párhuzam nyelvi magyarázata.

A harmadik rész címe: Honnan tudjuk, hogyan bizonyítjuk? Itt a nyelvrokonság bizonyítékairól olvashatunk, a magyar szófejtés történetéről, alapelveiről, eredményeiről. Három fejezet a nyelvtörténet műhelyébe is elkalauzolja az érdeklődőt a "zumtuchel", az "uruzagbele" és a "feheruuaru rea meneh hodu utu rea" nyelvemlékrészletek boncolgatásával. Rámutat a szerző arra is, hogy problematikus nyelvi jelenségek elemzésében hogyan segíthet a nyelvtörténeti módszer, a nyelvemlékek és a rokon nyelvek adatainak vizsgálata. A példaként felsorolt nyelvtörténeti adatokat eredeti helyesírással közli, hogy jobban felidézze a nyelvemlékes kor hangulatát. A nyelvtörténeti változásokat tartalmazó fejezetekben nélkülözhetetlen a betűhű közlés. Ha egy-egy archaikus helyesírású mondat vagy szó megértése gondot okoz, korabeli kiejtését szögletes zárójelben, a mai nyelvi formát félidézőjelben közli a szerző.

A cikkgyűjteményt irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

É. Kiss Katalin: Configurationality in Hungarian.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 268 l.

A magyar felszíni mondat szerkezetek egyik legkiválóbb vizsgálata angol nyelven jelent meg, s azt kutatja, hogy mennyire kötetlen a magyar szórend, mennyire változtatja meg a mondat értelmét a szórend fölcserelése. A mondat szerkezet és a jelentés közötti különbségeket szemléletesen mutatják az alábbi példamondatok: A levelet János tépte össze; Összetépte a levelet János; János tépte össze a levelet. A szerkezeti változtatások mellett természetesen hangsúlybeli különbségek is kiemelik a jelentések eltéréseit, s ezekkel szemléletes ábrákon is foglalkozik a szerző. Különösen kitűnik ez a második fejezet példamondataiban, amikor a szerkezeti változás nélkül a mondathangsúly eltolódása adja meg a más-más jelentést. A mondat fókuszának változását a magyar nyelv mind szórendváltással, mind a mondathangsúly áthelyezésével meg tudja oldani, amit számtalan szép példán bizonyít a szerző.

A könyv második része a mondatok közötti kapcsolatokkal foglalkozik. Alapos részletességgel veszi számba a kapcsolódási lehetőségeket és a kapcsoló eszközöket. Gazdag példaanyagon szemlélteti elméleti rendszerezését.

A következő fejezet a névmások mondatkapcsoló szerepéről szól. Végül a főnévi igenevek magyar nyelvben való jelentőségét mutatja be, különös tekintettel azok mondatstruktúrabeli szerepére.

A könyv sok szemléletes példával igazolja, hogy a magyar nyelv strukturális fölépítését meg lehet közelíteni a generatív grammatika szabályrendszerével.

Hajdú Mihály

Klaudy Kinga: Fordítás és aktuális tagolás.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 138 l. (Nyelvtudományi Értekezések 123.)

A tanulmány az oroszról magyarra történő fordítás néhány kérdését vizsgálja. A témaválasztást az indokolja, hogy a fordított szöveg nem közvetíti hiánytalanul az információt. Az ELTE Fordító és Tolmácsképző Csoportban a posztgraduális képzésben szerzett tapasztalatai alapján a szerző számba veszi az anyanyelvre való fordítás nehézségeit, bemutatja a hivatásos fordítók problémáit, és feltárja a tudományos értekező próza jellegzetességeit. Érdeklődése a dolgozatnak, hogy nem a két nyelv rendszerbeli különbségeiből indul ki, hanem az oroszról magyarra fordítás eredményeképpen létrejött magyar tudományos szövegek jellegzetességeiből. A vizsgálat egybeveti az orosz tudományos szöveget, az oroszról fordított tudományos szöveget és az eredeti magyar tudományos szöveget. A vizsgálat anyaga, a korpusz 20 orosz, 20 oroszról fordított és 20 magyar nyomtatásban megjelent társadalomtudományi témájú monográfia egy-egy tízmondatos részlete, összesen 600 mondat.

A szerző a statisztikai feldolgozást két fázisban végezte: a grammatikai tagolás (a mondat, mondatrészek) és az aktuális tagolás (értelmi vagy kommunikatív), tematikus és rematikus szakaszra tagolás síkján. A fordítások kvázi-helyességének okait a két nyelv közötti rendszerbeli és nyelvhasználati különbségekben keresi. A kvázi-helyesség érzékelését kísérlettel is igazolta. 130 résztvevő (főiskolán, egyetemen tanító tanár, egyetemi hallgató) 5 különböző szöveget kapott. Dönteniük kellett, hogy eredeti vagy fordított szöveget olvasnak-e. Döntésüket indokolniuk kellett és értékelniük a fordításnak tartott szöveget. A vizsgálatban résztvevők 70%-os biztonsággal választották el az eredeti szöveget a fordítástól, a jó magyar tudományos szöveget a rossz magyar tudományos szövegtől. Az indoklásban inkább a kifogások kerültek elő, a pozitív stíluseszmény nem bontakozott ki az adatközlésekből.

Az oroszról fordított tudományos szövegek és az eredeti magyar tudományos szövegek különbségének okait keresve a szerző megállapítja, hogy a kezdő fordítóra inkább az jellemző, hogy megteszi az utat az "A nyelvi felszíntől" a mélybe, de utána rossz úton indul el a "B nyelvi felszín" felé. A nagy gyakorlattal rendelkező hivatásos fordító általában nem teszi meg az "A nyelvi felszíntől" a mélybe vezető utat,

hanem közvetlenül lép át az "A nyelvi felszínről" a "B nyelvi felszínre". Kialakít magának egy "intuitív szabályrendszert", amely absztrakt, szubjektív és esetleges, és fordítói munkájában ezt alkalmazza.

A vizsgálat tanulsága, hogy fontos a két nyelv rendszerbeli és nyelvhasználati különbségeit megvilágítani és figyelembe venni a fordítás oktatásában, a felsőfokú idegennyelv-oktatásban, a gépi fordításban és a kiadók és szerkesztők munkájában.

A könyvet rövidítésjegyzék, a források jegyzéke és bibliográfia egészíti ki. A függelék közli az érzékelési kísérletben felhasznált 5 szöveget.

Molnár Ildikó

Kovács Antal: A halászat szakszókincse a Felső-Szigetközben.

Éötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 84 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 33.)

A felső-szigetközi halászat múltjának, történetének, elsősorban az emlékezetből összegyűjthető hagyományoknak alapos, szép leírása a bevezetés. Külön szól itt a szerző a halnevekről, s részletes magyarázatot, szakszerű leírást ad valamennyi őshonos halfajról. Közel hatvan különböző fajtának néha öt-hat nevét is ismerték e vidéken. Ezeknek a neveknek a rendszerezését is megadja a szerző az élőhely, a táplálkozás, szín, mintázat, bőr, pikkely stb. szerinti csoportosításban. Ugyancsak itt kapunk felsorolást a hal részeinek megnevezéseiről is.

A szótár közel ötszáz szócikke igen alapos, pontos és nyelvészetileg is elfogadható fölépítésű. A címszó után szófaji meghatározást, majd jelentésmegadást találunk. Ez gyakran bővül néprajzi leírássá. Itt utal a szerző a kötet végén található rajzokra is. Az idézőjelek közé tett népi magyarázatok fonetikus lejegyzése a néprajzi követelményeknek felel meg elsősorban, de nyelvjáráskutatók is használhatják.

Az adatközlők neveinek felsorolása után 24 szemléletes és szépen kidolgozott rajz következik.

H. M.

Kovács Antal: Járók-kelek gyöngyharmaton...

Növény- és állatnevek a Felső-Szigetköz tájnyelvében. Mosonmagyaróvár, 1987. 112 l. (Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek VI.)

A kötet bevezetése tájékoztat a Szigetköz múltjáról, földrajzi viszonyairól (jól hasznosítható térképvázlattal), megismertet a gyűjtés módszereivel és kissé részletesebben a szigetközi emberek életével. Ennek bemutatása a nyelvhasználatról a babonás szokásokig terjed, de a mindennapi munkákról is olvashatunk. Különös érdekessége, hogy a névadási, vagy inkább elnevezési, megnevezési tendenciákat is kutatta a szerző.

A nevek felsorolása a növénynevek helyi alakjainak betűrendjében kezdődik. Valamennyi növény esetében megkapjuk a névváltozatokat, köznyelvi nevüket,

tudományos (latin) megnevezésüket, fajtáik, változataik felsorolását, felhasználási szokásaiknak néprajzi leírását, sok esetben folklór-adatokat, elsősorban népdalokat stb. Néhány növényt szép rajz is illusztrál, de sajnálatos módon csak fehér-fekete nyomtatásban. A növénynevek csoportjainak nevei után (virágok, díszcserjék; fák, bokrok; gyomnyövények, füvek; gombák; kultúrnövények) az állatok elnevezései következnek hasonló rendszertani csoportosításban (gerinctelenek: férgek, ízelt-lábúak, puhatestűek; gerincesek: halak, kételtűek és hullók, madarak, emlősök), az egyes csoportokon belül a népi nevek kezdőbetűinek sorrendjében. Az egyes névcikkek tárgyalása, szerkezeti fölépítése a növénynevekéhez hasonló. Talán itt még több a színes néprajzi leírás, szép nyelvjárási szövegek is találhatóak az egyes magyarázatokon belül, amelyeknek lejegyzése fonetikai hűségre törekszik. A folklórszövegek mellett szólások, közmondások is szép számmal fordulnak elő.

Befejezésül néhány mosonmagyaróvári utca névadójának életét ismerteti röviden a kötet.

Hajdú Mihály

Lábadi Károly: Ahogy rakod tüzed. Drávaszögi magyar proverbiumok.
Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék, 1986. 350 l.

A szervezett és tervszerű drávaszögi folklórgyűjtés második kötete jelent meg ezzel a munkával. Tizenegyezernél több adatból állt össze a majdnem hármezer egységet tartalmazó válogatás. Nem csupán adattár, mint ahogyan a szerző nevezi szerényen a bevezetésben a könyvet, hanem igen sokoldalú földolgozás és értékelés is a munka.

A bevezető tájékoztat a közmondások kutatásának múltjáról, az eddigi jelentősebb magyar kiadványokról, majd a kutatott terület bemutatása, az egyes falvak szóláskincsének gazdagságára utaló számok következnek. A tíz község közül a legtöbb frazeológiai egység Várdarócon (2191), a legkevesebb Kő községben (294) került elő. A szerző megállapítása szerint az egységesen magyar nemzetiségű, anyanyelvű községekben nagyobb a szóláskincs, s egységesebb is, kevesebb a változat.

A proverbiumok tudományos osztályozását Voigt Vilmos kutatásai alapján végezte a szerző. Mindegyik csoportra példákkal hivatkozik saját gyűjteményéből. Az említett tudományos rendszerezés szerint összeszámolta a gyűjteménynek a megfelelő csoportba sorolható egységeit, s megállapította egymáshoz viszonyított arányukat, százalékaikat. Messze leggyakoribbnak találta a szorosabb értelemben vett közmondásokat, ezen belül a maximákat (34,1%). Jelentős mennyiségűek még a hasonlatok, egyszerű szóláshasonlatok, az emberi tulajdonságok jellemzői és a szentenciák.

Az egyes témakörökről szóló frazeológiai egységek legnagyobb számban a természetéről, az emberi testről és az ember családjáról tájékoztatnak. Ezért érthető, hogy a legtöbb közmondásban (105) az *ember* szó szerepel, de meglepő, hogy ezt közvetlenül a *kutya* szó előfordulása követi (54), majd a *fej* és a *ló* egyaránt 50-50 előfordulással áll a harmadik-negyedik helyen. Röviden foglalkozik a tulajdonnevek

megjelenésével is, valamint a színek szerepeltetése, előfordulása következik. Az egyes proverbsok népszerűségét az előfordulási számokkal (adatközlői által való említésével) mutatja be. Legtöbbsen (43-43 adatközlő) a "Ki korán kel, aranyat lel", valamint az "Aki másnak vermet ás, maga esik bele" közmondást ismeri. Ugyanitt kapunk tájékoztatást a változatok számáról, arányszámairól, különböző településeken való megjelenéséről.

Igen érdekes és hasznos a proverbsanyag változásának, kihalásának, újak megjelenésének rövid vizsgálata. Külön tanulmányt érdemelne annak bemutatása és indoklása, hogy miért és milyen típusú szólások, közmondások veszttek ki vagy keletkeztek. Mindenképpen összefüggésbe hozható ez a használói körrel, amivel a következő fejezet foglalkozik. Mind a nemek, mind az életkori sajátosságok figyelembevételével településenként vizsgálja itt a szerző a proverbsok életét.

A továbbiakban egybevetést találunk a jugoszláviai és a szegedi szóláskincs mennyisége, típuszáma és átfedése között, végül a kötet használatára szolgáló megjegyzéseket tartalmazza a bevezetés.

Az adattár kétszáz lapja a vezérszavak betűrendjében sorolja föl az egyenként számozott 2982 adatot.

Az egyes címszavakat kiemelve sorolja a hozzájuk tartozó proverbsokkal az adattár. A szólásokat, szóláshasonlatokat kurzív szedés különbözteti meg a közmondásoktól. Valamennyi népnyelvi adatnak megkapjuk a magyarázatát, használatára vonatkozó tájékoztatást. Utal a szerző arra, hogy O. Nagy Gábor könyvében, Bálint Sándor vagy Penavin Olga gyűjteményében szerepel-e, s hol, milyen szám alatt, illetve kötetben, lapszámon találjuk meg a megfelelőjét.

A jegyzetek és mutatók térképet, rövidítésjegyzéket, forrás- illetve szakirodalmjegyzéket, valamint külön a közszavak, külön a tulajdonnevek mutatóját tartalmazza. Ezen kívül még szinonimmutató és gyakorisági mutató is található. Különösen az utóbbi összeállítására okozhatott sok munkát, de nagyon érdekes az, hogy az egyes frazémaegységekre lebontva megtalálhatjuk a különböző községekben való ismertségét, előfordulási számát. Az eddigi közléseket is bemutatja településenként a szerző, s utal arra, hogy a régebben gyűjtött anyagból ma még hány él a nép ajkán. Tájszójegyzéke tartalmazza annak az adatnak a sorszáma, amelyben előfordult a tájszó, s természetesen a mai köznyelvi jelentését. Adatközlőit, kiknek száma megközelíti a kétszázat, egyenként mutatja be, proverbsismeretükkel, lakhelyükkel, életkorukkal együtt.

Szerbhorvát és német nyelvű összefoglalás zárja ezt a hallatlan gazdag anyagú és nagyon szépen fölépített, sok módszertani újítást tartalmazó kötetet.

Hajdú Mihály

Magyar Névtani Dolgozatok 64–74, 76–77. sz.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport
Névmutató Munkaközössége, Budapest, 1987.

Balogh László: Olcsva helynevei.

34 l. (64. sz.)

A füzet bevezetése tájékoztatja az olvasót az anyaggyűjtés módszereiről, az adatközlőkről, forrásmunkákról és azok rövidítéseiről. Ezek után Olcsva község rövid történetét kapjuk alapos levéltári és szakirodalmi kutatás alapján.

Az adattár először a belterület, majd a külterület névadatait adja betűrendben. Valamennyi névhez nagyon részletes nyelvjárási, névtörténeti, gazdaságtörténeti, s ahol lehet, néprajzi ismereteket is közöl. 173 névcikke utalásokat is tartalmaz, így külön mutatója a füzetnek nincs. Két térkép zárja a munkát.

Nyárádnyé Bojtor Rozália: Nagyigmánd személynevei.

196 l. (65. sz.)

Nagyigmánd Komárom megyei község, közel háromezer lakossal. Valamennyiük névadatát, minden névelemét számbaveszi a tanulmány az írásbeli és a szóbeli névhasználat alapján.

Első fejezete a családnevek vizsgálata. A gyakorisági sorrend után eredet szerinti felsorolást kapunk, majd az egyes típusok megterhelésével foglalkozik a munka. A családnevek rövid alaktani vizsgálata zárja ezt a részt.

A keresztnéveket életkori csoportokban mutatja be a szerző. A kutatás idején élt személyeket négy, egyenként húsz évre terjedő csoportra osztja, de összevont gyakorisági listát ad a keresztnévek használatáról. Néhány névnek az időszakos változásait grafikonon is szemlélteti. A kettős keresztnévek külön fejezetben kerülnek bemutatásra.

Az írásbeli ragadványnevek adattára meglehetősen gazdag, de sokkal fontosabb és értékesebb a szóbeli szólítónevek bemutatása. Elsősorban a becenévhasználat és a szóbeli ragadványnevek összefüggései újszerűek e fejezetben. Az ide tartozó nevek alaktani vizsgálata új eredményeket ad a névtan számára.

A ragadványnevek adattára először betűrendes, majd jelentéstani elrendezésű. Mindkét besoroláskor sok névélettani vonatkozású megjegyzés található a nevek mellett.

A megszólítónevek életkorok szerinti változásainak vizsgálata zárja le a kötetet. Ebben a részben találjuk a legfontosabb és legértékesebb megfigyeléseket a nevek életéről és viselőik életkori változásainak összefüggéseiről.

Koncz Sándorné: Pest megye helységneveinek rendszere.

25 l. (66. sz.)

Néhány megye (Fejér, Tolna, Veszprém, Zala) településneveinek hasonló földolgozása alapján készült e füzet legnagyobb kiterjedésű megyénkről, amelynek 228 névadatát dolgozta föl a szerző.

Az eddigi munkák által kialakított kategóriákban sorolja föl az egyes települések neveit, s a besorolás alapja Kiss Lajos közismert könyve, a *Földrajzi nevek etimológiai szótára* című kiadvány első kiadása.

A nevek mellett megtaláljuk első előfordulásait, névmagyarázatait. Az egyes névcsoportok végén tömör megjegyzések fogják össze a legfontosabb eredményeket.

Az összefoglalásban táblázat mutatja be az egyes névtípusok egymáshoz viszonyított arányát, százalékszámait. A nevek túlnyomó többsége (88,6%) magyarok által adott név, eredet szerint pedig a személynévből származók vannak nagyobb többségben (46,9%).

Más területekkel való összehasonlításra, későbbi teljes szintézis megírására sok segítséget nyújtó, összesítő jellegű munka.

Kocsis Annamária: Hahóti kutyanevek.

17 l. (67. sz.)

Hahót kicsiny Zala megyei község, s adatlapok segítségével valamennyi ott található, mintegy száz kutya nevét gyűjtötte össze a szerző.

A neveket először a névadás indítéka szerinti rendszerezésben közölte, majd a nyelvi eszközöket vette figyelembe a kategorizálásnál. Végül alaktani földolgozást, gyakorisági listát és öröklésre való utalásokat is adott.

A második rész az egyes állatok nevének betürendjében közöl minden föllelhető adatot, s így a további kutatás, földolgozás, más területekkel való összehasonlítás lehetőségét teremti meg.

Halász Péter: Puszтина (Pustiana) helynevei.

48 l. (68. sz.)

Puszтина moldvai csángó-magyar település, amely a XVIII. század utolsó éveiben keletkezhetett, s a szájhagyomány szerint Csík megyei székelyek alapították. A település történetét csupán a néphagyományból tudja rekonstruálni a szerző, de éppen ez adja a bevezetés különös értékét.

Az adattárban a belterületi és külterületi nevek külön-külön betürendben kerültek felsorolásra. Valamennyinek megkapjuk nyelvjárási alakját, részletes leírást mind domborzatára, talajára, mind művelésére vonatkozóan. Sok esetben hasznos és érdekes néprajzi adatokat, népi megfigyeléseket, hagyományokat, mondákat fűz a nevekhez a szerző. 186 helynévadata minden bizonnyal teljes adattára a falu földrajzi neveinek.

Balogh László: Vitka helynevei.

37 l. (69. sz.)

A település helynévanyagát az 1982-ben szervezett Honismereti Diák- és Felnőtt-tábor Helynévgyűjtő Csoportja szedte össze, majd a szerző rendszerezte és adta közre. A füzet bevezetője bemutatja ezt a munkát, az adatközlőket, a forrásmunkákat, a falu történetét.

Az adattár előbb a belterület, majd a külterület névadatait adja betűrendes felsorolásban az országos helynévkutatás követelményeinek megfelelő szereléssel: nyelvjárási névalak, hová kérdésre felelő ragok, domborzati viszonyok, művelési sajátságok, esetleges történet, néphit, monda vagy egyéb néprajzi, gazdaságtörténeti megfigyelés, hagyomány. A füzetet két térképvázlat zárja.

Boros Edit: Ajka utcanevei.

23 l. (70. sz.)

A város 1981-ben összegyűjtött 372 belterületi helynevet rendszerezi a füzet elsősorban jelentéstani szempontok szerint.

Az utótagok vizsgálata igen egyhangú képet mutat, a nevek túlnyomó többségében (128 adatban) utca utótag található.

Az előtagok esetében változatosabb a kép. Jóllehet a legnagyobb a személynevekből alakult utcanevek megterhelése (52,8%), találunk földrajzi nevekből, az ember környezetéből és az emberrel közvetlen kapcsolatban álló fogalmakból alakult neveket is. Különösen az utóbbiak nagy számaránya (24%) meglepő.

Táblázat veti egybe különböző városok névadatainak arányszámaival Ajka névállományát, majd betűrendes utcanévtár zárja a munkát.

Kurtucz Mihály: Kisiratos helynevei.

74 l. (71. sz.)

A mai Románia területén, Arad mellett fekvő Kisiratos (Dorobanti) XVIII. századi, Szegedről való kirajzás. A község történetéről tájékoztat a füzet bevezetése, amely bemutatja a népnyelvet, az emberek gondolkodásmódját és a munka elkészültenek módszereit.

Az adattár betűrendben tartalmazza a helyneveket, s mindegyiknek megadja föllett történeti előfordulását, domborzati viszonyait, művelési ágát, a hozzá fűződő történeti, gazdaságtörténeti, néprajzi hagyományokat és ismereteket. Igen alapos utalási rendszere fölöslegessé tette a betűrendes mutatót. A kötet végén azonban a mellékletként bekerülő térképekre való utalással szómutatót találunk. Gazdag forrásjegyzék zárja le az anyagot.

Határainkon kívüli magyar településről alig készült még ilyen gazdag anyag- gal és nagy gondossággal összeállított helynévgyűjtemény. A szerző álnéven publikálta művét, szépírói munkásságát Sarusi Mihály névvel jegyzi.

Balázs Géza–Várkonyi Ildikó: Tulajdonnevek a magyar népmesékben. III.
69 l. (72. sz.)

Egy régebben megkezdett földolgozás folytatása e munka. Az ELTE Folklore Tanszéke évek óta gyűjti a magyar népmesék névanyagát, egy-egy füzetben ezeket rendszerezve megjelenteti, s a teljes magyar népmesekincs tulajdonneveinek közreadását tervezi. Ebben a füzetben 25 újabb kötet névanyaga szerepel az előző kiadványok rendszerezése szerint.

A neveket típusonként különítik el először a közzétévők, majd az egyes névtípusokban különválasztják a valódi és a mesei névanyagot, valamint a bibliai neveket. A mesei nevek további aprólékos kategorizálást kapnak: tulajdonnév jellegű nevek, személynévként használt más tulajdonnevek, helynévből, köznévből alakultak stb. Ugyanezzel találkozunk az állatnevek és a helynevek csoportjában is.

A földolgozott kötetek bibliográfiai adatai után német, francia és olasz összefoglalás áll.

A már megjelent és a közelesen megjelenő kötetekkel együtt ez lesz az első tulajdonnévtár a világon a folklorisztikában megjelenő nevekről.

Boros Edit: Ajka külterületi helynevei.
38 l. (73. sz.)

A város rövid ismertetése után néhány történeti adatot tartalmaz a bevezetés. Viszonylag részletesebb beszámolót kapunk az anyaggyűjtés módszereiről, a közzétételről, s itt sorolja föl a szerző adata közlőit is. A dolgozat szerkezetének és fölépítésének bemutatása zárja az első fejezetet.

Az adattár a helység-részneveket, vízneveket, térszínforma-neveket, természeti neveket, dologi neveket, hagyományhoz kötött neveket, gazdaságtörténeti neveket, birtokosneveket és az egyéb, máshová be nem sorolható neveket tárgyalja külön-külön csoportban, s ez határozza meg a dolgozat szerkezetét. A neveket általában egyszerű felsorolásban kapjuk, történetükről, alakjukról, számarányaikról nem ad tájékoztatást a munka.

Forrás- és rövidítésjegyzék zárja a füzetet.

Hajdú Mihály: Az 1773. évi Helységnevtár névvégmutató szótára.
170 l. (74. sz.)

A szóvégmutató szótárak mintájára tervezett füzet a II. József-féle összeírás helynévanyagát tartalmazza. Ez a Helységnevtár nem teljes, sajnálatos módon hiányoznak belőle Erdély és a Határőr-vidék településeinek adatai, s ennek következtében a névvégmutató szótár is hiányos. Mivel azonban első összefoglaló adattára a magyar településeknek II. József összeírása, indokolt ennek az anyagnak a szerepeltetése ilyen célú földolgozásban.

A közigazgatási beosztásra, a település megyéjére és járására számjegyek utalnak, s ezeknek a földoldásai találhatóak a bevezetés után. A nevek után álló számokat még egy betűjel követi, amely a település státusára utal: oppidum (város) vagy pagus (falu) az O illetve P földoldása.

Maga az adattár a nevek végét rendezi szoros betűrendbe, s annak alapján sorolja föl a közel tízezer adatot. A régies írásmódra a befejezés néhány sora hívja föl a figyelmet, s adja meg egyes nevek több helyen is kereshető alakjainak lehetőségét.

Szathmáry József: Királyhelmece (Kral'ovsky Chlmece) és környéke helynevei.
183 l. (76. sz.)

Kelet-Szlovákia magyar etnikumának lakóhelyei közül huszonhétnek a teljes helynévanyagát tartalmazza a kötet. A bevezetés e terület rövid bemutatását adja, s utal a gyűjtés, földolgozás módszereire.

A nevek tipológiai áttekintése gazdag és értékes földolgozása az összegyűjtött névanyagnak. Alapos részletességgel, teljes névanyaggal ellátva, számadatokat és részesedési arányokat, százalékokat megadva rendszerezi a hatalmas névanyagot a szerző. Fölosztási elvei a legmodernebbek. Figyelembe veszi több rendszerezési és elméleti kutatás eredményét is. Közel négyezer nevet találunk itt pontos és jól körülhatárolt kategóriákba foglalva.

A rövidítésjegyzék, adatközlők felsorolása és egy községenkénti statisztika után településenként kapjuk az adattárban a névanyagot.

A település nevének és névváltozatainak megadása után a belterületi, majd a külterületi nevek következnek sorszámok szerint. Mindegyik élő névnek megkapjuk a népi ejtészváltozatát, domborzati viszonyaira és művelési ágára való utalást. Ahol szükséges és lehetséges, bővebb leírást, történeti vagy néprajzi magyarázatot is fűz a szerző az egyes nevekhez.

A nevek településenkénti felsorolását teljességre törekvő mutató követi. Ebben az egyes nevek és névelemek egyaránt szerepelnek szoros betűrendben, s az utánuk álló számok a településekre, azokon belül az egyes nevekre vonatkoznak. Így mintegy gyakorisági mutató is egyben a névmutató, hiszen megállapítható belőle a névelemek vagy nevek pontos előfordulási helye és száma a kutatott területen.

A 27 település bel- és külterületi térképvázlata adja a kötet befejező részét. Ezek a térképeken számok jelzik az egyes nevek elhelyezkedését, s viszonylag pontos lokalizációt biztosítanak a különböző érdeklődésű fölhasználók számára.

Bura László: Szatmárnémeti (Satu Mare) utcanevei.
59 l. (77. sz.)

A város rövid bemutatása után az utcanevek változásairól, keletkezésükről, életükről olvashatunk szép és érdekes történeti fejezetet. Ezután foglalkozik a füzet a nevek szerkezetével, utótagjainak fajával, s végül rátér a nevek előtagjainak jelentéstani fölosztására.

A rendszerezés sok új és a hazai belterületi névvizsgálat után meglepő adatot tartalmaz. Egyike ezeknek a személynévből eredő utcanevek viszonylag alacsony száma (22%). Elégké kevés a helynevekből, emberre vonatkozó fogalmakról elnevezett utcák száma is. Viszonylag több a természetes névadás termékeként keletkezett, épületekről, építményekről kapott utcanév, elég sok a természeti környezetből vett név is. A nagy jegyzetapparátussal adatolt nevek fölosztását, rendszerezését rövidítésjegyzék követi.

Az adattár betűrendben tartalmazza az utcaneveket, s mindegyik esetében utal történeti előfordulására, román nevére, a magyar nevek magyarázatára. Sokszor részletes történeti leírást, magyarázatot kapunk a nevek megváltozásának okairól, idejéről. A több mint ötszáz névcikk igen gazdag anyag a magyar belterületi nevek vizsgálatához is, de különösen nagy a jelentősége a határainkon kívüli magyar utcanevek alakulásának vizsgálata miatt, hiszen első eset, hogy ilyen jellegű nagyobb névanyag, egy város teljes utcanévanyaga megjelenhetett az utóbbi időben.

Hajdú Mihály

Magyar Személynévi Adattár 75–80.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Budapest, 1987.

Rác Sándor: Bökény ragadványnevei.

52 l. (75. sz.)

A volt Csanád vármegyei, ma Csongrád megyéhez tartozó Bökény kicsiny falu, múltja az Árpád-korig nyúlik vissza. Ennek rövid összefoglalását adja a bevezetés, majd néhány néprajzi megfigyelését írja le nyelvjárási ejtésben.

Az adattár a ragadványnevek betűrendjében sorolja föl a lakosok mindegyikét, s szükség esetén magyarázza is az egyes neveket. A különböző vagy több ragadványnévvel rendelkezők egy adat alá kerültek. A neveket nem rendszerezi, de az összefoglalásban néhány megfigyelését rögzíti a szerző.

Iván László: Kalocsa környékének személynevei 1560-ban.

53 l. (76. sz.)

Vass Előd Kalocsa környékének török-kori adóösszeírásai alapján gyűjtötte össze a neveket a szerző. Pontosabban a fönti könyv adatainak névstatistikáit tartalmazza ez a füzet.

Először közli a családnevek változatait, amelyek elsősorban a defterek írásbizonytalanságából erednek, de nagyon sokszor ejtésbeli sajátosságokat is mutatnak.

Ezután vázlatos térképet kapunk a vizsgált terület 106 községének elhelyezkedéséről, majd az egyes települések neveinek számadatai következnek táblázatos föloldozásban.

Az összesítő kimutatások után az egyes nevek, elsősorban családnevek gyakorisági sorrendjei következnek elterjedési indexeikkel és előfordulási számaikkal együtt, betűrendben. Ezt követi a családnevek gyakorisági sorrendje. Összesen 795 családnévváltozatot rendezett el a két táblázatban a szerző.

A keresztnévek betűrendes és gyakorisági rendben való összeállítása zárja a kötetet.

Mind településtörténeti, mind nyelvjárási, nyelvjárástörténeti, mind pedig névtani szempontból igen jól hasznosítható a kiadvány.

Szaszkóné Sin Aranka: Nagykőrös XVII. századi összeírásai.

69 l. (77. sz.)

A sorozatszerkesztő hibájából a címlapra ugyan XVIII. század került, valójában 1687 és 1690 közötti összeírások adatait dolgozta föl és rendezte el munkájában a szerző. Összesen hét ilyen összeírást sikerült föllelnie, s ezeknek az összesítését, 1293 személy különböző alakokban előforduló neveit kapjuk a kötetben.

Valamennyi különböző személy adatait egyenkénti sorszámmal ellátva, az egy személyre vonatkozó adatokat egy címszóba foglalva, szoros betűrendbe sorolva találjuk a neveket, névváltozatokat. A ragadványnevekre, kettős családnevek második elemére utaló szócikkek segítségével kapunk tájékoztatást. Az egyes nevek betűhív leírásai minden tekintetben pontos eligazítást nyújtanak a névtan és a nyelvjárástörténet kutatója számára. A nevek és személyek azonosítása pedig a helytörténeti vizsgálatokhoz ad támpontokat.

Mintegy 53 név nélküli, csupán körülírással szereplő személy adatai külön felsorolást kaptak.

Szép Katalin: Magyarszerdahely szólitónevei.

18 l. (78. sz.)

Egy Zala megyei kisközség, Magyarszerdahely szóbeli névhasználatát tartalmazza a füzet. A megszólítások történhetnek keresztnévvel vagy annak becézett alakjaival, kivételesen ragadványnévvel. Elsősorban a keresztnévek előfordulására, becézésének bemutatására tért ki a szerző.

A teljes névvel (alapnévvel) való megszólítás nem ritka a faluban. Néhány csak ebben a formában használatos. Sokkal gyakoribb azonban a becézve való megszólítás. Ennek formái változatosak, s a szerző rendszerezetten mutatja be a becézés módjait, eseteit. Az egyes névalakok gyakoriságát számmal, az elnevezettek számának megadásával is szemlélteti. Az egyes képzőket egyenként sorra veszi, s mindegyik használatára ad példát. Életkori sajátságokra is utal, s egyik fejezete részletesen foglalkozik ezzel a kérdéskörrel.

Egy régebbi, 1985-ben megjelent könyvének (*Magyarszerdahely személynevei*) kiegészítéseként adta ki a szerző e művét.

Gellén Attiláné: Salköveskút ragadványnevei.

19 l. (79. sz.)

Egy Vas megyei kisközség 140 családjának, 452 lakosának teljes ragadvány-név-állományát gyűjti össze a dolgozat, s rendszerezi a szokásos sorrendbe. Először megadja a használatos családneveket betűrendes fősorolásban és gyakorisági sorrendben is, majd a keresztnévek történeti és jelenkori ismertetése következik.

A ragadványneveket az alábbi csoportosításban kapjuk: 1. közeli rokon neve; 2. külső tulajdonságra utaló ragadványnevek; 3. belső tulajdonságra utaló ragadványnevek; 4. szavajárásra utalók; 5. szokásra, cselekvésre, viselkedésre, magatartásra utalók; 6. eseményhez fűződők; 7. foglalkozásra utalók; 8. máshoz való hasonlóságra utalók; 9. névasszociációs indítékúak; 10. egyéb ragadványnevek; 11. ismeretlen eredetűek.

A ragadványnevek alaktani sajátosságait is vizsgálja a dolgozat, s itt a szerkezeti, szófaji stb. típusokat különbözteti meg a szerző.

A füzet végén a ragadványnevek betűrendes mutatója található.

Herényi István: A középkori Vas vármegye genealógiája.

106 l. (80. sz.)

A kötet bevezetése terminológiai és módszertani kérdéseket tisztáz. A család-történet és genealógia különbségeinek bemutatását követően a genealógiai és antroponimiai módszerek bemutatására kerül sor, majd a középkori Vas vármegye nemzetségeit, családjait mutatja be részletesen a szerző.

Ezek után a szolgáló népek családneveinek jelentéstani fölosztása szerinti bemutatás következik. Majd részletesen szól a népmozgalmakról, a szomszédos megyékkel való összefüggésekről, áttelepülésekről, alapos részletességgel és pontos levéltári adatokkal ismerteti a rokoni kapcsolatokat. Külön fejezetet kaptak a vármegye tisztviselőinek nevei.

A részletes genealógia a családokra vonatkozó források fősorolását tartalmazza, s lehetőséget teremt a további kutatások megkönnyítésére.

Hajdú Mihály

Nagy Géza: Karcsai szólások és közmondások.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 69 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 30.)

A volt Zemplén vármegyei Karcsa több mint 800 esztendőös színmagyar település a Bodroghközben. Néprajzi föltárása – éppen a szerző jóvoltából – már sok tekintetben megtörtént. A frazeológia a folklór és a nyelvtudomány határterülete, így mindkét tudományág művelői kutathatják, az összegyűjtött eredményeket hasznosíthatják.

A szerző közel 1300 frazeológiai egységet, szólást, szóláshasonlatot és közmondást gyűjtött össze a faluban. Ezeket nem válogatta szét, hanem tematikus sorrendbe, ezen belül a vezérszavak betűrendjébe sorolta be anyagát. A fontosabb csoportok: állatokról, babonákról, vallásról, családról, az emberi testről, erkölcseről, nevelésről, eszközökről, foglalkozásokról, halálról, betegségről, értelmi képességekről, házról, lakberendezésről, időjárásról, égitestekről, növényekről, pénzről, ruházatról, étkezésről s egyéb fogalmakról szóló közmondások.

A vezérszavakat aláhúzással emelte ki a szerző, a frazeológiai egységek számozása folyamatos. Valamennyi közmondás, szólás után zárójelben adta meg a magyarázatot, s ez néha terjedelmesebb néprajzi leírás. Alkalmas szótutatók szempontból még használhatóbbá tette volna a gyűjteményt.

H. M.

Nemcsik Pál: Aki bányász akar lenni... Borsod és Gömör megyei bányászszótár.
Miskolc, 1987. 67 l.

Rövid előszó és bevezető után betűrendben közli a szótár a bányásznyelv jellegzetes szakszavait, amelyek között nagy számmal találhatók különleges, csak a kutatott vidéken használatos, szakmai jellegű tájszavak. Igen sok a német jövevényszó, de jelentős a magyar nyelvi réteg is, amely elsősorban jelentésbeli szak-, illetve tájszavakat tartalmaz.

A címszó után közvetlenül jelentésmegadás áll, majd néha a szó etimológiáját is megvilágítja a szerző (elsősorban a német eredetű és nagy alaki változást szenvedett szavaknál).

Sokszor részletesebb leírás teszi világossá a szó jelentését, amelynek szakmai és néprajzi értékei is fontosak. Példamondatok, beszélgetésrészletek, népi magyarázatok teszik sok szempontból hasznosíthatóvá a munkát. A szócikket szükség esetén utalás, más szócikre való hivatkozás zárja.

A szótárba beépítve, de mégis külön táblákon találhatók az illusztrációk. Nagy számuk (száznál több) és igen szép, áttekinthető, világos kivitelezésük nagymértékben emeli a munka értékét, a bányászban járatlanok számára is használhatóvá teszi a könyvet. Ezeket a szokatlanul szép és hasznos rajzokat Mezey István grafikusművész készítette.

Hajdú Mihály

Nyelvi illemtan.

Szerkesztette: Deme László, Grétsy László, Wacha Imre. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1987. 454 l.

Az illemtankönyv kilenc nyelvész: Bachát László, Bíró Ágnes, Deme László, Graf Rezső, Grétsy László, Z. Szabó László, Szende Aladár, Tolcsvai Nagy Gábor

és Wacha Imre munkája. A szerzők tanácsaikkal, útbaigazításaikkal százezrek számára adnak tájékozódási lehetőséget.

A beszéd és a magatartás között szoros kapcsolat van. Erre az összefüggésre hívja fel a figyelmet Pozsgay Imre a könyv ajánlásában.

Az illetankönyv három nagyobb részre tagolódik. Az első részben a közösségi magatartás alapkérdéseiről, alapformáiról olvashatunk. Történeti áttekintést adnak a szerzők beszéd- és magatartáskultúráinkról, foglalkoznak a tegezés és magázás szabályaival, a köszönés és megszólítás, valamint az írásos érintkezés gondoljaival.

A kézikönyv második része helyszínekre bontva vizsgálja a nyelvi illetan gyakorlati kérdéseit. Tanácsokat ad, hogyan illik beszélni és viselkedni otthon, az utcán, közlekedési eszközökön, a munkahelyen, az iskolában, a laktanyában és mindennapi ügyeink intézése közben: az üzletben, a pénztárnál, a postán, ügyintézés, tárgyalás közben, valamint nyilvános szórakozóhelyeken. Foglalkozik a telefonálás, a nyilvános szereplés és a vita illetanával is. Az ízléstelenség, durvaság és trágárság nyelvi eszközeinek számbavétele után tanácsokat kap az olvasó, hogy miként lehet a nyelvi durvaságot elkerülni.

A harmadik rész kislekikon. A nyelvi illetmről címszavakban című rész – az Adj' Isten-től a Vusz-vusz!-ig (a szervuszból származó játékos köszöntésforma) – betűrendben közli azokat a nyelvi formákat, amelyeket kapcsolatteremtés, figyelemfelkeltés, megszólítás céljából használunk. Ezek egyik része udvarias, választékos, másik része sértő, bántó. A szócikketeket dőlt betűkkel szedett "címszó" (néha többszavas szó szerkezet, esetleg egy mondat) vezet be. Ezután következik a szó jelentésének megvilágítása, majd a használati kör bemutatása. A szócikk végén ajánlás áll: használható, terjeszthető, esetleg éppen kerülendő a szó vagy kifejezés.

A könyvet irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Paczolay Gyula: Magyar-észt-német-angol-finn-latin közmondások és szólások – cseremisiz és zürjén függelékekkel.

Második, bővített kiadás. Veszprémi Akadémiai Bizottság, Veszprém, 1987. 300 l.

A második kiadás munkatársai: észt: Mai Bereczki-Kiisk; német: Csukás Ágnes; finn: Outi Karanko-Pap; latin: Kredics László; zürjén: Vera Kudriashova; angol: Kurtán Zsuzsa; észt: Ann Nurk; finn: Ingrid Schellbach-Kopra; zürjén: Szij Enikő. A magyar, észt és angol nyelvű előszót Bereczki Gábor írta.

A magyar és angol nyelvű bevezetésben a szerző ismerteti a második kiadás létrejöttét, anyagát, az előzőhöz viszonyított bővebb tartalmát (33 új tétel, finn és görög megfelelések, zürjén függelék stb.), a közzététel módszereit, az egyes nyelvek legfontosabb adatait. Eligazít az adatok használatában, összegzi az évszámok, rövidítések, megjegyzések legfontosabb tudnivalóit.

A 624 számozott tételből álló gyűjteményt a magyar vezérszavak betűrendjében kapjuk. Mindegyik cikk a magyar adattal s annak angol nyelvű fordításával

kezdődik. Ezt követi a címben szereplő közmondás előfordulási, följegyzési évszáma. Amennyiben korábbi változatai is voltak, annak megjelenési évszáma áll egy kettőspont után. A forrásjelzet vagy forrásjelzetek zárják ezt a szakaszt. A második bekezdésben az észet megfelelő közmondást találjuk ugyancsak angol fordításával együtt valamint forrásjelzetével. Hasonló a finn, német, angol, latin, görög stb. adatok közlésének rendje is, csak az utóbbiak esetében már nem szerepel az angol fordítás.

A rövidítések föloldásai, a jelek magyarázatai után következnek az adatok angol és észet nyelvű betűrendes fölsorolásai, majd egy angol nyelvű vázlatos tárgymutató. A szerzők és forrásmunkák fölsorolása is igen fontos része a munkának. Az irodalmi hivatkozások rövidítéseinek föloldása után a nemzetközi frazeológiai gyűjteményekkel való egyeztetések következnek (Arthaber-gyűjtemény; Düringsfeld Sprichwörterbuch, Proverbia Septentrionalia).

Az 1. számú függelék egy magyar közmondása (Nem mind arany, ami fénylik) 39 nyelvben való előfordulását adja. A 2. függelék cseremis, a 3. pedig zürjén közmondásokat sorol föl angol fordításaikkal együtt.

A hallatlanul gazdag anyagú könyv nem csupán a magyar, hanem az egész nemzetközi parömiológiai kutatásnak nagy értéke és nyeresége.

Hajdú Mihály

Petőfi-szótár III–IV.

Szerkesztette J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 603, 800 l.

Befejeződött a teljes Petőfi-életmű lexikai feldolgozása. Még 1955 végén született meg az Akadémia döntése a szótár elkészítéséről, s Gáldi László egy 1958-ban megjelent cikkében (Magyar Nyelv) azt írta, hogy a megjelenés 1965 körül várható. Az első vaskos kötet (1161 l.) végül 1973-ban jelent meg, a második 1978-ban (1379 l.), a harmadik kötet, mely 1400 oldal lett volna, tehát többé-kevésbé azonos terjedelmű az előzőekkel, érthetetlen módon kettévált, azaz a kiadó a két testes kötet mellé két vékonyat produkált ugyanazon évben, 1987-ben. Mégis megnyugtató, hogy a teljes anyag végül áttekinthető, használható.

A címszavak rendje, tagolása magától értetődően megegyezik az előző kötetekével (tehát: a címszó, szófaji minősítés, nyelvtani információk, a jelentések tagolása, értelmezés, példaanyag, magyarázó jegyzetek). A példák hivatkozási forrása természetesen az 1951 és 1967 között megjelent kritikai kiadás kötetei. Figyelmet érdemel a IV. kötet végén található pótlás, kiegészítés és a függelék, továbbá közlik a szótár főbb számadatait is. Ebből megtudhatjuk, hogy hány a, b, c stb. betűvel kezdődő önálló szócikk, alcímszó vagy utaló szócikk található a kötetben, s mennyi a feldolgozott adatok száma. Itt csak kettőt említünk: 22 719 önálló szócikket és 448 309 adatot dolgoztak fel.

A függelék alkalmas lenne hosszabb tanulmányozásra, ugyanis Petőfi szavainak, illetve szókincsének gyakorisági sorrendjét közlik. A névelők, kötőszavak

s egyéb hasonló értékű mondatlemek után az első ige a *mond*, majd a *lát*, később a *tud*, majd a *szól* következik, csak ezek után találjuk az első főnevet, ez az *ember*, ezt követi a *szív*, majd az *isten* stb. Mielőtt gyors általánosításra ragadtatnánk magunkat, érdemes továbblapozni, s azt tapasztalhatjuk, hogy például az *Ashby* szó gyakrabban fordul elő (gyakrabban használta volna Petőfi?), mint mondjuk az *első*, *szegény*, *férfi*, *halál*, *fiatal* stb. szavak; vagy hasonlóképp a *Monthermer* címszó gyakorisági száma is magasabb, mint például a *leányka*, *óra*, *virág*, *szolga*, *szent* stb. szavakéi. Célszerű lett volna a fordítások adatai nélkül egy másik számsort is készíteni, hiszen ez megbízhatóbban tükrözte volna a költő szellemi világát. Végül külön táblázat mutatja a címszók szófajok szerinti megoszlását, megadva a címszók és adatok számát, továbbá az átlagot.

Különleges, nagy vállalkozás volt a Petőfi-szótár, valószínű, hogy egy ideig más költői életművek feldolgozásának is mintája marad, miáltal az adatok viszonyíthatók és jobban értékelhetők is lesznek.

Szabó G. Zoltán

J. Soltész Katalin: Arany János verselése.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 347 l. (Opus. Irodalomelméleti tanulmányok 9.)

A szerző célja: "összefoglaló képet adni Arany János összes költői műveinek és műfordításainak verseléséről". Ezt elsősorban a hagyományos formai elemzések alapján teszi Soltész, de felhasználja saját koncepcióját, fogalomrendszerét is. A költői életmű kiválasztását az is indokolja, hogy Arany János nemcsak a magyar költészetnek, a magyar verselésnek, hanem verstani irodalmunknak is klasszikusa.

Az 1. fejezetben (A vers látható alakja) gazdag példaanyagot mutatja be a szerző, hogyan használja fel Arany a verselés (a verssor, a versszak) vizuális eszközeit.

A 2. fejezetben Arany stófaszerkezeteit és rímképleteit csoportosítja J. Soltész Katalin. Arany versei között leggyakoribb a négy soros stófa (199 vers), s közülük is a legtöbb párrímes (52 vers). Az előfordulás mennyiségi sorrendjében a nyolcsoros, majd a hatsoros következik. Érdekes megfigyelése a szerzőnek, hogy az ötsorosok között viszonylag sok a ballada. A stófa aszimmetriáját Soltész a balladai feszültségteremtés egyik formai eszközének tartja.

A prozódia és ritmika című fejezet a hagyományoknak megfelelően csoportosítja Arany verseit. A magyaros ritmusú verseket ütemek és verslábak szerint veszi számba. A magyaros ritmus megmértékelése című alfejezetben az újabb verstani szakirodalomban szimultán verselésnek (kettős ritmusnak vagy bimetriának nevezett képletek) kaptak helyet. Az időmértékes versformákon belül a hagyomány alapján választotta szét az antik és a modern formákat. Egyéni koncepciója a szerzőnek a modern formák "laza" (jambusi, trocheusi) és "szoros" (anapestusi, daktilusi) időmértékre való elkülönítése.

Arany művésze a rímelésnek. A 4. fejezet a költő rímeit és asszonáncait csoportosítja. Közel 20 000 rímet vizsgált meg Soltész Katalin. Egyéni a rímek fajtáinak csoportosítása. Mivel a szakirodalom nem (vagy alig) foglalkozott azzal a kérdéssel,

hogy "hány hang összecsengése kívántatik meg a rímhez", ezt is figyelembe véve Soltész megkülönböztet ereszkedő és emelkedő rímet, tiszta rímet és asszonáncot. Megállapítja, hogy Arany rímeinek mintegy 22%-a emelkedő (hímrím), 78%-a ereszkedő (nőrím). A fejezetben élénk tárul a költő rímbősége, a hagyományos rímfajtákon kívül megismerkedhetünk néhány rímbravúrral, mozaikrímmel, eltolt rímmel, sűrített és szétszórt rímmel.

Az 5. fejezet a járulékos versdízseket és alakzatokat mutatja be. Ebben a részben a belső rím, az alliteráció, a refrén és a sorisméltés, valamint az enjambement szerepéről olvashatunk.

A 6. fejezet (A versformák áttekintése) tulajdonképpen versforma-statisztika. A szerző megállapítja, hogy a vizsgált versegyedből 313 (56%) magyaros, ebből 190 versegyed egyszerű sorokból áll, s közülük is leggyakoribb a négyütemű tizenkettős. Ezt a versformát Arany történeti, mondai és népies tárgyú elbeszélő költeményeiben használta. A magyaros versformák nagy változatosságot mutatnak. 23 sortípus 168 különböző kombinációban, strófa- és rímszerkezetben jelenik meg. Az időmértékes versformák között a jambus a leggyakoribb (137 vers, 20%), kevés a trocheusi és az anapestusi metrum. Az antik versformák inkább a fordításokban fordulnak elő. Igen kevés a szabadvers és ritka a kombinált és keverék versforma is.

A Pályakép című zárófejezet az egyes alkotói korszakokra jellemző verselési sajátosságokat keresi. Megállapítja, hogy a népies formák részaránya a *Tolditól* a szabadságharc végéig terjedő pályaszakaszban 98%. A szabadságharc bukása után komor mondanivalóval párosulva kerülnek előtérbe a jambusi formák, s az 1849–60 között keletkezett versek 40%-át teszik ki.

A függelék táblázatban foglalja össze az egyes művek verseléssel kapcsolatos tudnivalóit. A táblázatban szerepel a sorfaj (esetleg szótagszám), a strófa sorainak száma, a rímképlet, a keletkezés évszáma, a vers címe, a vers terjedelme sorokban. Ha indokolt, egyéb megjegyzést is fűz az adatokhoz a tanulmány írója. (Felhívja a figyelmet arra, hogy a szöveg fordítás, töredék, esetleg kétes hitelű.)

A könnyebb eligazodást a verscímek mutatója, valamint rövidítésjegyzék segíti.

Molnár Ildikó

T. Somogyi Magda: A passzív ige-tövek leíró vizsgálata a magyarban.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 75 l. (Nyelvtudományi Értekezések 125.)

T. Somogyi Magda könyve megjelenési évét tekintve újabb, mint Benkő Lorándnak ugyanebben a témakörben készült történeti jellegű monográfiája (*A magyar fiktív (passzív) tövű ige-k*. Bp., 1984.). Ez utóbbit azonban még nem ismerte, nem ismerhette a szerző munkájának megírásakor. Ezt azért szükséges megemlíteni, mert a két tanulmány tartalmaz néhol átfedéseket.

A szerző tudománytörténeti áttekintés után választja ki a "gyök", "gyöker", "elhomályosult tö" stb. terminusok közül a "passzív tö" elnevezést, és határozza meg ennek fogalmát. Passzív tönek tekinti a névmási határozószókat, az idegen és

nemzetközi eredetű igék töveit, az egyedi hangutánzó–hangulatfestő töveket és végül a kettős, hármas stb. képzőszembenállást mutató töveket. Ez a legutóbbi adja dolgozatának tárgyát.

A tanulmány alapos történeti áttekintést ad. Itt részint etimológiai kérdéseket taglal, részint a nyelvújításnak a passzív tövek sorsára gyakorolt hatását elemzi.

A leíró jellegű rész középpontjában a képzők jelentésbeli összefüggései állnak. Osztályozási szempontja az alakok megfeleltetése funkcionális–szemantikai sajátosságok alapján. Négy fő osztályban tárgyalja a képzőszembenállásokat: *-ÍT* : *-UL*, *-ASZT* : *-AD*, *-DÍT* : *-DUL*, *-G* : *-AN*. Sorrendjüket mennyiségi és fontossági tényezők alapján állította fel. Egy-egy osztályon belül további alcsoportokat különít el. Így pl. az *-IT* : *-UL* osztályon belül (ide szerinte kb. 100–110 adat tartozik) tárgyalja az *-ít* : *-ul/ül* képzőpáron túl az *-ít* : *-ul/ül*: *odik/-edik/-ödik*; *-ít* : *-odik/-edik/-ödik*; *-ít* : *-o/!*; *-t* : *ul/ül*; *at/-ul*; *-t* : *-* : *-alom/-elem*; *-jt* : *-l(ik)*; *-t* : *l(ik)*; *-|n/t* : *-(m)lik*; *-t* : *-l(ik)* [!] megfeleléseket.

A passzív ige-töveket szófaji szempontból semlegesnek ítéli meg (majd később inkább a névszótövekhez látja közelebb levőnek), jelentésüket a képzésből kiindulva tartja meghatározhatónak. Megállapítja, hogy az aktív tövek származékaival ellentétben a passzív tövek transzformációs lehetőségei kétségesek.

A képzőközpontú vizsgálat után kerül sorra a relatív passzív tövek tárgyalása. Ezeknek a tövégi mássalhangzója régi képzőkkel esik egybe. Külön foglalkozik a tanulmány az *sz*-et *d*-vel váltakoztató ige-tövekkel: ezeknek is némely változatát (részint jogosan, részint vitathatóan) passzív tönek tekinti, mint pl.: *al-*, *fek-*, *nyug-* illetve *törek-*, *dicsek-*, *gyanak-* stb.

Az összefoglaló fejezetben történik meg a passzív tövek rendszerezése. Megállapítja, hogy a szembeállítható ige-képzőkön alapuló rendszer számos ponton eltér az aktív ige-képzéstől. A *DÍT* : *-DUL*, *-G* : *-AN* képzők például aktív tőhöz ritkán járulnak.

A munkát adattár zárja le.

Zelliger Erzsébet

Cs. Szabó István: *Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Gyomárról.*

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 92 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 31.)

A XVIII. század elején újjáépült Gyoma nagyközség régi irattárából, a gyulai levéltárból s máshonnan előkerült iratokból ad válogatást a szerző a régi gyomai nyelv tanulmányozásához.

Három részre osztja a föllelt iratokat: 1. eredeti népi följegyzések; 2. tollbamondások; 3. honoráciorok följegyzései. Valamennyi szöveget betűhíven közli, s minden iratnak megadja a forrásjelzetét, pontos levéltári adatait. Az elírásokra, váratlan szóalakokra szögletes zárójelben mindig fölhívja a figyelmet. Ugyanígy jelzi saját kiegészítéseit is.

A füzet végén huszonöt lapnyi terjedelmű, kéthasábos szómutatót találunk. Ebben a szövegek valamennyi fontos szava szerepel szoros betűrendben, az előfordulási lapszámra való utalással.

H. M.

Székely nyelvöldrajzi szótár.

Összeállította Gálffy Mózes és Márton Gyula. Szerkesztette Kiss Jenő. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 455 l.

A magyar nyelvészeti szakirodalomban úttörő, szokatlan vállalkozás az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent *Székely Nyelvöldrajzi Szótár*.

A kolozsvári egyetemen a negyvenes években megindult dialektológiai kutatások előkészítése, megszervezése Szabó T. Attila nevéhez fűződik. A háború megszakította munka 1954-ben újjáéledve, egy majdani erdélyi tájszótár megjelentetésének igényével folytatódott. Ugyanekkor kezdődött a romániai magyar nyelvátlasz előkészítése is. Ezek a munkálatok a későbbiekben párhuzamosan, de egymástól el nem választhatóan folytak, az elkészült gyűjtések, anyagok, kiadványok kiegészítik egymást.

E szótár anyagának felgyűjtése 1954-ben Háromszéken indult és 1965-ben az udvarhelyi falvakban végzett munkával zárult. Az ellenőrzést 1957-ben fejezték be. A munkálatokban részt vett a Babeş–Bolyai Egyetem magyar tanszékének szinte teljes nyelvészkollektívája Gálffy Mózes és Márton Gyula vezetésével, s ez az együttes munka hozta létre, formálta a ma már "erdélyi iskolának" nevezett dialektológiai "irányzatot".

A nyelvöldrajzi szótár (illetve a székely nyelvátlasz) gyűjtésének módszere, az anyag, a kutatópontok kiválasztása stb. mind kapcsolódik a Romániában és Magyarországon folyó egyéb dialektológiai kutatásokhoz. A gyűjtés megtervezésénél számítottak a kutatás irányítói arra, hogy a szótár (illetve atlasz) majdani forgatói felhasználhatják a megszülető regionális és összefoglaló atlaszokat is. Ezért csatlakoztak pl. *A Magyar Nyelvjárások Atlaszához*, ennek kérdőfüzetéből jelentős számú kérdést átvettek. Innen összesen 276, a negyvenes években Erdélyben folyt gyűjtés kérdőfüzetéből 331 címszó került be a szótár (atlasz) anyagába. A nagy romániai magyar nyelvátlaszban viszont valamennyi itt előforduló címszó szerepel. A teljes anyag 894 szót tartalmaz, 758 tartozik a törzsanyaghoz, 136 az alaktani tárgyú címszó.

A *Székely Nyelvöldrajzi Szótár* az első olyan tájszótár a magyar nyelvterületen, amely egy nagyobb földrajzi, illetve tájnyelvi egység nyelvét abszolút sűrűségű ponthálózattal vizsgálja, hiszen valamennyi magyarlakta székelyföldi település anyagát tartalmazza. Csupán a Brassó környéki csángó településeken (Hétfalu) nem sikerült a gyűjtést megszervezni. A kutatópontok megválasztásánál ügyeltek arra, hogy az esetleg máshonnan betelepült lakosság is képviselve legyen ezeken a helyeken, ahol komolyabb számú beköltöző volt (pl. Sepsiszentkirály csángó betelepülői külön szerepelnek), illetve a közigazgatásilag ma már összetartozó, ere-

detileg különálló településeken több kutatópontot jelöltek ki. Ott viszont, ahol nincs állandó lakosság (pl. a fürdők), vagy Gyimesben, ahol az anyatelepülésről a lakosság kirajzott a hegyi patak völgyekbe, de a kapcsolat máig sem szűnt meg a települések között, nem végeztek külön gyűjtést. A kisebb, azonos nyelvjárást beszélő szomszédos falvakban csak egy helyen kérdezték ki a teljes anyagot, másutt csak a rövidített, 150 címszós kérdőívet gyűjtötték föl. Végül is az eredetileg tervezett 326 kutatópontból 301 maradt (volt olyan falu, ahol már nem találtak magyar lakosságot!), ehhez járult a 9 kiegészítő pont. Az adatközlők száma összesen 1114, az ellenőrzés során ebből 187-tel dolgoztak, a többség 50 év feletti, a nemek megoszlása kb. 55:45% a férfiak javára. Az adatközlők kiválasztásánál a szokásos szempontok szerint jártak el: földműves, helyi születésű, a faluból hosszabb időre el nem távozott személyeket kerestek. Érdekes és eddig nem alkalmazott eljárás volt a szóföldrajzi gyűjtésben, hogy a jelentősebb írók, költők, meghatározó jelentőségű szellemi alkotók szülő- és lakóhelyén különösen nagy gonddal, mindig a teljes kérdőívvel dolgoztak, és a passzív megfigyelésre nagy súlyt fektettek (pl. Zágonyban, Csomakőrösön, Farkaslakán stb.).

A szótár különleges helyet foglal el a szakirodalomban, anyagát és a gyűjtés módszerét tekintve – hiszen eredetileg annak készült – a nyelvatlaszokkal mutat rokonságot, a kiadási kényszerűség szülte megjelenési formája pedig betűrendes szótár. A gyűjtés célja az volt, hogy az azonos fogalomra vonatkozó nyelvi adatokat egybevethetővé, elterjedésüket, a határokat, izoglosszákat vizsgálhatóvá tegye és minél nagyobb tájszóanyagot közöljön. Elsősorban hangtani sajátosságokat tud megjeleníteni a gazdag székely tájszóanyagban. Kevesebb pl. a jelentéstani kérdés. A szótár csak a lexikai részt tartalmazza, a hangtani szempontú és a morfológiai anyag még kiadásra vár.

A szócikkekben a címszó irodalmi nyelvi alakban jelenik meg, tájszavaknál a köznyelvihez legközelebb eső alakváltozatban. A szófaji megjelölés, nyelvtani minősítés, a kérdőfüzetbeli sorszám, majd a román és német jelentés után a köznyelvitől fokozatosan távolodó adatok felsorolása következik. A gyakoriságot és az egy-egy helység nyelvében előforduló adatok összetartozását is jelölik. Minden egyes lexéma (de nem minden alakváltozat) szerepel utalószó formájában, megkönnyítve a tájékozódást az anyagban.

A szótár első kötetéhez Gálffy Mózes és Márton Gyula írt előszót. Márton Gyula halála miatt a befejező, a kiadást előkészítő munkát Gálffy Mózes egyedül végezte, már maga is halálos betegséggel küszködve. Így a kiadás magyarországi lebonyolítását, gondozását Kiss Jenő végezte.

A *Székely Nyelvföldrajzi Szótár* óriási nyelvtudományi jelentősége, hogy egy hatalmas nyelvi anyag egy részét, ha a tervezettnél jóval nehezkesebben és töredékesebben is, de hozzáférhetővé tette.

B. Fodor Katalin

Szemlélet – tananyag – módszer. (1986).

Szerkesztette Fülöp Lajos. Kiadja az Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1987. 228 l.

A kötet az 1986. június 28–30. között megrendezett Nyíregyházi Anyanyelv-
oktatási Napok anyaga.

A *(köszöntés)* a megnyitó és a tanácskozás oktatáspolitikai céljait, jelentőségét méltató előadás után Fülöp Lajos az új tanterveket jellemezte a szemlélet, tananyag, módszer szempontjából, majd Szépe György szólt az anyanyelvi műveltség fejlesztéséről mint társadalompolitikai feladatról. A könyv ezután a szekcióüléseken elhangzott előadásokat, hozzászólásokat közli. A Művelődésügyi Minisztérium, az Országos Pedagógiai Intézet és a Tankönyvkiadó munkatársai, az egyetemek és főiskolák oktatói, szakfelügyelők, óvónők, tanítók, magyar szakos általános- és középiskolai tanárok vitatták meg az anyanyelvi nevelés időszerű feladatait, a tananyag minőségi és mennyiségi problémáit – különös tekintettel a korrekció kívánalmaira. Szakemberek mutatták be, hogyan segítik a háttértudományok (a gyermeknyelvi kutatások, a szöveg-
tan, a nyelvtörténet és a stilisztika) a korszerűsítés folyamatosságát. Szóltak a résztvevők az életkornak és az iskolafajtáknak megfelelő módszerek alkalmazásáról is.

A kötet betekintést nyújt az érdeklődő szakemberek számára a 80-as évek anyanyelvi nevelésének helyzetébe és gondjaiba.

Molnár Ildikó

Szende Tamás: Megérthetjük-e egymást? Korunk kommunikációs zavarai.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 303 l.

A bevezetésből megtudjuk, hogy 1980-ban "Korunk kommunikációs zavarai" címmel konferenciát rendeztek a Magyar Tudományos Akadémián. A harminc, különböző szakterületen dolgozó résztvevő (pedagógus, orvos, nyelvész, logopédus, lelkész, történész, irodalomtörténész, etnográfus) tanácskozásának végső kicsengése az, hogy "a kommunikáció zavarai egybeesnek az önmegvalósítás problémáival és korlátaival, és – megfordítva – az önmegvalósítás feltételeinek társadalmi eredetű és méretű korlátozásai kommunikációs zavarokat okoznak, illetőleg ezekben öltenek testet".

A könyv I. fejezete arra a kérdésre próbál választ adni, hogy befolyásolják-e a beszédjel átvitelének eredményességét a kiejtési változatok, a nyelvi, nyelvhasználati bizonytalanságok és az érzelmkifejezés nyelvi-kommunikációs változásai a nyelvi érintkezésben.

A következő alapkérdés: Milyenek a tartalomközvetítés esélyei korunk kommunikációjában? A válasz megadásához szükségesnek érzi Szende Tamás a XX. századi nyelvtudomány fejlődésmenetét és főbb állomásait bemutatni. Sorra veszi Saussure nézeteit, a beszédaktus-elmélet, a nyelvészeti pragmatika, a szövegnyelvészet és a szociolingvisztika eredményeit.

A közlés teljes mechanizmusába bele kell látnunk ahhoz, hogy megállapítsuk, hogyan következik be a kommunikációs zavar. Ezt teszi a szerző a 3. fejezetben.

Ezután arra a kérdésre keres választ, hogy milyen a valóság és a nyelvi kifejezés viszonya. Véleménye szerint az egyik alapvető hibaforrás lehet a "túláltalánosítás", ezért ezt részletesen is elemzi.

Az 5. fejezet a zavartípusokat rendszerezi és tüneteiket mutatja be. Végül a függelékben megtalálható a "Korunk kommunikációs zavarai" konferencián elhangzottak összegző leírása.

A könyvet bőséges irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Szépen magyarul – szépen emberül.

Szerkesztette: Bachát László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 176 l.

A Hazafias Népfront kezdeményezésére 1981-ben megalakult a beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó munkacsoport. Feladata: a mindennapi emberi kapcsolatokban meglévő nyelvi és érintkezésbeli hibák – a sutaság, a durvaság és a közöny – elleni küzdelem. A csoport tagjai – írók, újságírók, pedagógusok, nyelvészek – nyelvi rovatot indítottak a sajtó segítségével "Szépen magyarul – szépen emberül" címmel. A kötet a rovatban közölt írásokból ad válogatást.

A 19 szerző 68 cikkét 9 nagy témakörbe rendezi a szerkesztő.

Az első rész írásai az emberi magatartás és a nyelvhasználat összefüggéseiről szólnak. A második részben a köznapi érintkezés gondjaival, a köszönéssel és a megszólítással kapcsolatos cikkek kaptak helyet. Azután a közéleti nyelvhasználat, a hivatalos nyelv gondjairól olvashat az érdeklődő, majd az ifjúság nyelvéről írt cikkek következnek. A Szép szó – csúnya szó című fejezet dolgozatai a szóválasztás gondjairól szólnak. A hatodik fejezetben az idegen szavak használatával kapcsolatos tudnivalókról írnak a szerzők. A hetedik fejezet nyelvhasználati hibákat mutat be. Az Élőszóban és írásban című részben olvashatunk Péchy Blanka "Beszélni nehéz"-mozgalmáról és az élőszóbeli közlés gondjairól. Megismerhetjük a leggyakoribb sajtóhiba-típusokat, olvashatunk az írásjelek használatáról és a rövidítésekről. Az Íróink példamutatása című fejezet Arany János, Móra Ferenc és Móricz Zsigmond nyelvi világából ad ízelítőt.

A kötet használatát szó- és tárgymutató segíti.

Molnár Ildikó

Szilágyi Ferenc: Sokféle neveknek magyarázatja.

Névnapi szófejtő az év (majd) minden napjára. RTV–Minerva, Budapest, 1987. 324 l.

A névnapi szófejtő a rádió Szülőföldünk műsorában elhangzott sorozat alapján készült. Az Előhang a névnapi szófejtőhöz párbeszéd formában ad eligazítást a magyar névadás korszakairól, fő jellemzőiről, a névdivat változásairól.

Ezután a naptár szerint haladva színes, érdekes fejtegetések következnek utóneveinkről. Bemutatja a szerző az egyes nevek eredetét, ahol többféle szófejtés is lehetséges, mindegyik magyarázatot közli. Ha talált utalást a névre, idézi Ilosvai Selymes Péter névmagyarázatát. Bevezeti a szerző az olvasót a délibábos szófejtés, névféjtés, a népetimológia titkaiba is. A végleges magyarázat tudományos: Ladó János *Magyar utónévkönyvéből* származik. Olvasmányos, élvezetes formában ismerkedhetünk meg a katolikus egyház híres szentjeivel és a név más híres viselőivel, írókkal, művészekkel, tudósokkal. Bemutatja a szerző a név fontosabb változatait, becéző formáit. Képet kaphat az olvasó a névdivat változásairól is. Egyes, ma már kihalóban levő nevek hajdani népszerűségét bizonyítják a becéző formájukból alakult vezetéknevek, földrajzi nevek (Pongrác → Pongor; Benedek → Bence, Bene, Benkó, Benkő). Megtudjuk, hogy 1967-ben hány gyermek kapta az egyes utóneveket. Bevezet Szilágyi a nevekhez fűződő vallási- és népszokások, hiedelmek világába is. Idéz népies rigmusokat, időjósításokat, legendákat, kálvinista diákdalt, gyermekmondókákat, nevekhez fűződő szólásokat. Megismerkedhetünk a Gergely-járással vagy a Zobor-vidéken szokásos virágvasárnapi villózással. Sok művelődéstörténeti érdekességet is megtudhatunk, pl. miért lett az angol favágók kabátjának neve dzseki; mit jelent a Szent János áldása stb.

Terjedelmi okokból nem vett fel minden nevet a szerző, de a legfontosabbak, a leggyakrabban előforduló és érdekesebb etimológiájú nevek bekerültek a könyvbe. Aki nem kívánja végigolvasni a kötetet, annak betűrendes mutató segít a kívánt név eredetére, használati körére, kultúrtörténetére vonatkozó adatok megtalálásában.

Molnár Ildikó

Szlavkovszky László Imréné: A Szeged melletti Fehér-tó halászati szakszókincse.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1987. 43 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 37.)

A bevezetés a magyar halászat történetének vázlatos összefoglalása után a kutatott területet mutatja be. A haltenyésztés munkájának ismertetését a halfajták felsorolásával kezdi a szerző, majd szakszerű leírást ad a halgazdálkodásról, kiemelve a szakszavakat, szakkifejezéseket.

A részletes bevezetés után a betűrendes szótár következik. A köznyelvi címszó után nemcsak annak szófaját kapjuk meg, hanem toldalékos alakjait is, valamint pontos jelentésmegadását, végül pedig nyelvjárási kiejtésben egy-egy példamondat szerepel a könnyebb megértés kedvéért. Utaló szócikkek teszik teljessé a szókincset, amely mintegy 250 szóból áll.

H. M.

Terestyéni Tamás: Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége Magyarországon.

Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1987. 79 l. (Tanulmányok, beszámolók, jelentések)

Egy extenzív reprezentatív kérdőíves adatfelvétel elemzésének következtetéseit hozza nyilvánosságra ez a kötet. A felmérésre 1983–1984-ben került sor. A cél a beszélt és írott hétköznapi anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellemző vonásának megállapítása. Ilyen jellegű kutatást korábban még nem végeztek Magyarországon.

A szerző abból indult ki, hogy az emberek közötti kommunikációs kapcsolatok itt is interperszonális (verbális) érintkezéseken alapulnak, tehát nagyon fontos ennek a területnek a tudományos megismerése – és nem csupán a kommunikáció, illetve az anyanyelv szempontjából. Tiszta (a nemzetközi szakirodalomban kialakított) fogalmakkal dolgozott. Kommunikációs kultúrán a társadalom egészét jellemző kommunikációs tevékenységi formák teljes körét érti. Ebből következik az anyanyelvi kommunikációs kultúra meghatározása: ez az előbbinek a hétköznapiság szintjén álló, elvileg a társadalom minden egyede részére hozzáférhető alaprétege, amely lényegében semmilyen formában nem intézményesült.

Az adatokat ezer felnőtt lakostól gyűjtötték, őket a legfontosabb demográfiai-szociológiai változók figyelembevételével választották ki.

Az eredmények a kérdéskör három területét világítják át. Először ténykérdésekre adott válaszok alapján a hétköznapi kommunikációs tevékenységekben való részvétel arányait ismerhetjük meg, továbbá azt, hogy a verbális érintkezés különféle fajtái mekkora szerepet játszanak az emberek életében, és ez hogyan függ össze társadalmi helyzetükkel. Ezután véleménykérdésekre adott válaszokból a verbális megnyilatkozások tudatosságának mértékéről kapunk tájékoztatást, és egyúttal arról, hogy a nyelvhasználatban milyen jellegű a társadalom érzékenysége. Végül egy hibás teszt javítása lehetővé teszi a helytelen nyelvtani formák és a hibás írásmódok társadalmi elterjedtségének a megállapítását.

K. S. G.

Tóth Imre: Ipoly menti palóc tájszótár. Bernecebaráti és vidéke tájnyelve az 1930–1940-es évek fordulóján.

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 290 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 176.)

Különleges módon, egy mérnökházaspár (Zsóka Imre és Somkúti Erzsébet) költségvállalásával jelent meg az első magyar palóc tájszótár, melynek előszavát az azóta elhunyt Imre Samu írta. A szótár bevezetése az Ipoly mente történetével, a kutatott községek demográfiai adataival és nyelvjárásainak ismertetésével kezdődik. Utána ír a szerző személyes indítékairól, munkamódszeréről, adatközlőiről, majd részletesen bemutatja a tájnyelv jellemző sajátosságait.

A szótár szerkezeti fölépítése a következő. Minden szócikk élén köznyelvi címszó áll, ezt a nyelvjárási ejtés megadása követi. Amikor több ejtészváltozata is van a szónak, akkor mindegyiket tartalmazza a szótár, s a legritkábban használatos zárójelbe kerül. Nyelvtani paradigmát a köznyelvtől való nagyobb eltérések esetében közöl csak a szerző. A szófaji meghatározás rövidítése után főlidézőjelek között részletes jelentésmegadás következik, ha az nem egyezik meg a köznyelvel. Fontos, hogy a jelentésárnyalatok pontos és bőséges adata is megtalálható itt. Sokszor példamondatok segítik a jelentés félreérthetlenségét. Megjegyzésként nyelvi, nyelvhasználati, Nr. rövidítéssel pedig néprajzi magyarázatokat találunk. Ezek száma igen jelentős, és nagymértékben emelik a szótár értékét, s a különböző tudományágak számára való fölhasználhatóságát.

A szótár ugyan sok alaki tájszót is tartalmaz, de nem "nyelvjárási szótár", hanem "tájszótár". Alaki tájszavai elsősorban a hangtan kutatóinak nyújthatnak sok segítséget, nagyobb anyagot. Ragadványnevek és helynevek szép számú szerepeltetése, néhány jellegzetes becenév megadása a névtudományi kutatások számára is fölhasználhatóvá teszi a munkát.

Hajdú Mihály

Török Bálint deákjának, Martonfalvay Imrénének Naplótöredéke (1555) és Emlékirata (1585).

A kézirat hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Közzéteszi: E. Abaffy Erzsébet és Kozocsa Sándor. Közreműködött: Bak Borbála. Bevezette: E. Abaffy Erzsébet. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1986. [6]+VII+[151] l. (A magyar nyelvtörténet forrásai 1.)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén folyó szövegfeltáró és -kiadó munkálatok közzétételének új lehetősége ez a kiadványsorozat, mely a Régi magyar kódexek megindítása után rövid idővel immár a második tervszerű, szervezett, rendszeres publikációs program. A sorozat elsősorban a kisebb terjedelmű, illetve a nem egységes tartalmú és főleg világi célokra készült magyar nyelvű kéziratokat kívánja feltárni eleinte a XVI–XVII. századból.

Az indító kötet a legkorábbi magyar naplójegyzeteket és ismereteink szerint az első emlékiratot tartalmazza. Az Országos Széchényi Könyvtár újkori kötetes kéziratái között Quart. Hung. 1414. számú jelzeten található.

Az idős Martonfalvay érzékletesen tárja elénk hányatott életének megpróbáltatásait. Évtizedekig volt az enyingi Török család deákja. Visszatekintését azért vette papírra, hogy birtokadomány iránti kérelmét ura előtt kellőképpen alátámaszsa. Nagy gonddal részletezte a család három nemzedékének szolgálatában 1520 és 1585 között végzett sokirányú tevékenységét. Saját életútjának összegezése közben – szinte akaratlanul – beszámol a szemtanú hitelességével és rendkívül tárgyilagosan a korszak politikai és hadi eseményeiről, továbbá a különböző társadalmi rétegek szokásairól, életformájáról. Többek között leírja Buda várának a török által cselledel való elfoglalását, Török Bálintnak ezzel egyidejű csalárd elfogatását, elhurcolását,

a török elleni védelmi harcokat, Pápa és Ozora védelmét, Erdély megszállását. Tudósít több országgyűlésről, bemutatja a jobbágyok, a városi lakosság, a végvári katonák életét, munkáját, erődítmények építését, főurak önkényeskedéseit, birtokfoglalásait, sőt még egy főrangú házasságkötés előkészítését, bonyodalmaikat is.

Az előadás közvetlensége, bizalmas, de mégis tisztességtudó modora kedves olvasmánnyá teszi Imre deák följegyzéseit. Közleményei érdekes és hasznos történelmi, művelődéstörténeti, helytörténeti, szociológiai és nem utolsósorban műfaj- és irodalomtörténeti, valamint nyelvi-nyelvtörténeti jelentőségű dokumentumok. Tevékenységének bemutatásából az is megvilágosodik, hogy a főúri udvarok deákjai nem egyszerűen íródeáki, tehát afféle korabeli titkári feladatkört láttak el, hanem sokoldalúan képzett, ügyes szervezőként, katonai vezetőként, diplomataként, gazdaként, vagyis minden szükséges minőségben helyettesi, képviselői, sőt még teljhatalmú megjelenítői is voltak uruknak.

A bevezető tanulmány ismerteti a kézirat történetét, a helyesírással kapcsolatos tudnivalókat, felhívja a figyelmet a szöveg jelentősebb részleteire. Ezután következik az eredeti kézirat teljes hasonmása laponként és betűhű átirata, ehhez csatolkoznak a lap alján a tárgyi és nyelvi magyarázatokkal szolgáló jegyzetek. A faksimile a kézirat rossz állapota miatt helyenként nem teljesen éles. Az átiratban a szigorú elvek következetesen érvényesülnek. Minden mellékjel szerepel. A betűvariánsok funkció híján egy mai betűformában egységesülnek. A nagy- és kisbetűk megkülönböztetése, továbbá az egybe- és különírás körültekintően óvatos. Az eredeti betoldásokat kurzív szedés jelzi. A szerzői törlések kerek zárójelbe kerülnek. Szögletesen zárójelben állnak a nagyon elhalványodott részletek, a szögletes zárójelbe helyezett pontok azt mutatják, hogy a szöveg hiányos vagy olvashatatlan.

K. S. G.

Vértés O. András: Bevezetés a magyar hangstiliztikába.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 71 l. (Nyelvtudományi Értekezések 124.)

A szerző megkísérli kijelölni a hangstiliztika helyét a tudományok rendszerében. Áttekinti a magyar hangstiliztika történetét a XVIII. század első felétől (Bél Mátyás latin retorikájától) napjainkig. Majd foglalkozik a hangkategóriák stiliztikumával. Ír az egyes hangok ejtésének, az artikulálás módjának esztétikai hatásáról, a hangerő és a hangsúly, a hanglejtés, a beszédsebesség, a ritmus, a szünet és a hangszínezet stiliztikai funkciójáról. Sorra veszi a legfontosabb stílusbeli eljárásokat: a hangutánzást és a hangfestést, a művészi archaizálást, a népnyelvi alakok köznyelvbe ágyazását és a hanggal történő nyelvi játékokat. Véleményt mond Vértés a nyelven kívüli hangjelek stiliztikájáról és a hangképzés látható elemeinek funkciójáról. A Problémák és föladatok című fejezet ötleteket ad a jövő kutatóinak a magyar kommunikáció stiliztikájának megírásához.

A tanulmányt gazdag irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Vértes O. András: *Érzelmű világunk és a nyelv történeti változásának kölcsönhatása*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. 46 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 179.)

A tanulmány a történeti lélektan segítségével követi érzelmi világunk változását az utóbbi 5-6 nemzedék életében. Megállapítja, hogy érzelmi világunk szürkült, csak a feszültségi és izgalmi érzelmeknek jut mai életünkben nagyobb szerep. Érzelmi világunk változása tükröződik beszédünkben, nyelvhasználatunkban. Visszafojtottabb lett a beszéd- és előadásmód, szürkült a hanglejtés, a beszéd zeneisége szegényedett. A szóképzést vizsgálva megfigyelte a szerző az affektív, expresszív képzők sorvadását. Visszaszorulóban van az indulatszó-használat. Ritka a köznyelvi képszerűség és a költői képek is megváltoztak. Szinte teljesen eltűntek az érzelmek extralingvális kifejezési módjai, csökkent a beszéd katartikus hatása. Gyakori a depresszió és sűrűn jelentkeznek a kapcsolatteremtési zavarok. Érzelmi világunk átalakulása és nyelvhasználatunk változása pszichoszomatikus panaszokhoz vezet.

Molnár Ildikó

Villám Judit: *Nagykőrösi tájszótár*. Budapest, 1987. 97 l.

A bevezetés a település történetének, mai helyzetének bemutatásával és a fölhasznált irodalom felsorolásával kezdődik. Ezután tér rá a szerző az adatgyűjtés módszereire, anyagának körülhatárolására. Elsősorban valódi és jelentésbeli tájszavak kutatására és közzétételére vállalkozott, s ezt a maga elé tűzött célt teljességgel el is érte. Néhány mondatban ismerteti Nagykőrös nyelvjárásának legfontosabb sajátosságait, majd az egyes szócikkek fölépítéséről ír.

A szócikk élén a szó köznyelvi vagy konstruált köznyelvi alakja áll, ha teljesen ismeretlen, valódi tájszóról szól a cikk. Utána jelekkel utal valódi tájszó létére, szociális érvényére: kiháló vagy már teljesen kihalt voltára. Ezután következik a nyelvjárási ejtismód megadása. Itt is külön utalás történik a szó alakváltozatának, ejtésformájának kihalt voltára. Ezt követi a szófaji meghatározás és a stílusminősítés, majd a legfontosabb tudnivaló, a szó jelentésének pontos megadása áll. Amennyiben több jelentés is kapcsolódik egy szóalakhoz, valamennyit felsorolja a szerző, s egymástól sorszámokkal különbözteti meg őket. Ha szükségesnek látszik, akkor egy példamondat teszi jobban érthetővé, világosabbá a jelentést. Néhány szócikk végén megjegyzés vagy néprajzi magyarázat is található, s ez nagymértékben növeli a szótár többirányú fölhasználhatóságát.

A több mint másfélezer szót tartalmazó kötet minden bizonnyal teljes fölhasználása Nagykőrös valódi és jelentésbeli tájszavainak, még akkor is, ha néhány alaki tájszó is szerepel a gyűjteményben.

A könyv végén található összegzés a tájszavak életéről tájékoztatja az olvasót. Szomorúan állapítja meg a szerző, hogy a szavak nagy része kihálóban, visszaszorulóban van, minek elsődleges oka a mezőgazdasági termelőeszközökben bekövet-

kezett változás, az egyéni termelés háttérbe szorulása, az életformaváltás. Ennek ellenére sok szó megőrizte a mezővárosi polgárság munka iránti szeretetét, a régi értékrend szóbeli kifejezésének emlékét. Végül a nyelvi, nyelvjárási norma szerepéről, a nyelvjárási tudatról ír a szerző érdekes megfigyeléseket.

Hajdú Mihály

Wacha Imre: Közéleti beszédünk.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 150 l.

A Montágh Imre emlékének szentelt könyv két nagyobb részre oszlik. Az első részben a közéleti megnyilatkozás nyelvi-nyelvhasználati gondjairól ír általánosságban a szerző. A második rész – A közéleti megnyilatkozás gyakorlatáról – gyakorlati (valós) példákkal címet viseli. Ebben a fejezetben Wacha bőséges példaanyagon mutatja be az írásos és az élőszóbeli kommunikáció különbségét, elemez alkalmi (politikai) beszédeket, beszédrészleteket, választ keresve különböző kérdésekre. Kihez szóljon a beszéd? Miről, mit, kinek, miért, hogyan mondjon a közéleti megnyilatkozásban a beszélő? Miről mit ne, és hogyan ne mondjon? Választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy milyen gondokat okozhat az ollózó átvétel, a képzavar, a semmitmondó, sematikus szöveg. Az illusztrációkhoz különösen értékes anyagból válogat a szerző: a 70-es és 80-as évek politikai beszédeiből.

A Hogyan tovább? című fejezet tulajdonképpen összefoglalás, a könyvet irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Magyar néprajz, 1987

Algyő és népe.

Tanulmányok. Szerkesztette Hegyi András. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1987. 460 l.

Az 1970-es és 1980-as években Magyarországon igen sok hasonló szerkezetű és célú helységmonográfia készült. Értékük a tudományos és a népszerűsítő cél többé-kevésbé sikeres összeegyeztetésében rejlik. Általában vidéki egyetemek tanárait és helytörténeti kutatókat találunk szerzőik között. Az 1980-as évek vége felé rohamosan romló gazdasági helyzetben az algyői tanulmánykötet alighanem a magyarországi helytörténetírás értékes korszakát lezáró munkák egyike. Elkészültét nem az önálló község, hanem a Szegedhez 1973-ban hozzácsatolt, immár Algyő városrészként számontartott településrész igénye hozta létre. Hozzájárult az országos nevezetesség is, hiszen a mai Magyarország legjelentősebb szénhidrogén mezője Algyő közelében található.

Algyő ősidők óta lakott hely. Fontos átkelőhely volt a Tiszán, egyúttal azonban igen sokat szenvedett a folyó árvizeitől is. Az emlékezetes 1879-i szegedi nagy árvíz annyira elpusztította, hogy a község akkori földesurai, a Pallaviciniek a régi faluhelytől távolabbra, a mai Sándorfalvára akarták áttelepíteni a lakosságot. Ez azonban csak kis részben sikerült. A hatalmas uradalom közé ékelődött Algyő újraéledt, és a következő évtizedekben mint igen szegény, főleg kubikosok és más földmunkások lakta helységként élt tovább.

A tanulmánykötet huszonhárom szerző huszonkét dolgozatát foglalja magába. A dolgozatok négy nagyobb egységbe csoportosulnak. Az elsőben mindössze kettő kapott helyet, az egyik a földrajzi környezetet tárgyalja, a másik, Szabó József munkája, a helyneveket lajstromozza. A legnagyobb egység a történetírásé, a legkorábbi korszakoktól, a régészeti leletek értékelésétől kezdve, különböző időszakaszokat tárgyalnak egészen a legújabb korig. A mai Algyőt három ismertető, beszámoló képviseli. Végül Algyő népe összefoglaló cím alatt három dolgozat sorakozik. Szilágyi Miklós az alapvető megélhetési források egyikét, a vízi életet és a halászatot tárgyalja történeti források és néprajzi gyűjtés alapján. Polner Zoltán rövid adatközlése samanisztikus eredetűnek tartott népéletbeli töredékeket mutat be. Ifj. Lele József a jeles napokról és az emberi élet nagy eseményeihez fűződő szokásokról ír, amelyek pontosan illeszkednek a Szeged környéki táj hagyományába. Itt találjuk a község nyelvjárásáról szóló értekezést is.

A szép kiállítású kötetet 148 eredeti fényképfelvétel, 43 rajzos ábra, térkép, grafikon illusztrálja.

Kósa László

Arator. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére.

Szerkesztette: Balázs Géza és Voigt Vilmos. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1987. 268 l.

Sokszerzős, tisztelgő tanulmánykötetet ismertetni mindig fogós feladat. Különösen az, ha az ünnepelt – mint Balassa Iván – hosszú ideje tölti be szakterületének vezető tisztségeit, munkássága pedig igen sokféle ágazik. A latin cím egyértelműen érdeklődésének fő területére, a szántás-vetés-földművelő gazdálkodás néprajzára utal, a 37 szerző 38 írása azonban a legváltozatosabb tematikájú. Nem tehetjük meg, hogy mások hátrányára egynémelyiket külön kiemeljük. Akad az írások közt nagyobb lélekzetű elméleti tanulmány és kisebb, alig néhány oldalas adatközlés is. A súly inkább az utóbbiakra esik, amit a terjedelmi korlátok magyaráznak. A szakkikketek köszöntő-értékelő írások előzik meg, amelyek Balassa Iván tevékenységi köreit méltatják: muzeológus, címzetes egyetemi tanár, a néprajzi ismeretterjesztés szervezője, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke s szinte mindenütt irányító-vezető. A kötetet az ünnepelt irodalmi munkásságának bibliográfiája zárja az 1977–1987 közötti évtizedből, mivel a korábbi személyi bibliográfia az Ethnographia 1977-es évfolyamában megtalálható.

K. L.

Bakó Ferenc: Palócföldi lakodalom.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 281 l.

A szerző a Palócföldnek nevezett több száz települést magába foglaló területről a Balassagyarmat–Putnok–Mátra hegység közötti húsz falura összpontosította kutatását. Mint a bevezető fejezetben írja: "Ez a kötet tehát a palóc lakodalmat, egy olyan táj és népi csoport kultúrájának egy ágát kívánja bemutatni, amely a Kárpát-medence közepének északi peremén virágzik, s amely az egyetemes magyar népi műveltséggel szorosan összefügg, de attól sokban különbözik is." A bevezető rész rövid áttekintést ad a témát és a tájat érintő szakirodalmi, szépirodalmi forrásokról, majd a voltaképpeni kötet két részre tagolódik: A lakodalom szervezete, menete, házassági körök és A lakodalom eseményei címmel.

Az első rész a lakodalmak legmegfelelőbbnek tartott időpontjairól; az e vidéken szokásos kettős helyszínről (menyasszony-, vőlegényház); a lakodalmi tisztségviselőkről; a lakodalomba való hivatgatás szertartásos módjairól; a három-, kettő-, egynapos lakodalomról; a párválasztás módjairól, lehetőségeiről ad áttekintést. Az egyes kérdéseket történeti változásában, a helyi variánsok idézésével vizsgálja.

A kötet második egysége a lakodalom történéseit mutatja be, időrendben a háztűznéző, kéretés, eljegyzés mozzanataitól a lakodalom utómulatságáig.

A szerző rámutat a történeti változásokra, a táji vagy csupán egyetlen falura jellemző változatokra. Táplálkozással, viselettel kapcsolatos adatok éppúgy megállapításainak okaiként szerepelnek, mint a lakodalom költészete, szertartásos táncai, hiedelmek, maszkos alakoskodók, dramatikus játékok stb. A kötet zárófejezete ösz-

szefoglalja a palóc lakodalom közös jellemzőit. A szöveges részt számos jegyzet, a felhasznált fontosabb irodalom bibliográfiája, 42 kottapélda, a népnyelvi kifejezések és szavak jegyzéke zárja.

A történeti és recens anyag alapján a változásában és változataiban bemutatott palóc lakodalom érdekes és hasznos mind a szakkutatás, mind pedig az érdeklődő nagyközönség számára.

Tátrai Zsuzsanna

Barabás Jenő-Gilyén Nándor: Magyar népi építészet.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1987. 203 l.

Az 1980-as évek alighanem a nagy vállalkozások koraként fog bevonulni a magyar néprajz kutatástörténetébe, annyi összegző, monografikus mű látott napvilágot. Alighanem pontosabbak vagyunk, ha az 1970-es éveket is hozzá vesszük ehhez az időszakhoz, amikor ugyan jóval kevesebb hasonló formátumú mű jelent meg, de az előkészítő munka nagy része ekkor és még korábban zajlott. Szerzőpárosunk is ekkor írta e mű előzményét: *Vezérfonal a népi építészet kutatásához* (Budapest, 1979). Barabás Jenő évtizedek óta a népi építkezés vezető etnográfus kutatója, az ő esetében akár életmű-összegzésként is értékelhető a mostani kötet. Gilyén Nándor építészmérnök pedig a népi műemlékvédelem és természetesen a népi építészet szaktudományos körökben jól ismert kutatója. A szerzők a gyümölcsöző szakmaközi együttműködés szép példáját valósították meg.

Az összetettség mindenekelőtt a módszertani sokrétűségben mutatkozik meg. Barabás Jenő a magyar néprajzban nagy múltú összehasonlító történeti metódust alkalmazza és szervesen kiegészíti azt az általa elméleti és gyakorlati síkon a magyar szakirodalomban véglegesen meggyökeresített térképező módszerrel. Az utóbbi alkalmazásában nagy mértékben támaszkodott az ugyanő szerkesztette *Magyar Néprajzi Atlasz* térképlapjaira. Az Atlasz első része szintén 1987-ben hagyta el a nyomdát. A nagyszámú térképlapot azonban egyelőre nem kísérik kommentárok. Viszont Barabás Jenő eredményei a népi építkezés területén ebben a kötetben olvashatók. Az összehasonlító módszerhez a néprajzi forrásokon kívül számos történeti és régészeti forrást is megszólaltatott. Gilyén Nándor hozzájárulása a közös munkához elsősorban a szerkezetek és az elemek pontos meghatározása, leírása, értékelése volt, ami speciális szaktudást igényel, s amiről az etnográfusok korábban gyakran feledkeztek.

Az öt nagy fejezetre oszló mű egyes részeit a következő munkamegosztásban írták a szerzők. A rövid, alapozó első fejezet szerzője, Barabás Jenő (Természeti, társadalmi-gazdasági meghatározók) áttekinti az építkezés alakulásának befolyásoló tényezőit. A második fejezetben (Az épületek fajtái) az alaprajzi fejlődést Barabás foglalta össze, a gazdasági épületek fajtáit Gilyén mutatja be, majd az építmények egymáshoz viszonyított elhelyezkedéséről ismét Barabás értekezik. A nagykiterjedésű alaktani, harmadik fejezet majdnem teljesen Gilyén Nándor munkája (Anyag, szerkezet, építés), csupán a tüzelőszerkezetekről szóló rész szerzője Barabás Jenő.

Nyilvánvalóan azért, mert az európai házkutatás legnagyobb múltra visszatekintő tárgyáról van szó. Egyébként ebben a fejezetben bőven olvashatunk a falazatról, tetőszerkezetéről, födémről és más egyéb szerkezetekről (pl. nyílászárók, kerítések, kapuk, kutak stb.). A negyedik fejezet (Az épületek formái) már teljes egészében Gilyén tollából ered. Jellegzetesen építészeti tematika, az utcaképből indul ki, a lakóház és környezete megjelenésével folytatódik és a díszítések sokoldalú szerepével fejeződik be. Az utolsó, ötödik fejezet a nagy vállalkozás leginkább kiemelkedő részlete, önállóan is megállná a helyét, jóllehet logikus rendben épül ebben a könyvben az előző fejezetekre. Barabás Jenő a legkorábbi, honfoglalás előtti emlékektől napjainkig terjedően foglalja össze nézeteit a magyar népi építkezés történetéről. A hat nagy korszakon belül a legnagyobb hangsúly a XVII–XVIII. századra esik, amelyről a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy ekkor alakultak ki a magyar néprajzi kutatás által fölmért és a parasztépítéssel jellegzetességeit adó típusok. A XIX. században már csupán a továbbfejlődés következett, és századunk végezte el a táji különbségek kiegyenlítését. Ez utóbbi azonban a könyvben tárgyalt világ teljes lebomlásával mehetett végbe. Amikor a szerzők szak kutatásaikat elkezdték, még többé-kevésbé eredeti helyükön lehetett az építményeket tanulmányozni, e könyv megjelenésekor már csupán elvéve és többnyire romos, rossz állapotban voltak láthatók, olyan gyorsan átépültek a falusi települések Magyarországon. Aki ma látni akarja, milyen volt a népi építéssel, annak szabadtéri múzeumokba kell mennie. Barabás Jenő a táji típusokat az eddigi tipológiáktól eltérően (Bátky Zsigmond öt, Tálasi István négy "házvidéket" különböztetett meg) hét házterületbe osztja. Eredményei a magyar népi kultúra újkori táji tagoltságának ismeretét is gazdagítják.

A könyv tetszetős kiállítású, album alakú kiadvány, nyomdai munkája átgon-dolt, a szükséges igen nagy számú illusztrációnak engedi át a főszerepet. A szöveg ezekkel szorosan párhuzamba állítva olvasható. Háromszáztizennégy képet láthatunk: ezek rajzok, szerkezeti- és alaprajzi ábrák, térképek és fényképek. Az utóbbiak közül sok első közlés vagy a szaktudomány számára is nehezen hozzáférhető ábrázolás. Ám ide kívánczik néhány kritikai megjegyzés is. Az egyik az, hogy szívesen láttunk volna a könyvben több olyan ábrát, amely a mai Magyarország határain kívüli magyar népi építéssel képviseli. (A szöveg természetesen a teljes magyar nyelvterületet veszi tekintetbe. Az elterjedési térképek úgyszintén.) A másik bíráló észrevétel a színes borítót illeti. Az elsőn egy horvátok lakta, a hátsón egy ruszin-szlovák eredetű községben látható lakóház szerepel (Und, Filkeháza). Tudvalévő, hogy az építkezés ritkán ismert éles etnikus különbségeket, s ezek a dekoratív színes fölvételek sem bizonyítják az ellenkezőjét. A könyv címe azonban nem szerencsésen ellentmond a kiválasztásnak. Végül sajnálatos, hogy a szakrális, a közösségi és az ipari építmények kimaradtak a kötetből.

A kézikönyvként használható nagy munka legfontosabb eredményeit rövid német és angol nyelvű összefoglaló közvetíti a magyarul nem értőknek.

Kósa László

Barsi Ernő: Sály. Egy bükkaljai falu a hagyományos gazdálkodás idején.

Szerkesztette Szabadfalvi József, Veres László. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1987. 209 l. (A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 17.)

A szerző szülőfalujának helytörténeti kismonográfiáját kettős céllal adja közre: egyrészt az iskolai oktatáshoz, a honismereti munkához kíván hozzájárulni, másrészt a regionális néprajzi kutatások számára szolgáltat anyagot. A kötet sajátos aránytalanságai abból adódnak, hogy a korábban publikált részfeldolgozások többnyire csak hivatkozás, illetve tömör összefoglalás formájában kerültek be a jelen munkába.

A honismereti követelménynek megfelelően az anyag tárgyalását a falu történeti múltjának áttekintése indítja, részletes kitérővel a településhez kötődő irodalomtörténeti vonatkozásokra. A következő fejezetek a népi kultúra fontosabb területeit tárják elénk a megszokott tematikus rendben. Elsőként a hagyományos építkezési technikával és a lakóház egykori életével ismerkedhetünk meg. Konkrét példák alapján tárul elénk a vagyoni rétegződés, a polgárosodás folyamata. Az öltözködés és a lakástextíliák vizsgálata szintén súlyt fektet a változások rögzítésére és a társadalmi tagolódásra.

A lakosság megélhetésének fontos területét jelentette az erdő. Részletes leírást olvashatunk a favágás technikájáról, a fuvarozásról és az erdei gyűjtögetésről. Az állattenyésztés tömör összefoglalása szerény méretű szarvasmarhatartásról ad képet. Rendkívül részletes viszont a földművelés, a gabonatermesztés hagyományos munkafogásainak ismertetése (az e témakörben megjelent alapos kérdőívnek köszönhetően). A szőlőművelés, a kertkultúra és gyümölcsstermesztés rövid leírása egészíti ki a helyi népi gazdálkodás bemutatását. Sajnálatos, hogy a táplálkozásról alig esik szó.

A népszokásokat a munka, az ünnepek és az emberi élet szakaszai szerint veszi számba a szerző, tekintettel korábbi részletes adatközléseire. Ezt követően a település népzenei hagyományaival ismerkedhetünk meg: a daltanulási alkalmak, a megőrzött dallamkincs és a hangszeres zene ismertetése révén.

Selmeczi Kovács Attila

Beck Zoltán: Fehér László lovat lopott.

Népballadák. (Békés megyei gyűjtés.) Tevan Andor Gimnázium–Nyomdaipari Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola, Békéscsaba, 1987. 68 l.

A szép kiállítású, Papp György képzőművész linóleummetszeteivel illusztrált kötet oktatói és ismeretterjesztői célokra készült, amint azt Beck Zoltán balladáról szóló szerény bevezetője és az ajánló bibliográfia tanúsítja. Értéke mégis több ennél, mert anyaga, a mai Békés megye területén az utóbbi három évtizedben dallammal együtt lejegyzett 21 ballada új anyag publikációja. A terület népköltészete a kevésbé ismertek közé tartozik. A népballadák túlnyomó része a magyar népballada-kincs új stílusrétegének része.

K. L.

Beck Zoltán: Tüzet viszek, ne lássátok!

Gyermekversek, népi mondókák, verses találós kérdések. (Orosházi gyűjtés.) Tevan Andor Gimnázium–Nyomdaipari Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola, Békéscsaba, 1987. 71 l.

A tetszetős külsejű kötet olyan helység népköltészetébe ad betekintést, amelyet jó ideig elhanyagolt a folklorisztika. Beck Zoltán 1957-ből és 1961–63-ból származó gyűjtéseinek értékét az új anyag közlése jelenti. A cím számos műfaji csoportba sorolt szövegre utal: babamondókák, kiolvasók, halandzsa-versek, hintáztatók, nap-hívogatók, esővárók, felelgetők, nyelvtörők, egyéb tárgyú mondókák, csúfalkodók, névnapi, karácsonyi, újévi köszöntők, húsvéti locsoló-versek, verses találóskérdések.

K. L.

Bűbájosok, ördögösök, boszorkányok Heves és Külső-Szolnok vármegyékben.

Feltárta és összeállította Sugár István. Szerkesztette Hubert Ildikó. Klaniczay Gábor utószavával. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. 294 l.

A kötet két nagy egységre tagolódik: az adattári részre és a függelékre. Az adattári részben olyan esetek, perek jegyzékét közli Sugár István, melyek e kettős vármegye törvényszéke előtt folytak le. 1654–1814 közötti időből származó boszorkányper szám szerint 95 szerepel. Az időrendben sorszámozva közreadott egyes esetekhez magyarázó jegyzetek járulnak, a latin nyelvű iratok pedig magyar fordításban olvashatók. Az adatközlő részhez szómagyarázatok, személynévmutató, helynévmutató, Heves és Külső-Szolnok vármegye térképe kapcsolódik. A 22 tételbe szerkesztett káromkodások, átkozódások, rágalmazások ugyancsak időrendben és helynevek szerint kerültek kiadásra. Levéltári iratokból kigyűjtött, néphittel kapcsolatos földrajzi nevek abécé-rendes jegyzéke is megtalálható. A függelékben a "Praxis Criminalis" (büntető gyakorlat) című törvénykönyvből magyar fordításban olvashatjuk a mágiára és a kínvallatásra vonatkozó fejezeteket, mert a perekben gyakran hivatkoztak erre.

A 18. század neves jogásza volt Huszty János, az ő munkájának két fejezete (a mágia bűnéről és a kínvallatásról) szintén tanulmányozható magyar fordításban. Az Egri Szertartáskönyvből (*Rituale Agriense*) is megtalálható magyar fordításban az ördögűzés (exorcizmus) teljes szövege. Nagy Ferenc törökszentmiklósi plébános 1796-ból származó boszorkányságról, varázslásról, babonáságról összeállított írását, majd végül *Boszorkányüldözés Markazon 1967* címmel a megyei Népművelésügyi Hivatalban megjelent cikket közli, miután a magánvadás periratokat kiselejtezték. A kötethez Klaniczay Gábor írt utószót.

Tátrai Zsuzsanna

Czövek Judit: Halottlátók a magyar néphagyományban.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 128 l. (Studia Folkloristica et Ethnographica 21.)

A magyar népi hitvilág természetfeletti erejű személye a halottlátó, aki az élők és holtak között közvetít. A halottlátóknak fontos szerepük van még a mai falu életében is. A monografikus igényű munka áttekinti a halottlátókkal foglalkozó eddigi irodalmat a 16. századtól az 1980-as évekig. Ír a halottlátó hiedelmkör eredetére vonatkozó véleményekről és kutatásokról. Elemzi a halottlátók elnevezéseit, anyagi és társadalmi körülményeit.

A halottlátók felkeresésének célja a halottal való kapcsolatteremtés, a visszajáró lélektől való félelem, a lelkiismeretfurdalás, az eltűnt hozzátartozó nyomára vezetés és sok esetben a halottlátó gyógyító, vagy varázserejébe vetett hit.

A halottlátók ténykedésének leírása mutatja a halottlátó és látogatóinak hagyományosan kialakított rendjét, a halottidézés módját, a tudósítások jellegzetes tartalmát. A tudományszerzés a halottlátók többségénél betegséggel kezdődik, melynek során a néphit szerint a túlvilágon jár a lelke.

Külön fejezetet szentel a szerző a halottlátókról szóló szépirodalmi leírásoknak, pl. Tömörkényitől, Gárdonyitól, Mórától, Remenyiktől, Darvas Józseftől idéz.

Három halottlátó, a mezőtárkányi, a csépai és a putnoki életét, tudományszerzését és működését részletesen mutatja be Czövek Judit. Közöttük a putnoki Vécsey Jolán az elmúlt évtizedek legismertebb halottlátója, róla film is készült.

A szerző véleménye szerint a halottlátók a parasztság "pszichológusaként" működtek. Érvélésül teológiaprofesszor, filozófus, pszichológus, néprajzkutató értékelését idézi a halottlátókról, különleges képességükről, a halottlátás igényéről. Német nyelvű összefoglaló zárja a kötetet.

Tátrai Zsuzsanna

Csáky Károly: Hallottátok-e már hírét?

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1987. 247 l.

A könyv címe kissé megtévesztő, mert az olvasó nem következtethet belőle azonnal a tárgyára. Nem könnyű találni címmel megjelölni a kalendáriumi szokásokat és a hozzájuk tartozó hiedelmeket úgy, hogy mindjárt pontosan kiderüljön, miről is van szó. A mű négy nagy alfejezetének címe már sokkal kifejezőbb, az évszakokat jelölik, de nem a csillagászati naptár szerint, hanem az évszázados paraszti gyakorlathoz igazodva: Katalin-naptól Gergely-napig tart a téli, Sándor-naptól Úrnapjáig a tavaszi, Szentivántól Kisasszony napjáig a nyári, és Szent Mihálytól Erzsébet-napig az őszi ünnepkör. A gyűjtés és földolgozás helyszíne az Ipoly folyó mente.

Itt is, akár a magyar nyelvterület legnagyobb részén, a tél és a tavasz sokkalta inkább telve van ünneppel, mint a nyár és az ősz. A magyarázat mindenütt ugyanaz, az ok nagyon régi: a betakarítás idején nincs helye az ünneplésnek, viszont az

ünnepeknek unaloműző szerepük van télen, s ami ennél jóval fontosabb, a népszokások valaha mind télen, mind tavasszal gonoszűző és termékenységvarázsló cselekmények voltak.

Az Ipoly-mente – a magyar nyelvterület egészét tekintve – kimagaslóan sok tavaszi népszokást őrzött meg a legutóbbi időkig. A kötet címlapjára méltán került egy *kiszebabát* magasra tartó leánycsoport fényképe, hiszen a *kiszejárás* vagy *-hajítás* talán a vidék legjellemzőbb népszokása volt, és emlékényaga ma is nagyon eleven. Húsvét előtt egy héttel, virágvasárnapon kerítettek rá sort. A szokás vitathatatlanul magán viseli a téltemetés nyomait, mely a tavasz közeledtét üdvözli, a betegség, a legyengülés, az állatvész végét jelzi, elbúcsúztatja a böjtöt és köszönti a kikeletet.

Ha nincs is terünk a régi népi kalendárium Ipoly-menti ünnepeit hosszadalmas részletességgel ismertetni, meg kell jegyeznünk, hogy a könyvben az "ünneptelen" hónapokra vonatkozóan is gazdag anyagot találunk, sőt egy-egy ritkaságszamba menő emlékre is rábukkant a szerző.

Csáky Károlynak külön érdeme, hogy a vizsgált falvak eltérő helyi szokásváltozataira élénken figyelt. Szinte az utolsó percekben járta végig a folyómenti táj településeit, ezúttal történeti összehasonlító munka számára is nyújtott lehetőséget. Ugyanis fél évszázaddal ezelőtt a vidék szülötte, Manga János végzett itt hasonló fölmérést. Az idő múlását, a hagyomány nagyarányú kopását Csáky kutatása pontosan dokumentálja.

Kósa László

Cserbák András: Kalendárium-típusok a Néprajzi Múzeum gyűjteményében.

Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 156 l., 108 melléklet. (Néprajzi közlemények 29.)

A kalendáriumok a 18–19. században a legnépszerűbb, legolvasottabb könyvek voltak, de a művelődéstörténetre elmarasztaló minőségük jellemző. Cserbák András könyve a néprajzi forráskiadványok e mostohán kezelt típusával foglalkozik.

Az első fejezet A kalendárium szerepe a nemzeti újjáéledésben és a polgárosodásban (1849–1890) címmel szól a kalendáriumok fénykoráról. "Az 1849–90 közötti időszak példátlan kalendárium fölvirágzását tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy bár kényszerűségből, de a kalendáriumok reális, társadalmi méretű irodalmi, gazdasági és közeleti információigényt ismertek föl és elégítettek ki. Egy szűk, de szívós rétegtől eltekintve, amelyik csak üzleti szempontoktól vezéreltetve tudomásul vett és kielégített ugyan reális, de rendkívül alacsony igényeket, a kalendáriumok nagyobbik része többre vállalkozott." A kalendáriumok kiadói különböző társadalmi rétegeket vettek célba.

A szerző megkülönböztet nagy-, közepes- és kis naptárakat. Ez utóbbiak az ún. köznépek szánt kalendáriumok voltak, melyeket vásárokon vagy házalóktól szerezhettek be. A paraszti háztartásokban a kalendáriumok öröklődtek, helyük a "szent sarokban" volt a Biblia, énekeskönyv, ponyvák, hivatalos iratok között,

később azonban jelentőségük csökkenésével a mestergerendára vagy a lakás más, egyéb helyére kerültek.

A kötet második fejezete A kalendárium a hazai kapitalista tömegkultúrában (1890–1945) címmel vizsgálja a kalendáriumtípusokat. 1890–1914 között külön figyelmet fordít a népies ponyvanaptárakra és a parasztnaptárakra a paraszti műveltségben játszott szerepre tekintettel. Az 1914–1945 közötti időszak kalendáriumainak jellemzésénél megállapítja, hogy az üzleti és a politikai érdek összekapcsolása minőségi és tartalmi hanyatlást eredményezett. Ez azonban – a szerző szerint – nem jelentheti azt, hogy a kalendáriumok megítélésében visszamenőleg negatívan általánosítsunk.

A harmadik fejezet a kalendáriumok népi műveltségben kifejtett hatását elemzi, pl. gazdasági tennivalók és tanácsok, gyógyításra vonatkozó tanácsok és receptek közvetítése, a kalendáriumok irodalmi anyagának befolyása a folklórra. Összekötő kapcsot alkottak az írott és szóbeli kultúra között.

A kötethez jegyzetek, irodalomjegyzék, a Néprajzi Múzeum Könyvtárának és Ethnológiai Adattárának kalendárium-katalógusa (146 tétel), időrendi mutató, nyomdahely mutató és mellékletként "Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma, 1849" (az egykori tulajdonos jegyzeteivel) hasonmása csatlakozik.

Tátrai Zsuzsanna

Cseri Miklós: Népi építészet és lakáskultúra a Szuha-völgyében.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 142 l. (Gömör néprajza 8.)

A három dél-gömöri település (Szuhafeő, Alsószuha és Zádorfalva) hagyományos építkezési kultúráját alapvetően társadalomnéprajzi szempontból veszi vizsgálat alá Cseri Miklós. A módszertanilag is figyelmet érdemlő elemzés különleges indítéka, hogy a szuha-völgyi falvak lakossága jelentős arányban kismemesi eredetű, így lehetőség kínálkozott konkrét anyag segítségével rögzíteni a rendi különbözőség megnyilvánulásait. Maga a vizsgálati szempont is megkívánja, hogy előljáróban a vidék népesedéstörténeti áttekintésére kerüljön sor, melyet a településkép általános elemzése követ. A két rend közötti különbséget jól tükrözi a telekbeépítés módja: a kismemesi lakóportákon a rendezetlen, szeges, a paraszti szalagtelkeken az egymás mögé történő házépítés dominál.

Az építéstechnika is számos eltérést mutat. Az alapozás jelentősége a kismemesi épületeknél közel egy évszázaddal megelőzte a paraszti gyakorlatot, hasonlóképpen a faltechnikák stabilabb változatai (kő, téglá) elterjedtebbek a népi faépítkezéssel szemben, mert a nyersanyagot és az iparosmunkát távolabbi vidékről lehetett beszerezni. A tüzelőberendezés és füstelvezetés terén is szemléletesen megnyilvánuló különbözőségeket a kemencetípusok elhatárolásával rögzíti a szerző. A lakóház alaprajzi tagolódása jól meghatározható eltérést mutat: a bonyolultabb beosztású, 4-6 helyiséges kismemesi lakóházakkal szemben az úrbéres eredetű lakosság házai az északi háztípusra jellemző hármass beosztásúak, a szegényebb népréteg

pedig két helyiséges (konyha + szoba) házakban lakott. Külön elemzést kap a tornác, melynek alkalmazása szintén rendi hovatarozást tükröz.

A szerző nagy súlyt helyez a lakáskultúrára és a lakóházban folyó élet vizsgálatára. A bútortzat, lakásdíszítés, a szobaberendezés, a fűtés és világítás módja, az étkezés rendje, a hálóhelyek kialakítása egyaránt számos konkrét adatot nyújt a társadalmi különbözőségeik és időbeli eltérések rögzítéséhez. Erre éppen úgy alkalmas a gazdasági építmények számbavétele, ami a kismonográfia utolsó fejezetét jelenti. A következetesen végigvezetett rendi eredetű különbözőségeikkel kapcsolatban azonban szükséges kiemelni a szerző azon megállapítását, miszerint "a paraszti és a kismemesi építészet a Szuha-völgy építészeti képében nem két különálló ciklust jelent, hanem egy közös alapról – az északi magyar háztípus: egysejtű, belülfűtős kemencés – kiinduló fejlődési folyamat különböző lépcsőfokait képezik".

Selmeczi Kovács Attila

Dobosy László: Szedetttes szöttek a magyarországi Gómörben.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1987. 421. (Gómör néprajza 9.)

Napjainkra kicsinyre zsugorodtak azok a magyarlakta területek, amelyeken – ha lehetőségük nyílna – a szövecs-fonás gyakorlatát a legidősebb nemzedékek tagjai még gyakorolnák, következésképpen el tudják mondani és be tudják mutatni. Ezek közé tartozik az egykori Gómör megye Magyarországon maradt 21 helysége, amelyet a közelmúltban a kötet szerzője, önkéntes néprajzi gyűjtőként bejárt és a tárgy szempontjából alaposan föltérképezett. A kiadvány első részében olvashatunk a kender- (ez volt a legáltalánosabb), a len- és a pamutszövecsről mint munkafolyamatról. Dobosy László beszámol a kelengye összeállításáról, a fölhasználás egyéb területeiről, elemzi a díszítés motívumait, számbaveszi módjait. Az egyes községek között bizonyos különbözőségeket is megállapít, ezek azonban – nagyobb összehasonlítás hiányában – egyelőre helyi eltéréseknek látszanak. A könyv másik, terjedelemben nagyobbik része a gyűjtés gazdag eredményeit mutatja be 16 fényképen és 280 rajzon.

K. L.

Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság.

Ötödik, átdolgozott kiadás. Sajtó alá rendezte Fazekas István. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 605 l.

Bizonyára nem minden olvasót, de valószínűleg igen sokat foglalkoztat az a kérdés, hogy közel ötven esztendő után miért jelent meg ismét Domokos Pál Péter munkája. Az egyik magyarázat tényszerűsége miatt nem vitatható: az 1931 és 1941 között napvilágot látott négy kiadás példányszáma alig néhány ezerre rúgott. A mű évtizedeken át könyvritkaságnak számított. A másik magyarázat lélektani kiegészí-

téseket is kíván. A moldvai magyarság iránti érdeklődés a reformkor óta megszakítatlan, noha némelykor szinte elapadt, s a szerző olyan időszakban erősítette föl ezt a hagyományt, amikor a közvélemény különösen érzékennyé vált a szórványmagyarok helyzetének alakulása iránt. Az érdeklődő közvélemény szemében ma Domokos Pál Péter a moldvai magyarok (csángók) kutatásának vezéralakja, mert ifjú korától máig foglalkozik velük. Igaz, Domokos véleménye a moldvai magyarság eredetéről és sorsáról 1941 (a könyv 3. és 4. kiadása) óta alig változott, sőt, legtöbb eleme már az 1931. évi első változatban készen állt. Közben a tudományos kutatások mélysége és szélessége nőtt. Könyvek és tanulmányok sora jelent meg, ezek egy része Domokos figyelemfölkeltő munkájához kapcsolódott, más részük éppenséggel ellentmondott föltevéseinek és állításainak, egészen már szempontok alapján közelítve meg a moldvai magyarok igen összetett kérdéskörét. Valószínűleg akkor állunk legközelebb az igazsághoz, ha úgy véljük, az első kiadás rövid előszava vészeszerű prófécijának változatlan időszerűsége adja Domokos könyvének tartós népszerűségét. Ebben, az ötödik kiadásban mintegy zárszóként újraközölt szövegben a szerző arra figyelmezteti a kisebbségbe került romániai magyarságot, hogy ha egyenetlenkedéseivel nem hagy föl, "mindennél rettenetesebb csángómagyar sors" vár rá.

A mostani kiadás három nagyterjedelmű részre oszlik. Az első a moldvai magyarság történetét mutatja be. Bár nem tudományos műről van szó, mégis azt kell mondanunk, hogy ez a rész nagyon hiányolja a történész szaklektor munkáját. Különösen a korai időszak képe ébreszthet sok kételyt a magyar történelem szakirodalmában valamelyest is jártas olvasóban. Nagyon sok kérdés tisztázása hiányzik még ahhoz, hogy olyan bátor kijelentéseket lehessen tenni, mint a szerző tette. Nem világos még igazán Erdély magyar honfoglalásának menete. A Keleti-Kárpátokon túli magyar hűbéri fennhatóságnak is inkább a körvonalai ismertek, mint részletes története, vizsgálatra vár a kunok néptörténete és sok más nem említve, nem utolsósorban eddig egyetlen olyan elmélet sincs a székely eredetkérdésről, amelyet vita nélkül elfogadna a tudomány. Különösen óvatosságra int, hogy a magyar-román történészviták egyik legfontosabb frontja a magyar honfoglalás utáni időszak, s román oldalról az utóbbi évtizedekben több olyan föltevés látott napvilágot, amelynek bizonyítását a magyar fél egyáltalán nem tartja kielégítőnek. Az újkori állapotok összehasonlíthatatlanul jobban ismertek, de itt is fölmerül néhány olyan kérdés, amelynek pontos megválaszolásával adósak vagyunk. Igaz, a forráshiány nyomasztó, mégis el kell ismernünk, hogy egyetlen olyan becslésünk sincs a moldvai magyarok számáról, amely minden kritikán fölül áll. Hasonló, bár kedvezőbb a helyzet településterületükkel. A Domokos-féle és a Szabó T. Attila által megfogalmazott, eddig legrészletesebb összegzések nem mindenben fedik egymást. A moldvai római katolikusok magyar vagy nem magyar eredete, illetőleg magyar eredetének aránya is még további vitákra vezethet.

A kötet második terjedelmes része Domokos Pál Péter 1929-es és 1932-es moldvai útjáról szóló beszámoló. Helytelen volna néprajznak minősítve leszűkíteni ennek tartalmát, mert annál sokkalta szélesebb, néprajz, történeti emlékek, nyelv, zene, természeti környezet, társadalmi-gazdasági állapotok egyaránt érdekelték Domokost. Magyarországon akkortájt kezdtek hungarológiáról beszélni. Nem tudjuk,

mennyit olvasott ezekről a törekvésekről, de írása, művének legeredetibb része fedi a magyarságtudományinak nevezett komplex nézőpontot.

A harmadik rész tartalma bővült legtöbbit az elmúlt időszakban. A történelmi dokumentumok sorát Domokos Pál Péter újabb római és vatikáni levéltári kutatásai is gyarapították. A szövegek közt fő helyet foglal el a Bandinus érsek moldvai egyházlátogatásáról készült latin nyelvű jelentés magyar fordítása, a moldvai magyarok és egész Moldva XVII. századi történetének legfontosabb írásos forrása.

A kötetet jónéhány eredeti fényképfelvétel illusztrálja, mely a két világháború közötti moldvai magyarságot modern, városi kultúrától alig érintett állapotban ábrázolja. Függelékként településtörténeti térképet, helységnevjegyzéket és könyvészetet találunk. Az utóbbi igen bő és részletes, de sajnálatos módon fontos címek hiányoznak belőle. Például csupán arra gondolunk, hogy a Domokost 1941-ben megbíróló Mikecs Lászlónak csak népszerű könyvét adja meg, két szaktanulmányát nem. Nem csak ez a tény jelzi, hogy a moldvai magyarok történetének teljes bibliográfiájára szükség volna.

Kósa László

Dömötör Tekla: Táltosok Pest-Budán és környékén.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 273 l.

A személyes hangú és élvezetes stílusú könyv két részből áll. Az első Dömötör Tekla ifjúságának különböző epizódjait eleveníti fel. Azokat, melyek a néprajzhoz vezették, s azokat, melyek gondolkodását, jellemét, életútját formálták, alakították. Megemlékezik tanáraitól, baráti köréről, emberekről, akikkel már kora ifjúságában találkozhatott és meghatározó szerepet tölthettek be életének rövidebb-hosszabb szakaszán, mint pl. Szerb Antal, Kerényi Károly, Dobrovits Aladár (későbbi férje), Trencsényi Waldapfel Imre, Devecseri Gábor, Szilágyi János György, Lengyel Dénes és mások. E fejezet vége a háborús évek megpróbáltatásairól, az ellenállási mozgalommal kapcsolatos különös kalandjairól szól.

A kötet második részében a néprajzi gyűjtés közben megismert egyéniségekről formál portrékat. Így a fafaragó mátraalji Asztalos Johákot nem csupán személyes emlékein át mutatja be, hanem a szobrász naplójegyzeteiből idéz, melyeknek külön néprajzi, esztétikai értéke van. Erdélyi gyűjtőútjainak emlékeiből merítve ír a kalotaszegi költőnőről, versfaragóról, András Erzsébetéről. Külföldi gyűjtőútjának emlénye volt a lapp népművésszel, Liisa Johanssonnal való megismerkedése. Néhány portré a különleges képességekkel felruházott emberekről szól, füvesemberről, varázslókról, halottlátóról, amerikai "boszorkányról".

A népművészet szerelmesei cím alatt emlékezik meg elhunyt munkatársairól, meleg szeretettel adomázva barátairól, Ortutay Gyuláról, Kardos Tiborról és Marót Károlyról, Diószegi Vilmosról, Vujicsics Tihamérről, Manga Jánosról, Tárkány Szücs Ernőről, Tálasi Istvánról, Bálint Sándorról.

Az utolsó eszmefuttatás a népművészetéről, a folklórról. Végezetül idézzük a könyv fülszövegének utolsó mondatait: "Az egész könyv megkísérli leírni hazánk

egy nehéz sorsfordulójának hangulatát, tanulságul a következő generációk számára. Egy olyan világot ír le, amelyet ők már nem ismerhetnek meg, ami számomra még megélt jelen volt, a fiataloknak már történelem.”

Dömötör Tekla halálával nemcsak a nemzetközi hírvé folklorista távozott közülünk, hanem egy tudós-, művésznemzedék egyik utolsó képviselője. A visszaemlékezés töredékes, de sajátos légkörével magával ragadja az olvasót.

Tátrai Zsuzsanna

Életmódkutatások Pest megyéből.

Szerkesztette Ikvai Nándor. Szentendre, 1987. 411 l. (Studia Comitatus 18.)

A történeti életmód-kutatás Magyarországon még nagyon fiatal tudományág. Valójában nem is érte el eddig, hogy önállóságát elismerjék. Korábban Magyarországon szinte kizárólagosan a néprajz foglalkozott idevágó kérdésekkel. Kétségkívül azonban nem annyira az életmód összetettsége, hanem bizonyos részletei, tárgyai vagy jelenségei érdekelték a hagyományos néprajzi kutatást. Tehát mégsem véletlen, hogy a kötet szerzői között néprajzkutatókat is találunk.

A mai Pest megye különböző településeivel és vidékeivel foglalkozó tizenegy tanulmány közül néhány kisebb regionális egységbe sorolható, mindenekelőtt azok, amelyek Cegléddel kapcsolatosak. Az egész kötet talán leginkább kiemelkedő írása egy szerteágazó ceglédi gazdacsalád történetét tárgyalja. A Csurgayak családfáját a XVIII. század elejétől mutatja be a szerző, Kocsis Gyula. Az ágazatokra bomló familia vagyoni helyzetének változása, többnyire emelkedése, értelmiségi és iparos ágak kialakulása mind az életmód, mind a helyi társadalomtörténet kutatásához igen sok tanulságot nyújtanak, noha maga a vizsgálat még korántsem ért befejezéséhez, számos tanulság levonása a szerző jövőbeli feladata. Két másik tanulmányból az egyik ugyancsak aprólékos filológiai munkával a ceglédi katolikusok XVIII. századi háztartásszerkezetét elemzi (Magyar Antal), míg Nagy Varga Vera a ceglédi reformátusok házassági kapcsolatainak földolgozásával (1730–1930) bizonyítja, hogy a város lakossága elsősorban önmagán belül házasodott. Ez a megállapítás fontos adalék ahhoz a vitához, hogy a "Három Város"-nak nevezett Kecskemét–Nagykőrös–Cegléd együttes kulturális-társadalmi egységet alkotott, vagy sem. A ceglédi külterületi iskolák és tanítók két világháború közötti életkörülményeit tárgyaló dolgozat a jelenlegi mezővárosi kutatások centrumához kevésbé szorosan tartozó témát vet föl. Ugyanez mondható arról a "ceglédi blokk" mellé sorolható dolgozatról is, amely a kiegyezés előtti nagykőrösi diákéletmódot választotta tárgyául, és kevésbé eredeti forrásokra támaszkodik, mint az előzőekben ismertetett tanulmányok. Az utóbbi két tanulmány – a Galga menti iskolák tanítóságának történeti életrajzával foglalkozóval együtt – ugyancsak külön egységet képez a kötetben belül. A két váci tanulmányt viszont csupán a helység azonossága köti össze. Jakus Lajos a XVII–XVIII. század kutatásából számos érdekes és értékes mozzanatot sorakoztat föl írásában, amely részint a város életmód-, részint művelődéstörténetére vonatkozik, de összefüggő esemény- vagy jelenségsort nem képez.

Címének megfelelően valójában életmódtörténeti dolgozat Ilon Gáboré a váci zsidóság XIX. századi múltjáról. Tanulságos példája a volt püspöki mezőváros és társtelepülései, valamint a Magyarországra nagy számban bevándorló zsidóság viszonya alakulásának. Végül Dóka Klára igen alapos, bőszeges levéltári adatgyűjtésre alapozott értekezése az érdi parasztságról (XVIII–XIX. század) inkább a gazdaság- és társadalomtörténet tárgykörébe sorolható, ha szigorúan vesszük a történetírás különben elmosódó határait. Végül nem tanulság nélkül való az eredeti levéltári források fölhasználásában ugyancsak bőszeges írás a XX. század első felének Pest megyei építőmunkásairól.

A tanulmányokat hosszabb-rövidebb német nyelvű összefoglalók kísérik. A kötet végén angol, francia, német, orosz tartalommutató is található.

Kósa László

Fekete László: Szenna 1934–1945.

Winkler Ferenc előszavával. Kiadja a Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, Kaposvár, 1987. 77 l.

A zselicségi Szenna évtizedek óta nemcsak Somogy, hanem általában a Dunántúl magyar néprajzának egyik nevezetes községe. Még inkább azzá vált, amikor a legutóbbi évtizedben festett asztalosmunkáiról híres református temploma köré fokozatosan kiépült a dél-dunántúli szabadtéri néprajzi múzeum. Fekete László 1934–1945 között volt kántortanító a faluban, ez időben készítette néprajzi és nyelvészeti jegyzeteit. Igaza van Winkler Ferencnek, aki ennek a szép kiállítású füzetnek az előszavát írta, hogy a szerző adatait a szakirodalom igen jól ismeri, így együttesen mégis értéket képviselnek. S tegyük hozzá, különösen azoknak szolgálnak jó eligazítóul, kalauzul, akik a Szabadtéri Néprajzi Gyűjteményt meglátogatják. Habár vázlatos, de hangulatos képet ad arról az életről, amely egykor a múzeum épületeiben zajlott. A rövidke fejezetek főleg a népszokásokról és a népköltészetéről tájékoztatnak. Megismertetnek a határnevekkel és a helyi nyelvjárás néhány jellegzetességével is. A szabadtéri gyűjteményt friss fényképfelvételek mutatják be, de más természetű illusztrációkat is találunk a kiadványban: rajzokat, térképet, kottákat és négy színes táblát a református templom berendezéséről.

K. L.

Feliratos falvédők.

Szerkesztette: Kovács Ákos. Corvina Kiadó, Budapest, 1987. 101 l., 39 t.

A feliratos falvédők nagyszerű kiállításaihoz katalógus készült Kovács Ákos szerkesztésében (*Magyarországi szöveges falvédők a 19–20. században*. Hatvan, 1980. A Hatvany Lajos Múzeum Füzetei 7.). Külön kis füzetben megjelentette 1000 falvédőszövegét (*Magyarországi falvédőfeliratok*. Budapest, 1985. Magyar csoportnyelvi dolgozatok 24.), s most előttünk a Corvina gondozásában kiadott kis zsebkönyvszerű tanulmánykötet is.

A kötet egyik legértékesebb tanulmánya K. Csilléry Klárának, aki a hímezett konyhai falvédők múltját kutatta. A figurális és felírtos konyhai falvédők az ilyen ábrázolások XV–XVI. századi divatját a múlt századvégi Németországban elevenítették föl. A kézimunkázó hölgyek előbb 1877-ben, majd két év múlva különálló kötetben találkozhattak ezzel a szép hímezésműmennyel, s hamarosan további folyóiratok, fametszetek, sőt díszkönyvek terjesztették ezt a divatot. Először falikép szerepe volt a falvédőnek, s csak később szorult ki a takaréktűzhelyes ("masinás") konyhába. A szorgos polgárasszonyok divatja hamarosan eljutott a munkás- és parasztszaládokhoz, s a századforduló után alig akadt már olyan háztartás, amelyben ne lett volna falvédő. Németországból Európa más tájaira, Angliába, Hollandiába, Svédországba és az Osztrák–Magyar Monarchia országaiba is eljutott a falvédődivat. A magyar parasztszobában a szentsarokban, vagy a szoba parádés ékessége, a magasra vetett ágy fölött díszelgett eleinte. A konyhában praktikus funkciót kapott a falvédő: a tűhely fölött védte a falat a párától és lefröcsköléstől, a falikút vagy mosdóasztalka mellett pedig a nedvességtől.

Sinkó Katalin tanulmányában a falvédők írás-ábra kapcsolatait vizsgálja. Megállapítja, hogy a kapcsolat jellege szerint négy fő típus van: 1. a kép és a szöveg egymásra utal, 2. nincs kapcsolatban egymással, 3. a szöveg alárendelt szerepű a képhez viszonyítva, 4. a kép az alárendelt. A kijelentő és felkiáltó mondatokban, valamint az idillikus képekben a kispolgári élet boldogságkliséje áll a középpontban. Hankiss Elemér szerint míg a német falvédők leginkább magatartásszabályozó funkciót láttak el, addig magyar társaik asszonyközpontúak, sőt a falvédőkultúra kivirágzása nálunk "a női öntudatosodás egyik első, széles körű társadalmi megnyilvánulása volt".

Sztrés Erzsébet két forradalmi–munkásmozgalmi jellegű falvédőt elemez. A Petőfi–Marx és az Eugene Debs-falvédő a salgótarjáni Nógrádi Sándor Munkásmozgalmi Múzeum textilgyűjteményében található. Lokális "falvédő-tanulmányt" írt Kriston Vizi József. Írásában egy adott terület, Nagyréde falvédőit vizsgálja. A kötet legvégén található Kovács Ákos egész Magyarországra kiterjedő felíratgyűjteménye.

Utoljára szólok a bevezetőről: Kovács Ákos személyes hangvételű előszavában a kutatás rövid, szomorú sorsú történetét írja meg. Bodrogi Tibor sorkezdő tanulmánya pedig a befogadás, a közösségi ízlés oldaláról értékeli a fiatal kutató fáradozását, témaválasztását. (Egyébként ez a tanulmány az időközben elhunyt művészettnológus Bodrogi Tibor egyik utolsó publikációja.)

Balázs Géza

Forrai Ibolya: Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél.
Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 218 l.

A bevezetésben rövid áttekintést olvashatunk a népi írásbeliség történetéről és a szerző kutatási tervéről, melyet úgy alakított ki, hogy mind az öt bukovinai magyar falu lakóitól nyerhessen anyagot, kéziratos füzeteket.

A bukovinai székelyekről c. fejezetben a bukovinai székelyek történetét, kirajzásukat és az 1945 utáni magyarországi helyzetüket vázolja fel Forrai Ibolya, az adatközlések és saját megfigyelései alapján.

A második rész a "könyvíró" egyéniségek és alkotásaik bemutatása. Minden egyes kéziratos füzet nem kerül sorra, de megismerjük szerepüket a tradicionális kultúrában és a mai közösségek életében. A kéziratos füzetek két csoportba sorolhatók: gyűjtemények és egyéni alkotások. A gyűjtemények olyan vegyes tartalmú füzetek, melyek többsége még Bukovinában íródott. Ezeknek száma és jelentősége az első világháború után nőtt meg, miután Bukovinát a Román Királysághoz csatolták és a falvak román tanítókat kaptak. A magyar könyvek pótlására íródtak a kéziratos gyűjtemények. A röviden ismertetett és bemutatott gyűjtemények sorában részletesen tájékozódhatunk László Márton *Halottaskönyvéről*, melyben énekek mellett egyéb, a virrasztás szokásához kapcsolódó szövegek is találhatók. Az egyéni alkotások többsége 1945 után keletkezett, ezek krónikák, visszaemlékezések, naplók, levelek, önéletírások. A krónikák a népcsoport eseményeiről számolnak be általában egyes szám harmadik személyben. A visszaemlékezések egy-egy eseményről szólnak. Az önéletírások utólag foglalják össze és értékelik az eseményeket. A szerző ezekből is idéz részleteket, kiemelve néhány jellegzetes egyéniséget, mint Lőrincz Imre és Gáspár Simon Antal.

A kötetet jegyzetek, irodalomjegyzék, és bő, a munka felét jelentő szöveggyűjtemény egészíti ki. A szöveggyűjteményben szerepel a kéziratos énekek jegyzéke, részletek László János: *A Bukovinában élő (élt) magyarság és kirajzásainak története 1762–1914-ig, az első világháború kitöréséig* c. művéből, valamint két részlet Gáspár Simon Antaltól, végezetül Biró Istvántól.

A szerző sürgető feladatként jelöli meg a hasonlóan dokumentum-értékű kéziratok összegyűjtését, elemzését, publikálását.

Tátrai Zsuzsanna

P. Gegő Elek: A moldvai magyar telepekről.

Budán, 1838. Zsoldos Attila utószavával. Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest, 1987. 179 l. (Reprint)

Gegő Elek székely származású ferences szerzetes a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1836-ban járt Moldvában, hogy az ott élő magyar lakosságról hiteles beszámolót készítsen. Tapasztalatainak összefoglalása a két év múlva az Akadémia költségén megjelentetett könyv. Ez a munka egyben a moldvai magyarság iránti tudományos érdeklődés kezdete is. Gegő rövid útjáról részint utazási beszámolót alkotott, részint szavakkal leírt statisztikát állított össze Moldváról, és ebben – a kor divatja szerint – előkelő helyet biztosított a nemzetjellemtannak is. Könyvének második része arról tanúskodik, hogy útját történeti forráskutatással igyekezett alátámasztani és előkészíteni. Több értékes szöveget közölt, melyek közül kiemelkedik Bandinus érsek 1646. évi egyházlátogatásáról fogalmazott jelentése, a moldvai magyarság, de talán az egész Moldva múltjáról fennmaradt legfontosabb dokumen-

tum. Gegő ennek kivonatos magyar fordítását is az olvasó kezébe adta. A reprint kiadáshoz Zsoldos Attila írt utószót, amelyben elsősorban Gegő moldvai magyarokat kun eredetűnek mondó elméletének cáfolatával foglalkozik, és főleg a magyarok Moldvába kerülésének kérdéseit taglalja. Sajnálhatjuk, hogy nem látta feladatának a mű tudománytörténeti elemzését, részletesebb méltatását. A szerzőről is viszonylag keveset tudhatunk meg az utószóból, pedig a közelmúltban Máta Mária tollából életrajz, és több tanulmány is foglalkozott alakjával és műveivel, melyek a tájékozódást hasznosan segíthették volna.

Kósa László

Györffy István: Magyar falu – magyar ház.

Budapest, 1943. Györffy György előszavával. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 231 l. (Reprint)

Györffy István munkássága, mely néhány esztendeje még jószérivel csak a szakember számára volt hozzáférhető, ma az olvasók széles körének rendelkezésére áll. Az újrakiadásokban fokozatosan kaptak helyet tudósi érdeklődésének területei, a fontosabbak közül a népi építészet és település ezzel a reprint kötettel nyert méltó képviselőt. Az eredetileg is posztumusz kötethez fia, Györffy György írt előszót. Minthogy a sajtó alá rendezés is az ő munkája volt, most némileg megváltoztatott bevezetővel, ugyancsak ő bocsájtotta nyilvánosság elé. A *Magyar falu – magyar ház* egy könyv-ikerpár tagja. Tartalma az 1942-ben kiadott *Magyar nép – magyar föld* címet viselő kötethez szorosan kapcsolódik. Az utóbbiban Györffy István néprajzi csoportokkal és etnikai kérdésekkel foglalkozó tanulmányait gyűjtötte össze szintén Györffy György. Azért kell ezt a tényt kiemelni, mert nélküle nem érthető meg igazán Györffy István két jelentős tudományos "fölfedezése". Amíg ő a nagykun tanyáról közre nem adta leírását (1910), az Alföld lakossága óriási tömegének lakó- és munkahelyet nyújtó tanyák közigazgatási gondot okozó problémaként éltek a köztudatban. Néprajzi ténynek Györffy írásától számítanak. Hasonló történt a néprajzi szakirodalomban leginkább "osztott", szerzőnk által gyakran "kertes" településnek nevezett formával, melyről előtte is tudott a településföldrajz, de nem tudatosította jelentőségét és speciális voltát. Györffy érdeme, hogy nemcsak a magyar, a nemzetközi szakirodalom figyelmét is fölhívta ezekre a jellegzetes települési alakzatokra. A *Magyar falu – magyar házban* azonban nem a "felfedező" tanulmányokat olvashatjuk, azok az ikerkötet másik tagjában találhatóak, hanem a tudós kutatás kiszélesülését követhetjük nyomon és meggyőződhetünk arról, hogy milyen szerves és sokoldalú vizsgálatokba ágyazottan jelentkezett az imént méltatott eredmény. Élete utolsó szakaszában Györffy már nemcsak leírta és elemezte a településformákat, hanem eredetüket is megpróbálta kikutatni és mindkettőt – egyébként szélesebb összefüggésekbe ágyazottan – magyar honfoglaláskori örökségnek vélte. Tanítványai azonban mára meghaladták föltevését, életművének sarkalatos tételei sorra megcáfolódtak. Sem a tanya, sem a kertes település nem keleti öröksége a magyarságnak, hanem a mai kutatások fényében valószínűleg középkor

végi vagy újkor eleji fejlemény. Az sem igazolható ma már, hogy mindkettőnek csupán keleti (ázsiai) párhuzamai vannak, mert kiderült, hogy Európa több övezetében megtalálhatók változataik. Györffy kötetét tehát tudománytörténeti kritikával kell olvasni és föltétlenül úgy, hogy a termékeny tudósi tévedések nem egyszer új, gyümölcsöző kutatások forrásai.

Kósa László

A hagyományos kultúra a szocialista társadalomban.

Tradična kultúra v socialistickej spoločnosti. Szlovák–magyar bilaterális konferencia. Budapest, 1986. október 7–10. Slovensko–maďarská bilaterálna konferencia v Budapešti, 7–10. októbra 1986. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1987. 264 l. (Folklór és tradíció IV.)

Az 1970-es évek elejétől szélesebb körben kibontakozó magyar–szlovák néprajzkutatói kapcsolatok fontos állomása volt az 1986. évi budapesti tanácskozás, melynek 21 előadását tartalmazza a kétnyelvű kötet. A magyar nyelven elhangzott szövegeket szlovák, a szlovákul előadottakét magyar összefoglalók kísérik. A cél többrétű volt: megismertetni egymást módszerekkel, bemutatni a nemzetiségi falvakban folyó kutatások eredményeit, felsorakoztatni az interetnikus vizsgálatok újabb törekvéseit. Ennek megfelelően a megjelent írások öt egységbe csoportosulnak. Az elsőben csupán egyet találunk, ez a jelenkori néprajzi kutatás általános elméleti kérdéseit taglalja. A következő egységbe kerültek a magyarországi szlovákok népi kultúrájával foglalkozó dolgozatok. Köztük olvasható egy-egy a folklór kulturális szerepéről, temetkezési szokásokról és gyógyítási eljárásokról, végül egy kisebb tájegység (Gömör) telepeseinek bemutatásáról. A szlovákiai magyarokat tárgyal választó előadók anyaga az előzőeknél gazdagabb. A hatból három szöveg a zoboralji magyarok szokásait írja le. Egy-egy további tanulmányban olvastunk dél-szlovákiai farsangi szokásokról, táplálkozási kultúráról, valamint a folklór nemzetiségi művelődésben betöltött szerepéről. A negyedik egység három szlovák szerző szlovákiai szlovák falvak jelenkutatását reprezentáló írását tartalmazza. Ezek mindenekelőtt módszertani megoldásaik miatt érdekelhetik a magyar kutatókat. Végül az ötödik egységben, mely a legterjedelmesebb részt foglalja el a kötetben, hét előadás kapott helyet. Mind a magyar–szlovák kulturális érintkezést és kölcsönhatást választotta tárgyal. Kitekintésük igen széleskörű. Van, amelyik hagyományos összehasonlító szokásvizsgálatot végez el, más szerző történeti összehasonlításban mutatja be a pásztorkodás-állattartás kapcsolatait. Két szöveg tárgyalja az egyházi-vallási néprajz jelenségeit. Olvashatunk továbbá a magyar–szlovák viszonylatban megnyilvánuló táji munkamegosztásról, az asszimiláció és integráció ténybeli problémáiról, sőt az Amerikába kivándorolt magyarok és szlovákok kapcsolatairól is.

K. L.

Hála József: A Börzsöny-vidéki kőbányászat és kőhasznosítás a XIX–XX. században. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tárgyi Néprajzi Tanszéke, Budapest, 1987. 232 l. (Dissertationes ethnographicae 6. Tanulmányok az anyagi kultúra köréből)

Ezt a klasszikus mintákat követő, példászerű kismonográfiát azzal a közhelyeszerű megállapítással lehet elsősorban minősíteni, hogy úgy látszik, a néprajzi témák kifogyhatatlanok. Vagy talán a néprajzkutatás lett volna figyelmetlen, hogy Magyarországon ez az első könyv, amely monografikus igénnyel foglalkozik olyan ősi mesterséggel, mint a kőfeldolgozás? Sem az állítás, sem kérdés nem csökkenti, hanem növeli a geológus–néprajzos végzettségű szerző érdemét. Aprólékos gonddal gyűjtötte össze, rendszerezte és dolgozta föl azokat az adatokat, amelyek a vulkánikus eredetű Börzsöny-hegység kőbányászatával és kőhasznosításával (tágabban fogalmazva ásványhasznosításával) kapcsolatosak. Úttörőként Hála Józsefnek át kellett tekintenie a magyarországi kutatástörténetet. Be kellett mutatnia a táj és népe múltját, valamint a kőhasznosítás történetét. Ezután kerített sort a mesterség leírására a tanulástól a szerszámokon és munkamódokon át az értékesítésig. Talán legérdekesebb fejezete a könyvnek a többször említett hasznosítás, amely hihetetlenül gazdag változatosságot tár föl a legismertebb építő alkalmazásoktól a szakrális és szokásbeli előfordulásokig. Gondot fordított Hála József a kőbányászok és -faragók életmódjának és társadalmi helyzetének tanulmányozására is. Vándorlással, távoli munkavállalással Magyarország több tája után, Nyugat-Európa messzefekvő országaiba is eljutottak. A 23 rajz (közöttük szemléletes térképek) és a 159 kép (jórészt fénykép és tekintélyes számban a szerző fölvétele) éppenúgy a kötet értékes része, mint a nagyon gazdag irodalomjegyzék. Angol nyelvű tartalomjegyzék és tartalmi összefoglaló zárja a kötetet.

Kósa László

Hunfalvy János: Magyarország és Erdély eredeti képekben történelmi és helyirati szöveggel.

Rajzolta Rohbock Lajos. I–III. Lange Gusztáv György, Darmstadt, 1856, 1860, 1864. 292, 427, 135 l. Hasonmás kiadás, a kísérőfüzetet írta Véber Károly és Rózsa György. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.

A magyar országismereti, vagy honismereti irodalom egyik legnevesebb alkotásának hasonmását bocsátotta közre az Európa Kiadó. A németeknél Landeskunde néven ismert és művelt nagytekintélyű tudományág, mely földrajz, természetrajz, néprajz, történelem, régészet, művészettörténet, statisztika s még több más diszciplína együttes mozgósításával igyekszik egy adott ország sokoldalú leírását nyújtani, Magyarországon nem vált népszerűvé és megbecsültté. Pedig hazai története egy kis remekművel, Oláh Miklós *Hungariájával* kezdődik (meglepő, hogy Véber Károly kísérő tanulmánya Hunfalvy előzményei között pont ezt nem említi), s olyan monumentális alkotást tud felmutatni, mint Bél Máttyás *Notitiája*. Az ilyen országleírások

felbecsülhetetlen forrásai a magyar múltnak, mert rögzítik az ország, illetve legkülönbözőbb részei viszonyait, állapotát egy adott korban. Hunfalvy munkája az 1850-es évek Magyarországot írja le, vagyis a hamarosan meginduló iparosodás, kapitalizálódás előtti állapotot. Rohbock romantikus hangulatot árasztó metszetei mindezt vizuálisan is elének tárják, egyszerre mutatva, hogy milyenek voltak a magyar tájak és városok, és azt is, hogy a kor milyenek látta azokat. A magyar múlt iránt érdeklődő minden olvasó örömét lelheti a könyv forgatásában, a XIX. századdal foglalkozó bármely szakember pedig immár könnyen hozzáférhető forrásműként értékesítheti.

Klaniczay Tibor

Janó Ákos: Kendermunkák és társasélet Szatmárban. Kalákák.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 124 l. (Folk-lór és etnográfia 32.)

A kender termelésének és feldolgozásának meglehetősen gazdag irodalma van a magyar néprajztudományban. Hogy a jelen kismonográfia mégsem a munkafolyamatok leírásának, a jól bevált népi technológiai rendszerezésnek a számát gyarapítja, azt címében is igyekszik kifejezésre juttatni. Noha a falusi fonók a társasmunka színterei, és ennek vizsgálata terén sem állunk rosszul, Janó Ákos merőben új megközelítést alkalmaz: a kendermunka egészét, annak az egymást követő munkamozzanatait vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen formában és milyen intenzitással érvényesült bennük a kölcsönös segítség, a kaláka.

Az egyes munkaszakaszok társadalomnéprajzi elemzése nyomán arra a következtetésre jut, hogy eltérő a közös munkaalkalmak munkavégző, megsegítő jellege és a társadalmi szerepe. Általában a gazdasági típusú munkafeladatok, mint pl. a nyűvés, áztatás, törés, szöszcsinálás stb. kisebb társadalmi jelentőségű volt, szűkebb körű összefogást igényelt, mint a dörzsölés, fonás vagy a csepűsodrás céljából szervezett nagy táncos kalákák. Míg az első esetben a szigorú visszasegítés érvényesült, addig az utóbbinál a szórakozási alkalom dominált. A szerző gazdag néprajzi anyag segítségével ismerteti meg a szatmári táj népének a közelmúltig megőrzött társaséletét. A munkafolyamatok szerinti anyagátárgyalást a társasmunkák szókincséből összeállított bőséges szójegyzék zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Janó János: Sárospatak és vidéke helytörténeti, néprajzi irodalma.

Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1987. 275 l. (Documentatio Borsodiensis 7.)

A gazdag néprajzi és kulturális hagyományú vidék kiterjedésénél aránytalannal nagyobb szerepet vállalt hazánk múltjában, különösen a török hódítás korában, de történelmünk más szakaszaiban is. Elsőrangú fontosságú tehát egy olyan kézikönyv, amely a rá vonatkozó öröndetesen gazdag szakirodalmat bibliográfiai-

lag is számbaveszi. Példaértékű időzítésű pedig abból a szempontból, hogy napirenden van több település, így Sárospatak monográfiájának megírása is. A történetírásban csak ritkán megvalósuló (lehet persze, csak véletlen) munkamegosztás szép példája ez.

A bibliográfia két nagyobb egységből áll: a vonatkozó cikkek, tanulmányok szerzői betűrendes felsorolását egy, a történeti bibliográfiai kézikönyvek szakrendjével egybehangzó, de a helyi sajátosságokat (egyes kiemelkedő személyek, a területre jellemző tevékenységforma stb.) is figyelembe vevő mutató követi. A szakbeosztás logikus, könnyen áttekinthető, a visszakeresés egyszerű.

Hiányossága azonban a könyvnek, hogy a gyűjtőkört meglehetősen szűkre vonták a bibliográfia anyagának összehordói. Nagyobb figyelmet kellene fordítani az egyház-, iskola-, könyvtártörténeti szakirodalmi termésre, s a minden bizonnyal folytatódó gyűjtőmunka később egy teljesebb bibliográfia kiadását teszi majd lehetővé.

Monok István

A Jászkunság kutatása 1985.

A Kiskunfélegyházán 1985. október 4–5-én rendezett tanácskozás előadásai. Szerkesztette Fazekas István, Szabó László és Sztrinkó István. Kecskemét–Szolnok, 1987. 445 l.

A szolnoki és a kecskeméti megyei múzeumok az 1985. évi közös konferencia megrendezésével olyan hosszútávú regionális kutatást indítottak meg, amely a történelemtudomány számos területének részvételét kívánja meg. Az interdiszciplináris kutatás középpontjában a régészeti és középkortörténeti vizsgálatok állnak, de mellettük a néprajzi és nyelvtörténeti elemzések is nélkülözhetetlen szerepet kapnak.

A nagyszabású kollektív kutatómunka előkészítésének megfelelően az első tanácskozás és az azt tükröző terjedelmes kötet témáját elsősorban a kutatástörténeti összefoglalások és a feladatok meghatározása jelentette. Ebben fontos helyet kapott a településtörténeti áttekintés a Nagykunság középkori települési emlékeinek kutatásairól (Pálóczi Horváth András), a Hantos-széki kunok középkori településrendjéről (Hatházi Gábor), a dél-alföldi kun régészeti kutatásokról (Horváth Ferenc), a határjelként megőrződött kun síremlékek, bálványok értelmezéséről (Fodor István), valamint a Dél-Kiskunság 18. századi újratelepülésének kutatási szempontjairól (Kiss József). A nyelvészeti vonatkozású vizsgálatok a kun eredetű tulajdonnevek (Baksi Imre), illetve a kun helynevek és személynevek (Bognár András) kutatástörténetére terjedtek ki.

A néprajzi előadók a régió három területének kutatási eredményeit összegezték és további feladatait jelölték meg: Sztrinkó István a Kiskunság, Bellon Tibor a Nagykunság, Szabó László pedig a Jászság esetében. Az előadók felvetették a változásvizsgálatok és a jelenkutatás szükségességét a regionális néprajzi elemzések keretében. Fazekas István a kiskunfélegyházi helytörténeti kutatások néprajzilag is hasznosítható jelentős eredményeiről adott beszámolót.

A kötet új kutatási eredményeket is közread: Fenyvesi László terjedelmes tanulmánya a Kiskunságnak a török idők alatti életkörülményeit rekonstruálja; Bánkiné Molnár Erzsébet pedig a Jászkun Kerület 1748–1848 közötti közigazgatásának ismertetésével hívja fel a figyelmet a közigazgatástörténet kutatásának elodázhatatlan szükségességére.

Selmezi Kovács Attila

Imreh István: Székelyek a múlt időben.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 380 l. (Nemzet és emlékezet)

A magyarországi olvasó számára első ízben ad némi tájékoztatást e kötet a kolozsvári történészprofesszor szerteágazó munkásságából. A három, Bukarestben, a Kriterion Könyvkiadónál megjelent tanulmánygyűjteményből (*A rendtartó székely falu*, 1973; *Erdélyi hétköznapiak*, 1979; *A törvényhozó székely falu*, 1983) összeállított tematikus válogatás kettős célt szolgál: egyrészt némi fogódzót nyújt a magyarországi olvasó számára azokról a különleges feladatokról, amelyekkel a történelem az erdélyi magyar tudósokat ellátta a kisebbségben élők önértéktudatának kiművelésében, másrészt a reális alapokon nyugvó identitástudattal rendelkezőknek milyen történelmi fikciókkal, romantikus mítoszokkal kell szembeszállniuk a külső és a belső délibábos önáltatókkal vívott mindennapos harcaikban.

A két világháború közötti román monografikus szociológiai iskola és a magyar történészek legjobb hagyományain nevelkedett szerző a szociológia, a néprajz és a történelem módszereit korszerűen ötvözve tárja fel a székely faluközösségek szilárd hagyományait, valamint lüktetően változó életrendjét. A külön jogi státusú, sok helyi hagyományos elemet tartalmazó rendkívül összetett, bonyolult székely székekbeli állapotok, viszonyok teljes monográfiája még nem készült el. Imreh István tanulmányaiban számos részletet tisztáz, korábbi adatközléseket értelmez és főleg rendkívül gazdag ismeretlen forrásanyagot tár fel, közöl. A magyarság egyik törzskének, a székelységnek a történelmi fejlődését a 16–19. századi falutörvények, jegyzőkönyvek, számadások, összeírások és magánlevelek hiteles adataira támaszkodva ragadja meg, az életformatörténelmi módszer segítségével tárja fel a dolgos hétköznapiakat, a mindennapok ezernyi részletéből összeálló rendszert: a székely falutörvények világát, a székely társadalomszerkezetet, a földet közösen birtokló, a rend és tisztesség dolgaira vigyázó faluközösséget.

A 19. századbeli székelyföldi, közelebbről a háromszéki változásokkal foglalkozó fejezetben a szerző a legendás hírű Gábor Áron és a gépgyártó Rajka Péter portréját rajzolja meg részletesen, bemutatja az 1849-es székely napilapokat, feltárja a háromszéki népi mozgalmakat és a bereckiek moldvai kapcsolatait.

Imreh István tanulmánykötetete egyszersmind azt is példázza, hogy miként próbál lefaragni valamicskét az adórováspálcákon jelzett terhekből, miként próbál szembenézni azzal a súlyos felelősséggel, amivel ősöknek és utódoknak egyaránt tartozik a romániai magyar értelmiségi, ha történetesen maga is székely, s jó vagy

balsorsa történelmi pályára sodorta-terelte, s tudatában van annak is, hogy sok-sok ezernyi sorstársa "vigyázó szemeit" rá veti, amikor mindennapi nemzetiségi létét, való küzdelmében fogódzót keres.

Szabó Zsolt

Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia.

Pest, 1854. Hoppál Mihály gondozásában és kísérő tanulmányával. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. LVI, 600, 246 l. [Hasonmás kiadás]

Kevés magyar néprajzi munka ért meg öt kiadást. Ipolyi Arnold fő műve, a magyar népi hitvilágot és az elképzelt ősvallást monográfiába foglaló, hatalmas, romantikus mű első alkalommal 1854-ben Pesten látott napvilágot. Mivel kis példányszáma miatt hamarosan könyvritkasággá vált, 1929-ben kétszer egymás után ismét kinyomtatták. Ennek a kiadásnak a hasonmását jelentették meg 1977-ben Buenos Airesben az emigráns magyarok. Ipolyi vállalkozását nagysága és tárgyválasztása emelte a magyar néprajz tudománytörténete egyik fontos eseményévé. Egyidejűleg az is igaz, hogy kevés magyar folklorisztikai munkával foglalkozott annyit és oly sok oldalról az utókor, mint a *Magyar Mythológiával*. Nyilvánvaló, hogy megállapításai – több mint száz év elmúltával – mára elavultak. Korunk tudománya szinte mindenről másként vélekedik, mint Ipolyi, szemléletét sem valljuk magunkénak, ám a könyv adatanyaga ma is élő, érdekes olvasmány. A mostani kiadás újdonsága a terjedelmes, külön kötetbe fűzött függelék, amely nagymértékben segíti az olvasót az első megjelenés korában még természetes, a műveltség tartalom változása miatt a jelenben már akadályt képező idegen nyelvű, elsősorban latin szavak és idézetek lefordításával. A mellékletben kapott helyet a kiadás gondozójának, Hoppál Mihálynak tollából Ipolyi életrajza, a *Magyar Mythologia* értékelésével kiegészítve. Hoppál föloldotta a mű forrásait rejtő sajátos szerzői rövidítések többségét is. A fordítást öt, ennek ellenőrzését további négy munkatárs végezte. Kovács Zoltán Ipolyi és a róla szóló könyvészet válogatását állította össze. Bosnyák Sándor készítette a tárgy- és névmutatót.

Kósa László

Irányzatok a kortársi folklorisztikában.

Emlékkülés Ortutay Gyula születésének 75. évfordulóján. Szerkesztette: Kríza Ildikó és Erdész Sándor. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1987. 132 l. (Folklór és tradíció III.)

A kötet az 1985-ben Nyíregyházán tartott tudományos tanácskozás előadásait tartalmazza. Első öt szövege közvetlenül kapcsolódik Ortutay Gyula munkásságához, a második világháború utáni magyar néprajz kétségtelenül egyik kimagaslóan meghatározó alakjának tevékenységéhez. Sajnálatos, hogy az alkalmat csupán

Szabolcsi Miklós előadása használta ki arra, hogy Ortutay alakjának súlyos ellentmondásaira rámutasson. Szabolcsi a tudományszervezőről beszélt, meggyőzően állítva annak ellenkezőjét, amire Ortutay életében hangsúlyozottan büszke volt, hogy az ő munkásságában a tudomány és a politika kiegészítik egymást, harmonikusan összetartoznak. Kríza Ildikó és Tátrai Zsuzsanna a folklorista Ortutay tevékenységének krónikáját foglalták össze. Erdész Sándor az életműben fontos szerepet játszó nyírségi kutatásokról számolt be. Kovács Ágnes és Dömötör Tekla tanulmányai elméleti kérdéseket érintenek, de kritikátlanul viszonyulnak Ortutayhoz. Dömötör Tekla "kortársi eszmeáramlatokat" tüntetett föl előadásának címében, maga a szöveg azonban inkább módszertani kérdésekről szól, legkevésbé részletezi azt, amire gondolni lehetne, a társadalomtudományi eszmékkel való kapcsolatokat.

Kríza Ildikó egy nagyobb lélegzetű írásban a világháborút követő négy évtized teljes magyar folklorisztikájáról igyekszik képet adni, eredményeket, módszertani és elvi kezdeményezéseket tekint át. A további tanulmányok közül egy-egy terület kutatási eredményeit foglalja össze Barna Gábor (néphit és népszokás), Kunt Ernő (vizuális folklór), Jung Károly (jugoszláviai magyar néprajz), Krupa András (magyarországi szlovák folklór). Újabb, más írások viszont témájukkal eltérnek a központi címtől. Niedermüller Péter előadása (Folklórelmélet és folklorisztikai paradigmák) éppúgy nem a kortársi magyar folklorisztikával foglalkozik, mint Kiss Máriaé (újabb jugoszláviai folklór) vagy Horváth Sándoré (horvát folklór). Végül Ujváry Zoltán tanulmányának tárgya a keleti szlávok népi játékaiknak teriomorf maszkjaival ismerteti meg az olvasót. A tanulmánygyűjteményt az írások nagyon rövid kivonatát tartalmazó angol nyelvű összegzés zárja.

Kósa László

Kardos D. László: A magyarországi néptánc-folklorizmus kérdéseihez.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 97 l. (Folklor és etnográfia 31.)

Az óvatosan megfogalmazott, a kérdéskör teljességét nem vállaló cím egyfelől valóban olyan tanulmány fölé került, amely vázlatosan tárja föl tárgyát, másfelől viszont olyan módon közelít a teljességhez, hogy a jelenségnek lehetőleg minden fontos részletéről igyekszik véleményt mondani. Az aprólékosabb kutatások hiányában ez utóbbi adja a műnek mint vállalkozásnak az értékét. A magyar folklorizmus sokkal rétegzettebb, nagyobb múltú és kiterjedtebb, mint azt az eddig róla elkészített és megjelentetett tudományos elemzések tanúsítják.

Kardos D. László írása igen fontos elméleti kérdéseket érint. Mindenekelőtt magát a folklorizmust próbálja fogalmilag meghatározni. Bemutatja, milyen "külső" tényezők hatottak a magyar néptánra, majd történetileg kíséri végig a néptánc-folklorizmus útját. Minthogy a XVI. század második felétől vannak adatok magyar néptánc színpadszerű bemutatására, az olvasó számára elsősorban az a tanulság adódik, hogy a folklorizáció és a folklorizmus folyamata nem minden esetben, nem minden korszakban választható el egymástól. A XVIII–XIX. század fordulója előtt

kérdéses és vitatható, beszélhetünk-e olyan értelemben néptáncról, ahogyan azt a XX. század második harmadában megindult szervezett néptánc-gyűjtés nyomán tesszük. A magam véleménye az, hogy nem.

Mivel a tánc a modern nemzeti tudatban – Európa-szerte – nemzetkarakterológiai szerephez jutott, a XIX. századi Magyarországon erőteljesen a tánra irányult a figyelem. S hogy ez mennyire nem maradt hazánk határai között, mutatja számos romantikus zeneszerző magyar tánczenei, vagy magyar néptánczenének hitt dallam-földolgozása. A szerző azonban nem ezzel a korrall, hanem századunk jelenségeivel foglalkozik részletesen. Az 1930-as évektől értékeli-elemzi részletesen egészen napjainkig a néptánc-folklorizmust. Két ágát különbözteti meg, a közhasználatú és a színpadi táncot. A hangsúly egyértelműen az utóbbira esik, mert a szerzőt elsősorban esztétikai tárgyként érdekli a tánc. Hisz abban, hogy újabb és újabb művészi vállalkozásokkal a színpadra állított magyar néptánc egyszerűen interpretált-koreografált változatától a táncjátékon át a balettig a jövőben is magasrendű élményt nyújthat a nézőnek. Ez a magyarázata annak, hogy például a táncház-mozgalmat, mint csupán reprodukáló teljesítményt kevésbé értékeli, közművelődési-szabadidő töltő szerepét kevésbé veszi figyelembe. Eszménye a többször hivatkozott kodályi és bartóki példa, amelyet klasszikusként, a folyamatosság öröjeként követésre változatlanul alkalmasnak tart. A tanulmány számos pontján és befejezésében további tudományos igényű vizsgálatokra buzdít. A megoldandó feladatok közül végezetül kiemeljük, amit a szerző sajnálatos módon éppen csak érintett, azt, hogy világhajlenségről van szó, a párhuzamokra és kapcsolódásokra való rámutatásokat a jövőbeli kutatásoknak nem szabad elmulasztaniuk.

Kósa László

Karsai Ferenc: Jánoshalma néprajza.

Jánoshalma Nagyközségi Közös Tanács, Kecskemét, 1987. 761 l.

Jánoshalma, valamint a belőle kiszakadt Kékeshalom teljes néprajzi monográfiáját kívánta megírni a vaskos kötet szerzője. Műve értéke főleg adatközlésében rejlik. Majd fél évszázad néprajzi gyűjtését rendezte sajtó alá a helyi pedagógus, munkájának azonban nagy fogyatékoságai is vannak. Minden jószándéka ellenére nagyon meglát-szik a kötetben a rendszeres, áttekinthető néprajzi szemlélet hiánya. Az irodalomjegyzék ugyancsak hiányos, nemcsak általános művek, de még a földolgozott területre vonatkozó, helyi érdekű, jeles dolgozatok is hiányoznak belőle, ám kétségtelenül kiterjedt olvasottságról tanúskodik ebben az összeállításban is. Sajnos, a földolgozás jobbára két mintát követ, *A magyarság néprajza* (1933–1937) régen elavult szemléletét és Balassa István–Ortutay Gyula: *Magyar néprajz* (1979) című művének az előzőtől nem mindig elszakadó összefoglalását. A beosztás, az anyag fő elrendezési elve is az utóbbi könyv erős hatásáról tanúskodik. Három központi fejezete a következő: 1. A község népe. Társadalmi néprajz; 2. Anyagi műveltség. Tárgyi néprajz; 3. Szellemi műveltség. Folklor. Kiemelendő a függelékben közölt száz fénykép illusztráció forrásértéke.

K. L.

A király virágoskertje. Karcsai népmesék.

A meséket az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XX–XXI. kötete alapján (Budapest, 1985) közzétette Nagy Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 261 l. (Mesék, mondák, történetek)

A budapesti Akadémiai Kiadó a magyarországi kiadói élet korábban évtizedekig főnállott merev munkamegosztásának lazulása nyomán a Mesék, mondák, történetek c. sorozattal kísérletet tesz a gyermekek számára szóló magyar népmese-kínálat gazdagítására. A tudományos, szövegfolklorisztikai szabályok szerinti első kiadásból (1985) maga a gyűjtő válogatott ki harmincegy szép és érdekes szöveget. Az utószó is az ő munkája. Ebben olvashatunk a bodrogi Karcsa község történetéről, a mesemondás szokásáról (úgy ahogyan azt a közelmúltban Nagy Géza még tapasztalhatta, illetőleg emlékezet nyomán rekonstruálhatta) és végül a mesemondók egyéniségéről, életéről. Az ifjabb korosztályok számára Killer Marcella dekoratív, színes meseillusztrációi igyekeznek vonzóbbá tenni a könyvet. Kérdés, hogy a hagyománytól eltérő módon, átdolgozás nélkül gyerekek számára kibocsájtott mesék mennyire válnak eredeti formájukban kedveltekké? Hogy a kiadó a folklorisztikai szempontot sem ejtette el véglegesen, tanúsítja a kötet függelékében található jegyzék, amely a nemzetközi Aarne-Thompson és a magyar Berze-Nagy-féle mesetipológiai meghatározásokat tartalmazza.

K. L.

Kovács Lajos: Fejezetek Hencida község népeletéből.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 155 l. (Folklór és etnográfia 36.)

Az utóbbi két évtizedben a rendkívül fellendült helytörténetírás szerencsére – az esetek többségében – a néprajzi vizsgálatot is fontosnak tekintette az eseménytörténet mellett. Ennek köszönhetően számos településünk néprajzi arculatának több-kevesebb vonásával megismerkedhettünk. Hogy ezek a feldolgozások a helyi népi kultúra teljes képét meglehetősen ritkán tudják nyújtani, annak oka többnyire a szűkös terjedelmi kötöttség vagy pedig a szokásossá vált (a régi *Magyarság Néprajzát* követő) túlzott tematikai tagoltság. A jelen munka, mely egy monografikus igényű feldolgozás előzményének tekinthető, már címének megválasztásával elejét veszi az említett kifogásnak.

A Sárrét-melléki bihari település múltjából felidézett mozaikképek a század eleji paraszti életmód több tájspecifikus elemét mutatják meg, a megszokott tematikai rendszerezéshez igazodva. Az építkezés témakörben különösen a *nádmesterek* tevékenysége és a lakóház élete érdemel említést. A földművelés és állattenyésztés szűkre szabott, nagy vonalakban való ismertetése után a víznyerés szemléletes leírása jelent újdonságot. A táplálkozási fejezet alaposabb vizsgálatot tükröz, melyből a különböző tartósítási eljárások hívják magukra a figyelmet. Számos helyi vonat-

kozást, jellemzőt tartalmaz az emberi élet szokásainak részletesebb tárgyalása, valamint a szűkre szabott néphit-példatár.

Selmeczi Kovács Attila

Kresz Mária: A csákvári fazekasság.

Székesfehérvár, 1987. 87 l. (A Fejér Megyei Múzeumegyesület kiadványai 1. Az István Király Múzeum közleményei B. sorozat 35.)

Kresz Mária, a magyar népi kerámia legkiválóbb kutatója gyermekkori élményként ismerkedett meg a csákvári fazekassággal, s többek közt ez ébresztette föl benne az egyetemi néprajzi tanulmányok iránti érdeklődést. Szomorú tény, hogy tudományos kutatásainak talán legkedvesebb tárgyáról írt dolgozata lett életében utolsónak megjelent könyve.

A mű, címének pontosan megfelelően, monografikus földolgozás. Tartalmaz múltra vonatkozó fejezeteket, amelyek főleg céhes és ipartestületi iratok alapján készültek, és bemutatja a múlt század végétől a közelmúltig terjedő évtizedeket, amelyeket Kresz Mária mintegy félévszázadot átívelő helyszíni néprajzi gyűjtései tártak föl.

A XIX–XX. században Csákvár a Dunántúl legnagyobb fazekasközpontja volt. Termékeinek keresettségét annak köszönhetjük, hogy sokféle – és köztük tűzálló – edényt gyártottak itt. Vásárló körzetébe beletartozott majdnem az egész Duna–Tisza köze, az Északkelet- és a Kelet-Dunántúl. Az agyagiparral foglalkozó mesterek valóságos hierarchikus csoportokat alkottak (fazekas, tálás, korsós stb.) és városrészenként is elkülönültek. Az egykori mezőváros céhe a hasonló szintűek között korai alapítású (1778). Forma, technika, motívumkincs szempontjából a csákvári fazekasság az észak- és kelet-dunántúli királyi városok nagymúltú, középkori fazekasságának örököse, sőt Kresz Mária – a kiváló minőségű agyag régi ismertségére alapozva – úgy gondolja, hogy fazekassága akár a római korig visszanyúlhat. A munka nagy részét a mesterség ágainak leírása, különbségeik rögzítése, a vásárlás, kereskedelem, s végül a csákvári edény használatának bemutatása teszi. Tárgyának megfelelően igen gazdag az illusztráció. A negyvenhárom képtáblán többszáz fénykép szemlélteti a csákvári tárgyfüleségek sokaságát és a fazekasmunka szakaszait. A szövegközi fényképek és rajzok száma is igen nagy. A tanulmány, mely a dunántúli fazekasság eddig gyér szakirodalmát gyarapítja, további vizsgálatokra szólító buzdítással zárul.

Kósa László

Kunt Ernő: Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 299 l.

Kunt Ernő könyve a magyar parasztságnak a mulandósághoz fűződő viszonyát értelmezi. Nem csupán a temetési szokásokat elemzi, hanem a halállal, halottal kapcsolatos egyéb megnyilvánulási formákat is. A néprajzi elemző módszer mellett segítségül hívja az általános rendszerelmélet módszereit. A szerző megállapítja: "a halállal kapcsolatos ismereteket, stratégiákat és intézményeket az adott társadalom kultúrája foglalja magában. Ezeknek a kifejezés- és fenntartásmódja mindig kultúr-specifikus. Egy adott kultúra tagja e stratégiákkal és ismeretekkel nem elementáris mivoltukban találkozhat, hanem a kultúrát jellemző jelekben, szimbólumokban." A paraszti világképet a vélekedések és viselkedési utasítások rendszereként értelmezi, a halálképet pedig a mulandóságra vonatkozó ismeretek rendszereként.

A magyar parasztság hagyományos halálképét rendkívül sokrétűen vizsgálja a szerző az objektív (nappal-éjjel, hét, hónap, év jeles napjai) és a szubjektív (egyéni időérzete) időszemlélet kapcsán. E részben ír a halálnemek hagyományos megítéléséről, s végezetül az életkorok halálhoz való viszonyát elemzi. Ezután következik a magyar parasztság olyan szokásainak bemutatása, melyek a haldoklóval és a halottal kapcsolatosak, a halál előjeleitől a temetőig. A magyar nyelvterület számos pontjáról olvashatunk példákat, idézeteket, főként a szerző saját gyűjtéseiből, de természetesen a szakirodalomból is a haldoklóval, halottal kapcsolatos szokásokra, hiedelmekre (pl. holttest felkészítése, a halál hírüladása, sírásás, sírjelkészítés, halottnézés, siratás, virrasztás, koporsóbatétel, búcsúztatás, kikísérés, elföldelés, tor). Az elhunyt emlékezetének őrzése a gyász, valamint az a hiedelem, hogy a lelke visszajár, vagy vissza lehet hívni. Ez utóbbira hivatottak az ún. halottlátók. Kunt Ernő az 1907–1978 között gyűjtött szövegek alapján elemzi a halottlátók hagyományos tevékenységét.

Az elméleti összegzés a temetkezési szokások rituális rendszeréről szól. Záródekképpen az élet és halál kérdését fejtegetve egy székely népmesét elemez a szerző, *A halhatatlanságra vágyó királyfit*.

A könyvet Kunt Ernő művészi felvételei illusztrálják.

Kunt Ernő, a néprajzkutató és pszichológus nagy gyűjtési tapasztalattal és elméleti felkészültséggel sikerrel teljesítette az általa megjelölt célt: "Abban a reményben írok, hogy nemcsak hiteles néprajzi megközelítést nyújtok a választott témáról, hanem e más kultúra vizsgálata során talán található néhány olyan támpontot is, amely korunk emberét segítheti a mulandóság gondjában. Ebben az örök gondban, amellyel az ember ma – nem közösségi, hanem intézményesített körülményei folytán – menthetetlenül magára marad."

Tátrai Zsuzsanna

Lábadi Károly: *Kopácsi vízi élet.*

Forum Könyvkiadó–Magyar Képes Újság, Újvidék, 1987. 150 l.

Évtizedeken át a legkidolgozottabb ága volt a magyar anyagi kultúrakutatásnak a halászat, ezt az előnyét azonban már régen elvesztette, sőt az utóbbi évtizedekben elhanyagolt területté vált. Lábadi Károly könyvének ez a tény adja egyik nevezetességét, a másik pedig az, hogy könyve az első önálló mű, amely egy hajdani halászfalu életében a halászzal összefüggő dolgokról – legyenek azok szerszámok vagy népköltészeti alkotások – együttesen ad számot.

Kopács község a jugoszláviai Drávaszögben, Baranya legdélibb peremén, a Duna és a Dráva összefolyásának közelében fekszik. A települést évszázadokon át holtágak, tavak, rétek övezték, egyúttal lakosságát is védtek, biztosították megélhetését. Történetében egészen a múlt századi folyamszabályozásig a legfontosabb foglalkozási ág volt a halászat, melynek alapelemei, a módszerek és az eszközök, a nagyüzemi gépesítés közelmúltbeli beköszöntéig, hosszú időn át keveset változtak. A kopácsi példa is bizonyítja, hogy a halász jórészt maga készítette szerszámaikat és majdnem minden egyéb kellékét, továbbá munkájában messzemenően tekintetbe vette a hal élettani tulajdonságait és viselkedését. Lábadi könyve huszonegy kisebb fejezetében ezekről a kérdésekről olvashatunk legtöbbet. Sikerült még olyan nagyműtű, egyszerű módszereket rögzítenie, mint a kézzel történő halfogás és a régóta tiltott szigonyozás, megörökítette a bonyolult jégalatti halászatot is. Mindemellett bemutatja a halászok házáat, jellegzetes konyhóját, a csónakot, a *csiklét*, foglalkozik a hálókötés mesterségével, megismerteti a halfajokkal, sőt a halak betegségeivel is. Egy bő fejezet részletesen közli halételek receptjeit. Közben olyan, ma már ritkaságnak számító érdekességekről olvashatunk, mint a rákfogás és a rák konyhára kerülése. Lábadi Károlyt eddig elsősorban folklórkutatóként ismerte a magyar néprajz, ezért nem meglepő, hogy a könyv másik hangsúlyos része a halászat folklórvonatkozásait tartalmazza. Ami a népköltészeti szövegeket illeti, a gyűjtő aratása ezúttal kevésbé volt gazdag, mert az anyag alig köthető a helységhez, hiszen jórésze a magyar nyelvterület más vidékein is föllelhető, nem sokban különböző változatokban. Jelentőségét a környezet, az életmóddal való összefüggés adja meg, nem valamifajta kopácsi halászkülönlegesség. Inkább elmondhatjuk ezt a vízi hiedelmekről, például a titokzatos vezérhal mondjáról és a hajdani halászmulatságokról, halászbálokról. Mint minden természetben élő ember, a kopácsi halász is jó ismerője volt az időjárási jelenségeknek, a növényzet és az állatvilág változásainak, amelyekből "olvasni tudott", akár a víz színéből és a madarak énekéből.

Lábadi Károly könyvéről el lehet mondani ugyanazt, amit számos mostanában megjelenő műről: az utolsó percekben sikerült megörökítenie egy letűnő világot. A kopácsi halászélet ugyanis ma már majdnem teljesen a múlté. Az időközben lepadt lakosságú községben már alig néhányan halásznak. Lábadi történeti folyamatban mutat be egy ősi mesterséget, de nem az elmúlás fölötti tűnődés hangulata fogja meg legjobban az olvasót, hanem a mesterség megörökítésének szeretete.

Kósa László

Leírtam életem...

Népi önéletírások. Közzéteszi: Pillich László és Vetési László. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987. 389 l.

Nagyon népszerűek Romániában is a népi önéletírások. A sort 1971-ben Tamási Gáspár *Vadon nőtt gyöngyvirágja* nyitotta meg, ezt Györi Klára *Kiszáradt az én örömen zöld fája* (1975) című könyve követte. Az előbbi a székelyföldi Farkaslaka, az utóbbi a mezőségi Szék hagyományos paraszti világába vezetett el. 1979-ben pedig ugyancsak a Kriterion kiadásában jelent meg *Így teltek hónapok, évek* címmel öt szerző önéletírásából hosszabb-rövidebb részlet. Ez utóbbiak már részben az előző kettő népszerűségének hatására keletkeztek. A kolozsvári Korunk szerkesztősége 1982-ben meghirdetett pályázata (*Sors és emlékezet*) is sokakat ösztönzött élettörténetük leírására. E pályázatra beérkezett népi önéletírásokból válogatta össze és tette közzé *Leírtam életem...* címmel a kötetet a két fiatal, a népi kultúra értékeinek feltárásán fáradozó író-szerkesztő: Pillich László és Vetési László.

A századforduló, az amerikai kivándorlás, az első világháború hősei immár szinte valamennyien levonultak az emlékezések színteréről. Helyüket fokozatosan a következő évtizedek eseményeinek résztvevői-átélői foglalták el. Lassan megöregedett az a nemzedék is, amely a két világháború közötti társadalmi-politikai életnek, majd a második világháború borzalmainak és az azokat követő nagy átalakulásoknak volt részese, hőse, vagy még inkább szenvedő alanya. Az utóbbi negyven-ötven esztendő, úgy tűnik, elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a lelki feltételek beérjenek e nemzedék számára is az átélt történelmi-egyéni események bevallásához, megírásához.

A *Leírtam életem...* is ilyen vallomásokat, visszaemlékezéseket tartalmaz. A kezen egy tucat szerző írásai megismertetnek a századelő kivándorlóinak belső lelki vívódásaival, a kivándorlás tragikumával, de ugyanakkor a vándorlás, pénzszerzés vidám, sikerélményekben gazdag oldalával is (a székelyudvarhelyi Bucsy Gábor és a magyarlónai Krasznai György írásai). Bemutatásra kerül egy székely falu napszámósélete, a két világháború közötti parasztgazdálkodás évi munkarendje, az étkezés, öltözködés, udvarlás szokásanyaga, az élet nagy eseményei közé tartozó háztűznéző és lakodalom paraszti szertartása (a gyulakutai Simó József, a mérai Horváth János Cifra, a szépkenyerűszentmártoni Kiss István, a sajóudvarhelyi Kocsis Ernő írásai). Elénk tárul a paraszti sorból való kiemelkedés egyik módja, az iparossá válás folyamata, az asztalos- és kovácmesterség bemutatása (a kisiklói Fodor Sándor és a szentmargitai Muresan Ioan írása). Újabb adalékokat kapunk a második világháborút közvetlenül megelőző évek bukaresti szolgálatairól, a háborús hányattatásokról (az újszékelyi Buzogány Béla írása), az aranyospolyáni Nagy Ferenc, a bánági sváb Bischof Tobias és az aranyosgyéresi Munteanu Mihainé vallomása más-más megközelítése a két világháború okozta mérhetetlen szenvedésnek.

A kötet valamennyi önéletírása jelentős hozzájárulás egyben a műfaj gazdagításához, Buzogány Béla, Bucsy Gábor és Krasznai György alkotása már-már megüti az irodalmi mércét, nyelvi-stilisztikai és szerkezeti érettségével. Valamennyiük közös értéke: példamutató emberi helyállásuk a legembertelenebb körülmények között is.

Szabó Zsolt

Magyar Néprajzi Atlasz.

Atlas der ungarischen Volkskultur. Atlas of Hungarian folk culture. I–III. kötet. 220 térkép. Szerkesztette Barabás Jenő. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

A magyar néprajz központi, nagy feladatainak egyike szinte félévszázadon át a Magyar Néprajzi Atlasz elkészítése volt. Megvalósításának ötlete még az 1930-as évek elején vetődött föl, de szép kezdet után a második világháború közbejöttével lekerült a tudományos tervezés napirendjéről. 1955-ben foglalkoztak ismét munkálataival. Időközben az Európa-szerte megindult és jelentős eredményeket fölmutató más atlaszkészítések mintájára módszertanilag jól megalapozott elképzelés kivitelezéséhez fogott egy, a magyar néprajztudomány történetében páratlan vállalkozási kedvvel alakult munkacsoport. A 200 téma kérdéseit tartalmazó füzeteket 1959 és 1969 között 420 magyarlakta településen töltötték ki a tervezők létszámát sokszorosan meghaladó gyűjtők. A több millió adat és a mintegy 40 ezer fényképfölvétel a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának adattárába került, mivel a vállalkozás pénzügyi alapját az Akadémia biztosította és "telephelyül" ezt az intézményt jelölte ki. Az a 14 munkatárs, aki végül a térképlapokat elkészítette, ugyancsak a Kutatócsoportból, továbbá az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszékéről (Budapest), a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékéről (Debrecen), valamint a budapesti Néprajzi Múzeumból került ki. 1972-ig folytak a kiegészítő és ellenőrző gyűjtések, egyidejűleg készültek a térképlapok is. A térképek grafikai kivitelezése és a nyomdai munkálatok elhúzódása az oka a kiadás tetemes elhúzódásának. A különböző előtanulmányokban ígért szöveges kísérő tanulmányok (kommentárok) egyelőre nem láttak napvilágot, ellenben a munkatársak időközben megjelent szaktanulmányaiban bőven találkozhat az érdeklő a különben forráskiadvány Magyar Néprajzi Atlasz térképlapjairól levont tanulságokkal. Ezekből az is kiderül, hogy a magyar népi kultúra történetéből hozzávetőlegesen a XIX–XX. század fordulóját mutatja be a mű. A kérdéscsoportok összeállításában azonban – helyesen – úgy történt, hogy a későbbi időszakokra is rögzítettek adatokat, és a korábbi állapotok rekonstrukciójához is szilárd támpontot nyújt nem egy térképlap.

Az első 220 térkép a mű egyharmadát jelenti és a következő területeket foglalja magába: településkép, ugarolás, trágyázás, szántás, boronálás, vetés, aratás, a gabona összerakása, csépelés, nyomtatás, gabonatarolás, burgonyaültetés, szőlészet, borászat, szénamunka, tehénfejés, fogatolás, kasztrálás, háziszárnyasok, állatirányító szavak, juhászati építmények, kosarazás, juhgazdaságok, juhfejés, juhtejföldolgozás, szekér és kocsi, emberi erővel történő szállítások. Mindössze három munkatárs: Barabás Jenő, Paládi-Kovács Attila és Szolnoky Lajos érdeme ezeknek a térképeknek az elkészítése.

A tartalomjegyzék főcímeit a mű angolul is megadja, egyébként német fordításban találjuk a térképek magyarozatát, jelfözloldását. Noha az európai néprajzi atlaszmunkák hőskora elmúlt, a Magyar Néprajzi Atlasz, minthogy igazodott korábbi példákhoz és elképzelésekhez, igen nagy nemzetközi, szakmai jelentőségű. Nem elhanyagolandó értéke, hogy a teljes magyar nyelvterületet mutatja be. A Magyarországgal szomszédos országokban – Románia kivételével, ahol nem hivatalos

úton sikerült a feladatot véghezvinni – államközi, tudományos csereegyezmények biztosították az adatgyűjtést. Az utókor igazolta a kezdő szerkesztőbizottság bátorságát, amennyiben ők nem követték a Magyar Nyelvatlasz példáját, amely a térképező módszer megsértésével a mai Magyarország területén és a szomszédos országokban fölvetett kutatópontokat egy térképlapon, de eltérő léptékkel ábrázolja.

Kósa László

Malonyay Dezső: A magyar nép művészete.

Hasonmás kiadás. Helikon kiadó, Budapest. I. k. A kalotaszegi magyar nép művészete. 1907/1984. 286 l.; II. k. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete. 1909/1985. 319 l.; III. k. A balatonvidéki magyar pásztornép művészete. 1911/1985. 304 l.; IV. k. A dunántúli magyar nép művészete (Veszprém, Zala, Somogy, Tolna). 1912/1986. 370 l.; V. k. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe. A palócok művészete. 1922/1987. 333 l.

Az 1980-as évek hasonló kiadásai között az egyik legnagyobb méretű vállalkozás Malonyay Dezső máig meg nem haladott magyar népművészeti sorozatának megjelentetése. Ha teljes sorozat árverésre került az utóbbi évek könyvaukcióján, a legrágábbban eladott könyvek közé tartozott sok éven át. A századeleji, szecessziós könyvművészet remekének nem annyira néprajz-tudománytörténeti, mint általános magyar művelődéstörténeti jelentősége van. Malonyay, a kor neves művészeti írója, fölkarolta a Magyarországon is divatossá vált preraffaelita eszméket, melyek hívei azonban itt nem a középkori, hanem a népi művészetben keresték az eszményeket. Malonyay népes munkatársi csoporttal dolgozott, jórészt fiatal művészekkel, az illető vidéket jól ismerő rajztanárokkal, újságírókkal, más értelmiségiekkel. Ő csupán összegezte, megírta a szöveget, elrendezte a képeket, amit a munkatársak gyűjtöttek a vállalkozás számára. A rendkívül értékes fényképek és rajzok, minthogy azóta pótolhatatlanok, képezik az ötkötetes mű legnagyobb értékét, ellenben a szöveg már a maga korában is elmaradt a tudományos igényektől, inkább az ismeretterjesztést szolgálta, nem tartalmaz elemzéseket, pontos értékeléseket. Leginkább ezért fogadta a kortársi néprajz idegenkedéssel és bírálattal a munkacsoport teljesítményét. Elégedetlenség forrása volt az is, hogy Malonyayék jelentős támogatást kaptak a kulturális kormányzattól, míg a néprajztudomány központi intézményei az idő tájt anyagi gondokkal küzdöttek. A professzionális néprajz befolyásos tudósainak népművészetképe is különbözött. A díszes és ünnepi tárgyakkal szemben az egyszerűségben megmutatózó parasztművészetet részesítették előnyben, és a legkorábbi (vagy annak vélt) stílusrétegek után kutattak. Mindazonáltal Malonyayék kiadványsorozata testesítette meg a közvélemény szemében a magyar népművészetet, és példanyagát a néprajzi szakmunkák legalább félvszázadon át meg-megújulón használták azután is, hogy a kötetek eszmei háttérét alkotó népművészet-divat eltűnt.

A szép és igényes kiállítású hasonló kiadás első kötetéhez kapcsolódóan Kósa László írt kísérő tanulmányt *Malonyay Dezső és "A magyar nép művészete"* címmel. Ebben a mű keletkezéséről olvashatunk, ami összefügg az első kötet

helyszíne, az erdélyi Kalotaszeg iránti tudományos és művészi érdeklődés kialakulásával.

L. K.

Mély a Tiszának a széle...

Összeállította: M. Csizy Jolán. Versegly Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1987. 119 l.

A 93 kottával közölt magyar népdalt tartalmazó gyűjtemény összeállítójának az volt a célja, hogy számba vegye a Tiszával és környezetével foglalkozó népi lírát. A közművelődési szerepű daloskönyvnek azonban van egy figyelemre méltó tudományos tanulsága is. Tiszát említő népdalaink az egész magyar nyelvterületen elterjedtek, tehát egyáltalán nem kötődnek a folyó környezetéhez. Ez a tény ismételtén aláhúzza azt a folklórkutatásból jól ismert tételt, hogy az újstílusú magyar népdal mennyire általános tartalmú, regionális, személyi vagy másféle kötődése csekély.

K. L.

Nagy Dezső: Magyar munkásfolklór.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. 324 l.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi (később) Folklore Tanszékén az ötvenes években munkásfolklór munkaközösség jött létre. 1950-ben szervezte meg szovjet mintára Ortutay Gyula a tanszék akkori oktatóiból és külső munkatársakból. Dégh Linda, Dömötör Tekla és Katona Imre mellett tagja volt az akkor még egyetemista Nagy Dezső is. A kezdeti lelkesedés után a vélt vagy valódi várakozások gyöngülésével a szervezett kutatások nem folytatódtak. Egyedül a munkásdalkutatásban tartott tovább a lelkesedés a hatvanas évek végéig – azután szép lassan az is elmúlt, ám nem nyomtalanul. Két nagyobb bibliográfia tekintette át a nemzetközi és magyar munkásfolklór szakirodalmát. Voigt Vilmos 1968-ban az egyiket, Nagy Dezső 1977-ben a másikat adta közre. Rá tíz évre napvilágot látott Nagy Dezső összegző munkája is, a *Magyar munkásfolklór*.

Viszonylag kevés elméleti fejtegetéssel és nagyon sok jól kiválasztott, találó szövegrészlettel találkozunk a kötetben. Nagy Dezső a magyar munkásfolklór gyökereit három forrásban keresi: a hazai antifeudális mozgalmakban (1. fejezet), a céhéletben (2. fejezet) és a bányászfoklórban (3. fejezet). E két utóbbi témát a néprajzkutatók és történészek régóta és alaposan kutatták, úgyhogy a szerző nem is említi valamennyi alapvető munkát, még a bibliográfiában sem. Négy fejezet Magyarországon kívüli tájakra vezet az olvasót (amerikás magyarok folklórja, az emigrációs munkásdalok, a szomszédos országok magyar nyelvű munkás- és parasztdalai, valamint a nagyvilág forradalmi és munkásdalai). Történeti alakulásában, fejlődésében követi a magyar munkásfolklór hazai alakulását. Az említett kezdetek után a hazai

agrárszocialista mozgalmak költészetével (kb. az 1890-es évektől), a két világháború közötti korszak hagyományaival, valamint a háborús és a háború utáni évek magyar munkásdalaival foglalkozik.

A magyar munkásfolklor speciális csoportjait, műfajait sok példával szemlélteti a szerző. Akár nemzetközinek is tekinthetők az esküformák. Kialakult egyébként "ellenműfajuk", a "visszaesküvő" szöveg is. Az alkalmi jellegű munkásfolklor némely termékei olykor neves (pl. Szatmári-Szatyi Sándor, a Népművészet Mestere), olykor névtelen szerzők alkotásai. Alkalmi kiadványokban, rölapokon, újságokban (pl. a Népszavában), kéziratos formában és természetesen a szájhagyományban terjedtek.

A legjobban kutatott területnek a munkásdalok világa tekinthető. Ezekre már Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László is fölhívta a figyelmet – gyűjtöttek is ilyen dalokat.

A korai naiv, laikus munkásszerveződések vallási mintára alkottak meg sok szöveget. Ilyenek a munkás tízparancsolatok, zsoltárok, káték, valamint a munkás miatyánk. Messianisztikus szövegek maradtak fenn a Pokrócz-féle mozgalomból, melynek lelkes híve volt a fiatal Veres Péter is.

A magyar munkásfolklor-kutatások sok területen kapcsolódnak a városi néprajzhoz. Nagy Dezső is utal például az ebben a tekintetben úttörő, múlt századi Réső-Ensel Sándorra. Több évtizedes saját kutatásainak gyűjteményét tárja elénk. Egyes műfajokat megfelelően illusztrál, de a történeti–irodalmi–nyelvészeti elemzések még váratnak magukra. Sokféle "keverékműfaj" található ezen a területen, amely adalékot szolgáltat a folklorizmus- és városi néprajzi kutatásokhoz.

Balázs Géza

Néphagyományok új környezetben.

Tanulmányok a folklorizmus köréből. Szerkesztette: Bíró Zoltán, Gagy József és Péntek János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987. 244 l.

A hetvenes évek elején a romániai magyar sajtóban hosszas és szenvedélyes vita folyt a népi műveltség helyzetéről, jelenéről, jövőjéről. E vita tanulságainak általánosítása, tárgyilagos összegzése, alapos elméleti elemzése elmaradt. Talán nem volt meg a kellő távlat, a kellő elméleti tájékozódás, igen erős lehetett még a hagyományos népi műveltség megtartó erejébe vetett hit, kevesebb volt a negatív tapasztalat. E kötet szerzői ha nem is közvetlenül e vitákhoz kapcsolódva, de mindenképpen elméleti felkészüléssel és Hargita megyei tereptapasztalattal megpróbálják tárgyilagos képét nyújtani a hagyományos népi kultúra rendszere szétesésének, az új, városi környezetbe való be- vagy be nem épülésének.

Kultúrelméleti írásokat tartalmaz a kötet a népi műveltség mai helyzetéről, áttételesen az egész nemzetiségi kultúráról. Péntek János a kötet elé írott bevezetőjében áttekinti a nemzetközi és a romániai, ezen belül a romániai magyar folklorizmuskutatás történetét. Tisztázza: a folklorizmus műszo a kötetben mindig neofolklorizmust jelent abban az értelemben, hogy a hatvanas évektől megélnékülő nemzet-

közi kutatásokhoz kapcsolódnak, nem terjednek ki a néprajztudománnyal egyidős népi és nem népi kultúra kölcsönhatásának történeti vizsgálatára.

Az első hét tanulmány általános elméleti megalapozást nyújt, elsősorban fogalmakat tisztáz. Bíró Zoltán kommunikációelméleti alapon úgy határozza meg a folklorizmust mint kommunikációs folyamatot és végeredményt. E folyamat "révén a népi kultúra egy eleme, elemcsoportja az eredetitől eltérő, idegen környezetbe kerül, és maga a folyamat önmagán túlmutató, másodlagos (társadalmi, esztétikai, politikai stb.) jelentéssel bír". Ezen az alapon a folklorizmusnak négy alaptípusát határozza meg: tudományos, reprezentációs, mindennapi és művészi. Bodó Julianna a népi műveltség jelképeinek szerepváltásáról értekezve kimutatja, hogy e jelképek, kiszakítva az őket létrehozó, éltető kapcsolatrendszerből, hogyan válnak eszközzé, e szimbólumok révén önmaguk jelképévé. Mihai Pop és Dumitru Nicu tanulmányai a tudományos és a reprezentációs folklorizmusnak elsősorban román vonatkozásait tárták fel, noha a fogalmat egyikük sem használja.

A kötet második felében ún. esettanulmányok sorjáznak a homoródalmási köszönési formák változásáról, az árcsói kerámiavásárról, a színpadra vitt népszokásokról, a csikszeredai táncház-jelenségről, a népi kultúra szembeszökő elemeiről a városban, a szüreti bálók újabban divatba jött szokásáról, az ún. tiszta forrás műfajáról, a népzenei fesztiválok uniformizáló, erodáló hatásáról, a paraszti öltözködési kultúra változásának vizsgálatáról.

A könyv utóéletéhez tartozik, hogy mivel a hivatalos szervek teljesen elszoktak az őszinte tényfeltáró hangtól, a megjelenést követő egy hónapon belül Hargita megyében megtiltották a kötet forgalmazását, a szerzőket "kiátkozták", az évek óta működő Etnológiai Kört betiltották.

Szabó Zsolt

Népi kultúra – népi társadalom. Folclorica et ethnographica.

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának évkönyve XIV. Szerkesztette: Kósa László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 451 l.

A kiadói munka lelassulása miatt a korábban még évente, majd kétevente megjelenő évkönyv hosszabb szünet után látott napvilágot. Így kissé kérdésessé válik eredeti feladata, az akadémiai intézeti munka eredményeinek publikálása. Hiszen három jeles szerzője, mindannyian a tudományok doktorai, nem érte meg, hogy tanulmányát nyomtatásban lássa viszont (Bodrogi Tibor, Tárkány Szücs Ernő, Takács Lajos). Egyébként a kötet változatos képet nyújt a vezető magyar néprajzkutatási intézmény munkájáról. Alig akad tartalmában egy-két írás, amelyet tematikailag egymás mellé lehet sorolni. Mind tárgyválasztásban, mind módszerben szerteágazó a Kutatócsoport munkatársainak és néhány külső szerzőnek az érdeklődése.

Bodrogi Tibor (Morgantól Godelierig: a rokonság kutatása) Morgan-monográfiájának egy fejezetét adta közre, képviselvén a tudománytörténetet és az etnológiát. Az etnológiához közelít etnogenezis vizsgálatával Veres Péter (A magyar nép

kialakulása és korai etnikus története), egyúttal a történetírás és a néprajz kapcsolatát is reprezentálja. Két dolgozat klasszikus tárgyi néprajzi fölfogású, ám az egyik csupán egyetlen jelenségre figyel (Takács Lajos: A talajelőkészítés egyik hajdani, speciális formája: a felturítás), a másik viszont tipológiai tanulmány (Selmeczi Kovács Attila: Kézimalmok a Kárpát-medencében). Tárkány Szücs Ernő ugyancsak tipológiát készített jogtörténeti, jogi néprajzi aspektusból (A jószágellenőrzés égetett jeleinek regionális rendszere Magyarországon). Elméleti érdeklődésű Tüskés Gábor és Niedermüller Péter tanulmánya. Míg azonban az előző (A protestáns közösségek népi kultúrájának néhány kérdése) egy alig vizsgált területet pásztáz, a másik (Irányzatok és módszerek a néprajzi szokáskutatásban), címének megfelelően, kutatástörténet felé tájékozódik, és első lábjegyzetében egy monográfia bevezető, önmagában is megálló részének jelöli a szerző. Kunt Ernő egy Magyarországon korábban ismeretlen kutatási ág bemutatásával jelentkezik (A fénykép a parasztság életében. Vizuális-antropológiai megközelítés). Gazdagon illusztrált írása mezőkövesdi anyagot dolgoz föl. A következő négy tanulmányt összeköti, hogy túlnyomólag "jelenkutatás" a tematikájuk. Kiss Mária változástesztet végzett, egyben a magyarországi nemzetiségekre vonatkozó ismereteket is gyarapította (A szokásformák állandósága és változékonysága a Pest megyei délszlávoknál). Kríza Ildikó egy hosszabb egyesült államokbeli tanulmányút eredményeiből egyidejűleg a magyar emigrációkutatások gyér számát szaporítja (Ünnepek és hétköznapok az amerikai magyarságnál). Hop-pál Mihály egy 1974-es kisterenyei (Nógrád m.) lakodalom szemiotikai elemzését végezte el (Technika és rítus. Egy lakodalom jelrendszere). F. Nagy Géza a Kutatócsoport egyik korábbi jelenvizsgálatának keretében készített tanulmányt (A párválasztás Varsányban). Végül Pogány Mária dolgozata (Az ipari szakmák, a közép- és felső szintű tanulás hatása a falusi életforma változásában. Tiszaigar, 1945–78) inkább a szociológia, mint a néprajz tárgykörébe tartozik.

K. L.

Népművészeti örökségünk. A tárgyi néprajz Békés megyei emlékeiből.

Szerkesztette Gecsei Lajos. Békéscsaba, 1987. 222 l. (Fekete Könyvek kultúrtörténeti sorozat 10.)

Magyarországon jól ismert a Kner Nyomda nagy múltja, és az, hogy a mai Békés megye több helységében található üzemei. A Kner Vállalat 1973 és 1979 között *Békés megye néprajza* címmel miniatűr könyvekkel kedveskedett a gyűjtőknek. Ezek könyvüzemi forgalomba nem kerültek, a Hungarológiai Értesítőben sem ismertették őket, mert önmagukban inkább érdekességként, s nem tudományos vagy művészi teljesítményként voltak értékelhetők. Témájukat külön-külön egy-egy kisebb tárgykörből választották. Az apró képeket rövid írás kísérte. Másként hat a kis könyvek anyaga összegyűjtve, együvé szerkesztve, az illusztrációk fölnagyítva a "Fekete Könyvek" címet viselő Békés megyei kultúrtörténeti sorozat önálló köteteként. Értéke elsősorban képanyagában mutatkozik meg. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az alcím, amely szerint a könyv Békés megye tárgyi néprajzának népművészeti

örökségét mutatja be, nem egészen pontos. A kötet összeállítói túlnyomórészt a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum és a budapesti Néprajzi Múzeum tárgyaiból válogattak. Ezeken kívül Koppány János tótkomlói magángyűjtő és az orosházi Szántó Kovács János Múzeum kollekciónak, valamint meg nem nevezett kisebb magángyűjteményből láthatunk tárgyakat. Hiányzik például az ország egyik legrégebbi múzeumának, a gyulainak az anyaga, s ugyanígy hiába keressük a kisebb békési, szeghalmi, szarvasi stb. múzeumok népművészeti darabjait. A pontossághoz hozzátartozik, hogy a budapesti és a békéscsabai múzeumok a mai Békés megye egész területéről őriznek beletárolt tárgyakat s így – noha a kötet képein zömmel békéscsabai és tótkomlói népművészet látható – a bemutatás köre viszonylag széles, kiterjed a mai Magyarország nyelvileg, nemzetiségileg s talán kulturálisan is legösszetettebb megyéjének majdnem egészére. A válogatók szándéka eredetileg is a szép, a mutatós tárgyak egybegyűjtése volt, a kötet megtartotta ezt az arcélt. Kerámia, szöttek, festett bútorok, hímzések, pásztortárgyak, egyéb faragványok (háztartási, háziipari eszközök) sorakoznak a szöveg között összesen tizenkét fejezetben. A hét szerző közül mindössze ketten élnek a megyében, egyikük műgyűjtő. A budapestiek túlsúlyát a budapesti Néprajzi Múzeum anyagának bemutatása indokolja, egyúttal azonban a megye néprajzos muzeológus szakember-ellátottságáról is árulkodik. A kis írások népszerű hangvételűek, színvonaluk igen változó. Ennek ellenére mégis tartalmaznak új ismeretet, mert tárgyakban többségük első közlés, vagy előzményre alig támaszkodhatott.

Kósa László

Novotny Tihamér: Első világháborús katonaemlékek.

Antropológiai és művészetszociológiai vizsgálat. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987. 228 l.

A szerző mindjárt a bevezető sorokban pontosan megjelöli könyvének célját: "... egy sajátos történelmi helyzeten keresztül mutassa be a századfordulóra erősen uniformizálódó mindennapi kultúra és a megszűnni látszó hagyományos népművészet párharcát". A sajátos történelmi helyzet adott volt: a földrészt átfogó első modern háború. Ennek időszaka egybeesett Magyarországon az ipari tömegtermelés mindennapos használati tárgyainak széleskörű elterjedésével. A katonai és a hadifogoly-élet különleges körülményei, a hazától való nagy távolság, a polgári életbe való visszatérés gyakran igen messze eső realitása, az állandó életveszedelem olyan művészkedési-önmegvalósítási hajlamokat, egyben szórakozási formákat hívtak elő az emberekből, amelyekkel a "civil" életben nem, vagy alig találkozhatunk. Az "alkotók" nem hivatásos művészek voltak. A világháború története a közelmúltban még eleven élményként élt, résztvevőinek utolsó nemzedéke az utóbbi évtizedben hunyt el, de emléktárgyakat, tárgyaikat családjuk nagy számmal őrizte meg vagy őrzi. Az utóbbi felsorolt körülmények is indokolták a vizsgálat elvégzését.

Két nagy területe – a már említett – front és a hadifogság. Mindkettő előhívta az emberekből azt a törekvést, hogy addig szokatlan, új helyzetüket otthonosabbá,

egyedivé tegyék. Ezért igyekeztek fedezékeiket, barakkjaikat tetszetősen berendezni. Így keletkeztek a legkülönfélébb ötleteket megtestesítő emléktárgyak. Anyaguk többnyire a környezetből, rendszerint addig erre a célra föl nem használt tárgyakból (pl. elhasznált harcászati eszközök) került ki. Sok volt köztük a játék, az ajándékcéllal készült darab és az ereklye, azaz szomorú események, elhalt bajtársak, csodálatos megmenekülések emlékére fabrikált tárgy. Az emberek a fogságban ráértek türelműveg készítésére. Szükségletük volt a kezdetleges hangszerek, képek, szobrok előállítására. A front-fogság kettősség tiszta képletét a könyv szerkezetében némileg megzavarja a háborús amatőr fényképezésről szóló fejezet, jogosultsága – mint önkifejezés és megörökítés – azonban vitathatatlan. Dokumentumértéke pedig igen magas. Mindkét nagy területet érinti az újságkiadás-készítés és a képes levelezőlapok előállítása, melyek ugyancsak sajátos tevékenységi formáknak bizonyultak.

A szerző nagy mértékben támaszkodott a korabeli sajtóra, amely nem sokkal a háború kitörése után már fölfedezte, hogy a harctéri művészkedés bemutatását olvasói szívesen fogadják, egyúttal alkalmas a véres események időleges feledtetésére is. A kötetben 119 fényképes ábra (sok közülük több képet foglal magában) található. Jórésük a korabeli sajtóból származik. A bemutatott tárgyak jelentékeny hányada pedig köz- és magángyűjtemények tulajdona. Továbbiakban vonalas rajzok is segítik a szemléltetést a különben szép kiállítású, egyedi tipográfiai munkát képviselő kiadványban. Említésre méltó a hatalmas jegyzetanyag, valamint a rövid német és angol összefoglaló.

Kósa László

Nyitott kapuk. A Maros, Nyárad és Kis-Küküllő vidékének faragott kiskapui. Fényképezte Kútvolgyi Mihály. Az utószót írta Péterfy László. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 168 l.

Kútvolgyi Mihály fotóalbuma egy néprajzilag eddig kevésbé ismert vidékre, Marosszékre kalauzol. Mint korábbi néprajzi tárgyú munkáiban, ebben is fatárgyakat mutat be. Ezek fekete-fehér fényképezése manapság, a színes fényképezés nagy előretörése idején nem föltétlenül hálás feladat. Jó megvilágítás szükséges, hogy a felületre eső fény kiemelje a formát, illetőleg a síkban kifaragott motívumokat. A múzeumba került daraboknál kisebb a gondja a fotóművésznek, hiszen a beállítást nem gátolják olyan nehézségek, mint a szabadban, ahol a súlyos és rögzített faalkotások sok időt, türelmet, jártasságot igényelnek.

A köztudat a székelyföldi kapukról hallva, mindenekelőtt a magas, külön szekér- és gyalogbejárós, de egy fedél alá foglalt, galambbugos nagykapukra gondol, amelyeket közkeletűen székelykapunak hívnak. Ezúttal azonban nem ezekről van szó, hanem ahogyan a kötet utószavában Péterfy László találóan írja, a "szerényebb testvéréről", "a fedeles kötött kiskapuról". A korábbi néprajzi szakirodalom eddig elsősorban Kalotaszegen ismerte ezt a formát. A marosszéki kapuk nem kevésbé művésziek, mint a kalotaszégiek. A részleteket és a teljes objektumokat bemutató fényképek sok meglepetést és szép élményt szereznek mind a szakembernek, mind

az egyszerű érdeklődőnek. Kút völgyi összesen százhuszonkét képet közöl, köztük néhány lakóépületet és templomot is ábrázol. Aki végiglapozza a könyvet, méltán úgy érezheti, hogy egy sajátos, talán ötven, talán nyolcvan évvel korábbi falusi világgal találkozott, megismeri annak építő, elsősorban áctechnikáját és valamelyest hangulatát. Pedig – amint ezt Péterfy László utószava hangsúlyozza – az utolsó percekben örökítette meg a fényképezőgép a marosszéki kiskapukat. Az a világ, amelyhez tartoztak, már a fényképezés idején sem létezett, csak maradványait lehetett föllelni. Az elvándorlás, a városba költözés és a régi házak átalakításának természetes folyamata a legutóbbi évtizedekben sok régi kiskaput tüntetett el. A megmaradtak között is sok a romlatag, hiszen vagy elhagyott épületek előtt állnak, vagy idős emberek portáját őrzik. Az enyészet és az elmúlás nyomai így rákerültek a fölvételekre is, hirt adva a máról, szociográfiai értékük is van. Péterfy László, akinek szülőföldje a Küküllő-menti táj, a kísérő szövegben megkísérli a motívumok távoli múltba vesző eredetét megfejteni. Rámutat az erdélyi reneszánszig, a fejedelmi udvarokig visszanyúló szájakra, és kiemeli a névről alig ismert egykori mesterek nagy tudását.

Kósa László

Oláh Andor: Zöld varázslók, virág-orvosok.

Népi gyógynövényismeret Békés megyében. Békés Megyei Tanács, Békéscsaba, 1987. 212 l.

A természetes gyógymódok iránt az utóbbi években megnövekedett érdeklődést kihasználva, Oláh Andor sorozatosan bocsájtja ki ilyen tárgyú könyveit. Ezúttal orvosi működésének korábbi színterén, az 1950-ben kialakított Békés megye területén gyűjtött gazdag népi gyógyászati anyagot adja közre. Bevezető tanulmányában a szerző a "népi fitoterápia" szemléleti alapjának öt összetevőjét különbözteti meg: 1. panacea tan ("mindenről jó"); 2. a vértisztítás elve; 3. az analógiás gondolkodás; 4. a gyógyítás kozmikus erőterbe helyezése; 5. a természetesség elve. Megálapítja, hogy a népi gyógynövényismeret archaikus gondolkodásmódot tükröz, de maga a tudás nem mechanikusan adódik át, hanem a tapasztalattal állandóan szembeesül. Ez a megfigyelés – tehetjük hozzá – valóban fontos a néphagyomány életének általános fölfogásában is, hiszen a továbbadásnak többnyire akkor van létalapja, ha a közösségnek szüksége van a hordozott kulturális javakra és elemekre. A népi gyógyászatban mindezt az nyomatékosítja, hogy a gyógyulás bekövetkezése vagy elmaradása minősíti az alkalmazást, vagyis képviseli a szelekciót, akár élet és halál határán is.

Oláh Andor szerint a népi fitoterápia az orvostudomány számára több szempontból is kutatásra méltó: bővítheti a gyógyszerkincset, megfigyelései támpontot nyújthatnak a hatóanyag szempontjából legkedvezőbb gyűjtési időponthoz, frissíthetik az orvosi szaknyelvet és teszi hozzá: "az archaikus gondolkodásmódot se nélkülözheti a ma tudósa". A szerző bevezető tanulmánya érdekes vegyülése az orvosi szakismereteknek, a lejegyzett szájhagyománynak és a nemzetközi népi gyógyászati,

természetes gyógymóddal foglalkozó irodalomnak. Mindezt gyakran illusztrálja szép-irodalmi és etnográfiai példákkal.

A kötet legerjedelmesebb részét, valóságos tartalmát a *Gyógynövények A-Z-ig* címet viselő, lexikon formában elrendezett adattár alkotja. Háromszázhuszonnyolc tétel szerepel benne. Ezekből negyvenhatot alkalmaztak leggyakrabban a Békés megyeiek, közülük is legsűrűbben a fok- és vöröshagymát, a tályoggyökeret és székfüvet, izületi, emésztőszervi, légzőszervi és bőrbetegségekre.

A könyv filológiai mellékletei alapos munkáról tanúskodnak. Táblázatokba rendezve sorakoznak a növények népi, szaknyelvi és latin rendszertani nevei. Terjedelmes tárgymutatót is találunk. Az adatközlők nevét, életkorát, foglalkozását ugyancsak külön fejezetben adja közre a szerző.

Kósa László

Páll István: Szabolcs megye népi építkezése a XIX. század közepén.
Szentendre, 1987. 147 l. (A Magyar Népi Építészeti Archivum Kiadványai 2.)

A monografikus igényű feldolgozás alapjául az 1840-es évek közepén készített azon megyei összeírás szolgál, amelyet a tűzkármentesítés okán rendelték el. A hatalmas méretű levéltári forrásanyag az egykori vármegye másfél száz településének teljes körű építkezési adatait felöleli. A szerző a rendkívül értékes adatbázis tematikai rendszerezésével olyan rekonstrukciós vizsgálatokat végzett el, amelyekben számszerűen is értékelheti az építkezési technikákat, az egyes változások arányait, elterjedtségét az adott időszakban. Több esetben sikerült elkülönítenie a különböző társadalmi rétegek építkezésének sajátosságait, így módja nyílt az azonosságok és különbözőségek kimutatására.

Legtöbb adat a lakóházakról áll rendelkezésre, aminek alapján pontosan rekonstruálhatóak az egyes épülettípusok, a falazat, a födémszerkezet és a tetőhéjazat, az alaprajz és a füstelvezetés. Ez időben a tipikus lakóház sárból vagy vályogból épült, szarufás szerkezetű, náddal fedett nyeregtetővel rendelkezett, a szabadkéményes füstelvezetés és a szobai kandalló alkalmazása jellemezte. Gazdag ismeretanyag tárul fel a gazdasági építményekről is: az összeírásokból egyértelműen kitűnik, hogy az *ól* a szarvasmarha, az *istálló* a lovak elhelyezésére szolgált. A *tüzelősolak* használata ez időben még számottevő a tiltások ellenére is. A földművelés épületei között legelterjedtebbek a csűrök voltak, ebben a német telepések jelentős szerepet játszottak. A szemes gabona tárolására a vermek mellett megnőtt a szilárd falú gabonátárolók és a kamrák használatának aránya, számottevő a kukoricagörék alkalmazásának mérete. Külön fejezet ad képet az ipari épületekről, melyek közül a malmok a legjelentősebbek. Ezek túlnyomóan szárazmalmok, egy részük olajütő berendezéssel is rendelkezett. Jelentős létesítményként működtek a pálinkafőzők, valamint a sa-létrom- és szódafőző házak.

Selmeczi Kovács Attila

Petánovics Katalin: Vállus. Egy summásfalú néprajza.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 364 l., 75 t. (Néprajzi tanulmányok)

A Balaton közelében meghúzódó zalai kisközség néprajzi monográfiája több vonatkozásban is mintaeértékű: egyrészt az utóbbi évtizedekben gombamód szaporodó falumonográfiái feldolgozások számára nyújt követendő példát; másrészt a mezőgazdasági bérmunkásság életének kutatásához mindeddig kevésbé vizsgált területről járul hozzá, mégpedig tematikai és módszertani szempontból egyaránt figyelmet érdemlő módon.

Petánovics Katalin négy év alatt gyűjtött impozáns méretű helyszíni adatait és levéltári anyagát olyan élő teljességgel, belső látásmóddal szólaltatja meg, amely követi a szociográfiai irodalom legnemesebb hagyományait, egyben érvényesíti a szaktudományos feldolgozás legszigorúbb követelményeit. A szerző szavait idézve: "a jelen kötet arra vállalkozik, hogy egy olyan falu életét kövesse nyomon az évszázadok, az évszakok s az emberi élet folyamataiban, amelyet urai zsellérségre, földtelenségre, kiszolgáltatottságra szántak. Megkíséreltem megrajzolni azt az utat, amely megtelepedésüktől kezdve kikerülhetetlenül vezetett az agrárszegénység egyetlen tömeges munkalehetőségébe, a summáságba. Követtem őket mindenhová, születésüktől kezdve halálukig: ki a földekre, a summásmunkára, családi- és közösségi ünnepeikre. Meghallgattam meséiket, dalaikat, történeteiket, s megértettem, miért lettek óhatatlanul mások, mint azok a parasztok, akik életük nagy részét, vagy egész életüket szülőfalujuk szűkebb térségében éltek le."

A 18. század végén a többségében német ajkú lakossággal újjátelepített falu település- és gazdaságtörténeti vizsgálata a közép-dunántúli irtástelepülések nehéz sorsát tárja elénk. A túlnyomóan törpebirtokos és nincstelen lakosság alkalmi bérmunkából, részesaratásból tartotta fenn magát. A sajátos életformát a gyermekek munkába nevelődésétől a mezőgazdasági munkaformákon át a legkülönbözőbb kenyérkereseti lehetőségekig kísérhetjük nyomon. Ennek a sajátos kultúrának teljesebb megismertetését szolgálja a ház- és lakáskultúra, valamint a táplálkozás bemutatása, végezetül a társadalmi viszonyok, a családi körülmények, illetve az életforma változásának felidézése. A monográfiához részletes tárgymutató és gazdag fényképanyag csatlakozik.

Selmezi Kovács Attila

Polner Zoltán: Jegykendő a forgószélben.

Csongrád megyei boszorkánytörténetek. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1987. 99 l. (Csongrád megyei könyvtári füzetek 18.)

A szerző hosszú évek óta gyűjti Csongrád megye népi hitvilágának emlékeit. Néhány "felfedezés számba" menő kisebb adatközlés után, most a mai népi hitvilág egyik leggazdagabb és legelevenebb területéről, a boszorkányhitről nyújt igen sokoldalú beszámolót. Kötete 119 hiedelemtörténet szövegét tartalmazza nyelvjárási közlésben. A szövegek formai-tartalmi szempontok alapján vannak csoportosítva.

Például: a boszorkány embert ront, elcseréli a gyermeket, állatalakban embereket ijesztget stb. A történetek kisebb része a boszorkányjárás és a rontás elleni praktikák alkalmazását meséli el.

K. L.

Ráduly János: Mikor a szolgának telik esztendeje.

(A kibédi gazdai szolgák életéből.) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987. 291 l.

A maga nemében páratlan eredményt ért el a folklorista Ráduly János: alig két évtized alatt, amióta a Kis-Küküllő menti Kibéden tanít, olyan mérhetetlenül gazdag népköltészeti anyagra bukkant ebben a marosszéki faluban, hogy több tanulmányát leszámítva, szűk másfél évtized alatt közzétett egy balladakötetet, egy balladaénekes személyi monográfiáját, három népmesekötetet, és most legutóbb a kibédi szolgálóélet monográfiáját.

A kötet elé írott részletes bevezetőjében a szerző áttekinti az idevonatkozó magyar néprajzi szakirodalmat, különös tekintettel az erdélyi történelmi kutatásokra. (Elsősorban Imreh István és Egyed Ákos munkáiból idéz székelyföldi előzményeket, társadalomszerkezeti vizsgálatok tanulságait.)

A húsz egykori szolga vallomásának dokumentumfedezetével hiteles, meggyőző képet rajzol a szerző a társadalomtörténet közelmúltban lezárult fejezetéről. A szolgasors mint létforma sajátos társadalmi–művelődési–gazdasági kereteit vizsgálva részletesen tárgyalja a szolgaság eredetét, a szolga- és gazdastátust, a munkaadó és munkavállaló feladat- és jogkörét, a gyakran elviselhetetlen helyzet elleni lázadás formáit, a szolgatársadalom sajátos világát. Az 1981 decembere és 1984 augusztusa között lejegyzett szolgavallomások tulajdonképpen mélyinterjúk, amelyekből a szerkesztés során kimaradtak a kérdések, illetve az emlékeket előre megbeszélte szempontok figyelembevételével kronologikus rendben mondták hangszalagra az egykori szolgák. Ilyenformán ezek a vallomások alapanyagául szolgálhatnak ezutáni társadalomnéprajzi kutatásoknak is, hiszen a két világháború közötti időszakból a még hagyományosnak tekinthető falusi közösség mindennapjai tárulnak fel. Alulnézetből, a szolgák szemléletét, élményvilágát rögzítik e visszaemlékezések, úgy, hogy a népi elbeszélés sok-sok íze, zamata bennük van.

Külön fejezetben adja Ráduly János a húsz vallomástevő rövid életrajzát is azzal a bevallott céllal, hogy ezek alapján némi tájékoztatást kapjon az olvasó, merre is kanyarodott az egykori szolgalegények életútja. A kötet végére illesztett helynévjegyzék és tájszójegyzék hozzásegíti az érdeklődőt, hogy térben elhelyezhesse, illetve jobban megérthesse a vallomásokat.

Szabó Zsolt

Ratkó Lujza: Mesék, mondák Biriből.

Nyíregyháza, 1987. 235 l. (A Jósa András Múzeum kiadványai 24.)

Biri Szabolcs megyei kisközség Nagykálló szomszédságában. Középkori eredetű, de az újkorban csupán 1922 és 1978 között volt önálló közigazgatási egység. A XVIII. század végén nagyobb számú román jobbágyot telepítettek ide a Kállayak, akik később megmagyarosodtak, de az eredetet a helység lakosságának túlnyomólag görög katolikus vallása ma is tanúsítja.

A rövid bevezető vázlatosan tájékoztat Biri múltjáról és a községben folyt népköltési gyűjtésről. Egyik helyen három adatközlőnek tulajdonítja a kötet anyagát, néhány oldallal később tíznek, és ismerteti életrajzi adataikat. Ezután következik a nagyrészt Ratkó Lujza által lejegyzett 101 szöveg. A közelmúltban történt gyűjtés a szakirodalomból ismert módon reprezentálja a mai magyarországi epikus folklór-tudást arról a vidékről, ahol a népmesemondás szokása legtovább eleven maradt. Egymás után sorakozik 17 tündérmese, 8 legendamese, 7 novellamese, egy tréfás mese, két hazugságmese, egy anekdota, 64 hiedelemmonda. A szövegek után bő népmesekutatói szakirodalomjegyzéket és a típuszámokat is tartalmazó jegyzeteket találunk. A kötetet kilenc Biriben készült fénykép egészíti ki.

K. L.

Rózsafiú és Tulipánleány. Kalotaszegi népmesék.

A meséket az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény V–VI. kötete alapján (Budapest 1943) közzétette Kovács Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 253 l. (Mesék, mondák, történetek)

Új sorozatot indít el útjára a kiadó ezzel a kötetel, azzal a céllal, hogy prózai népköltési alkotásaink legjavát mutassa be egy-egy tájegység jellegzetes nyelvjárásában. Hiteles népköltési szövegek közlésével tudományos céloknek is eleget tesz, de elsősorban a gyermek, az általános iskolákban tanulók révén igyekszik visszacsatolni népköltészetünk remekeit műveltségünkbe.

Közel ötödfél évtizeddel ezelőtt, 1943-ban jelent meg *Kalotaszegi népmesék* címmel 96 mese Kovács Ágnes ketesdi gyűjtéséből. Ezek legjavát válogatja ki a gyűjtő és munkatársa, Lengyel Orsolya, szám szerint 25 mesét, s a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában levő kéziratból még ötöt. Így is kereken száz mese marad még közvetlenül az 1941-es gyűjtésből.

A kötet végére illesztett *Mesemondás egy kalotaszegi faluban* címet viselő utószóban Kovács Ágnes részletesen eligazítja az olvasót a mesék gyűjtésének, kiadásának körülményeiről, a mesemondók szűkebb és tágabb pátriájáról, meséik jellemző vonásairól, valamint a kötetben közreadott mesék csoportosításának szempontjairól.

A viselete, hímzése, fafaragása majd népzenéje és néptánca révén híressé ismertté vált Kalotaszegre Ortutay Gyula küldte ki tanítványait, Kresz Máriát és Kovács Ágnest (aki maga is, sztánai illetőségű lévén, kalotaszeginek számított), hogy

jó mesemondókat keressenek az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozata számára. Kresz Mária Sárváron, Kovács Ágnes pedig Ketesden próbált szerencsét. A mesék szempontjából Ketesd bizonyult alkalmasabbnak, e falu lakói a cséplőgép és a kőműves munka mellett pihenőidőben szép mesékkel szórakoztatták társaikat. A Bánffyhunyadtól öt kilométerre fekvő alig 500 fős faluban még 1941-ben is élő volt a mesemondás, mesehallgatás szokása, főleg a kukoricafejtés kínált alkalmat a felnőtteknek is, hogy meséljenek egymásnak, egykori iskolatársaknak, katonacimboráknak vagy hadifogságbeli sorstársaknak. Értelemszerűen e jellegzetesen férfi-összejövetel volt a leggyakrabban kerete a régi, szép, hosszú tündérmeséknek. Az asszonytársadalom ritkábban szórakoztatta magát mesével, gyermekek is csak kivételes alkalmakkor vettek részt a felnőttek mesealkalmain. Szülők, nagyszülők jutalmul, altatóul vagy pihenésképpen meséltek a gyermekeknek is.

A ketesdiek csodálatos mesevilága, a gyűjtés során megismert kiváló képességű mesemondók (Mihály Márton korpos, Kovács István kokas, Máté György bálint) személyisége egy életre elkötelezte a magyar népmesék kutatásával az akkor másodéves egyetemi hallgató Kovács Ágnest. Van valami jelképes, sorsszerű is abban, hogy nemzetközi hírű szakemberként visszatér élete alkonyán első "szerelméhez", a kalotaszegi ketesdiek csodás meséinek világához. S ha annak idején a pályája elején álló filozopter a tudományos világgal akarta megismertetni szűkebb hazája népmesekincsét, a mesék javának újraközlésével a mai gyermekek jóval népesebb táborának kínál élményt, szórakoztató és továbbmesélésre alkalmas olvasmányt.

Szabó Zsolt

Salamon Anikó: Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák.

Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Mohay Tamás. A bevezető tanulmány Dömötör Tekla munkája. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 265 l.

A mostoha természeti környezet hallatlanul kemény munkára szorította a Keleti-Kárpátok Gyimesi-szorosának lakóit. Fő megélhetési forrásuk mind a mai napig a havasi állattartás és fakitermelés. A földrajzi elzártság nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy a legutóbbi időkig színes népi hagyományt őrizhessenek meg. Ez a hagyomány azonban már viszonylag ismert a magyar népi kultúra kedvelőinek körében, mert éppen egyik reprezentáns területéről, a népzenéről századunk első felében hírt adott a fonográfjával ide is eljutó Vikár Béla. A viaszhengerre került dallamok egy részét Bartók Béla jegyezte le, akinek műveiben föl-fölhangzik egy-egy gyimesi népzenei idézet. A közelmúltban Kallós Zoltán és Martin György gyűjtéseinek köszönhetően a táncház-divat hullámain a gyimesi táncok is széles körben ismertté váltak.

Ugyanezt nem lehet elmondani a könyv tartalmáról, a mondákról, ráolvasásokról, imákról. A gazdag anyag ellenére sajnálatosan torzóban maradt gyűjtemény ez. (Összegyűjtőjét, Salamon Anikó kolozsvári folkloristát korai, tragikus halála akadályozta meg a befejezésben.) A szövegek többségükben műfajonként rendeződtek el, a műfaji csoportokon belül tematikai alcsoportokat találunk. Az eredetmon-

dák komoly vagy tréfás formában a világ dolgainak származásával foglalkoznak. A történeti mondák közt föltűnik Szent László, Mátyás király és a csíki székelyek által meggyilkolt bíboros fejedelem, Báthory András alakja. A legnagyobb csoportot azonban a hiedelemmondák képezik. Ezek sorában foglalnak helyet olyan természetfeletti erejű vagy emberfeletti tulajdonságokkal bíró lények, mint a boszorkányok vagy a szépasszonyok, a halottlító, a tudós molnár, sárkányok, kígyók, varázsos tehetségű kígyó és méh. Az erdei emberek tudni vélnek a különös életű vadleányról vagy a vademberről. Ezek mellé kerültek a kincsmondák is. A legendák, a vallásos tárgyú egyéb elbeszélések, a ráolvasások és az imák minden bizonnyal középkorias hangulatot idéznek föl az érdeklődőkben. Megfogalmazásuk, nyelvezetük igen archaikus. Műfajon kívüli csoportba sorolta a kötet gondozója azokat a szövegeket, amelyekkel a gyimesiek a Napnak, a Holdnak és a szivárványnak köszönnek. A hangulatban a tartalomhoz jól illeszkedő művészi illusztrációkat Nagy András, a könyv tervezője készítette.

Kósa László

Sej, Szada falu... Néprajzi olvasókönyv.

Gyűjtötte és szerkesztette Cziberéné Szitó Mária. Szada Községi Tanács–Székely Bertalan Általános Művelődési Központ, Szada, 1987. 291 l.

A kiadvány kettős célú: számba venni és visszatánítani a helyi népi kultúrát. Létrehozója a néphagyomány szeretetétől ösztönözve több mint egy évtizeden át a szadai hagyományörző csoportok mintegy 150 tagjától jegyezte le anyagát. Az anyag elsősorban folklórműfajokat, jeles napi szokásokat, a különböző munkák leírását öleli föl. Elrendezése a naptári évet, illetőleg az évszakok váltakozását követi. Történetileg nagyjából a századfordulóig nyúlik vissza. A néprajzi adatközléseket a község történetére vonatkozó források, visszaemlékezések, rövid összefoglalók teszik változatossá. Számos rajz, dallam, fénykép, köztük Gönyei Sándor két világháború között készült, muzeális értékű felvételei illusztrálják. Külön színfoltja a kötetnek, bár az eltérő műfaj és a színvonal miatt vitatható, hogy egy helyi költő, Petrák János verseit is közli.

K. L.

Szabadfalvi József: Írások Herman Ottóról és a Herman Ottó Múzeumról.

Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1987. 232 l. (Borsodi Kismonográfiák 25.)

Kötete megjelenésekor a szerző már másfél évtizede vezette a miskolci Herman Ottó Múzeumot és a Borsod–Abaúj–Zemplén megyei múzeumi igazgatóságot. A múzeum névadója gyermekkorától egészen haláláig erősen vonzódott a Miskolccal szomszédos Alsóháromhoz, s így mind a városban, mind a megyében kialakult a kultusza. Szabadfalvi József ennek ápolását tevékenysége fontos területének tartja.

Vonatkozó cikkei, tanulmányai, beszédei, egyéb írásai olvashatók együtt ebben a gyűjteményben.

Az első rész darabjai szorosan kapcsolódnak Herman Ottó személyéhez. Egy részük alkalmi emlékezés, más részük életrajzi forrásközlés: Herman levelei Pósa Lajosékhhoz, Jászai Mari szerelmi levelei Hermanhoz, a fiumei nászút, a miskolci képviselőség dokumentumai, néprajzi munkásságának értékelése.

A kötet írásainak egy nagyobb csoportja a Herman Ottó Múzeumban és a megyei múzeumi szervezetben folyó muzeológusi és egyéb szaktudományi munka ismertetése, méltatása, kutatásszervezési elképzelések taglalása. Ide sorolhatók az elhunyt kutatók életrajzát ismertető és más kutatástörténettel foglalkozó dolgozatok is.

Végül egy harmadik nagyobb egység a múzeumigazgató Szabadfalvi kiállítás-megnyitó beszédeit tartalmazza, mintegy képviselve az életpályával járó feladatok egyik sajátos területét.

Kósa László

Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon.

Szerkesztette: Kurucz Albert, Balassa M. Iván, Kecskés Péter. Corvina Kiadó, Budapest, 1987. 296 l.

A világ első állandó szabadtéri néprajzi múzeumának, a stockholmi Skanzennek 1885. évi megnyitását előkelő sorrendben követte a budapesti 1896-ban. Ezt azonban hamarosan lebontották és a magyarországi szabadtéri múzeumok nagyarányú építése csak az 1960-as években, a hazai muzeológia és ezen belül a néprajzi muzeológia megerősödésével következett be. Ma már pontosan tudjuk, hogy az utolsó pillanatokban, mert mintegy két évtized alatt eltűntek azok az építmények, amelyek a szabadtéri múzeumok "berendezését" alkothatták. Jelenleg elmondható, hogy a megmentett egységek részben fölállítva, új helyükön megtekinthetők, részben eredeti helyükön maradvá, helyreállítva szolgálnak muzeális célokat, részben pedig lebontva és raktározva rekonstrukcióra várnak. A gyűjteménybe szállítható objektumok fölmérése, számszerű gyarapításuk lehetőségével együtt lényegében befejeződött. De nem teljesek még maguk a kiállított gyűjtemények, s valószínűleg évtizedek kellene ahhoz, hogy a ma érvényes tervek megvalósuljanak. Erről az állapotról ad teljes áttekintést a szerkesztőkön kívül még 19 szerző által írott könyv. Jellege szerint leginkább katalógusnak nevezhető, mert a bevezető történeti és módszertani fejezetek után földrajzi rendszerben mutatja be tárgyát. Az egyes szövegrészeket többnyire azok a szakemberek írták, akik tervezték a múzeumi egységeket, illetőleg a legnagyobb részt vállalták megvalósításukból. Központi helyen szerepel az országos gyűjtőkörű szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, utána a vele párhuzamosan épült és épülő nagyobb vidéki szabadtéri együttesek, a zalaegerszegi, a szombathelyi, a nyíregyháza-sóstói, a szennai és az ópusztaszeri. Végül *tájházak* cím alatt megyénkénti bontásban különböző típusú kis múzeumokról olvashatunk: eredeti helyükön rekonstruált épületek, néprajzi szobákkal berendezett parasztházak, népi ipari műemlékek stb. Amennyire igaz, hogy a kiadvány katalógus, annyira elmondható róla

az is, hogy országjáró kalauzként is használható. Valószínűleg hosszabb ideig érvényben lesz a kép, amelyet a hazai szabadtéri néprajzi múzeumokról nyújt. Képanyaga igen gazdag: rajzok, metszetek, alaprajzok, térképek, színes és fekete-fehér fényképek (köztük archív fölvételek) alkotják az illusztrációt.

Kósa László

Szabóky Zsolt: Nézd elméjüket az ács embereknek.

Fatornyok, fatemplomok Erdélyben. Szilágyi István tanulmányával. Artunion, Budapest, 1987. 71 t.

A famunkák fényképezése hálás művészi feladat. Erdély igen gazdag volt és gazdag még ma is egyházi vonatkozású monumentális faépítményekben. Ezeket Kós Károly, majd Debreceni László rajzai és metszetei nyomán kezdte megismerni a szélesebb magyar közvélemény. Föltűntek a két világháború közti, Erdéllyel foglalkozó kiadványokban a fényképek is. Hosszabb szünet után azonban csak most vehet kézbe díszes kiállítású erdélyi fotóalbumot az érdeklődő. Szabóky Zsolt fényképei a faanyag dekorativitásának kiemelése érdekében barna tónussal kerültek közlésre. A formák kontúrjait túlexponálással és túlhívással hangsúlyozta a művész. Függetlenül kisebb formátumban minden templomnak (41) megtaláljuk a teljes színes képét is. Ezek alatt sorakozik a rövid leírás, amelyből történetéről, építéséről, vallási hovatartozásáról kapunk eligazítást. Túlnyomólag református magyar és (volt) görög katolikus román építmények szerepelnek a kötetben, a néhány kivételt a szász evangélikus és unitárius magyar objektumok adják. Az egész albumot arányosan megírt tanulmány vezeti be. Szilágyi István munkája tájékoztat az erdélyi szakrális faépítészeti múltjáról, művészettörténeti és néprajzi szempontokat figyelembe véve. Szabóky Zsolt fényképeinek 1988–89-ben az a szerep jutott, hogy a hírhedt falurombolási terv kipattanása után a tiltakozások illusztrációiként, mozgósító látványként találkozhattunk velük.

Kósa László

Szacsvay Éva: Bábtáncoltató betlehemezés Magyarországon és Közép-Kelet-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 195 l. (Néprajzi Tanulmányok)

A karácsonyi betlehemezések egy csoportjánál a kellékként hordozott betlehem belsejében rövid bábjátékot mutatnak be. Ezt nevezik bábtáncoltató betlehemezésnek. Szacsvay Éva könyve a karácsonyi betlehemes játék e sajátos változatának első magyarországi tudományos feldolgozása 19–20. századi adatok alapján.

Munkája két fő részre tagolódik: az elsőben a magyar bábtáncoltató betlehemezést vizsgálja: összefoglalja a témára vonatkozó eddigi kutatásokat; ismerteti a szokást, s annak magyarországi elterjedtségét, társadalmi és funkcionális kérdéseit, történeti rétegeit, valamint a játék kellékeit. A kötet második egységében a szerző felkutatja a bábos betlehemes játékokat a magyarokkal szomszédos népek

körében. Elemzi a cseh, lengyel, orosz, ukrán, belorusz, román változatokat és a német nyelvterület játékeit.

Összegzésként megállapítja: "A karácsonyi betlehemes játékok barokk kori kivirágzásának eredményeként terjedt el a 18. századtól kezdve Ausztria, Dél-Németország, Csehország, Lengyelország, Oroszország, Románia és Magyarország egyes területein a bábos karácsonyi betlehemezés." A szerző szerint a bábjátékosokra nagy hatással voltak a 19. század városi látványosságai. Összegzését pedig a következőkkel zárja: "Talán megállapíthatjuk, hogy a magyarországi karácsonyi betlehemes játékok bábjelenetei a közép-kelet-európai népek 18–19. századi együttélésükben lelik eredetüket."

A kötetet példatár, 35 fénykép és irodalomjegyzék teszi teljessé.

Tátrai Zsuzsanna

Szathmári Károly: Csillag ragyog...

100 hajdúszóvátí népdal. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 141 l. (Folklór és etnográfia 33.)

Nem ismeretes, mi volt az a központi vagy regionális ösztönző erő, melynek hatására a múlt században Magyarország-szerte parasztkórusok alakultak. A tiszántúliak egyikét, a hajdúszóvátit 1887-ben egy református néptanító szervezte meg. Az együttes később többször fölsozlott, majd újjáalakult, lassan világi szereplés felé tolódott el alapvetően egyházi beállítottsága. A két világháború között már rendszeresen részt vett dalosversenyeken, vendégszerepléseket vállalt, ugyanakkor helyi vallási ünnepségeken és műkedvelő előadásokon is föllépett. A második világháború után vállalati és termelőszövetkezeti támogatással működve érte el fénykorát. Fölvette Kodály Zoltán nevét és még nemzetközi szereplésre is vállalkozott. Mindezt az 1947 óta élén álló karnagnak, a kötet szerzőjének köszönhetette elsősorban az együttes. A centenárium ünneplése a karnagy helyi gyűjtésének kiadása, egyúttal a kórus történetének általa megírt vázlata található a kiadványban, melyet számos fényképdokumentum illusztrál. A kottával közreadott, de viszonylag elnagyoltan (nem részletezően) lejegyzett népdalok túlnyomó többsége a magyar népzene és népi líra új stílusrétegébe tartozó szerelmi-, katona-, pásztor-, betyár- stb. dal.

K. L.

Szekeres Gyula: Kerékgyártómesterség Hajdúböszörményben.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 86 l., 34 t. (Folklór és etnográfia 37.)

Az utóbbi évtizedek hazai néprajzi publikációinak sorában meglehetősen ritkán találkozhatunk a hagyományos mesterségek bemutatásával, részletes leírásával. Márcsak ezen ok miatt is örömdetes Szekeres Gyula szakdolgozatának közreadása,

még akkor is, ha az egyszerű adatközlésen nem lép túl, és a szerény terjedelmű könyv magán viseli a középiskolás önkéntes néprajzi pályázati dolgozatok minden jellemzőjét. (Ezért is tűnik furcsának az egyetemi oktatási és kutatási kiadványsorozatban való szerepeltetése.)

Ahhoz képest, hogy a szerzőt személyes indíttatás fűzi a témához: nagyapja fél évszázadon át készítette Hajdúböszörményben a szekereket, és módjában állt nemcsak a munkafogásokat megismerni, hanem a mesterség múltjába is betekintést nyerni, meglehetősen könnyen túlteszi magát a szakma bemutatásán, mellőzve a mesterség kitanulásának részletezését, a helyi kerékgyártóipar történeti alakulását, témavizsgálatának kutatástörténeti elhelyezését stb. Hasonlóan nehéz a helyi szekerek néhány jellemzőjét ismertető rövid fejezet hitelének elfogadása összehasonlító és bizonyító szakirodalmi adatok nélkül. A hajdúböszörményi szekérfajták számbavétele is zavarba hozza az olvasót – a tanulni vágyó egyetemi hallgatót pedig megtéveszti –, amikor a tipológiát a fatengelyű szekér címszóval kezdi, majd morfológiai alapon rendszerezi a további típusokat. (E témakörben alaposan kidolgozott tanulmányok és útmutatók jelentek meg, melyek felmenthetők volna a szerzőt ennek a fejezetnek a közreadása alól.) Ugyancsak félreérthető A kerékgyártó mesterek általános méretezései fejezetcím, amely csupán az iparosok által használt hossz mérték: a col és a sukk milliméterre való átszámítását adja.

A szerző valójában a szekéralkatrészek elkészítésének leírásánál talál magára: szemléletes rajzokkal kísérve a legapróbb részletekig tárja elénk témáját, amit megtold a talajművelő eszközök készítésének bemutatásával és a mesterség szerszámainak számbavételével. A kötetet egy helybeli gazdálkodónak a szekér használatáról szóló szövegek közlése, valamint mesterségszótár-szemelvény zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Szolnok megye népművészete.

Szerkesztette Bellon Tibor és Szabó László. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 441 l. (Népművészeti örökségünk)

A századelőn, 1907–1922 között jelent meg a Malonyay Dezső nevével fémjelzett, valójában nagylétszámú munkaközösség fáradozásának gyümölcse, *A magyar nép művészete* című dekoratív kiállítású sorozat öt kötete. Egészen mostanáig nem készült hasonló formátumú munka a magyar népművészetről. Ez a Szolnok megyei kötet ígéri a régi nagy teljesítmény alapos meghaladását. A sorozatot, amely megyénként haladva tervezi tárgyát bemutatni, Hofér Tamás szerkeszti, szerzői elsősorban az adott terület szakemberei közül kerülnek ki. Fontos változás, lényegesen más körülmény ez a Malonyay-féle kötetekhez képest. Nemcsak a tudományosság korszakos fejlődése miatt, hanem azért is, mert a századeleji vállalkozás jórészt művészeké, rajztanároké, újságíróké volt, s hozzá nem értésük sajnos meglátszik a minőségén.

A Szolnok megyei kötet a terület múzeumainak tárgyi anyagát és a még helyszínen található emlékeket (építmények, sírjelek) mutatja be. Tizenhárom szerzője különböző tematikára osztva tárgyalja az anyagot. Ennek egy része az életmódot reprezentálja, pl. település, építkezés, lakás, viselet, gazdaság, más része anyaguk szerint közelít a tárgyakhoz, pl. vessző, gyékény, fém, agyag. Találunk technikát leíró fejezeteket is: hímzés, szőttés, csipke, és az életkor (gyermekjátékok), valamint a szellemi élet (vallás) ugyancsak helyet kapott az összegzés szempontjai között. Az anyagfelosztás egyenetlenségét a kezdő és a záró fejezetek igazítják ki. Az egyik Szolnok megye helyét jelöli ki a magyar néprajz térképén, a másik a megye népművészetének jellegzetességeit kísérli meg összefoglalni. Egyik feladat sem egyszerű, mert a mai Szolnok megye nem szerves történelmi fejlődés eredménye, nem is szabályos földrajzi határok alkotják, s nincsenek sem nemzetiségi, sem nyelvi szomszédságai, amelyek megkönnyítenék egységes néprajzi meghatározását. Ellenkezőleg: ismert, hogy a magyar nyelvterület talán legtisztábban magyarok lakta vidéke és mindenképpen nyitott. Talán mindezek, továbbá központi fekvése, a nyelvi peremektől való távolsága szülte azt a balhiedelmet, hogy néprajzilag érdektelen vidék. Hosszú ideig el is került a kutatás, mert itt valóban nem talált látványosan színes viseletet, lakásbelsőt, tarka ünnepi szokásokat őrző csoportokat, hanem inkább a polgárosultabb paraszti–mezővárosi kultúrát szemlélhette. Nem véletlen, hogy Malonyay és munkatársai – bár tervezték – alföldi kötetet nem adtak ki.

Ezeknek a szakmai, de a szélesebb közvéleményre is kisugárzó előítéleteknek tudatában valóságos "fölfedezés", a szakterületen járatos embernek is meglepetés a kötet. Tárgyait nem csak a mutatós darabok közül válogatták, hanem helyet kapott benne – a korszerű szemléletnek megfelelően – minden olyan objektum, amely esztétikai hatást kivált. Föltűnő a pusztaságok szomszédságában a fa hiánya. Ezt a vesszőfeldolgozás magas technikai foka pótolja, mégpedig elsősorban munkaeszközökön, például halászszerszámokon. Pásztorok kezén nagy jelentőséget kapott a fém és a csontmunka, ezek jórésze tudatosan díszesnek készült. A hagyományosabb népművészeti ízlést kielégítheti a pompás szűrhimzés és szörhimzéses párnák gazdag színösszetétele vagy finom árnyalata. Gyönyörködtető a provinciális klasszicista hatásokról tanúskodó építkezés. A monumentális fafaragást csupán a sírjelek, elsősorban a református fejfák képviselik. Minden területen igen nagy az iparosok által készített, népművészetinek minősülő, mert paraszti ízlést kiszolgáló, paraszti megrendelésre gyártott tárgyak aránya. A kötet szerzői részletes elemzéssel ismertetik anyagukat. Külön érték a nagyszámú szép és jó minőségű fénykép és rajz. Számuk együttesen 596, egyrészük színes fénykép. A könyvet részletes bibliográfia zárja le.

Kósa László

Sztrinkó István: Népi építészet a Duna–Tisza közén.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 133 l. (Studia folkloristica et ethnographica 22.)

Sztrinkó István kismonográfiája közel két évtizedes kutató- és feldolgozómun-ka összegzését nyújtja racionális tömörséggel, mégis monografikus teljességgel. A Duna–Tisza közének népi építkezési kultúrájáról – szemben a Tiszántúllal – mind-egyeddig meglehetősen kevés ismerettel rendelkezünk. Így ez a munka a hiánypótlás szerepén túl a további kutatások irányát is hivatott kijelölni.

A témafeldolgozás módja szembeötlő eltérést mutat a hasonló jellegű ösz-szegző munkák felépítésétől. A szerző elsőként az építészeti képet befolyásoló tényezőket elemzi, a természeti környezet, a 18–19. századi népességalakulás és migrációs kapcsolatok, a gazdálkodási struktúra és a különböző szabályren-deletek alapján. Az építőanyag és építési technikák rendszerezését a különböző falazatok szerint végzi el. Az alföldi sárépítkezésnek megfelelő formák között egy sajátos vázas falszerkezet, a *gömölyefal* helyi képződménynek számít. Ide sorolható a *réti mészkeő* lokális alkalmazása is. A lakóház tetőszerkesztésének technikai alakulását, a tetőfedés anyagának időbeli változásait a különböző épí-téstechnikákkal összefüggésben követhetjük nyomon másfél évszázad leforgása alatt. Az egykor jelentős foglalkozásnak számító nádazás sajátos eszközt alakított ki a *szorítófa* képében.

A tűzhely és a füstelvezetés történeti alakulásának vizsgálata alapján Sztrinkó István arra a következtetésre jut, hogy a Duna–Tisza közén a középkortól egységes-nek tekinthető a kéttüzelős lakóház, melynek szobai cserépkemencéjét a 17. század-tól a sárból rakott *banyakemence* váltotta fel. A füstelvezetés technikai megoldása, fejlődése meghatározó hatással volt a ház építésére. Az építőanyag és a tüzelőberendezés strukturális szerepének megfelelően a lakóház alaprajzi tagolódásának áttekin-tése zárja az anyagtárgyalást. A hagyományosan háromosztatú lakóház alaprajzi eltéréseit a 19. század második felében elszaporodó tanyaépítkezés, valamint a Kis-kunság módosabb rétegeinél a 18. század végétől a klasszicizmus hatására megjelenő tornácépítés divatja eredményezte. A kötetet gazdag illusztrációs anyag egészíti ki.

Selmeczi Kovács Attila

Takács Lajos: Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 227 l.

A gazdaságnéprajz művelője számára is meglepetést jelent Takács Lajos im-pozáns méretű példatára, több ezer adata, amelyet az Országos Levéltár 17–19. századi nagybirtok irataiból hüvelyezett ki és jól áttekinthetően rendszerezett. Elöl-járóban a határjelek különböző formáit és elnevezéseit sorakoztatja fel az ideiglenes fűcsomóból, nádkötegből, kőből emelt jeleken át a veremből, gyepűből készült ha-tárjelekig. A fák megjelölésének is rendkívüli változatossága terjedt el, melyek kö-zött különösen a kereszt ábrázolása számított népszerűnek.

Az egyes települések lakosságának igen nagy feladatot jelentett a jelek óvása, ezzel összefüggésben azok rendszeres felújítása, melyre évente két-három alkalommal is sor került. A jelek óvása érdekében gyakran titkos határjeleket is alkalmaztak (betemetett határkövet, fatönköt, vermet stb.), melyről csak a beavatottak tudtak. Ennek a határvillongások, perек idején volt jelentősége, amikor a határjelek elpusztultak, vagy az ellenlábások szándékosan áthelyezték. A határsértéseknek és a határ védelmezésének számos sajátos módjáról is hírt adnak az egykori feljegyzések. A szerző terjedelmes példaanyagot tárt fel a határjelek emlékezetbe rögzítését szolgáló eljárásokról, melyek között leggyakoribbnak számított néhány fiatal "megcsapatása", alapos megverése a helyszínen, hogy idős korában is emlékezzen a határjel helyére. Nagy teret kap a vizsgálatban a határsértésekkel kapcsolatos zálogvétel.

Terjedelmes anyagot tesz ki a határjárás és határfelújítás ünnepélyessé vált procedúrája, valamint az ez utóbbival kapcsolatos határviták, határperек, tanúvallomások felidézése. A határ védelmét szolgálták a szent jelek, elsősorban a keresztek és a szentek szobrai, a kutak, források, olykor kápolnák. Előfordult a határvonalon a temetkezőhely kijelölése is. Végezetül a hamis határjárások Isten általi büntetésének történeti adatai tanúskodnak a határjelek óvásának egyetemes és ősi jellegéről.

Selmeczi Kovács Attila

Új Mindenés Gyűjtemény 6.

Szerkesztette Balla Kálmán. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1987. 171 l.

Tudományos folyóirat, szakmai, anyanyelvi közlés lehetősége híján keletkezett a szlovákiai magyarok tudományos évkönyve, az Új Mindenés Gyűjtemény. A találó címválasztás egyfelől kifejezi a történeti folytonosságot (Mindenés Gyűjtemény – 1789–92, Komárom), másfelől lehetőséget nyújt többféle, egymástól olykor távoleső tudományágak művelőinek együttes megjelenésére. A hatodik kötet a sokféleség szemléletes példája. A korábbi kötetek néprajzi túlsúlyát itt a helytörténeti–helyismereti–néprajzi arcél váltotta föl. Kardos István tanulmánya igen részletes helyi terepismeret és nagyszámú forrás elemzése segítségével valószínűsíti egy eltűnt, középkori monostor helyét a Szilicei-fennsík északkeleti peremén. Címében ugyan műemléki vizsgálatot említ, de az építészettörténet mellett a nyelvtudomány, a történetírás, a régészet, a történeti ökológia egyaránt helyet kapott benne. Sándor Károly Léva céhtörténetét dolgozta föl eredeti iratok alapján. Figyelmet érdemel, hogy a magyar–szlovák nyelvhatár közelében fekvő város iparosainak zöme a múlt századokban magyar volt, írásbeli emlékeik is jórészt magyarul íródtak. Ozsvald Árpád egy XIX. század elején keletkezett filozofikus pamfletet ad közre. A szöveg meglehetősen zavaros, szerzője maga is úgy gondolja, hogy nem teljesen beszámítható, de a mű így is érdekes dokumentuma annak, hogy a fölvilágosodás eszméi miként jutottak el a vidéki magányban élő magyar nemességhez. Jóval értékesebb, ugyancsak jórészt eredeti levéltári anyagra épülve, B. Kovács István tanulmánya. Egy gömőri református egyházközség, Felsővály és filiái egyházi élete köré szövődő krónikáját nyújtja. Egyháztörténeti profilja mellett egyenértékűen a társadalomtörténet

és a történeti néprajz körébe is besorolható. Angyal Béla dolgozata a csallóközi Guta nádvági gyakorlatáról és a nád fölhasználásáról színes leíró néprajzi dolgozat. Végül Gyönyör József terjedelmes írása a magyar kisebbség helyzetét vizsgálja igen sok szempontból az 1970. és 1980. évi népszámlálás tükrében. Aprólékos gondal készített statisztikai és szociológiai elemzése jelentős hungarológiai értekezés.

Kósa László

Ujváry Zoltán: Gömöri népballadák Holló László illusztrációival.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 115 l. (Gömör néprajza 11.)

A kötet Holló László festőművész születésének 100. évfordulójára jelent meg. Anyaga korábban már napvilágot látott egy terjesztésre nem került kiadványban, most szélesebb körben is ismertté vált. Az Ujváry gömöri gyűjtéséből kiválogatott tizenhét ballada a magyar balladaköltészet több rétegét képviseli. Nevezetességük és magának a kötetnek a legfőbb érdekessége az, hogy Holló László ezeken kívül sosem készített illusztrációkat, s egyúttal a rajzok életének utolsó alkotásai. A kötetben Ujváry Zoltán rövid írásai olvashatók a gömöri balladákról és az illusztrációkról. Mindkét szöveg rövidített változatban németül is kíséri a balladákat.

K. L.

Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény.

Szerkeszti Kriza János. Kolozsvár, 1863. Kriza Ildikó bevezetőjével. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. XIV, 577 l. [Reprint]

Egyetlen magyar népköltési gyűjtemény nem jutott olyan jeles szerephez a magyar művelődés történetében, mint Kriza János *Vadrózsákja*. Megjelenése a magyar népballada fölfedezését hozta. Egyúttal a székely népköltészet olyan megérdemelt fénybe került, amely mindmáig nem hunyt ki. Végül a megjelenést követő román plágiumvád nyomán kibontakozott *Vadrózsapör* ugyancsak máig hatóan fölvetette a magyar népi kultúra és a szomszédaink kultúrája közötti kapcsolatok sokféle ágazó kérdését. Mindenképpen indokolt és üdvözlendő tehát a reprint kiadás, amely egyébként a mű ötödik kiadása is, de a 2–4. kiadások kisebb-nagyobb csonkaságait tekintetbe véve, ténylegesen a második betűhív változat. A legelső megjelenéshez képest csupán Kriza Ildikó terjedelmes bevezető tanulmányában különbözik a kötet. A bevezetés vázlatosan ismerteti Kriza János népköltészeti gyűjtőmunkáját, a *Vadrózsák* történetét és utóéletét, Kriza János kéziratának sorsát.

K. L.

Vajkai Aurél: *Szentgál. Egy bakonyi falu folklórja.*
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 327 l.

Könyvének anyagát 1942–44-ben gyűjtötte össze a szerző. Elsősorban a háborús viszonyok akadályozták meg kinyomtatását. Első része, *Szentgál. Egy bakonyi falu néprajza* címmel 1959-ben ugyancsak az Akadémiai Kiadónál látott napvilágot. A több évtizedes szünetek nem használtak a monografikus igényű munkának. Vajkai Aurél az 1930-as években már nem egészen fiatalon tűnt föl a magyar néprajzban, de új látásmódot hozott, ha nem is elméletileg alapozottan, de funkcionalista szemlélettel közelítette meg az erőteljesen történeti irányban haladó magyar kutatás tárgyát, a korabeli falusi-paraszti életet. Új volt a néprajzi falumonográfia ötlete is, mélyel nem sokan előzték meg őt. Alighanem hatással lett volna másokra, ha munkája frissen jelenik meg, de már az 1959-es kiadás idején kissé megkésettnek tetszett a mű. Pedig a tárgyi világot gondosan és érdekesen rajzolta meg, de igazán új szempontokat már nem adott. A második kötet kiadása pedig inkább tisztelgés volt az idős szakember életműve előtt, mert töredékessége, megkopottsága nem emeli a mai magyar néprajz figyelmének előterébe. Anyaga, tartalma természetesen így is értékes, hiszen, amit Vajkai közel fél évszázada még észlelhetett, az ma már utólérhető. A könyv külön gazdagítja a Dunántúlra vonatkozó ismereteket s ez ugyancsak nem elhanyagolható tény.

Csalódást okoz az első fejezet. A társadalomról szól, de mindjárt kezdetén a két világháború közötti statisztikai adatokat forrásmegjelölés nélkül közli a szerző. Magyarázatuk pedig hevenyészett. Szentgál nevezetessége valamikor helyi nemes jogállása, s ezért az érdeklődő többet várt volna a falusi társadalom ismertetésétől is. A hajdani "nemzetes rétegről" értékes ismereteket kapunk, de értelmezés és rendszerezés nélkül. A társadalomnéprajz körébe tartozó alakok (pl. paraszt, pásztor, iparos) és fontos kérdések (pl. vallás, magyar–német viszony, jog, egyesületek stb.) tartalma összegző, a szerző igyekszik az idevonatkozó összes folklórt együtt közölni, tehát nem a műfajokat részesíti előnyben, mint a tradicionális népköltészetkutatás. A műfajok majd a kötet végén kerülnek elő ismét, jórészt szövegközlés formájában. Egyébként Vajkai módszere nagyjából az egész műben az idézetként közreadott szövegek csoportosításában jelenik meg, és mindvégig tartózkodik elemzésektől, összehasonlításoktól, rendszerezéstől. Az erősen polgárosult település hagyományában még élt a gyűjtés elején az archaikus réteg, és jól kitapinthatók, épp a polgárosulás előrehaladásának köszönhetően a "hiányok" is. Elsősorban a szöveges és művészi is értékelhető folklór gyenge képviselőjére gondolunk, ami Vajkai terepmunkájának idejében a Dunántúl északi és nyugati területein már valószínűleg általános jelenség lehetett. Viszonylag gazdag volt még a szokásélet, és az ember-, valamint állatgyógyászat tudása is bő helyet kapott a műben. Az utóbbi kettő valószínűleg azért is, mert a szerző érdeklődéséhez mindig közel állt. Mindenképpen említésre méltó a függelékben közölt 58 fénykép, amelyet a szerző 1942–44-ben készített.

Kósa László

Village and Town. The Second Finnish–Hungarian Symposium on Ethnology.

Budapest–Noszvaj, August 25–31, 1986. Editors: Attila Paládi-Kovács, Zsuzsanna Szarvas. Hungarian Ethnographical Society, Budapest, 1987. 248 l.

A Budapesten és Noszvajon zajló második finn–magyar néprajzi konferencia kötetbe gyűjtött előadásait a résztvevők a hatvanöt éves Kodolányi Jánosnak ajánlották. A dedikáció Kodolányi János mind magyar, mind finn néprajzi körökben jól ismert tudományszervezői munkásságának is szólt.

A kötet 25 szöveget tartalmaz, 12-t finn, 13-at magyar résztvevőktől. Többségük angol nyelven íródott, néhány németül olvasható. A szimpózium tárgya, a város és a falu kapcsolatának néprajza mindkét ország szakembereit gyakran foglalkoztató kérdéskör, hiszen Magyarország és Finnország egyaránt frissen urbanizálódott állam. A hagyományos falusi élet és a nagyarányú városba költözés egyaránt igen közeli esemény mindkét országban. Maga a tárgykör azonban arra is alkalmas volt, hogy a résztvevők nagyon rugalmasan értelmezzék, mi tartozik bele. A finn előadók részéről a városi néprajzi kutatások, a magyarok részéről társadalomnéprajzi, ám inkább a falusi életformához kapcsolódó kérdések kerültek előtérbe. Mindkét oldalon elhangzottak kimondottan történeti tárgyú előadások is, jóllehet a tematika inkább a jelenkutatást inspirálta volna. Mindez azt is jelenti, hogy a konferencia idején a finn néprajz nagyobb nyitottságot mutatott az újabb antropológiai módszerektől való tanulás révén, mint a magyar. Szembeállításról azonban nem lehet beszélni, sokkalta inkább föltűnik a módszertani sokféleség. Éppen ez adhat – a szerteágazó érdeklődés mellett – legtöbb tanulságot két olyan ország kutatóinak, amelyek egymástól nagy földrajzi távolságra fekszenek. Mert a tartalmi kérdések pontosan a nagy távolság miatt és tekintve az előadások többnyire csekély terjedelmét, egymásnak sokat nem mondhatnak. Maga a tény arra is rávilágít, hogy a néprajzban immár végleg tudománytörténeté vált a finn–magyar kulturális rokonság, az őstörténeti beállítottságú kutatás.

Kósa László

Virt István: Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek Zoboralján.

MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1987. 171 l. (Folklor Archívum 17.)

Zoboralja falvai: Vicsápapáti, Béd, Menyhe, Egerszeg, Gerencsér, Csitár, Pográny, Alsóbodok, Geszte, Kolon, Zsére, Gimes, Lédec. Amint Virt István is írja: "Peremtáj fekvése és nyelvi elzártsága miatt a zoboralji falvakban olyan szokások és hiedelmek maradtak fenn napjainkig, amelyek vizsgálatával a hagyományos szellemi kultúra elemei is megismerhetők." Zoboralja már a századelőn felkeltette Kodály Zoltán érdeklődését, aki rendkívül archaikus népzenejére figyelt fel. A hagyományos szokásrend és hiedelemrendszer az 1950-es évek óta fokozatosan bomlik fel, erős elszlovákosodási folyamat is megindult. Ennek ellenére a halotti szokásokban Virt István 1981–1985 közötti gyűjtőútjain még számos régi elemmel találkozott. Pl. a halott mellé olyan tárgyat helyeznek ma is, amelyre, úgy vélik, szüksége lehet a túlvilágon. Így kerülhet a koporsóba nagyothallókészülék, villanyborotva stb.

A kötetben 1212 számozott tétel szerepel, a következő tematikus rendben: A halál előjelei; Haldoklás; Halálkor; A halott mosdatása és öltöztetése; A ravatal; Temetés előtti teendők; Virrasztás; Halott a koporsóban; A halott kikísérése a temetőbe; A temetés; Halotti tor; Emlékezés a halottra; Visszajáró halott; Temető.

Rajzokat közül temetőkről, sírjelekről. Tárgymutató, az adatközlők nevei, a települések magyar–szlovák megnevezése, a Zoboraljával foglalkozó fontosabb irodalom jegyzéke, valamint angol és szlovák nyelvű összefoglaló kapcsolódik a kötethez.

Tátrai Zsuzsanna

Voigt Vilmos: Modern magyar folklórisztikai tanulmányok.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 210 l. (Folk-lór és etnográfia 34.)

Az Ujváry Zoltán debreceni tanszékvezető felkérésére összeállított tanulmánykötet a folklórisztika problémáival foglalkozik. Az első tanulmány nem kevesebbre vállalkozik, mint a magyar folklórisztika 1945–1985 közötti időszakának bemutatására. Megismerhetjük a kutatás kereteit, intézményeit és kiadványait, az azokat irányító, szerkesztő tudósokkal, kutatókkal egyetemben. Voigt Vilmos felvázolja a kutatások fő szakaszait 1945-től, a gyűjtés, archiválás, katalógusok, szövegkiadás jelentős munkálatait, valamint a kutatások témáit és módszereit. A tanulmányhoz igen terjedelmes bibliográfia csatlakozik, bizonyos tematikus megszorításokkal. A következő tanulmány a nép, etnosz, nemzetiség fogalmak értelmezésével kapcsolatos hazai és nemzetközi elméleteket veti össze. A jelenkutatás a magyar néprajzban címmel egy értekezés arra hívja fel a figyelmet, hogy "egy jelenkutató tudománynak meg kell találnia helyét a jelenben". További írások képet adnak Budapest néprajzi vizsgálatának kísérleteiről, lehetőségeiről, megállapítva, hogy az interdiszciplináris kutatást igényelne. Ezután az amerikai magyar folklór kutatásáról és a közös feladatokról, majd a vizuális adatgyűjtés nemzetközi és hazai formáiról és jelentőségéről olvashatunk. A mai magyar népművészet fogalma címmel az 1945 utáni népművészetről tájékoztat a szerző, bőséges útbaigazító bibliográfiával. Az utolsó két tanulmány a folklór és folklórizmus határait vizsgálja, valamint a neofolklórizmust határolja körül. "Zárszó helyett" azt a kérdést veti fel Voigt Vilmos: "Van-e logikája a kultúrának?" "A mai kultúrlogika egyszersmind a mai kultúra logikája. Mindaz, amit elméletileg megfogalmazni szeretnénk vagy szerettünk volna a mi, mai kultúránkat lenne hivatva igazolni" – hangzik a válasz.

Tátrai Zsuzsanna

Zsótér Gergely: Mindszenti vőfélykönyv.

A bevezető tanulmányt és az összekötő szöveget írta Szentí Tibor. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1987. 55 l. (Csongrád megyei könyvtári füzetek 19.)

A parasztlakodalmak elmaradhatatlan szertartásmestere – különösen az önkéntes – néprajzi gyűjtők körében nagy népszerűségnek örvend. Sajnálatos azonban, hogy mind a vőfélyi intézmény eredetéről, régebbi múltjáról, mind az eredetinek gondolt vőfélyi versekről mint a legújabbkori paraszti írásbeliség egyik műfajáról, alig tudunk érdemlegeset. Ez a kis füzet mindkét hiányból pótol valamit. Értékes XVIII. századi levéltári adatokat közöl a vőfélység elterjedtségéről. Sajtó alá rendezve olvasható benne egy kiemelkedő "vőfély-egyéniesség", Zsótér Gergely maga és felesége készítette kéziratos vőfélykönyve. A szerzők korábbi nyomtatott és kéziratos vőfélykönyvekből, valamint saját leleményből állították össze szövegüket, ilyenformán szemléletes példát szolgáltatnak a szokás és a műfaj alakulásának-változásának mibenlétére.

Kósa László

Zsupos Zoltán: Dél-Gömör gyűjtögető gazdálkodása.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 137 l. (Gömör néprajza 10.)

Az utóbbi évtizedekben kevésbé kutatott témát dolgoz fel a kismonográfia szerzője. A gazdag recens anyag egyértelműen tanúskodik arról, hogy a hegyvidéki területeken a gyűjtögető tevékenység – ha időnként és helyenként váltakozó mértékben is – napjainkig szerepet kapott az önellátó gazdálkodásban, valamint arra is példát szolgáltat, hogy még ez a periférikus téma is eredményesen kutatható.

A szerző bevezetőként áttekintést nyújt a települések gazdasági adottságairól, azok század eleji demográfiai helyzetéről és életkörülményeiről. Ezen a vidéken az erdő hasznvétele mindig számottevő tényező volt a lakosság megélhetésében. A vizsgálat elsőként az emberi táplálkozásra szolgáló növények és termékek gyűjtögetését ismerteti. Legnagyobb szerep a különböző gombáknak jutott, melyek felhasználása és tartósítása változatos képet mutat. A vadon termő növények széles köre tárul az olvasó elé, melyeknek termését, gyümölcsét fogyasztották, mint pl. a brusnyica (vörös áfonya), boróka, borzag (bodza), csipkebogyó, galagonya stb. A szerző szemléletes leírást nyújt a termés összeszedéséről és felhasználásáról. Az állatok takarmányozására szolgáló növényi termés jóval szűkebb körű, legfontosabb helyet a makk kapott.

Külön csoportban következik az emberi gyógyításra felhasznált növények rendszerezése és hasznvételenek ismertetése. Ehhez kapcsolódik az állatok gyógyítására szolgáló növények szűkebb köre. A szerző az alapanyag szerinti csoportosításban mutatja be azt a nagyszámú tárgyféleséget, amely a növényvilágnak köszönhető. Különösen jellemző erre a vidékre a fakupák, ivócsanakok készítése. Külön fejezetbe került az esztétikai és kultikus funkciót betöltő növények csoportja.

Végezetül a települések egymás közötti és külső kapcsolatait rekonstruálja a szerző a gyűjtőgető tevékenység és ezzel összefüggő kereskedés táji megoszlása szempontjából, melyben a trianoni határ gyökeres változást hozott.

Selmeczi Kovács Attila

Zsupos Zoltán: Esztár néprajza.

Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1987. 139 l. (Folklor és etnográfia 30.)

A Berettyó völgyében meghúzódó bihari település mindaddig alig volt ismertese a néprajzkutatás számára. A helybeli kezdeményezésre megvalósult kismonográfia vázlatos és kizárólag néprajzi leírást nyújt – szemben az elmúlt évtizedekben megszokott terjedelmes falutörténeti monográfiákkal, melyekben másodrendű helyet kap a néprajz –, mégis élő képet rajzol egy meglehetősen elzárt település hagyományos kultúrájáról, erősen zárt világról.

A szerző a település természeti adottságainak, történetének és birtokviszonyainak ismertetése után az anyagi és szellemi kultúra legfontosabb témaköreit veszi számba. Esztárra a soros településforma és a sárépítkezés (vert- és vályogfal) volt a jellemző, gazdálkodásában az állattenyésztés mellett a gabona- és kukoricaművelés játszott meghatározó szerepet. Említést érdemel a helyi nagybirtok hatásának elemzése a paraszti gazdálkodás technikája és eszközhasználata szempontjából.

A kismonográfia nagyobb részét a folklóranyag teszi ki. Elsőként az emberi élet fordulóival ismerkedhetünk meg. Különösen tanulságos a keresztnévadás másfél évszázad alatti alakulásának grafikonra vitele, a névdívat meglehetősen erős hullámozása. Hasonlóképpen figyelmet érdemel a házasságkötések napjának és évszakok szerinti megoszlásának elemzése. Érdekes, hogy a 18. század végétől egészen 1938-ig szerdai napon kötötték a legtöbb házasságot. Az esztendő ünnepeit a helyi sajátosságok szerint veszi számba a vizsgálat. Különösen gazdag hagyományanyag őrződött meg a betlehemezésről. Végezetül a sajátos, sok archaikus elemet megőrzött hiedelemvilág bemutatása zárja a kötetet.

Selmeczi Kovács Attila

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete

A Végrehajtó Bizottság ülése

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusának 1991. augusztus 12–16. között Szeged városa adott otthont. A tudományos tanácskozás megrendezését a József Attila Tudományegyetem vállalta.

A kongresszus kezdete előtti napon, augusztus 11-én tartotta meg a Társaság vezetősége tizennegyedik végrehajtóbizottsági ülését. A tanácskozást a Társaság elnöke, *Bo Wickman* vezette, s *Benkő Loránd* (Magyarország), *Petro Lizanec* (Ukrajna), *Rákos Péter* (Csehszlovákia), *Denis Sinor* (USA) alelnök, valamint *Klaniczay Tibor* főtítkárs (Magyarország), *Jankovics József* főtítkárhelyettes (Magyarország) és *Balassa Iván* (Magyarország), *Balázs Mihály* (Magyarország), *Bodnár György* (Magyarország), *Bori Imre* (Jugoszlávia), *Amedeo Di Francesco* (Olaszország), *Faragó József* (Románia), *Futaky István* (Németország), *Görömbei András* (Magyarország), *Jurij Guszev* (Oroszország), *Ilia Mihály* (Magyarország), *Paul Kokla* (Észtország), *Kósa László* (Magyarország), *Božidar Kovaček* (Jugoszlávia), *Richard Pražák* (Csehszlovákia), *Rédei Károly* (Ausztria), *Jan Šlaski* (Lengyelország), *Szabó Zoltán* (Románia), *Szathmári István* (Magyarország), *Szegedy-Maszák Mihály* (Magyarország), *Karol Tomiš* (Csehszlovákia), *Wolfgang Veenker* (Németország), *Voigt Vilmos* (Magyarország) és *Andrzej Sieroszewski* (Lengyelország) vezetőségi tag vett részt a munkában.

A vezetőség meghallgatta *Kristó Gyula* és *Monok István*, a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előkészítő- és szervező bizottsága elnökének, valamint titkárnak tájékoztatását a kongresszus előkészítéséről, majd hosszú megbeszélés és vita után elfogadta *Balassa Ivánnak*, a jelölő bizottság elnökének a tisztújításra vonatkozó előterjesztését. *Klaniczay Tibor* főtítkárs javaslatát, hogy a tagság 30 aláírással más személyeket is ajánlhat, egyhangúlag elfogadta a vezetőség.

Szintén egyhangú szavazással döntött a végrehajtó bizottság a Szirmai Endredj kuratóriumának javaslatáról: az 1991-es évben *Jolanta Jastrzębska*, lengyel származású, Groningenben tanító irodalomtörténész veheti át a kitéüntetést *Personnages tragiques et grotesques dans la littérature hongroise contemporaine* címen megjelent munkájáért.

A Lotz-Bizottság javaslatára a vezetőség úgy döntött, hogy ebben az évben *Futaky István* (Göttingen) nyelv- és művelődéstörténész, *Jakó Zsigmond* (Kolozsvár) történész, *Hannu Launonen* (Helsinki) irodalomtörténész, *Rákos Péter* (Prága) irodalomtörténész, egyetemi tanár, *Sass Kálmán* (Brüsszel) egyetemi tanár, *Sivirsky Antal* (Hága) irodalomtörténész, műfordító, *Truong Dang Dung* (Hanoi) kandidátus,

irodalomtörténész, műfordító és *Várady-Sternberg János* (Ungvár) történész számára ítéli a díjat oktató-, kutató-, tudományszervező- és irodalomismertető munkásságáért.

A végrehajtó bizottság meghallgatta a Társaság kiadványairól, a szervezeti munkáról és a gazdasági helyzetről szóló beszámolókat.

Miután a vezetőség megismerte az előterjesztést, megfelelőnek találta a feltételeket, és elfogadta *Amedeo Di Francesco* (Nápoly) és *Sárközy Péter* (Róma) egyetemi tanár azon indítványát, hogy a IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust 1996-ban Olaszországban rendezze meg a Társaság, természetesen azzal a feltétellel, hogy a javaslatot a Közgyűlésnek jóvá kell hagynia.

Kongresszus

A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus fővédnöke *Göncz Árpád*, a Magyar Köztársaság elnöke, védnöke *Andrásfalvy Bertalan* művelődési és közoktatási miniszter, *Kosáry Domokos*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és *Lippay Pál*, Szeged város főpolgármestere volt. Az ünnepélyes megnyitóra 1991. augusztus 12-én délután 14 órakor került sor. Először *Bo Wickman*, a Társaság elnöke üdvözölte a megjelenteket, majd *Göncz Árpád* köztársasági elnök mondott közvetlen hangú üdvözlő beszédet. A vendéglátó város, Szeged nevében *Lippay Pál* főpolgármester köszöntötte a kongresszus résztvevőit, majd a József Attila Tudományegyetem rektora, *Róna-Tas András* üdvözölte a megjelenteket.

A tudományos program ez alkalommal a *Régi és új peregrináció – Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon* témakör köré szerveződött, mely interdiszciplináris jellege és gazdag kapcsolattörténeti vonatkozásai miatt alkalmasnak bizonyult arra, hogy a hungarológusokon kívül a hungarológiával nem elsősorban foglalkozó, de az európai, sőt tágabb térségek kapcsolatrendszerét kutató szakemberek is részt vegyenek a tanácskozáson és ismertessék új kutatási eredményeiket.

A megnyitó ünnepség után plenáris előadásokkal vette kezdetét a tudományos program. Négy előadás hangzott el, melyek a főtéma teljes spektrumát átfogták.

Hétfőn este a kongresszus tiszteletére a József Attila Tudományegyetem és Szeged város önkormányzata kellemes hangulatú fogadást adott a Városháza díszudvarán.

A kongresszus második napján, 13-án kedden reggel kezdődtek meg a szekciól előadások. Az eredetileg elképzelt szekcióbeosztást – a nagyszámú bejelentett előadás miatt – tovább kellett bővíteni, s így egyszerre tizennégy szekcióban folyt a munka. Az első napon 98 kisebb referátum hangzott el.

A világ 30 országából érkezett 530 résztvevő szerdán fakultatív kirándulásokon (1. Hódmezővásárhely–Orosháza–Szarvas–Csongrád–Ópusztaszer, 2. Ópusztaszer–Bugacpuszta–Kiskőrös–Kalocsa–Dorozsma, 3. Orosháza–Gyula–Vésztő–Mágor–Csoltmonostor–Gyomaendrőd) ismerkedhetett meg a vidék történelmi és művelődéstörténeti emlékeivel, a térség jeles szakértői – néprajzkutatók, történészek – vezetésével.

Csütörtökön, 15-én ismét szekcióelőadásokat hallgathattak az érdeklődők, ezen a napon 102 referátum ismertetésére került sor.

A kongresszus utolsó napján, pénteken délelőtt még több szekcióban folyt a munka, ekkor újabb 45 előadás hangzott el.

Pénteken délután 15 órakor kezdődött meg a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság negyedik Közgyűlése.

*Bo Wickmannak,
a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökének beszéde
a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén
1991. szeptember 12-én*

Köztársasági Elnök Úr, Hölgyeim, Uraim!

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetősége nevében tisztelettel köszöntöm a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus vendégeit és valamennyi résztvevőjét. Üdvözlöm mindenek előtt Göncz Árpád urat, a Magyar Köztársaság elnökét, kongresszusunk fővédnökét, Lippay Pál urat, Szeged város polgármesterét, kongresszusunk védnökét, Láng István urat, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárát, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, kongresszusunk védnökének képviselőjét, Róna-Tas András urat, a vendéglátó József Attila Tudományegyetem rektorát. Megköszönöm, hogy részvételükkel megtisztelték kongresszusunk ünnepélyes megnyitását.

Társaságunknak ez immár a III. nemzetközi kongresszusa. Mint ismeretes, kongresszusainkat ötévenként rendezzük, még pedig felváltva, egyet Magyarországon, egyet más országban. Budapest és Bécs után így került sor Szegedre, a Tiszaparti egyetemi városra, a hungarológiai kutatások egyik nagyhírű centrumára. Nagy örömünkre szolgált, hogy kezdeményezésünket mind a város, mind az egyetem vezetői az első perctől kezdve kedvezően fogadták, a kongresszus előkészítésében minden segítséget megadtak és lehetővé tették, hogy ma itt Szegeden 30 ország több mint 500 hungarológusa egybegyűlhessen. Mindannyiunk nevében szeretném megköszönni azt az áldozatos munkát, melyet a kongresszus előkészítő- és szervező bizottsága végzett, személy szerint is Róna-Tas András úrnak, az előkészítő bizottság elnökének, illetve Csákány Béla professzor úrnak, aki a munkát elkezdte; Krisztó Gyula professzor úrnak, a szervező bizottság elnökének, s különösen Monok István úrnak, mindkét bizottság fáradhatatlan titkárának. Nem különben illeti hála mindazokat a személyeket és intézményeket, akik és amelyek különböző módon hozzájárultak az előkészítő- és szervező munka sikeréhez, vagy pedig anyagilag támogatták a kongresszus megrendezését.

Hölgyeim és Uraim, minden előfeltétele megvan annak, hogy a két megelőzőhöz hasonlóan mostani, III. kongresszusunk is eredményes munkát végezzen és értékes hozzájárulást jelentsen a magyarságtudományi kutatásokhoz. Kongresszusunk témája, a *Régi és új peregrináció* erre különösen alkalmassá teszi. Amikor

a magyaroknak külföldön, illetve a külföldieknek Magyarországon végzett kulturális, tudományos, művészi tevékenységéről értekezünk, akkor a magyarságnak Európához, illetve tágabban a nagyvilághoz való tartozásáról lesz szó. Annyi magyar tehetségnek évszázadokon át külföldre vándorlásáról vagy bujdosásáról általában tragikus felhanggal szoktak beszélni; mi most szeretnénk a pozitív oldalra irányítani a figyelmet: mennyi értékes szolgálatot tettek a magyar nép fiai, hazájuktól távol végzett munkájukkal más nemzeteknek, illetve az emberiségnek. És mily sokat köszönhet a magyar nemzet a más országokból jött szakembereknek: tudósoknak, papoknak, mérnököknek, íróknak, művészeknek, akik elhozták ide tudásukat, elősegítették a magyar kultúra fejlődését. Kongresszusi témánkkal szeretnénk dokumentálni, hogy a hungarológia, ahogy mi értelmezzük, nem elválaszt, nem elszigetel, hanem összekapcsol: a magyar kultúrát nemzetközi összefüggésben vizsgálja, Európa, illetve a nagyvilág kultúrája elválaszthatatlan részének tekinti. Mindez különösen időszerű ma, amikor az európai egység gondolatának diadalmas előretörését látjuk. Remélni szeretnénk, hogy tanácskozásaink is ezt a folyamatot erősítik majd, s e gondolat jegyében a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust megnyitom.

*A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson
elhangzott előadások*

Plenáris előadások

- SZABÓ Miklós–TONK Sándor: Erdélyiek peregrinációja a középkorban és a korai újkorban
- PRAŽÁK, Richard: Magyar–cseh kulturális kapcsolatok az államalapítástól a XIX. század közepéig
- PETŐFI Sándor János: A szemiotikai szövegtan mint határtudomány. (Szövegtani kutatás magyar szociokulturális háttérrel)
- PALÁDI-KOVÁCS Attila: Újkori migrációs folyamatok az Alföldön és a népi kultúra alakulása

Szekcióelőadások:

- ADRIAENSSEN, Christine: Egy francia szemtanú az 1840–1849-es évek eseményeiről
- ALFÖLDI M. László: Magyar iskolák Nyugaton
- ÁRPÁS Károly: Adalékok a magyar–észti irodalmi kapcsolatok történetéhez
- ARTOWICZ, Elzbieta: A magyar nyelv hazai leírásának implikációi a külföldiek oktatásában
- BABIRÁK Hajnalka: A *leveretés*, a *felemelés*, a *sérthetetlenség* motívumai és a georgiai tematika Csoóri Sándor költészetében
- SZ. BAKRÓ-NAGY Marianne: Róheim Géza és az uráli folklór
- BALASSA Iván: A mezőgazdasági vándormunkások műveltség-közvetítő szerepe a Kárpát-medencében

- BÁRKÁNYI Ildikó: Gyermekjátékok Mórahalmon
- BARNA Gábor: Magyar zarándokok Európában
- BÁRTH János: Az észak–déli népmozgás szerepe a Duna–Tisza köze XVIII. századi népesedéstörténetében
- BÉKÉSI Imre: Egy szempont a TeSWeST-ből
- BELLON Tibor: Az Alföld és a hegyvidék gazdasági kapcsolatrendszere
- BENCZE Lóránt: "Hungarians have a lot of cultivated lands"
- E. BENKES Zsuzsanna: Lehetséges-e a szemiotikai szövegten alkalmazása az iskolai oktatásban?
- BERARDI HORTOBÁGYI Ildikó: A magyar nyelv oktatása Itáliában Várady Imre és Tóth László munkásságának tükrében
- BERKE Barnabásné: Kurrens magyar nemzeti bibliográfiai információk külföldi elterjesztése számítógépes szolgáltatások útján
- BIRNBAUM Marianna D.: Kinek dolgozott Hans Dernschwam?
- BITSKEY István: Magyarországi diákok Rómában a középkor végén
- BJØRN-ANDERSEN Zsuzsanna: Georg Brandes Magyarországon
- BODNÁR György: A lélektani és poétikai szemléletváltás összefüggése a modern magyar elbeszélő irodalomban
- BODÓ Ibolya: Magyar nyelvű színjátszás az Egyesült Államokban (1870–1970)
- BORBÁNDI Gyula: Idegenkedéstől a szóértésig
- BORI Imre: A modern irodalom eszméinek terjedési módjai a magyar irodalomban
- BOSNYÁK István: Becskerek Szabó György, avagy egy paradigmátikus kisebbségi alkotósors – hét életképben elbeszélve
- BOTKA Ferenc: Déry Tibor "peregrinációs" évtizedeiből
- BRANDT, Julianne: Ungarn in Gedichten jüngerer DDR-Autoren
- BUR Márta: A bolgárok magyarságképe a XIX. századi sajtó tükrében (1848–1877)
- CHIOREAN, Ion: Az erdélyi román értelmiség a magyarországi egyetemi oktatásról a XIX. században
- CORRADI MUSI, Carla: Sestini és Forni Magyarországon
- CSÉCSY-SOMJEN Magdolna: Miért nehéz nyelv a magyar?
- CSERNUS Sándor: A XV. századi francia útleírások Magyarország-képe
- CSILLAG András: Amerika sajtókirálya – Pulitzer József (1847–1911)
- CSÚCS Sándor: Magyarok a votjákoknál
- CYGIELSKA, Elzbieta: Lengyel–magyar irodalmi szecesszió
- D'ALESSANDRO PICIOCCHI, Marinella: Audiatur et altera pars: a szomszédos országok írói Magyarországról
- DANKÓ Imre: Alföldi tanuló-cseregyerekek a Szepességben
- DÁVIDHÁZI Péter: Magyarok Shakespeare sírjánál
- DEBRECZENI Attila: A "természeti ember" fogalma Csokonai gondolkodásában
- DÉVAVÁRI BESZÉDES Valéria: Újítás és tradíció. A szegedi kirajzás a jugoszláviai magyaroknál
- DI FRANCESCO, Amedeo: Magyarok Nápolyban a XIX. században
- DIENES Erzsébet: Középkori külföldi kapcsolataink az Érdy-kódex legendáinak tükrében
- DURÓ Annamária: A tanya és a zárt település kapcsolata a szegedi határban

- ÉDER Zoltán: Egy olasz utazó Vácott 1780-ban Migazzi püspök udvarában
 EŐRY Vilma: Balázs Béla Bécsben és a *Csodálatosságok könyve*
 ERDŐDY Edit: Mándy Iván *Kornétása*
 T. ERDÉLYI Ilona: Egy "ifjú-magyar" író, Erdélyi János Európa-élménye
 ERDÉLYI Zsuzsanna: A szóbeli kultúra forrásszerepe az irodalomtörténeti kutatásban
 FARAGÓ József: A magyar–román összehasonlító balladakutatás
 FARAGÓ Lászlóné–GÁL Julianna–KOVÁCS Ilona: A külföldi hungarika gyűjtemények felmérése
 FAZEKAS Tiborc: A német–magyar kapcsolatok szerepe a magyar nyelvtudomány kialakulásában
 FEJÉR Ádám: Ady, magyarság, Európa
 FENYŐ István: A polgárosodás eszmevilága a magyar centralisták útirajzaiban
 FISCHER, Holger: Hungarológiai kutatási irányok nemzetközi együttműködése
 FONT Zsuzsa: Wesselényi István egyetem- és udvarjárása (1729–1732)
 FUTAKY István: Magyarországi és erdélyi diákok a kisebb német egyetemeken (16–19. század)
 FÜLEI-SZÁNTÓ Endre: Új peregrináció és személyiségváltozás
 GEREVICH-KOPTEFF Éva: Magyarságörzés és beilleszkedés Finnországban
 GINTER Károly: Tanulmányi célú migráció Magyarországon a II. világháború után
 GORGYEJEV, Fjodor Mihajlovics–CSIRPÁK Emil: Ob ugorszkih szledah v toponimii Marijszkogo Povolzsaja
 GORIZONTOVA, Anna: Pénzbüntetési rendszerek Szent István törvényeiben és a koraközépkori germán jogban
 GORTVAY Erzsébet: Az anyanyelvi oktatás helyzete Kárpátalján 1945-től napjainkig
 GÖMÖRI György: Magyar peregrinusok a XVII. századi Angliában
 GÖRÖMBEI András: A nyugati magyar irodalom szerepe, helye az egyetemes magyar kultúrában
 GRÁFIK Imre: Szegedi vállalkozók a népi hajózásban a 19. század közepén
 GULYA János: Sajnovics, Gyarmathi, Kőrösi Csoma és Göttinga
 GUSZAROVA, Tatjana: Az európai államok rendszere és Magyarország a XVII. század első felében
 GÜNGÖRMŰS, Naciye: Magyar tudósok szerepe a török nyelvújítási mozgalomban
 GYARMATH Olga: A helynevek vándorlása az Árpád-korban: Tarhos
 GYENGE Zoltán: Gondolatok a "magyar Faust" értelmezéséhez
 HALÁSZNÉ NAGY Márta–NÉMETH Mária–KOVÁCS Ilona: Hungarika névkataszter
 HANÁK Gábor: Elektronikus közösség
 HAUSNER Gábor: Zrínyi Ádám leuveni peregrinációja
 HAVANOVA, Olga: A francia felvilágosodás eszméinek hatása a magyar társadalmi gondolkodásra
 HEGYES Angelina: Az ukrán szépirodalom magyarra fordításának alapelvei
 HÉJJAS Eszter: Apafi udvara francia szemmel
 HELTAI János: A heidelbergi egyetemjárás 1595–1621
 HOLL Béla: "Budosso zarandok"
 HOPP Lajos: Peregrináció és emigráció: Mikes európai útjai

- HÖPP, Karin Beate: The Reception of the Works of Tibor Déry in Britain
- HUBERT Gabriella: Laskai Csókás Péter peregrináció-elmélete 1581-ből
- HUBERT Ildikó: Hrabowszky Dávid Naplója (1848–1852)
- HUSOVÁ, Marcella: A magyar "realitások" cseh szemszögből
- ILLÉS László: Ungarische Exilliteratur in der Weimarer Republik
- IMERLISVILI, Vano: Magyarok Grúziában és grúzok Magyarországon
- IRÁNYI Dezső: A háború után elsőként újraindult napilap
- JAKÓCS Dániel: Kossuth Lajos és a bulgáriai konföderációs tervek a századfordulón
- JANKOVICS József: A magyar peregrinusok Európa-képe
- JASTRŽEBSKA, Jolanta: Mészöly Miklós narrációs képletei
- JORDANOVA, Mirella: A magyar alanyos szöszerkezetek és bolgár megfelelőik
- JUHÁSZ Antal: Az elvándorlás és a megtelepedés összetevői a Duna–Tisza közeli migrációban
- JÜGELT, Karl-Heinz: Die ungarländischen Studenten an der Universität Rostock
- KABÁN Annamária: Szabó T. Attila tudományos munkássága
- KABDEBÓ Lóránt: Napnyugati örjáratok
- KÁDÁR Judit: A magyar irodalmi nacionalizmus és angol visszhangja a XIX. században
- KARAFIÁTH Judit: "Le paysan du Danube". Francia írók útbeszámolója a magyarokról és a magyar irodalomról
- KÁRPÁTI, Paul: Fejezet a berlini magyar műfordítástörténetből: Bruno Heilig életútja és műfordítói pályája
- KEMÉNY Gábor: Stephen Ullmann (Ullmann István) felismerései a szinesztézia jelentéstan alapjairól
- KERÉNYI Ferenc: Magyarok a régi Európa színházaiban
- KERESZTES László: Budenz József morderészeti munkássága
- KESERŰ Bálint: Mit hoztak haza külföldi egyeteméről az utolsó erdélyi humanisták
- KESERŰ Katalin: Az angol tradicionalista (organikus) modernizmus útjai Magyarországon a századforduló művészetének tükrében
- KIRÁLY Péter: A XVI–XVII. században külföldi egyetemeken járt magyarországi diákok és a zene
- KISS Gy. Csaba: Stanislaw Vincenz – egy 20. századi lengyel peregrinus Magyarországon
- KISS Mária: Családok és kiscsoportok migrációja mint a peregrináció egy formája
- KISSNÉ NOVÁK Éva: Érték és valóság (Kibédi Varga Sándor értékelmélete)
- KISZELJOVA, Nonna: Politicseszkaja borba v Vengrii v godi pervoj mirovoj vojni
- KOCSONDI András: Az ismeretelmélet értelmezése Kibédi Varga Sándor műveiben
- KOMÁROMI Sándor: Vezérek és költők
- G. KOMORÓCZY Emőke: Kényszerű peregrináció: a Kassák-kör Bécsben
- KONTRA Miklós: Tudománytörténeti vázlat ötvenhatos amerikai magyar nyelvészekről
- KORDÉ Zoltán: A székelység a tatárjárás előtti oklevelekben
- KOSZTOLNYIK Zoltán: Did the curia intervene in the struggle for the Hungarian throne during the 1290s?
- KÓTYUK István: Az ő-zés esetei az ungi nyelvjárásban

- KOVAČEK, Božidar: Magyar utazók a szerb fejedelemségben
- KOVÁCS Ilona: Hungarika dokumentációs műhely – koncepció és távlatok a külföldi hungarika információk feltárásában
- KOVÁCS Ilona: Könyvek "peregrinációja": magyar könyvek Amerikában (1900–1930)
- KOVÁCS József László: Nyugat-magyarországi (soproni) diákok peregrinációja XVI–XVII. századi német egyetemeken
- KOVÁCS Zsuzsa: Szegedi Pál(ok) Itáliában
- KŐHEGYI Mihály: Adatok Baja 14–17. századi egyháztörténetéhez
- KÖRMENDY Kinga: A jogtudó magyar értelmiség és a Curia Romana a XVI. század elején
- KRÍZA Ildikó: Mátyás-hagyomány a Dél-Alföldön
- KÜRTÖSI Katalin: Kanadai magyar költők kétnyelvűsége
- LAHDELMA, Tuomo: A Jyväskyläi Egyetem hungarológiai programja
- LATIN János: Magyar nyelvtanítás a Columbia Egyetemen (1972–1979)
- LENGYEL András: Bibó és Szent-Györgyi vitája a tudományos intézményrendszer válságáról
- K. LENGYEL Zsolt: Von der Alternative zum Kompromiss
- LIZANEC, Petro: Magyarok és magyar tudományos intézmények Kárpátalján
- LŐRINCZY Huba: Ambrus Zoltán és Ernest Renan
- LUKÁCS László: A Dunántúl vándorai
- MADÁCSY Piroska: Kosztolányi francia íróbarátai Budapesten
- MAGYARI A. Sándor: A svájci magyar peregrináció kulturális-irodalmi hatása, eredményei
- MÁK Ferenc: Jámbor Pál párizsi emlékei
- MAKKAI Béla–RÁCZ Aranka–KOVÁCS Ilona: Hungarika Információ és hungarológiai kutatás
- MARCELL PÉTER: A könyvtáros Csoma göttingeni modellje
- MASZLENNYIKOVA, Jelena: A Nyugat első nemzedéke és a XX. századi európai irodalom
- MÁTÉ JAKAB: Petőfi S. János általános nyelvészeti és szövegtani tevékenysége
- MEGELA, Ivan P.: Sztripszky Hádor a 19. század végi, 20. század eleji magyar–ukrán kapcsolatok tükrében
- MELCZER Tibor: Egy német–svájci peregrinus Magyarországon
- MÉSZÁROS János: Megjegyzések a magyar és a cseh avantgárd líra tipológiai összehasonlításához
- MEZEI Márta: Az utazás kronotoposza a 19. század elejének útirajzaiban
- MIKÓ Pálné: Magyar nyelvleírás a 19. század eleji Bécsben
- MOLNÁR BASA Enikő: Changing views of Amerika
- MOLNÁR CSIKÓS László: Vendégmunkásság és anyanyelvi műveltség
- MOLNÁR Szabolcs: A kudarc a hazatérés akadályá
- MOLNÁR Zoltán Miklós: Élőnyelvi vizsgálat és hungarológiai tevékenység
- MÓZES Huba: Magyarországi szerzők a kolozsvári Napkelet spektrumában
- MURVAI Olga: Határozottság és határozatlanság a mondatban

- MUSKETYIK, Leszja: Ukrán folklór a XIX. század végi és a XX. századi magyar folklorisztikában
- NAGY Ilona: Teremtés a magyar mondákban
- NAGY János: Értékek és változások Petőfi Sándor János szövegvizsgálataiban
- NAGY Jenő: Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár nyelv- és művelődéstörténeti jelentősége
- NAGY Olga: Eszmék, áramlatok az erdélyi magyar néprajzkutatásban
- NAJDENOVA, Jonka: Magyar adalékok a bánáti bolgár időszaki sajtóban (1867–1920)
- NÉMETH S. Katalin: Hungarikák a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekben
- NORVIK, Piret: Estnisch–ungarische Kulturbeziehungen in den Fahren 1869–1918
- NOVÁK László: Migrációs folyamatok és a nagytájak szerepe a népi kultúrában
- NUZZO, Armando: Néhány olasz nyomtatvány az 1594–95. évi esztergomi ostromról (Balassi Bálint szerepe)
- NYSSÖNEN, Heino: Hungarian Coalition Government of 1945–1947 in Non-Hungarian Literature and some Research Problems – A Finnish Viewpoint
- OLOSZ Katalin: Magyar népköltészeti kutatások a két világháború közötti Romániában (1919–1940)
- ORVOS Mária–SZERB Katalin–KOVÁCS Ilona: A hungarika bibliográfia rendszere
- PERROT, Jean: Aurélien Sauvageot présentateur de la linguistique hongroises aux linguistes françaises
- PETŐFI Sándor János: Megjegyzések a szemiotikai textológia általam kidolgozott koncepciójához
- PÉTER László: Nátly József 1801–1871
- PETROVA, Liana: A Kossuth-emigráció hatása a bolgár színházművészetre
- PETROVICS István: A korai magyar városfejlődés és az idegen jog
- POMOGÁTS Béla: Az integráció felé. A nyugati magyar irodalom befogadásáról
- PORDÁNY László: A szegedi angol nyelvű hungarológia 20 éve
- PRAŽÁK, Richard–DEÁK Eszter: Berchtold Zsigmond és a magyarok
- PUSKAŠ, Andrej: Problemü novejšej isztorii Vengrii i isztoriografii Szovjetszoko Szozjuza
- RÁDULY János: Magyar folklórhatományok a kibédi cigányság körében
- RÁKOS Péter: Az újabbkori peregrináció skálája és egy sajtóságon cseh–szlovák–magyar példája
- RATZKY Rita: A francia romantika ismerete Petőfi magánéleti lírájában
- ROHONYI Zoltán: Döbrentei Gábor: stúdium és szerepartikuláció
- RUSPANTI, Roberto: Három képzeletbeli utazás
- A. SAJTI Enikő: Egy kisebbség szervezkedésének lehetőségei és korlátai
- SÁRKÖZY Péter: Magyarok Rómában
- SCHNEIDER Márta: Magyar ösztöndíjasok külföldön
- SCHUBERT, Gabriella: "Pfeffer" und "Paprika" im Südosten Europas. Eine sprachliche und kulturhistorische Betrachtung
- SIEROSZEWSKI, Andrzej: Benyovszky Móric – az irodalmi peregrináció példája
- SINOR Dénes: Szubjektív emlékezések: a berlini Collegium Hungaricum és a párizsi Centre d'Etudes Hongroises a harmincas években

- ÁLASKI, Jan:** Balassi Bálint és Lengyelország
SOMOGYI Magda: A Magyarországon tanuló külföldi műszaki egyetemisták kapcsolata a magyar kultúrával
SOMOS Béla: Az imago és változásai
SZABÓ András: Magyarok Wittenbergben, 1555–1592
SZABÓ Ferenc: Az első világháború hatása a népi életszemléletre
SZABÓ Ferenc S. J.: Pázmány Péter, az európai szellemáramlatok közvetítője
SZABÓ József: A jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek vizsgálatának néhány tanulsága
N. SZABÓ József: Magyar kultúra – világkultúra
SZABÓ T. Ádám: Az új Erdélyi Múzeumtól az új Magyar Múzeumig
SZABÓ Zoltán: A kolozsvári magyar dialektológiai iskola
SZABÓ Zsolt: Székely írók Szegeden 1929-ben
SZAKÁL Aurél: A szegedi menyecskefejes duda
SZALADZE, Manana: Egy georgiai (grúz) regény magyar hőse
SZATHMÁRI István: Szenczi Molnár Albert német földön
SZEGFŰ László: Idegenek, külföldiek Magyarországon a pogánylázadások korában
SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona: Telepítés és migráció egy alföldi mezőváros (Kiskőrös) 18–20. századi életében
SZÉLES Klára: ”– ó, Európa, légy otthonom”
SZELESTEI NAGY László: Magyarországi ferences tartományfőnökök külföldi útjai a XVII–XVIII. században
SZENDE Aladár: A magyar nyelv és kultúra tanítása a szórványmagyarságban
SZENDE Virág: Ideiglenesen külföldön tartózkodó családok nyelvi beilleszkedése
SZENDREY, Thomas: The Origin and Development of Christian Democracy in Hungary: the Role of Alexander Giesswein, Writer, Social Reformer and Scholar: 1856–1923
SZENTI Tibor: A hódmezővásárhelyi és a szegedi nagytáj népességének többszázados társadalmi és családi kapcsolatai
SZIGETI Lajos Sándor: Infinitivus és immigráció
SZILÁGYI Ferenc: A berlini Magyar Társaság (Bund Ungarischer Hochschüler) Emlékkönyve (1842–)
SZIVEK Éva Judit: Kétszáz év legnevezetesebb magyar személyiségei különös tekintettel a nyelvészekre
SZKÁROSI Endre: Nyelvfölötti magyar világirodalom – a peregrináció irodalmában és az irodalom peregrinációjában
SZŐKE György: Magyarok Szolzenyicinnél – Szolzenyicin a magyaroknál
SZŐNYI György Endre: Eastward ho! John Dee a kelet-közép-európai udvarokban
SZŐNYI SÁNDOR Klára: A Marsigli-féle székely rovásnaptár és más 15. századi kalendáriumok
SZTRINKÓ István: Migrációs folyamatok és hatásaik a 18. századi Kiskunság népi kultúrájára
SZTIKALIN, A.: A sztálinizmus ideológiai és kulturális terjeszkedése Magyarországon

- SZUVIZSENKO, Leonyid: H. G. Wells *William Clissold világa* című regényének fogadtatása Magyarországon
- SZÚCS Judit: Migráció és társadalmi rétegződés Pálmonostora és Jászszentlászló példáján
- SZÜTS László: Kossa János nyelvűvelő munkássága
- TAKÁCS József: Fülep Lajos itáliai útjai
- TAKÁCS Lajos: Az utóbbi két évtized magyarországi és kárpátaljai magyar irodalmi és filológiai kapcsolatairól
- TATÁR Mária Magdolna: Bjørnstjerne Bjørnson és szlovák informátorai: mi történt Csernován?
- TÉGLÁSY Imre: A bujdosó Magyarország
- THOMKA Beáta: Rokon jelenségek az elmúlt évtizedek magyar és jugoszláviai prózájában
- TOLCSVAI NAGY Gábor: Német eszmei hatások a magyar nyelvi normafelfogásban
- TOMIŠ, Karol: Emigráns magyar írók Csehszlovákiában 1919 után
- TÓTHNÉ LITOVKINA Anna: Milyen és mennyi közmondás él a magyar köztudatban?
- TÖRÖK Béla: A Kárpát–Duna-tér az új Európában
- TÖTÖSY de ZEPETNEK, Steven: Kaffka Margit prózája: az irodalmi feminizmus kezdete Magyarországon
- TRIPOLSKY Géza: A két Móra a Délvidéken
- TUOMAINEN, Tuulikki: Die Forschungen zur Geschichte Ungarns an der Universität Jyväskylä
- TVERDOTA György: Amikor a vonatok elakadtak...
- ÚJFALUSI NÉMETH Jenő: *Az Essay on Mantól az Ágis tragédiájáig*
- UJVÁRY Zoltán: A szokásmigráció néhány kérdése
- VAJDA Gábor: Értékelési problémák az utóbbi két évtized jugoszláviai magyar irodalmában
- VÁRDY Béla: Kettős és többes kötődés kérdése Magyarországon
- VÁRDY HUSZÁR Ágnes: Nemzettudat a nyugati magyar költészetben, 1945–1955
- VARGA József: A magyarságtudat alakulása a több nyelvű környezetben
- VÁRHELYI Ilona: Magyar irodalmi kapcsolatok nyomai a Finn Irodalmi Társaság archívumában
- R. VÁRKONYI Ágnes: Rodostó magyar társadalma és a *Törökországi levelek*
- VASS László: Megjegyzések szövegek makroorganizációjával kapcsolatban
- VINNAI Győző: Magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulása 1920–1926 között
- VIZKELETY András: A domonkos rend tudományközvetítő szerepe Magyarországon a 13–14. században
- VOIGT Vilmos: Az európai folklór Magyarországon
- ZAICZ Gábor: Erdélyi István, a finnugor nyelvész
- ZEMAN László: Hagyomány és kontextus
- ZSELICZKY Béla: A magyar és szovjet társadalmi élet főbb eszmei és reálpolitikai kölcsönhatásai

Közgyűlés

A *Bo Wickman* elnök vezette Közgyűlés elfogadta a napirendet, s így először a Lotz-Bizottság jelentésére került sor, melynek nevében *Ilia Mihály*, a bizottság elnöke ismertette az ez évi kitüntetettek névsorát, s a jelen lévő jutalmazottaknak a Társaság elnöke átadta a Lotz János-émlékérmét.

Következő napirendként a tisztújításra került sor. *Richard Pražák*, a jelölő bizottság tagja ismertette a végrehajtó bizottság által kialakított szempontokat az új vezetőség összetételére, valamint az ajánlott névsort, a tagság javaslatait, s a választás munkamenetét. Elmondta, hogy a két évvel ezelőtt kiküldött jelölő bizottság a végrehajtó bizottság tagjaitól kért és kapott javaslatokat az alábbi szempontok szerint mérlegelte:

- bizonyos mandátumok alapszabályunk értelmében lejártak, viselőik nem választhatók újra ugyanerre a posztra;
- néhányan bejelentették lemondási szándékukat;
- mások érdektelenség vagy egyéb elfoglaltság miatt célszerű, ha kimaradnak a vezetőségből;
- a Társaság életére egyébként is jótékony hatású, hogy a vezetőség ne egyidejűleg cserélődjék.

A beérkezett nagyszámú javaslatból úgy igyekezett ajánlani a jelölő bizottság, hogy a vezetőségben kellő arányban legyen képviselve minden tudományos diszciplína, minden földrész, minden ország és minden nemzet. Tekintettel volt a jelölő bizottság a kor és nem szerinti arányok valósághoz közelítő módosítására is.

Mindezen feltételeket szem előtt tartva a jelölő bizottság és a végrehajtó bizottság közösen kialakított névsorát a szavazólapon ismerheti meg minden tagtársunk. Ehhez társul még azok neve, akiket a tagság kívánt jelölni a vezetőségbe.

Ezek után *Klaniczay Tibor* főtitkár javaslatot tett a szavazatszámhláló bizottság összetételére: elnöknek *Holger Fischert* (Hamburg), tagoknak *Szelestei Nagy Lászlót* (Budapest) és *R. Takács Olgát* (Budapest) javasolta. A bizottság összetételét a Közgyűlés egyhangúlag jóváhagyta, majd a szavazás időtartamára – rövid időre – felfüggesztette munkáját.

Mialatt a szavazatszámhláló bizottság munkáját végezte, a Közgyűlés *Klaniczay Tibor* főtitkári beszámolóját, utána pedig a számvizsgáló bizottság jelentését hallgatta meg, a bizottság távol lévő elnöke nevében *Andrzej Sieroszewski* előterjesztésében. A beszámoló elhangzása után *Bo Wickman* elnök arra kérte a Közgyűlést, hogy kézfeltartással szíveskedjék jelezni, ha a beszámolókat és a főtitkár előterjesztését elfogadja:

- alapszabály módosítása;
- 1992-től a tagdíj 100%-os emelése;
- a nem fizető tagoktól megválnak a Társaság;
- a tagság felhatalmazza a vezetőséget, hogy ha feltétlenül szükségesnek látja, két Közgyűlés között emelhesse a tagdíjat.

A tagság egyhangúlag jóváhagyta a beszámolókat és határozott a főtitkár által indítványozott módosítások életbe léptetéséről.

Igen fontos volt a következő napirendi pont, melyet – a IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus helyszínére, időpontjára és témájára vonatkozóan – Sárközy Péter római professzor terjesztett elő. Bejelentette, hogy olaszországi hivatalos szervek írásbeli garanciái birtokában a római és a nápolyi egyetem szeretné vállalni a következő kongresszus megrendezését. Időpontnak az 1996. szeptember 6. és 10. közötti időszakot, témának pedig a *Keresztény kultúra és Magyarország*, illetve a *Magyar kultúra és a kereszténység* témaköröket javasolta. A Közgyűlés általános tetszését megnyerte a javaslat, s az ajánlatot kézfeltartással egyhangúlag jóváhagyta.

Ez után a szavazatszámoló bizottság nevében *Holger Fischer* elnök ismertette a választás eredményét. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetősége a következő öt évben a következő lesz:

- Elnök: Rákos Péter (Csehszlovákia)
 Alelnök: Robert Austerlitz (USA)
 Bori Imre (Jugoszlávia)
 Klaniczay Tibor (Magyarország)
 Kósa László (Magyarország)
 Petro Lizanec (Ukrajna)
 Karl Nehring (Németország)
 Főtitkár: Jankovics József (Magyarország)
 VB-tagok: Balassa Iván (Magyarország)
 Balázs Mihály (Magyarország)
 Marianna D. Birnbaum (USA)
 Bisztray György (Kanada)
 Bodnár György (Magyarország)
 Borbándi Gyula (Németország)
 Gianpiero Cavaglia (Olaszország)
 Czigány Lóránt (Anglia)
 Dávidházi Péter (Magyarország)
 Amedeo Di Francesco (Olaszország)
 Faragó József (Románia)
 Görömbei András (Magyarország)
 Jurij Guszev (Oroszország)
 Cs. Gyimesi Éva (Románia)
 Hajdú Péter (Magyarország)
 Jolanta Jastrzębska (Hollandia)
 Kiss Jenő (Magyarország)
 Paul Kokla (Észtország)
 Božidar Kovaček (Jugoszlávia)
 Kristó Gyula (Magyarország)
 Tuomo Lahdelma (Finnország)
 Lars-Gunnar Larsson (Svédország)
 Ivan P. Megela (Ukrajna)
 Monok István (Magyarország)
 Péntek János (Románia)

Jean Perrot (Franciaország)
 Richard Pražák (Csehszlovákia)
 Rédei Károly (Ausztria)
 Gert Sauer (Németország)
 Sárközy Péter (Olaszország)
 Sebestyén Árpád (Magyarország)
 Senga Toru (Japán)
 Jan Ślaski (Lengyelország)
 Szabó Zoltán (Románia)
 Szegedy-Maszák Mihály (Magyarország)
 Tamás Attila (Magyarország)
 Thomka Beáta (Jugoszlávia)
 Karol Tomiš (Csehszlovákia)
 Wolfgang Veenker (Németország)
 Voigt Vilmos (Magyarország)

Számvizsgáló bizottság:

Elnök: Futaky István (Göttingen)
 Tagok: Andrzej Sieroszewski (Lengyelország)
 Szathmári István (Magyarország)

Új tiszteleti tagok:

Benkő Loránd (Magyarország)
 Bogyay Tamás (Németország)
 George F. Cushing (Anglia)
 Hasan Eren (Törökország)
 Jakó Zsigmond (Románia)
 Kálmán Béla (Magyarország)
 Giovan Battista Pellegrini (Olaszország)
 Penavin Olga (Jugoszlávia)
 Sinor Dénes (USA)
 Szabolcsi Miklós (Magyarország)
 Tokunaga Yasumoto (Japán)
 Bo Wickman (Svédország)

Utoljára *Bo Wickman* távozó elnök – aki 1977 óta töltötte be ezt a tisztelet – szavait hallgatta meg a tagság, valamint *Rákos Péter* új elnök kért néhány közvetlen szóval bizalmat a tagságtól az új vezetőség nevében.

*Klaniczay Tibor főtitkári beszámolója
a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság negyedik közgyűlésén,
Szegeden, 1991. augusztus 16-án*

Társaságunk elmúlt ötévi tevékenységét a folyamatos, nyugodt munka, kezdeményezéseink folytatása, terveink – igaz, lassú – fokozatos valóra váltása jellemezte. Taglétszámunk állandósulni kezd; már csupán lassú emelkedéssel lehet számolni. Az előző Közgyűlésen, Bécsben arról számoltam be, hogy a Társaságnak 970 tagja van, ma nyilvántartásunk szerint a létszám 1011. Annak ellenére, hogy az elmúlt időszakban számos érdemes tagtársunk elhunyt – köztük több tiszteleti tagunk is, így Paul Ariste, Bán Imre, Barta János, Kardos László, Ligeti Lajos, Klára Majtyinszkaja, Aurélien Sauvageot, Vladimír Skalicka, Szabó T. Attila, valamint végrehajtó bizottságunk néhány tagja, így Imre Samu, Király István, Michael Sozan, akik emlékét kegyelettel megőrizzük –, megállapíthatjuk, hogy az új tagok száma nagyobb, mint az eltávozottaké.

Az említett szám azonban ideális létszám, azokból tevődik össze, akik tagnak jelentkeztek, kifejezve ezzel részvételi szándékukat és a Társaság célkitűzéseivel való azonosulásukat. Lényegesen kevesebben vannak azonban azok, akik vállalják a Társaság működéséhez való szerény hozzájárulás kötelezettségét, azaz a tagdíjfizetést. Szándékosan említem ezt a legprózaibb kérdést beszámolóim elején, hogy később akadály nélkül beszélhessek a fennköltebb tárgyakról. Ezen a téren is nagy a tarkaság: a rendszeres tagdíjfizetők mellett vannak, akik csak olykor – minden két-három évben egyszer – szánják rá magukat a tagdíjfizetésre, vannak, akik csak belépésükkor fizetnek tagdíjat, s azután sohasem, és így tovább. Önnön vizsgálatásunkra azonban elmondhatom, hogy nem állunk ezzel egyedül a nemzetközi tudományos társaságok között: hasonló gondjai vannak például a nemzetközi hiszpanisztikai vagy az italianisztikai társaságnak is. Úgy látszik, a mediterrán slamposság intánsi vonzódásunk folytán közelítünk ehhez a típushoz, szemben a sokkal fegyelmezettebb germanisztikai, anglistikai, skandinavisztikai társaságokkal. Persze, azt is el kell ismerni, hogy a tagdíjfizetésnek sok esetben objektív akadályai voltak és vannak is még. A kelet-európai változások ellenére a devizaátutalások még ma sem megoldottak, és a magyarországi értelmiség ismert általános anyagi romlása következtében gyakran még az oly szerény tagdíj megfizetése is gondot okozhat egyes tagtársainknak. Ezért a Társaság vezetősége e téren nagyfokú toleranciát óhajt továbbra is képviselni, de azért bizonyos határt mégiscsak kell szabni. Ezért, ha csak a Közgyűlés nem mond ellent, törölni szándékozunk tagjaink sorából mindazokat, akik az elmúlt öt évben egyszer sem fizettek tagdíjat, s egy ezutáni határozott felszólításra sem reagálnak. Ez már csak azért is szükséges, mert a postaköltségek állandó emelkedése miatt komoly terhet jelent minden körlevél, értesítés megküldése azoknak is, akik nem adják jelét a Társasággal való változatlan együttérzésüknek.

Ha már anyagi kérdéseknél tartunk, anélkül, hogy a Társaság gazdálkodására itt érdemben kitérnék, hiszen ez a számvizsgáló bizottság jelentésének a feladata, szeretném kiemelni, hogy hála a Magyar Tudományos Akadémia és különböző alapítványok megértő támogatásának és különösen a Társaság treasurer-je (a magyar kincstárnok szó itt komikusan hangzana) sikeres munkájának, a növekvő gazdasági

és pénzügyi nehézségek ellenére sikerült az elmúlt éveket úgy átvészelnem, hogy anyagi okok a Társaság működését nem hátráltatták. Ha késésekkel is, sikerült kiadványainkat megjelentetni és a folyamatos munkát biztosítani. A takarékoskodás természetesen szükséges volt, s a jövőben méginkább az lesz. Ehhez tagtársaink segítségét is kérjük, ugyanis gyakoriak a felesleges pénzkidadások, főként a postaköltség terén. Gyakori, hogy megváltozott címüket tagtársaink nem jelentik be, így küldeményeink rossz címre mennek, esetleg el is vesznek, vagy jobb esetben visszakerülnek a titkárságra. Már pedig különösen könyvek, folyóiratok esetében a postaköltség igencsak drága. Ismeretes, hogy a Hungarológiai Értesítőt minden tagdíjfizető tagunknak ingyen küldjük meg, ugyanúgy megkapják a szerzők a kongresszusi köteteket. Ha néhány tucat rossz címre megy, akkor az elpocsékolat pénz már ezrekre rúg.

Kiadványainkra térve, mindenképp előttem jelenthetem, hogy az előző, bécsi kongresszus előadásai két kötetben, 1989-ben és 1991-ben napvilágot láttak. A sajnálatos késés anyagi okokra vezethető vissza, de nem kis részben az előadások szerzői a felelősök ebben: sokan nagy késéssel küldték csak meg kézírataikat, s nem kevesen rendetlen, pontatlan formában. Reméljük, a szegedi kongresszus esetében ez másképpen lesz.

Folyóirataink közül a Hungarológiai Értesítő munkája folyamatos volt, sőt a korábbi hároméves lemaradást sikerült két és fél évre, s az év végére talán kettőre csökkenteni: a napokban jelent meg ugyanis az 1989. évi kötet 1–2. száma. Az Értesítő Jankovics József határozott és céltudatos szerkesztésében változatlanul betölti hasznos feladatát: ismerteti a hungarológiai kiadványokat, közli a könyvek és cikkek bibliográfiáját, tájékoztat a különböző rendezvényekről, eseményekről. Bár a Hungarológiai Értesítőt mindenki szívesen forgatja, s nem találkoztunk még olyan olvasójával, aki feleslegesnek tartaná, annál kevesebben vannak, akik támogatják is ezt a vállalkozást. Egyre növekvő nehézséget jelent az ismertetések megírása, kevés a vállalkozó, s ők is gyakran cserbenhagyják a szerkesztőt, vagy roppant késéssel akadályozzák a folyamatos munkát. Senki nem állítja, hogy a recenzió-írás szórakoztató dolog, de minthogy a recenziók olvasására minden kutatónak szüksége van, annyi szolidaritás lehetne mindenkiben, hogy megosztja az írás terhet is. Nem is nagy teher ez, hiszen olyan könyvről kell azt a rövid ismertetést írnia, mely érdekli, melyet meg is kap, s melyet úgyis elolvasna. Egy évfolyamban átlag 330 recenzió jelenik meg. Ha a Társaság minden tagja részt venne ebben a munkában, akkor mindenkinek évente egyharmad, vagy háromévente egy recenziót kellene írnia, s ez talán igazán nem túl nagy és sok feladat. De más téren is hiányolja a szerkesztőség a tagság támogatását. Az Értesítő akkor tölti be igazán a hivatását, ha teljes, hiánytalan információt tud nyújtani, vagyis ha minden kiadványról ismertetést közöl, illetve minden publikációt regisztrál a bibliográfiában. Ehhez azonban az kell, hogy mindenről tudomása legyen a szerkesztőségnek. De bármennyire gondos is a bibliográfiai adatgyűjtés, lehetetlen mindenről tudomást szerezni. Gyakran jelenik meg egy-egy magyar irodalomtörténeti, nyelvészeti vagy néprajzi tanulmány valamely nem hungarológiai folyóiratban, tanulmánykötetben, kongresszusi kötetben a legkülönbözőbb országokban. A világ minden periódikáját nem lehet figyelemmel kíséreni, ezért az ilyen szórványok csak akkor válnak ismertté, ha szerzőjük felhívja rá a figyelmet, vagy – s ez még sokkal jobb – különnyomatot küld belőle a Társaság-

nak. Ez nyilván a szerzőnek is érdeke. Mert, ha egy brazil kiadványban portugál nyelven megjelenik valakinek egy magyar nyelvészettel kapcsolatos cikke, az csak akkor fog bekerülni a hungarológia vérkeringésébe, ha regisztrálva lesz az Értesítőben. Ugyanígy kérjük, hogy az önálló kiadványok, könyvek esetében – különösen, ha nem magyarországi megjelenéséről van szó – a szerzők, szerkesztők gondoskodjanak arról, hogy a Hungarológiai Értesítő recenziós példányt kapjon.

Másik folyóiratunk, a Hungarian Studies sajnos még mindig gondokkal küzd. A legfrissebben megjelent szám az 1989/1-es. Az időbeni elmaradás itt sokkal súlyosabban esik latba, mint az Értesítőnél, hiszen a folyóirat feladata itt nem a regisztrálás, hanem új kutatások közzétevése, s a több éves késés ez esetben megengedhetetlen. Pedig a folyóirat új szerkesztője, Szegedy-Maszák Mihály kiváló munkát végzett, sikerült jobbnál jobb tanulmányokat szereznie a folyóirat számára. De minden eddigi igyekezete megakadt az Akadémiai Kiadó válságos helyzete, fizetésképtelensége, s – sajnos – egyes munkatársainak hanyagsága miatt. A Társaság vezetősége ismételtelen foglalkozott a folyóirat ügyével, de eddig még nem sikerült megoldást találnia. A legegyszerűbb volna más kiadóhoz vinni a lapot; igen ám, de egyelőre nem találunk olyat, mely vállalná az anyagi terheket, vagy vállalkozna rá, hogy a kiadást rentábilissá tegye, s megoldaná a terjesztés gondjait is. Míg ugyanis a Hungarológiai Értesítőt a Magyar Tudományos Akadémia anyagi hozzájárulásával jelentetjük meg, addig a Hungarian Studies számára nincs fedezetünk. A költségeket itt az Akadémiai Kiadó vállalta, s így ki vagyunk neki szolgáltatva.

Végül megemlítem még, hogy ha nem is a Társaság kiadványaként, de azért nem egészen függetlenül tőle, idén megjelent Kósa László szerkesztésében, s az Akadémiai Kiadó gondozásában *A magyarságtudomány kézikönyve* című, igen sikeres és hasznos, több mint 800 lapos kötet. Egy ilyen kézikönyvnek a gondolata már a Társaság megalakulásakor felmerült, s az első, 1981. évi budapesti kongresszusunkon külön műhelyvita tárgyalt ennek mikéntjéről és tervéről. Kiderült, hogy az álláspontok rendkívül különbözőek, s így nem várható egy konszenzuson alapuló társasági kiadvány létrejötte. Kósa László vezetésével egy lelkes csoport ezért magánvállalkozásként fogott hozzá a kötet megírásához, mely – számtalan kiadói nehézséget leküzdve – tíz év után végre meg is jelent. Gratulálunk a szerzőknek és a szerkesztőnek egyaránt, és a szép könyvet valamennyi tagtársunk figyelmébe ajánljuk.

Természetesen a titkárságnak számos egyéb, folyamatos feladata is volt. Kutatóhelyeket és kutatókat segített a munkájukhoz szükséges könyvek, cikkek, információk megszerzésében. Különösen a hamburgi Hungarológiai Centrumot sikerült jelentős számú akadémiai kiadványhoz hozzájuttatnunk. Anyagi lehetőségeinkhez mérten igyekezett titkárságunk magyarországi tartózkodást biztosítani egyes külföldi kutatóknak. Fontos munka volt az évenkénti vezetőségi ülések előkészítése. Ez utóbbiak közül különös jelentősége van az 1989. évinek, mely Petro Lizanec alelnökünk kezdeményezésére és meghívására Ungvárott került megrendezésre, s hozzá Kárpátalján egy élményekben gazdag kirándulás csatlakozott.

Társaságunk kezdettől fogva törekedett arra, hogy a hungarológia terén fokozott érdemeket szerzett tudósok, kutatók iránt valamilyen módon kifejezésre juttassa elismerését. Korábban ennek két formája volt: a tiszteleti tagság, mely mindig a Közgyűlés által történt választás eredménye, a másik pedig a Lotz-érem, melynek

adományozásáról az erre kiküldött bizottság javaslatára a végrehajtó bizottság dönt. Örömmel számolhatok be arról, hogy immár van egy harmadik módja is az elismerésnek, Szirmai Endre orvosprofesszor, Társaságunk pártoló tagja jóvoltából. A Stuttgartban élő Szirmai Endre felajánlotta, hogy egy háromévenként átadásra kerülő 3 000 Márkás díj tőkét biztosítja. A végrehajtó bizottság úgy határozott, hogy a díjat vagy egy valamely világnyelven megjelent hungarológiai tárgyú könyv, monográfia szerzőjének, vagy pedig a magyar történelem, irodalom, nyelv stb. valamely eddig ismeretlen emléke, forrása felfedezőjének és publikálójának kell adományozni. A kiválasztás és a javaslatétel érdekében Rákos Péter elnökletével létrejött egy kuratórium, melynek javaslata és a végrehajtó bizottság döntése alapján első ízben, 1988-ban Czigány Lóránt kollégánk kapta meg a Szirmai Endre-díjat *Oxford History of Hungarian Literature* című munkájáért. Az átadásra Hamburgban, az ottani Hungarológiai Centrum rendezésében került sor. Másodízben idén esedékes a díj átadása, s a végrehajtó bizottság ezt ez alkalommal a groningeni egyetem magyar irodalom-tanárának, Jolanta Jastrzębskának ítélte oda *Personnages tragiques et grotesques dans la littérature hongroise contemporaine* című könyvéért. Az átadásra az ősz folyamán kerül sor, ugyancsak Hamburgban.

A Társaság működésével kapcsolatos gyakorlati kérdések között végül arról kell szólnom, hogy régóta szóbeszéd tárgya az alapszabály kis módosításának a kérdése. Az 1981-ben elfogadott jelenlegi alapszabály 1. § 2. pontja szerint "A Társaság tevékenységi területe: azok az országok, ahol a magyar nyelv, irodalom vagy néprajz a felsőoktatás tárgya, illetve ahol a magyar nyelvészet, irodalomtudomány és néprajz területén tudományos kutatómunka folyik." Megokolt bírálat tárgya volt ez a fogalmazás, mondván, hogy kirekesztést sugall a hungarológusok egy népes táborra, mégpedig a történészek irányában. Nem szeretnék most kitérni azokra a történeti okokra, melyek miatt a vitatott formula annak idején létrejött, minthogy a végrehajtó bizottság egyetért abban, hogy némi módosítás kívánatos. Az, azt hiszem, mindenki számára nyilvánvaló, hogy történész kollégáink nemhogy nem voltak eddig sem kizárva a Társaság tevékenységéből, épp ellenkezőleg, sok szívesen látott történész tagja volt eddig is Társaságunknak, s a vezetőségben is képviselték tudományterületüket. Kongresszusainkon, így a mostanin is szép számmal voltak kifejezetten történeti tárgyú előadások. A legegyszerűbb azért az volna, ha a "nyelv, irodalom, néprajz" szavak után odaírnánk: "és történelem". Ettől azonban éppen történész kollégáink óvtak. Ezzel ugyanis a tömegszervezetté alakulás veszélye járna, hiszen a magyar történelemmel több ezren foglalkoznak, különösen, ha beleértjük a nagyszámú hely- és üzemtörténészt. S bár elvben minden, a magyar történelemmel kapcsolatos kérdés hungarológia, meglehetősen szétzilálná mezőnyünket, ha olyan témák is a mi kongresszusaink napirendjén szerepelnének, mint pl., hogy a mezőkeresztesi csatában miért futamodott meg az erdélyi csapatok balszárnya, vagy pedig, hogy milyenek voltak a csepeli munkások bérvizonyai az 1910-es években. Annál is inkább, mert mindezek művelésére megvannak a megfelelő intézmények, a magyar történetírásnak megvannak a nemzeti és nemzetközi szervezetei. Ezért a végrehajtó bizottság azt a kompromisszumot ajánlja, hogy kerüljön be az alapszabály említett passzusába a "művelődéstörténet" szó, amely elég rugalmas és képlékeny fogalom ahhoz, hogy beférjen minden olyan történeti kérdés, mely a kultúrával, az írott

forrásokkal összefügg, de nem teszi szükségessé a gazdaságtörténet és hasonló kutatási ágak bevonását a Társaság érdekeltségi körébe.

Ezzel be is fejeztem a Társaság, illetve vezetősége és titkársága által végzett rutintevékenységnek az ismertetését. Emellett nem feledkezhetünk meg azonban arról az erjesztő hatásról, melyet Társaságunk, sokszor már csak pusztán léte okán is, a magyarságtudomány és intézményrendszere egyre eredményesebb fejlődésére gyakorolt és gyakorol.

Szeretnék emlékeztetni arra, hogy tudományterületünk nemzetközi művelésén, s ennek érdekében egy társadalmi összefogás megteremtésén túl elengedhetetlen a megfelelő intézményrendszer létrejötte. Ez pedig már nem lehet a Társaság feladata, erre nincs is módja, ez jórészt az egyetemekre, illetve azok fenntartóira hárul, s természetesen legnagyobb mértékben a magyar államra. Különösen, ami a magyar nyelv és irodalom, s általában a hungarológia Magyarországon kívüli egyetemi oktatását illeti, van kötelezettsége a magyar államnak. Ezt ugyan eddig sem vitatta senki, de régebben erre nem volt semmiféle koncepció. Tisztelt tagtársaink emlékeznek talán rá, hogy már első kongresszusunkon foglalkoztunk ezzel a témával, majd később kidolgoztunk egy javaslatot a művelődési minisztérium számára, melyben a finn modell követését ajánlottuk. Ennek lényege röviden az, hogy az állam létesít egy magas szintű szakmai testületet, mely illetékes a külföldön működő tanszékek, lektorátusok szakmai és személyi ügyeiben, amennyiben az anyaországból kiküldött oktatókról van szó, s amelynek az elnöke a kérdés amolyan "utazó nagykövete", aki mint maga is elismert tudós, megfelelő partner a különböző egyetemek vezetőinél. E testület munkáját lenne hivatva segíteni egy egészen kis, szakmailag kompetens emberekből álló titkárság. Elképzeléseink látszólag találtak az akkori – 1982–1983-ban járunk! – minisztériumi elképzelésekkel, de valójában minden másképpen történt. Jó öt év után megszületett a javasolt testület Hungarológiai Tanács néven, de eltérően a mi elképzelésünktől, ez nem szakmai és döntéshozó fórum, hanem a különböző hivatalok, intézmények képviselőiből álló, mindenféle hatáskört nélkülöző tanácsadó szerv, mely ez ideig képtelen volt bármi eredményt felmutatni, s jelenleg a felbomlás állapotában van. Már ezt megelőzően létrejött a javasolt apparátus is, Lektorai Központ néven, mely hasznos munkát tudott végezni a Magyarországról kiküldött oktatók ügyeinek intézésében, de érthető módon nem lehetett partnere a külföldi egyetemeknek, s kevésbé és csak később próbált meg támogatást nyújtani a nem magyarországi oktatókkal működő oktatóhelyeknek, noha a többséget ezek teszik ki. Lényegében tehát inkább egy kis kihelyezett minisztériumi hivatal lett a Lektorai Központ, noha igyekezett ebből a szerepkörből szakmai fórummá válni. Ennek egyes lépései voltak az ún. lektori konferenciák, melyekre kezdetben csak magyar állampolgárok, később már minden magyart oktató meghívást kapott; később – egy évvel ezelőtt – kezdeményezték egy új nemzetközi társaság, a nem magyar nyelvterületen magyart oktató tanárok szervezetének a megalakítását. Ez létre is jött Fábrián Pál kollégánk elnöklete alatt, de tevékenységéről nem sok hírünk van. Ezzel egyidejűleg a Lektorai Központ felvette a "Nemzetközi Hungarológiai Központ" elnevezést, amivel nem értünk egyet, mivel félreérthető: tudományos műhelyt sejtet.

A "hungarológiai központ, centrum" kifejezés egyébként is le van foglalva azon intézmények számára, melyek különböző országokban, az adott ország anyagi támogatásával, többnyire egyetemközi jelleggel jöttek létre mint a magyarságtudomány központi műhelyei. Tudjuk, hogy komoly eredménnyel működik már jó ideje a párizsi és a római centrum, öt éve megalakult a máris komoly munkát végző hamburgi, azóta megalakult – az egyelőre sok nehézséggel küzdő – groningeni–amszterdami, és különös örömünkre az ungvári, mely orosz, ukrán nyelvterületen a magyaroktatás és -kutatás központjává fejlődhet. Bár más szervezeti formában, de kissé hasonló funkciót tölt be a bloomingtoni, a torontói és a helsinki magyar tanszék. Joggal beszélhetünk tehát a magyar kutatóközpontok egyre jobban kiépülő hálózatáról, különösen, ha a további tervekkel is számolunk: így szó van egy tokiói, egy isztambuli központról és másokról. Mindezek az intézmények Társaságunk megalakulása után jöttek létre, ami nyilván nem véletlen. A párizsi centrum igazgatójának, Jean Perrot professzornak a kezdeményezésére tapasztalatsere és együttműködés is kezd kialakulni ezek között az intézmények között. 1989-ben eredményes összejövetel volt e tárgyban Párizsban, melyet most, közvetlenül kongresszusunk után egy újabb fog követni, itt Szegeden.

Nincs tehát okunk pesszimizmusra, a hungarológia fejlődése, politikai változásoktól függetlenül töretlennek látszik. Fontosságát az új kormányzat is vallja, s kidolgozás alatt áll a hungarológia állami intézményrendszerének új formája, melynek során fokozottan támaszkodni kívánnak a Társaság tapasztalataira és javaslataira, ezért is rendeztek a Művelődési Minisztérium vezetői erről a témáról vitát itt Szegeden, kongresszusunk időtartama alatt. De a legfőbb alapot erre a bizalomra ez a most befejeződött kongresszus szolgáltatja. Érdekesebbnél érdekesebb előadások sora, figyelemreméltó új tények, források bemutatása, az előadásokat kísérő érdeklődés nagysága, nagyszámú olyan kollégánk részvétele, akik korábbi kongresszusainkon nem lehettek jelen, s mindehhez a szerencsésen kiválasztott helyszín, a határozott, kitűnő szervezés, s a kongresszus munkáját segítő személyzet, az egyetemi hallgatók kedvessége, hozzáértése és még annyi más érték és előny révén bátran merem állítani, hogy egy nagyszerű találkozó részesei lehettünk.

Hölgyeim és Uraim, főtitkári beszámolómat ezzel befejeztem, kérem, hagyják jóvá a Társaság vezetősége és titkársága elmúlt ötévi munkásságát.

*A Számvizsgáló Bizottság elnökének,
Sivirsky Antalnak a jelentése
az 1986–1991 közötti időszakról*

A Számvizsgáló Bizottság a Társaság alapszabályának 15.§-a értelmében évente összeült, ülésén meghallgatta a gazdasági vezető beszámolóját, amelyre meghívta a titkárság tisztségviselőit.

Ez az ötéves ciklus a könyvelési módszer gépesítésére való áttérés jegyében telt el. A Számvizsgáló Bizottság tagjai nem ismerték ezt az új metódust, ezért a gazdasági vezető szakszerűen bevezette őket ebbe a technikába, hogy érdemben tudják ellenőrizni a mindinkább bonyolult számvitelt, melybe most már az adóhatóságnak is beleszólása van.

A Számvizsgáló Bizottság a jelen öt éves időszak során többek között ellenőrizte ingóságaink értékét, könyvtári állományunkat és a Társaság vagyonát. A Számvizsgáló Bizottság ellenőrizte a vendéglátási keret felhasználását és a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus pénzügyi mérlegét.

A politikai változásokkal és a gazdasági recesszióval egyidejűleg Társaságunknak anyagi gondjai keletkeztek, melyeket a Végrehajtó Bizottság és a gazdasági vezetés egyelőre sikerrel elhárított. Bizonyos külső forrásokból, alapítványoktól kapott támogatással sikerült kiadványaink fenntartását ideiglenesen biztosítani. Újabb szponzorok megnyerésére a jövőben feltétlenül szükség van. A tagdíjfizetési készség nem javult, vagy ingadozik, jöllehet öt évvel ezelőtti jelentésünk a tagokat befizetésre sarkallta. Gazdasági helyzetünk javítása érdekében a Számvizsgáló Bizottság az alábbi két javaslatot terjeszti a Közgyűlés elé:

1. Feltétlenül javasoljuk, hogy az 1977 óta változatlan összegű tagdíjat – amelynek ellenében Társaságunk fizető tagjai a tagdíjnál magasabb előállítási költségű Hungarológiai Értesítőt illetményként kapják – 100%-kal emeljük, ami azt jelenti, hogy külföldi tagjaink 20 Dollárt (vagy annak megfelelő összegű, átutalható nemzeti valutát), magyarországi tagjaink pedig 400 Forintot fizetnek évente.

2. Ha az inflációs folyamatok a két Közgyűlés közötti időszakban szükségessé tennék a tagdíj összegének további módosítását, akkor a Számvizsgáló Bizottság javasolja a Közgyűlésnek, hogy hatalmazza fel a Végrehajtó Bizottságot a tagdíj esetleges, megfelelő arányú emelésére.

Jelen pénzügyi helyzetünk nem teljesen kilátástalan; a gazdasági vezető 1990-es beszámolójában némi maradványt jelenthetett. A Végrehajtó Bizottság és titkárságunk munkája, szponzoraink bizalma valamelyes optimizmust enged meg. Bizakodásunkat táplálhatja az a remény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia – eddig is éltető, köszönettel vett – támogatását a megváltozott viszonyokhoz igazodva, a jövőben fokozottabb mértékben bírhatjuk. Lemondásom előestéjén köszönöm a Társaság bizalmát, és ennek utolsó megnyilvánulásaként kérem jelentésem elfogadását.

Bo Wickman elnök búcsúszavai

Tisztelt Hölgyeim, Uraim!

A magam részéről mint távozó elnök, néhány búcsúszót szeretnék mondani.

Amikor a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság megalakult Nyíregyházán 1977-ben, az egyik oka a megalapításnak az volt, hogy a hungarológia növekvő mértékben nemzetközi tudomány lett, és azt gondoltuk, hogy nemzetközi fórumot kell teremteni ennek a tudománynak. Azt hiszem, most nyugodtan mondhatjuk, hogy ez a fejlődés azóta folytatódott, hogy Társaságunk alapítása okos és előrelátó vállalkozás volt.

Azt is hiszem, hogy az a nagy politikai és társadalmi változás, amely azóta Magyarországon végbement, az említett fejlődést a hungarológia területén is elősegítette, úgy, hogy a jövőben a magyarságtudomány még nagyobb mértékben nemzetközi tudomány lesz.

Amikor most, tizennégy év után lemondok az elnökségről, örömmel gondolok vissza a sok érdekes és emlékezetes magyarországi utazásra, melyet mint elnök tehettem és a sok szép barátságra, melyet itt köthettem. Különösen szívesen gondolok munkatársaimra a Társaság vezetőségében és titkárságában. Ez alatt a tizennégy év alatt Klaniczay Tibor volt a főtítkár, és az ő fáradhatatlan munkája nélkül a Társaság egyáltalán nem működhetett volna. Az elhunyt Béládi Miklós után Jankovics József lett a főtítkárhelyettes, aki most a főtítkár feladatait fogja vállalni. Több ügyes, és mindig segítőkész szervező titkárunk volt. Hálával gondolok Gebri Máriára, M. Róna Juditra és természetesen mostani szervező titkárunkra, Nyerges Juditira. Visóczki Márta kedves gondoskodása nélkül kongresszusaink és vezetőségi üléseink elképzelhetetlenek volnának. Nagyon sokan mások is sikeresen részt vettek Társaságunk működtetésében, de itt most nem sorolhatok fel mindenkit.

Így most tele vagyok szép emlékekkel és meg vagyok győződve arról, hogy Magyarországnak és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak szép és sikeres jövője van. És nagy örömmel tölt el engem az a gondolat, hogy most teljes bizalommal adhatom át az elnökséget utódomnak, Rákos Péternek. És ezennel a szót is átadom neki.

Rákos Péter elnök beszéde

Tisztelt Közgyűlés,

megválasztásom után, jóformán annak pillanatában, csupán röviden s rögtönözve szólhatok, s első szavam csak a köszöneté lehet: köszönöm lesújtó bizalmukat. Önök mosolyognak, tehát értenek: nem bizalmukat minősítem e szóval, hanem közérzetemet, s nem is azért nevezem lesújtónak, mert új tisztem, mint minden funkció, szolgálatra kötelez, hanem mert tartok tőle, hogy ezután már csak csupa csalódást okozhatok azoknak, kik e tisztséggel felruháztak. De megmaradok még továbbra is a köszönet szavainál: elmondódott már, de ez nem ment fel az alól, hogy újra el ne ismétlem valamennyiünk köszönetét búcsúzó elnökünknek, Bo Wickman professzor úrnak és főtítkárunknak, Klaniczay Tibor professzor úrnak, kinek kezdeményező és megtartó energiái nélkül Társaságunk nemhogy mai formájában, hanem sehogyan sem létezhetne. Az ő nevükhöz fűződik a Társaság fennállásának első korszaka, hőskora vagy fénykora, amint tetszik. De meg kell továbbá köszönnöm újból s megintcsak valamennyiünk nevében mindazok támogatását és áldozatos munkáját, akik ezt a szép kongresszust lehetővé tették, hadd ne soroljak itt mindannyiunk által jól ismert neveket: a kongresszus védnökeinek, Szeged vendégszerető városának, mely ezúttal is egy nemzetközi jó ügy oszlopának bizonyult, a szegedi egyetemnek, kezdve annak tisztikarával, s végezve a végrehajtás fáradhatatlan, kedves és segítőkész "eszközeivel", a szegedi diákokkal, s végül, de korántsem utolsó sorban az előkészítő- és szervező bizottságnak, talán külön nyomatékkal is a gyakorlati szervező és gazdasági ügyintézés fő-fő irányítóinak.

Eltűnődöm azon, mi a helyzete s jövőbeni sorsa az általunk képviselt ügynek: lehetnek talán, akik elcsüggednek s úgy érzik, hogy ebben a gyorsuló időben s mozgó világban a nemzetközi hungarológia fogalomtisztázó igyekezete, filológiai apró-

munkája nem tekinthető központi jelentőségűnek, szava sem messzire hallatszónak. De tudván tudjuk: célkitűzéseinkkel, egész eddigi működésünkkel alapjában jó és hosszútávon mindenképpen gyümölcsöző tevékenységet fejtettünk ki, s nincs okunk a kishitűségre, van ellenben igenis arra, hogy egy olyan világban, melyben kozmikus méretűnek és történelmi horderejűnek hitt jelenségek is eltörpülnek és jelentőségüket veszítik, továbbra is megőrizzük hitünket a kis dolgok becsében. Egy, tudásom és emlékezetem szerint szentágostoni mondással fejezem be: ám legyen kicsiny az, ami kicsiny, de a kis dolgokban való állhatatosság nagy dolog ám!

Nekrológok

Klara Majtyinszkaja
(1907–1991)

Pótolhatatlan veszteség érte a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot, a hungarológiát, Oroszország és a világ nyelvtudományát: 1991 februárjában eltávozott körünkől a kiváló tudós, Klara Jevgenyevna Majtyinszkaja, Társaságunk egyik alapító tagja, alelnöke és tiszteleti tagja, aki munkánkban haláláig tevékenyen részt vett.

A képzés, amelyben részesült, távol áll a nyelvészettől, hiszen pályáját zenészként, zenetörténészként kezdte. Miután a 30-as években a Szovjetunióba települt, kezdetben itt is zenét oktatott különböző iskolákban és a Moszkvai Konzervatórium mellett működő Felsőfokú Zenetanodában. Nekünk, akik nem ismerhettük abban az időben, nehéz válaszolni a kérdésre, miként változott meg érdeklődése, hogyan és miért választotta felnőtt emberként élethivatásul a nyelvtudományt? Lehetséges, hogy éppen a zenei hangzással való foglalkozás ébresztett benne vágyat, hogy tanulmányozni kezdje, miként alakul ki a hangokból és hangkapcsolatokból az értelem harmóniája, hogyan születik meg az előbeszéd összhangzata, amelyben az emberi szellem jut kifejezésre... Bárhog is történt, Klara Majtyinszkaja újra beült az egyetemi padba, hogy az Idegen Nyelvek Főiskoláján tanuljon, ahol 1944-ben megvédte kandidátusi disszertációját *A részseset jelentése a mai magyar nyelvben* címmel, s így életre szólóan elkötelezte magát új szakterületével.

Érdeklődése a nyelvészet széles körére terjedt kis. Kell-e azonban csodálkozni, hogy leginkább mégis anyanyelvének zenéje vonzotta? A 40-es évek második felében nyelvet tanított a moszkvai főiskolákon, majd 1950-től a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetének munkatársa lett, ahol gyakorlatilag élete végéig dolgozott. Ugyanekkor, 1950-ben védte meg doktori értekezését *Az esetek rendszerének fejlődése a magyar nyelvben* címmel, amiért 1952-ben professzori címet kapott.

Már ebben az időben elismert szaktekintélynek számított a finnugor nyelvészetben. Fokozatosan iskolát teremtett, követői támadtak, tanítványok vették körül. Tudományos pályafutásának jelentős állomását képezi, hogy közreműködött *A magyar nyelv* című háromkötetes kézikönyv munkálataiban (1955–1960), ahol nemcsak

a magyar nyelv nyelvtani és mondattani szerkezetét írta le, hanem analitikusan tárgyalta azokat a sajátosságokat is, amelyek megkönnyítik elsajátítását a magyarul nem tudók számára. Ez a megközelítés a nyelvtörténeti szemlélet elmélyítését eredményezte, igényt ébresztett a nyelv gyökereinek tanulmányozása iránt, következésképpen az egész finnugor nyelvcsalád összehasonlító vizsgálatára irányult. A tudományos célkitűzés helyességét szemléletesen bizonyítja például a más szerzőkkel közösen írott háromkötetes mű – *A finnugor nyelvtudomány alapjai* (1974–1976) –, amely óriási szótári és nyelvtani anyagot gyűjt össze és rendszerez, miközben feltárja a szóképzés tipikus módozatait és leginkább termékeny formáit. Ebben a könyvben Klara Majtyinszkaja nemcsak széles körű ismereteit és óriási tudását csillogtatta, hanem azt a kivételes képességét is, hogyan lehet a legnehezebb, legbonyolultabb problémákat egyszerűen, s bár nem illik ide a szó, mégis kimondom, női eleganciával megoldani.

Klara Majtyinszkaja tudományos eredményei kincsesbányát jelentenek mindenki számára, aki a ragozás eseteivel foglalkozik vagy a névmások funkcionálásának sajátosságai iránt érdeklődik. És nem csak finnugor nyelvterületeken! Hiszen az általa levont következtetések segítenek megvilágítani azokat a tipológiai törvényszerűségeket, amelyek ezen kategóriák történeti fejlődésével függenek össze a legkülönbözőbb nyelvcsaládokban. Egyik utolsó írása pedig – *A morfológia forrásainak kérdéséhez az uráli nyelvekben* – alapvető fontosságú az emberi beszéd névszói és igei vonatkozásainak kölcsönhatásával kapcsolatosan.

Nyugdíjba vonulása után sem szünt meg tevékenyen részt venni a tudományos közéletben. Egyebek mellett továbbra is közreműködött a Nyelvtudományi Intézet finnugor részlegének munkájában mint a *Dialectologia Uralica* sorozat tudományos konzultánsa. Wolfgang Veenker professzorral együtt kidolgozta *Az uráli nyelvek dialektusainak egységesített leírási útmutatóját*, amelynek alapján az első három monográfia 1991-ben jelent meg Hamburgban.

Klara Jevgenyevna Majtyinszkaja nemcsak szakmáját művelte kiválóan, hanem nagyszerű pedagógusnak is bizonyult: kitűnő nyelvészek egész sorát nevelte fel. Tudományszervezőként szintén maradandót alkotott, hiszen az elsők között vetette fel a különböző országok hungarológusainak egységes szervezetbe tömörítését az Egyesült Államoktól Japánig. Az 1977-ben létrejött Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság egyik alelnöki tisztét 1986-ig ő töltötte be. Eleven szelleme, fiatalos energiája, személyes varázsa nagy szerepet játszott abban, hogy Társaságunk – átvészelve a megpróbáltatásokat – létezik, működik, s a nemzetközi tudományos élet jelentős tényezőjévé vált. A professzorasszony kulcsszerepet vállalt az 1985-ben Sziktivkarban rendezett VI. Nemzetközi Finnugor Kongresszus előkészítésében is. Nem utolsó sorban neki köszönhető, hogy a rendezvény mind a résztvevők számát, mind tudományos programját és a lebonyolítás precizitását tekintve mintául szolgálhat a jövőre nézve.

Bizton állíthatjuk, hogy a hungarológia és az uralisztika tudományában Klara Majtyinszkaja munkássága nem merül feledésbe, s mi, akik ismertük, tanultunk tőle, mindörökre megőrizzuk hálás emlékezetünkben.

Jurij Guszev

Vladimír Skalička
(1909–1991)

Nem sokkal azután, hogy betöltötte nyolcvanadik életévét, 1991. január 17-én elhunyt Vladimír Skalička professzor, a Csehszlovák Tudományos Akadémia és számos más csehszlovákiai és külföldi tudományos testület tagja, 1981 óta – az elsők között – tiszteleti tagja Társaságunknak is. Szellemi frissessége, melynek mindvégig tanúi voltunk, feljogosít arra, hogy távozását, ha nem korainak, mindenképpen időnap előttinek mondjuk.

Vladimír Skalička 1909-ben született Prágában pszichiáter és festőművészneként, s nem ok nélkül fűzzük hozzá rendhagyó és formabontó kiegészítésül: egy kiváló sakkmester unokaöccseként. 1932-ben doktorált bohemisztikából a prágai Károly Egyetem bölcsészettudományi karán, de már egyetemi hallgató korában érdekelték a finnugor nyelvek; beiratkozott az akkor Prágában tanító Pavol Bujnákhhoz magyarra is. 1931–32-ben tanulmányi ösztöndíjasként hosszabb időt töltött Helsinkiben, 1934-ben Budapesten; mind a finn, mind a magyar nyelvet a reá jellemző alapossággal tanulmányozta és jelentős mértékben el is sajátította; baráti és kollegiális kapcsolatait a magyar tudományossággal mindvégig nagy becsben tartotta. De tegyük hozzá, nem egészen mellesleg, hogy egyébiránt is nyelvzseni volt, ami egyik (jóllehet nem egyetlen s nem is a legfőbb) alapja volt eredeti és maradandó teljesítményének az általános nyelvtudomány területén. A második világháború küszöbén habilitált finnugor nyelvtudományból, a háború után szinte magától értetődően lett övé az általános nyelvészet – akkor létesített – tanszéke a prágai Károly Egyetemen. Rövid ideig a dékáni tisztséget is viselte.

A lezárt pálya és mű domináló jegyeit nem nehéz meghatározni; felismerhetőségükről kristályos tisztasággal és egyszerűséggel maga Skalička gondoskodott. Kutatásai életre szóló témája és területe a nyelvek tipológiája. Meghatározó hatással volt rá a prágai nyelvészeti kör (Cercle Linguistique de Prague), a modern nyelvtudománynak akkor és azóta is világhírű műhelye, melyet az Oroszországból Csehszlovákiába emigrált Roman Jakobson, N. S. Trubeckoj, a hazaiak közül többek között Vilém Mathesius, Bohumil Trnka, Bohumil Havráněk s az irodalomtudomány felől Jan Mukarovský neve fémjelez; de ez a megállapítás nem volna teljes, ha nem fűznénk hozzá, hogy Skalička a körnek aktív és formáló tagja volt, az orosz formalista iskola némely módszertani elveivel gazdagodott prágai strukturalizmus jeles képvisője és alakítója.

A "nyitány", az alapmű és egyben a főművek egyike német nyelven jelent meg 1935-ben Prágában *Zur ungarischen Grammatik* címmel; cseh nyelven kereken negyven évvel később. A mindössze hetven lapnyi terjedelmű, a szűkszavúsáig mértéktartó és egyben – nem találunk jobb szót – elegáns kis mű a strukturális nyelv szemlélet remekbe sikerült modellje. A magyar nyelv rendszerét a oppozícióira alapozva vázolja fel, ellenőrzésül még három másik nyelvvel, a finnel, a csehvel és a törökkel egybevetve, s mindegyikükben kimutatva a domináns tipológiai jegyeket, főképp az agglutinálót, a flektálót és az izolálót. Így lett éppen a magyar nyelv beható strukturális elemzése kiinduló pontjává a később világviszonylatban nagy tekintélynek

örvendő tudós átfogó tipológiai elméletének. Későbbi műveiben is ezt az elgondolást bővíti, árnyalja, variálja, jelesül a másik főművének tekinthető *Typ čestiny* (A cseh nyelv típusa, 1951) című könyvében; de egyéb írásaiban, a *Vyvoj jazyka* (A nyelv fejlődése, 1960) című könyvében és kétszáznál több tanulmányában, glosszájában foglalkozott természetesen a nyelvtudomány sok más korszerű és időszerű kérdésével (fonológiával, a "parole" elméletével stb.). A haladó évekkel versenyt fejlődött, közel a nyolcvanhoz – mint egyik kiváló tanítványa, Pavel Novák egyetemi tanár feljegyezte – még mindig tudott "nyitni" is ott, ahol már csak betakarításra, összegezésre számítottak. Egyre pontosabbá vált, egyre óvatosabbá. "Semmi sem érvényes száz százalékig, minden csak egy bizonyos mértékig", mondogatta. Nincsenek vegytiszta típusok, csak többé-kevésbé tiszták; nincsenek "jobb" vagy "rosszabb" nyelvek, mindegyik képes betölteni a maga rendeltetését.

Bízást állíthatjuk, hogy a modern magyar és finnugor nyelvtudománynak ő volt cseh nyelvterületen a megalapítója. Már a második világháború előtt oktatta a magyar filológiát a Károly Egyetemen; hervadhatatlan érdeme, hogy a háború után az első lehetőséggel élve megújította a magyar szemináriumot (magyar szakot és intézetet) a Károly Egyetem bölcsészkarán; hogy ez aztán negyven éven át működhetett és működik mindmáig, és a maga szerény, de nem lebecsülendő módján cseh hallgatókat is megnyerhetett a magyar nyelvnek és irodalomnak, és közvetve vagy közvetlenül terjesztette a magyar kultúrát, a magyarság ismeretét a cseh nyilvánosság körében, ez majdnem döntő mértékben az ő kezdeményezésének volt köszönhető. Tiszteleti tagsága a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság egyik ékessége volt.

Rákos Péter

Tudományos ülések, konferenciák

Nemzeti identitás és kultúra: magyarok Észak-Amerikában
Bloomington, 1990. április 1–3.

Az Indiana Egyetem Ural-Altáji Tanszékén belül működő Magyar Tanszék tudományos ülészeket rendezett *Nemzeti identitás és kultúra: magyarok Észak-Amerikában* címmel az Egyesült Államokban, Bloomingtonban. A háromnapos konferencián huszonnégy, Észak-Amerikában, Kanadában, Angliában és Magyarországon élő kutató vett részt. Gazdag, szerteágazó anyaggal elemezték a magyar nemzeti identitás és kultúra változásának, illetve megtartásának témáját: a tárgyilagos, tudományos igényű elemzések mellett személyesebb hangú beszámolók is elhangzottak, sokszínű képet rajzolva az Észak-Amerikában letelepedett magyarok régi és új kultúrájukhoz való viszonyulásáról.

A konferenciát *Szegedy-Maszák Mihály*, a bloomingtoni Magyar Tanszék vezetője nyitotta meg. Az első nap bevezető előadását *Kósa László* tartotta (Hungarológia, egy szó és fogalom változatai és változásai). Előadásának első részében a *hungarológia és a magyarságtudomány* tudománytörténeti hátterét rajzolta meg; mit jelentett a fogalom Gragger Róbert, Bartucz Lajos, Németh László, Erdei Ferenc, Bibó István és Eckhardt Sándor értelmezésében, illetve felfogásuk hogyan mutatkozott meg tudományos tevékenységükben, tudományszervező munkájukban, ahogy e komplex, interdiszciplináris tudományt szolgálták. A hungarológia mint tudomány elméleti tisztázása után Kósa László elemezte a magyarságtudomány újabb, a 70-es évektől számítható fellendülését, a magyarságkutató intézmények törekvéseit, valamint azokat a történelmi körülményeket, amelyek lehetővé tették, életre hívták e kutatásokat.

A délelőtti ülészak másik három előadása a magyarságtudat változásának, illetve megtartásának a kérdésköréről szolt egy-egy észak-amerikai közösség életéhez kapcsolódva. *Andrew Ludányi* egy amerikai magyar újság (Toledo) cikkein keresztül azt vizsgálta, hogy a II. világháború miként alakította az észak-amerikai Birminghambe kivándorolt magyarok etnikus identitását. Úgy találta, hogy a II. világháború erősen csökkentette magyarságtudatukat, többek között a Toledo nagyhatású háborús újságcikkeinek köszönhetően is. Ezekben a cikkekben ugyanis Amerika háborús szereplése romantikusan pozitív színekben jelenik meg. Az újság nyelvhasználatára is tükrözi a csökkenő magyarságtudatot: a kezdetben tiszta magyar nyelvű lapban egyre több és több cikk angol nyelven íródott. *Éva Huseby-Darvas* előadásában azt emelte ki, hogy a nemzeti identitás valamifajta megtartásának sokféle formája lehet, és mindenképpen annak kell tekintenünk az identitásnak olyan szimbolikus kifejeződését, mint a michigani presbiteriánus templom magyarul nem beszélő "szerda esti magyarjainak" összejöveteleit, amelyeken csigatészta készítenek. *Hoppál Mihály* előadása Huseby-Darvas Évához kapcsolódott, ő is az etnikus szimbolizmust vizsgálta egy másik vetületben, a South-Bandben letelepedett magyarok családi fotóalbumainak elemzésével. Hangsúlyozta a vizuális eszközök, a filmek, fényképek identitásmegőrző erejét, ezek a család történetét nyelv nélkül vésik be az új generációk emlékezetébe.

A délelőtti ülésen felszólalt *Kulcsár Kálmán*. Elmondta, hogy a magyarországi magyar nemzettudat milyen nagy károkat szenvedett az elmúlt öt évtizedben. Ennek fő oka az értékrendszer elbizonytalanodásában keresendő. A vitában *Martha Lamp-land* a nemzeti identitás komplexitásáról beszélt, és hozzátette, hogy az etnikus identitásnak a nyelvi meghatározottságon kívül más, alacsonyabb értékrendszerrel rendelkező összetevői is lehetnek.

A délután ülés hét előadása a magyarságtudat megtartásának és az amerikaivá válási folyamatnak egymáshoz viszonyulásáról, azok összefonódásáról szolt. A kérdést a legáltalánosabban *John Lukacs* elemezte (A kivándorló lélektana). Felvázolta a magyar kivándorlás történetét 1849-től napjainkig. Megjegyezte, hogy a magyar bevándorlás törekvései megegyeztek más nemzetek bevándorlóinak vágyaival 1944-ig, amennyiben mindannyian egy idő után, bizonyos anyagi előnyhöz jutván, vissza akartak térni hazájukba. A bevándorlók lélektanát három fázisban rajzolta meg. Az elsőben vissza akarnak térni, a második fázisban bekövetkezik egy

relatív "amerikanizáció", melyet anyagi és családi körülmények együttesen befolyásolnak. A harmadik fázisban az idősebb nemzedék elkezdte gyökereit keresni. *Marga Kapka* felolvasása mintegy John Lukacs előadásának illusztrálása is lehetett volna. Kapka szülei 1947-ben öt gyerekkel érkeztek Amerikába. Kapka készülő regényéből olvasott fel egy részletet, amely családja, különösen apja otthonteremtési kísérletéről, anyagi és erkölcsi küzdelméről szól, és arról a fájdalomról, amely mindezeket kíséri. A felolvasás igen mély érzelmi hatást váltott ki a hallgatóságból. *Várdy-Huszár Ágnes* a II. világháború utáni ausztriai és német menekülttáborok magyar lakóinak kulturális tevékenységét mutatta be. A különböző kulturális tevékenységek közös célja a magyar nyelv megtartása volt. Túlzott magyarsággéppel erős magyarságtudatot vetettek el ebben a generációban, akik aztán más országokba kerülve továbbadták azt. *Paul Bödy* szerint az amerikai magyar közösségekben a magyar kultúra megtartására való törekvés jelentősen csökkent az 1990-es évekre. Ennek oka egyrészt az, hogy az amerikai magyarok elfogadták az amerikai élet állandó anyagi sikerre ösztönző szorítását, másrészt – amely talán éppen ennek egy vetülete – állandó verseny és féltékenység dül a közösségek között. *Steven Béla Várdy*, *Béla Bíró* és *Thomas Szendrey* is az észak-amerikai magyar közösségek hagyomány- és kultúramegőrző erőfeszítéseiről érkezett, főleg a magyar iskolák és egyházak történetét kerestül.

A második nap díszvendége *Edward Teller* volt. Magyarul köszöntötte a kongresszust, visszaemlékezésében pedig Szilárd Leó, Wigner Jenő, Neumann János és a saját kutatásairól beszélt. *Frank Tibor* a két világháború közötti magyar intellektuális emigráció fő okát abban jelölte meg, hogy Magyarország nem akart, vagy nem tudott háttérrel adni modern alkotómunkához. A megfelelő szellemi környezetet néha Prága, néha Bécs, de elsősorban Berlin nyújtotta, és csak Hitler hatalomra jutása űzte őket tovább Amerikába. *Richard Aczél* tudományos igényű és pontosságú előadásában azt kutatta, hogyan lehetséges, hogy Jászi Oszkár, aki belülről ismerte a nemzetiségi ellenségeskedéseket a Duna-medencében, amerikai tartózkodásának hosszú ideje alatt végig a Duna menti szövetség tervét javasolta reális megoldásként Közép-Európa népeinek? Mi a magyarázata, hogy Jászi gondolatrendszerében a reális és irreális, a tisztánlátás és a vakság elegyedik? Aczél meggyőzően bizonyítja, hogy e kettősség abból adódik, hogy Jászi a spenceri evolúcióelméletet, a történelmi materializmust és a szociáldarwinizmust nem történelmi háttérrel együtt értékelte, hanem mint "tisztá" tudományos elméleteket; így azt sem ismerte fel, hogy a történelmi materializmus nem a spenceri evolucionizmus kiegészítőjeként, de sokkal inkább annak kritikájaként jött létre. Spencerrel együtt vallja, hogy az evolúció olyan integrációs folyamat, amelyben az inkoherens homogenitás koherens heterogenitásba megy át, és ez a törvény a társadalmi folyamatokra is maradéktalanul érvényes. Hitt annak történelmi szükségszerűségében, hogy egy objektív integrációs folyamat eredményeképpen létre fog jönni a Duna menti, majd később az európai konföderáció. A délelőtti ülést *Károly Nagy* beszámolója zárta a New Jersey állambeli Rutgers Egyetem mellett működő Magyar Öregdiák Szövetség–Bessenyei Kör 1960–1990 közötti tevékenységéről. Céljuk a magyar nyelv és kultúra külföldi megtartásának elősegítése, a magyarságnak mint küldetésnek a vállalása, és a két kultúra közötti közvetítő szerepnek a teljesítése.

A délután ülészak legjelentősebb előadása *Thomas Sebeok* nyelvészprofesszortól hangzott el. Megtudtuk, hogy a bloomingtoni Ural-Altáji Tanszék és a magyar nyelvoktatás története, valamint a modern nyelvoktatás kezdeteit jelentő "intenzív nyelvtanulás nyelvészeti alapon" módszer (melyből később az audiovizuális tanítás fejlődött ki) között szoros összefüggés van. A második világháború alatt szükség volt különböző nyelveket jól beszélő katonákra. Bizottság alakult az intenzív nyelvoktatás összefogására, és a munkába nyelvészeket, antropológusokat is bevontak. Sebeok először a magyar és a finn, később pedig az összes többi nyelvnek (észt, török, azerbajdzsán, cseremisiz, üzbég) is felelőse lett. Az oktatás a bloomingtoni Indiana Egyetemen folyt. A háború után bloomingtoni és országos támogatással a nyelvtanítási program tovább bővült, így jött létre az Ural-Altáji Tanszék is. Az Indiana Egyetem még egyszer kapott magyar érdekeltségű feladatot intenzív nyelvtanításra: 1957-ben Eisenhower elnöktől. Itt szerveztek "gyors segély" intenzív nyelvtanfolyamokat azoknak a magyar menekülteknek, akik amerikai egyetemeken kívánták tanulmányaikat folytatni. *George Biztray* a nyelvtanítás és a kultúra tanításának összefüggését hangsúlyozta, és bemutatta, hogy a torontói egyetem Magyar Tanszéke milyen módszerekkel, milyen tantervvel valósítja meg a magyar kultúra ismertetését, a magyar nyelv elsajátítását Kanadában. *László Kovács* az amerikai kutatókönyvtárak fontos magyar gyűjteményeit jellemezte, *Jeff Harlig* logikusan felépített előadásában az amerikai magyar nyelv leírásának elméleti problémáit tárgyalta.

Április 3-án, az utolsó napon öt előadás hangzott el, főleg a művészettörténet és az irodalom tárgyköréből. *Paul Kövesdy*, a New Yorkban élő képzakértő illusztrált előadásában azt világította meg, hogy a 20. század magyar képzőművészetének sok, világszínvonalon lévő alkotóját és alkotását a világ azért nem ismeri, mert nem kerültek be a világ híres kiállítótermeibe. *Jankovics József* az észak-amerikai magyar nyelvű költészet identitás-problematikáját tárta föl az ARKÁNUM-kör (Kemenes Géfin László, András Sándor, Baránszky László) műveinek elemzésével. Czigány Lóránt leírta az 1956-os költőgeneráció életérzésének néhány lényeges összetevőjét, Jankovics végigvezeti, hogy ezek az összetevők hogyan jelennek meg az ARKÁNUM-kör költői világában. Ezek a költők nem akarják elveszíteni a magyar kulturális örökség meghatározó szerepét költészetükben, annak ellenére, hogy egyre jobban integrálódnak az új ország kulturális életébe. Az identitás válságának lelki csapdáit a magyarságtudat megtartásával próbálják elkerülni. Czigány az 56-os költőnemzedék nyelvi elbizonytalanodását mint az identitásvesztés, -válság egyik jelét említi, ezzel szemben Jankovics hangsúlyozza, az ARKÁNUM-kör tagjai számára a nyelvi gazdagság, újszerűség, találékonyság jelenti a magyarságtudat fenntartását. Költészetükben jelen van a magyar kultúra tág horizontú ismeretanyaga, a magyar mű- és népköltészet mellett a nyugat-európai és amerikai költészet mély ismerete is. *Marinovics Sarolta* szintén az emigrációban élők életérzését elemezte Korek Valéria *Budai látogatás* című regénye alapján. *Enikő Basa-Molnár* a kettős kötődésről, a pozitív asszimilációs folyamat lehetőségeiről tartott jól felépített előadást. *János Horváth* az emigrációban élő magyarok otthoni és új hazájukban kifejtett tevékenységéről beszélt némi érzelmi túlfűtöttséggel.

A háromnapos konferencia szerteágazó előadásainak a legnagyobb értéke abban jelölhető meg, hogy az előadások őszintén, sokszor szinte vallomásszerűen elemezték a kettős kötődésnek mint jellegzetes életérzésnek a természetét, valamint a nemzeti identitás megtartásának lehetőségeit.

A konferencia előadásait a *Hungarian Studies* 1991-es évfolyamában olvashatják az érdeklődők.

Horváth Judit

Zilahy Lajos-émlékezés
Szentendre, 1991. április 4.

Zilahy Lajos születésének századik évfordulóján a Magyar Írószövetség, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és a Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár közös rendezésében tudományos emlékülés emlékezett meg az utóbbi évtizedek alatt háttérbe szorított író életművéről. A városháza dísztermében igen gazdag, szépen rendezett kiállítási tárlókon ismerkedhetett meg a nagyszámú, az ország minden részéből összesereglett közönség az író életének tárgyi emlékeivel, műveinek kiadásaival, a két világháború közötti irodalmi életet felidéző képekkel. A rendezvényt *Németh Gábor* szentendrei polgármester nyitotta meg, üdvözölte a rangos előadógárdát, s ismertette az író feleségétől érkezett köszönőlevél tartalmát, s összefoglalta a centenáriumi ünnepség eddigi eseményeit: emléktáblát koszorúztak Nagyszalontán, az író szülőhelyén, megkoszorúzták sírját a Farkasréti temetőben. A polgármester örömmel jelentette be, hogy elkészült az íróról és munkásságáról egy mindenre kiterjedő, szakszerű bibliográfia, majd tolmácsolta Jókai Annának, az Írószövetség elnökének üdvözlétét és ígérte, hogy az elhangzó előadásokat az Írószövetség hamarosan megjelenteti.

Ezután *Szabó Sándor* Kossuth-díjas színművész elmondta Zilahy Lajos Illyés Gyulát köszöntő versét, és Illyés verses választát (az eddig nehezen hozzáférhető Zilahy-verset azóta közölte a *Hitel* és a *Látóhatár* című folyóirat 1991. 11–12. száma).

Az első előadó az író fiatalkori barátja, számos tervének ismerője, közös megvalósítója, *Kosáry Domokos* volt, aki elsősorban az embert idézte meg szubjektív hangú emlékezésében. Életének ismert és kevésbé ismert eseményeihez fűzött megjegyzéseket, fontos adalékokkal egészítette ki a Márciusi Frontról köztudott értékelést, s egy kevésbé ismert történetet beszélt el közösen tervezett, félig elkészült Kossuth-filmjükéről, mely végül a háború miatt nem valósulhatott meg. 1948 után – Zilahy távozásától kezdve – többé nem találkoztak személyesen. *Nemeskürty István* szintén személyes ismeretségben állott a szerzővel, ő elsősorban műveiről, regényeinek életrajzi vonatkozásairól beszélt, több műről is bizonyítva, hogy az irodalomtörténet felületesen, túl szigorúan ítélte meg. Zilahy elsők között ismerte fel a film jelentőségét, jó szerzőket foglalkoztatott filmvállalatában. A *Fatornyok* című színda-

rab 1943-as jelentőségét is értékelte, s röviden említette 1971-es szegedi találkozásukat (az erről szóló írás a *Rakéta Irodalmi Kávéház* című gyűjteményben olvasható). *Bécsy Tamás* Zilahy drámáiról tartotta előadását, széles irodalomtörténeti, társadalmi háttérrel rajzolva a magyar drámaírás 20. századi teljesítményei mögé. Az előtte szóló előadóval szemben igen gyengének ítélte a *Fatornyok* című darabot, több elismeréssel szolt *A fehér szarvas* című drámáról, de mint a többi színdarab, hősei, témaválasztása miatt – Bécsy Tamás szerint – ez sem válhatott igazi drámává. A dzsentrí rétegről adott jellemzése túlmutat a szerzőn, fontos kiegészítője a két világháború közti drámáknak. *Pomogáts Béla* alapos irodalomtörténeti értékelést, az egész életpályát átfogó elemzést, méltatást adott az íróról, korrigálva ezzel a már elkészült irodalomtörténeti kézikönyvek hiányosságait és elhallgatásait. Minden fontosabb művéről szolt, elhelyezte őt a harmincas évek más szerzői, írói között, s politikai szerepléséről is tárgyilagosan tájékoztatott (pl. az Új Szellemi Front-beli tevékenységéről, cikkeikről stb.). Kiegészítette a kitűnőek iskolájáról tudott adatokat, bemutatta az emigráció éveinek termését, művei utóéletét, a nyolcvanas években megindult hazai rehabilitáció mozzanatait. Az elhangzott verseket is értően, érzékenyen elemezte, s leszögezte a tény, hogy az író végre véglegesen, megmásíthatatlanul visszakért a magyar irodalomba. *Kabdebó Lóránt* előadása Zilahy Lajos és Szabó Lőrinc kapcsolatáról szolt, mindkettőjükben a közösségi felelősség meglétét emelve ki. Zilahy Lajos értő, nagybecsülő kritikával fogadta a kezdő Szabó Lőrinc műveit, Szabó Lőrinc pedig később *A fehér szarvas* című drámát mutatta be a Pandora hasábjain. Kabdebó számos idézettel támasztotta alá kapcsolatuk alakulását, közös munkáikat. A tanulmányból Szabó Lőrincről többet tudtunk meg, mint Zilahyiról, de így is érdekes adalékokkal bővült a Zilahy-filológia.

R. Takács Olga

Róheim Géza-centenárium

1991. szeptember 12.

Számos tudományos intézmény közös erőfeszítéseként a világhírű magyar folklorista és etnopszichológus Róheim Géza (1891. szeptember 12. Budapest–1953. június 7. New York) születésének 100. évfordulója alkalmával több rendezvényre is sor került. 1991. szeptember 11-én Budapesten a Hermina út 45. szám alatt az egykori Róheim villán (amely az itt történt Tisza-gyilkosság miatt is közismert) emléktáblát lepleztek le és koszorúztak meg a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Fasori Evangélikus Gimnázium nevében.

Ugyanezen a napon délután nyílt meg a Néprajzi Múzeumban Róheim emlékkiállítás, amely a folklorista és az etnológus kutató tevékenységének főbb területeit mutatja be. Kevesek előtt ismert, hogy Róheim a rituális tárgyakat nemcsak elemzéseiben használta fel, hanem különösen Közép-Ausztráliában és Normanby szigetén több százat össze is gyűjtött belőlük. E gyűjtemény több darabja először

volt látható e kiállításon, azokkal a fonográf-hengerekkel együtt, amelyek általa gyűjtött pápua szertartás-dalokat őriznek, s világszerte ritkaságnak számítanak.

Szeptember 12-én az ELTE Folklore Tanszéke és a Ferenczi Sándor Egyesület kezdeményezésére a Magyar Pszichoanalitikus Egyesülettel közösen került sor a nemzetközi tudományos tanácskozásra. Róheim sokoldalú életművének csaknem valamennyi aspektusát megemlézték az előadók. A tíz előadásból kikerekedő ülészak valóban nemzetközi és valóban interdiszciplináris lett. *Fodor Sándor*, az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánhelyettese bevezető szavai után *Hidas György* elnökleltével kezdődött el a tanácskozás első része. A budapesti pszichoanalitikus iskola, nevezetesen a Ferenczi Sándor munkásságával foglalkozó tudománytörténész, *Brabant Éva* (Párizs) az életrajzi bemutatást vállalta. *Benjamin Kilborne* (Los Angeles) a pszichoanalitikus antropológia kezdeményezőjéről és a kezdeményezés amerikai fontosságáról beszélt. Kilborne ugyan közvetlenül nem ismerte Róheimet, ám mestere, az ugyancsak magyar pszichoanalitikus-etnológus George Devereux révén anekdotikus részletéig terjedő információkat szerzett és mondott most itt el Róheim amerikai fogadtatásáról és a negyvenes évek New York-i pszichoanalitikus-antropológus köreiből jellemző viszonyokról és kapcsolatokról. *Verebélyi Kincső* (Budapest) Róheim munkásságának úttörő vonásait elemezve mutatott rá arra, hogy az életmű egyes szakaszai és a társadalmi-tudományos környezet között mindig egyfajta eltolódás alakult ki. Az ausztráliai szociológus, Róheim ottani terepmunkája eredményeinek kutatója, *John Morton* (Bundoora) az ausztráliai bennszülöttek életmódjának kutatásában jeleskedő Róheim eredményeire és korlátaira tért ki, *Pócs Éva* (Budapest) a magyar folklorista a néphitre és a népszokásokra vonatkozó, ma már klasszikusnak számító műveit tárgyalta.

Az ülészak második felében – *Voigt Vilmos* elnökleltével – a pszichoanalitikus megközelítések kerültek túlsúlyba. *Harmat Pál* (Wien) a szakirodalomban eddig szinte alig említett szempontból, a pszichoanalitikus szociálpszichológia nézőpontjából közelítette meg Róheim vonatkozó tanulmányait. *Jung Károly* (Újvidék) előadása szép példáját adta annak, hogyan folytathatók a folklorisztikában azok az utak, amelyek felé éppen Róheim tette az első lépést. Az előadó egy már Róheim által is vizsgált rontóige elemzésével járult hozzá az ülészak tematikus gazdagságához. *Claude Gaignebet* professzor (Nice) az álom és a művelődéstörténet kapcsán bravúros módon jelezte annak a munkának a jelentőségét, amelyet Róheim *The Gate of the Dream* címmel 1953-ban megjelent könyve az álom/álmodás lehetséges megközelítései között képvisel. *Kapusi Gyula* (Budapest) a gyógyító Róheim tevékenységével foglalkozott, olyan források alapján, amelyek a tudományos értékelésekben eddig nemigen szerepeltek. *Virág Teréz* (Budapest) az olyan gyakorló analitikus szempontjait hangsúlyozta, aki sokat merített és hasznosított azokból a Róheim-nézetekből, amelyek az egyén pszichodinamikai fejlődésére és a mindenkori környezet kölcsönhatására vonatkoznak.

Az emlékülés előadásainak szövegét néhány olyan, Róheimre vonatkozó dokumentummal együtt, amelyek nemrég kerültek elő és eddig még közöletlenek voltak, a Thalassza magyar pszichoanalitikus folyóirat különszáma adja közre.

Költő/író – szerep – mű

Költői magatartástípusok a magyar irodalomban

1991. január 15–16.

A Petőfi Irodalmi Múzeum az elmúlt húsz esztendőben néhány alkalommal önállóan is vállalkozott arra, hogy tudományos konferenciát szervezzen. 1990 decemberében az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen rendezte meg a Kultusztörténeti Kutatócsoport kezdeményezésére meghirdetett ülészakot. Az 1991. január 15–16-án tartott fenti című szimpozion saját ötletre épült, és az előadók is, néhány kivétellel a múzeum jelenlegi vagy volt munkatársai köréből kerültek ki.

A téma – költő és költészet viszonya, személyiség a mindennapi életben és a műben, szerep és ember – lehetővé tette, hogy a résztvevők az egész magyar irodalom területéről válasszanak előadásukhoz anyagot. A szociológiai és poétikai vetülettel egyaránt bíró téma a különböző történeti és stílustörténeti korszakok sajátosságain túl az azonosságok egymás mellé helyezésére adott módot. A tizenöt előadó mindegyike a maga módján értelmezte a szerep kategóriáit, az ülészak végére azonban a szorgalmas hallgató átfogó képet kaphatott e kategória értelmezési lehetőségeiről és termékeny voltáról az irodalomtörténeti kutatásban.

Az első nap bevezető előadását *Szegedy-Maszák Mihály* tartotta Szerepjátszás és költészet: összhang vagy ellentmondás? címmel. Két évszázad európai alkotóinak a költői hivatáshoz való viszonyából vezette le a négy, jól elkülöníthető szerepkört: erkölcstanító, istenhívő, politikus, nemzeti költő. Az első típus lényegében a felvilágosodás eszmekörében központi helyet betöltő nevelésben látja a költő feladatát (ide sorolja Petőfit és Márai Sándort is), aki egy-egy társadalmi réteget képvisel. A második szerint istenhez hasonlóan teremteni kell. A politikai feladatvállalás Közép- és Kelet-Európában kiváltképp átjárta a költészetet, de például maga Victor Hugo is a szolgálatban jelölte meg az értelmiség feladatát. A kutató a nemzeti költő státust látja például Esterházy Péter által betöltöttnek, amin véleménye szerint nem mást, hanem a nemzeti nyelvben öröklődött történelem őrzését és közkinccsé tételét kell érteni. *Kőszeghy Péter* dolgozata a többi közt egy sajátos vetületét vizsgálta a szerep-problematikának; nevezetesen a posztumusz szerepét. Ez utóbbit Balassinál az első magyar nyelvű költő szerepében leli meg, továbbá felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy Balassit évszázadokon át elsősorban istenes versek költőjeként tartották számon. *Kozák László* Zrínyi korának költői játékterét mérte fel hagyomány és egyéniség vetületében. Dolgozatának fő érdeme a mitológiai vándormotívumok széles ívű elemzése mellett több művészeti ág (irodalom, képzőművészet, zene) párhuzamos vizsgálata a testesebb művészi eszközök és a barokk világkép viszonya szempontjából. A Petőfi-irodalomban a szerepjátszás is száznegyven esztendő téma, a régebbi szerzők azonban nem ugyanazt értették rajta, mint a szociológiai, szociálpszichológiai szerepelméletek megalkotói, akiknek munkájából merítettem (*Ratzky Rita*) a jelenség fogalmi meghatározásakor. A szerepjátszás a műben mint poétikai eszköz azonban már az irodalomelmélet felségterülete, nem írható le más tudomány kategóriáival. Az idegen státus felvétele az irodalmi műben áttételes, tárgyias kifejezőmódra ad lehetőséget, amelyben a költő énje rejtőzködik, inkognitoba vonul. Vajda

János, a nagy példakép, Petőfi nyomán vállalkozott közírói feladatokra. *Miklóssy János* előadása azt a politikai-irodalompolitikai helyzetből adódó ellenzéki vezérszerepet elemzi, amelyet Vajda az irodalmi Deák-párt ellenében, a nép-nemzeti iránytól eltérően, egy másfajta népiség jegyében vállalt. Ezt a szerepet akkor csak ő tölthette be, bár nem erre készült és habitusa sem volt igazán alkalmas rá. A Vajdától merőben különböző az a szerep, amelyet Mikszáth Kálmán, a jogi stúdiómozgalmak is végzett ítélkező, igazságosztó író tölt be műveiben, amint erről *Aczél Zsuzsa* dolgozata meggyőzte a hallgatót. A politikai pásthoz képest merőben másféle képességeket igényelnek a hosszadalmas bírósági csatározások. A bíró az életben, illetve a műben másféle igazságot keres, mint amelyet a törvény fölé emelkedni képes író ad. Nagyon érdekes volt *Kelevéz Ágnes* témája: egy hosszú költői pálya szerepmódosulásait éri tetten a kivételes szerencse folytán szinte teljesen épen maradt Babits-hagyaték kéziratain. Az identitáskeresés időszakában a költő kéziratait is műként kezelte, a külső, sőt a látható forma időnként elfedi a még mozgásban lévő tartalmat. A feladat(ok)ra találás nyomán a kéziratok egyszerű munkaeszközzé válnak. Mikszáthtal szemben Babits mint ítélkező nem az egész társadalmat teszi mérlegre, csak szűkebb világára, az írók társadalmának megmértetésére kap jogosítványt a Baumgarten-alapítvány kurátoraként. Szabó Lőrinc költői szerepe, mint minden nagy alkotóé a hagyományos – vagy legalább a saját korában elfogadott – szerepekkel leszámolva formálódik – tudtuk meg *Kabdebó Lóránt* előadásából. A mindenféle politikai mozgalmától független, az etikai mérlegelésen felülemelkedő alkotó, aki az "Egy igazságát védi". A magányba menekülő védekező ars poeticája ez, amely mégis az egész világot akarja értelmezni, a magyar lírának ezt a hagyományokban nem túlzottan bővelkedő ágát, az ontológiai költészetet juttatva magaslatokra.

A konferencia második napja is elméleti alapoató dolgozattal kezdődött. *Kiss Endre* Költő a modern társadalomban című munkája az alábbi négy szerepértelmezés után: immanens alkotói szerepek (például egy új műfaj létrehozása), társadalmi szerepek (a köztudatban, az olvasóközönség tudatában, a művész a társadalomban és a politikai társadalomban), művészetpszichológiai megközelítés, művészi identitás kérdése – egy ötödiket választott vezérfonalul: a mindennapi tudatban lecsapódó társadalomelméleti korszakok szerint rendezőt. Így az elmúlt 150 évre a művészi szerepek módosulásához vezető következő gondolkodási típusokat különíti el: individualizmus, totalitarizmus, a fogyasztói társadalom öntömjénezése, végül a posztmodern gondolkodás. *Kovács Ida* koncepciója szerint a művész lelki alkata okán egy bizonyos témakört preferáló, az irodalom létezése óta lényegében szinte változatlanul fennálló írói posztok – filozófus, politikus vagy vátesz, formalista alanyi költő, udvari író, ítélkező moralista stb. – a szerep-téma legérdekesebb vonatkozásai. A preferált téma mellé az előadó egy magatartásformát is tételezett, ez pl. Nagy Lajos esetében a lázadás. A nagy alkotók életműve mindig gazdagabb, mint az irodalomtörténész hipotézisei; a 20-as és a 30-as évek szatirikus novellatermése az új hanggal új magatartásformát is hozott Nagy Lajos emberi és művészi habitusába. Déry Tibor szerepeit világnézeti érlelődésével párhuzamosan bontotta ki *Botka Ferenc* előadása, mindvégig azonban az íróságra – mint legfontosabb szerepre – téve a hangsúlyt. Sikert aratott Juhász Gyula és Gulácsy Lajos elvi azonosságon és jellembeli, mentalitásbeli hasonlóságon alapuló szoros barátságá történetének megraj-

zolásával *Szigeti Lajos Sándor* dolgozata, amely a fentiekben túlmenően egy azonos költői magatartásból fakadó vándormotívum – a Nakonxipán – nyomába eredt. *Tasi József* Illyés-dolgozata egy nagyobb munka része, lényegében az egész, hosszú költői út fejlődési vázlatát adta. A konferencia szempontjából a József Attila-örökséggel való megküzdésről és a nemzeti költővé válásról szóló részek voltak érdekesek. *Mészáros Tibor* Egy személyiség menekülése című dolgozatában nehéz feladatra vállalkozott: Márai Sándor személyiségének titkait próbálta megfejteni. Szerinte Márai életét behálózták a szerepek; későn született, nem találta helyét, ezért ideálokat keresett, például a polgárok feletti polgárét. A polgár szerepe az ő sorsában mindig konfrontálódott a művészevel, az utóbbi teremt, az előbbi megőrzi. A polgár fegyvere a magatartás, fegyelem és távolságtartás jellemzi, ezekkel leplezi félelmét. Az emigráció előtt kapott sértés sértődést szült élete végéig. *Tóbiás Áron* az ötvenes évek irodalompolitikája következtében kényszerpályára szorult írók sorsáról számolt be. Az igazi értékeket negligáló könyvkiadás miatt hamis képet mutató irodalomtörténet született, mely még a hatvanas évek fejlődését is akadályozta.

Az ülészak második napján megjött a hallgatóság vitázó kedve, talán a 20. századi irodalom inkább volt közös példatár a résztvevők számára, mint a korábbi századoké. Az elhangzott tizenöt előadás bizonyította a témaválasztás jogosságát.

Ratzky Rita

*A régi magyar irodalom kutatóinak
tudományos ülészaka
Pécs, 1991. május 17–18.*

A régi magyar irodalom kutatóit összefogó Reneszánsz–Barokk-kutatócsoport minden év májusában rendezi meg hagyományos vándorgyűlését. Az MTA Irodalomtudományi Intézete és az egyetemek régi magyar irodalomtörténeti tanszékei által szervezett ülészakok a páratlan években rövidebbek és általában nem szerveződnek központi téma köré. Idén a soros egyetemi város, Pécs volt a tanácskozás színhelye. A házigazda, a Janus Pannonius Tudományegyetem Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszéke mindent elkövetett, hogy a Csontváry Múzeum tanácstermében nyugodt, protokollmentes légkörben folyhassék a munka.

Az első, péntek délutáni ülészakon három előadás is Janus Pannoniushoz kötődött. *Jankovits László* a sokat kárhoztatott panegyricus műfajt vette védelmébe Janus költői életművében. Véleménye szerint egy későbbi kor irodalomelméleti eszményeit próbálják bírálói számonkérni a költőn, amikor az epigrammákhöz képest túlzottan csekély esztétikai értéket tulajdonítanak a Marcellus panegyricusnak, amelyet pedig az életmű kiteljesedési szakaszába jutó poéta nagy becsvággal és műgonddal igyekezett megalkotni. A mű nem ízlésficam jele; az érett korba jutó költő számára illő volt, hogy immáron hosszabb lélekzetű, komolyabb műformát válasszon magának. A kor poétikájában pedig a modern tematikához illő

legemelkedettebb epikus műfaj a panegyricus volt. Jellemző módon, Guarino fel-fogása szerint az *Aeneis* is panegyricus. Janus tehát a klasszikus görög–latin eposz hagyományát követte saját epikus költészete kifejlesztésekor – akárcsak példaképe, Claudianus tette azt a saját korában.

Boda Miklós a töle megszokott módon Janus életrajzának homályos foltjaira igyekezett fényt deríteni. A fiatal itáliai diák tanulóéveinek feltételezett környezetét próbálta meg rekonstruálni. Felvetette a lehetőségét, hogy a Bánfalvy Miklós környezetében feltűnő Johannes Bezentz vagy Besens azonos lehet a később Janus Pannonius néven elhíresedett humanistával.

Az ösztöndíjasként Magyarországon tartózkodó *Laura Dolby*, hősiesen magyarul felolvasott tanulmányában az intertextualitás fogalmának kiterjesztését kísérelte meg az oraltástól az írásbeliségbe átvezető irodalomtörténeti pillanatban. Janus költészete példáján mutatta be, hogy a "betéve" tudott auctorok szövegei a memóriában variálódva hogyan szüremkednek be az alkotás folyamatában formálódó latin szövegbe. Az élő klasszikus hagyomány és az alkotás jelene közötti termékeny feszültség újfajta esztétikai minőség forrásává válik.

Ludányi Mária a magyar nyelvű udvari dráma műfaji előzményeit keresve a 16. század verses szórakoztató műformáit vette sorra. A rendkívül elterjedt hitóriás ének állományában a század vége felé a hangsúly mindinkább a fikció, a szórakoztató jelleg felé tolódik el. A szigorúbb protestáns felfogással szemben az ellenreformáció elmélete és gyakorlata megengedőbb az esztétikai öncélúsággal szemben. A históriák tematikájában mintha az acta–vita–legenda hármashoz hasonló felosztás jönne létre, ahol a legendának megfelelő fabulás életrajz válhatott a későbbi szórakoztató műformák egyik fontos kiinduló pontjává.

A szombat délelőtti tanácskozást *Jankovics József* A posztmodern Balassi című előadása nyitotta meg. Balassi versciklusainak matematikai komponáltsága ez idáig is ismeretes volt. Az előadó a hármas-harminchármas szám jelentőségén túl további számmissztikai összefüggésekre irányította rá a figyelmet. A szentháromságot jelképező három és háromszorosának szorzata, a huszonhét a nagyciklus rejtett súlypontjait hordozza. Jankovics a nagyciklus geometrikusan felépülő, átgondolt mélyszerkezete alapján úgy véli, hogy Balassi a nagyobb szerkezeti egységek felől alkotta meg verskompozícióit a kisebbek felé. Tehát a hármas tagolódású kötetkompozíció alakította szükségszerűen hasonló logika szerint például a sorszerkesztést.

A legnagyobb vitát *Vadai István* provokálta ki briliáns nyomtatástörténeti nyomozásával. Véleménye szerint az RMNy 1599-es tétel Balassi–Rimay istenes énekeinek Ferenczffy-féle bécsi rendezetlen kiadása sohasem készült el teljes egészében; a kinyomtatott ívek krúdában kerültek Nagyszombatba. Eszerint az Istenes énekek e legkorábbi ismert, egyetlen csonka példányban fennmaradt edíciója csupán 1941-ben, Varjas Béla facsimile kiadásában látott volna először ténylegesen napvilágot. Ez az önmagában nem túl jelentős nyomtatástörténeti feltételezés érdekes új szempontokat vethet fel Balassi Bálint műveinek rendkívül szövevényes és sokat vitatott kiadástörténetéhez.

A Zrínyi Miklós könyvtárában fennmaradt 17. század eleji verses Charicliafordítást még szakmai körökben is csak nagyon kevesen ismerték idáig. *Kőszeghy Péter* (aki a szöveg sajtó alá rendezője az RMKT számára) előadása mindenkit

meggyőzött arról, hogy a Czobor Mihálynak tulajdonított, befejezetlenségében is nagyszabású mű a korszak kiemelkedő esztétikai értékű alkotása. Szövegvers, amely műfajilag a románc felé mutat. Terjedelmi korlátok miatt ezúttal csak ízelítőt kaphattunk a szövegből; a keletkezéstörténet részletes feltárását is majd a szövegkiadást kísérő tanulmányból ismerhetjük meg. A Chariclia forrása mindenesetre Johann Tschorn 1559-es német nyelvű Heliodoros-fordítása volt.

Ács Pál előadása egy különösen ellentmondásos, a maga korában hírhedtté vált, tragikus sorsú értelmiségi portréját vázolta fel. A Bocskay megétetésével vádolt, hajdúk által felkoncolt Kátay Mihály bűnügyében ez a perújrafelvétel sem szolgálhatott egyértelmű bizonyítékokkal. Az előadó Pázmány Péter elfeledett, álnéven megjelent *Logi alogi* című latin nyelvű röpiratára támaszkodva hozzásegített az egykori drámai események mögött álló szövevényes politikai háttér jobb megértéséhez.

O. G.

NÉVMUTATÓ

- E. Abaffy Erzsébet 534
Abody Béla 307
Ady Endre 308, 309, 354
Aesopus 410
Agárdi Péter 466
Albertné Herbszt Mária 497
Alföldy Jenő 309
Áprily Lajos 338
Arany János 396, 454, 455
Babits Mihály 310, 311, 312, 434
Bachát László 531
Bajomi Lázár Endre 363
Bak Borbála 534
Bakó Ferenc 542
Bakonyi István 411
Balassa Iván 542
Balassa M. Iván 586
Balassa Péter 313
Balázs Géza 498, 517, 542
Bálint György 310
Bálint István János 307, 398
Balla Kálmán 592
Balla Károly 447
Balogh Edgár 350
Balogh László 514, 516
Barabás Jenő 543, 571
Baránszky-Jób László 314
Barsi Ernő 545
Barta János 315
Bartha Lászlóné 488
Barton, Peter F. 332
Beck Zoltán 545, 546
Béládi Miklós 316, 317
Beliáné Sándor Anna 311
Bellon Tibor 589
Bellus Ibolya 490
Belohorszky Pál 317
Benedek István 318
Beregi, Théodore 319
Berkes Erzsébet 397
Bessenyei György 319
Bethlen Miklós 320
Birnbäum, Marianna D. 373
Bíró Ferenc 319
Bíró János 475
Bíró Zoltán 322
Bíró Zoltán 574
Bisztray, George 323
Bitskey István 375
Blaha Lujza 324
Bod Péter 326
Boglári Békés István 326
Bokor László 402
Borbándi Gyula 437
Borbély Sándor 392
Bori Imre 327
Borók Imre 488
Boronkai Iván 414, 490
Boros Edit 516, 517
Bosnyák István 329
Bozóki András 466
Börzsöny József 329
Bródy Sándor 410
Brunn János 475
Bura László 500, 518
Cavaglia, Gianpiero 330
Cvetler, Jiří 321
Czére Béla 334
Cziberéné Szitó Mária 585
Czigány Lóránt 459
Czövek Judit 547
Csáky Károly 547

F. Csanak Dóra 334
Csanak József 334
Csányi László 335
Csányiné Wittlinger Mária 500
Csaplár Ferenc 336, 394, 417
Csapodi Csaba 337
Csáth Géza 338, 353, 355
Csép Ibolya 338
Cserbák András 548
Cseri Miklós 549
Csillag Ilona 324
M. Csizy Jolán 573
Csontos Sándor 450
Csoóri Sándor 339
Csuri Károly 340
Dán Róbert 341
Darholcz Kristóf 344
Dékány Endre 347
Deme László 522
Dér Zoltán 355
Diószegi Mária 464
Dobosy László 550
Domokos Mátyás 348
Domokos Pál Péter 550
Dömötör Tekla 552, 584
Duba Gyula 348
Dupka György 350
Dümmerth Dezső 350
Elekfi László 501
Eötvös József 451
Erdei Ferenc 356
Erdei Sándor 356
Erdei Sándorné 356
Erdész Sándor 563
Fabó Kinga 359
Fábri Anna 360
Fábry Zoltán 362
Fajó János 394
Fazekas István 550, 561
Fegő Lajos 457
Fekete Gyula 409
Fekete László 554
Fenyő, Mario D. 361
Ferenczi László 361
Fónod Zoltán 362

Forrai Ibolya 555
Földes Anna 363
Fráter Jánosné 364
Fráter Zoltán 365, 366
Fried István 469, 488
Futaky István 368, 503
Fülöp Lajos 530
Fülöp László 368, 369
Gábor Andor 370
Gagy József 574
Gálffy Mózes 504, 528
Gáspárné Monostori Judit 457
Gecsei Lajos 576
P. Gegő Elek 556
Gellén Attiláné 521
Gilyén Nándor 543
Ginács László 394
Goda Gábor 371
Grendel Lajos 447
Grétsy László 522
Guszev, Jurij P. 371
Guttmann Miklós 505
Györffy György 557
Györffy István 557
Györgyey Klára 373
Győri Gyula 488
Haiman György 400, 476
Hajdú Mihály 517
Hála József 559
Halász Péter 515
Halászné Zelnik Katalin 506
Hargittay Emil 326
Harmat Béla 481
Harmatta János 414
Hegy András 541
Hegy Béla 374, 388
Heltai Gáspár 375
Hensel, Leszek 376
Herceg János 377
Herényi István 521
Herman Ottó 585
Hopp Lajos 426
Hoppál Mihály 358, 469, 563
Horváth Júlia 411
Horváth Károly 488

- Horváth Sándor 350
Hubert Ildikó 546
Hunfalvy János 559
Ikvai Nándor 553
Illés Endre 338, 378, 379
Illyés Gyula 317, 380, 482
Illyés Gyuláné 380
Imre Samu 507
Imreh István 562
Ipolyi Arnold 563
Istenes József 386
Iván László 519
Jakab István 507
Jankovics József 320, 344
Janó Ákos 560
Janó János 560
Jánosy István 386
Jókai Mór 387
József Attila 388, 402, 478
Juhász Géza 390
Juhász Géza 391
Juhász Gézáné 391
Juhász Gyula 391, 392
Kaffka Margit 363, 368
Kalapis Zoltán 448
Kálnoky László 309
Kanyar József 452
Kaposvári Gyula 489
Karadžić, Vuk Štefanović 377
Karay Ilona 470
Kardos D. László 564
Kardos László 392
Karinthy Frigyes 365, 393, 461
Károlyi Amy 470
Kárpáti, Paul 482
Karsai Ferenc 565
Kassák Lajos 336, 361, 394, 395,
417
Kassák Lajosné 394
Katona Tamás 375, 404
Kazinczy Ferenc 395
Kázmér Miklós 508
Kecskés Péter 586
Kemény Simon 396
Kerényi Ferenc 436, 484
Keresztury Dezső 396
Király István 398
Kiss Jenő 528
Kiss József 444
É. Kiss Katalin 509
Klaniczay Gábor 546
Klaudy Kinga 510
Kner Izidor 400
Kocsis Annamária 515
Kocsis Elemér 459
Kodolányi János 401
Koncz Sándorné 515
Kónya Judit 379
Korek Valéria 401
Kormos István 352
Kósa László 575
Kosáry Domokos 403
Kossuth Lajos 404
Kosztolányi Dezső 449
Kovács Ágnes 583
Kovács Ákos 554
Kovács Antal 511
Kovács Béla 396
Kovács Ilona 346
Kovács János 404
Kovács József 474
Kovács Lajos 566
V. Kovács Sándor 405
Kovalovszky Miklós 354
Kozocsa Sándor 534
Köbölkuti Katalin 505
Kőhegyi Mihály 430
Kőszeghy Péter 345
Kövesdi János 406
Kresz Mária 567
Kríza Ildikó 563, 593
Kriza János 593
Kroó András 427
Krúdy Gyula 334, 406
Kulcsár Erzsébet 464
Kulcsár Péter 320
Kulcsár Szabó Ernő 407
Kunt Ernő 568
Kurkó Gyárfás 408
Kurtucz Mihály 516

- Kurucz Albert 586
Kútvölgyi Mihály 578
Lábadi Károly 512, 569
Laczkó András 370, 409, 410, 455
Lange Gusztáv György 559
Laskay János 410
Lengyel András 430
Lengyel Balázs 412
Lengyel Dénes 387
Lengyel József 455
Lengyel Menyhért 412
Lévay Botond 391
Lipcsey Ildikó 408
Lőrinczi László 415
Lukács György 415, 424
Lukács László S. J. 429, 442
Lukács Laura 419
Lukácsy Sándor 417, 476
Madách Imre 447, 455
Makkai László 332
Maller Sándor 438
Malonyay Dezső 572
Mályuszné Császár Edit 387
Mann, Thomas 424
Marcus Judith 424
Márton Gyula 528
Martonfalvay Imre 534
Medvigy Endre 452
Mérei Ferenc 424
Mesterházi Miklós 415
Mész Lászlóné 449
Mészöly Dezső 426
Mikes Kelemen 426
Miklós Elemér 427
Mikszáth Kálmán 427
Mohay Tamás 584
Molnár János 429
Móra Ferenc 430
Móricz Zsigmond 475
Muhari Ilona 375
Nagy Dezső 573
D. Nagy Éva 352
Nagy Géza 521, 566
Nagy Miklós 387, 431
Nemcsik Pál 522
Nemes Nagy Ágnes 432
Nemeskürty István 433
Németh G. Béla 434, 435
Németh László 347, 411, 486
Németh S. Katalin 344
Nényei Gáborné 320
Novotny Tihamér 577
Nyárádyne Bojtor Rozália 514
Oláh Andor 579
Oltványi Ambrus 444
Ortutay Gyula 563
Osvát Ernő 366
Paczolay Gyula 523
Paget, John 438
Paládi-Kovács Attila 595
Pálffy István 439
Páll Árpád 440
Páll István 580
Pamlényi Ervin 464
Papp Anna 396
Pázmány Péter 442
Péchi Simon 341
Péntek János 574
Petánovics Katalin 581
Péterfy László 578
Petőfi Sándor 386, 444, 445, 501
Pillich László 570
Polner Zoltán 581
Pomogáts Béla 445, 446
Porthan, Henrik Gabriel 489
Póth István 446
Pražák, Richard 321
Pusztai István 498
Rácz Sándor 519
Rádics József 441
Radó György 447
Ráduly János 582
Rákóczi István 419
Rakovszky Zsuzsa 438
Ratkó Lujza 583
Rejtő István 427
Rohbock Lajos 559
Rohn Mátyás 475
Romportlová, Marta 321
Rónay László 397

- Rózsa György 559
Rózsa Zoltán 419
Saáry Éva 357
Salamon Anikó 584
Sarkadi Imre 450
Schlett István 451
Schwamm, Kristin 368
Shaw, George Bernard 439
Sík Csaba 395
Simon István 441
Sinka István 452
Sipos Gyula 452
Ślaski, Jan 453
J. Soltész Katalin 454, 524, 525
T. Somogyi Magda 526
Sótér István 455
Standeisky Éva 457
Stauder Mária 490
Steinert Ágota 445
Sugár István 546
Sütő András 457
Szabadfalvi József 545, 585
Szabó Ágnes 462
Szabó András 345
Szabó Dénes 524
Szabó Ferenc S. J. 442
Szabó György 458
Cs. Szabó István 527
Szabó László 561, 589
Szabó Magda 459
Szabó Zoltán 495
Szabóky Zsolt 587
Szabolcsi Miklós 388, 424
Szacsvay Éva 587
Szakolczay Lajos 477
Z. Szalai Sándor 472
Szalay Károly 393, 461
Szarka László 471
Szarvas Zsuzsanna 595
Szaskóné Sin Aranka 520
Szathmári Károly 588
Szathmáry József 518
Széchenyi István 465
Szecskő Tamás 358
Szekeres Gyula 588
Szekfü Gyula 465
Szende Tamás 530
Szei Tibor 597
Szentkirályi Elemér 465
Szép Katalin 520
Szepes Erika 469
Szerdahelyi István 467
Szigethy Gábor 356, 401, 465
Sziklay László 469
Szilágyi Ferenc 395, 531
Szilágyi István 587
Szlavkovszky László Imréné 532
Szőke József 471
Szörényi László 488
Sztrinkó István 561, 591
Szurmay Ernő 488
Takács Lajos 591
Tamási Áron 472
Tarján Magda 388
Tarnóc Márton 397, 442
Taxner-Tóth Ernő 473
Téglás János 310, 312
Teleki József 351
Terestyéni Tamás 533
Tezla, Albert 483
Tolnai Gábor 351, 475
Tolnai Lajos 475
Tótfalusi Kis Miklós 476
Tóth András 337
Tóth Imre 533
Török Bálint 534
Töttös Gábor 475
Trócsányi Zoltán 476
Turczel Lajos 477
Tüskés Tibor 470
Tűz Tamás 477
Tverdota György 402, 478
Ujváry Zoltán 593
Uray Piroska 410
Vadas Ferenc 482
Vajkay Aurél 594
Cs. Varga István 485, 486
Vargha Kálmán 353
Varjas Béla 381
R. Várkonyi Ágnes 420, 486

Várkonyi Ildikó 517
Vas István 487
Véber Károly 559
Veenker, Wolfgang 503
Végh Ferenc 351
Veres László 545
Verseghy Ferenc 488, 489
Vértés O. András 535, 536
Vértesy Miklós 337
Vetési László 570
Vezér Erzsébet 308, 309
Villám Judit 536
Vinkó József 412
Virt István 595
Vitéz János 490
Voigt Vilmos 542, 596
Voltaire 413
Vörös Imre 413, 491
Vörösmarty Mihály 473
Wacha Imre 522, 534, 537
Weöres Sándor 470
Winkler Ferenc 554
Zalabai Zsigmond 378
Zöldi László 492
Zrínyi Miklós 345
Zsoldos Attila 556
Zsótér Gergely 597
Zsupos Zoltán 597, 598

ISSN 0209-4800

A kiadásért felel: Jankovics József

A HUNGAROLÓGIAI ÉRTESÍTŐ ELŐFIZETHETŐ

Magyarországon: az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályán (1363 Budapest, Pf. 24., Telefon: 181-2130), a 215- 11488- as pénzforgalmi jelzőszámon, utánvétellel vagy az összeg egyidejű befizetésével.

Külföldön: terjeszti a KULTURA Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Bankszámla: Magyar Nemzeti Bank, 218 - 10990.

Példányonként beszerezhető a Magiszter (1052 Budapest, V., Városház u. 1. Telefon: 138-2402) és a Studium Könyvesboltban (1052 Budapest, V., Váci u. 22. Telefon: 118-5680), valamint a Hungarológiai Értesítő szerkesztőségében (1014 Budapest, I., Országház u. 30. Telefon: 155- 9930, vagy 175- 9011, 126-os mellék).

**Előfizetési díj egy évfolyamra: 110,- Ft.
E szám ára: 55,- Ft.**